

КРАСНОВА Ю. А.

**ПРАВО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2017

УДК 349.6 (477)
ББК 67.407(4УКР)
К78

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 3 від 25 жовтня 2017 року)*

Рецензенти:

А. П. Гетьман, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

А. М. Мірошниченко, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, член Вищої Ради Правосуддя України;

Т. Є. Харитонова, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Краснова Ю.А.

Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія / Ю.А. Краснова. – К.: НУБіП України, 2017. – 589 с.

У монографії з урахуванням досягнень теорії права, екологічного права, інших галузей права досліджуються теоретичні аспекти права екологічної безпеки України. Розкрито об'єктивні передумови формування норм та відносин права екологічної безпеки; визначені основні засади формування наукової думки про його становлення; пропонується авторський підхід до його понятійно-категоріального апарату, визначення предмету, методів, принципів та системи галузі права. Розглянуто взаємозв'язок і співвідношення права екологічної безпеки та інших галузей права, особливо екологічного. Аналізуються особливості формування права екологічної безпеки як системи міжнародного, європейського та вітчизняного законодавства, а також як системи державно-правового регулювання. Висвітлюються теоретичні проблеми та практичні питання застосування й удосконалення законодавства в окресленій сфері.

Монографія розрахована на широке коло науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних вузів та факультетів, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, а також для читачів, які не байдужі до проблем забезпечення екологічної безпеки в Україні.

ISBN 978-617-7396-72-6

© Ю.А. Краснова, 2017
© НУБіП України, 2017

ЗМІСТ

Передмова	4	
Розділ I. Науково-методологічні засади формування права екологічної безпеки		
1.1. Об'єктивні передумови формування норм та відносин права екологічної безпеки	11	
1.2. Огляд літературних джерел щодо формування права екологічної безпеки	25	
1.3. Понятійно-категоріальний апарат права екологічної безпеки	60	
Розділ II. Предмет, методи, принципи, поняття та система права екологічної безпеки		
2.1. Предмет, об'єкти та суб'єкти права екологічної безпеки	98	
2.2. Методи права екологічної безпеки	115	
2.3. Принципи права екологічної безпеки	124	
2.4. Поняття та система права екологічної безпеки	154	
Розділ III. Особливості розвитку права екологічної безпеки як системи законодавства		167
3.1. Міжнародно-правові засади розвитку права екологічної безпеки	169	
3.2. Законодавство Європейського Союзу про екологічну безпеку	215	
3.3. Розвиток права екологічної безпеки як системи національного законодавства	261	
Розділ IV. Державно-правове регулювання екологічної безпеки		
4.1. Поняття та структура механізму державно-правового регулювання екологічної безпеки	302	
4.2. Організаційно-правові заходи регулювання екологічної безпеки	306	
4.3. Функціонально-правові засоби в системі регулювання екологічної безпеки	363	
4.4. Юридична відповідальність як засіб забезпечення екологічної безпеки	445	
Висновки	477	
Список використаних джерел	497	

ПЕРЕДМОВА

Бурхливий розвиток суспільних відносин потребує своєчасного реагування на їх належне правове регулювання. Такий постулат відображає соціальну потребу в регулюванні нових явищ і процесів, які набувають характеру об'єктів правового регулювання та лежать в основі формування нових правових галузей, підгалузей або інститутів.

Одним із таких об'єктів правового регулювання на сьогоднішній день виступає екологічна безпека, визначена як напрямок державної політики (розділ 7 Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.), як конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина (статті 16 і 50 Конституції України), як сфера національної безпеки (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.), як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

Водночас, згідно із загальними положеннями Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Це значною мірою зумовлює до формування наукових підходів до права екологічної безпеки, як системи відповідних доктрин, як галузі права та як суб'єктивного права людини і громадянина. Так, в основу наукових підходів про право екологічної безпеки покладено позицію включати до предмета екологічного права, який довгий час характеризувався як система природоресурсних та природоохоронних правовідносин, відносини щодо правового забезпечення безпечного для життя і здоров'я людей довкілля антропоохоронні правовідносини. Такий науковий підхід в цілому підтримано вітчизняною наукою екологічного права з огляду на

те, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. у преамбулі проголошується про необхідність здійснення заходів як щодо охорони навколишнього природного середовища, так і для раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, а також вважаються такі заходи невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Основним критерієм концепції формування правовідносин із забезпечення екологічної безпеки визначається екологічний ризик, який може виникати в господарській діяльності людства та здатний перетворювати її на екологічно небезпечну, тобто на таку, що здатна негативно впливати на стан навколишнього природного середовища внаслідок його забруднення або виснаження при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а вже таке середовище, в свою чергу, – здатне негативно впливати на життя і здоров'я людей. Тому, вважається, що така діяльність потребує спеціального правового врегулювання.

Обґрунтовуючи в цілому правильні підходи щодо формування в праві та законодавстві правових основ екологічної безпеки саме в такому контексті, в літературі піддається критиці так звана концепція права навколишнього середовища, яка начебто не враховує гуманістичний зміст екологічного права і згідно з якою прімот навколишнього середовища поза людиною позбавлений свого життєвого значення. Однак така позиція дещо спростовує загальновизнану гуманістичну спрямованість будь-якої галузі права як соціального явища. Особливо це характерно для значимості об'єктного складу екологічних правовідносин, де природі і її об'єктам віддається перевага як законодавчо визнаним найбільш цінним майновим та не майновим соціальним цінностям, від стану яких і залежить якісне та безпечне існування людини, суспільства в цілому.

На підтвердження такої думки доцільно звернутись до сучасних основ національної безпеки, визначених Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015,

де на перспективу передбачено такі пріоритети забезпечення екологічної безпеки як: збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення; ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування; зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів; формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання; мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб; створення ефективної системи моніторингу довкілля (п. 4. 14).

Отож, як показує багаторічна практика, формування в екологічному праві так званого антропоцентричного підходу, згідно з яким основною цінністю визнається людина, не виправдовує себе. Проголошена ще в 70-х роках ХХ століття екологічна криза продовжує загострюватися все швидшими темпами і тому за основу формування сучасного екологічного права доцільно обирати екоцентричний підхід. Заснований на засадничих документах Організації Об'єднаних Націй, в тому числі на ідеях Концепції сталого розвитку, які розглядають безпековий характер існування суспільства як невід'ємного елемента природи, що розвивається за своїми законами; екоцентричний підхід дозволяє визнати природу, з її економічними, екологічними і духовними (соціальними) атрибутами, публічним благом та найвищою соціальною цінністю, переглянути державну політику щодо неї на рівні конституцій, а також посилити заходи суспільної відповідальності за її стан.

З огляду на це, основне соціальне призначення права екологічної безпеки, що формується, полягає у забезпеченні саме відповідальною людиною, а також державами, усією земною цивілізацією такого стану навколишнього природного середовища (особливо під час здійснення різних видів господарської діяльності, що є джерелами небезпечного хімічного, фізичного та

біологічного впливу), при якому задовольняються та будуть задовольнятися потреби гармонійного співіснування всього живого на планеті, в тому числі буде забезпечуватися належна реалізація права кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Дана монографія обґрунтовує доцільність розширення теорії сучасного екологічного права новаційною формою – правом екологічної безпеки, яке пропонується розглядати як комплексну галузь права, як систему правових норм, що спрямовані на врегулювання суспільних правовідносин у сфері забезпечення належного стану захищеності навколишнього природного середовища і життєво важливих інтересів суспільства, людини і громадянина, держави від можливих негативних впливів на них господарської та іншої діяльності, передусім сфери природокористування, а також від загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в сьогоденні і в майбутньому часі, гарантування при цьому здійснення системи політичних, правових, організаційних, економічних, екологічних, технологічних та інших соціальних заходів на об'єктному, місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Підвищення ролі правової доктрини в удосконаленні існуючої концепції права екологічної безпеки обумовлює продовження дослідження ще не розглянутих питань, таких як об'єктивні передумови формування правових норм та правовідносин екологічної безпеки, огляд літературних джерел з питань права екологічної безпеки, понятійний апарат права екологічної безпеки, визначення його предмета, методів, принципів та системи, аналіз становлення права екологічної безпеки як системи законодавства, аналіз основних засобів правового забезпечення екологічної безпеки та інше. В монографії увага приділена й перспективам розвитку галузі екологічного права на засадах формування системи законодавства про екологічну безпеку.

Для розкриття теми дослідження автор використав теоретичні розробки таких відомих вчених в галузі екологічного права як: В.І. Андрейцева, Г.В. Анісімової, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкової, Л.О. Бондара, М.М. Бринчука, С.О.

Боголюбова, В.В. Вербицького, М.М. Веденіна, Ю.Л. Власенко, А.П. Гетьмана, В.І. Данілова-Данільяна, А.С. Євстігнеєва, В.М. Єрмоленка, Б.В. Єрофєєва, Е.М. Жевлакова, О.С. Заржицького, В.П. Кириленка, Т.Г. Ковальчук, О.С. Колбасова, В.М. Комарницького, С.М. Кравченко, М.В. Краснової, О.І. Крассова, А.В. Кукушкіної, П.І. Лисуха, Н.Р. Малишевої, В.Л. Мунтяна, І.В. Олещенко, В.В. Петрова, О.Ю. Піддубного, Г.П. Серова, А.С. Тимошенко, А.А. Тер-Акопова, М.О. Фролова, Ю.С. Шемшученка, О.А. Шомпол, М.В. Шульги, О.В. Яблокова та інших.

Безпосередньо проблеми становлення права екологічної безпеки в Україні розкриваються на сьогодні в кількох комплексних роботах. Так, у 2002 році побачив світ навчальний посібник В.І. Андрейцева «Право екологічної безпеки», предметом якого стали питання формування права екологічної безпеки як комплексної галузі права з її антропоцентричною основою, юридична природа екологічної безпеки, екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки, нормативно-правові та організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки, аналіз суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку. У 2013 році колектив кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого підготував навчальний посібник «Правове регулювання екологічної безпеки в Україні», в основу якого покладено аналіз норм розділу XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки). У 2016 році колективом авторів було підготовлено навчальний посібник «Проблеми права екологічної безпеки», в якому увага приділена питанням правового регулювання колективних форм забезпечення суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку, організаційно-правовим формам гарантування права громадян на екологічну безпеку, правовим засадам забезпечення екологічної безпеки при здійсненні окремих екологічно небезпечних видів господарювання та міжнародно-правовим аспектам забезпечення екологічної безпеки.

Водночас, поза увагою залишилися, зокрема, питання формування системи права екологічної безпеки, його можливого предмета, методів, принципів тощо. До того ж, значні зміни у вітчизняному законодавстві, що відбулися з 2010 року, спонукають до перегляду наукових підходів до сучасного розуміння суті та значимості юридичного поняття екологічної безпеки (чи небезпеки), факторів, які на неї впливають, особливо такі чинники як джерела та об'єкти підвищеної екологічної небезпеки, критерії ризиків екологічної небезпеки та інше.

Вищезазначене зумовлює актуальність теми даного монографічного дослідження. Мета дослідження полягає в удосконаленні існуючої концепції права екологічної безпеки України розробкою сучасних підходів до понять «екологічна безпека», «екологічний ризик», «джерело та об'єкт підвищеної екологічної небезпеки», «право екологічної безпеки», «система права екологічної безпеки», «гарантії екологічної безпеки» та інше. На основі аналізу чинного законодавства в роботі формулюються теоретичні узагальнення та надаються практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання правовідносин екологічної безпеки.

Дослідник висловлює щирю вдячність науковому консультанту цієї роботи – доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування України **Володимиру Михайловичу Єрмоленку** за цінні поради, які сприяли удосконаленню окремих положень монографії.

Щирі слова вдячності за детальний аналіз та надання ґрунтовних зауважень та пропозицій висловлюються рецензентам даної роботи: доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України, заслуженому діячу науки і техніки України, лауреату Державної премії України, проректору з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Анатолію Павловичу Гетьману**, доктору юридичних наук, професору, професору кафедри земельного та аграрного права Київського

національного університету ім. Тараса Шевченка, члену Вищої ради правосуддя України **Анатолію Миколайовичу Мірошніченко** та доктору юридичних наук, доценту, завідувачу кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» **Тетяні Євгенівні Харитоновій**.

Окремо подяка за підтримку у підготовці цієї монографії висловлюється колегам кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування України.

РОЗДІЛ І.

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Об'єктивні передумови формування норм та відносин права екологічної безпеки

Традиційно ще з часів римського права основними ознаками формування самостійної галузі права вважалося наявність публічних та приватних інтересів, відособленість системи суспільних відносин, або ж предмет галузі, відповідні прийоми і способи регулювання таких відносин, або ж методи правового регулювання, які визначаються сукупністю правових норм, що й формують відповідну систему права та законодавства. Спробуємо проаналізувати генезу формування таких ознак щодо права екологічної безпеки.

Загальновизнаним є розуміння того, що необхідною умовою життєдіяльності людства на планеті Земля є Природа та її ресурси. Існування людства обумовлено матеріальними, біологічними (фізіологічними) та духовними (естетичними) потребами, які задовольнялися використанням природних ресурсів, збереженням природних компонентів та захистом людини від несприятливого середовища. Тисячоліттями людство прагнуло жити в гармонії з Природою, тому довгий час потреби у використанні природних ресурсів були мінімальними і обмежувалися їжею та одягом. Водночас гармонійне співіснування людства з Природою значною мірою залежало від розуміння законів Природи, їх прояву та впливу на стан існування матеріального світу. Адже сама Природа постійно містить цілу низку небезпек, пов'язаних з природними процесами космічного (падіння великого космічного тіла, сонячне та космічне випромінювання), літосферного (землетруси, виверження вулканів, зсуви, гірські обвали, викиди гірських порід, карстові провалля, ерозія ґрунтів тощо), гідросферного (цунамі, повені, снігові лавини, льодові затори, шторми тощо), атмосферного (урагани, зливи, град, тумани,

блискавки, ожеледь тощо), біосферного (небезпечні рослини, тварини, риби, комахи, грибки, бактерії, віруси) характеру або кількох процесів одночасно і які, безперервно змінюючись, розвиваються у природному середовищі під дією сонячної та внутрішньої енергії Землі та які відбуваються незалежно від участі людини.

Тому прилаштування людства до небезпечних природних умов проживання стало основою його існування. Відтак, на засадах існуючих протягом всієї історії людського розвитку соціальних ідей, вірувань, релігійних уявлень, наукових концепцій почав відображатися саме *безпековий характер відносин людини і природи*, залежний від того, як людина дотримується законів природи, що прирівнювалися до законів Божих.

Не даремно, ще в Стародавньому Світі світогляд людини ґрунтувався на визнанні залежності життя людей від природи та її ритмів. Так, у написах, зроблених на пірамідах Стародавнього Єгипту і датованих майже ХХІ ст. до н.е., говориться: «Люди загинуть від невміння користуватися силами природи і від незнання істинного світу»¹. Так само в Біблії знаходимо: на питання пророка Ієремії: «За що загинула країна і випалена як пустеля, та, що ніхто не проходить по ній?» слідує відповідь Господа: «За те, що вони залишили Закон Мій, який я поставив для них, і не чули голосу Мого і не вчиняли по ньому; а ходили по затятості серця свого» (Іер. 9. 12-14).

Розуміння залежності від природи є характерним й для правлячих кіл древніх держав. Наприклад, у Стародавньому Єгипті протягом тисячоліть розроблялись відповідні правові норми природокористування, особливо щодо використання свого роду природних моделей – священних (тотемних) тварин, природних урочищ. В цей же час починають формуватися норми охорони природно-заповідних об'єктів, насамперед гаїв, необхідних для збереження природних ландшафтів пустельної зони за умови високої щільності населення

---

¹ Лукьянцев В.П. Экологическая функция российского государства в X – начале XX века. «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2002, № 4, С. 300-310.

та інтенсивної господарської діяльності в долині ріки Ніл. При цьому враховувалися сезонні природні ритми².

Для давньогрецької культури була властива поетизація природи та наповнення відношень до неї духовними початками. В епоху існування давньогрецької цивілізації держава починає співставляти свою політику з уявленнями про властивості природного оточення, що відбилось у працях філософів. Так, у роботі «Про повітря, води і місцевості» Гіппократ розглядав не тільки суто медичні аспекти природи, а й виділяв її у якості фундаментального зв'язку, що об'єднує людей і навколишнє середовище, впливає на умови їхнього проживання, від чого залежать здоров'я і життя кожного члена суспільства. Він зробив спробу намітити концепцію політичного розвитку полісу, включаючи і його екологічні аспекти³. Аристотель вважав, що власне соціальні структури сягають своїм корінням саме в природу. Він проводив аналогії між розвитком суспільства, держави і співтовариств живих істот і рослин⁴. У своїй роботі «Закони» Платон ратував за дбайливе ставлення до всього живого, до землі, виступав проти браконьєрства та способів полювання: застосування капканів і мереж, що могло завдати шкоди природі⁵.

Проте вже у священній книзі іудеїв Торі (з єврейського – Закон) йдеться про панування людини над природою. З початку виникнення християнства служителі цього культу включили Тору до складу Біблії, назвавши її «П'ятикнижжям Мойсеєвим» і тим самим спотворили повеління Господне начебто дане ним іудеям, зокрема володіти земною природою⁶. Цікаво, що цей же підхід застосовувався і в Римській імперії, де зародилося римське право, яке захищало право власності вельмож на природні багатства. Сучасний вчений Папаян Р.А. розвінчує цей підхід, наводячи положення Біблії про те, що Едемський Сад, тобто Земля, де Бог розміщує людину «за образом і подобою

---

² Лукьянцев В.П. Экологическая функция российского государства в X – начале XX века. «Черные дыры» в Российском законодательстве, 2002, № 4, С. 301.

³ Античные источники. Гиппократ. URL: http://www.ruistor.ru/istochniki_ant_011.html.

⁴ Скирбекк Гуннар, Гилье Нилс. История философии: Аристотель и экология. URL: http://philosophica.ru/history_philo/26.htm.

⁵ Платон. Законы. URL: <http://lib.ru/POEEAST/PLATO/zakony.txt>.

⁶ Тора. Пятикнижие Моисеево. URL: <http://toldot.ru/limud/library/humash/bereshit/bereshit/>.

своєю», це простір, який надається їй тільки у користування, для реалізації божественної творчої здатності «обробляти та охороняти його». «Землю не повинні продавати завжди, бо Моя земля» (Лев. 25.23), каже Господь, тобто повноцінною власністю людини могли бути лише плоди Саду, плоди власної праці⁷.

Отже, безпека існування людства у взаємодії з природою є залежним явищем до світоглядних розумінь істинності світу. Так, вважається, що заслугою багатьох давньоримських авторів (Катон, Варрон, Калумелла) є обґрунтування ними політико-екологічних концепцій розвитку держави⁸. І хоч використання природних ресурсів та встановлення права власності на них всебічно запроваджувались, все ж у період республік і імперій широко використовувався досвід попередніх цивілізацій з охорони природи, освоєння її багатств. Римські міста, інші населені пункти були зразками дотримання правил санітарії, які досягались європейцями лише у ХХ ст. Вони мали розвинені системи водопостачання чистою джерельною водою або водою з гірських льодовиків. Вражають створені в них системи каналізації, інші елементи житлово-комунального господарства. Праці римських учених, добре відомі їх сучасникам, містили безліч рекомендацій, що стосувалися зменшення впливу шкідливих факторів на навколишнє середовище. Так, Страбон наводив конкретні відомості про шкідників сільського господарства і рекомендації боротьби з ними, про необхідність і способи споруджувати високі труби для відведення шкідливого диму при виплавці металів, про міські нечистоти і методи їх очищення і т. ін.⁹.

На прагненнях людини до моральної досконалості, у тому числі і в результаті побудови гармонійних відносин з навколишнім світом, певною мірою будувалися й ідеї Відродження. Так, Томас Мор у своїй відомій праці «Утопія» звертав увагу на необхідність дбайливого, вдячного ставлення до

---

⁷ Папаян Р.А. Христианские корни современного права. М.: Изд-во НОРМА, 2002, 416 с. (С. 112, 134).

⁸ Катон, Варрон, Колуммела, Плиний. О сельском хозяйстве, Изд-во: Александрия, 2009, 624 с.

⁹ Античная литература. Страбон. География (в 17 кн.). Книга 1, 2. Введение. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/strabo/>.

природи¹⁰. Про необхідність збереження балансу екосистеми на Землі в процесі господарювання вчені говорили і в XVIII столітті. Так, А.Р.Ж. Тюрго (фр.) обґрунтував закон знижувальної родючості ґрунту¹¹. Т.Р. Мальтус відстоював точку зору падіння життєвого рівня внаслідок того, що зростання засобів існування відбувається по арифметичній прогресії, а зростання населення – по геометричній прогресії¹². Оpubлікована в 1778 році робота Ж. Бюффона «Епохи природи» містила міркування про сім періодів розвитку Землі¹³. Протягом останнього, на думку автора, «до сил природи приєдналася могутність людини». Учень Ж. Бюффона Ж.Ж. Ламарк, продовжуючи розвивати ідеї останнього про часто згубний вплив людини на природу, на початку ХХ століття висловлював песимістичне переконання, що людині призначено винищити себе після того, як вона зробить Землю непридатною для проживання¹⁴.

За періоди суспільного розвитку, що охарактеризовані, людство пройшло так звані збирально-привласнювальне, виробничо-продуктивне та інноваційно-конструктивістське типи природокористування¹⁵, у межах яких здійснювався поступовий негативний вплив на природу та її ресурси через збільшення населення, потреб у тих чи інших природних ресурсах, відходів виробництва, які потребували відведення різних природних ресурсів тощо. Відтак об'єктивно виникають правові вимоги щодо охорони повітря, води, земель, місць загального користування від забруднення та які стали основою формування законодавства, яке, наприклад, в Царській Росії, називалось санітарним. Як зазначається в літературі, згідно з вимогами окремих правил про розміщення і облаштування заводів, мануфактур, фабричних та інших виробництв в Санкт-Петербурзі, відповідні промислові підприємства в залежності від шкідливості

---

¹⁰ Томас Мор. Утопия. URL: <http://lib.ru/INOOLD/MOR/utopia.txt>.

¹¹ Закон Тюрго. URL: <http://www.activestudy.info/zakon-tyurgo/>.

¹² Теория Мальтуса кратко. Мальтус и его теория народонаселения. URL: <http://fb.ru/article/220926/teoriya-maltusa-kratko-maltus-i-ego-teoriya-narodonaseleniya>.

¹³ Теория катастроф в книге Ж. Бюффона «Эпохи природы» (1778). URL: <http://oplib.ru/random/view/16255>.

¹⁴ Современная теория эволюции. Кратко – учение Ламарка. URL: <http://www.avifarm.ru/page.php?al=pvidoobrazovaniye>.

¹⁵ Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закл. / за ред. *Каракаша І.І.*, Одеса, Фенікс, 2012, 788 с. (С. 16).

впливу на навколишнє середовище ділились на три категорії, причому підприємства третьої категорії заборонялося розміщувати в межах населених пунктів¹⁶.

Принципово новий тип природокористування – ноосферний, викладено в фундаментальних основах світогляду про взаємозалежність складових екосистеми Землі в роботах В.І. Вернадського – творця вчення про біосферу і ноосферу¹⁷, який розглядав навколишнє середовище і діяльність людини інтегровано, в єдиній системі «природа-суспільство». Біосфера, за Вернадським В.І., це специфічна оболонка Землі, в якій фізичні, хімічні та енергетичні параметри визначаються сукупною діяльністю багатьох поколінь живих організмів. Наступна еволюційна стадія біосфери – ноосфера (сфера розуму) являє якісно нову форму організованості біосфери, що виникає в ході прояви людства як «потужної геологічної сили». Ноосфера веде до ускладнення системи протиріч, які пронизують цілісність життя в біосфері: фундаментальну динамічну рівновагу між «абіогенним і біогенним», що доповнюється співвідношенням між «соціоприродним і соціогенним»¹⁸. Людство повинно вписуватися в цю рівновагу як в умову свого існування, а не порушувати його. Людина розглядається В.І. Вернадським як природний об'єкт, а людство – як природне явище, прояв великого природного процесу, що триває протягом приблизно 2 млрд. років. Протягом 20-30 тис. років людство своєю діяльністю, розумом сприяє переходу біосфери в ноосферу. У цьому, зокрема по Вернадському, реалізується незворотність наукової думки як живої речовини. Звідси робиться висновок про неможливість знищення цивілізації як частини біосфери. Людина, будучи частиною природи, являє собою цінний вид, проте все живе має свою значимість. Роль людини полягає у співпраці з природою, а не в її завоюванні. Все, що робиться, робиться правильно лише в тому випадку, коли таке спрямоване на підтримку систем життєзабезпечення. Визначене

---

¹⁶ *Мальшико Н.И.* Государственный контроль за охраной атмосферного воздуха, Киев, 1982, 131 с. (С. 19-20).

¹⁷ *Вернадский В.И.* Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989, 264 с..

¹⁸ *Вернадский В.И.* Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989, 264 с.; *Вернадский В.И.* Химическое строение биосферы Земли и её окружения. М., 1965, 371 с.

людською діяльністю життя у біосфері виходить на якісно новий рівень самоорганізації, параметри якого у визначальній мірі будуть залежати від характеру сукупної активності людства¹⁹.

Ідеєю про ноосферу Вернадський В.І. вперше в науці ХХ ст. поставив питання про необхідність переосмислення ролі і значення людської діяльності, що спрямовується розвитком наукової думки, гармонізацією соціального порядку в системі планети. Його вчення про взаємовідносини природи і суспільства має визначальне значення для формування сучасної екологічної свідомості, стає теоретичною базою природоохоронних заходів. В.І. Вернадський працював у період до створення та застосування атомної бомби, широкого використання в економіці атомних установок, запусків космічних об'єктів, грандіозної мілітаризації на основі екологічно небезпечного озброєння. Але й тоді він звертав серйозну увагу на моральну відповідальність учених за використання наукових відкриттів і наукової роботи для руйнівної, суперечливої ідеям ноосфери мети.

Таким чином, незважаючи на володіння людством системою наукових знань про об'єктивні закони життя на Землі, воно не коректно та невчасно ними користується і допускає серйозні порушення в системах життєзабезпечення. Не до кінця розуміючи наслідки своєї діяльності, люди виявилися заручниками технократії. Як пише Папаян Р.А., «уся біда сучасної епохи у тому, що світ достатньо призабув, що Бог (читай – Природа) і божественні істини перебувають поза часом, і вважає, що автономні від богоданих істин інтелектуальні пошуки людства є прогресом. Разючий парадокс полягає в тому, що чомусь обґрунтованість своїх правових норм на релігійно-моральних цінностях християнства нинішній світ вважає кроком назад, а майже повне базування сьогodнішніх правових уявлень на язичницькому, у своїй основі римському праві, вважає цілком прогресивним. Тому світ уже майже потонув і задихається у тому, що з гордістю (або з гординею) називає науково-технічним прогресом, у той же час щиро бажаючи знайти способи протистояння цим

---

¹⁹ Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989, С. 134.

ідолам із багатьма похідними явищами, не тільки не вміючи цього зробити, але все більше занурюючись у... язичницькі цінності»²⁰.

Занепокоєнням того, що людство продовжує ігнорувати існуючі принципи взаємодії з природою, стало порушення в середині ХХ ст. питання наявності екологічних проблем світового рівня. Так, загроза екологічної катастрофи для планети Земля як спільного дому людства, була проголошена вченими різних спеціальностей, які об'єднались в так званий Римський клуб та підготували серію монографій, де показали всьому світу: більшість природних ресурсів є вичерпними і вимагають до себе дбайливого відношення; чисельність людства має бути стабілізована; наростає деградація біосфери Землі. На мою думку, інтерес до проблеми був викликаний в першу чергу світовою нафтовою кризою, яка показала вразливість країн та їх економік до нестачі енергетичних ресурсів²¹.

В цей же період під керівництвом американського вченого Д. Медоуз проведено ряд наукових досліджень, в яких виявлено той факт, що надмірне використання не відновлювальних природних ресурсів на землі існуючими технологіями видобутку і переробки, а також швидкості їх споживання призведуть до їх виснаження вже на початку 21-го століття, а отже й до нових воєнних конфліктів²². Такий науковий підхід привернув увагу до екологічних проблем політиків та громадськість в цілому, в тому числі й на міжнародному рівні, в результаті чого було вказано на: зростаючий дефіцит природних ресурсів через їх нераціональне використання; загострення продовольчої небезпеки в результаті зменшення кількості та якості продуктів харчування, що напряму залежить від якості довкілля, в якому вони вирощуються та виготовляються; зміну клімату внаслідок надмірного техногенного

---

²⁰ Папаян Р.А. Християнские корни современного права, С. 3.

²¹ Краснова Ю.А. Наукові підходи до розуміння екологічної безпеки в західній зарубіжній літературі. Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14-15 травня 2015 року, м. Вінниця; Донецький національний університет; Київський університет права НАН України; Інститут економіко-правових досліджень НАПрН України; Донецький регіональний науковий центр НАПрН України; Міжнародна асоціація господарського права. Вінниця, 24 с. (С. 12).

²² Meadows, Donella H. Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen, Behrens William W. Limits to Growth. 1972, New York: New American Library.

навантаження довкілля та його вплив на льодовики Арктики та Антарктики; надмірне видобування корисних копалин та утворення відходів; забруднення земель, вод Світового океану та атмосфери; зникнення та виснаження біологічних ресурсів; використання ГМО; виникнення військових конфліктів через природні ресурси тощо²³.

Екологічні проблеми стали актуальними для ООН, за даними якого в результаті порушення природних екологічних зв'язків і структур, варварського ставлення до природних ресурсів загублено 1/3 ґрунтового шару, ліси на 2/3 вирубані, степи як тип ландшафту майже зникли, флора і фауна втратили майже половину свого генетичного різноманіття. Поглиблюються й проблеми в галузі забезпечення населення водними ресурсами. Вже зараз 1/3 світового населення проживає в країнах, що зазнають «водний стрес»: обсяг споживання води тут на 10% перевищує обсяг наявних запасів. Рівень ґрунтових вод, що забезпечують водою 1/3 населення планети, падає в деяких районах на 1-3 м. на рік. При збереженні нинішніх тенденцій в умовах дефіциту води будуть проживати кожні 2 з 3-х жителів Землі²⁴.

Швидке зниження якості навколишнього природного середовища загострило проблему генофонду людини, що тривалий час піддавався повільному техногенному впливу. З'явився термін «екологічний геноцид», що за суттю охоплює в тій чи іншій мірі все населення планети. Усвідомлення близької екологічної катастрофи на тлі виснаження ресурсів, погіршення якості природного середовища і збільшення чисельності захворюваності та смертності населення через забруднене довкілля змусило країни задуматися про внесення суттєвих коректив у стратегії планетарного розвитку. У виступах вчених, державних і політичних діячів зростає увага до екологічного безпекового аспекту у всіх сферах суспільного життя. Тому у світі порушується питання про

---

²³ Karen Hulme Environmental Security: Implications for International Law. URL: search.proquest.com/technologycollection/docview/1563228758/fulltextPDF/4C74846CBEE34C10PQ/152?accountid=174530.

²⁴ Kofi A. Annan. Secretary-general of the United Nations. We the peoples: the role of the United Nations in the XXI st. Century United Nations. 2000.

екологічну безпеку планети та її місця в концепціях національної безпеки²⁵.

Аналізуючи етапи становлення екологічної безпеки, як важливої складової національної безпеки, російський вчений В.Д. Писарєв зауважує, що першими усвідомили необхідність внесення суттєвих коректив в концепцію національної безпеки, її орієнтири, стратегію та засоби забезпечення були США. Проте, формування нового підходу наштовхувалося на питання теоретичного та практичного характеру, суть яких зводилася до доцільності розширення традиційного трактування поняття національної безпеки; до включення в дестабілізуючі чинники невійськових (екологічних) загроз та визначення відносного внеску екологічної складової²⁶.

Зрушення в бік розширеного тлумачення концепції національної безпеки США відбулося в 1974 році після опублікування генералом М. Тейлором публікації «Законні вимоги національної безпеки», де автор вперше зробив наголос на те, що основні загрози національній безпеці США розвиваються в невійськовій сфері. Через три роки президент інституту «Уорлдотч» Л. Браун у статті «Переглянути визначення національної безпеки» виділив серед найважливіших загроз невійськового характеру екологічні загрози (ерозія ґрунтів, скорочення лісових масивів та зміну клімату)²⁷.

Таким чином, публікації низки наукових статей, а також результати численних дискусій призвели до того, що екологічна безпека була включена в концепцію національної безпеки США. Це відповідно потребувало створення державної системи екологічної безпеки, що гарантує захист людини та довкілля від антропогенних чинників²⁸.

---

²⁵ *Донченко В.Ю.* Роль Организации Объединенных Наций в обеспечении экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.10. Московская государственная юридическая академия, Москва, 2008, 225 с.; *Ярыгин Г.О.* Проблемы экологической безопасности в политике США, Канады и Европейского Союза: дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2007, 180 с.

²⁶ *Писарев В.Д.* Экологическая безопасность как компонент национальной безопасности США. США: экономика, политика, идеология. 1997, № 6, С. 5-16.

²⁷ Екологічна безпека: Підручник / *В.М. Шмандій, М.О.Клименко, Ю.С.Голік., А.М. Прищеп, В.С. Бахарев, О.В. Харламова.* Херсон: Олді-плюс, 2013, 366 с. (С. 16).

²⁸ Становлення та розвиток екологічної безпеки. Екологічна безпека: Підручник / *В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищеп, В.С. Бахарев, О.В. Харламова.* Херсон: Олді-плюс, 2013, 366 с. (С. 16-17); *Писарев В.Д.* Экологическая безопасность как компонент национальной безопасности США. США: экономика, политика, идеология. 1997. № 6, С. 5-16.

До основних аргументів, які склали основу на користь підвищення статусу екологічної безпеки до рівня вищих національних інтересів, віднесено: 1) глобальна екологічна криза, пов'язана зі зростанням навантажень на життєзабезпечувальні системи і відтворювальні природні ресурси планети, з деградацією довкілля та підривом стійкості біосфери, є такою ж серйозною загрозою, як і традиційні загрози воєнного характеру; 2) екологічна криза загрожує не тільки гідному існуванню людини, але й самому життю; 3) для держави екологічна криза пов'язана зі скороченням свободи політичного вибору, яка обумовлена транскордонним характером екологічних проблем; 4) загострення екологічної ситуації в різних регіонах світу стає причиною соціальної та політичної нестабільності, міждержавних протиріч та насильницьких конфліктів.

Саме ці позиції примусили більш чітко визначити об'єкт несилових загроз та невійськову ціль стратегії національної безпеки, такі як можливість підвищення якості життя населення, що досягається екологічно стійким (сталим) розвитком²⁹.

Питання екологічної безпеки людства у зв'язку з цим стають найважливішою частиною повісток міжнародних форумів. У 1970 р. приймається спеціальна міжнародна програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера»³⁰; в 1972 р. представники 113 держав на Першій Всесвітній зустрічі з проблем навколишнього середовища (Стокгольм) визначили пріоритетною метою людства «Охорона і поліпшення стану навколишнього середовища для нинішнього і майбутніх поколінь»³¹. В 1972 році засновується Програма ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку (ЮНЕП).

Натомість, ряд промислових аварій другої половини ХХ ст. змусив до формування на міжнародному рівні нового напрямку екологічних відносин –

---

²⁹ Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О.Клименко, Ю.С.Голік., А.М. Прищепя, В.С. Бахарев, О.В. Харламова. Херсон: Олді-плюс, 2013, 366 с. (С. 13-17).

³⁰ Международная программа «Человек и биосфера» (МАБ), ее задачи и цели. URL: <http://biofile.ru/geo/24158.html>.

³¹ Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16 червня 1972 року. Действующее международное право. Т. 3., М.: Московский независимый институт международного права, 1997, С. 682-687.

промислової безпеки. Такими аваріями стали, зокрема, аварії у 1976 р. в італійському місті Севезо, де відбувся викид хмари діоксину; ядерна аварія на острові Три-Майл в США у 1979 році; у 1984 р. в місті Бхопал (Індія), де в наслідок аварії на хімічному підприємстві загинула велика кількість людей та була спричинена шкода навколишньому природному середовищу на великі відстані; у 1986 р. на Чорнобильській атомній електростанції, катастрофа на якій отримала міжнародний рівень³². Тому стало очевидним, що подальше розширення і ускладнення промислових потужностей може призвести до ще більш трагічних наслідків, якщо докорінно не змінити підхід до промислової безпеки³³.

Доцільність нормативно-правового регулювання питань екологічної безпеки порушено на міжнародному рівні у відповідних рішеннях Генеральної Асамблеї ООН, зокрема, від 1 січня 1982 р. шляхом прийняття Всесвітньої Хартії природи, в п. 11 якої зазначається, що діяльність, яка може справити негативний вплив на природу, має контролюватися, і що слід використовувати технологію, яка може зменшити розміри небезпеки чи інших шкідливих наслідків для природи³⁴. Так само в резолюціях від 5 грудня 1986 р. і 7 грудня 1987 р. зазначалося, що захист і поліпшення довкілля, раціональне використання природних ресурсів тісно пов'язані із забезпеченням міжнародної безпеки у всіх її аспектах, припиненням гонки озброєнь і роззброєнням, в першу чергу ядерним³⁵.

В цей же період на нараді Постійного консультативного комітету країн-членів Організації Варшавського Договору (1987 р., травень) країнами соціалістичного табору висувуються основні положення концепції міжнародної

---

³² Лисаускайте В.В. Международное право чрезвычайных ситуаций как новая отрасль международного права. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%2Fmezhdunarodnoe-pravo-chrezvychaynyh-situatsiy-kak-novaya-otrasl-mezhdunarodnogo-prava.pdf&name=mezhdunarodnoe-pravo-chrezvychaynyh-situatsiy-kak-novaya-otrasl-mezhdunarodnogo-prava.pdf&lang=ru&c=58c52f11be3c>.

³³ Ржевский Б.Н., Каретников Е.В., Яковлев С.Ю., Драновский М.А. Особенности идентификации, декларирования, экспертизы и страхования опасных производственных объектов ОАО «АПТИТ». Безопасность труда в промышленности. 2002, № 12, С. 6-8.

³⁴ Всемирная хартия природы от 1 января 1982 г. Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2. М., 1996.

³⁵ Кириленко В.П. Принцип экологической безопасности в современном международном праве. Правоведение. 1989, № 3, С. 49-53.

екологічної безпеки як складової всеосяжної системи міжнародної безпеки, які були сформульовані в Комюніке Берлінської наради³⁶. Взаємозв'язок екологічної і міжнародної безпеки переконливо показано в статті М.С. Горбачова «Реальність і гарантії безпечного миру»³⁷.

Позитивні тенденції у сфері міжнародної екологічної безпеки отримали закріплення і в Меморандумі соціалістичних країн, поширеному на 42-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН, а також в проекті резолюції «Міжнародна екологічна безпека» (1987 р., 30 жовтня), представленому на сесії делегаціями Чехословачії та УРСР³⁸.

Подальший розвиток концепція міжнародної екологічної безпеки отримала на Нараді Політичного консультативного комітету держав-учасниць Варшавського Договору (Варшава, 1988 р., червень). На цій нараді був прийнятий важливий документ з питань забезпечення екологічної безпеки: «Наслідки гонки озброєнь для довкілля та інші аспекти екологічної безпеки»³⁹, в якому визначено основи концепції міжнародної екологічної безпеки, покликаної сприяти стійкому і безпечному розвитку усіх держав і створенню сприятливих умов для життя кожного народу і кожної людини. Важливо відзначити і розроблену державами-учасницями Варшавського Договору програму термінових дій по забезпеченню екологічної безпеки на основі відкритої міжнародної співпраці, яка слугує прикладом нового екологічного мислення в міжнародній політиці.

На теренах сучасної України вперше термін «екологічна безпека» був використаний у постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про корінну перебудову справи з охорони природи в країні» від 7 січня 1988 року⁴⁰, в якій, зокрема, підкреслювалось, що «питання охорони природи мають велике

---

³⁶ Там само. С. 50.

³⁷ Горбачев М.С. Реальность и гарантии безопасного мира. Право, 1987, 17 сентября.

³⁸ Міжнародна екологічна безпека: проект резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 30 жовтня 1987 року UN Doc. A/C.2/42/L.34. 1987. 30 oct.

³⁹ Последствия гонки разоружения для окружающей среды и другие аспекты экологической безопасности. Ежегодный доклад директора-исполнителя ЮНЕП. Найроби, 1987, 437 с. (С. 305).

⁴⁰ Про корінну перебудову справи з охорони природи: постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 7 січня 1988 року. Собрание постановлений СССР. 1988, № 2, Ст. 16.

суспільне значення, у їх вирішенні недопустимі політична і організаційна млявість, безініціативність органів державного управління, підприємств, установ та організацій. Боротьба за екологічну безпеку на Землі повинна розглядатись як одна із самих відповідальних і благородних задач радянських людей». Згодом екологічна безпека визначена як самостійний напрямок національної політики у Декларації про державний суверенітет України⁴¹ від 16 липня 1990 р. У цьому політичному документі екологічна безпека представлена як характеристика держави Україна: самостійно встановлювати порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів; мати свою національну комісію радіаційного захисту населення; мати право забороняти будівництво та припиняти функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці; дбати про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління; мати право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів.

Таким чином, об'єктивними передумовами формування та розвитку норм та суспільних відносин права екологічної безпеки доцільно визначити ті реально існуючі природні і соціальні умови виникнення і становлення загальнообов'язкових правил, вимог, обмежень та застережень щодо попередження екологічних небезпек природного та техногенного характеру⁴². Такі умови обумовлені міжнародними та національними інтересами в межах відповідних політик забезпечувати якість і безпечність самого природного середовища та життя і здоров'я людей у такому середовищі з метою сталого розвитку людства.

---

⁴¹ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990, № 31, Ст. 429.

⁴² *Краснова Ю.А.* Об'єктивні передумови розвитку норм та відносин права екологічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2017. - № 1 (104). – С. 55-59.

1.2. Огляд літературних джерел щодо формування права екологічної безпеки

Перші літературні джерела, в яких досліджуються поняття «екологічна безпека», «забезпечення екологічної безпеки», з'являються наприкінці 80-х років ХХ століття у якості спеціальних наукових статей⁴³, тлумачення термінів екологічних словників тощо⁴⁴. На мою думку, саме такі роботи заклали основи для формування наукової, в тому числі й правової думки про право екологічної безпеки як об'єктивної категорії, наповнення цього поняття відповідним змістом, включаючи розгляд засобів забезпечення екологічної безпеки⁴⁵.

Як вже зазначалося в цій роботі, на першому етапі відбувається наукове включення в рамки концепції безпеки категорії «екологічна безпека як відповідний стан навколишнього природного середовища», що дозволило визнати об'єктом безпеки не лише державу (держави), а й інші соціальні цінності. На думку вчених, концепція суверенітету держави, яка завжди була однією з ланок єдиного неподільного ланцюга: «територія – суверенітет – держава – безпека», знову опинилася під питанням⁴⁶. Проблеми змін у довкіллі, на які звертають увагу деякі фахівців⁴⁷, його деградація, ніяк не співвідносяться з кордонами держав та національною приналежністю. У даному контексті такі загрози безпеці як глобальне потепління, атмосферне та водне забруднення, розширення озонових дір, виснаження природних ресурсів, збільшення

---

⁴³ Тимошенко А.С. Глобальная экологическая безопасность – международно-правовой аспект. Советское государство и право. 1989, № 1, С. 84-91; Тимошенко А.С. Международный контрольный механизм в системе экологической безопасности. Советское государство и право. 1992, № 12, С. 93-99.

⁴⁴ Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник, М., 1990, 637 с.

⁴⁵ Краснова Ю.А. Деякі аспекти розвитку науково-правових підходів до визначення екологічної безпеки. Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природо-ресурсного права: Збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Красної М.В., А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка. 2012. URL: <http://law.univ.kiev.ua/science.html>. (С. 74-86); Краснова Ю.А. Етапи становлення та розвитку науково-правових підходів до визначення поняття екологічної безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. 2012, Вип. 173, Ч. 2, С. 145-155.

⁴⁶ The Greening of Sovereignty in World Politics / Ed. by Litfin Karen. Cambridge, 1998.

⁴⁷ Homer-Dixon T. On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict International Security. Fall 1991. Issue 16, no. 2. pp. 76-116; Homer-Dixon T. Environmental Security and Mass Violence The Geopolitics Reader / Ed. by O'Tuathail G., Dalby S., Routledge. London 1998. pp. 204-211; Homer-Dixon T. Environment, Scarcity and Violence. Princeton. 1999. p. 5.

техногенних аварій і катастроф мають транскордонний характер і впливають на розмивання концепції державного суверенітету. У той же час, дослідники визнають, що дія або бездіяльність окремої держави/держав може з'явитися причиною глобальної чи регіональної зміни довкілля. Прикладом цього може слугувати ситуація з рекордним, за останні декілька років, темпом танення арктичних льодовиків, яке науковці пов'язують із наслідками нераціонального використання природних ресурсів та надзвичайно високим техногенним навантаженням на довкілля⁴⁸.

Тому розширення кола питань, які потребують розгляду в контексті безпеки, дозволило дослідникам впевнено зробити висновок про те, що держава ніяк не може залишатися єдиним суб'єктом і об'єктом безпеки і що нинішні протиріччя в системі «людина-суспільство-природа» набули планетарного характеру. Напружена, а в ряді випадків критична екологічна ситуація, що склалася сьогодні у світі, – це ознака настання нової фази у взаємодії суспільства і природного середовища, яку в літературі називають захисною (охоронною) формою задоволення екологічних потреб⁴⁹.

Тому в цей час екологічна безпека розглядається через призму так званого масштабного фактору, тобто береться до уваги рівень її впливу і поширення. Так, О.С. Тимошенко, В.П. Кириленко, О.С. Колбасов та інші вчені зазначали, що екологічна безпека – це частина міжнародної безпеки⁵⁰. На глобальний світовий характер екологічної безпеки вказував і М.Ф. Реймерс, який визначав її як комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство⁵¹. В.П. Кириленко, досліджував правовий принцип екологічної безпеки та зазначав, що такий принцип полягає в обов'язку держав здійснювати свою діяльність так, щоб виключити на користь

---

⁴⁸ Вчені заявили про рекордну швидкість танення арктичних льодів. URL: <http://ua.racurs.ua/news/79528-vcheni-zayavyuly-pro-rekordnu-shvydkist-tanennyua-arktychnyh-lodiv>.

⁴⁹ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, С. 8.

⁵⁰ *Тимошенко А.С.* Глобальная экологическая безопасность – международно-правовой аспект. Советское государство и право. 1989, № 1, С. 86; *Колбасов О.С.* Концепция экологической безопасности (юридический аспект). Советское государство и право. 1988, № 12, С. 47-55 (С. 48).

⁵¹ *Реймерс Н.Ф.* Природопользование. Словарь-справочник, М., 1990. 637 с.

забезпечення міжнародної безпеки дію екологічних стресів, що посилюються, на локальному, національному, регіональному і глобальному рівнях. Міжнародна екологічна безпека, на його думку, передбачає такий стан міжнародних відносин, при якому забезпечуються збереження, раціональне використання, відтворення і підвищення якості довкілля. Будь-яка національна діяльність держав і їх органів в Світовому океані, будь-яких районах нашої планети, на Місяці, в космічному просторі повинна здійснюватися так, щоб виключити нанесення шкоди не лише іншим державам, але і всьому міжнародному співтовариству в цілому⁵².

Колбасов О.С. визначав екологічну безпеку як «систему заходів, що усувають загрозу масовій загибелі людей в результаті такої несприятливої антропогенної зміни стану природного середовища на планеті, при якій людина як біологічний вид позбавляється можливості існувати, оскільки не зможе задовольняти свої природні фізіологічні і соціальні потреби життєдіяльності за рахунок навколишнього матеріального світу»⁵³.

Власова Є.Я. підходить до міжнародної екологічної безпеки як до теоретичної концепції, що являє собою систему поглядів, цілей, принципів і пріоритетів, а також заснованих на них дій політичного, економічного, правового та іншого характеру, спрямованих на створення безпечних та сприятливих умов довкілля для нинішнього та майбутніх поколінь. Як систему міждержавних заходів і складову світового порядку аналізує міжнародну екологічну безпеку й І.І. Лукашук⁵⁴. Підхід до визначення міжнародної екологічної безпеки як до системи (комплексу) заходів використаний також О.О. Шишко, який серед таких заходів називає правові, організаційні, а також матеріальні гарантії захисту навколишнього середовища

---

⁵² Кириленко В.П. Принцип экологической безопасности в современном международном праве. Правоведение. 1989. № 3. С. 49.

⁵³ Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект). Советское государство и право. 1988. № 12. С. 47-55 (С. 48).

⁵⁴ Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000. 279 с. (С. 9).

кожної держави від шкідливого впливу, джерела якого розташовані за межами даної держави⁵⁵.

Більш плідною видається позиція авторів, які підходять до екологічної безпеки не як до системи заходів, а як до певного стану. Так, В.Ю. Донченко справедливо зазначає, що безпека – це стан навколишнього середовища, який досягається за допомогою системи заходів. При цьому, зазначає автор, якщо розуміти екологічну безпеку як стан, то комплекс гарантій охорони навколишнього середовища буде розглядатись як міжнародно-правовий засіб забезпечення екологічної безпеки⁵⁶.

Однак в міжнародному законодавстві термін «екологічна безпека» не зовсім прижився. В міжнародній лексичі почав використовуватися термін «сталий розвиток»⁵⁷, який отримав широке поширення після публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленої в 1987 році Міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку, де сталий розвиток розуміється як такий розвиток держави і суспільства, при якому задовольняються потреби сучасного часу, але не ставиться під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби⁵⁸. Стратегія сталого розвитку спрямована на досягнення гармонії між людьми, суспільством і природою. Отже, сталий розвиток повинен бути однаковою мірою спрямований як на виживання людства, так і на збереження природи, тобто на забезпечення екологічної безпеки. Це означає збереження біосфери як природної основи всього життя на Землі, збереження її сталості і можливості природно еволюціонувати.

Запровадження на міжнародному рівні терміну «сталий розвиток» призвело до появи нових досліджень щодо співвідношення цього поняття з

---

⁵⁵ Шишко А.А. Предупреждение трансграничного загрязнения (международно-правовые проблемы). Киев, 1990, 100 с. (С. 4).

⁵⁶ Донченко В.Ю. Международно-правовые аспекты экологической безопасности. Актуальные проблемы российского права. 2008. № 2. С. 288-294 (С. 290-291).

⁵⁷ Eugen Strautiu. Theories of environmental security in western democracies. URL: search.proquest.com/technologycollection/docview/1269694089/fulltextPDF/4C74846CBEE34C10PQ/53?accountid=174530.

⁵⁸ Environmental Management and Governance: Intergovernmental Approaches to Hazards and Sustainability. Peter J. May, Raymond J. Burby, Neil J. Ericksen, John W. Handmer, Jennifer E. Dixon, Sarah Michaels and D. Ingle Smith. London & New York, 1996.

поняттям «екологічна безпека», зважаючи на їх спорідненість. Так, одні автори вважають, що екологічна безпека, як складова національної та міжнародної безпеки, є первинною по відношенню до сталого розвитку. Зокрема, Урсул А.Д. та Урсул Т.А. зазначають, що: «...перехід до сталого розвитку найбільш ефективний для стабільної держави і стабільного суспільства. Тому прагнення до стабільності – це створення державно-правової, економічної та іншої бази для реалізації державної політики переходу країни до сталого розвитку. Тільки стабільна і безпечна держава може почати вживати адекватних заходів по переходу на нову цивілізаційну модель. Стабільність держави в моделі нестійкого розвитку – це необхідна база для руху до суспільства і держави зі стійким розвитком. Таким чином, безпека об'єкта виявляється первинною для зміни типу його подальшого розвитку»⁵⁹.

Інші вчені стверджують, що сталий розвиток і екологічна безпека споріднені категорії, які взаємодіють через побудову екологічної складової сталого розвитку на принципах екологічної безпеки. Так, наприклад, Гюнтер Бічлер, керівник Європейського проекту «Довкілля і конфлікт» (Environment and conflict project), в одній зі своїх статей розвинув теорію про нероздільність досліджень екологічної безпеки та сталого розвитку. Доказом такого тандему він вважав накладення меж дослідження. На його думку, якщо дослідження сталого розвитку оперують поняттями уразливості і його зниження, то дослідження екологічної безпеки звертаються до вивчення загроз і їх мінімізації. Сталий розвиток прагне вирішити питання про те, як підтримувати економічне зростання і зберегти ресурси. Екологічна безпека прагне до збереження суспільних і політичних інститутів і підтримці розвитку⁶⁰. «Екологічна безпека є індикатором того, як нестійкий розвиток, який посилює вразливість, загрожує соціальним і політичним одиницям суспільства... Недолік розвитку екосистеми може серйозно впливати на поведінкові, політичні і

---

⁵⁹ Урсул А.Д., Урсул Т.А. Устойчивое развитие и безопасность: Учебное пособие / за ред. А. Д. Урсул. Москва, 2014. 515 с. (С. 217-218).

⁶⁰ Baechler Gunther. Violence through Environmental Discrimination: Causes, Rwanda Arena and Conflict Model. Dordrecht. 1999. pp. 235-236.

правові явища і спровокувати, таким чином, видимість небезпеки екосистеми. А нестійкий розвиток може загрожувати безпеці життєдіяльності в усіх аспектах»⁶¹.

Ще одна група вчених вважає екологічну безпеку одним із пріоритетних принципів сталого розвитку всіх країн світу, що передбачає запровадження такої моделі розвитку, за якої досягається задоволення життєвих потреб нинішніх поколінь без позбавлення такої можливості прийдешніх поколінь⁶².

Крім того, вважається, що у сфері екологічної безпеки концепція сталого розвитку трансформується в концепцію прийняттого (нормального) екологічного ризику. Представниками цієї концепції є Андрейцев В.І., Погрібний О.О., Каракаш І.І., Фролов М.О., які притримуються позиції, що нормальний екологічний ризик ґрунтується на допущенні вірогідності заподіяння шкоди задля досягнення виробничо-господарського результату за умови усунення такої шкоди шляхом відновлення порушеного стану природних ресурсів і забезпечення охорони довкілля⁶³. Водночас Качинський А.Б. розглядає прийнятний екологічний ризик як стан, за якого величина ризику (імовірність реалізації або можливий при цьому збиток) настільки незначна, що заради отриманої користі у вигляді виробленої продукції (інших благ) людина або суспільство в цілому готові піти на цей ризик⁶⁴. У міжнародній практиці засада прийняттого ризику більше відома як засада ALARA (as low as reasonably achievable), що в довільному перекладі українською означає необхідність досягнення настільки низького рівня ризику, якого тільки можна досягти розумними засобами і заходами⁶⁵.

Поява таких наукових досліджень дала змогу встановити, що, не зважаючи на широке використання на міжнародному рівні терміну «сталий розвиток», він

---

⁶¹ Там само.

⁶² Maria Vagasi. Integration of the sustainability concept into strategy and marketing. *Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci.* 2004. Vol. 48. № 2. С. 245–260.

⁶³ Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов: Уч. пособие / Под ред. Погрібного А. А. Харьков: Одиссей, 2000. 368 с. (С. 343).

⁶⁴ Качинський А. Б. Концепція ризику в світлі екологічної безпеки України. Наукові доповіді. Національний інститут стратегічних досліджень. 1993. Вип. 14. 50 с. (С. 41).

⁶⁵ Кузьмин И. И., Шапошиников Д. А. Концепция безопасности: от риска «нулевого» – к «приемлемому». Вестник Российской Академии Наук.. Т. 64. 1994. № 5. С. 402-408. (С. 402).

фактично не замінив суть «екологічної безпеки», а навпаки, показав шляхи подальшого розвитку її положень через досягнення прийнятної ризику.

Саме цей підхід був використаний пострадянською наукою для дослідження категорії «екологічна безпека» та для визначення її місця в сучасній науці в цілому. Тому дослідження, присвячені даній тематиці ми можемо споглядати серед філософських⁶⁶, політичних⁶⁷, педагогічних⁶⁸, психологічних⁶⁹, економічних⁷⁰, технічних⁷¹, біологічних⁷², хімічних⁷³, медичних⁷⁴, ветеринарних⁷⁵, історичних⁷⁶ тощо, і безпосередньо, юридичних наук.

Встановлено, що за результатами таких досліджень в науці сформувалися три наукових напрями розуміння екологічної безпеки: статична, гуманістична і

---

⁶⁶ Хилько М.І. Екологічна політика: зміст, структура, реалізація (соціально-філософський аспект): дис...д.філос.н., спеціальність: 09.00.03, Київ, 2001; Мулин И.Б. Философско-методологические основы обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. филос. наук, специальность: 09.00.08. Москва, 2004. 138 с.

⁶⁷ Васюта О.А. Проблеми екологічної політики України в контексті сталого розвитку: дис...д. політ. н., спеціальність: 23.00.02. Тернопіль, 2002; Махмуд Ахмед Алі Аль-Намрі. Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва: Дис...к. політ. наук, спеціальність: 23.00.02. Київ, 2003; Кочеткова Е.В. Политические проблемы глобальной экологической безопасности: дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. Москва, 2010. 155 с.; Крыжова М.И. Экологическая безопасность и ее институционализация на глобальном уровне: Дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. СПб, 2009. 168 с.

⁶⁸ Алисов Е.А. Педагогическое проектирование экологической безопасности образовательной среды: Дис...докт. педаг. наук, специальность: 13.00.01. Курск, 2011. 405 с.

⁶⁹ Скребець В.О. Особливості екологічної свідомості в умовах наслідків техногенної катастрофи: дис...д.психол.н., спеціальність: 19.00.01. Київ, 2006.

⁷⁰ Герасимчук З.В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку: дис...д.е.н., спеціальність: 08.10.01, Львів, 2002; Пантелеєва Ю.А. Учетно-аналитическое обеспечение контроля затрат на экологическую безопасность: дис...канд. эконом. наук, специальность: 08.00.12. Самара. 2011. 218 с.; Волкова Л.В. Региональная социально-экономическая политика обеспечения экологической безопасности: дис...канд. эконом. наук, специальность: 08.00.05. СПб. 2009. 228 с.; Медяник Н.В. Экологическая безопасность в системе экономических интересов субъектов рекреационной сферы: дис...канд. эконом. наук, специальность: 08.00.01, 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2003. 182 с.

⁷¹ Рудько Г.І. Екологічна безпека природних геосистем (наукові та методичні основи), Сімферополь, 2005; Варламов Г.Г. Маловитратні технології для підвищення екологічної безпеки теплоенергетичних об'єктів. Харків, 2007; Шмандій В.М. Управління екологічною безпекою на регіональному рівні: теоретичні і практичні аспекти. Хрків, 2004; Шкіць Л.Е. Екологічна безпека гірничопромислових комплексів західного регіону України. Івано-Франківськ, 2006; Адаменко Я.О. Оцінка впливів техногенно небезпечних об'єктів на навколишнє середовище: науково-теоретичні основи, практична реалізація. Івано-Франківськ, 2006.

⁷² Гриб Й.В. Екологічна оцінка стану екосистем річкових басейнів рівнинної частини території України (охорона, відновлення, управління): Дис... д.б.н., спеціальність: 03.00.16, Київ.

⁷³ Васюков О.Є. Хімічний аналіз в оцінюванні екологічного стану водних об'єктів: Дис...докт. хімічних наук, спеціальність: 02.00.02. Харків, 2006.

⁷⁴ Грищенко С.В. Гігієнічні основи профілактики онкологічної захворюваності населення в регіонах з несприятливими екологічними умовами: Дис...д.м.н, спеціальність: 14.02.01. Донецьк, 2001; Шкала Л.В. Зміни мінерального балансу крові та імунні порушення при гастродуоденальних захворюваннях під впливом екологічно несприятливих факторів і спосіб їх реалізації: Дис...д.м.н., спеціальність: 14.01.02. Луганськ, 2002.

⁷⁵ Усенков А.В. Эпизоотическая и экологическая безопасность продовольственного рынка – основа реализации государственной целевой программы «Защита прав потребителей»: Дис...докт. ветерин. наук, специальность: 16.00.03. 03.00.19. Нижний Новгород, 2005. 352 с.

⁷⁶ Пегарькова Р.Ф. История становления системы экологической безопасности России в 1990-е годы: Дис...канд. истор. наук, специальность: 07.00.02. Воронеж, 2002. 172 с.

екологічна. Так, статична концепція змін навколишнього середовища тяжіє до розгляду екологічної безпеки в рамках понять національної безпеки держав та їх національних інтересів. З точки зору державо-центричної концепції представники цього напрямку аналізують причинно-наслідкові зв'язки між виснаженням природних ресурсів на певній території та міждержавними конфліктами. Дослідники намагаються знайти відповіді на питання: як феномен навколишнього природного середовища вписується в поняття безпеки; як держава зберігає і захищає природні ресурси, розташовані на її території і забезпечує їх економічний розвиток; як держава захищає саму територію, що знаходиться під її суверенітетом; як держава піклується про здоров'я і добробут індивіда і всього свого населення в цілому. Крім того, в коло досліджуваних питань потрапляє проблематика співіснування збройних сил держав і довкілля; шляхи і способи зниження негативного впливу збройних сил на природу; методи застосування засобів військового і розвідувального співтовариства в мирних цілях на благо довкілля, а також співпраці військових на міжнародному рівні у сфері збереження довкілля. В подальшому дана теорія була розширена та стала включати майже усі види господарської діяльності, як джерела екологічної небезпеки.

Вважається, що саме ця концепція лягла в основу формування на міжнародному рівні теорії екологічної безпеки, що буде досліджено нами в наступних підрозділах даної роботи.

Дослідники, що належать до гуманістичного напрямку, навпаки, вказують як на найважливішу цінність і ідеал – благоденство та процвітання людини. Гуманісти бачать очевидний зв'язок між технологіями, що завдають шкоди довкіллю, та економічним, політичним і культурним розвитком людей, які завдають не меншої шкоди людській природі. Однак побоювання щодо непоправних наслідків нанесення надмірної шкоди довкіллю повинні внести свій внесок у переосмислення не тільки взаємодії людини з природою, а й взаємодії людей один з одним.

На підставі багатогранності розуміння наукової категорії екологічної безпеки ряд спеціалістів піднімають питання про становлення нового самостійного міждисциплінарного напрямку науки – теорії безпеки⁷⁷ (екологічної безпеки⁷⁸, безпеки життєдіяльності⁷⁹), яка покликана захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави від різних зростаючих загроз в природно-техногенній і соціально-економічній сферах життя. До числа об'єктів дослідження зазначеної теорії належать: закономірності переходу природних систем, техногенних, біологічних, екологічних та інших об'єктів від нормальних до аварійних і катастрофічних станів; якісні і кількісні показники стану цих об'єктів на різних стадіях (виникнення, розвиток, завершення аварій і катастроф, інших стихійних лих; поява і прояв їх наслідків у часі і просторі, а також щодо порушених ними прав осіб); об'єктивні (в тому числі й правові) основи діагностування, моніторингу, попередження, ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків; побудова систем захисту і реабілітації населення і територій; правові, організаційні і матеріально-ресурсні умови забезпечення функціонування таких систем.

Як наслідок, з 2003 року в номенклатурі спеціальностей ВАК України з'явилася спеціальність 21.06.01 – екологічна безпека в межах галузі наук 21 – національна безпека, яка складається з 8 секторів, де вказаний напрямок віднесений до 21.06.00 – техногенна безпека. Тобто, частина (техногенна безпека) ранжована вище, ніж загальне (екологічна безпека) – про що прямо записано в формулі спеціальності 21.06.01: «техногенна безпека держави є складовою частиною екологічної безпеки...». Тому записані в паспорті 21.06.01

---

⁷⁷ Ліпкан В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення: [монографія]. К.: 2003. 180 с.; Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: [монографія]. К.: 2008. 440 с.

⁷⁸ Екологічна безпека [Текст]: навчальний посібник. Національний університет біоресурсів і природокористування України; упорядник Д.Л. Шофолов. Херсон: ОЛДІ-плюс. 2001. 116 с.; Екологічна безпека [Текст]: навчальний посібник для підготовки фахівців в аграрних вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації напрямку 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / П.П. Надточій, Т.М. Мислива; Міністерство аграрної політики України. Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекотологічний університет». 2011. 304 с.; Екологічна безпека [Текст]: підручник / В.М. Шмандій [та ін.]; Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Херсон: ОЛДІ-плюс. 2013. 366 с.

⁷⁹ Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / С.О. Ковжого, О.Д. Малько, А.М. Полєжаєв. Х.: Право. 2014. 304 с.

напрями досліджень комплексного характеру (обґрунтування теоретичних основ оцінок техногенного ризику; розроблення наукових методів дослідження комплексної оцінки техногенних ризиків; розроблення систем екологічного моніторингу і т. ін.) реалізувати в межах технічних наук просто неможливо⁸⁰.

До третього напрямку належать біоцентричні публікації вчених-екологів, які ґрунтуються на переконанні в тому, що людина є всього лише одним із представників живих істот, що існують на Землі. Прихильники цього підходу критикують екологічні концепції, в основі яких знаходиться людина. Вони роблять акцент на тому, що в більшості випадків саме антропогенна діяльність людини, як одного з видів тварин, що населяють планету, завдає шкоду довкіллю. Дослідники даного напрямку доводять, що в тому випадку, якщо людина буде дотримуватися певних природних ритмів і розвивати технології в рамках, прийнятних для безболісного співіснування з природою, вона зможе не тільки мінімізувати негативний вплив на довкілля, але й відновити деякі, загублені в споживчому товаристві цінності, що важливі не стільки для біологічного існування, скільки для життя людини, тобто духовність і мораль.

В межах юридичних наук «екологічна безпека» була і залишається об'єктом досліджень таких галузей права, як: теорії держави і права⁸¹, конституційного⁸², адміністративного⁸³, цивільного⁸⁴, кримінального⁸⁵,

---

⁸⁰ Добровольський В.В. Сталий розвиток України: деякі питання наукового забезпечення. Наукові праці. Екологія. Випуск 167. Том 179. С. 6-10. (С. 8).

⁸¹ Русаков М.И. Экологическая безопасность современной России: общеправовой анализ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Нижний Новгород, 2006. 204 с.; Шеяфетдинова Н.А. Православие в механизме обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2003. 248 с.; Кузьмин В.Н. Правовые формы обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2001. 198 с.

⁸² Майданова М.В. Конституционные основы обеспечения экологической безопасности в РФ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.02. Москва, 2002. 190 с.; Лысухо П.И. Правовое обеспечение экологической безопасности граждан в РФ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2002. 215 с.

⁸³ Мышко Ф.Г. Административно-правовые и организационные проблемы обеспечения экологической безопасности в Российской Федерации: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 12.00.14. Москва, 2004. 361 с.

⁸⁴ Готия Г.О. Ограничения имущественных прав с целью обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.03. Краснодар, 2011. 210 с.

⁸⁵ Виноградова Е.В. Преступления против экологической безопасности: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 12.00.08. Ставрополь, 2001. 381 с.

міжнародного⁸⁶, військового⁸⁷ права, проте, найбільша увага даному поняттю приділяється наукою екологічного права.

Однак, і в еколого-правових підходах відсутня єдність думок щодо розуміння сутності «екологічної безпеки», через обрання науковцями одного із вищезазначених підходів – статичного, гуманістичного або екологічного. На нашу думку таке пов'язане з елементарною відсутністю законодавчого наповнення даного поняття, його структури та механізмів реалізації. У зв'язку з цим, серед науковців різних галузей права тривають дискусії вже близько 30 років про те, що собою являє «екологічна безпека» та який механізм її реалізації. Так, наприклад, Євтеєв С.О. визначає екологічну безпеку в широкому розумінні як «...структурну і якісну перебудову господарської діяльності для досягнення сталого розвитку, яка включає економію енергії і природних ресурсів; перехід на природоохоронні безвідходні технології...»⁸⁸.

На думку В.В. Петрова, екологічна безпека являє собою стан захищеності життєво важливих екологічних інтересів людини, в першу чергу, права на чисте, сприятливе для життя навколишнє природне середовище. Він вважає, що в екологічну безпеку переросла третя форма природоохоронної діяльності – захист оточуючого людину середовища. На відміну від охорони навколишнього природного середовища, де безпосереднім об'єктом охорони є окремі екологічні системи, природні комплекси та ін., безпосереднім об'єктом засобів забезпечення екологічної безпеки є людина, її економічні, екологічні, духовні інтереси, її генетичний фонд⁸⁹.

Кукушкіна А.В. характеризує екологічну безпеку як «складну взаємозв'язану і взаємозалежну систему міжнародних екологічних норм, спрямованих на забезпечення безпеки всіх життєво важливих для людства екологічних компонентів планети, а також збереження і підтримку існуючого

---

⁸⁶ *Отке А.И.* Международно-правовые аспекты экологической безопасности стран-участниц СНГ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.10. Москва, 2002. 138 с.

⁸⁷ *Серов Г.П.* Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении военно-оборонной деятельности РФ: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 20.02.03. Москва, 1999. 429 с.

⁸⁸ *Евтеев С.А.* Создается система экологической безопасности / С.А. Евтеев, Ю.А. Стариков. Вестник Академии Наук СССР. 1989. № 6. С. 120-122.

⁸⁹ *Петров В.В.* Экология и право. М.: Юридическая литература. 1981. 224 с. (С. 36.)

природного балансу»⁹⁰. При цьому вона наголошує про близькість питань військової і екологічної безпеки, що знаходить своє віддзеркалення в еволюції самого поняття безпеки, яке з початку 80-х років все більшою мірою ототожнюється не стільки з національною військовою безпекою, скільки з множинністю причин, загрозливих безпеці, і з взаємозалежністю держав⁹¹.

Шишко А.А. визначав екологічну безпеку як «комплекс правових, організаційних і матеріальних гарантій захисту довкілля кожної держави від шкідливої дії, джерела якої розташовані за межами даної держави»⁹². А вже О.К. Голіченков розглядає забезпечення екологічної безпеки через призму впливу довкілля на здоров'я людини, зокрема, він визначає, що екологічна безпека співвідноситься з «досягненням і підтримкою такої якості природного середовища, при якій дія її чинників забезпечує здоров'я людини і його плідну життєдіяльність в гармонії з природою»⁹³.

На думку В.І. Данилова-Данильяна, М.Ч. Заліханова та К.С. Лосева «екологічна безпека» – це здатність держави контролювати, знижувати і усувати екологічні небезпеки різного масштабу, виявлені і оцінені науковими методами, для забезпечення добробуту суспільства і здоров'я людей, політичної, економічної та соціальної стабільності»⁹⁴.

Через призму гарантування безпечного для життя і здоров'я людини стану довкілля проводили свої дослідження поняття «екологічна безпека» й Качинський А.Б., Гавриш С.Б., Жевлаков Е.М., Серов Г.П. та ін. Так, наприклад, А.Б. Качинський розглядає екологічну безпеку як забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи, держави від реальних і потенційних загроз, утворюваних антропогенним

---

⁹⁰ Кужушкіна А.В. Взаимосвязь проблем экологической безопасности и разоружения (международно-правовой аспект): Автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1993. 20 с. (С. 4).

⁹¹ Там само. С. 4-5.

⁹² Шишко А.А. Взаимосвязь международного права и внутреннего права в области охраны окружающей среды. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. Киев, 1992. С. 116-162. (С. 120).

⁹³ Голіченков А.К. Экологический контроль: теория, практика правового регулирования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1992. 22 с.

⁹⁴ Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект : учеб. пособие / В. И. Данилов-Данильян, М. Ч. Залиханов, К. С. Лосев. Изд. 2-е, дораб. М. : МППА–БИМПА, 2007. 288 с. (С. 82).

або природним впливом на навколишнє природне середовище⁹⁵, а С.Б. Гавриш, як систему соціальних установлень як найважливішу цінність, що гарантується державою громадянам для їх сприятливого існування⁹⁶. Е.М. Желваков розглядає це поняття як відсутність небезпеки біологічним основам життя, здоров'я і розвитку людини⁹⁷, а Г.П. Серов як «...стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в процесі взаємодії суспільства і природи від загроз: а) що заподіюють об'єкти, природні властивості яких змінені шляхом забруднення, засмічення в результаті або антропогенної діяльності (при виникненні аварій, катастроф, при здійсненні довготривалої господарської, оборонної або інших видів діяльності), або навмисно (з метою екологічних диверсій, екологічної агресії), або природних явищ та стихійних лих; б) обумовлених знищенням, псуванням або виснаженням природних ресурсів (тобто загрози незабезпечення суспільства і держави природними ресурсами)»⁹⁸.

На думку Вербицького В.В., у таких визначеннях невиправдано розширене коло загроз екологічної безпеки за рахунок включення антропогенних і природних впливів⁹⁹. Він вважає, що забруднення, аварії та катастрофи, що спричиняють шкоду навколишньому природному середовищу, людині, майну, народному господарстві, – явища техногенного походження, що трапляється з вини людей і має антропогенний характер. «В плані забезпечення екологічної безпеки забруднення, аварії та катастрофи не можна допускати; їх можна і необхідно запобігати, а не боротися з їх наслідками для людини і навколишнього середовища. Природні ж стихійні лиха не залежать від волі людей (за виключенням потепління клімату), і людство ще не навчилось їх

---

⁹⁵ Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України. Наукові доповіді. [Нац. ін-т стратегічних досліджень]. 1994. Вип. 33. 48 с. (С. 12).

⁹⁶ Гавриш С.Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Х., 1994. 416 с. (С. 82).

⁹⁷ Желваков Э.Н. О законодательном обеспечении экологической безопасности. Государство и право. 1995. № 2. С. 120. (С. 25).

⁹⁸ Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленной и иных видов деятельности. М.: Ось-89. 1998. 224 с. (С. 33).

⁹⁹ Вербицкий В.В. Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности Российской Федерации: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. 1999. 164 с. (С. 22).

запобігати. Сили стихії – землетруси, зсуви, селі, виверження вулканів, зливи, грози, блискавки, розливи, приливи, цунамі – все більше піддаються прогнозу, але мова поки що не може йти про запобігання таких явищ, а лише про ліквідацію їх наслідків, про компенсаційні та попереджувальні заходи»¹⁰⁰.

Звуження кола загроз екологічної безпеки до загроз антропогенного характеру дає можливість акцентувати увагу суспільства саме на питанні запобігання руйнівного впливу антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище. Тому в науці екологічного права пропонується розмежовувати правовідносини із забезпечення екологічної безпеки із правовідносинами по ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру (наприклад, Жаворонкова Н.Г.¹⁰¹, Вербицький В.В.¹⁰², Самусенко Л.А.¹⁰³). Ми також підтримуємо зазначену позицію і вважаємо, що настання надзвичайних ситуацій техногенного характеру є результатом порушення вимог із забезпечення екологічної безпеки, а тому в рамках цих відносин можуть розглядатися лише у якості підстав для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності (як це встановлено у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), а вже відносини щодо ліквідації таких наслідків слід розглядати в межах іншого правового інституту екологічного права – права цивільного захисту (в тій частині, що стосується ліквідації наслідків, пов'язаних із забрудненням довкілля).

Об'єднавши наукові підходи до визначення екологічної безпеки, В.І. Андрейцев визначив її як складову глобальної і національної безпеки, тобто як такого стану розвитку суспільних відносин в галузі екології, при якому системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних засобів забезпечується регулювання екологічно

---

¹⁰⁰ Там само. С. 22.

¹⁰¹ Жаворонкова Н.Г. Эколого-правовые проблемы обеспечения безопасности при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера.; под общ. ред. И.О. Красновой. М.: ИД «Юриспруденция». 2007. 168 с.

¹⁰² Вербицький В.В. Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности Российской Федерации: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. Москва, 1999. 164 с. (С. 22).

¹⁰³ Самусенко Л.А. Защита населения и объектов от чрезвычайных ситуаций. Белорусский государственный университет. Минск: Право и экономика, 2016. 110 с.

небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, безпечною для життя і здоров'я, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для природних систем і населення¹⁰⁴.

Водночас опоненти теорії існування екологічної безпеки вказують на необґрунтованість запровадження такої категорії, відсутність правовідносин з приводу її забезпечення, які б відрізнялися від правового регулювання охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів¹⁰⁵. При цьому наголошується, що досить часто питання охорони навколишнього природного середовища ототожнюються із забезпеченням екологічної безпеки¹⁰⁶, а забезпечення законності у сфері охорони навколишнього природного середовища розглядається із напрямом забезпечення екологічної безпеки¹⁰⁷. У контексті дотримання прав людини відбувається ототожнення суб'єктивного права на екологічну безпеку з правом на сприятливе навколишнє середовище. При цьому стверджується, що таке право повинно бути покладено в основу законодавчої діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища¹⁰⁸.

В інших випадках, пропонується відносини щодо забезпечення екологічної безпеки і відносини щодо охорони навколишнього природного середовища та природокористування розглядати як спеціальне та загальне. При цьому під першими розуміються відносини з охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, які виникають при здійсненні господарської та іншої діяльності, що породжує загрози екологічній безпеці¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 207 с. (С. 91).

¹⁰⁵ *Бринчук М.М.* О понятийном аппарате экологического права. Государство и право. М. 1998, № 9, С. 20–28; *Пучинина Т.Г.* Основы экологического права: Учебное пособие. Красноярск: Издат. центр Красноярск. гос. ун-та. 1999, 139 с. (С. 13).

¹⁰⁶ *Злотникова Т.В.* Проблемы развития российского экологического законодательства на современном этапе: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.06. ИГП РАН. М., 2000. 42 с. (С. 5).

¹⁰⁷ *Виноградов В.П.* Обеспечение экологической безопасности на территории Волжского бассейна методами прокурорского надзора. Экологическая безопасность: проблемы, поиск, решения. М., 2001. С. 20–45. (С. 25).

¹⁰⁸ *Дзейтов С.А.* Государство и экологическая безопасность. Теоретико-правовой аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. СПб. 1994. 22 с. (С. 3, 5-6, 17-18).

¹⁰⁹ *Вербицкий В.В.* Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности РФ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. М., 1999. 22 с. (С. 7-8, 12-14).

Своєрідні підходи до розкриття сутності екологічної безпеки пропонує й вітчизняне законодавство. Як показує науковий аналіз, наприклад, ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.¹¹⁰, яка визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, в ній не зазначено самих механізмів «забезпечення попередження погіршення». Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188 «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки»¹¹¹ також фактично не розкрито конкретного механізму забезпечення екологічної безпеки та віднесено до цієї сфери лише екологічну безпеку в енергетиці та ядерній галузі (Розділ 18)¹¹².

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»¹¹³ в основних принципах державної екологічної політики дублює положення ст. 16 Конституції України¹¹⁴, в якій визначається, що забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави та реалізується шляхом виконання таких цілей, як, зокрема: 1) поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, що здійснюється шляхом охорони навколишнього природного середовища та його окремих компонентів; 2) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища

---

¹¹⁰ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 41. Ст. 546.

¹¹¹ Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38-39. Ст. 248.

¹¹² *Краснова Ю.А.* Проблеми виокремлення правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні. Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З. Янчука / за ред. В.М. Єрмоленка. К.: Видавничий центр НУБіП України. 2015. 412 с. (с. 305-308).

¹¹³ Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.

¹¹⁴ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

через дотримання санітарно-гігієнічних вимог якості природних ресурсів та виконання спеціальних заходів щодо забезпечення такої якості, як то: екологічний контроль, моніторинг навколишнього природного середовища, екологічне страхування тощо. Отже, робимо висновок, що і даний нормативно-правовий акт не окреслює окремого механізму забезпечення екологічної безпеки, а розкриває його через належне природокористування та охорону природи¹¹⁵.

Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»¹¹⁶, метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі через виконання чотирьох векторів: розвитку; безпеки; відповідальності та гордості. Екологічній безпеці окремо не приділено уваги, однак зазначено, що особливу увагу слід приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів (вектор безпеки). Стратегія визначає, що для досягнення такої мети слід розробити Програму збереження навколишнього природного середовища.

В іншому Указі Президента України, від 26 травня 2015 р. № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»¹¹⁷ зазначаються відповідні пріоритети забезпечення екологічної безпеки (п. 4.14.), згадувані в передмові до цієї роботи.

---

¹¹⁵ *Краснова Ю.А.* Система та межі правового регулювання екологічної безпеки в Україні. Екологічне право України: система та межі правового регулювання: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. круглого столу, 25 верес. 2015 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.І. Андрейцев [та ін.]; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т, Євраз. асоц. правничих шкіл і правників. Д.: НГУ, 2015. 247 с. (С. 117-122); Краснова Ю.А. Екологічна безпека як принцип природоресурсного права: історія становлення. Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матеріалів круглого столу, 30-31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М.В. Шульги. Х.: Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С. 107-108.

¹¹⁶ Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року. Офіційний вісник України. 2015. № 4. Ст. 67.

¹¹⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.

В Указі Президента України від 23 квітня 2015 р. № 238/2015 «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік»¹¹⁸ також зазначається, що Україна продовжуватиме практику ініціювання та реалізації природоохоронних проектів відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. Однією із стратегічних середньострокових цілей дана Програма визначає забезпечення взаємодії з НАТО для впровадження в Україні передового досвіду держав-членів НАТО у сфері екологічної безпеки з метою відновлення деградованих земель, що перебувають у користуванні Міністерства оборони України, та щодо створення природоохоронних об'єктів на земельних ділянках, що перебували у користуванні Міністерства оборони України. Пріоритетними завданнями на 2015 рік Програма передбачає продовження робіт з: 1) вивчення досвіду держав-членів НАТО щодо впровадження системи екологічного управління у збройних силах з метою розроблення відповідної методики та адаптування її у Збройних Силах України, а також інструкції з охорони навколишнього природного середовища під час проведення навчань; 2) обміну досвідом з державами-членами НАТО щодо розроблення економічних та адміністративних стимулів до заохочення впровадження систем екологічного управління у Збройних Силах України, забезпечення екологічно безпечного природокористування в ході оперативної та бойової підготовки під час проведення військових навчань і тренувань; 3) розвитку сучасної системи прогнозування, спостереження, оповіщення та ліквідації наслідків шкідливої дії вод та створення інформаційно-вимірювальної системи контролю, формування та прогнозу повеней і паводків на річках тощо.

---

¹¹⁸ Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік: Указ Президента України від 23 квітня 2015 р. № 238/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 34. Ст. 1008.

Таким чином, норми-вимоги природоохоронного законодавства «виконують функції базових еколого-правових приписів, що передбачають засадничі правила охорони природи, раціонального використання її ресурсів, відновлення навколишнього середовища людини»¹¹⁹, тоді як безпосередньо заходи щодо охорони природи деталізуються в галузевому природоресурсному законодавстві стосовно кожного компоненту навколишнього середовища або природного об'єкту за допомогою конкретизації базових еколого-правових приписів при проектуванні, будівництві, експлуатації, ліквідації будинків, будівель, споруд та інших об'єктів, що здійснюють негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Отже, в науковому плані важливим завданням є доцільність дослідження та співвідношення таких правових категорій як «охорона навколишнього природного середовища» та «раціональне використання природних ресурсів», які виступають основою забезпечення екологічної безпеки. Зокрема, поняття «навколишнє середовище», «охорона навколишнього середовища», які покладені в основу поняття «екологічна безпека», «забезпечення екологічної безпеки», остаточно склалися тільки у 80-і роки ХХ століття. Спочатку вони розглядалося лише в контексті природи, охорони природи як «обсяг прав і обов'язків суб'єктів права у їх відношенні до навколишнього середовища в цілому або стосовно окремих його елементів – лісів, вод, рибних запасів, тваринного світу суші, заповідних територій»¹²⁰. Проте надалі їх зміст зазнав істотних змін, оскільки «питання раціонального використання природних ресурсів стали тісно пов'язувати з необхідністю комплексної охорони навколишнього природного середовища, створенням оптимальних умов життя і

---

¹¹⁹ *Петров В.В.* Концепция правового механизма управления качеством окружающей природной среды. Правовые проблемы экологии. Сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1980. С. 80-100 (С. 86–87).

¹²⁰ *Аксененок Г.А.* Правовое обеспечение комплексного и наиболее эффективного использования природных богатств и их охрана. XXII съезд КПСС и проблемы колхозного и земельного права. М., 1962. С. 235–273; *Казанцев Н.Д.* О правовом регулировании охраны природы. Вестник Московского университета. 1961. № 1. С. 53–60; *Колбасов О.С.* Охрана природы. Советское государство и право. 1972. № 2. С. 12–21; *Петров В.В.* Объект и предмет правовой охраны природы в СССР. Советское государство и право. Наука. 1976. № 4. С. 58–64.

праці населення»¹²¹, у зв'язку з чим вони розглядалися вже як «одна з функцій управління держави, що реалізується за допомогою правової регламентації проведених природоохоронних заходів з використанням спеціальних форм і методів її здійснення»¹²².

У науковій літературі 80-х років наводилося досить багато теоретичних понять охорони навколишнього середовища, що істотно різнилися за своїм змістом, але по-своєму відображали його відмінні від інших характеристики. Дане поняття розглядалося і як «система державних заходів, що забезпечують на основі державних планів розвитку народного господарства країни збереження, поліпшення і відтворення навколишнього природного середовища, організацію раціонального використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього середовища людини його життя в ім'я теперішніх та майбутніх поколінь»¹²³, і як «процес впливу на відносини з приводу охорони навколишнього середовища, як певна соціально регулююча діяльність, що має власний зміст і реалізується у відповідних формах»¹²⁴, і як «своєрідна сфера дії права, що виявляється як об'єкт і як соціальне середовище, на які діє право і в яких воно функціонує»¹²⁵.

Сформульована О.С. Колбасовим і В.В. Петровим теоретична модель охорони навколишнього природного середовища представлена у вигляді «спеціальної господарсько-організаторської діяльності держави»¹²⁶ і заснована на «поєднанні економічної зацікавленості в охороні навколишнього природного середовища із заходами адміністративного і правового впливу»¹²⁷, знайшла своє

---

¹²¹ Петров В.В. Экология и система советского права. Правовые проблемы экологии. Сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1980. С. 17-35. (С. 22).

¹²² Проблемы правовой охраны окружающей среды в СССР / Быстров Г.Е., Кичатова О.А., Левченко Г.П., Осипов Н.Т.: под ред. Осипова Н.Т. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979, 199 с. (С. 15).

¹²³ Гусев Р.К., Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР / учебное пособие для студентов неюридических специальностей. М.: Высшая школа, 1979. 176 с. (С. 13).

¹²⁴ Колбасов О.С. Правовые исследования по охране окружающей среды в СССР. Итоги науки и техники. Серия «Охрана природы и воспроизводство природных ресурсов». Т. 5. М.: ВИНТИ, 1978. 207 с. (С. 56).

¹²⁵ Дубовик О.Л. Механизм действия права в охране окружающей среды [Текст] / О.Л. Дубовик; АН СССР, Ин-т государства и права. М.: Наука, 1984. 168 с. (С. 13).

¹²⁶ Колбасов О.С. Соблюдение требований природоохранительного законодательства. Советское государство и право. 1986. № 4. С. 64-71 (С. 68).

¹²⁷ Петров В.В. Закон Российской Федерации об охране окружающей природной среды: концепция и механизм реализации. Экологическое право России на рубеже XXI века. М.: Зерцало, 2000, С. 44-61. (С. 47).

відображення і в Законі України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», однак без наведення самого визначення цього поняття.

Термін «охорона навколишнього природного середовища» можна визначити, аналізуючи чинне природоохоронне законодавство. Так, наприклад, під охороною атмосферного повітря розуміється система заходів, пов'язаних зі збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів¹²⁸. Під охороною ґрунтів законодавець визначає систему правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля¹²⁹. Охорона водних біоресурсів визначено як система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціональне використання водних біоресурсів¹³⁰. У більшості випадків, в екологічному праві та законодавстві під охороною природних об'єктів і самого навколишнього природного середовища розуміють систему заходів, спрямованих на збереження і відтворення самого природного об'єкта¹³¹.

В той же час, стаття 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає об'єктом правової охорони «навколишнє природне середовище» як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, до яких можна віднести природні комплекси і ландшафти, курортні,

---

¹²⁸ Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 252.

¹²⁹ Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.

¹³⁰ Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8 липня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 17. Ст. 155.

¹³¹ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / За заг. ред. *О.М. Шуміла*. Х.: «Фактор», 2006. 592 с. (С. 11).

лікувально-оздоровчі та рекреаційні зони. Державний стандарт ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування»¹³², згідно з яким підприємства проходять екологічний аудит і отримують відповідні сертифікати для виходу на світовий ринок, закріплює термін «навколишнє середовище» як оточення, в якому функціонує організація, включаючи повітря, воду, землю, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також їх взаємодію. «Оточення» у даному контексті поширюється від середовища в межах організації до глобальної системи.

Законодавець вживає разом із термінами «навколишнє природне середовище», «навколишнє середовище» і термін – «довкілля», тобто оточення, у якому функціонує об'єкт (повітря, вода, земля, флора, фауна тощо). Це визначення деякий час діяло в першій редакції Наказу МНС України «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18 грудня 2000 року № 338¹³³, надалі його було вилучено. Хоча Конституція України у ст. 50 передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я «довкілля» та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному також гарантується право вільного доступу до інформації про стан «довкілля», про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

З положень ст. 293 Цивільного кодексу України¹³⁴, яка розкриває зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, вбачається, що довкілля – це все, з чим стикається людина в процесі свого існування: природне, штучне (техногенне), виробниче, побутове середовище, предмети використання та вжитку, умови повсякденного існування тощо. Однак, я схиляюсь до позиції, що довкілля – це виключно навколишнє природне середовище, тобто всі живі та неживі об'єкти, включаючи людину, що природно існують на Землі або в

---

¹³² ДСТУ ISO 14001:2006 Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування. URL: <http://document.ua/sistemi-ekologichnogo-keruvannja.-vimogi-ta-nastanovi-shodo--nor14235.html>.

¹³³ Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: Наказ МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338. Офіційний вісник України. 2001. № 4. Ст. 164.

¹³⁴ Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

деякій її частині; сукупність абіотичних та біотичних факторів, природних та змінених у результаті діяльності людини, які впливають на живий світ планети¹³⁵.

У зарубіжному законодавстві сформульовано питання охорони «навколишнього середовища». Так, наприклад, відповідно до статті 1 Федерального Закону РФ від 10 січня 2002 р.¹³⁶ та ст. 1 Закону Республіки Білорусь від 26 листопада 1992 р.¹³⁷ «Про охорону навколишнього середовища» під охороною навколишнього середовища розуміється «діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських та інших некомерційних об'єднань, юридичних і фізичних осіб, спрямована на збереження та відновлення природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, запобігання негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище і ліквідацію його наслідків (природоохоронна діяльність)».

Однак таке поняття піддається обґрунтованій критиці. Так, на думку О.Л. Дубовик, «в даному понятті не розкриваються ні зміст діяльності, ні складові її меж, ні правові інструменти, що застосовуються для охорони навколишнього середовища (наприклад, моніторинг, контроль, юридична відповідальність тощо)»¹³⁸. А на думку Л.О. Тихомірової, в «запропонованій законодавцем дефініції йде підміна охорони навколишнього середовища охороною природного середовища, оскільки збереження та відновлення природного середовища, а також раціональне використання і відтворення природних ресурсів є діяльністю відповідних суб'єктів, спрямованої на охорону природного середовища, а не на охорону навколишнього середовища»¹³⁹.

¹³⁵

Довкілля.

URL:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F>.

¹³⁶ Об охране окружающей среды: Федеральный Закон РФ от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34823/.

¹³⁷ Об охране окружающей среды: Закон Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII. URL: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?PN=V19201982.

¹³⁸ Комментарий к Федеральному закону от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ «Об охране окружающей среды» (постатейный) / *Бажайкин А.Л., Бортник И.Ю., Бринчук М.М.* и др. / отв. ред. О.Л. Дубовик. Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2010. URL: <http://base.garant.ru/55009986/>.

¹³⁹ *Тихомирова Л.А.* Конституционные основы разграничения предметов ведения и полномочий Российской Федерации и ее субъектов в области охраны окружающей среды: научно-практическое исследование

Схожою з є й позиція М.М. Бринчука, який розглядає «охорону навколишнього середовища (природних комплексів, об'єктів, ресурсів) через діяльність, яка спрямована на збереження або відновлення сприятливого стану природного середовища, відтворення природних ресурсів, запобігання негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище і ліквідацію її наслідків. Водночас, цей автор відзначає «подвійність» цілей, на досягнення яких спрямована така діяльність суб'єктів права: в одному випадку охорона навколишнього середовища здійснюється для збереження природи, в іншому – в ній відбивається антропоцентрична тенденція в розвитку доктрини права навколишнього середовища, навколишнє середовище при цьому охороняється заради підтримки сприятливих умов життя людини»¹⁴⁰.

Доцільно погодитися з думками вчених про необхідність певного юридичного коригування понять «навколишнє природне середовище», «навколишнє середовище», «довкілля», їх охорона, зважаючи, що «використання термінології в законодавстві має бути стійким, що передбачає єдність тлумачень термінів у різних нормативно-правових актах, а терміни не повинні бути винайдені, придумані законодавцем тільки для даного закону або застосовуватися в ньому в якомусь особливому значенні»¹⁴¹.

Разом з тим, незважаючи на наявність низки суттєвих недоліків даних понять, на які вказували інші вчені¹⁴², в цілому введення цих понять в екологічне законодавство, на наш погляд, було логічним і об'єктивно

Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2010. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CMB;n=16672#0>.

¹⁴⁰ Бринчук М.М. Об основных положениях Закона об охране окружающей среды. Законодательство на пороге XXI века. Научно-практическая конференция, посвященная 75-летию Института законодательства и сравнительного правоведения. М.: Городец, 2002. С. 4-8; Бринчук М.М. Экологическое право: учебник. Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2008. 383 с. (С. 34); Бринчук М.М., Дубовик О.Л. Федеральный закон «Об охране окружающей среды»: теория и практика. Государство и право. 2003. № 3. С. 30-41. (С. 30).

¹⁴¹ Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрид. лит., 1994. 192 с. (С. 127).

¹⁴² Васильева М.И. Федеральный закон «Об охране окружающей среды»: новое содержание и старые проблемы Спасение (всероссийская экологическая газета). 2002. № 11 (269); Вершило Н.Д. Правовая охрана окружающей среды и устойчивое развитие / под ред. М.М. Бринчука. Издательство ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2005. 124 с.

обумовленим явищем, оскільки «на перший план виступила зацікавленість людства у збереженні сприятливого стану природи як середовища життя людей в умовах бурхливого науково-технічного прогресу, зростання населення, урбанізації і т. ін.»¹⁴³, і, як справедливо зазначав з даного приводу С.О. Боголюбов, «вітати узаконення визначень можна і потрібно, важливо лише, щоб кожне з них ретельно обговорювалося, вивірялося і визнавалося більшістю професіоналів, оскільки від їх змісту залежить багато правових та матеріальних наслідків»¹⁴⁴.

У свою чергу, розширене тлумачення поняття охорони навколишнього середовища у законодавстві РФ та Республіки Білорусь, можна пояснити застосованим законодавцем підходом, що базується на «розумінні навколишнього середовища як операційного базису, різноманітної діяльності людини, як первинного, що передує людині явища, існуючого поза і незалежно від її свідомості, але в той же час нерозривно пов'язаного з людиною, як необхідної передумови, умови існування і розвитку людини і суспільства в цілому»¹⁴⁵, «навколишнє середовище знаходиться в постійній взаємодії із суспільством, служить останньому місцем проживання, джерелом матеріальних і духовних благ»¹⁴⁶.

Водночас, як зазначають більшість вчених, введення понятійного апарату до законодавства про охорону навколишнього природного середовища до теперішнього часу повністю не забезпечило його уніфікацію. Так, з огляду на основну ідею концепції сталого розвитку, яку прирівнюють до концепції екологічної безпеки, важливими є терміни природоресурсного законодавства, особливо словосполучення «раціональне використання та охорона природних ресурсів», зміст якого розкривається через реалізацію відповідних правових принципів, через систему відповідних вимог, прав та обов'язків, які

---

¹⁴³ Колбасов О.С. Экология, политика, право. Правовая охрана природы в СССР. М., 1976. 230 с. (С. 16).

¹⁴⁴ Боголюбов С.А. Новый Федеральный закон «Об охране окружающей среды». Журнал российского права. 2002. № 6. С. 53-59 (С. 57).

¹⁴⁵ Дубовик О.Л. Экологические конфликты. Экологическое право. 2005. № 2. С. 3-13. (С. 3); Дубовик О.Л. Экологическое право и экологические конфликты. Право и политика. 2006. № 5. С. 116-136. (С. 122).

¹⁴⁶ Колбасов О.С. Природа как объект правовой охраны. Правовые вопросы охраны природы в СССР. Сборник статей. М.: Госюриздат, 1963. С. 5-16. (С. 16).

встановлюються для природокористувачів, хоч самого визначення цього поняття вітчизняне законодавство також не дає.

У довідниковій літературі термін «раціональне природокористування» визначається як форми та методи природокористування, що забезпечують необхідні умови існування людства та отримання матеріальних благ із навколишнього середовища без заподіяння істотної шкоди його стану¹⁴⁷. На думку Б.Д. Клюкіна, об'єднання понять «раціональне використання» і «охорона природних ресурсів» було обумовлено тим, що поділ складу та змісту вимог їх раціонального використання і охорони на дві групи досить умовний, тому на початку в галузевих нормативно-правових актах, а потім і в законодавстві фахівці прийшли до висновку про недоцільність штучного поділу вимог на дві групи і об'єднали їх, визначивши загальним терміном «раціональне використання та охорона». Таким чином, під терміном «раціональне використання та охорона природних ресурсів» мається на увазі єдине передбачене природоресурсним законодавством поняття, що визначає систему технічних, економічних та організаційно-правових заходів, що забезпечують ефективне, повне комплексне використання природних ресурсів»¹⁴⁸.

В той-же час, використаний в природоресурсному законодавстві підхід до об'єднання двох понять в єдине комплексне поняття «раціональне використання та охорона природних ресурсів» піддається критиці, внаслідок чого поняття «раціональне використання» відокремлюють від поняття «охорони», так само як і вимоги щодо раціонального використання природних ресурсів від вимог щодо їх охорони. Наприклад, як зазначає В.С. Комісаренко, «немає необхідності підміняти один термін іншим. «Раціонально» означає розумно, доцільно. Наприклад, історичний розвиток гірничого права вірно визначив специфіку надр. Основний напрямок використання надр – видобуток корисних копалин. Корисні копалини відносяться до вичерпних і не відновлюваних природних ресурсів. Тому раціональне (розумне, доцільне) використання надр

---

¹⁴⁷ Малашевич Е.В. Краткий словарь-справочник по охране природы. Мн.: Ураджай, 1987. 224 с. (С. 182).

¹⁴⁸ Клюкин Б.Д. Правовое регулирование рационального использования и охраны недр Экологическое право: Учебник / под ред. Быстровой Г.Е., Жаворонковой Н.Г., Красновой И.О. и др. М.: Проспект, 2008. 646 с. (С. 342).

повинно забезпечувати максимальне вилучення корисних властивостей від кожної ділянки надр з тим, щоб зберегти якомога більшу кількість запасів корисних копалин на майбутнє. Однак значення надр ширше, ніж джерело доходу скарбниці або розвитку економіки. Надра слід берегти як частину середовища проживання людини, як складову екосистеми. Іншими словами, забезпечення раціонального використання природних ресурсів – лише одна зі складових природоохоронної діяльності»¹⁴⁹.

Питання про співвідношення понять «охорона навколишнього середовища» та «раціональне використання природних ресурсів» неодноразово було предметом дискусій вчених у галузі екологічного права¹⁵⁰. Наприклад, В.Л. Мунтян вважав, що «охорона природи виступає елементом більш широкого поняття – раціонального природокористування; охорона природи обмежена правовими нормами про контроль і відповідальність, тоді як раціональне природокористування є вищим етапом взаємин природи і людини, оскільки воно передбачає і впровадження безвідходних технологій і недопущення забруднень»¹⁵¹. У свою чергу, В.В. Петров справедливо зазначав, що «раціональне використання природних ресурсів, навпаки, є складовою частиною природоохоронної діяльності, так як природні ресурси використовуються лише для задоволення потреб людини, а природа насичена компонентами, не пов'язаними з цією функцією»¹⁵². На думку С.О. Боголюбова, «раціональне використання природних ресурсів передбачає врахування законів природи (які є об'єктивними, не носять вольового характеру, не залежать від бажань людей, навіть наділених великою владою) і потенційних можливостей навколишнього середовища (які не безмежні, володіють верхньою межею, можуть відчувати небезпечні перевантаження). Раціоналізм природокорис-

---

¹⁴⁹ Комиссаренко В.С. Правовое регулирование охраны недр и окружающей среды при освоении месторождений нефти и газа. Дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 226 с. (С. 38).

¹⁵⁰ Крассов О.И. Соотношение использования и охраны в праве природопользования. Право природопользования в СССР. М., 1990. С. 74–84.

¹⁵¹ Мунтян В.Л. Правовые проблемы рационального природопользования: Автореферат дис. ... докт. юрид. наук. Харьков, 1975. 49 с. (С. 23–24).

¹⁵² Петров В.В. Становление и развитие эколого-правовых исследований. Правовые проблемы экологии: сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М., 1980. С. 35-79 (С. 46).

тування полягає в тому, щоб постійно підтримувати такий стан, коли можливо оптимальне споживання і відтворення природних ресурсів, коли не допускаються незворотні наслідки для навколишнього середовища»¹⁵³.

Незважаючи на істотні відмінності між поняттями «раціональне використання природних ресурсів» і «охорона природних ресурсів», слід погодитися з позицією С.О. Боголюбова, що поняття «раціональне використання природних ресурсів» включається в більш широке за змістом поняття «охорона природних ресурсів»¹⁵⁴. Цей висновок ґрунтується на тому, що охорона навколишнього природного середовища, виходячи з вже наведеного вище визначення, це діяльність всіх суб'єктів, у тому числі і користувачів природних ресурсів, яка спрямована на збереження та відновлення природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, запобігання негативному впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище і ліквідацію його наслідків, а сформульовані в законодавстві вимоги щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів мають спільні завдання і єдину цільову спрямованість із завданнями охорони навколишнього природного середовища.

Отже, поняття «охорона природних ресурсів» співвідноситься з поняттям «охорона навколишнього природного середовища» як частина і ціле, оскільки природні ресурси є одним з природних компонентів навколишнього природного середовища. Великий енциклопедичний словник визначає природні ресурси як компоненти природи, що використовуються людиною¹⁵⁵. І хоч на думку деяких вчених, термін «природні ресурси» поки що домінує в національному природоохоронному законодавстві¹⁵⁶, під цим словосполученням прийнято розуміти сукупність усієї природної сировини, об'єктів¹⁵⁷, проте

---

¹⁵³ Боголюбов С.А. Экономика-правовые проблемы охраны окружающей среды. Законодательство и экономика. 2009. № 7. С. 79-81 (С. 79).

¹⁵⁴ Там само.

¹⁵⁵ Великий енциклопедичний словник. URL: <http://dictionaries.rin.ru/cgi-bin/see>.

¹⁵⁶ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.1991 р. № 1264-XII зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / За загальн. ред. О.М. Шуміла. Х.: «Фактор», 2006. 592 с. (С. 12).

¹⁵⁷ Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: Пер. с нем. М.: Прогресс, 1993. С. 397.

далеко не всі природні об'єкти беруть участь чи можуть бути потенційно задіяні в господарському обігу, немає єдності думок з цієї проблеми і з теоретичної точки зору¹⁵⁸.

У цьому випадку одночасно проявляються широко вживані в науці екологічного права диференційований та інтегрований підходи до розуміння процесів і явищ, які розглядаються цією галуззю, тому: використовуються диференційовані об'єкти (природні ресурси), однак при їх використанні охороняється та захищається природа (природні об'єкти, комплекси, природні умови і процеси, або ж навколишнє природне середовище чи довкілля). Тому, як зазначається в літературі, аналіз екологічного законодавства показує, що проблема охорони навколишнього природного середовища в цілому як екосистеми при користуванні будь-яким конкретним компонентом природного середовища в даний час вже не може бути вирішена тільки в рамках природоресурсних галузей законодавства, оскільки вона є комплексною і «зачіпає такі суспільні відносини, які знаходяться поза сферою регулювання земельного, водного, лісового, гірничого, фауністичного та іншого природоресурсного законодавства»¹⁵⁹. До таких проблем належать, зокрема, питання поводження з відходами виробництва і споживання, з токсичними та радіоактивними речовинами і матеріалами, агрохімізації земель, регулювання та оцінки впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище, проведення екологічної експертизи, екологічної сертифікації, аудиту, декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки та ін.

Довгий час такі питання намагалися вирішити за допомогою суто природоохоронного законодавства, де пріоритетом в охороні завжди були природні ресурси. Однак, зі збільшенням об'єктів промисловості та транспорту, а отже й зі збільшенням шкідливого навантаження на довкілля постало питання про вплив забрудненого довкілля на життя і здоров'я людини. Тому, вже на

---

¹⁵⁸ Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / За загальн. ред. *О.М. Шуміла*. Х.: «Фактор», 2006. 592 с. (С. 12).

¹⁵⁹ *Колбасов О.С.* Основные направления правотворчества в области охраны окружающей среды. Советское государство и право. 1980. № 3. С. 69-77 (С. 73).

початку 90-х років ХХ століття на пострадянському просторі приймаються закони «Про охорону навколишнього природного середовища», норми яких більшою мірою регулюють питання охорони довкілля від шкідливого хімічного, фізичного та біологічного впливів. А в науці екологічного права, в цей період, знову піднімається питання щодо правильності назви цієї галузі та її системи¹⁶⁰.

Норми щодо правового регулювання охорони навколишнього природного середовища від шкідливого хімічного, фізичного та біологічного впливу, на думку М.М. Бринчука, мають складати предмет права навколишнього середовища (екологічного права) поряд з такими правовими інститутами як правові заходи щодо раціонального використання природних ресурсів, правовий режим особливо охоронювальних природних та екологічно несприятливих територій тощо¹⁶¹. В свою чергу О.І. Крассов, вважав, що такі норми становлять основу екологічного права і наповнюють спеціальну його частину. Норми ж природоресурсного права (право власності та користування природними ресурсами) взагалі не є складовою екологічного права, а такі інститути екологічного права, як заповідне та фауністичне право, складають особливу частину екологічного права¹⁶². Пізніше він змінює свою позицію і відносить правові норми з охорони довкілля від шкідливого хімічного, фізичного та біологічного впливу до особливої частини екологічного права, поряд з нормами природоохоронного характеру¹⁶³.

Проте, на нашу думку, такий підхід є не зовсім вдалим, оскільки, згідно з такою позицією, до складової природоохоронного права входять правові інститути, які мають зовсім різні засоби правового регулювання. Наприклад, якщо для правового врегулювання шкідливих хімічних, біологічних та фізичних впливів необхідне застосування таких правових засобів, як:

---

¹⁶⁰ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. 688 с. (С. 39-48).

¹⁶¹ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. 688 с. (С. 87-88).

¹⁶² Крассов О.И. Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. 768 с. (С. 46-48).

¹⁶³ Крассов О.И. Экологическое право: учебник / О.И. Крассов. 3-е изд., пересмотр. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 624 с. (С. 45-46).

нормування викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля та розміщення відходів, екологічна експертиза, декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, екологічна сертифікація, страхування екологічних ризиків, сплата екологічного податку тощо, то для правового регулювання заповідної справи та правової охорони тваринного світу притаманні, зокрема, державний кадастр територій та об'єктів, забезпечення режиму цих територій та ін.

Однак, існує й ряд правових засобів, які є спільними для вищезазначених напрямів правового регулювання в межах природоохоронного права, в зв'язку з чим в науці екологічного права й тривають дискусії про її структуру. До таких засобів можна віднести, наприклад: екологічне прогнозування, планування та програмування, зонування територій, екологічне ліцензування, лімітування та інша дозвільна система, державний моніторинг довкілля, державний облік об'єктів і територій, юридична відповідальність за екологічні правопорушення тощо.

Як наслідок, в результаті наукових пошуків щодо питання структури екологічного права, у вітчизняній науці з 90-х років ХХ століття, на засадах диференціації наукового пізнання, окрім природоресурсного та природоохоронного напрямку, починає формуватися окремий напрямок, спрямований на дослідження одностипних суспільних відносин, які названо антропоохоронними, а систему правових норм, які спрямовані на їх регулювання запропоновано називати правом екологічної безпеки, в межах якого й пропонується вивчати особливості правового врегулювання природних і техногенних шкідливих хімічних, біологічних та фізичних чинників (факторів, впливів) на довкілля та на людину. В даному випадку йдеться про наукові погляди В.І. Андрейцева¹⁶⁴, який чи не найґрунтовніше і найповніше комплексно дослідив дану правову категорію, розкриваючи її всебічно: і як систему спеціальних юридичних заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів людини від небезпечного впливу навколишнього

---

¹⁶⁴ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. Право України.. 2001. № 10. С. 9-12. (С. 9).

природного середовища; і як систему законодавчого та підзаконного правового забезпечення регулювання екологічно небезпечної діяльності, режиму використання природних ресурсів, охорони природного середовища; і як систему правовідносин, у межах яких гарантується право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, та підставою виникнення яких є екологічний ризик¹⁶⁵.

Такий науковий підхід дозволив Андрейцеву В.І. в методологічному плані та практичному застосуванні чітко відмежувати правовідносини в галузі екологічної безпеки, що ґрунтуються виключно на екологічному ризикові від природоресурсних та природоохоронних правовідносин, притаманних екологічному праву, які спрямовані, в основному, на охорону та використання об'єктів навколишнього природного середовища. Цією позицією науковець наголошує на формуванні в рамках екологічного права гуманістичної спрямованості окремих правових норм, якими мають охоронятися і захищатися виключно людина, її життя і здоров'я у безпечному природному середовищі. При цьому, така позиція посилюється положеннями статті 3 Конституції України, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю.

Водночас, сучасні тенденції розвитку вітчизняного екологічного законодавства, положення якого будуть проаналізовані в інших частинах нашої роботи, дозволили Краснової М.В. висловити позицію, що «в основі визнання людини найвищою соціальною цінністю лежить антропоцентричний науковий підхід, який є підтвердженням помилковості розуміння концептуальних засад фактичної взаємодії Суспільства і Природи, є схиланням до позиції так званого панування Людини над Природою, є спробою виправдати існуючі наслідки людської діяльності, розвиток науково-технічного прогресу, які й призводять до незворотних процесів у самій Природі тим, що, мовляв, Природі байдуже до цих процесів, адже це є наслідком існування Людини як частини самої Природи, як власне байдуже і самій Людині про те, що буде після того, як її

---

¹⁶⁵ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. Право України. 2001. № 10. С. 9-12. (С. 10).

самої не стане. Загальновідома позиція матеріалістів: після нас – хоч потоп!»¹⁶⁶.

Тому-то вимушено, констатуючи незворотні зміни у стані природного середовища, які сталися під впливом людської господарської діяльності, й робиться наголос на «необхідності забезпечення безпеки людства, що стає більш важливим, ніж подальший технічний прогрес. Пріоритетною спрямованістю стає не подальше нарощування виробничого потенціалу, а забезпечення його екологічності, реконструкції з урахуванням екологічних наслідків його здійснення»¹⁶⁷.

З огляду на це М.В. Краснова стверджує, що «саме тому, враховуючи значимість еволюції як поступального, водночас, якісного процесу по впорядкуванню стану природного середовища, наука екологічного права має переглянути підходи передусім до основного об'єкта свого дослідження – до Природи, і на її економічних, екологічних та соціальних правових характеристиках запропонувати суспільству сучасні ефективні правові моделі застосування та дотримання її законів, які дозволяють здійснити перехід до більш природного, менш споживацького способу життя та до екотехнічного типу економіки, який і буде враховувати потребу відновлення (відтворення) та збереження природи»¹⁶⁸. Доцільно підтримати позицію М.В. Краснової, згідно з якою «за умови, коли наука екологічного права виробить нові концептуальні засади свого формування і подальшого розвитку, особливо у контексті свого сучасного пріоритетного напрямку – екологічної безпеки, то й називатися вона може Право екологічної безпеки. В основі такої науки може лежати вчення про правове забезпечення охорони і відтворення природи та екологічної безпеки

---

¹⁶⁶ Краснова М.В. Науково-методологічні питання еволюції екологічного права / Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин. Матеріали між нар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.) за заг. ред. П.Д. Пилипенка.. Львів, 2016. С. 46-49 (С. 48).

¹⁶⁷ Чижов П.Г. Философия и экологические проблемы. Вызовы современности и философия / Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет. Под общ. ред. И.И. Ивановой. Бишкек, 2004. С. 97-102.

¹⁶⁸ Краснова М.В., Там само. С. 48.

громадян, в першу чергу, при здійсненні природокористування як основного чинника екологічного ризику»¹⁶⁹.

Дослідивши сучасні наукові та нормативно-правові підходи щодо визначення поняття екологічної безпеки, слід зазначити, що на їх формування вплинули три наукових теорії розуміння екологічної безпеки: статична, гуманістична та екологічна, де екологічна безпека розглядається як: 1) складова національної безпеки; 2) концепція захисту життя і здоров'я людини як найвищого соціального блага; 3) концепція пріоритетного захисту навколишнього природного середовища, як місця існування всього живого на планеті.

У зв'язку з цим в теорії екологічного права виокремлюються наступні підходи до розуміння екологічної безпеки:

1) екологічна безпека розглядається як різновид або ж складова національної (державної) та транснаціональної (глобальної) безпеки¹⁷⁰;

2) екологічна безпека визначається через її причинно-наслідкові характеристики, зокрема, в якості причин погіршення стану навколишнього природного середовища визначають антропогенну діяльність, природні явища, протиправні дії, стихійні лиха, техногенні катастрофи і забруднення навколишнього середовища¹⁷¹;

3) екологічна безпека характеризується з огляду на зміст її виразу, як:

- сукупність заходів, способів, що сприяють запобіганню погіршення екологічної обстановки, небезпечної для здоров'я і життя людини, навколишнього середовища та режиму використання природних ресурсів¹⁷²;

¹⁶⁹ Краснова М.В. Вказана робота. С. 49.

¹⁷⁰ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 37; Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика / А.Б. Качинський, Г.А. Хміль. К.: НІСД, 1997. С. 6, 43, 147; Хімич О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки.. Право України. 2002. № 11. С. 44-47; Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання. Право України. 2002. № 5. С. 63-67; Гетьман А.П. Поняття і сутність екологічної безпеки. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. Х.: Право, 2012. 296 с. (С. 9).

¹⁷¹ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. М.: Юрид. лит., 2001. 434 с. (С. 232).

¹⁷² Экология: учеб. пособ. / под общей ред. С.А. Боголюбова. М.: Знание, 1999. 288 с. (С. 30); Малишко М.І. Екологічне право України: Навч. посіб. К.: Видавничий Дім «Юрид. Книга», 2001. 389 с. (С. 331-335).

- стан захищеності навколишнього природного середовища, територій, господарських та інших об'єктів, інтересів людини і громадянина, населення та держави від різноманітних загроз, які виникають як наслідок негативних змін компонентів природного середовища в результаті антропогенної діяльності, природних явищ і протиправних дій¹⁷³;

- певний (оптимальний) стан навколишнього природного середовища, що забезпечує йому і людині сприятливі (нормальні) умови для життєдіяльності та розвитку¹⁷⁴;

4) екологічна безпека визначається, зважаючи на її значення і цінність, у механізмі гарантування та захисту екологічних прав громадян як:

- кінцева мета та один з головних принципів раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоохоронні заходи, повинні оцінюватись з позиції безпеки¹⁷⁵;

- стан соціальної та правової захищеності, який здійснюється шляхом встановлення системи засобів забезпечення, регулювання суспільних правовідносин, визначення відповідного правового режиму та відповідальності¹⁷⁶ тощо.

Встановлено, що така значна кількість підходів до визначення екологічної безпеки породжує певні правові проблеми з визначенням її місця в системі екологічного права, а це, в свою чергу, не дозволяє виділити уніфіковане її поняття. Проте, з проведеного аналізу стає зрозумілим, що в останній час в Україні приймаються нормативно-правові акти, а в еколого-правовій науці

---

¹⁷³ *Веденин Н.Н.* Экологическая безопасность как институт экологического права Журн. рос. права. 2001. № 12. С. 53-54; *Серов Г.Л.* Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленной и иных видов деятельности. М., 1998. 224 с. (С. 33-42).

¹⁷⁴ *Гавриш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: дис. ... д. юрид. наук: 12.00.08. Х., 1994. 416 с. (С. 157).

¹⁷⁵ *Барбашова Н.В.* Екологічне право України: навч. посіб. [для студ. фаху "Правознавство"]. Донецьк: Апекс, 2003. 319 с. (с. 52); *Бринчук М.М.* Обеспечение экологической безопасности как правовая категория. Государство и право. 2008. № 9. С. 30-42. (С. 39).

¹⁷⁶ *Лазор О.Я.* Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади: [монографія]; передмова і заг. наук. ред. проф. Мичка М. Д. Львів: Ліга-Прес, 2003. 542 с. (С. 43).

формується думка, в основу яких закладається науковий підхід, відповідно до якого «екологічна безпека» є кінцевою метою та одним із головних принципів природокористування та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоохоронні заходи, повинні оцінюватись з позиції безпеки і виступати запорукою її досягнення. Тобто забезпечення екологічної безпеки не можна розглядати як діяльність, що проводиться паралельно з охороною навколишнього природного середовища та природокористуванням.

1.3. Понятійно-категоріальний апарат права екологічної безпеки

Юридична наука за своїм змістом становить відносно розвинену систему упорядкованих знань про державно-правові явища, закономірності їх існування і розвитку. Системоутворюючими елементами цієї науки виступають: наукові гіпотези, правові ідеї і теорії (спеціальні теорії), концепції, методи, методика і принципи наукового пізнання, правові інститути, норми і юридичні конструкції, факти і явища правової реальності. Як галузь специфічних знань юридична наука має притаманну їй і упорядковану систему взаємопов'язаних і взаємодіючих понять і категорій, які за суттю і змістом визначаються предметом цієї науки і одночасно забезпечують логіко-юридичну організацію знань у сфері держави і права. У своїй єдності правові поняття і категорії утворюють категоріально-понятійний апарат цієї науки. Одночасно юридична наука виступає джерелом формування її понятійного апарату¹⁷⁷.

Правові поняття – це основні одиниці розумової діяльності людини (її знань), які відтворюють суттєві, тобто загальні (типові) та відмінні ознаки (властивості, риси) фактів, явищ, процесів, становищ у сфері держави і права. Правові поняття знаходять свій вираз у термінах (словах та словосполученнях),

---

¹⁷⁷ Панов М.І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки.. Право України. 2014. № 1. С. 50-53. (С. 50-51).

правових визначеннях (дефініціях), що закріплюються у тексті права і мають строгу логічну визначеність з точки зору їх змісту, обсягу та співвідношення з іншими поняттями¹⁷⁸. Правові категорії – це фундаментальні, найбільш широкі за обсягом узагальнення універсальні правові поняття, які фіксують найсуттєвіші закономірні зв'язки і відношення у сфері правової дійсності¹⁷⁹. Особливістю правових понять і категорій є те, що вони не тільки відображають певний рівень знань щодо об'єктів і явищ правової реальності та виступають засобом подальшого і поглибленого їх пізнання, а й те, що при включенні їх у правові норми (позитивне право) входять до змісту цих норм і тому виконують найважливішу функцію права – регулятивну, визначаючи при цьому обсяг і зміст правового регулювання. Отже, є всі підстави стверджувати, що чим глибше і досконаліше розроблені (сформовані) правові поняття і категорії юридичної науки, тим досконаліше саме позитивне право як таке, тим точніше і якісніше воно здатне регулювати відповідні суспільні відносини. Ось чому проблема формування понять і категорій юридичної науки є найважливішим її завданням та власним призначенням. По суті, правова наука може бути визнана як така лише тоді, коли не тільки концептуально сформовані й обґрунтовані її теоретичні підвалини, а й розроблений категоріально-понятійний апарат цієї науки, який відображає її предметний зміст. Не становить виключення й формування понятійного апарату права екологічної безпеки як підгалузі екологічного права.

Слід відзначити, що проблемами становлення права екологічної безпеки, а отже і її понятійного апарату вітчизняна наука екологічного права займається вже близько двадцяти років. Її представниками слід визнати В.І. Андрейцева, У.В. Антонюк, Г.І. Балюк, Л.О. Бондаря, І.В. Бригадира, Ю.Л. Власенко, А.П. Гетьмана, А.С. Євстегнеєва, Н.Л. Ільїну, Т.Г. Ковальчук, М.В. Краснову, Н.Р. Малишеву, Л.П. Решетник, Т.О. Третяка, М.О. Фролова, Ю.С. Шемшученка, В.В. Ярчак та ін. Однак, незважаючи на такий тривалий період вітчизняних

---

¹⁷⁸ Словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / рук. авт. кол. *Н. И. Панов*. Харьков, 1997. 180 с. (С. 114-115); *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник. М., 1976. 720 с. (С. 240-241, 456-460).

¹⁷⁹ Там само.

наукових досліджень теорія права екологічної безпеки не сформувала єдиних наукових підходів до визначення деяких ключових понять цієї галузі, що в свою чергу відображається і на її сприйнятті законодавцем та практиком.

До найбільш проблемних понять права екологічної безпеки, які стануть об'єктом даного наукового дослідження є зокрема, сутність самої екологічної безпеки, а також таких правових термінів як «суб'єктивне право на екологічну безпеку», «екологічна безпека», «екологічно небезпечна діяльність», «екологічний ризик», «джерело підвищеної екологічної небезпеки», «об'єкт підвищеної екологічної небезпеки», інші. Отже, спробуємо дослідити такі правові терміни більш детально.

У ст. 50 Конституції України проголошено право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Цьому праву кореспондує закріплений у ст. 16 Конституції обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, а також подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Слід погодитися з думкою Ю.С. Шемшученка про те, що концепцію права людини і громадянина на безпечне навколишнє природне середовище більш ґрунтовно все таки відображено в сучасному національному законодавстві, ніж у міжнародному праві. Українському законодавцю в цьому розумінні практично не має що імплементувати із Загальної декларації прав людини або Європейської конвенції з прав людини. Тому в літературі і висловлюється пропозиція про доповнення Європейської конвенції з прав людини факультативним протоколом про право людини на безпечне (здорове) навколишнє середовище, а також необхідність безпосереднього закріплення цього права і інших екологічних прав в документах загальносвітового значення¹⁸⁰.

---

¹⁸⁰ Шемшученко Ю.С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. Государство и право. 1993. № 10. С. 120-135.

Суб'єктивне право на екологічну безпеку об'єктивно включається складовою частинною у глобальну і національну безпеку. Такий підхід застосовано Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.¹⁸¹, який визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Національними інтересами визнаються життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Відповідно до ст. 6 зазначеного Закону, забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності суспільства проголошено пріоритетом національних інтересів України.

Безпосереднє визначення поняття «екологічна безпека» міститься у ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якої *екологічна безпека* являє собою такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, господарчих, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

В свою чергу державний стандарт України «Безпечність промислових підприємств. терміни і визначення» (ДСТУ 2156-93)¹⁸² визначає безпеку населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища як відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди.

---

¹⁸¹ Про основи національної безпеки: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

¹⁸² Безпечність промислових підприємств. терміни і визначення: Державний стандарт України. ДСТУ 2156-93. (Чинний від 1995-01-01). К., 1994.

Крім безпосередньо терміну «екологічна безпека» національне законодавство містить й інший термін – «безпека навколишнього середовища»¹⁸³, хоча й не розкриває його змісту. Натомість, якщо розглядати передбачені ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічні права громадян, то базовим серед таких прав є саме право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (навколишнє природне середовище). Це право означає, насамперед, можливість проживати в такому навколишньому природному середовищі, що не спричиняє шкоди здоров'ю, можливість користуватись природними благами (дихати чистим повітрям, пити чисту воду тощо).

Згідно з Конституцією України вітчизняне законодавство застосовує термін «безпечне довкілля», на відміну від російського законодавства, в якому передбачено право на «сприятливе навколишнє природне середовище». Стосовно «довкілля», то ним можна вважати законодавчо визначене *«середовище життєдіяльності людини – сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо»* (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»)¹⁸⁴. Тобто, довкіллям можна вважати природне, виробниче, побутове, навчальне та інше середовище життєдіяльності людини.

Фактори ж середовища життєдіяльності – це будь-які *біологічні* (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), *хімічні* (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), *фізичні* (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), *соціальні* (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) *та інші фактори*, що

---

¹⁸³ ДБН А.2.2-1-2003. Проектування. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд: Наказ Держбуду України від 15 грудня 2003 р. № 241. Держбуд України. Київ, 2004. 24 с.

¹⁸⁴ Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.

впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»). А отже, шкідливий вплив на здоров'я людини – це вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини чи здоров'ю майбутніх поколінь (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

Визначення ж змісту поняття «безпечне» має суттєве значення для реалізації і захисту суб'єктивного права на екологічну безпеку. Так, у статті 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» дається визначення поняття «безпечні умови для людини» це стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня *небезпека шкідливого впливу його факторів* на людину. Отже, вітчизняне законодавство передбачає необхідність створення *безпечних умов життєдіяльності*, тобто створення таких ситуацій, за яких відсутні будь-які види (біологічних, хімічних, фізичних та інших) небезпек.

Натомість, *сприятливі умови життєдіяльності людини* – це стан середовища життєдіяльності, при якому *відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів* на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

Отже, для сучасних можливостей України як держави, то тут, на цьому етапі її розвитку, законодавством можуть гарантуватися лише безпечні умови життєдіяльності людини. Тому безпечним доцільно визначити такий стан середовища життєдіяльності, який не впливає негативно на здоров'я людини і процеси функціонування живих організмів, в якому наявні хімічні, фізичні, біологічні та інші фактори не порушують природного балансу зв'язку людини і довкілля, не перевищують встановлені законодавством норми безпеки.

Ознаки «безпечного для життя і здоров'я навколишнього природного середовища» у різних його значеннях найбільш детально розкриті в літературі.

Так, право на безпечне навколишнє природне середовище характеризується як інтегрована правова категорія, що синтезує в своїй основі ряд галузевих прав: а) право на стабільну екологічну обстановку; б) право на екологічне благополуччя; в) право на якісне, сприятливе, здорове навколишнє природне середовище; г) право на використання корисних властивостей природи для задоволення необхідних життєзабезпечувальних фізіологічних і духовних потреб; д) право на охорону життя і здоров'я від несприятливих природних умов і природно-антропогенних факторів¹⁸⁵.

Аналіз законодавства та наукових джерел показує, що право на екологічну безпеку знайшло своє закріплення через різні термінологічні форми¹⁸⁶. В літературі фігурують, крім права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, й інші формулювання: «право на здорове та сприятливе навколишнє середовище»¹⁸⁷, «право на життя у сприятливих природних умовах», «право на сприятливий стан навколишнього природного середовища»¹⁸⁸, «право на безпечне та здорове навколишнє середовище», «право на сприятливе середовище життєдіяльності»¹⁸⁹ тощо.

Ознаками безпечного навколишнього природного середовища є стабільність здорового навколишнього середовища, його якість та сприятливість. Але всі ці характеристики є оціночними і потребують конкретизації і визначення. Так, доцільно з'ясувати, що мається на увазі під категорією «сприятливе навколишнє середовище». Етимологічну основу терміна «сприятливий» складає слово «сприяти», яке у словнику Б. Грінченка визначається як «погоджати, ставитись доброзичливо, сприяти, допомагати»¹⁹⁰.

---

¹⁸⁵ Грушкевич Т.В. До питання термінологічної визначеності назви права на екологічну безпеку. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 21-22 жовтня 2016 р.): [у 2-х част.]. Частина друга. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. 222 с. (С. 17-19).

¹⁸⁶ Там само (С. 17-19).

¹⁸⁷ Сурілова О.О. Право на чисте і здорове навколишнє середовище в системі основних прав людини. Актуальні проблеми держави і права, 2007, С. 461-464. URL: <http://apdr.in.ua/v36/91.pdf>.

¹⁸⁸ Бринчук М.М. Право на благоприятную окружающую среду. Экологическое право: Учебник.. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2003. 670 с. (С. 121-124).

¹⁸⁹ Крассов О.И. Право на благоприятную окружающую природную среду. Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. 768 с. (С. 122-130).

¹⁹⁰ Словник української мови / [упорядник Б. Грінченко]: У 4 т. К.: Наук. думка, 1997. Т. 4. 596 с. (С. 190).

Очевидно, що досить влучним є в російській мові тотожний термін «благоприятный», коренева основа якого пов'язується з терміном «благо». Дійсно, навколишнє природне середовище є природним благом для людини і суспільства в цілому, інших живих організмів, як умова, місце і джерело існування та життєдіяльності. Однак, на даний момент це благо важко охарактеризувати як таке, що сприяє здоров'ю та життю людини, відсутні і мірила даної категорії. Тому поняття «сприятливе навколишнє середовище» має оціночний характер і його зміст залежить здебільшого від суб'єктивних поглядів інтерпретатора. Певні природні умови залежно від стану здоров'я, віку, психічного і психологічного стану, генетичних особливостей можуть визнаватись для одних осіб сприятливими і, водночас, окремими людьми сприйматися як не сприятливі з цих же причин¹⁹¹.

За таких умов, законодавче забезпечення сприятливого навколишнього природного середовища у сучасний період стає неможливим і не доцільним на практиці, оскільки бракує чітких критеріїв його визначення. Із цих позицій сприятливість довкілля варто розглядати як одну із змістовних ознак суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Певний інтерес для нашого дослідження становить і наукова доктрина «права на здорове навколишнє середовище»¹⁹². Однак таке формулювання назви права викликає ряд логічних запитань до термінології та теоретичного обґрунтування його змісту. На думку прибічників цієї доктрини, здорове навколишнє середовище – це природні умови, які є незабрудненими і дозволяють споживання безпечних для здоров'я природних благ. Отже, здорове навколишнє середовище пов'язується з відносно чистими природними умовами і безпечністю використання (споживання) благ природи. Тобто, йдеться про

---

¹⁹¹ Грушкевич Т.В. До питання термінологічної визначеності назви права на екологічну безпеку. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 21-22 жовтня 2016 р.): [у 2-х част.]. Частина друга. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2016. 222 с. (С. 18).

¹⁹² Сурілова О.О. Право на чисте і здорове навколишнє середовище в системі основних прав людини. Актуальні проблеми держави і права. 2007. № 36. С. 461-464.

прямий зв'язок такого середовища з безпекою його використання для здоров'я людини.

Тому, суб'єктивне право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище (право на екологічну безпеку) – це закріплені законодавством і забезпечувані державою можливості суб'єкта: а) проживати в такому середовищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю; б) користуватись для задоволення своїх життєво необхідних фізичних і духовних потреб безпечними природними благами; в) вимагати від держави, від інших осіб виконання та дотримання вимог екологічної безпеки; г) у випадку їх порушення, звертатись за захистом порушеного права до компетентних органів.

Право на безпечне навколишнє природне середовище безпосередньо пов'язане з низкою інших прав, які фактично конкретизують його щодо тих чи інших сфер суспільних відносин та діяльності. Зокрема, в ст. 4 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» закріплено право громадян на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище, а ст. 3 Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» передбачає: «Кожна людина, яка проживає або тимчасово перебуває на території України, має право на захист від впливу іонізуючого випромінювання. Це право забезпечується здійсненням комплексу заходів щодо запобігання впливу іонізуючого випромінювання на організм людини вище встановлених дозових меж опромінення, компенсацією за перевищення встановлених дозових меж опромінення та відшкодуванням шкоди, заподіяної внаслідок впливу іонізуючого випромінювання».

Отже, безпека виступає обов'язковою умовою такого природного стану, яке, за логікою, означає «безпечне середовище – здорове середовище»¹⁹³. Якщо ж наявні елементи небезпеки, то середовище перестає бути здоровим, тобто, забрудненим, насиченим різними елементами, небезпечними для здоров'я і життя людини. Стале здорове навколишнє середовище є свідченням його

---

¹⁹³ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки. С. 208.

безпеки, а відтак, є важливою ознакою останнього, і тому виділення його в самостійну правову категорію недоцільне. До того ж, законодавче визначення поняття «здоров'я» (стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів) вказує, що його носіями можуть бути будь які біологічні істоти, в тому числі й людина. І тому досить сумнівним є застосування даного терміну при характеристиці навколишнього природного середовища.

Тому, для практичного забезпечення цього права, важливо мати чіткі критерії (з подальшим їх законодавчим закріпленням), на основі яких можна буде визначати безпеку чи небезпеку довкілля¹⁹⁴. Відтак, маючи відповідні дані моніторингу стану навколишнього природного середовища, кадастрів природних ресурсів про реальний стан довкілля, кожного природного комплексу чи об'єкту, можна володіти знаннями, які допоможуть визначити: які еколого-правові засоби в конкретному випадку можна здійснити щоб досягти конкретної мети екологічного права, зокрема, попередження екологічної небезпеки чи відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища.

В природничій літературі¹⁹⁵ до основних критеріїв екологічної безпеки відносять:

- *індивідуальні* (медичні або санітарно-гігієнічні) – покликані обмежувати вплив негативних чинників на людину. Основою кількісного виміру впливу на індивідуум є показники індивідуального довічного або річного ризику;

- *генетичні* – покликані зберігати генофонд і обмежувати зростання частоти генетичних хвороб у першому і/або наступних поколіннях. Генетичні критерії безпеки є частиною індивідуальних, але з огляду на їхню особливу важливість виокремлюються в особливу групу;

- *соціальні* – покликані обмежувати дію небезпечного фактора на групи

---

¹⁹⁴ Краснова Ю.А. Юридична природа екологічної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2017. С. 57-60. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/15.pdf.

¹⁹⁵ Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищепя, В.С. Бахарев, О.В. Харламова. Херсон: Олді-плюс, 2013. 366 с. (С. 21).

індивідуумів. Потреба впровадження цього критерію була усвідомлена лише після виникнення низки значних аварій;

- *психологічні* – відображають ступінь сприйняття / не сприйняття суспільством або групою індивідуумів рівня техногенного або природно-техногенного ризику;

- *економічні* – покликані забезпечувати сталий довготривалий економічний розвиток. Кількісним критерієм безпеки є величина економічного збитку при великих катастрофах (природних або техногенних), який призводить до дестабілізації економічної системи;

- *технічні* – покликані обмежувати виникнення аварій і катастроф (наприклад, жорстке обмеження верхнього рівня ймовірності важкої аварії або обмеження на гранично припустиму кількість шкідливих і екологічно небезпечних речовин, що використовуються в технологічному процесі);

- *біологічні* – покликані зберігати біорізноманіття видів. Іншим критерієм, який пропонують до використання, є обмеження на відносне зменшення кількості осіб, чутливих до фактору впливу;

- *ландшафтні і географічні* – критерії, що обмежують негативний екологічний вплив на водозбірні басейни, ґрунти та інші географічні елементи; крім того, в просторі кліматичних параметрів виділяють заборонені та прийнятні області;

- *ресурсні* – покликані обмежувати і регулювати інтенсивність використання відновлюваних і не відновлюваних природних ресурсів;

- *політико-інформаційні* – передбачають інформованість та участь населення в процесі ухвалення рішень щодо потенційно небезпечних технологій, доступ до будь-якої інформації щодо цих технологій;

- *моральні й правові* – покликані формувати нові моральні категорії і цінності, пов'язані з розумінням необхідності подальшого існування цивілізації.

В юридичній літературі такими критеріями вважають *екологічні нормативи* та називають їх одним із головних елементів управління

екологічною безпекою, тобто тими юридичними засобами, за допомогою яких її перевіряються межі впливу будь-яких факторів на довкілля. Одним із перших дослідників критеріїв права на сприятливе довкілля є Ю.С. Шемшученко. У своїх роботах вчений пропонує вважати критеріями права на сприятливе довкілля санітарно-гігієнічні нормативи концентрацій забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті¹⁹⁶. Також Ю.С. Шемшученко звертає увагу і на окремі вади цих нормативів як критеріїв права на сприятливе довкілля¹⁹⁷.

На сьогоднішній день питанням дослідження юридичних критеріїв екологічної безпеки присвячена значна кількість наукових праць. Особливу увагу цьому питанню приділяє В.І. Андрейцев, на думку якого в основу таких критеріїв слід покладати нормативи екологічної безпеки, якими доцільно вважати нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті та гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного впливу¹⁹⁸.

Водночас, В.Л. Бредіхіна вважає, що юридичними критеріями екологічної безпеки є нормативи якості довкілля, гранично допустимі нормативи впливу на довкілля, санітарно-гігієнічні нормативи¹⁹⁹. Однак, при дослідженні основних засад правового захисту населення від негативного впливу навколишнього природного середовища, вона приходить до висновку, що «ефективність забезпечення екологічної безпеки населення може визначатися за допомогою сукупності показників: об'єктивного стану здоров'я населення, що мешкає у певній місцевості; ... якості навколишнього природного середовища та його компонентів на цій території, ... ступеня реальної реалізації таких правових можливостей, що надає законодавство громадянам у сфері екологічної

---

¹⁹⁶ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка, 1989. 206 с. (С. 19-20); Шемшученко Ю.С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. Государство и право. 1993. № 10. С. 120-125 (С. 123).

¹⁹⁷ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка, 1989. 206 с. (С. 21-22).

¹⁹⁸ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. пос...С. 211-212.

¹⁹⁹ Бредіхіна В.Л. Основні засади правового захисту населення від негативного впливу навколишнього природного середовища. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. Х.: Право, 2012. 296 с. (С. 31).

безпеки...»²⁰⁰. Погоджуємося з думкою Третяка Т.О., який, аналізуючи дану позицію В.Л. Бредіхіної, стверджує: «Чи є ці показники критеріями права на екологічну безпеку, чи це лише показники ефективності механізму правового забезпечення цього права, залишається незрозумілим»²⁰¹.

Натомість Васильєва М.І. пропонує вважати «... здоров'я довкілля (живої природи) показником (ознакою) його сприятливості для людини, і відповідно, порушення здоров'я довкілля повинно вважатися посяганням на об'єкт права громадян на сприятливе довкілля»²⁰². Ми вже порушували питання про недоцільність використання терміну «здорове» по відношенню до навколишнього природного середовища, адже й сама Васильєва М.І. стан «здорового довкілля» також визначає через сукупність нормативів його якості.

До нормативів якості довкілля, на сьогодні, належать: нормативи гранично допустимих концентрацій хімічних речовин у довкіллі (ГДК), нормативи гранично допустимих рівнів фізичного та іншого впливу (ГДР) та нормативи гранично допустимого вмісту хімічних речовин у продуктах харчування (ГДВ). Перевищення цих нормативів і буде порушенням права на безпечне довкілля. З цієї причини в технічній науці введено ще одне поняття – гігієнічне (екологобезпечне) нормування, що визначається як максимально допустиме навантаження на довкілля (далі – МДН)²⁰³.

МДН – це максимальна інтенсивність дії всієї сукупності факторів навколишнього природного середовища, яка не виявляє прямого чи побічного шкідливого впливу на організм людини та її нащадків і не погіршує санітарних умов життя. МДН і є тим нормативом, який відображає всю складність взаємодії живого організму і середовища його існування, і є критерієм якості навколишнього середовища. Інші нормативи, такі як ГДК, ГДВ і ГДР,

---

²⁰⁰ Бредіхіна В.Л. Основні засади правового захисту населення від негативного впливу навколишнього природного середовища. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. Х.: Право, 2012. 96 с. (С. 17-62).

²⁰¹ Третяк Т.О. Критерії права на екологічну безпеку. Право і громадське суспільство. 2014. № 4. С. 102-115. (С. 103).

²⁰² Васильєва М.И. О применении в праве экологических критериев благополучности окружающей среды. Государство и право. 2002. № 11. С. 84-92. (С. 88).

²⁰³ Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищепя, В.С. Бахарєв, О.В. Харламова. Херсон: Олді-плюс, 2013. 366 с. (С. 40).

дозволяють визначити рівні впливу лише окремих факторів навколишнього природного середовища, а також розробити заходи, спрямовані на оздоровлення лише певних об'єктів середовища (наприклад, зниження рівнів певних хімічних факторів на землю, фізичних факторів на атмосферне повітря, біологічних факторів на тваринний і рослинний світ).

Відтак, основними вимогами до нормування якості довкілля з точки зору екологічної безпеки, на думку авторів підручника «Екологічна безпека»²⁰⁴, повинні бути такі:

- встановлення гранично допустимих норм впливу на навколишнє природне середовище, що гарантує екологічну безпеку населення та збереження генетичного фонду, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів в умовах сталого розвитку господарської діяльності;

- затвердження нормативів гранично допустимих шкідливих впливів, а також методів їхнього визначення спеціально уповноваженими на це державними органами;

- обмеження чи призупинення спеціально уповноваженими державними органами викидів шкідливих речовин або інших видів впливу на довкілля при порушенні нормативів його якості;

- встановлення більш жорстких нормативів гранично допустимих шкідливих впливів на території підвищеної соціальної цінності (заповідники, заказники, національні парки, курортні та рекреаційні зони);

- охоплення системою екологічного нормування всіх факторів екологічних ризиків, пов'язаних з будівництвом та експлуатацією промислових об'єктів, зі створенням нової техніки, технологій та матеріалів;

- узгодження нормативів з процедурами експертизи проектів і екологічним моніторингом.

На думку вищезазначених науковців, в чинних нормативно-правових актах

---

²⁰⁴ Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищепя, В.С. Бахарев, О.В. Харламова. Херсон: Олді-плюс, 2013. 366 с. (С. 40-41).

України природоохоронну функцію в основному виконують санітарні норми, які за своєю суттю не можуть повною мірою забезпечити охорону довкілля. Фактична відсутність екологічних нормативів і регламентів, досить нечітке уявлення про те, де і якою мірою вже перевищено допустимий рівень впливу на довкілля, неопрацьованість єдиних еколого-економічних критеріїв господарської діяльності призводять до реалізації екологічно небезпечних і витратних проєктів²⁰⁵. Погоджуємося з науковою позицією про те, що при всій цінності досвіду організації санітарно-гігієнічного нормування, особливість екосистем така, що вимагає опрацювання самостійної теорії і методики регламентації антропогенних навантажень на природні комплекси. Утворення державної системи екологічного нормування має стати наріжним каменем екологічної безпеки України. Нормативи гранично допустимих концентрацій шкідливих сполук, які забруднюють атмосферу, воду, ґрунт повинні встановлюватися для оцінки стану навколишнього природного середовища та гарантії екологічної безпеки громадян України²⁰⁶. Нова система природоохоронних нормативів і правил повинна передбачити досягнення конкретних природоохоронних результатів, а не створення засобів природоохоронного призначення. Природоохоронним результатом такого підходу буде «розумне» навантаження на довкілля з дотриманням екологічних нормативів відповідного рівня, що визначають умови безпечного життя людини²⁰⁷.

Традиційно в нормативно-правових актах передбачена конкретна юридична відповідальність за перевищення нормативів гранично допустимих викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин. Однак, при застосуванні такої відповідальності кожного разу слід встановлювати причинно-наслідковий зв'язок перевищення цих показників і шкоди, яка при цьому виникає. Нормативи гранично допустимих викидів (скидів) забруднюючих речовин – це величина, що відображає граничну кількість забруднюючих речовин, які дозволяється скидати в навколишнє

---

²⁰⁵ Там само. С. 41.

²⁰⁶ Там само. С. 41.

²⁰⁷ Там само. С. 41-42.

середовище в одиницю часу з даного джерела викидів (скидів). Логічний ланцюг взаємозв'язку гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі і гранично допустимих викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин можна побудувати таким чином. Шкода, яка заподіюється природі і здоров'ю людини, є наслідком перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в навколишньому природному середовищі. Перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі – наслідок перевищення гранично допустимих викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин певним об'єктом чи джерелом. Власник цього об'єкту чи джерела і є порушником права на безпечне довкілля.

Однак, звичайно, практика не завжди вписується в логічні схеми. Як бути, коли підприємствами не перевищуються ліміти викидів шкідливих речовин, але через різноманітні хімічні і фізичні їх складники чи їх поєднання заподіюється шкода людині? Крім того, екологічні нормативи не повністю задовольняють вимоги практики. Велика кількість хімічних речовин опиняється поза регулюванням. Існуюча практика визначення нормативів для різних природних об'єктів окремо не враховує комплексну дію шкідливих речовин, які виходять з різних об'єктів, їх поєднання і утворення нових шкідливих сполук тощо. Значною проблемою нормування є необхідність відповідності нормативів не лише потребам забезпечення здоров'я людини, а й врахування ступеня негативного впливу на тваринний і рослинний світ. Розроблення та перевірка екологічних нормативів – справа біологів, фізиків, хіміків, екологів і інших спеціалістів-експертів. Традиційно це досить тривалий і складний процес, який вимагає великого обсягу наукових даних і практичних затрат, але це поки що єдиний шлях визначення меж дозволеної впливу будь-якої діяльності на природу.

Наступним критерієм, за допомогою якого можна охарактеризувати екологічну безпеку є *екологічний ризик*.

Поняття категорії «екологічний ризик» тісно пов'язане з положеннями національного законодавства та літератури про те, що нераціональне використання природних ресурсів, відведення у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин, здійснення фізичних, біологічних впливів на нього є екологічно небезпечним, шкідливим (ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») ²⁰⁸, наслідками таких дій є забруднення, виснаження навколишнього природного середовища, руйнування його екологічних зв'язків тощо ²⁰⁹. Іншими словами, така діяльність здатна заподіювати «шкоду», яка в даному випадку виступає результатом негативної діяльності суб'єкта господарювання ²¹⁰. Присутність у господарській діяльності загрози заподіяння шкоди перетворює її на шкідливу або небезпечну ²¹¹. «Небезпека» при цьому розглядається як певна ситуація, що може заподіяти чи призвести до настання якогось лиха, нещастя, катастрофи і т. ін. ²¹². Саме тому категорія «небезпека» одержує своє опосередкування в нормах чинного національного екологічного законодавства як фактору, що й впливає на формування права екологічної безпеки як галузі права та законодавства.

Поняття екологічно небезпечної діяльності було об'єктом багатьох наукових еколого-правових досліджень ²¹³. Однак його окремі елементи та сутність під впливом положень національного законодавства, що постійно змінюється, потребує перегляду, що й дозволяє обрати його об'єктом нашого дослідження. Так, згідно з наказом Міністерства України з питань

---

²⁰⁸ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 41. Ст. 546; *Крассов О.И.* Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. 768 с. (С. 429-430).

²⁰⁹ *Петров В.В.* Экология и право. М.: «Юридическая литература», 1981. 224 с. (С. 149).

²¹⁰ *Серов Г.П.* Экологическая безопасность населения и территорий Российской Федерации (Правовые основы, экологическое страхование, экологический аудит). Учебное пособие. М.: Издательский центр «Анкил», 1998. 207 с. (С. 8).

²¹¹ *Краснова Ю.А.* Некоторые подходы к определению юридического понятия экологически опасной деятельности в Украине. Семья в контексте демографических и гендерных проблем современного общества: материалы Международной научно-практической конференции (г. Минск, Беларусь, 31 мая – 1 июня 2013 г.). С. 83-85.

²¹² Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с. (С. 591).

²¹³ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки; *Фролов М.О.* Правові аспекти екологічного ризику; *Бондар Л.О.* Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001, 206 с.; *Ярчак В.В.* Правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної безпеки: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 18 с.

надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (далі – МНС України) від 23 лютого 2006 р. № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів»²¹⁴, «небезпека» визначається як сукупність факторів, пов'язаних з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, які виникають внаслідок певних ініціюючих подій, і здатних чинити негативний вплив на людей та довкілля.

Відповідно до наказу МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338 (зі змінами, внесеними наказом № 140 від 16 серпня 2005 р. «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів»²¹⁵, складовою «небезпеки» є внутрішні та зовнішні чинники, які можуть безпосередньо спричинити виникнення надзвичайних ситуацій на об'єкті або негативно вплинути на її розвиток. До основних внутрішніх чинників небезпеки належать: наявність небезпечних речовин, застосування небезпечних технологічних процесів, незадовільний стан будівель і обладнання, порушення умов безпечної експлуатації об'єктів тощо. До зовнішніх: особливості місця знаходження небезпечних об'єктів, несприятливі природні умови тощо. На нашу думку, і внутрішні, і зовнішні чинники небезпеки містять елементи, які здатні вплинути на стан навколишнього природного середовища, що й дозволяє виокремити з певної кількості небезпек такий їх різновид, як екологічну небезпеку²¹⁶.

Філософська література розглядає екологічну небезпеку як реальну, таку що характеризується існуванням умов та передумов для переходу у дійсність. Такою передумовою виступає діюча причина (деяке активне начало)²¹⁷.

---

²¹⁴ Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 р. № 98. Офіційний вісник України. 2006. № 12. Ст. 841.

²¹⁵ Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи в редакції від 16 серпня 2005 р. № 140. Офіційний вісник України. 2005. № 35. Ст. 2164.

²¹⁶ *Краснова Ю.А.* Деякі підходи щодо визначення юридичного поняття екологічно небезпечної діяльності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: *Д.О. Мельничук* (голова) та ін. К., 2013. Вип. 182. ч. 1. 332 с. (151-158).

²¹⁷ *Векленко П.В.* Опасность: сущность, структура, онтологические смыслы: Дисс. канд. филос. наук: 09.00.01. Омск, РГБ, 2006. 151 с. (С. 30).

У еколого-правовій літературі екологічну небезпеку пов'язують з природними і техногенними впливами на навколишнє природне середовище. Під природними впливами в даному випадку розуміють дію стихійних сил природи (ураганів, землетрусів, повеней, виверження вулканів і т. ін.). У свою чергу, техногенний вплив – це вплив промислових і сільськогосподарських технологій, транспорту і комунікацій, а також об'єктів військового призначення, здатний викликати порушення життєдіяльності населення, а також стану довкілля²¹⁸. Саме цей вид впливу розглядається в рамках екологічно небезпечних видів діяльності.

Підтвердженням цьому є й положення Національної доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році, відповідно до якої, екологічні загрози поділяються на природні і техногенні. Природні загрози – це негативні впливи довкілля на об'єкти екологічної безпеки. До *природних загроз* Національна доповідь виділяє: загрози геологічного характеру (землетруси, зсуви, карстоутворення, виверження вулканів тощо), загрози гідрометеорологічного характеру (повені, паводки, селі, цунамі, урагани, смерчі тощо), загрози медико-біологічного характеру (хвороботворні мікроорганізми, отруєння, забруднення тощо). *Техногенні загрози* – це негативні впливи екологічно небезпечної діяльності людини на довкілля, а відтак – на життя та здоров'я людини, її майно та господарську діяльність. До цієї категорії загроз відносять: а) діяльність транспорту, водних об'єктів, електроенергетичних систем, житлово-комунального господарства, нафтогазового комплексу, шахт та підземних гірничих виробок; б) пожежні та хімічні впливи, а також в) загрози транскордонного та терористичного характеру²¹⁹.

У літературі існує два науково-правові підходи до розуміння «екологічно небезпечна діяльність». Перший підхід, як і філософський, ґрунтується на аналізі видів господарської діяльності, пов'язаних з використанням, створенням, утворенням, перевезенням небезпечних речовин, згідно з яким

---

²¹⁸ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 14.

²¹⁹ Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році: Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Київ, 2015. 365 с. (С. 14-182).

вважається, що «наявність небезпечних речовин у суб'єктів господарювання у визначених нормативно правовим порядком дозах на рівні порогових мас, або таких, що їх перевищують, є юридичною підставою вважати певну діяльність екологічно небезпечною, і такою, що має високу вірогідність настання екологічного ризику для необмеженого кола осіб, які потрапляють у сферу їх небезпечної дії і для навколишнього природного середовища»²²⁰.

В українському законодавстві визначення небезпечної речовини дається лише в Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р.²²¹, який визначає його як хімічну, токсичну, вибухову, окислювальну, горючу речовину, біологічні агенти і речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми і т. ін.), які складають небезпеку для життя і здоров'я людей та навколишнього природного середовища, сукупність властивостей речовин і особливостей їх стану, в результаті яких при певних обставинах може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним і культурним цінностям (ст. 1).

У той же час, при визначенні доз порогових мас небезпечних речовин важливу роль відіграє «градація рівнів екологічного ризику викидів забруднюючих речовин, іонізуючого, радіаційного, фізичного і біологічного впливу, на довкілля»²²², які в екологічному законодавстві, з метою встановлення рівнів екологічної безпеки господарської діяльності, розглядаються як: а) екологічні нормативи, які передбачають гранично допустимі викиди і скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин; б) гранично допустимі рівні шкідливого впливу на довкілля фізичних і біологічних факторів (ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпеченні санітарного і епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого

---

²²⁰ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 52-60.

²²¹ Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.

²²² *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 29.

1994 р. до хімічних впливів належать органічні і неорганічні, природні та синтетичні сполуки небезпечних речовин; до біологічних впливів – утворення (створення) вірусних, пріонних, бактеріальних, паразитарних, генетично модифікованих організмів, продуктів біотехнології і т. ін.; до фізичних впливів – шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювань.

Відповідно ж до визначення небезпечної речовини, даного Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», не всі вище перераховані види шкідливих впливів утворюються в результаті поводження з небезпечними речовинами, зокрема такі речовини не утворюють фізичні впливи, наприклад, акустичні, електромагнітні тощо, що фактично говорить про більш вузький напрям дії цього Закону, а саме: він направлений на регулювання виробничого використання, створення і перевезення небезпечних хімічних та біологічних речовин, не включаючи навіть їх викиди і скиди у навколишнє природне середовище.

У зв'язку з цим, доцільно погодитися з думкою М.О. Фролова, який досліджуючи суть екологічного ризику, прийшов до висновку, що екологічний ризик можуть спричинити не лише небезпечна речовина, але й інші шкідливі фактори (фізичні та біологічні). Тому він правильно розрізняє ризик властивостей речовин, ризик діяльності, ризик властивостей концентрацій, ризик властивостей сполук, ризик технологій, ризик агрегату, механізму, які призводять до утворення хімічних, біологічних, фізичних та інших впливів на довкілля²²³.

Отже, в основі екологічно небезпечної діяльності має бути не просто небезпечна речовина, а хімічні, фізичні, біологічні та інші фактори впливів, що перевищують гранично допустимі норми.

В той же час, вітчизняні екологи Дерій С.В., Ілюха В.О. до чинників екологічної небезпеки екологічно небезпечної діяльності, окрім небезпечних

---

²²³ Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 211 с. (С. 48).

речовин, відносять також виснаження природних ресурсів і втручання людини у природні перебіги, яке здійснюється шляхом будівництва, провадження вибухів, осушення, обводнення тощо²²⁴. А ось Білявський Г.О. і Фурдуй Р.С. до екологічно небезпечної діяльності відносять і наукову діяльність, у ході якої можуть і не використовуватися жодні небезпечні речовини²²⁵. За таким критерієм екологічно небезпечна діяльність розглядається Л.О. Бондарем, який вважає, що екологічну небезпеку господарської діяльності може створювати не лише небезпечна речовина, але й використання небезпечних живих організмів, небезпека самої діяльності людини через втручання в природний розвиток або винищування живих організмів, вживання небезпечних пристроїв і агрегатів, тощо. Він розглядає екологічно небезпечну діяльність як «одну або більше дій у певній царині, які справляють або можуть справити негативний з точки зору права вплив на довкілля, внаслідок чинників екологічного ризику, що такі дії супроводжують»²²⁶. Крім того, цей автор відзначає, що екологічно небезпечна діяльність відрізняється від екологічно ризикованої тим, що перша включає в себе дії, які роблять негативний з точки зору права вплив на довкілля, а екологічно ризикована діяльність передбачає лише можливість такого впливу²²⁷.

До того ж, доцільно відзначити, що особливості екологічної небезпеки будь-якої діяльності залежать і від характеру її здійснення. Наприклад, в політико-правових документах і в еколого-правовій літературі екологічно небезпечна діяльність класифікується: 1) за галузями народного господарства: а) в промисловості; б) в енергетиці і ядерній галузі; в) у сільському господарстві; г) на транспорті; д) у житлово-комунальному господарстві; е) у сфері промислових відходів; є) у військовій сфері тощо²²⁸; 2) за середовищем

²²⁴ Дерій С.І., Ілюха В.О. Екологія. К.: Фітосоціоцентр, 1998. 196 с. (С. 143).

²²⁵ Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань: Підручник.. К.: Либідь, 1997. 288 с. (С. 209).

²²⁶ Бондар Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001. 206 с. (С. 36).

²²⁷ Бондар Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001. 206 с. (С. 4).

²²⁸ Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року №

здійснення: а) екологічно небезпечна діяльність, яка здійснюється в природному середовищі; б) екологічно небезпечна діяльність, яка здійснюється в природно-технічному середовищі; в) екологічно небезпечна діяльність, яка здійснюється в технологічному середовищі; г) екологічно небезпечна діяльність, яка здійснюється в суспільному середовищі²²⁹; 3) за тривалістю: а) тривала; б) нетривала²³⁰; 4) за інтенсивністю: а) постійна; б) періодична; в) епізодична та інша²³¹; 5) за зовнішнім проявом шкідливої дії: а) екологічно небезпечна діяльність, пов'язана з хімічним впливом на довкілля; б) екологічно небезпечна діяльність, пов'язана з фізичним впливом на довкілля; в) екологічно небезпечна діяльність, пов'язана з біологічним впливом на довкілля²³²; б) за необхідністю: а) суспільно і економічно необхідна; б) другорядна (суспільство може відмовитися від неї, без втрат)²³³; 7) за правовою характеристикою: а) законна; б) незаконна²³⁴; 8) за швидкістю прояву негативних наслідків: а) з миттєвими негативними наслідками; б) з швидкими негативними наслідками; в) з віддаленими негативними наслідками²³⁵ тощо.

В юридичній літературі застосовується й словосполучення «екологічно-ризикована діяльність», що підтверджує позицію, що в основі екологічної небезпеки будь-якої господарської діяльності присутній екологічний ризик, який може призвести до заподіяння екологічної шкоди²³⁶, тобто до будь-якого погіршення стану навколишнього природного середовища в результаті порушення правових вимог, і пов'язаних з ним зменшенням або знищенням екологічних майнових або немайнових благ, що охороняються законом,

---

188. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38-39. Ст. 248.

²²⁹ Боков В.А., Луцик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие. Симферополь: Сомат, 1998. 224 с. (С. 63, 76).

²³⁰ Там само.

²³¹ Бондар Л.О. Про класифікацію видів екологічно небезпечної діяльності. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 2001. № 121. С. 40-50.

²³² Там само.

²³³ Там само.

²³⁴ Там само.

²³⁵ Там само.

²³⁶ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 29-30.

включаючи довкілля, життя і здоров'я людей, майно фізичних, і юридичних осіб²³⁷.

Сучасне національне законодавство по різному підходить до визначення поняття «ризик». Наприклад, Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р. визначає ризик як ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки та/або за його межами. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні транспортуванні і використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р.²³⁸ визначає ризик як можливість виникнення і достовірні масштаби наслідків від негативного впливу на здоров'я людини та довкілля при здійсненні генетичної інженерної діяльності і поведінці з генетично модифікованими організмами (далі – ГМО) протягом певного періоду часу. У свою чергу, Закон України «Про основні принципи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р.²³⁹ під ризиком визнає кількісну міру небезпеки, яка враховує вірогідність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності і можливий розмір втрат від них.

Відповідно до таких законодавчих підходів в теорії екологічного права України сформовано два наукові підходи до визначення поняття екологічного ризику. За першим підходом екологічний ризик розглядається через визначення, закріплене, по-перше, у двох наведених вище законах України, тобто як встановлену нормами екологічного законодавства обставину, з якою пов'язують виникнення, зміну, припинення правовідносин щодо здійснення діяльності з екологічно небезпечними об'єктами, що визначає формування і реалізацію правосуб'єктності фізичних, юридичних осіб та держави стосовно виявлення, попередження та усунення природних і техногенних загроз для

---

²³⁷ Петров В.В. Экология и право. М.: «Юридическая литература», 1981. 224 с. (С. 147-150); Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования. Киев «НАУКОВА ДУМКА», 1981. 238 с. (С. 10-46).

²³⁸ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні транспортуванні і використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 35. Ст. 484.

²³⁹ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007 р. № 29. Ст. 389.

довкільля, життя і здоров'я населення та особливий режим відповідальності за невиконання чи неналежне виконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, включаючи й випадкове (імовірне) настання небезпеки²⁴⁰. За другим підходом екологічний ризик розглядається через визначення, запропоноване останнім з наведених вище законів України, обґрунтовуючи це тим, що визначення екологічного ризику як кількісної міри небезпеки є ефективнішим, оскільки дає можливість впровадження механізму економічної оцінки такої кількісної міри небезпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей²⁴¹.

На мою думку, визначення поняття «ризик» як міри вірогідності певної негативної події також відіграє важливу роль, по-перше, при впровадженні спеціальних правових засобів, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, оскільки дає можливість виявити і класифікувати їх за мірою небезпеки. По-друге, положення Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» фактично вплинуло лише на групування (ранжування) таких ризиків за певними критеріями при здійсненні відповідного нагляду (контролю)²⁴², проте не забезпечив формування того механізму економічної оцінки, який покладався на нього в еколого-правовій науці України.

Отже, присутність в господарській діяльності екологічного ризику перетворює її на екологічно небезпечну²⁴³. Для самого ризику характерним є

---

²⁴⁰ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 57; *Фролов М.О.* Правові аспекти екологічного ризику: автореферат...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 18 с. (С. 8).

²⁴¹ *Балюк Г.І.* Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні: Монографія. К., 1997. 196 с. (С. 136); *Краснова М.В.* Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с. (С. 317).

²⁴² Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306. Офіційний вісник України. 2012. № 30. Ст. 1115; Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності для санітарного та епідемічного благополуччя населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною санітарно-епідеміологічною службою та її територіальними органами: постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 19 вересня 2012 р. № 869. Офіційний вісник України. 2012. № 10. Ст. 369.

²⁴³ *Андрейцев В.І.* Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки. Право України. 1999. С. 62-69. (С. 62).

несподіваність і швидкість назрівання небезпечної ситуації, що передбачає швидкі дії з усунення або ослаблення впливу джерела небезпеки.

В останній час багато уваги приділяють поняттю «допустимого» екологічного ризику. При антропогенному впливі враховують такі правила допустимого екологічного ризику як: неминучість втрат у природному середовищі; мінімальність втрат у природному середовищі; реальна можливість відновлення втрат у природному середовищі; відсутність шкоди здоров'ю людини; співрозмірність екологічних збитків і економічного ефекту²⁴⁴.

Натомість на практиці складається досить неоднозначна ситуація при визначенні критеріїв екологічного ризику. Так, наприклад, враховуючи специфіку та рівень небезпечності впливу різних видів господарської діяльності на довкілля, законодавством встановлюються спеціальні критерії розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища, який є важливим для здійснення державного екологічного контролю і нагляду²⁴⁵. В основу такого розподілу покладено три ступені ризику. Зокрема, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212 «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)»²⁴⁶, суб'єкти господарювання, незалежно від форми власності розподіляються за високим, середнім та незначним ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища. Зокрема, до суб'єктів з високим ступенем ризику віднесено наявність в них об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, або потенційно небезпечних об'єктів, в обігу яких

---

²⁴⁴ *Петров В.В.* Экологическое право России. Учебник для вузов. М.: Издательство БЕК, 1995. 557 с. (с. 84).

²⁴⁵ *Краснова Ю.А.* Екологічний ризик як основний критерій правового забезпечення екологічної безпеки на транспорті. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 334-337.

²⁴⁶ Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212. Офіційний вісник України. 2008. № 23. Ст. 686.

перебувають небезпечні речовини I і II класу небезпеки, або таких, що забезпечують перевезення небезпечних вантажів, за умови, що такі об'єкти спричиняють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в обсязі більш як 5 тис. тонн на рік, водоспоживання і водовідведення – більш як 25 тис. куб. метрів на рік чи призводять до утворення та розміщення відходів I і II класу небезпеки – більш як 100 тонн на рік або інших відходів – більш як 1 тис. куб. метрів на рік тощо.

На практиці дана постанова завжди використовується у прив'язці до постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену небезпеку»²⁴⁷.

Натомість, виявляється, що постанова Кабінету Міністрів України № 212 не єдина, якою затверджуються критерії розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища, хоча й визначається, як спеціальна. Схожі за тематикою критерії ми можемо знайти, зокрема, й в постановах Кабінету Міністрів України: 1) від 3 вересня 2008 р. № 790 «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх діяльності у сфері автомобільного транспорту та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)»²⁴⁸; 2) від 3 червня 2009 р. № 548 «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі морського і річкового транспорту та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)»²⁴⁹; 3) від 17 квітня 2008 р. № 365 «Про затвердження критеріїв

---

²⁴⁷ Звіт про виконання Плану заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства Державною екологічною інспекцією у Запорізькій області за I квартал 2016 року. URL: www.zp.dei.gov.ua.

²⁴⁸ Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх діяльності у сфері автомобільного транспорту та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 790. Офіційний вісник України. 2008. № 68. Ст. 2279.

²⁴⁹ Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі морського і річкового транспорту та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 548. Офіційний вісник України. 2009. № 42. Ст. 1401.

оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у галузі залізничного транспорту»²⁵⁰ тощо.

В цих нормативно-правових актах за основу критеріїв оцінки ризиків, за якими здійснюється розподіл суб'єктів господарської діяльності для навколишнього природного середовища береться, зокрема: 1) наявність у суб'єкта господарювання спеціально обладнаних автотранспортних засобів для перевезення небезпечних, надгабаритних та великовагових вантажів; 2) рівень екологічної безпеки діяльності суб'єкта господарювання; 3) порушення норм викиду забруднювальних речовин, парникових газів та наявність інших факторів негативного впливу; 4) наявність загрози виникнення аварійних подій, пов'язаних із суднами у місцях зберігання, перевалки та на маршрутах перевезення небезпечних вантажів; 5) можливі негативні наслідки аварійної події для людей і навколишнього природного середовища, пов'язані з судноплавством; 6) наявність порушень законодавства з безпеки судноплавства, якщо вони створюють загрозу життю або здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу; 7) наявність у власності або користуванні рухомої одиниці або об'єкта інфраструктури залізничного транспорту, у тому числі для перевезення небезпечних вантажів, їх розвантаження та зберігання (тимчасового, постійного), інформаційні комплекси і системи керування рухом, та які відповідно до законодавства забезпечують виконання завдань із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного і природного характеру та ліквідації їх наслідків, проведення аварійно-відновлювальних та інших невідкладних робіт для забезпечення безпеки життя і здоров'я населення, навколишнього природного середовища тощо.

Однак в даному випадку критерії розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища визначаються не органами Державної екологічної інспекції, як це

---

²⁵⁰ Про затвердження критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у галузі залізничного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 р. № 365. Офіційний вісник України. 2008. № 31. Ст. 976.

здійснюється в рамках постанови Кабінету Міністрів України № 212, а спеціально уповноваженими органами Міністерства інфраструктури України.

Певну законодавчу неузгодженість у сфері забезпечення екологічної безпеки вносить й постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306 «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки»²⁵¹, якою визначається, що до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері техногенної та пожежної безпеки, є, зокрема, належність до потенційно небезпечних об'єктів, об'єктів підвищеної небезпеки та категорія за вибухопожежною та пожежною небезпекою будівлі та приміщення. Така неузгодженість проявляється у підходах законодавця до визначення об'єктів техногенної небезпеки. В даній постанові визначається, що ними можуть бути: потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки; промислові та складські будівлі (споруди), які належать до категорії “А” або “Б” за вибухопожежною небезпекою незалежно від площі та категорії “В” за пожежною небезпекою площею 500 кв. метрів і більше; об'єкти нового будівництва та реконструкції; об'єкти з масовим перебуванням людей, зокрема аеропорти, морські, річкові, залізничні та автомобільні вокзали республіканського та обласного значення, станції метрополітенів тощо. Проте, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» такі об'єкти належать до об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, а отже підлягають регулюванню вищезазначеними постановами Кабінету Міністрів України №№ 212, 790, 548, 365. І навпаки, постанова Кабінету Міністрів України № 790

---

²⁵¹ Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306. Офіційний вісник України. 2012. № 30. Ст. 1115.

відносить до екологічно ризикованих видів діяльності перевезення небезпечних речовин, які виступають джерелом техногенної небезпеки.

Таким чином, постає нагальна потреба в упорядкуванні існуючого законодавства з питань визначення критеріїв, за якими оцінюється ступінь екологічного ризику в різних сферах господарювання.

В той-же час, присутність в господарській діяльності екологічного ризику є не лише підставою визнання такої діяльності екологічно небезпечною, а й юридичним чинником характеристики такої діяльності відповідно до спеціальної термінології, як-от: «джерело підвищеної екологічної небезпеки» та «об'єкт підвищеної екологічної небезпеки»²⁵².

Слід зазначити, що термін «джерело підвищеної екологічної небезпеки» є суто науковим, який на сьогоднішній день не має законодавчого закріплення. В науці екологічного права цей термін вже був об'єктом дослідження таких вчених, як В.В. Ярчак, Л.П. Решетник та Л.О. Бондар, однак не отримав узгодженого підходу. Так, наприклад, при дослідженні питання визначення екологічного ризику джерел підвищеної екологічної небезпеки В.В. Ярчак²⁵³, керуючись теорією екологічного ризику, запропонованою В.І. Андрейцевим та М.О. Фроловим, пропонує для розкриття даної категорії звернутися до основ цивільного законодавства, де джерело підвищеної небезпеки визначається юридичним фактом виникнення зобов'язальних правовідносин. Аналіз основних положень теорії діяльності в цивільному праві дозволив В.В. Ярчак сформулювати три висновки: по-перше, під джерелом підвищеної небезпеки слід розуміти діяльність, яка пов'язана з використанням певних предметів, головним чином техніки; по-друге, підвищену небезпеку створює не «мертвий об'єкт», а пов'язана з ним діяльність; по-третє, діяльність із підвищеною небезпекою характеризується тим, що вона пов'язана з такими видами техніки,

---

²⁵² *Краснова Ю.А.* Особливості розмежування правових категорій «джерело підвищеної небезпеки» та «об'єкт підвищеної небезпеки». Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. *М.В. Краснової, Т.О. Коваленко*; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2016. 374 с. (С. 306-311).

²⁵³ *Ярчак В.* Про екологічний ризик джерел підвищеної екологічної небезпеки. Вісник Львів. Ун-ту. Серія юрид. 2009. Вип. 48. С. 209-215. (С. 209).

в яких закладена рухома система та експлуатація яких при сучасному рівні розвитку техніки безпеки повністю не виключає можливості заподіяння непередбаченої (випадкової) шкоди. Запозичуючи категорію «джерело підвищеної небезпеки» з цивільного права в екологічне, В. В. Ярчак зазначає, що важливою ознакою джерел підвищеної екологічної небезпеки є те, що вони стають такими після впливу на об'єкти підвищеної небезпеки самої людини. Тому, вона вважає, що саме діяльність перетворює відповідний об'єкт на джерело підвищеної екологічної небезпеки. Тобто, джерело підвищеної небезпеки має комплексний характер – об'єктно-діяльнісний²⁵⁴.

Решетник Л.П., при аналізі екологічного ризику як ознаки джерела підвищеної небезпеки²⁵⁵, виділила основні ознаки джерела підвищеної екологічної небезпеки, які класифікувала за об'єктом походження ризику заподіяння шкоди на: 1) матеріальні об'єкти (небезпечні природні властивості матеріальних об'єктів); 2) властивості матеріальних об'єктів, які можуть проявлятися у вигляді небезпечних результатів для життя і здоров'я людини та навколишнього природного середовища в ході здійснення суб'єктами різних видів діяльності з їх використання; 3) властивості певних речовин, які можуть набувати небезпечного характеру в силу хімічного або фізичного обміну. На підставі таких ознак вона пропонує визначити джерела підвищеної екологічної небезпеки як об'єкти матеріального світу (в тому числі речовини в певній кількості), які в результаті людської діяльності, природних чи соціальних умов, чи в силу своїх природних якостей (хімічних, фізичних та ін.) набувають властивостей, які характеризуються певним рівнем екологічного ризику, таким чином створюють потенційну або пряму загрозу для довкілля, життя та здоров'я людини.

Л.О. Бондар також розглядає джерело підвищеної екологічної небезпеки як об'єкт, через який здійснюється екологічно небезпечна діяльність²⁵⁶.

Однак, на нашу думку, такі наукові підходи не зовсім відповідають чинним

---

²⁵⁴ Там само. С. 211.

²⁵⁵ Решетник Л.П. Екологічний ризик як ознака джерела підвищеної екологічної небезпеки. Форум права. 2012. № 3. С. 613-618. (С. 615).

²⁵⁶ Бондар Л. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2002. 20 с. (С. 12).

законодавчим положенням. Наприклад, згідно зі ст. 1187 ЦК України дійсно, діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб визначається джерелом підвищеної небезпеки. Отже, відповідно до даного визначення джерело підвищеної небезпеки – це діяльність.

Що ж стосується транспортних засобів, механізмів та обладнання, хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, поводження з якими визначає діяльність джерелом підвищеної небезпеки, то відповідно до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р.²⁵⁷, вони підпадають під ознаки об'єктів підвищеної (потенційної) небезпеки. Згідно зі ст. 1 даного Закону об'єктом підвищеної небезпеки вважається об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру. В свою чергу потенційно небезпечний об'єкт – це об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Відповідно до таких визначень, поняття «джерело» та «об'єкт» є самостійними термінами правової дійсності. Підтвердженням цьому є розмежування видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, яке здійснене в однойменній постанові Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808. До екологічно небезпечних видів діяльності дана постанова відносить, зокрема:

---

²⁵⁷ Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.

1) хімічне виробництво (включаючи виробництво основних хімічних речовин, хімічно-біологічне, біотехнічне, фармацевтичне виробництво, виробництво засобів захисту рослин, регуляторів їх росту, мінеральних добрив, полімерних і полімервмісних матеріалів, виробництво та зберігання наноматеріалів потужністю понад 10 тонн на рік, зберігання хімічних продуктів (базисні і витратні склади, сховища, бази) незалежно від методів та обсягу виробництва продукції; підприємства з вилучення, виробництва і перероблення азбесту, азбестовмісних продуктів (азбестоцементної продукції потужністю понад 20 тис. тонн на рік, фрикційних матеріалів понад 50 тонн на рік готової продукції, інших виробів – понад 200 тонн на рік);

2) виробництво, зберігання, утилізація і знищення боєприпасів усіх видів, вибухових речовин і ракетного палива та інших токсичних хімічних речовин;

3) поводження з відходами: а) небезпечними (збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізація, видалення, знешкодження і захоронення); б) побутовими (оброблення, перероблення, утилізація, знешкодження і захоронення);

4) нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт: а) залізничних вокзалів, залізничних доріг і споруд; б) підземних, наземних ліній метрополітену як єдиних комплексів, включаючи депо з комплексом споруд технічного обслуговування; в) трамвайних колій, підвісних ліній (фунікулерів) чи подібних ліній, що використовуються для перевезення пасажирів, включаючи депо з комплексом споруд технічного обслуговування і ремонту рухомого складу; г) парків транспортних засобів (автотранспортних підприємств з комплексом споруд для технічного обслуговування та ремонту); д) станцій технічного обслуговування, до складу яких входять фарбувальні камери, мийки, а також тих, на яких проводяться ремонт та випробування дизельних автомобільних двигунів і ремонт кузовів із застосуванням методів хімічного оброблення поверхні; е) аеропортів і аеродромів з основною злітно-посадковою смугою завдовжки 2100 метрів та більше; є) автомобільних доріг, автомагістралей і швидкісних доріг загального користування державного та

місцевого значення усіх категорій, що мають чотири чи більше смуги руху, або реконструкція та/або розширення наявних смуг руху до чотирьох і більше за умови їх безперервної протяжності 10 кілометрів чи більше; ж) морських та річкових портів, пристаней для завантаження і розвантаження (за винятком пристаней паромних переправ); з) спеціалізованих транспортних терміналів; и) глибоководних суднових ходів, у тому числі по природних руслах річок, спеціальних каналів на суходолі та у мілководних морських акваторіях; і) магістральних продуктопроводів (трубопроводів для транспортування газу, аміаку, нафти або хімічних речовин);

5) поводження з відходами: а) небезпечними (збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізація, видалення, знешкодження і захоронення); б) побутовими (оброблення, перероблення, утилізація, знешкодження і захоронення);

б) зберігання, перероблення та транспортування вуглеводневої сировини (газу природного, газу сланцевих товщ, газу, розчиненого у нафті, газу центрально-басейнового типу, газу (метану) вугільних родовищ, конденсату, нафти, бітуму нафтового, скрапленого газу), а також технічні рішення з газопостачання населення і промислових підприємств тощо.

В той-же час, постанова Кабінету Міністрів України № 808 містить й перелік об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, до яких належать об'єкти:

1) у сфері теплової енергетики: а) теплові електростанції (ТЕС, ТЕЦ); б) устаткування для виробництва електроенергії, пари і гарячої води тепловою потужністю 200 кВт і більше з використанням органічного палива;

2) у сфері гідроенергетики: а) гідроелектростанції на річках незалежно від їх потужності (включаючи малі гідроелектростанції); б) гідроакumuлюючі електростанції (ГАЕС);

3) у галузі атомної енергетики і атомної промисловості: а) ядерні установки; б) об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами; в) уранові об'єкти;

4) машинобудування і металообробки, за винятком підприємств, на яких відсутні цехи хімічного оброблення;

5) нафтопереробні заводи (за винятком підприємств, які виробляють тільки мастильні матеріали із сирової нафти) та устаткування для газифікації і зрідження вугілля або бітумінозних сланців;

6) автозаправні станції та комплекси, а також автогазонаповнювальні компресорні станції, автомобільні газозаправні станції зрідженого газу;

7) у галузі тваринництва, птахівництва та рибництва: а) тваринницькі комплекси для вирощування свиней (5 тис. голів і більше), великої рогатої худоби (2 тис. голів і більше), хутрових тварин (3 тис. голів і більше), птиці (60 тис. кур-несучок і більше, 85 тис. бройлерів і більше); б) м'ясокомбінати та м'ясопереробні підприємства;

8) радіотехнічні об'єкти (радіопередавальні, радіотелевізійні, радіолокаційні станції);

9) електричні лінії (повітряні, кабельні) та підстанції напругою 330 кВт і більше;

10) установки для поверхневого оброблення металів, деревини, полімерних матеріалів з використанням органічних розчинників, зокрема для оздоблення, друку, покривання, знежирення, гідроізолювання, калібрування, фарбування, очищення або насичення.

Більш розширений перелік таких об'єктів і видів діяльності можна зустріти у прийнятому 23 травня 2017 року Законі України «Про оцінку впливу на довкілля», який поділяє їх на дві категорії небезпечності: 1) види планованої діяльності та об'єкти, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля; 2) види планованої діяльності та об'єкти, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля (ст. 3 Закону).

Однак, на нашу думку, запропоновані переліки об'єктів підвищеної екологічної небезпеки є недосконалими, оскільки, наприклад, вони містять такі переліки видів діяльності, які визнаються небезпечними не через саму процедуру їх здійснення, а через ті наслідки, які будуть отримані у майбутньому.

Яскравим прикладом такого виду діяльності є нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт транспортної інфраструктури тощо.

В даному випадку небезпечним визначається не сам процес такої діяльності, а майбутні впливи транспортних об'єктів – залізничних вокзалів, залізничних доріг і споруд; підземних, наземних ліній метрополітену; трамвайних колій, підвісних ліній (фунікулерів) чи подібних ліній, що використовуються для перевезення пасажирів; парків транспортних засобів; станцій технічного обслуговування; аеропортів і аеродромів; автомобільних доріг, автомагістралей і швидкісних доріг; морських та річкових портів, пристаней для завантаження і розвантаження; магістральних продуктопроводів тощо, оскільки діяльність таких об'єктів виступає джерелом виникнення хімічних, фізичних та біологічних факторів шкідливого впливу на довкілля²⁵⁸. А таке, на нашу думку, як в науці так і в чинному законодавстві України, спонукає до розмежування понять таких правових термінів як джерело підвищеної екологічної небезпеки та об'єкт підвищеної екологічної небезпеки.

Крім того, вважаємо, що перелік видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку слід було б доповнити ще й таким важливим для цієї сфери видом діяльності (джерелом екологічної небезпеки), як прийняття екологічно важливих рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування або господарюючими суб'єктами, які здійснюють промислову або виробничу діяльність різного ступеня небезпеки.

В науковій літературі «екологічно важливі рішення» визначаються як рішення, реалізація яких пов'язана з прямим або непрямим впливом на природу²⁵⁹. До таких можуть належати, наприклад, рішення про будівництво швидкісної залізничної магістралі, перепрофілювання юридично-технічного комбінату, видача ліцензій на заготівлю деревини, добування нафти, газу та

---

²⁵⁸ Бригадир І.В. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2008. 20 с.; Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2009. 20 с.; Краснова Ю.А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 19 с.

²⁵⁹ Гогаєва М.Т. Правовой механизм принятия экологически значимых решений: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06; Институт государства и права РАН. Москва, 2011. 213 с. (С. 8).

інші²⁶⁰. Термін «екологічно важливе рішення» означає не що інше, як юридичний факт, що слугує основою для виникнення, зміни та припинення господарської та (або) іншої діяльності. Саме невірне з точки зору екології рішення може призвести в наслідок його реалізації до негативного впливу на навколишнє природне середовище, екосистеми та здоров'я людини.

Поняття «екологічно важливі рішення» безпосередньо не розкривається в сучасному вітчизняному законодавстві, хоча аналогічні терміни зустрічаються. Так, наприклад, в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» одним із основних принципів екологічної політики держави виступає «врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку». Тим самим законодавець наголошує на важливості даних дій з точки зору їх можливого впливу на довкілля, а тому ця правова категорія обов'язково має бути закріплена і обґрунтована належним чином у законодавстві.

Однак, слід констатувати явний розрив між методологічною базою, що включає досить розроблений в науці екологічного права категоріальний апарат у сфері забезпечення екологічної безпеки та станом екологічного законодавства, яке потребує вдосконалення. У цьому зв'язку для реалізації ефективної державної політики та правозастосовної практики в галузі забезпечення екологічної безпеки в екологічному законодавстві доцільно сформулювати базові поняття, які стосуються досліджуваної сфери.

Так, на підставі вищезазначеного пропонуємо розширити науку, а за можливості й закріпити в законодавстві такі важливі для права екологічної безпеки правові терміни та їх визначення:

суб'єктивне право громадян на екологічну безпеку – це можливість людини і громадянина на гідне існування і розвиток у якісному та безпечному

---

²⁶⁰ Белокрылова Е.А. Правовое обеспечение экологической безопасности: учеб. пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 2014. 445 с. (С. 59-64).

навколишньому природному середовищі, яка юридично гарантована встановленням обов'язку для всіх інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, держави) не порушувати вимог екологічної безпеки при здійсненні будь-якої діяльності, не заподіювати при цьому шкоду природі та відшкодовувати завдані збитки;

екологічний ризик – це імовірність настання певної негативної події внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійного лиха на навколишнє природне середовище, що може призвести до забруднення навколишнього природного середовища та заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей;

джерело підвищеної екологічної небезпеки – це конкретний вид діяльності екологічного характеру (в тому числі й прийняття екологічно важливих рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування або господарюючими суб'єктами, які здійснюють промислову або виробничу діяльність різного ступеня небезпеки), як правило, правомірний, що пов'язаний з об'єктом підвищеної небезпеки (його використанням, застосуванням, утворенням, створенням, транспортуванням, зберіганням, розміщенням, утилізацією тощо);

об'єкт підвищеної екологічної небезпеки – це матеріально-технічні об'єкти, які мають фактори шкідливого хімічного, фізичного або біологічного характеру, що можуть утворювати або утворюють шкідливий вплив на довкілля та життя і здоров'я людей;

екологічно небезпечна діяльність – це будь-який вид господарської діяльності, під час здійснення якого присутній екологічний ризик, що зумовлює шкідливий вплив об'єктів підвищеної екологічної небезпеки на навколишнє природне середовище, а також на життя і здоров'я людей²⁶¹.

---

²⁶¹ Краснова Ю.А. Деякі проблеми становлення понятійного апарату права екологічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2016. № 2 (103). С. 51-54.

РОЗДІЛ II.

ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ, ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Предмет, об'єкти та суб'єкти права екологічної безпеки

Як вже зазначалося, згідно з положеннями загальної теорії права, галузь права, яка претендує на визнання її самостійною, має бути об'єктивно відособленою у межах системи права сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних між собою правових норм, об'єднаних спільністю предмета і методом правового регулювання. Ось так й екологічне право як галузь спрямовується на основні, якісно специфічні види суспільних відносин, що за своїм глибинним суспільно-економічним та соціально-політичним змістом вимагають відокремленого, юридично своєрідного регулювання²⁶². В попередніх підрозділах цієї роботи здійснена спроба показати, що право екологічної безпеки еволюціонувало з екологічного права з огляду на появу суспільного інтересу здійснювати правове регулювання екологічної безпеки.

При цьому береться до уваги, що термін «регулювання» означає впорядкування що-небудь, керування чимось, підпорядкування його відповідним правилам, певній системі; домагання нормальної роботи певного механізму, забезпечуючи злагоджену взаємодію його складових частин²⁶³; робити щось придатним для вжитку, користування, приводити в потрібний для використання стан²⁶⁴. Виходячи з таких значень, юридична наука в поняття «правове регулювання» вкладає розуміння цієї категорії як здійснюваний за допомогою права і усієї сукупності правових засобів юридичний вплив на

---

²⁶² *Каракаш І.І.* Поняття та визначення екологічного права. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенік, 2012. 788 с. (С. 29).

²⁶³ Новий тлумачний словник української мови / У 3 т. Т. 1. вид. 2-ге, виправл. / Укладачі *Василь Яременко, Оксана Сліпушко*. Київ. Вид-во «Аконіт», 2007. Т. 1-3. С. 108.

²⁶⁴ Словник синонімів української мови: У 2 т. / *А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.*. К.: Наук. Думка, 1999-2000. С. 905.

суспільні відносини²⁶⁵, шляхом їх юридичного закріплення, охорони і розвитку²⁶⁶. Правове регулювання здійснюється за допомогою обов'язкових норм, ґрунтується на можливості використання примусової сили держави.

Правове регулювання традиційно пов'язують з дією визначеного механізму, який охоплює всю сукупність юридичних засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок. За структурою такий механізм включає в себе: 1) норми права, зафіксовані в законах та інших нормативно-правових актах, якими визначається модель можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних правовідносин; 2) юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна чи припинення правових відносин; 3) власне правові відносини, тобто суспільні відносини, опосередковані нормами права; 4) акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин, тобто дії цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм; 5) правові санкції щодо порушників норм права²⁶⁷.

Отже, «правове регулювання» можна співвіднести з «правовими засобами», які є складовими механізму правового регулювання, містяться в нормах права та спрямовані на охорону важливих у державно-правовому значенні об'єктів, на гарантування визначених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, відповідного правопорядку.

В еколого-правовому значенні «правове регулювання екологічної безпеки» може розглядатися як здійснюваний за допомогою норм екологічного права та законодавства юридичний вплив правовими засобами на суспільні відносини, об'єктами охорони яких виступають навколишнє природне середовище та життя і здоров'я людей, гарантування при цьому реалізації конституційного

---

²⁶⁵ Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М: Издательство «Юридическая литература», 1966. 187 с. (С. 5).

²⁶⁶ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. (С. 488).

²⁶⁷ Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М: Издательство «Юридическая литература», 1966. С. 6; Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. С. 488.

права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України), а також конституційного обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України), а також обов'язку кожного берегти природу, відшкодовувати завдану їй шкоду (ст. 66 Конституції України)²⁶⁸.

Зважаючи на вище викладене, можна стверджувати, що правове регулювання екологічної безпеки є складним, різноплановим, поліфункціональним, інтегрованим поняттям, яке безпосередньо впливає на окресленість відповідного типу правовідносин, або навіть сукупності таких відносин. Тобто, мова має йти про предмет права екологічної безпеки.

Слід віддати належне науковим поглядам В.І. Андрейцева, який комплексно дослідив дане поняття та на його основі обґрунтував необхідність виокремлення комплексної галузі права – права екологічної безпеки²⁶⁹. При цьому доцільно брати до уваги його думку, що саму екологічну безпеку (як стан довкілля) слід розглядати з позиції фізико-біологічного, технологічного, економічного, соціального та державно-правового підходів²⁷⁰. Відповідно до державно-правового підходу, екологічна безпека, з одного боку, є системою спеціальних юридичних заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів людини від небезпечного впливу навколишнього природного середовища, а з іншого – системою законодавчого та підзаконного правового забезпечення регулювання екологічно небезпечних видів діяльності, режиму використання природних ресурсів, охорони природного середовища, безпечного для життя і здоров'я людей, в основі яких закладено екологічний ризик²⁷¹.

Це дозволило В.І. Андрейцеву в методологічному плані та практичному застосуванні чітко відмежувати відповідний тип правовідносин в галузі екологічної безпеки, що ґрунтуються виключно на екологічному ризикові, від

---

²⁶⁸ *Краснова Ю.А.* Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: монографія. Київ: Алерта, 2013. 304 с. (С. 48).

²⁶⁹ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки. С. 11-23.

²⁷⁰ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. Право України. 2001. № 10. С. 9-12. (С. 9).

²⁷¹ Там само. С. 10, 45.

природоресурсних та природоохоронних правовідносин, притаманних екологічному праву²⁷².

Вважаємо, що право екологічної безпеки слід визнати регулятивно-охоронною галуззю. Таке наше твердження базується на положеннях теорії регулятивного та охоронного права²⁷³, яка виходить із того, що за своїм формальним змістом усі правовідносини подібні; відмінність становить лише спрямування дії права – тобто опосередкування нормального перебігу суспільних відносин і/або реагування на порушення нормативних вимог²⁷⁴. Особливістю поєднання регулятивного і охоронного права є ситуація, коли поряд з першим останнє розглядається у якості юридичної відповідальності. Для права екологічної безпеки це характерно тим, що більшість його норм носять обов'язковий, зобов'язальний характер, а правовідносини у сфері забезпечення екологічної безпеки характеризуються як регулятивністю, так і імперативністю та є за своєю суттю відносинами із суспільного управління екологічною безпекою, екологічним ризиком. Право екологічної безпеки містить такі норми, які визначають специфічний вид соціальної відповідальності – позитивну відповідальність суспільства, держави, окремої особи, у межах якої реалізуються: зобов'язання держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України); встановлені законодавством обов'язки природокористувачів, інших суб'єктів, особливо тих, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, виконувати вимоги, правила, або ж дотримуватися умов стандартів, нормативів, дозволів, ліцензій тощо. Особливо здійснення таких обов'язків пов'язане з реалізацією міжнародно-правових принципів «забруднювач та користувач платить повну ціну», «невідворотність юридичної відповідальності за шкоду, завдану довкіллю», «володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність без вини».

---

²⁷² *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки. С. 39-58.

²⁷³ *Мотовиловкер Е.Я.* Теория регулятивного и охранительного права. Воронеж: Изд-во Воронежского ун.-та, 1990. 136 с.

²⁷⁴ *Мотовиловкер Е.Я.* Теория регулятивного и охранительного права. Воронеж: Изд-во Воронежского ун.-та, 1990. 136 с. (С. 87).

Водночас ми беремо до уваги, що право екологічної безпеки фактично позбавлене власних засобів юридичної відповідальності, а отже охоронні відносини, які складаються при застосуванні санкцій за порушення вимог екологічної безпеки, що втілені у матеріальних та процесуальних нормах цієї галузі та в різноманітних техніко-юридичних документах (стандартах, нормах, вимогах екологічної безпеки), формально належать до сфери регулятивного впливу інших галузей права. Тому вважаємо, що більшість норм права екологічної безпеки має характер засобів гарантування безпечного стану довкілля та суб'єктивного права на екологічну безпеку. Такі засоби визначаються нормами конституційного, цивільного, господарського, адміністративного, фінансового та іншого галузевого права і законодавства. Саме із цих мотивів такі норми пропонується об'єднувати у інтегровану правову спільність – в комплексну галузь, в право екологічної безпеки, для розмежування якої від інших галузей має стати її предмет та об'єкти правового регулювання.

Проте охорона правом відповідних явищ об'єктивної дійсності – чи то певного стану суспільних відносин, чи окремих матеріальних об'єктів, може відбуватися і в межах регулятивних правовідносин. Це означає залучення таких явищ до так званої правової реальності, у межах якої здійснюється: опосередкування в праві відповідного правового режиму господарської та іншої діяльності, здатної, зокрема, негативно впливати на стан навколишнього природного середовища (на екологічну безпеку); визнання певних соціальних цінностей та благ у праві шляхом констатації їх наявності та пріоритетності у якості об'єктів права, у нашому випадку це природа, життя і здоров'я людини в безпечному навколишньому природному середовищі; встановлення суспільного інтересу забезпечувати охорону і захист таких цінностей у якості завдань правового регулювання в певній сфері суспільних відносин, ранжування таких завдань, що об'єктивується у нормах-деклараціях, в нормах-принципах, в нормах-заборонах. Все це є вагомою передумовою, основою подальшої

охорони таких об'єктів диференційованими правовими засобами, в тому числі інструментами охоронних галузей права²⁷⁵.

Отже, об'єктами права екологічної безпеки мають вважатися визначені Конституцією України найвищі соціальні цінності – навколишнє природне середовище як певна інтегрована спільність та найвище соціальне благо, а також життя та здоров'я громадян, їх права і свободи, законні інтереси та власне сама екологічна безпека. При цьому важливим для науки права екологічної безпеки є розуміння навколишнього природного середовища як єдиного, до певної міри абстрактного об'єкта, що звичайно не виключає його подільності на окремі природні об'єкти, однак з усіма зв'язками між ними. Дійсно, у правовідносинах із охорони природних об'єктів, їх використання та відтворення, об'єктами виступатимуть конкретні території, земельні ділянки, лісові масиви, частини природних об'єктів, залучені у господарський обіг. Але для досягнення мети регуляторного впливу норм права екологічної безпеки природні об'єкти мають розглядатися не як носії того чи іншого природного ресурсу (тобто з точки зору їх економічного, народногосподарського значення), а саме як елементи довкілля у його діалектичному зв'язку із людиною, де, з одного боку, є її життя та здоров'я, а з іншого, – є вольові її дії по відношенню до довкілля (як іманентно належні людській істоті явища), які і виступають певними «точками дотику» людини та навколишнього природного середовища, а отже дестинаторами впливу норм права екологічної безпеки на суспільні відносини.

З огляду на це, на мою думку, основне соціальне призначення права екологічної безпеки полягає у забезпеченні саме людиною, а також державою, всім суспільством такого стану навколишнього природного середовища, особливо під час здійснення різних видів господарської діяльності, які є джерелами хімічного, фізичного та біологічного впливу, при якому б задовольнялися потреби гармонійного співіснування всього живого на планеті,

---

²⁷⁵ *Фабер И.Е.* К вопросу об объективном в праве. Правоведение. 1971. №5. С. 102-105 (С. 104).

в тому числі й належна реалізація права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яка цілком залежна від нього²⁷⁶.

Таким чином, якщо у суспільстві наявне безпечне навколишнє природне середовище, життю та здоров'ю людини та всьому живому нічого не загрожує, отже вони є захищеними, а екологічна безпека досягнута. У разі ж, якщо навколишнє природне середовище несе загрозу, – життя та здоров'я потребують охорони засобами права екологічної безпеки. В цьому випадку, життя та здоров'я, а також навколишнє природне середовище набувають якостей змістовних характеристик екологічної безпеки як об'єкта права екологічної безпеки, і навпаки, екологічна безпека є основною гарантією та правовим засобом (оскільки розглядається у юридичному вимірі як стан довкілля, правовідносин, а отже певний правопорядок²⁷⁷) охорони життя та здоров'я людини і всього живого на Землі. Життя та здоров'я людини, навколишнє природне середовище та екологічна безпека становлять унікальну діалектичну єдність та мають вважатися основними об'єктами права екологічної безпеки.

Отже, основними об'єктами права екологічної безпеки є життя та здоров'я людини, навколишнє природне середовище та сама екологічна безпека. Доцільно зважати на так званий сучасний антропоцентричний характер національного законодавства, згідно з яким людина виступає одиничним, елементарним об'єктом правової охорони. Однак не слід забувати про те, що сукупність організацій, об'єднання людей створюють більш масштабні об'єкти-системи, які захищати було б доцільніше, ніж кожну окрему людину у відриві від такої системи, за умови належного гарантування та забезпечення прав, свобод і інтересів кожного, хто входить до такої системи. Захищаючи всю систему, ми зберігаємо кожен із її структурних елементів. Такими системами-

---

²⁷⁶ *Krasnova Julia* On the issue forming a new area of law – ecological safety law in Ukraine. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: С.М. Ніколаєнко (голова) та ін. – К., 2017. – Вип. 264. – С. 79-88.

²⁷⁷ Екологічне право: Особлива частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. акад. АПРн В.І. Андрійцева. К.: Істина, 2001. 544 с. (С. 26); *Петров В.В.* Закон Российской Федерации об ответственности за экологические преступления (проект). Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 1993. № 4. С. 53-61. (С. 54).

об'єднаннями є сім'я, територіальна громада, суспільство, держава (як політико-територіальне об'єднання громадян), людство. Виходячи з характеристики таких об'єктів, можна класифікувати екологічну безпеку на індивідуальну, регіональну, суспільну, державну, глобальну.

Однак такі об'єкти все ж виступають похідними від основних з тієї причини, що згідно із ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнано основною соціальною цінністю в державі. Краснова М.В., аналізуючи таку ситуацію, висловлює наукову позицію, згідно з якою антропоцентричний підхід в екологічному праві, тобто визнання основною цінністю людину, не виправдовує себе і тому за основу формування сучасного права екологічної безпеки слід обирати екоцентричний підхід, який заснований на засадничих документах Організації Об'єднаних Націй, в тому числі на ідеях Концепції сталого розвитку, які розглядають існування суспільства як невід'ємний елемент Природи, що розвивається за своїми законами²⁷⁸. З таких міркувань, і ми пропонуємо визнати Природу публічним благом та найвищою соціальною цінністю, переглянути державну політику щодо неї на рівні Конституції України. Такий підхід буде відбивати наукознавчі екоцентричні підходи до суті Природи, її значимості, та, особливо, її екологічних і духовних (соціальних) атрибутів, що відповідає засадам сталого розвитку²⁷⁹.

В той-же час, поза сумнівом, людина залишається важливим об'єктом права екологічної безпеки, з її ціннісними характеристиками²⁸⁰. Для цього доцільно враховувати сучасні підходи інших наук, зокрема філософії права, де розвивається цікавий науковий напрям – екософія права, як методологічне завдання формування екоправової культури²⁸¹. У контексті вчення Вернадського В.І про ноосферу, підсумковим фактором еволюції соціуму

---

²⁷⁸ Краснова М.В. Методологічні засади сучасного екологічного права. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Випуск 92. С. 5-8. (С. 6).

²⁷⁹ Краснова М.В. Інтеграційний та диференційні підходи в теорії екологічного права: проблеми методології науки. Екологічне право України: Науково-практичний журнал. 2014. № 1 (1). С. 33-39. (С. 36).

²⁸⁰ Краснова М.В. Состояние и перспективы развития учения об объектах экологического права: научно-методологические аспекты. URL: <http://elib.bsui.by/bitstream/123456789/54497/1/15.pdf>.

²⁸¹ Бургарт, Т. І. Екософія права як методологічне завдання формування екоправової культури в Україні. Проблеми законності. 2008. С. 209–214.

пропонується визнати людину як цілісну екологічну особистість, становлення якої пов'язується з екологізацією її правосвідомості, духовним оновленням на основі отримання знань про гармонізацію соціальних відносин у цілому і правовідносин зокрема, де вирішальна роль належить фактору визнання індивідом законів Природи та відповідальності перед нею, як перед своєю колискою і годувальницею, джерелом власного життя. У цьому випадку має формуватись особистість як екологічна правова людина, вільна взяти на себе відповідальність за своє життя, за майбутнє соціуму і Природи. У зв'язку з цим підкреслюється, що історія людства дає підставу для розуміння того, що перетворення індивіда в цілісну правову особистість і ті знання, які він розвиває у напрямку екофобної раціоналістичності, дозволить йому сконцентрувати в необхідному обсязі інформацію для вирішення творчих завдань і забезпечити головну мету свого призначення – удосконалити себе як творця екологічного правового соціуму²⁸².

Визначення об'єктів права екологічної безпеки значною мірою впливає на окреслення кола суб'єктів правовідносин екологічної безпеки, тобто носіїв прав і обов'язків у цих відносинах. Так, основними суб'єктом законодавство визнає державу Україну, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, що наділені компетенцією по врегулюванню таких правовідносин, юридичних та фізичних осіб, а також громадськість.

Виступаючи суб'єктом міжнародного права, держава Україна має ряд обов'язків по міжнародним договорам і угодам у сфері забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим Україна зобов'язана забезпечити виконання своїх обов'язків у цій сфері. Саме на неї покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу на своїй території, подолати наслідки Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, зберегти генофонд Українського народу (ст. 16 Конституції України), шляхом виконання широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних,

---

²⁸² Бургарт Т. І. Там само.

державно-правових та інших заходів (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.).

Органи державної влади та місцевого самоврядування є суб'єктами правовідносин, як правило, у сфері управління по забезпеченню екологічної безпеки. Реалізацію такої правосуб'єктності розглядають як організаційно-правову форму забезпечення екологічної безпеки, під якою розуміють опосередковані правовим регулюванням і організаційно відособлені типи функціональної діяльності спеціально уповноважених державних структур, інших інституцій, спрямованих на здійснення організації координації, розпорядження, погодження, інформування, ліцензування, сертифікації, контролю, інших функціонально-розпорядчих дій з метою забезпечення дотримання усіма юридичними і фізичними особами та державою вимог, норм і нормативів екологічної безпеки. Система та повноваження таких органів нами буде досліджена в наступних частинах цієї роботи.

Юридичні особи також виступають учасниками правовідносин із забезпечення екологічної безпеки. Саме їм адресовані вимоги законодавства про забезпечення екологічної безпеки в різних сферах господарювання. Наприклад, законодавством передбачено для них додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів, таких як: а) раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій; б) здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища; в) здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів; г) застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення; д) збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні; е) здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб; є) здійснення заходів щодо збереження і невиснажливого

використання біологічного різноманіття під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами. При використанні природних ресурсів має забезпечуватися виконання й інших вимог, встановлених цим Законом та іншим законодавством України (ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», далі Закон).

Так само такі суб'єкти мають дотримуватися вимог екологічної безпеки при: розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, введенні в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів (ст. 51 Закону); застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52 вказаного Закону); поводженні з біологічними речовинами та продуктами біотехнологій (ст. 53 цього ж Закону); здійсненні діяльності, яка є джерелом акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення (ст. 54 вказаного Закону); поводженні з відходами (ст. 55 Закону); проектуванні, виробництві, експлуатації та обслуговуванні транспортних засобів (ст. 56 Закону); проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем (ст. 57 Закону); використанні військових об'єктів та здійсненні військової діяльності (ст. 58 Закону); розміщенні і розвитку населених пунктів (ст. 59 Закону) тощо.

Суб'єктами правовідносин із забезпечення екологічної безпеки є також і громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які є носіями суб'єктивного права на екологічну безпеку (статті 50 Конституції України та 9, 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Саме ці суб'єкти виступають уповноваженими особами у правовідносинах екологічної безпеки, які для захисту свого права на безпечне для життя і здоров'я довкілля можуть об'єднуватися в громадські об'єднання у відповідності до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня

2012 р.²⁸³. Проте, не слід забувати, що будь-яке суб'єктивне право не існує само по собі, йому завжди кореспондує відповідний обов'язок. Таким обов'язком є не заподіяння шкоди природі та відшкодування завданих їй збитків (ст. 66 Конституції України), берегти природу, здійснення діяльності з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів, компенсація шкоди, заподіяної забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Ці правові положення нівелюють так звану гуманістичну спрямованість екологічного права, навпаки, надають йому зобов'язального характеру, коли обов'язок оберігати природу як найвищу соціальну цінність, забезпечувати екологічну безпеку стає всезагальним, стосується невизначеного кола осіб, незалежно від його правового статусу: чи це громадянин, чи це посадова або службова особа.

Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду (ч. 3 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). А отже, правовий статус суб'єктів правовідносин екологічної безпеки значною мірою впливає на предмет права екологічної безпеки, яким доцільно визначити сукупність врегульованих нормами екологічного та інших галузей права суспільних відносин, що спрямовані на здійснення заходів попередження та усунення загроз для навколишнього природного середовища (довкілля, Природи), життя та здоров'я людини від небезпечного впливу техногенних та природних чинників.

Система законодавчо визначених прав і обов'язків суб'єктів складають зміст правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки та розкривають їх статику, у той час, коли реальна поведінка учасників таких правовідносин не завжди відповідає моделі поведінки, передбаченої законом. У цьому випадку співвідношення реальної поведінки та «норми» розкривається через динаміку

---

²⁸³ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

правовідносин, тобто в процесі виникнення, розвитку, зміни та припинення таких правовідносин.

За своїм характером правовідносини екологічної безпеки є *регулятивними*, оскільки головною метою їх виникнення, реалізації і припинення є виконання закріпленого у законодавстві обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку, суб'єктів господарювання (юридичних та фізичних осіб), діяльність яких пов'язана із джерелами та об'єктами потенційної або підвищеної екологічної небезпеки раціонально використовувати природні ресурси, запобігати аваріям і катастрофам, забезпечувати готовність до локалізації та ліквідації їх наслідків, попереджати заподіявання шкоди довкіллю, життю і здоров'ю громадян шляхом здійснення низки державно-правових, організаційних, техніко-технологічних, економічних та інших заходів (проведення різних видів експертиз, постановка об'єктів та джерел екологічної небезпеки на державний облік та включення відомостей щодо них до державних реєстрів, доведення до широкого загалу заінтересованих осіб відомостей про дані, що включаються до декларацій безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, здійснення в майбутньому щодо цих об'єктів контролю за додержанням умов, визначених у дозвільних документах, та інше).

Водночас, такі відносини носять і *охоронувальний* характер, оскільки спрямовані на охорону та захист навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людини від небезпечних впливів господарської діяльності, на забезпечення попередження настання надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, їх ліквідації або локалізації, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням вимог екологічного законодавства. З цією метою держава, як гарант забезпечення екологічної безпеки (ст. 16 Конституції України), зобов'язала у відповідних нормах законодавства суб'єктів господарювання, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, здійснювати комплекс заходів з цією метою, зокрема: ліцензувати свою діяльність, сертифікувати продукцію відповідно до екологічних вимог, декларувати з метою дотримання вимог екологічної безпеки наявні об'єкти

підвищеної екологічної небезпеки і т. ін. В межах охоронних правовідносин реалізуються питання відповідальності суб'єктів господарювання за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків у сфері здійснення екологічно небезпечної діяльності в контексті позитивної та ретроспективної юридичної відповідальності.

За рівнем індивідуалізації правового положення суб'єктів, правовідносини у сфері забезпечення екологічної безпеки можуть мати *абсолютний* характер, адже в їх межах забезпечується реалізація невід'ємного, природного, непорушного права громадян – права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції України).

Відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, як різновид еколого-процесуальних відносин, мають і *відносний* характер, оскільки виникають між конкретними уповноваженими і зобов'язаними особами з метою набуття права на здійснення господарської діяльності, обтяженої екологічним ризиком. З таких міркувань доцільно визначитись з підставами їх виникнення.

Загальновизнано у теорії права та в багатьох правових дисциплінах, що умовами та підставами виникнення тих чи інших правовідносин виступають відповідні *юридичні факти та юридичні склади*, тобто обставини, з якими законодавство пов'язує виникнення для їхніх учасників певних прав та обов'язків, інших юридичних наслідків²⁸⁴. Під юридичними фактами традиційно розуміються визначені життєві обставини (умови, ситуації), з якими норми права пов'язують виникнення, припинення або зміну правовідносин²⁸⁵. Юридичними фактами можуть виступати такі соціальні обставини, які можна закріпити формально, наявність чи відсутність яких можна з точністю встановити²⁸⁶. Характерними ознаками юридичних фактів є те, що: а) вони

---

²⁸⁴ *Андрейцев В.І.* Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 39-58. (С. 46).

²⁸⁵ *Матузов Н.И.* Правовые отношения. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 2004. С. 525-526. (с. 530).

²⁸⁶ *Кикоть Г.В.* Юридичні факти в системі правовідносин: Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2006. 19 с. (С. 14).

передбачені нормами права; б) фіксуються у відповідній процедурно-процесуальній формі; в) породжують юридичні наслідки.

Основними ознаками юридичних фактів є те, що вони: а) являють собою різні життєві обставини, умови і факти; б) визначаються у нормах права, точніше у їх гіпотезах; в) слугують неодмінною умовою виникнення, зміни чи припинення правовідносин; г) тягнуть за собою суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин; д) забезпечуються державним примусом²⁸⁷. Юридичні факти класифікуються за різними підставами, однак основною є вольова ознака, за якою всі юридичні факти поділяються на дії та події. Дії (тобто такі факти, які визначаються волею людей), в свою чергу поділяються на юридичні акти, та юридичні вчинки. До перших належать правочини, а також акти виконавчих органів державної влади, акти адміністрації підприємств, судові рішення тощо, до других – правомірні чи неправомірні дії осіб, з настанням яких пов'язуються певні юридичні наслідки незалежно від волі, намірів чи бажання цих осіб. Подіями є обставини, які не залежать від волі людини.

У контексті нашого дослідження об'єктивною умовою виникнення правовідносин із забезпечення екологічної безпеки доцільно визнати правові норми: ст. 16, 50 Конституції України; ст. 9, 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ін. У той-же час, гарантування державою екологічної безпеки є лише однією з умов виникнення правовідносин із забезпечення екологічної безпеки.

До юридичних фактів як підстав припинення відносин із забезпечення екологічної безпеки належать також події. Подія як юридичний факт є життєвою обставиною чи їх сукупністю, які виникають як по волі так і поза волею осіб – сторони чи сторін таких правовідносин та припиняють їх в силу настання таких обставин під час реалізації повноважень у сфері забезпечення екологічної безпеки. До таких подій можна віднести, зокрема: добровільне

---

²⁸⁷ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с. (С. 447).

припинення діяльності підприємства, що здійснює екологічно небезпечний вид діяльності або його банкрутство; примусове зупинення або припинення такої діяльності в результаті порушення вимог екологічного законодавства та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

В науці екологічного права вважається, що основним юридичним фактом виникнення правовідносин із забезпечення екологічної безпеки є присутність у господарській діяльності людини екологічного ризику²⁸⁸, як усвідомленої можливості небезпеки²⁸⁹.

З юридичного факту починається життя норми права, яка реалізується у правовідносинах, перевіряється її реальність, дієвість. Нормативно-правовим порядком визначається, які речовини та їх суміші є ризикованими, і такі їх фізико-хімічні властивості стають вже не просто природною, об'єктивною закономірністю, а встановлюються певні нормативно ініційовані приписи у галузі поведіння, використання таких речовин, встановлюють вимоги до поведінки суб'єктів, які здійснюють чи планують здійснювати діяльність, пов'язану із використанням таких речовин, і таким чином екологічний ризик як юридичний факт, підстава виникнення правовідносин стає підґрунтям для «прив'язки» загальної абстрактної норми до конкретного випадку²⁹⁰.

Специфічність феномену екологічного ризику полягає і в тому, що останній не тільки породжує виникнення правовідносин, але й сам є породженням правовідносин екологічної безпеки. Пов'язаність екологічного ризику із материнським поняттям екологічної безпеки детермінує генетичний зв'язок правовідносин екологічного ризику із правовідносинами екологічної безпеки, перші з яких є похідними від останніх²⁹¹.

Правовідносини екологічної безпеки виступають у якості передумови виникнення правовідносин, що виникають з екологічного ризику, та об'єктивно

---

²⁸⁸ *Андрейцук В.І.* Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки. *Право екологічної безпеки.* С. 39-58.

²⁸⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. *В.Т. Бусел.* К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с. (С. 1030).

²⁹⁰ *Фролов М.О.* Правові аспекти екологічного ризику : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2000. 211 с. (С. 126).

²⁹¹ *Фаршатов, И.А.* Производные правоотношения. Государство и право. 1998. № 2. С. 26-28. (С. 26).

функціонують як зв'язок причини та наслідку. Їх взаємообумовленість та взаємозалежність слугує підґрунтям для кваліфікації правовідносин екологічного ризику²⁹².

Екологічний ризик у правовідносинах екологічної безпеки виступає як підстава їх виникнення, зміни або припинення, адже саме наявність екологічного ризику у діяльності суб'єктів господарювання перетворює їх діяльність на екологічно небезпечну, таким чином зумовлюючи виникнення правовідносин щодо забезпечення екологічної безпеки. При цьому екологічний ризик виступає об'єктом еколого-експертних правовідносин²⁹³, правовідносин із екологічного декларування об'єктів підвищеної екологічної небезпеки²⁹⁴, правовідносин екологічного страхування²⁹⁵; екологічний ризик впливає на здійснення упереджувальних, профілактичних заходів забезпечення екологічної безпеки, заходів, спрямованих на зниження ступеня ризику, а також на розміри екологічних платежів²⁹⁶; екологічний ризик визначає і такий особливий об'єкт правовідносин як зони та території, що зазнали забруднення²⁹⁷. Екологічний ризик існує на усіх етапах існування правовідносин екологічної безпеки, впливаючи, в тому числі, і на об'єкт зазначених правовідносин, що проявляється у визначенні правового статусу осіб, що постраждали від екологічних катастроф²⁹⁸ і т. ін.

Отже, розглянуті підходи до поняття правовідносин екологічної безпеки, що складають предмет права екологічної безпеки, їх види, їх об'єкти та суб'єкти, можливий зміст, підстави виникнення, зміни та припинення дозволяють говорити про можливість формування наукознавчих підходів до

---

²⁹² Фролов М.О. Вказана робота (С. 128).

²⁹³ Позняк Е.В. Правові аспекти здійснення громадської екологічної експертизи в Україні: автореферат ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ імені Тараса Шевченка. 2005. 19 с.

²⁹⁴ Москаленко О.В. Правові аспекти декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2013. 190 с. (С. 10).

²⁹⁵ Шоха Т.П. Правове регулювання екологічного страхування в Україні: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 180 с. (С. 36).

²⁹⁶ Попович А.І. Правове регулювання екологічних податків в умовах європейської інтеграції України: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2012. 200 с. (С. 24).

²⁹⁷ Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2000. 211 с. (С. 132).

²⁹⁸ Там само. С. 133.

поняття права екологічної безпеки, його методів, принципів, системи, визначення його місця в системі національного права та законодавства.

2.2. Методи права екологічної безпеки

З теоретико-правової позиції, кожна група самостійних суспільних відносин, що визначають предмет галузі права вимагає специфічних засобів нормативно-правового регулювання, які реалізуються у методах. При цьому вважається, що це мають бути особливі методи правового регулювання правовідносин, які їй дозволяють визнати галузь самостійною. Відтак, виникає питання: чи має право екологічної безпеки власні методи регулювання відповідних правовідносин.

Ми беремо до уваги що право екологічної безпеки формується в межах екологічного права, тому й методами цієї галузі можуть виступати методи екологічного права. Традиційно метод екологічного права розглядається як сукупність засобів і способів впливу на учасників суспільних відносин з метою забезпечення правових вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Інколи зважають, що для комплексної галузі екологічного права його метод не є таким «своїм», як наприклад, методи класичних однорідних галузей права – адміністративного, кримінального чи цивільного права. Тому говорять, що екологічне право запозичує методи правового регулювання у цих галузей права, використовуючи їх для власних потреб. Такими методами виступають імперативний (адміністративно-правовий) та диспозитивний (цивільно-правовий). При цьому вважають, що адміністративно-правовий метод застосовується в галузях публічного права, до яких відносять і екологічне право, особливо при забезпеченні державного примусу до необхідної поведінки і виконанню правових приписів, а застосування цивільно-правового методу переважає в галузях приватного права, коли

учасники правовідносин виступають зазвичай як рівноправні суб'єкти, незалежні один від одного²⁹⁹.

Більш правильним, на нашу думку, є науковий підхід, згідно з яким екологічне право застосовує загальноправові засоби впливу на учасників суспільних відносин у сфері довкілля, а саме: заборони, дозволу, санкціонування, узгодження, уповноваження, стимулювання, попередження, профілактики, рекомендації тощо, що відбувається як у межах імперативного, так і в межах диспозитивного методу правового регулювання екологічних правовідносин³⁰⁰.

Беремо також до уваги, що в еколого-правовій літературі розрізняють методи галузі права та методи правового регулювання³⁰¹. Так, під методами галузі екологічного права розуміють сукупність способів, засобів, прийомів, шляхом яких право впливає на волю людей. З урахуванням цього ми вважаємо, що регулювання відносин, які складають предмет права екологічної безпеки, здійснюється в нормативному порядку такою сукупністю правових норм, в яких закріплені відповідні способи, засоби, прийоми, які й характеризують особливий еколого-правовий статус сторін у цих правовідносинах, юридичні факти, з якими пов'язане виникнення, зміна та припинення цих правовідносин, визначеність прав та обов'язків їх суб'єктів, захист їх прав і законних інтересів, юридичну відповідальність і т. ін., та які дозволяють забезпечити відповідний екологічний правопорядок³⁰².

Метод же правового регулювання визначається як спосіб правового впливу шляхом законодавчого закріплення елементів екологічної системи держави, значимих для правового регулювання, структури органів управління, кола природокористувачів, встановлення права природокористування за допомогою

---

²⁹⁹ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М: Юристъ, 1998. 688 с. (С. 72-73).

³⁰⁰ Екологічне право України: підручник / за ред. І.І. Каракаша. С. 34.

³⁰¹ Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. 320 с. (С. 26).

³⁰² Краснова Ю.А. Методы правового регулирования правоотношений в сфере обеспечения экологической безопасности. Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития: по материалам круглых столов / редкол. С.А. Балащенко (отв. ред.) [и др.]. Минск, 2014. 164 с. (С. 74-76).

імперативного або диспозитивного підходу³⁰³. Застосовуючи такий підхід до права екологічної безпеки, його методом правового регулювання можуть виступати способи правового впливу, які реалізуються шляхом законодавчого закріплення елементів системи права екологічної безпеки, важливих для правового регулювання, структури органів управління в цій галузі, кола фізичних і юридичних осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, встановлення вимог до здійснення видів діяльності, які можуть шкідливо впливати на довкілля та життя і здоров'я людей за допомогою диспозитивного або імперативного підходів.

Згідно з теорією права, методи правового регулювання включають наступні компоненти: порядок виникнення прав та обов'язків сторін (із закону, з договору, із акта застосування права тощо); ступінь самостійності суб'єктів при виникненні прав і обов'язків (рівність сторін або відносини влади і підпорядкування); способи регулювання активності суб'єктів права (заборони, розпорядження, дозволу, рекомендації, заохочення); способи забезпечення прав та обов'язків (судовий та інший порядок)³⁰⁴. Такі компоненти присутні в системі правових норм екологічної безпеки та значною мірою впливають як на підстави виникнення правовідносин цієї галузі, включаючи правові засади екологічного ризику, так і на формування всього механізму правового забезпечення екологічної безпеки, який розглядається як «сукупність державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилити рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки»³⁰⁵. Виходячи з останнього положення, механізм правового забезпечення екологічної безпеки включає такі види державно-правових засобів (заходів): а) організаційно-превентивні; б)

---

³⁰³ *Ерофеев Б.В.* Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. 320 с. (С. 26).

³⁰⁴ *Скакун О.Ф.* Теорія права і держави: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2013. 524 с. (С. 261).

³⁰⁵ *Андрейцев В. І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с. (С. 94).

регулятивно-стимулюючі; в) розпорядчо-виконачі; г) забезпечувальні; д) охоронно-відновлювальні засоби, або ж гарантії³⁰⁶, які будуть проаналізовані нами в наступних частинах цієї роботи.

Можна брати до уваги й позицію відомого теоретика права С.С. Алексєєва, який поділяє методи і способи правового регулювання. Методи він пропонує розглядати як прийоми юридичного впливу, їх поєднання, які характеризують використання у відповідній сфері суспільних відносин певного комплексу юридичного інструментарію, засобів юридичного впливу. Зокрема, він виокремлює централізоване, імперативне регулювання (метод субординації) та децентралізоване (диспозитивне) регулювання (метод координації). Способами ж правового регулювання, на його думку, є ті шляхи юридичного впливу, які виражені в юридичних нормах, в інших елементах правової системи. Це позитивне зобов'язування, дозвіл, заборони і обмеження³⁰⁷.

Отже, з огляду на всі підходи до поняття методу в праві, методами права екологічної безпеки можуть виступати наступні.

Імперативний метод, який ми вважаємо загальноправовим, базується на застосуванні владних юридичних приписів, які не допускають відходів від чітко встановленого правила поведінки. Іншими словами, суб'єкти правовідносин вправі здійснювати лише ті дії, які їм дозволені. Цьому методу притаманні такі способи регулювання, як:

- *влади й підпорядкування*, що виражається в праві екологічної безпеки у законодавчому встановленні обов'язку центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні, будівництві та експлуатації об'єктів шкідливого впливу на довкілля, передбачені в ст. 10 Закону України «Про охорону

---

³⁰⁶ *Андрейцев В.І.* Там само.

³⁰⁷ *Алексєєв С.С.* Общая теория права. Курс в двух томах. Т. 1. М.: Юрид. лит., 1981. 360 с. (С. 294-297).

навколишнього природного середовища» та деталізовані у розділі XI цього закону, присвяченому заходам щодо забезпечення екологічної безпеки;

- *дозвільно-ліцензійний*, виражається у наданні права здійснювати господарську діяльність по використанню природних ресурсів або по здійсненню викидів і скидів забруднюючих речовин, розміщенні відходів лише на підставі отримання спеціальних ліцензій або дозволів, передбачених Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», поресурсовими нормативними актами, законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»). Так, зокрема, ч. 2 ст. 55 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачається, що розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими радами територіях у межах установлених лімітів з додержанням санітарних і екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх подальшого використання як вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

- *наказу*, виражається у встановленні обов'язку зупинити чи припинити діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона призвела чи призводить до порушення вимог екологічних стандартів, а також ліквідувати та компенсувати наслідки заподіяної шкоди довкіллю та життю і здоров'ю людини, що передбачається ст. 246 Господарського кодексу України;

- *заборони*, виражається у встановленні законодавчого припису, яким забороняється вчиняти певні дії. Наприклад, визначаючи межі екологічно обґрунтованої поведінки, екологічне законодавство забороняє впровадження винаходів, нових технологічних систем, устаткування, речовин і матеріалів, якщо вони не задовольняють вимогам охорони довкілля, нормативам санітарно-гігієнічної безпеки (ст.ст. 10, 56, 57 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») і т. ін.;

- *профілактики правопорушень*, в силу виняткових особливостей екологічної шкоди, та що пов'язано з неможливістю її повного й адекватного

відшкодування, має пріоритетне значення для забезпечення вимог екологічної безпеки³⁰⁸;

- *екологізації господарської діяльності*, який полягає у підпорядкуванні будь-якої діяльності законам природи та вимогам екологічного права і законодавства³⁰⁹. Метод екологізації господарської діяльності застосовується шляхом визначення у законодавстві:

- об'єктів природного середовища, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності, чи використання яких потребує спеціального правового регулювання;

- органів, які здійснюють регулювання використання природних ресурсів, контролюють дотримання правил природокористування, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки;

- екологічних прав і обов'язків природокористувачів і власників природних ресурсів;

- екологічних вимог щодо всіх видів виробничої та іншої господарської і рекреаційної діяльності, які впливають на стан довкілля;

- юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил.

Так само *диспозитивний* метод, як загальноправовий, надає можливість самим учасникам правовідносин екологічної безпеки самостійно визначати свою поведінку у рамках правових приписів. При цьому сторони виступають в якості рівних суб'єктів, добровільно приймають на себе зобов'язання по відношенню один до одного. Інакше кажучи, особи мають право здійснювати будь-які дії, прямо не заборонені законом. Наприклад, кожен може вибрати будь-який варіант зменшення викидів (скидів) забруднюючих речовин (запровадити нову технологію, зменшити кількість джерел, що забруднюють довкілля, перейти на новий вид енергозабезпечення виробництва тощо), аби це

---

³⁰⁸ Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закл. / за ред. *Каракаша І.І.* Одеса, Фенікс, 2012. С. 34.

³⁰⁹ *Ерофеев Б.В.* Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. 320 с. (С. 27).

призвело до дотримання встановлених для даного підприємства нормативів гранично допустимих викидів.

Доцільно погодитись, що еколого-правовим дисциплінам, у тому числі й праву екологічної безпеки, притаманний *змішаний метод* правового регулювання, який включає в себе одночасно як імперативні, так і диспозитивні способи і прийоми³¹⁰. Прикладом існування такого методу в праві екологічної безпеки можуть слугувати договірний та стимулятивний способи правового регулювання. Наприклад, в межах публічно-правової природи права екологічної безпеки *договірний* спосіб реалізується через так званий публічно-правовий договір щодо надання всім суспільством права суб'єктам господарювання здійснювати небезпечні впливи на найвище соціальне благо – на навколишнє природне середовище. З іншого боку, такий спосіб правового регулювання задовольняє приватно-правові інтереси суб'єктів господарювання, коли вони виконують свої зобов'язання щодо укладення договорів екологічного страхування, договорів на проведення екологічної експертизи, екологічного аудиту тощо³¹¹. Спосіб *стимулювання* полягає у реалізації законодавчих положень, спрямованих на заохочення суб'єктів правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки до ініціативного порядку приймати і здійснювати заходи щодо ефективного виконання екологічних вимог. До таких положень належать, зокрема, добровільне здійснення сплати зборів за негативні впливи на стан навколишнього природного середовища (сплата екологічного податку); реалізація встановлених податкових та інших пільг, що надаються державним та іншим підприємствам, установам і організаціям, в тому числі природоохоронним, при впровадженні маловідходних і безвідходних технологій і виробництв, використанні вторинних ресурсів, здійсненні іншої діяльності, що забезпечує природоохоронний ефект; звільнення від оподаткування певних суб'єктів (або об'єктів), наприклад екологічних фондів;

---

³¹⁰ Попов В.К. Метод правового регулювання екологічних відносин. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001. 479 с. (С. 12).

³¹¹ Краснова М.В. Договори в екологічному праві України: Навч. посіб. К.: Алерта, 2012. 216 с. (С. 14).

застосування заохочувальних цін і надбавок на екологічно чисту продукцію; введення спеціального оподаткування екологічно шкідливої продукції, а також продукції, що випускається із застосуванням екологічно небезпечних технологій; застосування пільгового кредитування підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, що ефективно здійснюють охорону навколишнього природного середовища (ст. 48 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») і т. ін.

Водночас, праву екологічної безпеки, як і екологічному праву, притаманні свої власні методи правового регулювання, які дозволяють виділяти їх від інших галузей права. За своїм змістом і призначенням такі методи є спеціальними методами, вони спрямовані на регулювання саме екологічних відносин і, особливо, відносин забезпечення екологічної безпеки. До таких *спеціальних методів* в еколого-правовій літературі відносять:

метод еколого-експертної оцінки, завдяки якому виявляється рівень негативного впливу чи можливого впливу на навколишнє природне середовище;

метод еколого-соціального обмеження, який застосовується з метою збереження окремих природних комплексів і ландшафтів, природних об'єктів;

метод еколого-охоронного обтяження господарської діяльності з метою виконання певних дій, чи, навпаки, утримання від них тощо³¹²

Отже, *методами права екологічної безпеки* доцільно визнати сукупність способів, засобів, прийомів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки шляхом законодавчого визначення об'єктів, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності, органів і осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, екологічних вимог щодо видів виробничої та іншої господарської діяльності, які впливають на стан довкілля, застосування договірних відносин, для яких характерна рівність сторін та юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил, що

---

³¹² Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закл. / за ред. *Каракаша І.І.* Одеса, Фенікс, 2012. С. 34.

реалізуються в межах імперативного, диспозитивного та змішаного способів до встановлення правомочностей суб'єктів цих правовідносин³¹³.

Доцільно торкнутись й питань не лише методів правового регулювання відносин екологічної безпеки, а й методів науки права екологічної безпеки. Традиційно серед методів науки виділяють загальнонаукові і конкретно-соціологічні методи. Так, окрім діалектичного, логічного, історичного та інших загальнонаукових методів екологічного права правильно ставиться питання про власне екологічні методи, які порівнюють з основоположними концепціями, вченнями типу теорії еволюції, ноосфери і т. ін.³¹⁴. При вирішенні питання про методологію права екологічної безпеки доцільно, принаймні, виходити з необхідності обліку циклів і станів рівноваги екосистем; особливих властивостей предмету правового регулювання – навколишнього природного середовища як живого, а не мертвого об'єкту людської діяльності; включення суб'єкта впливу на навколишнє природне середовище і суб'єкта правового регулювання – людини, суспільства, людства в об'єкт регулювання, оскільки все це не що інше, як частина навколишнього природного середовища³¹⁵.

В екологічній та еколого-правовій літературі за допомогою таких методів описуються основні закони природи, які впливають на зміст правових норм та правовідносин. Це закони, які сформульовані багатьма вченими: біогенної міграції атомів, константності, фізико-хімічної єдності живої речовини³¹⁶; закони екологічної кореляції; зниження енергетичної ефективності природо-користування; збиткової родючості; обмеженості природних ресурсів і т. ін.³¹⁷.

У межах формування науки екологічного права В.В. Петров виокремлював деякі концепції взаємодії суспільства і природи, серед яких до методологічних засад права екологічної безпеки можна віднести: споживчу; алармізську;

---

³¹³ *Краснова Ю.А.* Методы правового регулирования правоотношений в сфере обеспечения экологической безопасности. Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития: по материалам круглых столов / редкол: С.А. Балашенко (отв. ред.) [и др.]. Минск, 2014. 164 с. (С. 74-76).

³¹⁴ *Дубовик О.Л.* Методы экологического права. Экологическое право: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 584 с. (С. 26).

³¹⁵ Там само.

³¹⁶ *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988. 520 с. (С. 47).

³¹⁷ *Реймерс Н. Ф.* Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). М.: Журнал «Россия Молодая», 1994. 367 с. (С. 171-173).

причин екологічної кризи, наступу на природу; глобального управління; теорію екологічної революції³¹⁸.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобалізації економічних і соціальних процесів отримали розвиток концепції обмеження економічного розвитку, потреб і народонаселення, сталого розвитку, збереження біорізноманіття та інші³¹⁹, які так само можна назвати концепціями формування засад права екологічної безпеки. Особливо актуальною є концепція сталого розвитку, яка побудована на засадах реалізації принципів екологічної безпеки, з огляду на те, що в її основу покладено поєднання задоволення потреб людей сучасності без заподіяння загроз для майбутніх поколінь людей. Тому наступне коло досліджуваних питань в межах цієї роботи є питання принципів права екологічної безпеки.

2.3. Принципи права екологічної безпеки

В науковій літературі зазначається, що за сучасного стану різноманіття та багатоплановості нормативних актів, що спрямовані на регулювання антропоохоронних відносини у різних сферах суспільного життя, актуальними є поєднання таких правових імперативів у межах однієї галузі з метою надання їм не лише позитивної структурованості, але й утвердження єдиних принципів реалізації відповідних державно-управлінських процедур та захисту прав громадян³²⁰. Надлишковий нормативізм, притаманний українській правовій системі, успадкований від радянського методу авторитарно-ієрархічного соціального управління потребує переосмислення принципів засад правового забезпечення людської діяльності та захисту основних прав та інтересів людини і громадянина. Це безпосередньо стосується правового

---

³¹⁸ *Петров В.В.* Экологическое право России. Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995. 557 с. (С. 58-60).

³¹⁹ *Бринчук М.М.* Концепции отношения общества к природе. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. 688 с. (С. 20-26).

³²⁰ *Суярко М.* Аксіологічні та теологічні аспекти права екологічної безпеки та проблеми його ефективності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2008. Вип. 79. С. 19-22. (С. 19).

забезпечення екологічної безпеки як неодмінної гарантії абсолютного права на безпечне та сприятливе довкілля, передбаченого як Основним Законом, так і рядом важливих міжнародно-правових документів³²¹.

Пріоритетним у цих сферах слід визнати гарантування екологічної безпеки, що ґрунтується на засадах єдиного розуміння такої категорії, а також системи правових, адміністративних, соціально-економічних, наукових та інженерних заходів, передбачених у базових нормативних актах у сфері екології. При цьому для входження України у глобальну та європейську систему безпеки, зокрема і екологічну, слід забезпечити не лише раціональне структурування відповідної законодавчої галузі, що вже є надзвичайно складним завданням з огляду на комплексний характер права екологічної безпеки, а й визначити єдині засади такої консолідації та реалізації правових норм, перебудувати відповідним чином правосвідомість громадян та владних суб'єктів³²².

Норми права екологічної безпеки набувають змісту в процесі їх реалізації, тобто реального та дієвого регулюючого та охоронювального впливу на існуючі та потенціальні суспільні екологічні правовідносини. Недоліки та прогалини правозастосування, відсутність соціально-економічних умов впровадження ефективних заходів забезпечення екологічної безпеки призводить до того, що право екологічної безпеки стає декларативним. Таку ситуацію ми маємо на сьогодні – широку систему норм екологічного законодавства, позбавлених ефективних засобів реалізації, а подекуди таких, що регулюють абстрактні, ідеалізовані відносини³²³.

Власне, щоб подолати відрив суспільних відносин від діючих норм у сфері забезпечення екологічної безпеки, встановлюється система пріоритетів суспільних інтересів – принципів права екологічної безпеки, як основних керівних засад цієї галузі.

---

³²¹ Там само.

³²² Сяярко М. Вказана робота. С. 20.

³²³ Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с. (С. 4).

Термін «принцип» (від лат. *principium*) у буквальному розумінні означає основу, першооснову, керівну ідею, вихідне положення будь-якого явища (вчення, організації, діяльності і тому подібне)³²⁴.

Слід відзначити, що на вітчизняному рівні відсутні комплексні роботи щодо визначення принципів як екологічної безпеки так і права екологічної безпеки³²⁵. В той-же час, в еколого-правовій літературі принципи екологічного права досліджуються майже в усіх навчальних посібниках та підручниках з екологічного права³²⁶, та проведено спеціальне наукове дослідження³²⁷.

Як правило, під принципами екологічного права розуміють виражені в нормах екологічного права основоположні ідеї, засади, риси, відповідно до яких здійснюється регулювання екологічних відносин³²⁸. В науці екологічного права до таких принципів відносять принципи, що закріплені у міжнародних, регіональних та національних нормативних актах.

На міжнародному рівні, Декларацією Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р.³²⁹, якою окреслено 27 соціально-екологічних принципів, відповідно до яких кожна з держав-учасниць ООН повинна формувати своє внутрішнє екологічне та інше законодавство і послідовно провадити політику у відповідних сферах. Серед них, окрім сформульованих національним законодавством, можна виокремити такі: задоволення потреб теперішнього і майбутнього поколінь у сфері навколишнього середовища; обов'язок держав належним чином підтримувати

---

³²⁴ *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: Пер. с нем. / М. Фасмер. М.: Прогрес, 1973. Т. 4. 855 с. (С. 638).

³²⁵ *Краснова Ю.А.* Принципи правового регулювання екологічної безпеки. Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьев А.В., 2014. 156 с. (С. 31-35).

³²⁶ Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. *Каракаша І.І.* Одеса: Фенікс, 2012. 788 с. (С. 34-35); Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. *А.П. Гетьмана та М.В. Шульги.* Х.: Право, 2009. 328 с. (С. 14-18); Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. *Ю.С. Шемшученка.* К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 18-21.

³²⁷ *Чаусова Л.Л.* Принципи екологічного права: Автореферат дис... канд. юрид. наук зі спеціальності: 12.00.06. Харків, 1998. 14 с.

³²⁸ Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. *А.П. Гетьмана та М.В. Шульги.* Х.: Право, 2009. С. 14.

³²⁹ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_455.

корінне населення і забезпечувати їх ефективну участь у досягненні сталого розвитку; забезпечення захисту середовища проживання і природних ресурсів народів, які живуть в умовах окупації; забезпечення захисту навколишнього середовища при виникненні збройних конфліктів; взаємозалежність і нероздільність миру, розвитку і охорони навколишнього середовища.

Погоджуємося з думкою М.П. Ліхтер про те, що сьогодні особливим чином актуалізуються останні чотири принципи³³⁰. Наприклад, визнання і реалізація державою Україна свого обов'язку належним чином підтримувати корінне населення і забезпечувати їх ефективну участь у досягненні сталого розвитку, а також забезпечення захисту середовища проживання і природних ресурсів народів, які живуть в умовах окупації (йдеться про тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим), повинні б були знайти своє відображення у таких нормативно-правових актах як Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.³³¹ і постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» від 20 березня 2014 р.³³². Втім варто зауважити, що вищенаведені документи, попри наявність у них положень про політичні та соціальні права, громадянські свободи, не містять жодної згадки про екологічні права і гарантії їх забезпечення.

Щодо врегулювання екологічних відносин, законодавець обмежився наступним положенням: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, які є об'єктами права власності Українського народу... не можуть переходити у власність інших держав, юридичних або фізичних осіб в інший спосіб, ніж

---

³³⁰ Ліхтер М.П. Принципи правового регулювання санітарно-епідемічного благополуччя. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Серія: Юридичні науки. Випуск 4. Том. 1. С. 95-98.

³³¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

³³² Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави: постанова Верховної Ради України від 20 березня 2014 р. № 1140-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>.

передбачений законами України (п. 6 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»). Ми не вважаємо такий стан національного законодавчого забезпечення дотримання обов'язку належним чином підтримувати корінне населення і забезпечувати їх ефективну участь у досягненні сталого розвитку, а також забезпечення захисту середовища проживання і природних ресурсів народів, які живуть в умовах окупації, задовільним.

Щодо принципу забезпечення захисту навколишнього середовища при виникненні збройних конфліктів та принципу взаємозалежності і нероздільності миру, розвитку і охорони навколишнього середовища, їх відображення і реалізації у чинному законодавстві України повною мірою теж поки не відбулося. Йдеться, у першу чергу, про територію Донецької і Луганської областей, на значній частині яких триває антитерористична операція. Положенням про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р.³³³, на цей центральний орган виконавчої влади покладено завдання забезпечення формування і реалізації державної політики з питань розбудови миру, відновлення та розвитку Донецької та Луганської областей. Щодо забезпечення захисту навколишнього середовища, воно здійснюється лише у частині сприяння протимінної діяльності через здійснення комплексу заходів, спрямованих на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення. Вважаємо, що доцільно доручити Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України спільно з Міністерством екології та природних ресурсів України розробити проект Закону «Про охорону навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки на тимчасово окупованих територіях України та у зоні проведення антитерористичної операції».

---

³³³ Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-п>.

З приводу формування принципів права екологічної безпеки на міжнародному рівні, слід погодитись з позицією М.О. Медведєвої про те, що під ними «можуть бути визнані принципи всієї галузі міжнародного права навколишнього середовища (принцип суверенітету над природними ресурсами, принцип не заподіяння шкоди навколишньому середовищу інших держав і районів, що перебувають за межами національної юрисдикції, принцип попередньої оцінки впливу на природне середовище, принцип обміну інформацією та консультацій, принцип превентивних дій, принцип перестороги, принцип «забруднювач платить», принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав), однак у зв'язку з тим, що екологічна безпека – це складова не тільки міжнародного права навколишнього середовища, а й права міжнародної безпеки, то спеціальні принципи цієї галузі однаково застосовуються й до екологічної безпеки»³³⁴.

Такими принципами міжнародної екологічної безпеки М.О. Медведєва пропонує називати: 1) принцип рівної (однакової) екологічної безпеки – означає, що екологічна безпека однієї держави не може бути забезпечена у відриві або за рахунок інших держав, а також передбачає право кожної держави без будь-яких обмежень на екологічну безпеку; цей принцип впливає з основного принципу міжнародного права – принципу суверенної рівності держав і знаходить відображення в принципі 24 Стокгольмської декларації: «Міжнародні проблеми, пов'язані з охороною та поліпшенням навколишнього середовища, слід вирішувати в дусі співробітництва всіх країн, великих і малих, на основі рівноправності. ... і це співробітництво слід організувати так, щоб належним чином враховувалися суверенні інтереси всіх держав»;

2) принцип заборони екологічної агресії – сформульований у Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, а також відображений у резолюції ГА ООН «Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для

---

³³⁴ *Задорожній О.В., Медведєва М.О.* Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ / Київ: нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с. (С. 73).

нинішнього і майбутніх поколінь» 1980 р., у принципі 26 Стокгольмської декларації, Всесвітній хартії природи;

3) принцип неподільності екологічної безпеки – означає, що всі елементи навколишнього середовища взаємопов'язані, природа не визнає кордонів, тому деградація екосистем або руйнування окремих компонентів навколишнього середовища внаслідок їх забруднення або нераціонального використання в одній державі негативно позначається на навколишньому середовищі інших держав або навколишньому середовищі районів за межами національної юрисдикції;

4) принцип не заподіяння шкоди екологічній безпеці інших держав – означає, що держава при здійсненні своєї внутрішньої і зовнішньої політики зобов'язана враховувати інтереси інших держав і всього світового співтовариства;

5) принцип контролю за дотриманням вимог екологічної безпеки. У зв'язку з цим важливе значення мають процедури дотримання/моніторингу, засновані в рамках різних міжнародних природоохоронних угод (наприклад, Монреальського та Кіотського протоколів), що підвищують ефективність реалізації міжнародно-правових приписів у галузі охорони навколишнього середовища;

6) принцип роззброєння – означає, що обмеження гонки озброєнь і власне роззброєння є запорукою сприятливого і безпечного для життя і здоров'я людей довкілля, а також способом запобігання збройним конфліктам, які згубно впливають на стан навколишнього середовища кожної зокрема і всіх держав загалом;

7) принцип мирного вирішення спорів – як один з основних принципів міжнародного права у цій сфері набуває особливого значення, тому що вирішення конфліктів мирним способом – запорука ефективної системи охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а також запобігання заподіянню незворотної шкоди глобальній екології;

8) принцип забезпечення права на сприятливе навколишнє середовище та ін.³³⁵.

На регіональному рівні, принципи екологічної безпеки знайшли своє відображення і в рекомендаційному законодавчому акті «Про принципи екологічної безпеки в державах Співдружності» прийнятому постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників країн СНД від 29 грудня 1992 року³³⁶, які сформульовані в ст. 4 вказаного законодавчого акту і визначені як «загальні принципи формування національної політики у сфері екологічної безпеки».

Основними принципами забезпечення екологічної безпеки, згідно з Рекомендаційним актом, є: 1) пріоритет безпеки для життя та здоров'я особи та суспільства в цілому, загальнолюдських цінностей перед будь-якими іншими сферами діяльності; 2) суверенітет Держави над природними ресурсами; 3) неспричинення шкоди навколишньому середовищу за межами юрисдикції Держави; 4) взаємна консультація зацікавлених держав в ситуаціях, розвиток яких створює або може створювати загрозу екологічній безпеці; 5) узгодження державного механізму відшкодування шкоди; 6) невідворотність відповідальності за шкоду, заподіяну транскордонним забрудненням (забруднювач платить); 7) солідарна відповідальність за шкоду, заподіяну транскордонним забрудненням (забруднювач платить); 8) солідарна відповідальність за заподіяну шкоду державами-учасниками; 9) платність природокористування; 10) узгодження екологічної політики держав; 11) узгодження законодавчої політики держав в сфері забезпечення екологічної безпеки; 12) взаємодопомога держав при ліквідації наслідків та попередження екологічного лиха; 13) широка участь в міжнародній діяльності в галузі екологічної безпеки; 14) дозвільний порядок здійснення виробничої та іншої діяльності, здатний створювати загрозу екологічній безпеці населення або

---

³³⁵ *Задорожній О.В., Медведєва М.О.* Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Проміні», 2010. 510 с. (74-75).

³³⁶ О принципах экологической безопасности в государствах содружества: Рекомендательный законодательный акт: постановление Межпарламентской Ассамблеи государств участников Содружества Независимых Государств г. Санкт-Петербург 29 декабря 1992 года. UR: <http://www.terralegis.org/terra/act/c346.html>.

території; 15) обов'язковість державної екологічної та санітарно-епідеміологічної експертизи всіх проектів будівництва, реконструкції та виробництва будь-якої продукції; 16) державна підтримка заходів з оздоровлення середовища проживання людини; 17) організація системи державного екологічного моніторингу стану навколишнього природного середовища; 18) забезпечення повної, достовірної та своєчасної інформованості громадян, установ і організацій про загрози екологічній безпеці; 19) гласність планів здійснення діяльності, здатної загрожувати екологічній безпеці населення, суспільства або природного середовища.

Дані принципи сформувалися під впливом міжнародного права навколишнього середовища або, точніше говорити, міжнародного екологічного права. В той же час, враховуючи Чорнобильську катастрофу, Україна відіграє особливу роль у світовій екосистемі, в першу чергу, завдяки наслідкам такої катастрофи, логічно визнати, що принципи екологічної безпеки України порівняно з універсальними міжнародними принципами повинні володіти певною специфікою, точніше вони мають бути суворішими.

На вітчизняному рівні законодавчо закріплені екологічні принципи у загальному їх розумінні, які містяться у ст. 3 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та в інших нормативно-правових актах, які включають в себе, зокрема: системності та комплексності в регулюванні екологічних відносин; пріоритетності права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля; сталого розвитку як основи гармонійного розв'язання соціальних, економічних і екологічних проблем³³⁷ тощо.

Однак, частина принципів, визначених у ст. 3 вищезазначеного Закону притаманні власне праву екологічної безпеки. Це, зокрема: принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки; обов'язковості додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської управлінської та іншої діяльності; гарантування

---

³³⁷ Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред.. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2009. С. 19.

екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій (п. а), п. б) та п. в) ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Крім того, в еколого-правовій літературі пропонується відповідну систему загально-правових принципів доповнити спеціальними або галузевими принципами: ліцензування та регулювання здійснення екологічно небезпечних видів діяльності; попередження виникнення аварій та катастроф (природного та антропогенного характеру); запровадження правового режиму зон надзвичайних екологічних ситуацій (як особливого правового засобу забезпечення екологічної безпеки у надзвичайних умовах); відповідальності держави за настання надзвичайних екологічних ситуацій внаслідок стихійних природних явищ та юридичних і фізичних осіб за небезпечний техногенний вплив на стан навколишнього природного середовища та на здоров'я людей ³³⁸.

Іншу систему таких принципів запропоновано розділом 2 Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», відповідно до якого основними принципами національної екологічної політики, які можна вважати й принципами права екологічної безпеки є, зокрема:

- врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;

- запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної

---

³³⁸ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 122-123.

екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

- відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;

- участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;

- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- пріоритетність вимоги «забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну»;

- відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

- доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;

- державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

В зарубіжній екологічній літературі питаннями принципів права екологічної безпеки науковці, на противагу вітчизняним, займаються вже понад 10 років. Так, наприклад, А.А. Тер-Акопов визначає, що «усунення екологічних загроз можливе лише за допомогою реалізації основоположних ідей безпеки, до яких належать: 1) визнання людини основною природною і соціальною цінністю; створення єдиної системи безпеки, у тому числі і екологічної, орієнтованої на людину; 2) побудова колективної екологічної безпеки; 3) створення системної екологічної безпеки; 4) рівність екологічних прав

громадян, неприйнятність виживання одних за рахунок інших»³³⁹. Подібну точку зору підтримують й В.І. Данілов-Данільян, М.Ч. Заліханов та К.С. Лосева³⁴⁰, які розглядають принципи екологічної безпеки в глобальному і локальному аспектах.

Деякі вчені вважають, що принципи екологічної безпеки, закріплені в законодавчому акті «Про принципи екологічної безпеки в державах Співдружності» більшою мірою можна віднести до принципів охорони довкілля в цілому, оскільки вони від них похідні³⁴¹.

Для висунення нової парадигми у формулюванні принципів екологічної безпеки Л. Крістоферсон запропонував наступне поняття екологічної безпеки: «екологічна безпека (environment security) може бути визначена в рамках трьох закономірностей: 1) стійкого розвитку і раціонального використання природних ресурсів; 2) охорони навколишнього природного середовища, шляхом підтримки чистоти повітря, води, ґрунтів і т. ін.; 3) мінімізації екологічних ризиків, наприклад, у зв'язку з великомасштабною індустріалізацією і використанням технологій, які можуть бути дуже небезпечними в разі інцидентів, як це буває в ядерній і хімічній промисловості»³⁴².

Німецькі вчені-юристи визначають ці принципи як «загальні масштаби оцінки» права і правовідносин. Трьома основними принципами екологічного права Німеччини є: принцип передбачливості, принцип спричинення і принцип кооперації³⁴³.

Керуючись вищевикладеним, *принципи правового регулювання екологічної безпеки* (права екологічної безпеки) доцільно визначити як основоположні ідеї, що виражають суть і соціальне призначення цієї галузі, відображають її головні властивості і особливості. А тому, такими принципами повинні керуватися всі

---

³³⁹ Проблемы юридического обеспечения экологической безопасности [Тер-Акопов А.А., Винокуров А.Ю., Дерешко Б.Ю. и др.]; Под ред. А.А. Тер-Акопова; Междунар. независимый экол.-политол. ун-т. М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. 178 с. (С. 36).

³⁴⁰ Данілов-Данільян В.І., Заліханов М.Ч., Лосев К.С. Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект. М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. 332 с. (С. 54).

³⁴¹ Кириленко В.П. Принцип экологической безопасности в современном международном праве. Правоведение. 1989. № 3. С. 49-53.

³⁴² Кристоферсон Л. Охрана окружающей среды. М.: Прогресс, 2004. 300 с. (С. 21).

³⁴³ Дубовик О.Л. Экологическое право: учеб. М.: Проспект, 2011. 400 с. (С. 350).

учасники суспільних екологічних відносин органи законодавчої, виконавчої, судової влади, підприємства, установи, організації, а також фізичні особи. Дотримання принципів екологічної безпеки може служити юридичним індикатором правового соціального характеру держави, ефективності всієї діяльності по забезпеченню раціонального природокористування і охорони довкілля, захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина³⁴⁴.

На підставі наведеного, пропонуємо систему принципів права екологічної безпеки, зокрема: 1) сталий розвиток, що передбачає рівний підхід до його економічної, соціальної і екологічної складових, і визнання неможливості суспільного прогресу при деградації довкілля; 2) попередження виникнення екологічних ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля, життя і здоров'я громадян; 3) відшкодування громадянам і довкіллю шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки; 4) обов'язковість заходів з відновлення і поліпшення навколишнього середовища – середовища життєдіяльності людини; 5) презумпція винуватості володільців джерел підвищеної екологічної небезпеки; 6) дозвільний характер діяльності у сфері поводження з відходами; 7) вільний доступ до екологічної інформації; 8) участь всіх зацікавлених суб'єктів у підготовці, обговоренні, прийнятті і реалізації рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки; 9) міжнародне співробітництво у сфері екологічної безпеки.

Проте, одразу зауважимо, що вищезазначений перелік принципів права екологічної безпеки не є остаточним і, враховуючи стан національного законодавства, що постійно змінюється, може бути розширений або уточнений.

Звернемося до детальнішого аналізу деяких з названих принципів.

Принцип сталого розвитку. Англійський термін «sustainable» (що підтримує, тривалий, стійкий, безперервний) в словосполученні «sustainable development»), переведеному як «стійкий розвиток»), вперше з'явився у доповіді

---

³⁴⁴ Краснова Ю.А. Етапи становлення та розвитку науково-правових підходів до визначення поняття екологічної безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. 2012. Вип. 173. Ч. 2. С. 145-155.

«Всесвітня стратегія охорони природи» (1980 р.), представленій Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів.

У цій доповіді сталий розвиток визначався як «модифікація біосфери і використання людських, фінансових, відновлюваних і не відновлюваних природних ресурсів для задоволення потреб людей і поліпшення «якості життя»; для того, щоб розвиток був стійким, слід враховувати не лише його економічні аспекти, але й соціальні, і екологічні чинники а в довготривалій перспективі, як і в короткостроковій, необхідно прораховувати всі переваги і недоліки альтернативних варіантів». Крім того, наголошується, що «збереження природи це таке управління використанням людиною ресурсів біосфери, яке може принести інші стійкі прибутки сучасному поколінню, не піддаючи при цьому сумніву потенційні можливості в задоволенні потреб майбутніх поколінь».

У найвищій мірі увага світової спільноти була приділена поняттю «сталий розвиток» після публікації доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987), підготовленої Комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку («комісія Брундтланд»). Саме її висновки і склали теоретико-методологічну і концептуальну основу рішень, прийнятих в рамках Ріо-92, про необхідність сучасній цивілізації виходу на рівень сталого розвитку.

У документах «комісії Брундтланд», в матеріалах Ріо-92 сталий розвиток визначається як розвиток, що дозволяє на довготривалій основі забезпечити стабільне економічне зростання, не приводячи до деградаційних змін стану навколишнього природного середовища. При цьому особливе значення набуває та обставина, що вихід на рівень сталого розвитку дозволяє розраховувати на задоволення потреб як сучасних, так і майбутніх поколінь.

У розвиток цього визначення, не відкидаючи в цілому тези про реальність обмежень ресурсно-природного потенціалу біосфери, в доповіді Римського клубу «Межі зростання» (1972), підкреслюється, що відповідні «обмеження» носять не абсолютний, а відносний характер, оскільки є функцією науково-технічного і соціально-економічного розвитку і залежать від здатності біосфери

долати в тій або іншій мірі наслідки виробничо-господарської і соціокультурної діяльності людства.

На рубежі 80-90-х років минулого століття поняття «Сталий розвиток» набуло широку популярність. І нині його активно використовують в світовій науковій і публіцистичній літературі. Термін часто звучить у виступах державних і політичних діячів. Проте, не дивлячись на це, до цих пір не вироблене його загальноприйняте визначення.

Це пов'язано, перш за все, із системною складністю аналізованого феномену, інтегральну суть якого скрутно виразити термінологічно зрозуміло. Міждисциплінарний характер феномену сталого розвитку передбачає і відповідний підхід. Не дивно тому, що різні вчені і фахівці, державні і політичні діячі, акцентуючи увагу на якому-небудь його певному аспекті, пропонують те або інше його трактування.

У зарубіжній і вітчизняній літературі фіксується декілька десятків відповідних визначень. Одні аналітики пов'язують феномен сталого розвитку зі зміною характеру зростання; інші загострюють увагу на взаєминах розвинених держав, і держав, що розвиваються; треті підкреслюють необхідність глобального управління світовими процесами; у деяких визначеннях акцент ставиться на зміні якості життя і т. ін.

І якщо конкретні дефініції феномену сталого розвитку носять взаємодоповнюючий характер і акцентують увагу на різних тенденціях розвитку, то цільова установка даного феномену трактується досить однозначно. Більшість дослідників сходяться в тому, що, говорячи про сталий розвиток, треба брати до уваги увесь спектр проблем, що хвилюють цивілізацію, особливо соціально-екологічного характеру, оскільки на сучасному етапі розвитку гостро постають питання біосфери. Обговорюється реальність виходу на такий рівень, коли світові, регіональні і національні процеси оптимізуються, забезпечуючи якісні і кількісні характеристики буття (економічні, соціальні, екологічні та ін.) як нинішнього, так і майбутніх поколінь.

Цілком очевидно, що в Україні сталий розвиток як принцип екологічної безпеки отримав своє початкове «коріння» під впливом міжнародного права навколишнього середовища.

Вищезазначені ідеї знайшли своє відображення і в національному законодавстві, зокрема, в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року, а також у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». У них зазначається, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку країни.

Відповідно до зазначених нормативних документів, сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Конкретні заходи щодо цього передбачені, зокрема розділом другим Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

Таким чином, метою сталого розвитку України є збалансована гармонія економічних, соціальних і екологічних інтересів суспільства і держави, що є юридичною основою побудови ефективної системи забезпечення екологічної безпеки в сучасних умовах.

Принцип попередження виникнення екологічних ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля, життя і здоров'я громадян. За твердженням

деяких юристів-екологів, цей принцип є ілюстрацією всієї сучасної екологічної політики. Його мета – попередити виникнення можливих ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля і шляхом дбайливого поводження з природними ресурсами з метою збереження їх для майбутніх поколінь. «Компонент майбутнього», що є складовою частиною принципу попередження, робить його (принцип) основою всіх програм планування дій щодо охорони навколишнього природного середовища³⁴⁵.

Принцип попередження складається з двох складових: 1) «класичне» запобігання небезпеці, яке включає запобігання конкретним екологічним небезпекам, і 2) запобігання і мінімізація екологічних ризиків. Цілями запобігання ризикам як частини принципу попередження є: понятійна фіксація ризиків; зменшення їх небезпеки наскільки це можливо; встановлення контролю над ризиками.

Принцип попередження в процесі формування екологічного законодавства, містить в собі наступні вимоги: зменшення навантаження на довкілля; оптимізація виробничо-господарських технологій; пріоритет «вірогідних», можливих концентрацій або шкідливості і їх наслідків перед доведеними і підтвердженими даними про шкідливість і концентрації забруднюючих речовин.

Принцип попередження, як складова частина включає *принцип захисту від небезпеки*. Принцип захисту від небезпеки покликаний попередити і захистити від небезпек у вузькому розумінні, тобто запобігти небезпеці для життя, здоров'я або довкілля, наприклад, захистити від вибухів, пожеж, повеней, від шкідливих речовин, які, потрапляючи в землю або води, можуть завдати шкоду людям, тваринам і рослинам.

Іншою складовою частиною цього принципу слід вважати *принцип охорони постійного місця існування*, який направлений на охорону якості стану довкілля, і саме з цього принципу виходить заборона погіршення якості довкілля.

---

³⁴⁵ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 39-57.

Принцип попередження особливо важливий для встановлення і стягування екологічних платежів. У своєму значенні, екологічні платежі мотивують таку поведінку платника, в якій закладено попередження забруднення довкілля.

Принцип платності природокористування і компенсації шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки. Платність є одним з основних принципів права екологічної безпеки. Відповідно до законодавства про охорону навколишнього природного середовища введення платності переслідує досягнення ряду цілей. По-перше, плата за користування природними ресурсами є джерелом поповнення державного і місцевого бюджетів, а також екологічних фондів. По-друге, найважливіша мета платежів стимулювання природокористувачів до раціонального використання тих ресурсів, за які вони платять, і підвищення ефективності їх природоохоронної діяльності³⁴⁶.

Екологічним законодавством встановлюється два види платежів – за користування природними ресурсами та екологічний податок³⁴⁷. У свою чергу, кожен з цих видів підрозділяється на підвиди. Структура платежів, а також порядок їх внесення за природокористування регулюються в основному природоресурсними законодавчими і іншими нормативними правовими актами.

Відповідно до п. 14.1.57 ст. 14 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року, екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року.

Платниками такого податку є:

- суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші

³⁴⁶ Костицький В.В. Екологічне право України [Текст]: Підручник. Дрогобич: Коло, 2012. 360 с. (С. 315-322).

³⁴⁷ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Ст. 3248.

підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються: а) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; б) скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; в) розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); г) утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); д) тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

- суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива (ст. 240 Податкового кодексу України).

Закон передбачає, що внесення плати за негативну дію на довкілля не звільняє суб'єктів господарської і іншої діяльності від виконання заходів щодо охорони довкілля і відшкодування шкоди, що наноситься нею, тим самим визначивши пріоритетність міжнародного принципу «забруднювач платить повну ціну». Органи Мінприроди України подають до органів Міністерства податків і зборів України перелік підприємств, установ, організацій, громадян суб'єктів підприємницької діяльності, яким в установленому порядку видано дозволи на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів.

Самі платежі за забруднення навколишнього природного середовища служать, з одного боку, джерелом поповнення відповідних бюджетів, цільових

бюджетних фондів, засоби яких забезпечують у тому числі проведення заходів і виконання програм по охороні природного довкілля, з іншого боку, вони економічно стимулюють підприємства скорочувати і запобігати шкідливій дії на природне середовище і здоров'я населення.

Таким чином, платежі за забруднення навколишнього природного середовища сприймаються переважно як інструмент податкового законодавства. Такий підхід істотно знижує його потенціал в досягненні цілей забезпечення екологічної безпеки. У науці, не лише еколого-правовій, але і економічній, обґрунтована відмінність між податками і платежами. «Хоча зовні по дії на підприємство податки і платежі еквівалентні, необхідно все ж провести межу між цими інструментами. Коли ми проголошуємо термін «податок», то маємо на увазі, що, по-перше, він прямує до бюджету, а, по-друге, немає жодних інших причин, окрім поповнення казни, щоб його вводити. Коли говориться про платіж, то відразу мається на увазі, що платник оплачує щось. В даному випадку платіж за забруднення це плата за право користування асиміляційним потенціалом природного довкілля, користувач цього ресурсу платить за нього так само, як він платить за сировину, що набуває, електроенергію і так далі».

Переконливу аргументацію з цього приводу приводить Т.В. Петрова на користь неподаткового характеру плати за забруднення довкілля. Суть аргументів вченого полягає в:

- компенсаційному характері плати за забруднення довкілля, її співвідношенні (хоча і неповному) з розмірами шкоди, що заподіюється довкіллю викидами, скиданнями забруднюючих речовин, розміщенням відходів, іншими видами шкідливої дії. Дана функція плати забезпечується шляхом встановлення цільового характеру її використання на здійснення заходів природоохоронного характеру;

- відшкодувальному характері стосунків, пов'язаних із стягуванням даної плати, що відрізняє її від податкових, індивідуально безвідплатних стосунків. Суб'єкт платить за природокористування, що виражається в наданні можливості

того, що привнесло в довкілля (розміщення в ній) певної кількості шкідливих речовин. Плату за нормативне забруднення тому відносять на собівартість, як один з видів виробничих витрат (як відносять на собівартість плату за землю, за водокористування і ін.). Даному розумінню плати відповідає економічний підхід до її вмісту як форми компенсації шкоди, природокористування, що виникає в результаті;

- розумінні плати за забруднення як елементу екологічних, а не податкових стосунків³⁴⁸.

На наш погляд, вона є оригінальною правовою формою, що склалася (хоча і не остаточно) в рамках екологічного законодавства, аналогів якої немає ні в податковому, ні в цивільному, ні в іншому законодавстві. Вважається, що її подальший розвиток повинен відбуватися також в загальному контексті розвитку екологічного, а не податкового законодавства, цілі якого в цьому сенсі можуть бути принципово іншими³⁴⁹.

В той-же час, право громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, є одним із найважливіших конституційних прав громадян України. Так, відповідно до ст. 50 Конституції України «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Цілком очевидно, що право громадян на відшкодування такої шкоди реально виникає лише у випадку порушення іншого конституційного права – права на безпечне для життя і здоров'я довкілля³⁵⁰, оскільки недотримання вимог механізму реалізації екологічних прав, закріплених ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» призводить до порушення саме права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, тобто дестабілізує стан екологічної

---

³⁴⁸ *Петрова Т.В.* Проблеми правового забезпечення економічного механізму охорони оточуючої середовища: автореферат дис... д.ю.н., спеціальність: 12.00.06. М., 2000. 47 с.

³⁴⁹ *Краснова М.В.* Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. С. 5-7.

³⁵⁰ Екологічне право: Особлива частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. акад. АПРн *В.І. Андрейцева*. К.: Істина, 2001. 554 с. (С. 8); *Краснова М.В.* Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.

безпеки людини, що виявляється у вчиненні екологічного правопорушення, в результаті чого заподіюється шкода життю, здоров'ю та майну людини і громадянина³⁵¹.

В юридичній літературі право на відшкодування шкоди завданої екологічним правопорушенням розглядається в об'єктивному і суб'єктивному значеннях.

В об'єктивному значенні – це закріплена законодавством і правом можливість, яка забезпечується державою, суб'єкта проживати в середовищі, яке не спричиняє шкоди здоров'ю, користуватися для задоволення своїх життєво необхідних фізичних і духовних потреб безпечними природними благами, вимагати від держави, а також інших фізичних і юридичних осіб виконання вимог екологічної безпеки, а у випадку їх порушення звертатись за захистом порушеного права до компетентних органів³⁵².

Що стосується суб'єктивного значення даного поняття, то воно формується на основі загального поняття екологічних прав громадян, їх місця в системі конституційних та галузевих екологічних прав. Так, наприклад, відповідно до ст. ст. 50, 55 та 56 Конституції України кожний громадянин має право на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Така шкода може бути відшкодована не лише за рахунок суб'єктів господарювання, а й за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування у випадку заподіяння матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Як правило, така шкода відшкодовується у судовому порядку і згідно зі ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» у повному обсязі. У певних випадках враховуються витрати на лікування і відновлення здоров'я та витрати,

---

³⁵¹ Костюк Ю.В. Перспективи вдосконалення юридичного механізму реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням. Українські наукові записки. 2006. № 2 (18). С. 171-180. (С. 173).

³⁵² Там само. С. 175.

пов'язані зі зміною місця проживання, професії, а також не одержані прибутки за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням, інші витрати та не одержані прибутки громадян, що пов'язані з погіршенням стану довкілля³⁵³ тощо.

Принцип вільного доступу до екологічної інформації. Відповідно до Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ч. 2 ст. 50). Такі права належать до основних прав і свобод людини і громадянина, а також є невідчужуваними і належать кожному від народження.

Вказані конституційні положення отримали розвиток в спеціальному екологічному законодавстві. Так, ст.ст. 9 та 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. встановлюють право громадян на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом. Таке право реалізується громадянами шляхом встановлення певних державних гарантій, зокрема, створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

В Кодексі Цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р.³⁵⁴ проголошується гласність і відкритість інформації у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, а також про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємств, установ і організацій у цій сфері.

---

³⁵³ Андрійцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 35.

³⁵⁴ Кодекс Цивільного захисту населення України від 2 жовтня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34-35. Ст. 458.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р.³⁵⁵, у процесі оцінки впливу на довкілля забезпечується своєчасне, адекватне та ефективне інформування громадськості, включаючи: повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля, інформація про висновок з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності і т. ін.

Аналогічні норми про гласність і відкритість екологічної інформації встановлені також і в Законі України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р.³⁵⁶, в Основах законодавства України про охорону здоров'я³⁵⁷ тощо.

Слід зауважити, що питання доступу громадян і громадських об'єднань до екологічної інформації відображені в нормах практично всіх нормативно-правових актів законодавства у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Такий стан речей заснований на встановленій в українському законодавстві забороні обмежувати доступ до подібної інформації.

Так, ст. 8 Закону України від 21 січня 1994 р. «Про державну таємницю»³⁵⁸ в визначається, що до державної таємниці не відноситься інформація, зокрема: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення.

---

³⁵⁵ Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. Офіційний вісник України. 2017. № 50. Ст. 1549.

³⁵⁶ Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39-95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст.81.

³⁵⁷ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

³⁵⁸ Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.

У відповідності до ст. 21 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. (в редакції Закону від 13 січня 2011 р.³⁵⁹) така інформація не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом.

В той-же час, інформація екологічного характеру може бути предметом комерційної або службової таємниці. Основне питання полягає в тому, яка екологічна інформація за законодавством відноситься до відкритої і доступної, а які відомості є секретними або носять обмежений характер доступу. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.³⁶⁰ нажалі не наводить такого розмежування. В той-же час, такі питання детально розкриті у наказах Міністерства екології та природних ресурсів України від 11 листопада 2011 р. № 444 «Про забезпечення доступу до публічної інформації»³⁶¹ та від 3 лютого 2012 р. № 42 «Про затвердження Порядку розгляду запитів на публічну інформацію, що надійшли до Мінприроди України»³⁶².

Проблема протиріччя «секретність – екологічна відвертість» знайшла віддзеркалення в статті А.В. Яблокова³⁶³, де наголошується, що найгостріше ця колізія виявляється у двох сферах: у сфері ядерної і радіаційної безпеки і в сфері хімічної і біологічної зброї. Автор не дає чіткого визначення екологічної інформації, але пропонує відповідну модель вирішення цього протиріччя, реалізація якої відбувається в залежності від виконання двох умов: 1) екологи повинні визнати, що екологічна інформація в певній частині може носити секретний характер, і не наполягати на безумовному її відкритті, і 2) військові повинні визнати, що національна безпека зводиться не лише до оборони країни від зовнішнього потенційного противника, але включає не менш важливу

---

³⁵⁹ Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. (в редакції від 13 січня 2011 р.). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 313.

³⁶⁰ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

³⁶¹ Про забезпечення доступу до публічної інформації: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 11 листопада 2011 р. № 444. Офіційний вісник України. 2011. № 95. Ст. 3475.

³⁶² Про затвердження Порядку розгляду запитів на публічну інформацію, що надійшли до Мінприроди України: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 3 лютого 2012 р. № 42. Офіційний вісник України. 2012. № 17. Ст. 652.

³⁶³ Яблоков А.В. Экологическая информация и секретность: как преодолеть противоречия? Зеленый мир. 1996. № 23. С. 4-5.

екологічну складову, і розглядати екологів не як ворогів, а як союзників в забезпеченні національної безпеки держави.

Прийнятне рішення у цьому аспекті може бути прийняте фахово лише шляхом ретельного аналізу всіх пріоритетів і відповіді на питання: «Що небезпечніше?». А.В. Яблуков нагадує, що в демократичному громадському суспільстві на першому місці повинні стояти проблеми забезпечення безпеки особи, потім суспільства і лише потім держави.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію» інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Статтею ст. 13 даного Закону зазначається, що інформація про стан довкілля (екологічна інформація) – це відомості та/або дані про: 1) стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; 2) фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); 3) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля; 4) інші відомості та/або дані.

Правове регулювання доступу до інформації про стан екологічної безпеки залежить від двох факторів: гарантованості права громадян на її здобуття, а з іншого боку дотримання вимог по забезпеченню інформаційної безпеки (по збереженню державної, військової, службової, комерційної таємниці). В зв'язку з цим є цікавим зарубіжний досвід. Так, 7 червня 1990 року Радою Європейського Співтовариства була прийнята Директива «Про свободу доступу до інформації про довкілля» (90/313/ЕЕС), відповідно до якої інформація про стан довкілля або, інакше, екологічна інформація визначається як будь-яка доступна інформація в письмовій, візуальній, акустичній або іншій формі, що фіксує факти, про стан води, повітря, ґрунтів, фауни, флори, землі і природних

ресурсів, а також про діяльність або заходи, що негативно впливають на довкілля (або здатні впливати на неї таким чином), або про діяльність і заходи, спрямовані на захист довкілля, включаючи адміністративні заходи, екологічні програми і т. ін.

Принцип участі усіх заінтересованих суб'єктів у підготовці, обговоренні, прийнятті і реалізації рішень в сфері забезпечення екологічної безпеки. Головним змістом даного принципу є узгодження інтересів у сфері екологічної безпеки суспільства і держави.

Головною умовою участі суспільства в ухваленні рішень є знання законодавчих положень, що забезпечують право на участь громадськості в ухваленні управлінських рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Основними формами участі громадян у прийнятті екологічно значимих рішень є: референдум, звернення громадян (скарги, зауваження, пропозиції), робота з депутатами, громадські (публічні) обговорення, збори громадян за місцем їх проживання, збори, мітинги, демонстрації.

Порядок підготовки і проведення референдумів регулюється Конституцією України, Законом України від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум»³⁶⁴ та Законом України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні».

У Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» також регламентується процедура проведення оцінки впливу планової діяльності на довкілля (далі – ОВНД). Положення про ОВНД свідчить, що серед основних цілей проведення суспільних слухань є виявлення і фіксація всіх можливих несприятливих наслідків реалізації господарських та інших рішень, а також пошук альтернатив, що дозволяють запобігти цим несприятливим наслідкам здійснення проекту планової діяльності. Громадськість розглядається як одне з основних національних джерел, сприяючих розвитку і реалізації природоохоронної політики та відповідних законів.

---

³⁶⁴ Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 92. Ст. 3729.

Залучення громадськості до охорони довкілля є обов'язковим для демократизації суспільства. Найважливішою умовою участі громадськості є правові основи. Основним законодавчим актом, що визначає вимоги і правила організації і проведення громадського обговорення екологічних аспектів проектів, є Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р.³⁶⁵, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та вищенаведений закон, положення яких про оцінку впливу на довкілля, про екологічні права громадян і громадських організацій, про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення тощо, мають пряме відношення до регулювання цих питань.

Процедура звернення громадян встановлена Законом України від 2 жовтня 1996 р. «Про звернення громадян»³⁶⁶, згідно з яким громадяни можуть звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, до підприємств, установ, організацій із зауваженнями, пропозиціями та скаргами, зокрема з екологічних питань. Форма звернення може бути усною або письмовою. Особи, до яких спрямовані такі звернення, повинні їх розглянути та надати обґрунтовану відповідь у місячний термін (в окремих випадках цей термін може бути продовжено до 45 днів).

Регулювання порядку проведення громадських обговорень здійснено в Положенні про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 р. № 168³⁶⁷, згідно з яким замовник проекту рішення повідомляє особу, яка приймає рішення та в подальшому розміщує в засобах масової інформації повідомлення про планову

---

³⁶⁵ Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон України від 6 липня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 34. Ст. 296.

³⁶⁶ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.

³⁶⁷ Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 р. № 168. Офіційний вісник України. 2004. № 6. Ст. 357.

діяльність, зміст якої визначається ст. 5 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля». Особа, яка приймає рішення визначає тривалість громадського обговорення залежно від виду запланованого рішення, призначає дату та місце проведення громадського обговорення та повідомляє про це суб'єктів громадського обговорення не пізніше ніж за 30 днів до моменту його проведення через засоби масової інформації.

Громадське обговорення розпочинається з доповіді замовника проекту рішення. Хід і результати громадського обговорення оформляються протоколом, який підписується головою та секретарем, обраними на час проведення громадського обговорення його учасниками. Результати повинні бути максимально враховані при підготовці проекту рішення. Особа, яка приймала рішення, після визначення громадської позиції щодо розглянутого питання інформує громадськість через засоби масової інформації у термін, який не повинен перевищувати 30 календарних днів.

Порядок проведення зборів громадян за місцем їх проживання регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з яким збори скликаються за пропозицією не менше ніж третини від загальної кількості громадян, які проживають у відповідному територіальному утворенні, депутатів ради, членів постійної комісії, депутатської групи, трудового колективу або об'єднання громадян. Рішення про скликання зборів доводиться до відома громадян не пізніше ніж за 7 днів до їх проведення із зазначенням часу скликання, місця проведення, питань, які виносяться на обговорення. У разі особливої необхідності населенню повідомляється про скликання зборів у день їх проведення.

Рішення зборів приймаються більшістю голосів громадян, які присутні на зборах, шляхом проведення відкритого або таємного голосування. Рішення зборів проводиться в життя головами відповідних рад, їх виконавчими органами, органами територіальної самоорганізації громадян.

Порядок реалізації права громадян на судовий захист екологічних прав встановлений розділом VIII Конституції України та Законом України від 7

липня 2010 р. «Про судоустрій та статус суддів»³⁶⁸. Розглядаючи положення цього Закону, можна провести аналіз порядку реалізації означеного права, а саме: 1) громадяни та громадські організації звертаються до суду з проханням визнати, відновити свої порушені екологічні права, компенсувати заподіяну матеріальну та моральну шкоду, присудити виконання обов'язку в натурі чи визнати рішення, дії чи бездіяльність незаконними; 2) вимоги пред'являються до будь-якої особи, яка порушила чи порушує екологічні права громадян, створила або створює перешкоди для реалізації цих прав чи спричинила інші обмеження екологічних прав; 3) терміни, протягом яких громадськість може звернутися до суду за захистом порушених прав, залежать від того, чи вона звертається із позовною заявою, чи із скаргою; 4) в Україні діють суди першої інстанції (розглядають і вирішують справу по суті), суди апеляційної інстанції (розглядають апеляційні скарги учасників судового розгляду та апеляційне подання прокурора) та суди касаційної інстанції (перевіряють правомірність винесених судами рішень, ухвал, які вже набули законної сили); 5) судова влада в Україні реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального та конституційного судочинства відповідно до виду та ступеня тяжкості правопорушення та суб'єктного складу учасників процесу.

Таким чином, правові принципи по забезпеченню екологічної безпеки на сьогоднішній день закріплені в цілій низці різних нормативних актів. Аналіз даних норм права дозволяє зробити висновок про те, що зараз в Україні сформувалась сукупність правових принципів по забезпеченню екологічної безпеки. Наявність такої сукупності дозволяє стверджувати, що в даний час забезпечення екологічної безпеки стало розвиватися як комплексний напрямок діяльності держави і суспільства поряд з природоресурсним напрямом.

---

³⁶⁸ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст. 529.

2.4. Поняття та система права екологічної безпеки

Поняття права екологічної безпеки, як вже зазначалось, найбільш комплексно досліджено В.І. Андрейцевим, який на основі наукових підходів обґрунтував необхідність виокремлення комплексної галузі права – права екологічної безпеки³⁶⁹. Водночас, його погляди на цю сферу перетерпіли певну еволюцію. Так, спершу цей вчений розглядав питання правового забезпечення екологічної безпеки та включав їх до Загальної частини екологічного права³⁷⁰. Власне правове забезпечення екологічної безпеки В.І. Андрейцев пропонував розглядати через механізм такого забезпечення та визначав його як сукупність державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки³⁷¹.

З урахуванням змін у законодавстві, в державній політиці пізніше В.І. Андрейцев розглядає право екологічної безпеки як систему правових норм та інших засобів, які спрямовані на створення правових умов для реалізації суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та захист його в разі порушення, а також регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршенню екологічної обстановки, виникненню небезпеки для природних систем, населення, інтересів держави і юридичних осіб та здійснення системи заходів у разі виникнення екологічної небезпеки щодо ліквідації небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, що постраждали від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на місцевому, регіональному і

---

³⁶⁹ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки. С. 11-23.

³⁷⁰ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібн. К.: Вентурі, 1996. С. 28.

³⁷¹ Там само. С. 94.

транснаціональному рівнях³⁷². Іншими словами, право екологічної безпеки розглядається вже у значенні комплексної галузі права.

З урахуванням сьогоденішніх тенденцій в науці екологічного права, право екологічної безпеки можна розглядати і як відповідну систему: а) спеціальних правових норм і виникаючих при їх реалізації правових відносин, тобто як галузь права; б) відповідних форм, в яких такі правові норми існують, живуть, тобто як галузь законодавства (обґрунтування якої буде здійснено в наступному розділі даної роботи); в) наукових поглядів на відповідне об'єктивне явище даної галузі, тобто як галузь правової науки, наукову спеціальність; г) навчальних тем і засобів передачі відповідних знань, тобто як навчальну дисципліну.

Передусім, право екологічної безпеки доцільно розглядати як правову науку та навчальну дисципліну, що являє собою систему поглядів, наукових підходів до поняття, предмета, об'єктів, системи цієї галузі та які роз'яснюють сутність правових норм даної галузі і формують її зміст. Наука права екологічної безпеки є відносно молодого, почала розвиватися в Україні в межах екологічного права з 90-х років ХХ століття на підставі закріплених в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. правових засад, таких як поняття «екологічна безпека», принципів забезпечення екологічної безпеки, суб'єктивного права на екологічну безпеку, сфер господарювання, де мають бути додержані вимоги екологічної безпеки. Систему права екологічної безпеки як правової науки та як навчальної дисципліни можна розглядати через її загальну, особливу та спеціальну частини.

Як вже зазначалось, в Україні наукові дослідження загальних проблем становлення права екологічної безпеки започатковані київською школою екологічного права³⁷³, де свого часу були запроваджені відповідні навчальні дисципліни і спецкурси³⁷⁴, та які стали основою для їх запровадження в інших

---

³⁷² *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 22.

³⁷³ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с. (С. 87-100); *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

³⁷⁴ *Андрейцев В.І.* Програма курсу «Право екологічної безпеки». Для студентів юридичного факультету. К., 2001. 25 с.; *Андрейцев В.І.* Програма спецкурсу «Правове забезпечення екологічної безпеки». Для спеціалістів

навчальних закладах³⁷⁵. В основу вчення про право екологічної безпеки увійшли наукові праці, присвячені дослідженню питань правового забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування³⁷⁶, формування та становлення ядерного права України³⁷⁷, правовим аспектам екологічного ризику³⁷⁸ тощо.

Це дало поштовх стрімкому розвитку подальших наукових досліджень, які можна розглядати як такі, що формують власне систему права екологічної безпеки за такими напрямками:

1) дослідження Загальної частини права екологічної безпеки: правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні³⁷⁹; право громадян на безпечне навколишнє природне середовище³⁸⁰; реалізація права на екологічну безпеку в Україні³⁸¹; оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки³⁸²;

2) дослідження Особливої частини права екологічної безпеки, у значенні особливостей правового забезпечення екологічної безпеки у різних сферах господарювання, зокрема:

- в генно-інженерній діяльності: правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності³⁸³;

- в промисловості: правове забезпечення екологічної безпеки в процесі

спеціалізації «Земельне і екологічне право». К., 2002. 14 с.; *Андрейцев В.І.* Програма спецкурсу «Проблеми права екологічної безпеки». Для магістрів спеціалізації «Земельне і екологічне право». К., 2001. 8 с.

³⁷⁵ *Краснова Ю.А.* Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Право екологічної безпеки» для ОКР «Магістр» спеціальності «Правознавство». Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2012. 61 с.

³⁷⁶ *Ковальчук Т.Г.* Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореферат ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К: Київський університет імені Тараса Шевченка. 1996. 20 с.

³⁷⁷ *Балуєк Г.І.* Проблеми формування та становлення ядерного права України: автореф. дис. ... доктора, юрид. наук: 12.00.06. К: Київський університет імені Тараса Шевченка. 2000. 33 с.

³⁷⁸ *Фролов М.О.* Правові аспекти екологічного ризику: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 211 с.

³⁷⁹ *Бондар Л.О.* Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001. 206 с.

³⁸⁰ *Бредіхіна В.Л.* Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 20 с.

³⁸¹ *Третяк Т.О.* Реалізація права на екологічну безпеку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2011. 16 с.

³⁸² *Власенко Ю.Л.* Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 20 с.

³⁸³ *Струтинська-Струк Л.В.* Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: 1999. 18 с.

господарської діяльності³⁸⁴; правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні³⁸⁵;

- на транспорті: правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту³⁸⁶; правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту³⁸⁷; правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації³⁸⁸;

- у сільському господарстві: економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції³⁸⁹; правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва³⁹⁰;

- при поводженні з відходами: правове забезпечення поводження з небезпечними відходами³⁹¹; правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні³⁹²; правове регулювання поводження з радіоактивними відходами в Україні³⁹³;

- при плануванні та забудові міст: організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України³⁹⁴;

- в процесі приватизації земель: правове забезпечення вимог екологічної безпеки в процесі приватизації земель в Україні³⁹⁵;

---

³⁸⁴ Барбашова Н.В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. 20 с.

³⁸⁵ Макаренко Н.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 18 с.

³⁸⁶ Бригадир І.В. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2008. 20 с.

³⁸⁷ Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2009. 20 с.

³⁸⁸ Краснова Ю.А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 19 с.

³⁸⁹ Романко С.М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний аграрний ун-т України. К., 2008. 19 с.

³⁹⁰ Кондратьєва К.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 217 с.

³⁹¹ Максіменцева Н.О. Правове забезпечення поводження з небезпечними відходами: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2006, 19 с.

³⁹² Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2008. 19 с.

³⁹³ Кронда О.Ю. Правове регулювання поводження з радіоактивними відходами в Україні: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2012. 18 с.

³⁹⁴ Льїна Н.Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України: автореферат канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2008. 20 с.

³⁹⁵ Євстігнеєв А.С. Правове забезпечення вимог екологічної безпеки в процесі приватизації земель в Україні:

- особливості правового забезпечення безпечності довкілля від впливу небезпечних об'єктів та факторів: правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України³⁹⁶; правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки³⁹⁷;

- особливості правового забезпечення екологічної безпеки на територіях, потерпілих від надзвичайних ситуацій: правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні³⁹⁸; правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення³⁹⁹ тощо; правове регулювання захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні⁴⁰⁰;

3) дослідження засад Спеціальної частини права екологічної безпеки: вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань⁴⁰¹; актуальні проблеми гармонізації законодавства у сфері екологічної безпеки України із вимогами та принципами міжнародного та європейського права⁴⁰²; правове забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу⁴⁰³.

автореф. дис...канд юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 18 с.

³⁹⁶ Сушик О.В. Правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 20 с.

³⁹⁷ Ярчак В.В. Правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 18 с.

³⁹⁸ Комарницький В.М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: автореферат дис...канд. юрид. наук 12.00.06. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 19 с.

³⁹⁹ Сіряк В.І. Правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний аграрний університет України. К., 2008. 19 с.

⁴⁰⁰ Шараєвська Т.А. Правове регулювання захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 19 с.

⁴⁰¹ Шомпол О.А. Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський університет імені Тараса Шевченка. К.: 2013. 18 с.

⁴⁰² Малишева Н.Р. Актуальні проблеми гармонізації законодавства у сфері екологічної безпеки України із вимогами та принципами міжнародного та європейського права. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 522-547.

⁴⁰³ Малишева Н.Р. Правове забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 547-574..

Для кращого сприйняття майбутніми юристами засад права екологічної безпеки з даної навчальної дисципліни в Україні публікуються навчальні посібники: Право екологічної безпеки⁴⁰⁴; Правове регулювання екологічної безпеки в Україні⁴⁰⁵; Проблеми права екологічної безпеки⁴⁰⁶, а також видаються спеціальні монографії⁴⁰⁷.

Право екологічної безпеки, як комплексна галузь права, так само може мати свою систему, тобто науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що складають його основу. За такою системою можуть розміщуватися норми в єдиному правовому акті, в якому зібрані основні норми галузі (кодекс, закон). Але така науково обґрунтована послідовність системи законодавства не завжди ідентична із системою галузі права, оскільки ряд норм інших актів, що належать даній галузі, цією системою не охоплені. Норми галузі права екологічної безпеки не лише не кодифіковані, а й не систематизовані. Тому в даному випадку мова може йти лише про наукову класифікацію норм, що закріплені різними нормативними актами⁴⁰⁸. Власне аналіз правових норм, які можуть входити до права екологічної безпеки як системи законодавства буде здійснено в наступній частині цієї роботи.

Визначення системи сучасного права екологічної безпеки України ускладнюється тим, що жодним законодавчим актом вона не встановлена. Лише одним актом передбачено окремі її окремі структурні частини – це Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (Преамбула, статті 3, 9, 12, 50-59 та інші). Однак, цей закон лише називає ті види діяльності, при здійсненні яких передбачена необхідність забезпечення екологічної безпеки.

---

⁴⁰⁴ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

⁴⁰⁵ Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / *А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін.* Х.: Право, 2012. 296 с.

⁴⁰⁶ Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / *М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]*; під заг. ред. *М.В. Красної та Р.С. Кіріна*; відп. ред. *В.І. Андрейцев*; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.

⁴⁰⁷ *Краснова Ю.А.* Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: монографія. К.: Алерта, 2013. 304 с.

⁴⁰⁸ *Краснова Ю.А.* Проблеми формування системи права екологічної безпеки. Сучасні досягнення наук аграрного, земельного та екологічного права [текст]: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. 2013. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. 157 с. (с. 129-130).

Керуючись загальними підходами науки екологічного права до системи цієї галузі, доцільно систему права екологічної безпеки розглядати наступним чином. Правові норми, що формують таку галузь можна поділити на норми її загальної, особливої та спеціальної частини. До загальної частини права екологічної безпеки пропонується відносити норми, що: характеризують предмет, методи, принципи, завдання галузі за чинним законодавством (ст. 16, 50 Конституції України; ст. 1, 3, ч. 3 ст. 5, 9, 10, 11, розділ XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); визначають систему та повноваження органів державної влади у сфері забезпечення екологічної безпеки; окреслюють основні правові засоби забезпечення екологічної безпеки та види відповідальності за порушення законодавства в зазначеній галузі⁴⁰⁹.

До особливої частини права екологічної безпеки в науці пропонується відносити норми, що детально регламентують забезпечення екологічної безпеки у різних сферах суспільної діяльності⁴¹⁰. Однак, визначення системи особливої частини права екологічної безпеки є більш складною проблемою. Перш ніж аналізувати її, слід зазначити, що дана галузь має у своїй структурі не тільки правові інститути, а й підгалузі. Сьогоднішня наука екологічного права підгалуззями права екологічної безпеки називає забезпечення екологічної безпеки від хімічного, фізичного, біологічного та радіоактивного впливу. Кожна з цих структурних частин може мати власну загальну частину та принципи. В той же час вони перебувають під впливом дії загальної частини права екологічної безпеки, що дозволяє врегульовувати питання забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах економіки. Звичайно, такий підхід є досить умовним, однак він не знімає проблеми визначення особливостей правового забезпечення екологічної безпеки у галузях економічної діяльності, оскільки, в більшості випадків, галузеве законодавство містить відсилочні норми до природоохоронного законодавства, або містить значну кількість підзаконних нормативних актів різного рівня, які тим чи іншим чином

---

⁴⁰⁹ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 87-100.

⁴¹⁰ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 15.

намагаються вирішити такі питання. В зв'язку з цим і на науковому рівні розкриття питань правового забезпечення екологічної безпеки відбувається за двома напрямками: а) за видами шкідливих впливів⁴¹¹ та б) за видами екологічно небезпечних видів діяльності⁴¹².

В основу формування спеціальної частини права екологічної безпеки можуть бути покладені норми міжнародного, європейського законодавства та законодавства інших країн в означеній сфері, з урахуванням адаптації, імплементації та оптимізації таких норм у національному законодавстві.

Цікавим на нашу думку є науковий підхід до формування змісту навчального посібника «Проблеми права екологічної безпеки»⁴¹³, підготовленого фахівцями з екологічного права провідних вищих навчальних закладів України. Структура даного навчального посібника формується на підставі 4 навчальних модулів, присвячених таким питанням, як:

перший модуль правове регулювання колективних форм забезпечення суб'єктивних прав громадян на екологічну безпеку, до складу якого входять такі теми: 1) правові засади забезпечення екологічної безпеки населених пунктів, рекреаційних і лікувально-оздоровчих зон та територій; 2) правові проблеми забезпечення екологічної безпеки, захисту населення і територій за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру; 3) проблеми правового режиму зон надзвичайних екологічних ситуацій, реалізації та захисту правового статусу постраждалих за надзвичайних екологічних ситуацій;

другий модуль – організаційно-правові форми гарантування права громадян на екологічну безпеку – складається з таких тем: 1) правові проблеми

---

⁴¹¹ Бондар Л.О. Правове забезпечення екологічної безпеки / В підручнику: Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. С. 272-297; Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. Х.: Право, 2012. 296 с.

⁴¹² Балюк Г.І. Право екологічної безпеки. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 119-165; Жолнович О.І. Правове забезпечення екологічної безпеки / Право докільля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Вацйшин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. С. 119 – 136.

⁴¹³ Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.

оцінки впливу на навколишнє природне середовище як гарантії забезпечення екологічної безпеки; 2) правові проблеми дозвільної системи як засобу забезпечення екологічної безпеки; 3) правове регулювання екологічного інформаційного забезпечення та його місце в системі екологічної безпеки; 4) правове регулювання екологічного аудиту та екологічного страхування в системі права екологічної безпеки; 5) правове регулювання екологічної стандартизації, нормування та сертифікації в системі права екологічної безпеки, а також 5) проблеми формування інституту юридичної відповідальності у сфері забезпечення екологічної безпеки;

третій модуль – правові засади забезпечення екологічної безпеки при здійсненні екологічно небезпечних видів господарювання, спрямований на дослідження практики реалізації принципу «екологізації» в різних сферах господарювання: 1) правове регулювання екологічної безпеки космічної діяльності; 2) правові засади забезпечення екологічної безпеки в промисловості; 3) правові засади забезпечення екологічної безпеки в гірничодобувній та переробній промисловості; 4) правові засади забезпечення екологічної безпеки на транспорті; 5) правові засади забезпечення екологічної безпеки у сільському господарстві; 6) правові засади забезпечення екологічної безпеки в ядерній та енергетичній сферах; 7) правові засади забезпечення продовольчої, біологічної та генетичної безпеки як складових екологічної безпеки; 8) правові засади забезпечення екологічної безпеки в діяльності Збройних Сил України; 9) правові засади забезпечення екологічної безпеки у сфері поводження з відходами; 10) правові засади забезпечення екологічної безпеки при поводженні з небезпечними хімічними речовинами;

четвертий модуль – міжнародно-правовий аспект забезпечення екологічної безпеки, до складу якого входять: 1) актуальні проблеми гармонізації законодавства у сфері екологічної безпеки України із вимогами та принципами міжнародного та європейського екологічного права; 2) правове забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу.

Недоліком даного посібника є відсутність розгляду положень Загальної частини права екологічної безпеки, яка має розкривати основні засади формування цієї галузі чи підгалузі права, її місця в екологічному праві України тощо. Тому, видається актуальним на сьогоднішній день питання про визначення на науковому рівні загального підходу до комплексного розкриття системи права екологічної безпеки, що не лише спростить методологію його викладення у навчальних закладах, а й певним чином вплине на формування національного законодавства з цих питань⁴¹⁴.

Комплексний характер права екологічної безпеки впливає і на характер співвідношення цієї підгалузі екологічного права (як основи природоохоронного права) з іншими галузями.

З кожної класичної галузі право екологічної безпеки запозичує відповідні правові норми, що прямо або опосередковано регулюють відносини із забезпечення екологічної безпеки. Так, конституційні засади права екологічної безпеки визначені в ст. 50 Конституції України, де закріплено право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, що гарантується покладанням на державу обов'язку забезпечувати екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу на території України, долати наслідки Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, зберігати генофонд Українського народу (ст. 16 Конституції України).

Право екологічної безпеки має цивільно-правові засади, що виражаються у наданні можливості самим учасникам правовідносин самостійно визначати свою поведінку у рамках правових приписів. При цьому сторони виступають в якості рівних суб'єктів, добровільно приймають на себе зобов'язання по відношенню один до одного. Інакше кажучи, особи мають право здійснювати будь-які дії, прямо не заборонені законом. Наприклад, кожен може вибрати будь-який варіант зменшення викидів (скидів) забруднюючих речовин

---

⁴¹⁴ *Краснова Ю.А.* Система права екологічної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 3/2017. С. 150-154.

(запровадити нову технологію, зменшити кількість джерел, що забруднюють довкілля, перейти на новий вид енергозабезпечення виробництва тощо), аби це призвело до дотримання встановлених для даного підприємства нормативів гранично допустимих викидів. Проте, на відміну від суто цивілістичного підходу до свободи волевиявлення суб'єктів таких правовідносин, в праві екологічної безпеки (як і в екологічному праві в цілому) в основу будь-яких правовідносин покладено принцип пріоритету публічних інтересів, через встановлення різноманітних заборон і обмежень (нормування, лімітування, зонування тощо). У ряді випадків законодавством передбачено укладення договорів між спеціально уповноваженим органом державної влади і суб'єктами екологічно небезпечної діяльності щодо порядку і особливостей використання природних ресурсів. При заподіянні в результаті екологічного правопорушення шкоди особистості або майну громадянина, майну юридичної особи застосовуються норми Цивільного кодексу України про зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди (гл. 82 Цивільного кодексу України) або притягнення до відповідальності без вини (в результаті володіння джерелом підвищеної небезпеки) (ст.ст. 1187 та 1188 Цивільного кодексу України).

Вимоги в сфері забезпечення екологічної безпеки містяться також й в господарському праві, що регулює різні сфери господарської діяльності, визначені Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р. (наприклад: ч. 2 ст. 5, ст. 6, ч. 2 ст. 10, ч. 3 ст. 19, ст. 246 та 416 тощо)⁴¹⁵, а також положеннями Законів України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»⁴¹⁶, «Про пестициди та агрохімікати»⁴¹⁷ та багато інших.

Нормами трудового права регулюються питання особливостей умов праці на об'єктах підвищеної екологічної небезпеки, а також притягнення до

---

⁴¹⁵ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, №19-20, № 21-22. Ст. 144.

⁴¹⁶ Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.

⁴¹⁷ Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 14. Ст. 91.

дисциплінарної відповідальності у випадку порушення норм трудового законодавства на таких об'єктах (наприклад: ст.ст. 7, 24, 100, глава IX Кодексу законів про працю від 10 грудня 1971 р.⁴¹⁸).

Право екологічної безпеки тісно пов'язане з адміністративним правом, що виражається у: 1) законодавчому встановленні обов'язку центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні, будівництві та експлуатації об'єктів шкідливого впливу на довкілля (ст. 10, розділ XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; 2) наданні права здійснювати господарську діяльність по використанню природних ресурсів або здійсненню викидів і скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів лише на підставі отримання спеціальних дозволів, передбачених Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», поресурсовими нормативними актами, Законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності»⁴¹⁹, «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»⁴²⁰) тощо; 3) встановленні законодавчого припису, яким забороняється вчиняти певні дії, наприклад, екологічне законодавство забороняє впровадження винаходів, нових технологічних систем, устаткування, речовин і матеріалів, якщо вони не задовольняють вимогам охорони довкілля, нормативам санітарно-гігієнічної безпеки (ст.ст. 10, 56, 57 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») 4) притягненні до відповідальності винних осіб за вчинені адміністративні правопорушення в окресленій сфері (наприклад: ст.ст. 52, 59, 59-1, 62, 71, 72, 73, 77-84, 90-1, 91-1 – 91-4)⁴²¹ тощо.

---

⁴¹⁸ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50.

⁴¹⁹ Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158.

⁴²⁰ Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 48. Ст. 483.

⁴²¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Відповідний зв'язок права екологічної безпеки існує й з фінансовим правом в частині реалізації міжнародного принципу «забруднювач платить» шляхом запровадження екологічного податку (наприклад: ст.ст. 9, 14, розділ VIII Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року⁴²²), фінансування заходів забезпечення екологічної безпеки (наприклад: п. 16-1 ч. 2 ст. 29, п. 1 ч. 2 ст. 41, ч. 2 ст. 55, п. 4-1 ч. 1 ст. 69-1 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року⁴²³) тощо.

Склади ж екологічних злочинів щодо порушення вимог екологічної безпеки і відповідальність за них закріплені в Кримінальному кодексі України (наприклад: ч. 3 ст. 42, ст.ст. 236-239, ст. ст. 241-244, ст. 251, 253 та ін.⁴²⁴, що підтверджує зв'язок зазначеної галузі й з кримінальним правом.

Отже, комплексність права екологічної безпеки зобов'язує на навчально-методологічному рівні торкатися положень практично усіх галузей права національної системи. Водночас це має спонукати представників цих правових наук із свого боку розглядати проблеми правового забезпечення екологічної безпеки з огляду на принцип екологізації секторів економіки з екологічними та соціальними сферами у контексті сталого розвитку (п. «г» ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

На підставі вище викладеного, право екологічної безпеки можна розглядати як комплексну галузь права, що врегульована системою суспільних правовідносин у сфері забезпечення належного стану захищеності навколишнього природного середовища і життєво важливих інтересів суспільства, людини і громадянина від можливого негативного впливу на них господарської та іншої діяльності, а також від загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в сьогоденні і в майбутньому часі, гарантоване системою політичних, правових, економічних, екологічних, технологічних та інших соціальних заходів на державному та міжнародному рівнях⁴²⁵.

---

⁴²² Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

⁴²³ Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572.

⁴²⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

⁴²⁵ *Краснова Ю.А.* Співвідношення права екологічної безпеки з іншими галузями права. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики

РОЗДІЛ III.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА

В теорії права загально визнаним є те, що система законодавства визначається системою права, тобто галузь права, будучи системою об'єктивних властивостей, зумовлює галузь законодавства. А тому існування окремих галузей права об'єктивно впливає і на формування відповідних галузей законодавства, хоча можливий і зворотний зв'язок. Останнє має місце тоді, коли йдеться не про усталені, давно існуючі галузі, а про нові законодавчі утворення⁴²⁶. Тому для становлення нових комплексних галузей права важливе значення має формування комплексних галузей законодавства у загальній системі законодавства⁴²⁷.

Первинним елементом у процесі формування комплексної галузі законодавства є комплексні нормативно-правові акти. Якщо ці акти «мають під собою соціально-економічну обумовленість, що забезпечує їм тенденцію подальшого розвитку, вони можуть утворювати цілі комплексні правові інститути»⁴²⁸. А комплексні правові інститути, як зазначає С.В. Поленіна, мають велике значення в процесі становлення нових галузей права⁴²⁹.

Як вказує С.С. Алексєєв, «комплексні утворення реально відособлюються не стільки тому, що існують самостійні нормативні акти, як тому, що за допомогою цих актів відбулося певне узгодження норм, вироблені деякі спільні положення і засоби регулювання, нормативний матеріал об'єднаний

викладання аграрного, земельного, екологічного та природо ресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. 260 с. (С. 137-140).

⁴²⁶ *Титова Н.И.* Материальная ответственность работников сельскохозяйственных предприятий. М.: Юрид. литература, 1978. 152 с. (С. 124).

⁴²⁷ Багай Н.О. Особливості формування комплексних галузей права та законодавства. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Pravo/49250.doc.htm.

⁴²⁸ *Титова Н.И.* Советское сельскохозяйственное право: диалектика развития. Развитие аграрно-правовых наук / Отв. ред. М.И. Козырь. М.: АН СССР: Ин-т гос. и права, 1980. С. 95-102. (С. 96-97).

⁴²⁹ *Поленина С.В.* Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права. Правоведение. 1975. № 3. С. 71-79. (С. 71).

нормативними узагальненнями»⁴³⁰. Вченим переконливо доведено, що комплексне утворення – не інкорпоративне зібрання різногалузевих норм, а юридично змістовне явище, що «формується завдяки цілеспрямованій законодавчій роботі і насамперед міжгалузевій кодифікації, яка насичує право міжгалузевими системними узагальненнями»⁴³¹.

А тому погоджуємося з науковою думкою про те, що комплексні галузі права – є самостійними правовими утвореннями у системі права, які формуються на базі основних галузей права. Юридичною основою та необхідною передумовою для їх формування в сучасний період є існування відповідних комплексних галузей законодавства⁴³², де під галуззю законодавства слід розуміти сукупність законів та інших нормативних актів (їх частин і статей), які регулюють однорідні і порівняно самостійні групи суспільних відносин⁴³³ та виступають зовнішньою формою права, оскільки виконують функцію юридичних джерел (джерел права)⁴³⁴.

Джерело права – це спосіб, за допомогою якого закріплюються (знаходять своє зовнішнє вираження) норми права. Під ним також розуміють форму вираження державної волі, спрямованої на визнання факту існування права, на його формування або зміну⁴³⁵.

Необхідність дослідження категорії джерела права визначається у двох аспектах – теоретичному і практичному. У теоретичному чітке уявлення про поняття і зміст джерел права слугує передумовою для такого ж чіткого уявлення про нерозривно пов'язані з ним і значною мірою залежні від нього категорії та поняття, як характер і зміст права, галузь та інститут права, система прав, певним чином норма права, правовідношення. У практичному аспекті

---

⁴³⁰ *Алексеев С.С.* Структура советского права. М.: Юридическая литература, 1975. 263 с. (С. 28).

⁴³¹ *Алексеев С.С.* Отрасли советского права: проблемы, исходные положения. Советское государство и право. 1979. № 9. С. 15-23. (С. 22).

⁴³² *Багай Н.О.* Особливості формування комплексних галузей права та законодавства. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Pravo/49250.doc.htm.

⁴³³ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: *Ю.С. Шемшученко* (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с. (С. 548); *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. (С. 75).

⁴³⁴ *Алексеев С. С.* Общая теория права. Курс лекций: в 2 т. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 2. С. 213.

⁴³⁵ *Лазарев В.В., Липень С.В.* Теория государства и права: Учебник для вузов. М.: Спарк, 2000. 511 с. (С. 207).

чітке уявлення про джерела права створює умови для подальшого вдосконалення і відповідно підвищення ефективності правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності, воно дозволяє зорієнтувати учасників правовідносин на конкретні норми права, їх закріплення, використання, удосконалення.

Право екологічної безпеки також є невід'ємною частиною процесу активізації науково-технічного прогресу, процесу розвитку знань у галузі екологічної безпеки. Воно розвивається як комплексна галузь права разом із становленням, розвитком і поглибленням суспільних відносин у сфері запобігання шкідливих природних і техногенних впливів. Поряд з правом екологічної безпеки, його системою розвивається й законодавство у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Законодавство про забезпечення екологічної безпеки як зовнішня форма права екологічної безпеки, що має зв'язок із його змістом, а через нього опосередковано – з внутрішньою формою, разом з тим може розглядатися і як відносно самостійне правове явище. Виходячи з цього, в даному розділі розглянемо процес становлення й розвитку законодавства про забезпечення екологічної безпеки, його системи, а також проблемні питання цього розвитку на міжнародному, європейському, зарубіжному та національному рівнях.

3.1. Міжнародно-правові засади розвитку права екологічної безпеки

Право екологічної безпеки, як вже зазначалось в цій роботі, започатковано міжнародно-правовими вимогами щодо забезпечення охорони навколишнього середовища та здійснення превентивних заходів щодо уникнення різних видів небезпек (ядерної, військової, хімічної, бактеріологічної, техногенної тощо), здатних негативно вплинути на стан середовища життєдіяльності, або ж на стан екології. Підтвердженням актуальності проблем із забезпечення екологічної безпеки на міжнародному рівні є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН (далі – ГА ООН) ряду важливих документів, які й започаткували

запровадження нового ставлення до екологічних проблем – екологічно забезпечувального. Такими документами стали, зокрема, резолюції ГА ООН про створення всеохоплюючої системи міжнародної безпеки від 5 грудня 1986 р. та від 7 грудня 1987 р., а також резолюція «Всеохоплюючий підхід до зміцнення міжнародного миру і безпеки відповідно до Статуту ООН» від 7 грудня 1988 р.⁴³⁶. Так, у резолюції A/RES/42/93 про всеосяжну систему міжнародного миру і безпеки від 7 грудня 1987 р.⁴³⁷, ГА ООН надала новий поштовх до реалізації концепції міжнародного миру і безпеки, суть якого зводиться до усвідомлення того, що невирішені екологічні проблеми легко можуть перерости в міжнародну напруженість і конфлікти. У пункті 10 цієї резолюції констатується, що «взаємодія в екологічній сфері має стати невід’ємною частиною всеосяжної системи міжнародної безпеки».

На Нараді Політичного консультативного комітету держав-учасниць Варшавського Договору (Варшава, 1988 р., червень) також був прийнятий важливий документ з питань забезпечення екологічної безпеки «Наслідки гонки озброєнь для навколишнього середовища та інші аспекти екологічної безпеки». У ньому визначалися основи концепції міжнародної екологічної безпеки, покликані сприяти сталому і безпечному розвитку всіх держав і створення сприятливих умов для життя кожного народу і кожної людини.

У Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року (резолюція A/RES/60/1 Генеральної Асамблеї ООН від 16 вересня 2005 р.⁴³⁸) лідери країн світу погодилися з необхідністю рішучих і невідкладних дій для подолання серйозних і численних труднощів при вирішенні проблем зміни клімату, сприяння переходу на екологічно безпечні джерела енергії, задоволення енергетичних потреб і забезпечення сталого розвитку.

---

⁴³⁶ Ржевська В. С. Право міжнародної безпеки. Курс лекцій. К.: Інститут міжнародних відносин, 2007. 183 с. (С. 132).

⁴³⁷ Про всеосяжну систему міжнародного миру і безпеки: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/42/93 від 7 грудня 1987 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/517/83/IMG/NR051783.pdf?OpenElement>.

⁴³⁸ Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/1 від 16 вересня 2005 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/62/PDF/N0548762.pdf?OpenElement>.

Рада Безпеки ООН, зібравшись на засідання на рівні глав держав і урядів (резолуція Ради Безпеки ООН S/RES/1625 (2005) від 14 вересня 2005 р.⁴³⁹), знову підтвердила необхідність прийняття широкої стратегії запобігання конфліктам, яка мала спрямовуватись на усунення на комплексній основі корінних причин збройних конфліктів, політичних і соціальних кризових ситуацій, в тому числі шляхом сприяння сталому розвитку, де екологічна складова відіграє важливу роль.

Таким чином, в міжнародно-правових документах, хоча і не розкривається поняття міжнародної екологічної безпеки, проте в них можна виявити явну тенденцію до його формування як шляхом реалізації заходів охорони навколишнього середовища, так і заходів безпекового спрямування. І хоч на перший погляд забезпечення міжнародної екологічної безпеки не має власного механізму реалізації, проте безпекові заходи здійснюються міжнародно-правовими засобами, передбаченими для охорони навколишнього середовища. Як правильно зазначає М.В. Кичигин, «Захищаючи природу, ми тим самим як раз і забезпечуємо екологічну безпеку та права громадян на неї. Охорона навколишнього середовища є первинною, а екологічна безпека – наслідок його належної охорони»⁴⁴⁰.

Відтак, можна зробити висновок, що міжнародна екологічна безпека є міжнародно-правовою ціллю, метою, спрямованою на відповідний результат спільної суспільної діяльності з охорони навколишнього середовища, те, до чого прагнуть суб'єкти міжнародної правотворчої та правореалізаційної діяльності. Міжнародна екологічна безпека сьогодні виступає чимось не до кінця збагненим, але таким, до чого необхідно прагнути, особливо коли мова йде по суті про виживання всього людства. Результатом цього стремління має стати такий рівень навколишнього середовища, який би в повній мірі відповідав

---

⁴³⁹ Загрози міжнародному миру і безпеці: резолюція Ради Безпеки ООН S/RES/1625 (2005) від 14 вересня 2005 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/510/66/PDF/N0551066.pdf?OpenElement>.

⁴⁴⁰ Кичигин Н.В. Право человека на экологическую безопасность: «Круглый стол» в ИЗиСП. Журнал Российского права. 2003. № 1. С. 154-155.

необхідній якості життя для підтримки здоров'я і благополуччя людей теперішніх і майбутніх поколінь, а також сталого розвитку земної цивілізації⁴⁴¹.

Для досягнення завдань забезпечення екологічної безпеки повинні бути об'єднані зусилля всіх держав, оскільки жодна з них не в змозі досягти бажаного рівня навколишнього середовища в силу взаємозалежності і глобалізації сучасного світу. У цих умовах визначальне значення має отримати система міжнародно-правових засобів, які трансформуються у відповідні норми і принципи, конкретні права і обов'язки держав та інших суб'єктів міжнародного співробітництва, що містять різного роду заборони, пільги, заходи відповідальності, правові гарантії і т. ін., які в теорії права прийнято називати джерелами міжнародного права, що розкриваються в таких формах, як: міжнародний договір, міжнародний звичай, акти міжнародних конференцій або міжнародних організацій, які в свою чергу поділяються на універсальні та локальні міжнародні акти⁴⁴². Перші мають всезагальний характер і являють інтерес для всіх суб'єктів міжнародного права. Другі в свою чергу поділяються на регіональні (ті, що охоплюють групу держав, розташованих в одному географічному регіоні) та нерегіональні (ті, що не мають всеохоплюючого характеру, але їх регулювання не носить регіональної спрямованості)⁴⁴³.

Питання формування права екологічної безпеки сьогодні є об'єктом не одного наукового дослідження, проте проблемам визначення його джерел на міжнародному рівні присвячені лише окремі вітчизняні роботи, зокрема праці В.І. Андрейцева, Н.Р. Малишевої, О.В. Задорожного, М.О. Медведєвої тощо.

Аналіз праць зазначених авторів підтверджує існування двох сформованих наукових підходів до визначення джерел права екологічної безпеки на міжнародному рівні: вузького і широкого. Так, представником «вузького» наукового підходу до визначення джерел права екологічної безпеки на міжнародному рівні є В.І. Андрейцев, який, пов'язуючи екологічно небезпечну

---

⁴⁴¹ Краснова Ю.А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 45. Том 1. С. 143-147.

⁴⁴² Международное право. Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. М., 2005. 544 с. (С. 26-27).

⁴⁴³ Международное право. Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Г.В. Игнатенко и проф. О.И. Тиунов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 624 с. (С. 95-97).

діяльність з небезпечною речовиною, вважає, що підставою для виокремлення в міжнародному екологічному праві правовідносин із забезпечення екологічної безпеки виступає Конвенція ООН про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 р.⁴⁴⁴.

Представниками «широкого» наукового підходу до визначення джерел права екологічної безпеки на міжнародному рівні доцільно назвати Малишеву Н.Р., Задорожного О.В., Медведєву М.О., Шомпол О.А.. Так, Малишева Н.Р., підтримуючи наукову позицію про те, що екологічна безпека – це певний стан захищеності життєдіяльності, та вважаючи міжнародну екологічну безпеку станом міжнародних відносин, за якого забезпечується захищеність на глобальному та регіональному рівнях людини, умов її життєдіяльності, всіх елементів екосистеми Землі від шкідливих впливів чинників природного та антропогенного походження, для забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього та прийдешніх поколінь⁴⁴⁵, відносить до джерел міжнародного права екологічної безпеки більшість міжнародних угод і конвенцій, які нею класифікуються за рівнем відносин на: а) акти щодо забезпечення глобальної екологічної безпеки, відвернення катастроф загальнопланетарного масштабу; б) акти щодо попередження транскордонного впливу діяльності під юрисдикцією та контролем однієї держави на довкілля інших держав; в) акти щодо забезпечення екологічної безпеки певних регіонів; г) акти, що встановлюють механізми гарантування реалізації права на екологічну безпеку⁴⁴⁶.

Задорожний О.В. та Медведєва М.О., підтримують світовий досвід до трьохвимірного розуміння сутності «екологічна безпека», як-от: 1) екологічні проблеми як загроза політичній та економічній стабільності; 2) міждержавні

---

⁴⁴⁴ *Андрейцев В.І.* Правове регулювання транснаціональної екологічної безпеки. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 91-115.

⁴⁴⁵ *Малишева Н.Р.* Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / *М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]*; під заг. ред. *М.В. Краснкової та Р.С. Кіріна*; відп. ред. *В.І. Андрейцев*; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 523-527 (с. 524).

⁴⁴⁶ *Малишева Н.Р.* Джерела міжнародного права екологічної безпеки. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / *М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]*; під заг. ред. *М.В. Краснкової та Р.С. Кіріна*; відп. ред. *В.І. Андрейцев*; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 527-542 (С. 531).

спори у зв'язку з транскордонним забрудненням або порушенням прав щодо використання спільних/взаємних природних ресурсів, як джерело воєнних конфліктів; 3) деградація екологічних систем і вичерпання природних ресурсів як загроза існуванню всього людства⁴⁴⁷. З урахуванням цього вони пропонують класифікувати акти міжнародно-правового регулювання небезпечної для навколишнього середовища діяльності на: а) охорону навколишнього середовища під час збройних конфліктів; б) правове регулювання поведінки з небезпечними для навколишнього середовища матеріалами і речовинами; в) правова охорона морського та прісноводного середовища; г) правова охорона атмосферного повітря і космічного простору; д) правова охорона біорізноманіття Землі; е) правова охорона навколишнього середовища Антарктики і Арктики; є) регіональне співробітництво з даних питань⁴⁴⁸.

Шомпол О.А. обґрунтовує висновок про те, що на міжнародному рівні сформувалась система норм щодо забезпечення екологічної безпеки, які об'єктивуються у міжнародно-правових документах, їх система є досить розгалуженою. Характерними ознаками цієї сукупності норм є наступне: ці норми базуються на законах природи; на їх формування впливає сукупність чинників різного спрямування; вони враховують рівень науково-технічного розвитку; є комплексними; мають антропоцентричну спрямованість тощо⁴⁴⁹.

Керуючись такими підходами, ми здійснимо аналіз міжнародно-правових норм, які за об'єктом правового регулювання спрямовані на забезпечення екологічної безпеки як у «вузькому» так і в «широкому» розумінні, що дасть можливість окреслити межі такого регулювання та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства з цих питань.

Так, на етапі становлення міжнародного права навколишнього середовища широко застосовувалися звичаєві норми. Відповідно до ст. 38 Статуту

---

⁴⁴⁷ Environmental change and international law: New challenges and dimensions / Ed. by E. Brown Weiss. Tokyo: The United Nations University Press, 1992. URL: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee00.htm>.

⁴⁴⁸ *Задорожній О.В., Медведєва М.О.* Міжнародне право навколишнього середовища: підручник / Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2010. 351 с. (С. 3).

⁴⁴⁹ *Шомпол О.А.* Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань: автореф. дис.. канд. юр. наук за спец.: 12.00.06. КНУ, Київ, 2013. С. 12.

Міжнародного Суду ООН, «*міжнародний звичай* – це доказ всезагальної практики, визнаної в якості правової норми»⁴⁵⁰. Звичай не є офіційним чітко формалізованим документом. Він набуває юридичного значення в результаті ідентичних або однорідних дій держав та вираженого ними в певній формі (найчастіше, шляхом тривалої повторюваності) наміру надати таким діям нормативного значення. Фіксуються такі джерела в зовнішньополітичних заявах держав, у їх дипломатичному листуванні тощо. Сьогодні в міжнародному праві навколишнього середовища взагалі і в праві екологічної безпеки зокрема міжнародний звичай здебільшого набуває договірної форми. Однак для держав, що не стали Сторонами відповідних договорів, продовжують діяти міжнародні звичаї⁴⁵¹.

Поряд із цим, як зазначає Н.Р. Малишева, «в контексті розвитку так званої «екологічної парадигми» міждержавних і внутрішньодержавних відносин, поглиблення принципів і правил екологічно коректної взаємодії держав, виробляючи норми так званого «зеленого етикету», який може сприяти відверненню екологічної небезпеки, чи створити умови взаємодії держав для ліквідації та недопущення поширення її наслідків, значну роль у виробленні відповідних принципів, в оцінці досягнутого стану та визначенні стратегії взаємодії держав для забезпечення сталого розвитку відіграють *міжнародні конференції та акти, прийняті на них*, в першу чергу ті, що відбуваються під егідою ООН з питань охорони довкілля»⁴⁵².

Дійсно, такими є Стокгольмська конференція 1972 року з питань навколишнього середовища на якій прийнято Декларацію про охорону навколишнього середовища⁴⁵³, Ріо-де-Жанейрська конференція 1992 року з питань навколишнього середовища та розвитку, на якій прийнято Декларацію

---

⁴⁵⁰ Статут Міжнародного Суду ООН. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/card6#Public.

⁴⁵¹ Малишева Н.Р. Джерела міжнародного права екологічної безпеки. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 528.

⁴⁵² Там само. С. 528.

⁴⁵³ Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml

про охорону навколишнього середовища та розвиток⁴⁵⁴, Йоганнесбурзький саміт 2002 року з питань сталого розвитку, на якому прийняті Декларація щодо сталого розвитку⁴⁵⁵ та План виконання рішень щодо сталого розвитку⁴⁵⁶, Конференція ООН 2012 р. «Ріо+20», на якій прийнятий підсумковий документ «Майбутнє, якого ми хочемо»⁴⁵⁷.

Крім документів конференцій ООН, до відповідної групи міжнародних актів тісно примикають рішення, резолюції, рекомендації, меморандуми міжурядових та інших міжнародних організацій з питань екологічно коректної поведінки для забезпечення сталого розвитку. Всі ці акти виступають джерелами так званого «м'якого права», тобто носять для держав рекомендаційний характер»⁴⁵⁸.

Віддаючи належне значенню рекомендаційних актів серед джерел міжнародного права екологічної безпеки, зазначимо, що в сучасному регулюванні відповідних відносин головним джерелом міжнародного права екологічної безпеки був і залишається договір⁴⁵⁹, який згідно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.⁴⁶⁰ визначається як «міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі та регульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування»⁴⁶¹.

Зважаючи на велику кількість і різноманітність договорів щодо забезпечення на міжнародному рівні екологічної безпеки, проаналізуємо їх за *предметом*

---

⁴⁵⁴ Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml

⁴⁵⁵ Йоганнесбургская декларация по устойчивому развитию. Принята на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию (Йоганнесбург, Южная Африка, 26 августа 4 сентября 2002 г.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml.

⁴⁵⁶ Резолюция 2 План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию, принятая на ее 17-м пленарном заседании 4 сентября 2002 г. URL: www.un.org/russian/conferen/.../plan_wssd.pdf

⁴⁵⁷ Рио+20. Конференция ООН по устойчивому развитию. Будущее, которого мы хотим. Док. ООН. A/CONF.216/L.1. URL: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf

⁴⁵⁸ *Малышева Н.П.* Джерела міжнародного права екологічної безпеки. С. 528-529.

⁴⁵⁹ *Малышева Н.П.* Джерела міжнародного права екологічної безпеки. С. 530.

⁴⁶⁰ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118.

⁴⁶¹ Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118.

правового регулювання. В літературі з міжнародного права навколишнього середовища прийнято поділяти джерела цієї галузі права за спрямованістю щодо регулювання відносин з охорони природних ресурсів⁴⁶².

Однак для міжнародного права екологічної безпеки такий поділ є не достатньо конструктивним. Найбільш прийнятною видається класифікація відповідних джерел за рівнем таких відносин, що підлягають міжнародно-правовому регулюванню. Так, найбільш оптимальним буде поділ таких джерел на: а) нормативні акти, що встановлюють вимоги щодо безпечного використання природних ресурсів; б) нормативні акти, що встановлюють вимоги для тих видів господарської діяльності, які визнаються екологічно небезпечними; в) нормативні акти, якими запроваджуються окремі правові механізми забезпечення екологічної безпеки. Такі нормативні акти за поширенням регулюють забезпечення екологічної безпеки як на загальнопланетарному, так і на регіональному рівнях.

Розглянемо такі види джерел більш детально.

А) нормативні акти, що встановлюють вимоги до безпечного використання природних ресурсів.

Забруднення *атмосферного повітря* внаслідок техногенної діяльності залишається однією з найактуальніших проблем, що загрожують міжнародній екологічній безпеці. Крім вищевказаних міжнародних документів, у галузі охорони атмосферного повітря діють:

1) *Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великі відстані* від 13 листопада 1979 р.⁴⁶³. Конвенція визначає «забруднення повітря» як введення людиною, прямо чи опосередковано, речовин або енергії в повітряне середовище, що несе в собі шкідливі наслідки такого характеру як загроза здоров'ю людей, нанесення шкоди живим ресурсам, екосистемам і матеріальним

---

⁴⁶² Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.; Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища. Розділ XXI підручника Екологічне право. За ред. проф. Гетьмана А.П. Харків, Право. 2013. С. 398-410.

⁴⁶³ Конвенция о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 13.11.1979 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_223.

цінностям, а також спричиняє шкоду цінності ландшафту або перешкоди іншим законним видам використання навколишнього середовища (ст. 1).

Конвенцією визначається «транскордонне забруднення повітря на великі відстані» як забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться повністю або частково в межах території, що перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, а його негативний вплив виявляється на території, що знаходиться під юрисдикцією іншої держави, на такій відстані, що в цілому неможливо встановити частку окремих джерел (або груп джерел) викидів. Сфери, в яких Сторони переважно співробітничать для виконання положень Конвенції, це: наявні та перспективні технології скорочення викидів сполук сірки та інших основних забруднювачів повітря; апаратура та засоби спостереження і вимірювання рівнів викидів і концентрації забруднювачів у повітрі; вплив забруднень атмосфери на здоров'я людей і довкілля; програми навчання та підготовки кадрів, пов'язаних з екологічними аспектами забруднення повітря та ін. (ст. 1).

Сьогодні, в рамках затвердженої Конвенції, діють 8 протоколів до неї: який стосується довгострокового фінансування Спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів повітря на великі відстані в Європі від 28 вересня 1984 р.⁴⁶⁴; про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків принаймні на 30 відсотків від 8 липня 1985 р.⁴⁶⁵; про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків від 31 жовтня 1988 р.⁴⁶⁶; відносно подальшого скорочення викидів оксидів сірки від 14 червня 1994 р.⁴⁶⁷; про контроль за викидами стійких органічних сполук та їх

---

⁴⁶⁴ Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, що стосується довгострокового фінансування Спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів повітря на великі відстані в Європі від 28 вересня 1984 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c50.

⁴⁶⁵ Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків принаймні на 30 відсотків від 08.07.1985 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_091.

⁴⁶⁶ Протокол про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 31.10.1988 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_139.

⁴⁶⁷ Протокол к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния относительно дальнейшего сокращения выбросов серы от 14.06.1994 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_802.

трансграничними потоками від 18 листопада 1991 р.; про важкі метали від 24 червня 1998 р.⁴⁶⁸; про стійкі органічні забруднювачі від 24 червня 1998 р.⁴⁶⁹; про боротьбу з підкисленням, евтрофікацією та приземним озоном від 30 листопада 1999 р.⁴⁷⁰.

Як видно, цими протоколами запроваджено конкретні правові засоби охорони атмосферного повітря, однак такі заходи носять яскраво виражений їх безпековий характер: чітке нормативно-правове визначення небезпечних для атмосферного повітря речовин, які або виробляються, або утворюються в процесі господарської діяльності (хімічні речовини, органічні сполуки, важкі метали тощо); нормативно-правове визначення способів небезпечного на атмосферне повітря впливу (викиди, трансграничні потоки, підкислення тощо); нормативно-правове визначення державно-правових заходів попередження забруднення атмосферного повітря (скорочення викидів, контроль за викидами, спостереження і оцінка викидів, фінансування превентивних заходів тощо).

2) *Віденська конвенція про охорону озонового шару* від 22 березня 1985 р.⁴⁷¹ та Монреальський протокол до неї про речовини, що руйнують озоновий шар (1987 року з подальшими доповненнями)⁴⁷². Відповідна конвенція є багатостороннім міжнародним договором екологічного спрямування, відповідно до якої Сторони вживають належних заходів для захисту здоров'я людини і навколишнього середовища від несприятливих наслідків, які є або можуть бути результатом людської діяльності, що змінюють або здатні змінити стан озонового шару. З цією метою Сторони відповідно до наявних в їх розпорядженні засобів співробітничать за допомогою систематичних спостережень, досліджень і обміну інформацією для того, щоб глибше пізнати і

---

⁴⁶⁸ Протокол по тяжелым металлам к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 24 июня 1998 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heavy.shtml.

⁴⁶⁹ Протокол по стойким органическим загрязнителям к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 24 июня 1998 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c75.

⁴⁷⁰ Протокол о борьбе с подкислением, эвтрофикацией и приземным флюем озона к Конвенции о загрязнении воздуха на большие расстояния 1979. ООН. 74 с.

⁴⁷¹ Віденська конвенція про охорону озонового шару від 22 березня 1985 р. Офіційний вісник України. 2005. № 21. Ст. 1179.

⁴⁷² Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом від 29 червня 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_215.

оцінити вплив антропогенної діяльності на озоновий шар, а також наслідки зміни стану озонового шару для здоров'я людини і навколишнього середовища; вживають належних законодавчих або адміністративних заходів, і співробітничують в узгодженні відповідних програм контролю, обмеження, скорочення або запобігання діяльності людини, що підпадає під їх юрисдикцію або контроль; в розробці узгоджених процедур і стандартів для виконання відповідної Конвенції; співпрацюють з компетентними міжнародними органами в цілях ефективного виконання Конвенції і протоколів до неї, учасниками яких вони є.

Конвенція не включає юридично обов'язкових цілей скорочення використання хлорфторвуглеців – головних хімічних речовин, що викликають виснаження озонового шару. Такі цілі викладені в Монреальському протоколі про речовини, що руйнують озоновий шар, до відповідної Конвенції.

3) *Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі* від 22 травня 2001 р.⁴⁷³. Конвенція стала наслідком усвідомлення необхідності вжиття глобальних заходів стосовно стійких органічних забруднювачів (СОЗ), що мають токсичні властивості, виявляють стійкість до розкладання, характеризуються біоаккумуляцією і є об'єктом транскордонного перенесення по повітрю, воді й мігруючими видами, а також осідають на великій відстані від джерела їхнього викиду, нагромаджуючись в екосистемах суші та водних екосистемах. Метою Конвенції є захист здоров'я людини і довкілля від СОЗ. Конвенція закріпила зобов'язання Сторін щодо заборони виробництва та використання дев'яти речовин із списку СОЗ альдрин, хлордан, дільдрин, ендрин, гептахлор, гексахлорбензол, мірекс, токсафен, поліхлоровані дифеніли (ПХД); обмеження використання дихлордифенілтрихлорметилметану (ДДТ) для контролю малярії та розробки програм з припинення ненавмисного утворення діоксинів та фуранів. Конвенцією також передбачено знищення накопичених запасів СОЗ у безпечний спосіб. Первісний список СОЗ не є закритим, на Четвертій Конференції Сторін Конвенції (травень 2009 р.) до

---

⁴⁷³ Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07.

цього списку було додано ще 9 нових речовин, за рекомендацією Комітету з розгляду нових СОЗ.

До цієї групи нормативних актів можна також віднести й Додаток 16 до Конвенції «Охорона навколишнього середовища», до якого входять два томи: I Том: «Авіаційний шум»; II Том: «Емісія авіаційних двигунів»⁴⁷⁴ відповідно до Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р.⁴⁷⁵, якими визначається порядок виробництва та експлуатації різних типів літаків з дотриманням стандартів впливу на атмосферне повітря.

Однією з головних завдань міжнародної екологічної безпеки в даному контексті є така охорона атмосферного повітря, з якою пов'язують проблему глобальної зміни клімату. Про охорону глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства йдеться в резолюції A/RES/43/53 Генеральної Асамблеї ООН від 6 грудня 1988 р. «Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства»⁴⁷⁶, де визнається, що зміна клімату є спільною проблемою всього людства. Оскільки клімат виступає необхідною умовою, що забезпечує існування життя на Землі, необхідно вжити необхідних заходів щодо вирішення проблеми його зміни в глобальних масштабах. Надалі в резолюції A/RES/44/207 Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 1989 р. «Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства»⁴⁷⁷ підтверджується про необхідність в подальшому наукових досліджень кліматичних змін, в тому числі підвищення рівня Світового океану в результаті глобального потепління. А вже в 1992 р на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро було прийнято Рамкову конвенцію ООН

---

⁴⁷⁴ ІКАО. Міжнародні стандарти та рекомендована практика, «Охорона навколишнього середовища». Додаток 16 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію, т. I, «Авіаційний шум» та т. II, «Емісія авіаційних двигунів» 3 вид., 1993 (Стандарт ІКАО).

⁴⁷⁵ Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Офіційний вісник України. 2004. № 40. Ст. 2667.

⁴⁷⁶ Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства: резолюція A/RES/43/53 Генеральної Асамблеї ООН від 6 грудня 1988 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/534/94/IMG/NR053494.pdf?OpenElement>.

⁴⁷⁷ Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства: резолюція A/RES/44/207 Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 1989 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/554/48/IMG/NR055448.pdf?OpenElement>.

про зміну клімату⁴⁷⁸, метою якої є стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, достатні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дозволить не ставити під загрозу виробництво продовольства і забезпечить подальший економічний розвиток на стійкій основі (стаття 2). Під зміною клімату в Конвенції розуміється така зміна, яка прямо або побічно обумовлена діяльністю людини, що викликає зміни в складі глобальної атмосфери і накладається на природні коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу.

Стаття 7 Конвенції запроваджує вимогу про заснування Конференція сторін, яка має стати вищим органом і регулярно розглядати питання про здійснення Конвенції та будь-яких пов'язаних з нею правових документів. Конференція має право в межах своїх повноважень виносити рішення, необхідні для сприяння ефективному здійсненню Конвенції.

Третьою нарадою Сторін Конвенції, що відбулася в грудні 1997 р., було прийнято Кіотський протокол⁴⁷⁹ до неї, яким були передбачені конкретні зобов'язання розвинутих країн та країн з перехідною економікою (Додаток 1 до Протоколу) сумарно знизити протягом 2008-2012 років на 5 % від рівня базового 1990 р. обсяг викидів парникових газів, а саме: діоксиду вуглецю CO₂, метану CH₄, закису азоту N₂O, гексафториду сірки SF₆, перфторвуглеців PFC_s та гідрофторвуглеців HFC_s. Для успішного досягнення цілей, зафіксованих в Кіотському протоколі, документом передбачаються так звані механізми гнучкості, а саме: 1) торгівля викидами (система дозволів на визначену кількість викидів парникових газів з правом передачі чи продажу); 2) проекти спільного впровадження (добровільне спільне виконання двома країнами Додатку 1 зобов'язань щодо обмеження і скорочення викидів однією або обома країнами); 3) механізм чистого розвитку (виконання зобов'язань щодо

---

⁴⁷⁸ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044.

⁴⁷⁹ Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_801.

обмеження і скорочення викидів між країнами Додатку 1 і країнами, що розвиваються); 4) бульбашкові угоди (дві або більше Сторін Конвенції розподіляють між собою свою сукупну визначену кількість викидів).

Подальший розвиток переговорний процес щодо укладення нової Угоди про зміну клімату отримав на тринадцятій Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та третій нараді Сторін Кіотського протоколу, що проходила 3-15 грудня 2007 р. на о. Балі (Індонезія), в результаті якої була прийнята Балійська «дорожня карта», яка розглядалась «важливим кроком до Угоди, що спрямована на ліквідацію загроз в сфері зміни клімату та основних викликів нашого часу», покликаною замінити Кіотський протокол після закінчення його терміну дії в 2012 році⁴⁸⁰.

В ході вісімнадцятої Конференції Сторін Рамкової Конвенції про зміну клімату ООН та восьмої зустрічі Сторін Кіотського протоколу, що відбулися у м. Доха, Катар, наприкінці 2012 р., було ухвалено Поправку до Кіотського протоколу, яка регламентує другий період дії зобов'язань (2013-2020 роки). Ця Поправка відкрита для ратифікації⁴⁸¹.

Доцільно згадати й Паризьку угоду (фр. *L'accord de Paris*) – угода в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. Паризька угода має прийти на зміну Кіотському протоколу. Текст угоди було погоджено на 21-й Конференції учасників UNFCCC в Парижі та прийнято консенсусом 12 грудня 2015 р.. Голова конференції Лоран Фабіус, міністр іноземних справ Франції, зазначив, що цей «амбітний і збалансований» план був «історичною поворотною точкою» у меті зменшення темпів глобального потепління⁴⁸². Угода ратифікована

---

⁴⁸⁰ На конференції на Балі з клімату прийнято «дорожню карту». URL: <http://www.newsru.ua/world/15dec2007/bali.html>.

⁴⁸¹ IV национальное сообщение Украины по вопросам изменения климата / Министерство экологии и природных ресурсов Украины, Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям, Национальная академия наук Украины, Украинский гидрометеорологический институт. Киев, 2013. 342 с. (С. 6).

⁴⁸² Doyle, Allister; Lewis, Barbara (12 December 2015). World seals landmark climate accord, marking turn from fossil fuels. Reuters. Thomson Reuters. Процитовано 12 December 2015.

Україною 14 липня 2016 р.⁴⁸³ та вступила в силу 4 листопада 2016 р.. На відміну від Кіотського протоколу, Паризька кліматична угода передбачає, що зобов'язання зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу беруть на себе всі держави, незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку.

Найважливішим об'єктом життєзабезпечення людини і всієї планети Земля є *Світовий океан*. Проблема охорони та захисту морського середовища від забруднення належить до нових викликів і загроз, здатних порушити міжнародну екологічну безпеку. Світова спільнота, станом на сьогоднішній день прийняла значну кількість міжнародних документів, за допомогою яких намагається вирішити зазначене питання. До таких міжнародних документів можна віднести такі.

Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р.⁴⁸⁴, де в пункті 1 статті 1 визначено, що «забруднення морського середовища» це внесення людиною, прямо чи опосередковано, речовин або енергії в морське середовище, включаючи естуарії, яке призводить або може призвести до таких згубних наслідків, як шкоди живим ресурсам і життю в морі, небезпеки для здоров'я людини, створення перешкод для діяльності в морі, в тому числі для рибальства та інших правомірних видів використання моря, зниження якості морської води, що споживається та погіршення умов відпочинку.

За Конвенцією держави зобов'язані захищати і зберігати морське середовище (стаття 192). При цьому вони повинні вживати всіх заходів, необхідних для забезпечення того, щоб діяльність під їх юрисдикцією або контролем не завдавала шкоди іншим державам і їх морському середовищу шляхом забруднення. В ході реалізації заходів щодо запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища, закріплено обов'язок держав не переносити збитки або небезпеку забруднення і не перетворювати один вид забруднення в іншій (стаття 195).

---

⁴⁸³ Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 р. Відомості Верховної Ради. 2016. № 35. Ст. 595.

⁴⁸⁴ Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

У міжнародно-правовому порядку визнано, що охоронні заходи мають стосуватися всіх джерел забруднення морських вод та усіх районів Світового океану. Їх метою є максимально можливе зменшення: а) викидів токсичних, шкідливих або отруйних речовин з джерел, що перебувають на суші, з атмосфери чи через неї, шляхом захоронення; б) забруднення моря з суден; в) забруднення від установок чи споруд, які використовуються для розвідки і розробки природних ресурсів морського дна та його надр.

Для охорони морського середовища від забруднення та зараження держави здійснюють співробітництво на глобальному чи національному рівнях безпосередньо або через компетентні міжнародні організації, які здійснюють розробку міжнародних норм, стандартів, рекомендацій у відповідній галузі. На держави покладено також обов'язок виконання міжнародних зобов'язань щодо захисту морського середовища. Вони, зокрема, мають забезпечувати компенсацію шкоди, завданої забрудненням навколишнього середовища фізичними чи юридичними особами, які перебувають під їх юрисдикцією.

У галузі боротьби із забрудненням морського середовища нафтою однією з перших була *Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню моря нафтою* від 12 травня 1954 р.⁴⁸⁵. Потім до неї додалися *Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадку аварій, які призводять до забруднення нафтою* від 29 листопада 1969 р.⁴⁸⁶, *Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден* від 2 листопада 1973 р.⁴⁸⁷, *Боннська угода про співробітництво у боротьбі із забрудненням Північного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами* (1983)⁴⁸⁸, *Міжнародна конвенція по*

---

⁴⁸⁵ Міжнародна конвенція про запобігання забруднення моря нафтою від 12 травня 1954 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901884234>.

⁴⁸⁶ Международная конвенция относительно вмешательства в открытом море в случаях аварий, приводящих к загрязнению нефтью от 29 ноября 1969 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_049.

⁴⁸⁷ Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден від 2 листопада 1973 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 2004. № 4 (книга 1). Ст. 832.

⁴⁸⁸ О сотрудничестве по борьбе с загрязнением Северного моря нефтью и другими вредными веществами: Боннское соглашение от 13 сентября 1983 г. URL: <http://russia.bestpravo.ru/fed1991/data03/tex14518.htm>.

забезпеченню готовності на випадок забруднення нафтою і боротьбі з ним і співробітництву від 30 листопада 1990 р.⁴⁸⁹ та деякі інші⁴⁹⁰.

Цими конвенціями встановлені заходи щодо поводження з нафтою як небезпечною для навколишнього середовища речовиною, обмеження на скидання нафти і нафтопродуктів у морське середовище. Держави-учасниці зобов'язалися: належним чином обладнати очисними установками судна і вести на них спеціальні журнали операцій з нафтою і нафтопродуктами; вживати у відкритому морі таких заходів, які можуть стати необхідними для запобігання, зменшення або усунення серйозно і реально загрожуючої їх збереженню небезпеки або пов'язаних з ними інтересів небезпеки забруднення чи загрози забруднення моря нафтою внаслідок морської аварії або дій, пов'язаних із такою аварією, які зумовляють шкідливі наслідки у великих розмірах. Передбачена також система контролю за скидами нафти.

Середземне, Чорне, Балтійське і Червоне моря, де має місце інтенсивний рух морських суден і є загроза великих екологічних порушень, оголошені особливими районами, які потребують посиленої охорони. Тому щодо кожного з них прийнято спеціальні конвенції, як-от:

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21 квітня 1992 р.⁴⁹¹ та протоколи до неї: про захист морського середовища Чорного моря від забруднення з наземних джерел від 21 квітня 1992 р.; про співробітництво у боротьбі з забрудненням морського середовища Чорного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами у надзвичайних ситуаціях від 21 квітня 1992 р.; про захист морського середовища Чорного моря від забруднень, викликаних

---

⁴⁸⁹ Міжнародна конвенція по забезпеченню готовності на випадок забруднення нафтою і боротьбі з ним від 30 листопада 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_366.

⁴⁹⁰ Міжнародна конвенція про охорону людського життя на морі від 1 листопада 1974 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_251; Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти від 7 липня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_707; Найробіська Міжнародна конвенція про видалення затонулих суден від 18 травня 2007 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU07204.html.

⁴⁹¹ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065.

похованням від 21 квітня 1992 р.; про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря від 14 червня 2002 р.⁴⁹².

Конвенція про захист Середземного моря від забруднення від 16 лютого 1976 р.⁴⁹³ та протоколи до неї: про захоронення (1976 р.); про співробітництво у боротьбі із забрудненням моря нафтою та іншими шкідливими речовинами у надзвичайних випадках (1976 р.); про запобігання забрудненню моря скидами з суден та літальних апаратів (1976 р.); про захист від забруднення моря з наземних джерел (1980 р.) та ін.

Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря від 9 квітня 1992 р.⁴⁹⁴.

Як видно, в основі засобів захисту вказаних морів є здійснення заходів із запобігання будь-яких забруднень конкретно визначеними небезпечними речовинами та матеріалами державно-правовими засобами, такими як контроль, спостереження, інформування, заходи юридичної відповідальності.

Важливе значення в дослідженні екологічної безпеки Світового океану має й *Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів* від 13 листопада 1972 р.⁴⁹⁵. Сторони Конвенції домовились індивідуально і колективно сприяти боротьбі з усіма джерелами забруднення морського середовища і зобов'язалися вживати заходів для запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів, які можуть бути небезпечними для здоров'я людей, шкідливими для живих ресурсів моря, завдати шкоди зонам відпочинку людей.

Конвенція повністю забороняє скидання у море з суден, літаків, платформ та інших штучних споруд найбільш шкідливих відходів та інших матеріалів відповідно до встановленого переліку. До них, зокрема, належать відходи і

---

⁴⁹² Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14 червня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 50. Стор. 2084.

⁴⁹³ Конвенція про захист Середземного моря від забруднення від 16 лютого 1976 р. Матеріали по морському праву и международному мореплаванию. М.: Транспорт, 1980 год.

⁴⁹⁴ Конвенція про захист морського середовища Балтійського моря від 9 квітня 1992 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987_009.

⁴⁹⁵ Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросом отходов и других материалов от 13 ноября 1972 г. Сб. действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. М., 1978. Вып. (V).

матеріали з високим рівнем радіації. Для скидання інших відходів чи матеріалів має бути попередній спеціальний чи загальний дозвіл. Встановлені також умови захоронення самих суден, літаків, платформ та інших штучних споруд як у відкритому морі, так і в межах територіального моря окремих держав.

До цієї групи міжнародних документів можна також віднести: *Картахенську конвенцію про захист і розвиток морського середовища регіону Карибського моря* (1983); *Найробіську конвенцію про захист, раціональне використання і освоєння морського і прибережного середовища у регіоні Східної Африки* (1985); *Нумеанську конвенцію про охорону природних ресурсів і навколишнього середовища регіону південної частини Тихого океану* (1986) тощо⁴⁹⁶.

В літературі зазначається, що на морське та на інше водне середовище значний вплив справляє морський транспорт, досить часто на морських судах відбувається транспортування чужорідних морських організмів, що є не тільки великою екологічною проблемою, а й проблемою безпеки мореплавства, рибальства та рибництва, сільського господарства, тобто величезною економічною і соціальною проблемою⁴⁹⁷.

Однак, до 70-х років ХХ століття даній проблемі не приділялося належної уваги, поки наслідки в деяких районах планети не стали воістину катастрофічними. Наприклад: абсолютно нешкідливі на перший погляд європейські смугасті мідії за десять років завдали американським Великим озерам збиток, що наближається до п'яти мільярдів доларів США. Ці молюски блокують водозабори прісної води, призводять до обростання навігаційних буїв, що робить їх використання неможливим в навігаційних цілях, і т. ін. Занесені в південну Австралію північноазіатські водорості набули такого широкого розповсюдження, що практично витіснили місцеві форми. Крім того, в австралійських водах були виявлені: бички з північно-східної Азії, японські окуні, лящі з Аравійського моря, безхребетні з Нової Зеландії та Чилі, азіатські

---

⁴⁹⁶ Международное право охраны окружающей среды. URL: <http://sdamzavas.net/1-40347.html>.

⁴⁹⁷ Ольга Мелень. Безпечніше судноплавство та чистіші океани. Вісник екологічної адвокатури. 2002. № 19. С. 20-24.

моллюски, японські та середземноморські морські слимаки, японські ламінарії, морські зірки з Аляски тощо⁴⁹⁸.

У зв'язку з цим, 5 жовтня 2001 р. була прийнята *Конвенція про контроль за шкідливими протиобростаючими системами на судах*⁴⁹⁹, яка закріплює міжнародні правила по контролю за шкідливими мікроорганізмами, об'єктами тваринного світу, віднесеними до протиобростаючих систем, які становлять значну небезпеку для не характерних для них типів екологічних систем, справляють токсичний та інший шкідливий вплив на інші морські організми, а також які можуть завдати шкоди здоров'ю людини в результаті потрапляння їх у нетипові екосистеми або вживання їх у їжу.

Важливу роль в охороні Світового океану відіграє й *Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер* від 17 березня 1992 р.⁵⁰⁰, основною метою якої є: охорона транскордонних вод (включно з поверхневими та підземними водами) шляхом відвернення, обмеження та скорочення обсягів забруднення; екологічно обґрунтоване та раціональне управління транскордонними водами; розумне та справедливе використання транскордонних вод; збереження та відновлення екосистем. Серед зобов'язань Сторін встановлено: застосування маловідходних технологій; впровадження граничних норм скидання стічних вод; запровадження системи дозволів на скидання стічних вод; застосування біологічного очищення комунально-побутових стоків; введення системи оцінки впливу на навколишнє середовище; сприяння сталому управлінню водними ресурсами з застосуванням екосистемного підходу; розроблення планів дій у надзвичайних ситуаціях та зведення до мінімуму наслідків аварійного забруднення тощо. До зобов'язань Сторін, що межують з тими самими

---

⁴⁹⁸ Экологические проблемы морской отрасли Украины и основные направления их решения: Доклад первого заместителя Госфлотинспекции Украины *Работнева В.Г.* на научно-практическом семинаре «Судоремонт в Украине – перспективы развития», г. Николаев. 6-7 декабря 2001 г. URL: <http://www.globallast.od.ua/uploads/docs/39.doc>.

⁴⁹⁹ Конвенція про контроль за шкідливими протиобростаючими системами на судах від 5 жовтня 2001 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_051.

⁵⁰⁰ Конвенция по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_273.

водотоками, віднесено укладання двосторонніх, багатосторонніх чи інших домовленостей з метою відвернення, обмеження чи скорочення транскордонного забруднення. Ці домовленості повинні передбачати створення спільних органів, які опікуються певними районами водозбору. Окреме місце приділено питанням інформування громадськості з відповідних питань і т. ін.

Важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки на міжнародному рівні відіграють й міжнародні угоди, присвячені питанням *охорони лісів та боротьби з опустелюванням*.

До цієї групи нормативних актів належить, зокрема, *Міжнародна угода з тропічної деревини* від 27 січня 2006 р.⁵⁰¹. Цьому передувало ухвалення низки міжнародних домовленостей щодо тропічних лісів: Міжнародної угоди щодо тропічної деревини 1983 р., Міжнародної угоди щодо тропічної деревини 1994 р. Про необхідність охорони тропічних лісів йшлося також в Ріо-де-Жанейрській декларації з питань навколишнього середовища і розвитку, інших документах, прийнятих на цьому самміті (зокрема, в Принципах лісівництва⁵⁰²) Йоханнесбурзькій декларації та Плані виконання рішень, прийнятих на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні зі сталого розвитку (вересень, 2002). У жовтні 2000 р. було засновано Форум ООН по лісах, а також Партнерство на основі співробітництва по лісах, членом якого є Міжнародна організація щодо тропічної деревини.

Виходячи з визнання переваг економічного, екологічного і соціального характеру, пов'язаних із лісами, а також користь, пов'язану з навколишнім середовищем в контексті сталого лісокористування на місцевому, національному та глобальному рівнях, а також внесок сталого лісокористування в досягнення на міжнародному рівні цілей розвитку, світове співтовариство ухвалило відповідну міжнародну угоду з метою, серед іншого, заохочення розширення і диверсифікації міжнародної торгівлі тропічною деревиною з

---

⁵⁰¹ Міжнародна угода з тропічної деревини від 27 січня 2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_f67.

⁵⁰² Принципы лесоводства (Не имеющее обязательной силы заявление с изложением принципов для глобального консенсуса в отношении рационального использования, сохранения и устойчивого развития всех видов лесов). Приняты Конференцией ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_345.

лісів, які управляються на сталій основі і в яких лісозаготівлі ведуться законним чином, а також заохочення сталого управління тропічними лісами, використовуваними для виробництва деревини. Угода покликана серед іншого сприяти розробленню національних політик, спрямованих на стале використання і збереження лісів, використовуваних для виробництва деревини, і на підтримку екологічного балансу, в контексті торгівлі тропічною деревиною.

Наступним нормативним актом, що входить у виділену нами групу є *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці* від 17 червня 1994 р.⁵⁰³.

Конвенція має на меті об'єднання зусиль світового співтовариства для боротьби з опустелюванням, тобто деградацією земель у посушливих, напівпосушливих і сухих субгумідних районах у результаті дії різних факторів, включаючи зміну клімату і діяльність людини, а також для пом'якшення наслідків посухи. Діяльність по боротьбі з опустелювання розглядається як частина комплексного розвитку земельних ресурсів і спрямована на: запобігання і/чи скорочення масштабів деградації земель; відновлення частково деградованих земель; та відновлення потерпілих від опустелювання земель.

Період з січня 2010 по грудень 2020 року був оголошений Генеральною Асамблеєю ООН Десятиріччям ООН, присвяченим пустелям і боротьбі з опустелюванням⁵⁰⁴.

Особливе значення для міжнародної безпеки представляють зобов'язання держав щодо захисту навколишнього середовища в процесі дослідження і використання космічного простору. На перших етапах освоєння космосу дослідники не замислювалися над екологічними аспектами космічної

---

⁵⁰³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці від 17 червня 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_120/page.

⁵⁰⁴ Резолюція 62/195, прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН: Доклад Совета управляющих Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде о работе его двадцать четвертой сессии. Док. ООН A/Res/62/195.

діяльності. Проте в даний час стає все більш очевидним, що вона може мати шкідливий вплив на навколоземну космічну середу. Джерела забруднення космічного середовища можуть бути самими різними. Серйозну заклопотаність викликає використання на космічних об'єктах ядерних джерел енергії, скупчення на навколоземних орбітах великої кількості відпрацьованих об'єктів, їх частин та осколків (так званого «космічного сміття»), проведення експериментів, пов'язане з необхідністю видалення відходів, військове використання космосу (наприклад, випробування систем знищення космічних об'єктів).

Діючі на сьогодні міжнародно-правові акти були прийняті в шістдесяті і сімдесяті роки, коли екологічні проблеми не сприймалися так серйозно, як зараз. Внаслідок цього багато положень цих актів носять досить загальний, декларативний характер.

*У Договорі про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла від 27 січня 1967 р.*⁵⁰⁵ є положення, які спрямовані на підтримання екологічної безпеки. Договір, проголосивши космічний простір вільним для дослідження і використання і не підлягає національному присвоєнню, заклав фундаментальні основи загального міжнародного правопорядку в космосі. Згідно з Угодою, вирізняються такі принципи міжнародного космічного права: дослідження і використання космосу на благо і в інтересах усього людства; рівноправність усіх держав в дослідженні і використанні космосу; заборона національного присвоєння космосу; відповідність космічної діяльності міжнародному праву, включаючи Статут ООН; свобода космосу для наукових досліджень; використання Місяця та інших небесних тіл виключно в мирних цілях; міжнародна відповідальність держав за національну космічну діяльність; міжнародна відповідальність держав за шкоду, заподіяну космічними об'єктами; співпраця і взаємна допомога держав за шкоду, заподіяну космічними об'єктами; співпраця і

---

⁵⁰⁵ Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла від 27 січня 1967 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_480.

взаємна допомога держав при дослідженні та використанні космосу; збереження запускаючими державами юрисдикції та контролю в космосі над космічними об'єктами; обов'язок держав уникати шкідливого впливу космосу.

У статті 3 йдеться про те, що держави-учасниці Договору повинні здійснювати свою діяльність з дослідження і використання космічного простору, в тому числі Місяця та інших небесних тіл, відповідно до міжнародного права, включаючи Статут ООН, в інтересах підтримки міжнародного миру і безпеки і розвитку міжнародного співробітництва та взаєморозуміння.

Договір накладає на держави ряд зобов'язань. Зокрема, вони зобов'язуються не виводити на орбіту навколо Землі будь-які об'єкти з ядерною зброєю або іншими видами зброї масового знищення, не встановлювати таку зброю на небесних тілах і не розміщувати таку зброю в космічному просторі яким-небудь іншим чином (стаття 4).

У статті 9 містяться положення, спрямовані безпосередньо на забезпечення екологічної безпеки: «Держави-учасники здійснюють вивчення та дослідження космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла, таким чином, щоб уникнути їх шкідливого забруднення, а також несприятливих змін земного середовища внаслідок доставки позаземної речовини, і з цією метою, в разі необхідності, вживають відповідних заходів».

Договір про космос піддається найбільш широкому тлумаченню серед усіх договорів, що регулюють діяльність у космічному просторі, і тому його нерідко називають «Договір про принципи», що ясно вказує на те, що більша частина його положень представляє, скоріше, набір принципів, викладених в широких формулюваннях загального характеру, ніж звід конкретних і суттєвих юридичних прав і обов'язків.

Аналогічні принципи зафіксовані в *Угоді про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених в космічний простір*

від 22 квітня 1968 р.⁵⁰⁶. У статті 5 пункті 4 говориться: «Договірна сторона, що має підстави вважати, що космічний об'єкт або його складові частини, виявлені на території, що знаходиться під її юрисдикцією або врятовані нею не на юрисдикційній території або іншому місці, є небезпечними чи шкідливими за своїм характером, може повідомити про це власті, що здійснили запуск, які негайно вживають ефективних заходів під керівництвом і контролем згаданої Договірної сторони для усунення можливої небезпеки заподіяння шкоди».

У *Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами* від 29 березня 1972 р.⁵⁰⁷ розроблені міжнародні правила і процедури щодо відповідальності за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, і забезпечення виплати на підставі положень цієї Конвенції повної і справедливої компенсації жертвам такої шкоди. Термін «шкода» для цілей Конвенції означає позбавлення життя, тілесне ушкодження або інше ушкодження здоров'я, що побічно включає також пошкодження здоров'я при порушенні екологічної безпеки навколишнього середовища, а також знищення або пошкодження майна держав, яких фізичних чи юридичних осіб або майна міжнародних міжурядових організацій.

Важливим джерелом права екологічної безпеки можна вважати й *Конвенцію про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір* від 14 січня 1975 р.⁵⁰⁸. Одна зі статей зобов'язує держави надавати допомогу іншій державі, якщо космічний об'єкт заподіяв шкоду йому або будь-якого його фізичній або юридичній особі або якщо він може мати небезпечний і шкідливий характер. У тому випадку, якщо держава-учасниця не змогла впізнати цей космічний об'єкт, інші держави-учасники, включаючи, зокрема, держави, що володіють засобами спостереження за космічними об'єктами і їх супровід,

---

⁵⁰⁶ Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених в космічний простір від 22 квітня 1968 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_483.

⁵⁰⁷ Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами від 29 березня 1972 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_126.

⁵⁰⁸ Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 14 січня 1975 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_253.

відповідають в максимально можливій мірі на... прохання про допомогу в ідентифікації об'єкта, що надається на справедливих і розумних умовах (стаття 6).

Відповідно до *Угоди про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах* від 18 грудня 1979 р.⁵⁰⁹ будь-яка діяльність на Місяці та інших небесних тілах Сонячної системи, повинна здійснюватися відповідно до міжнародного права. У статті 7 держави-учасники Угоди зобов'язуються вживати заходів для запобігання порушення сформованого рівноваги її середовища внаслідок внесення несприятливих змін в цю середу, її шкідливого забруднення внаслідок доставки сторонньої для цього середовища речовин або яким-небудь іншим шляхом при дослідженні та використанні Місяця. Держави-учасники також повинні вживати заходів для уникнення внесення несприятливих змін у навколишнє середовище Землі внаслідок доставки позаземної речовини або яким-небудь іншим шляхом. Держави-учасниці зобов'язані інформувати Генерального Секретаря ООН про прийняті заходи, а також, в максимально можливій мірі, завчасно повідомляють його про всі випадки розміщення ними радіоактивних матеріалів на Місяці і про цілі такого розміщення.

Далі розвиток законодавства з даного питання вівся в напрямку регулювання окремих видів діяльності, пов'язаної з дослідженням і використанням космічного простору. Наприклад, згідно з *Додатком до Принципів використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення* від 10 грудня 1982 р.⁵¹⁰, діяльність такого роду повинна здійснюватися таким чином, щоб вона була сумісною з розвитком взаєморозуміння і зміцненням дружніх відносин між усіма державами і народами в інтересах підтримки міжнародного миру і безпеки.

3 грудня 1986 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла *Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі з космосу*⁵¹¹. Принцип 10 цього

---

⁵⁰⁹ Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах від 18 грудня 1979 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_482.

⁵¹⁰ Принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_497.

⁵¹¹ Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі з космосу: Резолюція 41/65 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_596.

документу прямо спрямований на забезпечення екологічної безпеки. Так, згідно з цим принципом, дистанційне зондування має сприяти охороні природного середовища Землі, тому з цією метою беруть участь у діяльності з дистанційного зондування ті держави, які встановили, що в їх розпорядженні є інформація, яка здатна запобігти будь-яке шкідливе для природного середовища явище. Тому вони зобов'язуються повідомити цю інформацію іншим державам. Діяльність з дистанційного зондування Землі з космосу здійснюється в цивільних, в мирних цілях та спрямована на поліпшення використання природних ресурсів Землі, на вдосконалення землекористування і охорону навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки.

Б) нормативні акти, що встановлюють вимоги для конкретних видів господарської діяльності, яка визнається екологічно небезпечною.

Ця група нормативних актів характеризується врегулюванням таких видів діяльності, які в силу своєї специфіки, або при настанні надзвичайних ситуацій можуть призвести до негативного впливу на декілька природних ресурсів чи екологічних систем одночасно. До таких нормативних актів належать.

1. Нормативні акти щодо забезпечення екологічної безпеки у військовій сфері

Першим міжнародним нормативним актом, який спрямований на врегулювання шкідливого впливу воєнних дій на довкілля та життя і здоров'я людей є *Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів* від 17 червня 1925 р.⁵¹². На жаль, даний Протокол, забороняючи застосування, не забороняв розробку, виробництво і накопичення запасів зброї. Багато держав ратифікували Протокол тільки після другої світової війни (наприклад, Японія – в 1970 році, США – в 1975 році), причому деякі з держав – тільки із застереженнями, які передбачають можливість застосування хімічної і бактеріологічної зброї у відповідь.

---

⁵¹² Протокол о запрещении применения на войне удушающих, ядовитых или других подобных газов и бактериологических средств от 17 июня 1925 г. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_198.

Із середини ХХ століття будь-яка війна, яка здійснюється в певному регіоні планети, починає носити ознаки екологічної небезпеки. Так, в Індокитаї в 1967-1972 роках військові США понад 2600 разів викликали над територіями В'єтнаму, Лаосу і Камбоджі штучні зливи шляхом розсіювання в хмарах кристалів йодистого срібла і двоокису вуглецю. Цими діями військові хотіли порушити комунікації, ускладнити постачання і підірвати виробничу базу противника. Для виведення з ладу бойової техніки за допомогою спеціального хімічного реагенту, склад якого тримається в таємниці, цим дощам надавалася різна ступінь кислотності. Головною небезпекою застосування штучних злив є їх непередбачуваний вплив на екологічну рівновагу природного середовища – на водний баланс, тепловий та ін. Крім того, в цій війні широко використовувалися дефоліанти, що містять діоксин з періодом розпаду близько 20 років. Навіть мала доза діоксину викликає народження мертвих дітей або дітей-виродків, стійкі і згубні генетичні зміни, ракові захворювання, вади серця, катаракти і т. ін. До речі, жертвами стали і самі американські солдати, які воювали у В'єтнамі. Свідченням того, що військова зброя може сильно пошкодити екосистему, слугує безплідність 13 тис. кв. км колишніх сільськогосподарських угідь, 25,5 тис. кв. км лісів, тобто більше 40% їх загальної площі у В'єтнамі⁵¹³.

У зв'язку з такими подіями 16 грудня 1969 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила Резолюцію № 2603 (XXIV) «Питання про хімічну і бактеріологічну (біологічну) зброю»⁵¹⁴, в якій проголосила, що Протокол 1925 р. забороняє застосування у збройних конфліктах будь-якого хімічного агента, здатного спричинити токсичний вплив на людину, тварин або рослини (хімічна речовина в газоподібному, рідкому або твердому стані), а також будь-якого біологічного агента (живі організми, здатні заподіяти хвороби або смерть людини, тварин або рослин).

---

⁵¹³ *Галяметдинова А.Ю.* Международно-правовые аспекты экологической безопасности: дис...канд. юрид. наук: 12.00.10; Казанский государственный университет. Казань, 2000. 175 с. (С. 31).

⁵¹⁴ Вопрос о химическом и бактериологическом (биологическом) оружии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 2603 (XXIV) от 16 декабря 1969 г. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/258/65/IMG/NR025865.pdf?OpenElement>.

Широке використання США екологічно небезпечної зброї під час війни в Індокитаї і повідомлення про запропоновані плани ведення «погодних війн» змусили по новому підійти до проблеми заборони впливу на природне середовище у військових цілях і приступити до самостійної розробки даного кола питань в рамках Комітету з роззброєння⁵¹⁵. Результатом такої роботи стала *Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення* 1972 р.⁵¹⁶. За своєю характеристикою біологічна зброя є зброєю масового знищення. Відповідно до визначення Конвенції, така зброя «має бути визначена таким чином, щоб включати зброю, що діє атомним вибухом, зброю, що діє за допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносну хімічну та біологічну зброю і будь-яку розроблену в майбутньому зброю, що володіє характеристиками, прирівняними по руйнівній дії з атомною бомбою та іншою, згаданою вище зброєю».

Важливий внесок у забезпечення екологічної безпеки у військовій сфері внесла й *Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище* від 18 травня 1977 р.⁵¹⁷. Необхідність її укладення була пов'язана з виникненням можливості активного впливу на довкілля у військових цілях. Відповідно до ст. 1 Конвенції, держави беруть на себе зобов'язання не вдаватися до військового або будь-якого іншого використання засобів впливу на довкілля, що можуть спричинити серйозні руйнування, заподіяння шкоди чи спричинення збитків іншій державі у будь-якій формі. Регламентація Конвенції стосується різних способів зміни динаміки, складу або структури біоти Землі, її літосфери, гідросфери, атмосфери, а також навколоземного космічного простору. Сторони Конвенції приймають на себе зобов'язання вживати необхідних заходів, згідно зі своїми

---

⁵¹⁵ Блищенко И. П. Запрещение воздействия на природную среду в военных и других враждебных целях Международные организации и разоружение: Международный механизм рассмотрения вопросов ограничения вооружений и разоружения. М., 1984. С. 151-152.

⁵¹⁶ Химическое и бактериологическое (биологическое) оружие и последствия его возможного применения. Доклад Генерального Секретаря ООН. Нью-Йорк, 1969.

⁵¹⁷ Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 18.05.1977 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

конституційними процедурами з метою заборони чи відвернення всякої діяльності під своєю юрисдикцією чи контролем, яка суперечить вимогам Конвенції. Конвенція не стосується сфери впливу на природне середовище в мирних цілях.

Таким чином, зазначена Конвенція забороняє геофізичну війну – навмисне управління природними процесами, які можуть викликати урагани, цунамі, землетруси, випадання осадків у вигляді дощу та снігу.

Норми про забезпечення екологічної безпеки під час збройного конфлікту не міжнародного характеру закріплені й в додатковому Протоколі II від 8 червня 1977 р. до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.⁵¹⁸, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. Зокрема, ст. 14 Протоколу забороняє піддавати нападу, знищувати, вивозити чи приводити в непридатний стан об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, а саме: запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди, що забезпечують питною водою, запаси останньої, а також іригаційні споруди. Стаття 15 цього Протоколу забороняє будь-який напад на споруди, що містять небезпечні сили (наприклад, греблі, дамби, атомні електростанції), якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і призвести до тяжких втрат серед цивільного населення.

Розуміння державами того, що застосування заборонених методів або засобів ведення війни може заподіяти великий, довгостроковий і серйозний збиток природному середовищу, виражено в преамбулі *Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні ушкодження або мають невідворотчу дію* від 10 жовтня 1980 р.⁵¹⁹.

---

⁵¹⁸ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

⁵¹⁹ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невідворотчу дію від 10 жовтня 1980 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_266.

Особливий інтерес щодо цього представляють протоколи до Конвенції: «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв» (Протокол II)⁵²⁰ і «Про заборону або обмеження застосування запальної зброї» (Протокол III)⁵²¹. Застосування названих мін саме по собі призводить до загибелі людей, завдає значної шкоди навколишньому природному середовищу, бо перешкоджає відновленню сільськогосподарських угідь.

Важливе значення для досліджуваної сфери має й *Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення і застосування хімічної зброї та її знищення* від 13 січня 1993 р.⁵²², в якій встановлюються заборони: розробляти, виробляти, придбавати іншим чином, накопичувати або зберігати хімічну зброю або передавати прямо чи непрямо хімічну зброю будь-кому; застосовувати хімічну зброю; проводити будь-які військові приготування до застосування хімічної зброї; допомагати, заохочувати або спонукати будь-яким чином будь-кого до будь-якої діяльності, яка забороняється.

Однак зазначені міжнародні документи не єдині у сфері забезпечення екологічної безпеки військової діяльності. Крім них, досліджуване питання на міжнародному рівні регулюються також міжнародними актами, якими встановлюється:

1) заборона ядерних випробувань: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою від 5 серпня 1963 р.⁵²³; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.⁵²⁴;

---

⁵²⁰ Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають не вибіркочу дію. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_310.

⁵²¹ Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї (Протокол III від 10 жовтня 1980 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають не вибіркочу дію. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-ccw-protocol3-101080.htm>.

⁵²² Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_182/print1478764818941272.

⁵²³ Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою від 5 серпня 1963 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_376.

⁵²⁴ Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_098.

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24 вересня 1996 р.⁵²⁵. У всіх цих документах проглядається проблема захисту навколишнього середовища і безпеки людини від радіоактивного зараження;

2) створення без'ядерних зон з метою зміцнення нерозповсюдження ядерної зброї: Договір про Антарктику від 1 грудня 1959 р.⁵²⁶; Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці (Договір Тлателолко)⁵²⁷; Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від 11 лютого 1971 р.⁵²⁸; Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга)⁵²⁹; Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Бангкокський договір)⁵³⁰; Договір про Шпіцберген від 9 лютого 1920 р.⁵³¹ та ін.;

3) обмеження ракетно-ядерних озброєнь та роззброєння: Угода про заходи по зменшенню небезпеки виникнення ядерної війни від 30 вересня 1971 р.⁵³²; Угода про запобігання ядерної війни від 22 червня 1973 р.⁵³³; Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності від 8 грудня 1987 р.⁵³⁴; Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р.⁵³⁵; Договір між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також

---

⁵²⁵ Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24 вересня 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_372.

⁵²⁶ Договір про Антарктиду від 1 грудня 1959 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_224.

⁵²⁷ Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/tlatelolko.pdf.

⁵²⁸ Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від 11 лютого 1971 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/995_385.

⁵²⁹ Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/nuclear_free_pacific.pdf.

⁵³⁰ Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії від 15 грудня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_255.

⁵³¹ Договір про Шпіцберген від 9 лютого 1920 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_112.

⁵³² Угода про заходи по зменшенню небезпеки виникнення ядерної війни від 30 вересня 1971 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901764297>.

⁵³³ Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про запобігання ядерної війни від 22 червня 1973 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901865688>.

⁵³⁴ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про ліквідацію їх ракет середньої і меншої дальності від 8 грудня 1987 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_021.

⁵³⁵ Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_050.

запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25 жовтня 1993 р.⁵³⁶ та ін.

Вагомий внесок у забезпечення екологічної безпеки військової діяльності вносять й Конвенції, що передбачають відповідальність за шкоду, заподіяну ядерною аварією, в тому числі що сталася під час морського перевезення ядерних матеріалів, такі, як: Міжнародна конвенція про відповідальність операторів ядерних суден від 25 травня 1962 р.⁵³⁷ та Конвенція про цивільну відповідальність в галузі морських перевезень ядерних матеріалів від 17 грудня 1971 р.⁵³⁸.

2. Нормативні акти, що регулюють діяльність, пов'язану з ГМО.

Вважається, що першим універсальним міжнародно-правовим актом юридично не обов'язкового характеру, що врегулював питання оцінки ризику при проведенні біотехнологічних лабораторних досліджень стали «Рекомендації щодо безпеки рекомбінантних ДНК: Рекомендації щодо безпеки використання організмів, отриманих за допомогою технології рекомбінантної ДНК в сфері промисловості, сільського господарства та навколишнього середовища» (так звана «Блакитна книга»), ухвалені Організацією економічного співробітництва і розвитку у 1986 р.⁵³⁹.

Документ вперше на універсальному рівні вводить поняття оцінювання ризику від використання біотехнологій та впроваджує ключові критерії Добросовісної промислової широкомасштабної практики (Good Industrial Large-Scale Practice – GILSP)⁵⁴⁰.

---

⁵³⁶ Договір між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25 жовтня 1993 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_007.

⁵³⁷ Міжнародна конвенція про відповідальність операторів ядерних суден від 25 травня 1962 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_241.

⁵³⁸ Конвенція про цивільну відповідальність в галузі морських перевезень ядерних матеріалів від 17 грудня 1971 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_125.

⁵³⁹ *Медведєва М.О.* Історія розвитку проблем міжнародно-правового регулювання біотехнологічної діяльності Медведєва М.О. Міжнародне право і біотехнології: монографія; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2005. 286 с. (с. 14).

⁵⁴⁰ *Recombinant DNA Safety Considerations: safety considerations for industrial, agricultural and environmental applications of organisms derived by recombinant DNA techniques*, 1986. Paris: OECD, 1986. 74 p.

Відкриття у 80-х роках ХХ століття стовбурових клітин в галузі медичної генно-інженерної діяльності стало підставою для прийняття Міжнародних етичних керівних принципів стосовно біомедичних досліджень над людьми Ради міжнародних організацій з медичних наук (1982 р.), Гельсінської декларації (1964 р.) та Положення про генетичне консультування і генну інженерію (1987 р.) Всесвітньої медичної асоціації⁵⁴¹.

В 90-х роках минулого століття черговий сплеск громадського протесту стосовно генно-інженерних методів спонукав уряди держав шукати компроміс для розробки та ухвалення універсальних і регіональних загальнообов'язкових й рекомендаційних міжнародно-правових актів, спрямованих на регулювання як практичної, так і експериментальної діяльності в сфері біотехнологій. Такими документами стали: Конвенція про біологічне різноманіття від 5 червня 1992 р.⁵⁴², Картахенський протокол з біобезпеки від 22 січня 2000 р.⁵⁴³; Нагойсько-Куала-Лумпурський Додатковий протокол про відповідальність і відшкодування за шкоду до Картахенського протоколу про біобезпеку від 15 жовтня 2010 р.⁵⁴⁴; Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій та рівній основі вигод від їх застосування від 29 жовтня 2010 р.⁵⁴⁵; Добровільний кодекс поведінки щодо випуску організмів у навколишнє середовище 1991 р., Технічні керівні принципи ЮНЕП з біобезпеки 1995 р.; Загальна декларація про геном людини і права людини 1997 р.; Європейська конвенція про права людини і біомедицину 1996 р. та Додатковий протокол до неї про заборону клонування 1998 р.; Міжнародна угода Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН щодо рослинних генетичних ресурсів для харчової промисловості й сільського

---

⁵⁴¹ *Медведева М.О.* Історія розвитку проблем міжнародно-правового регулювання біотехнологічної діяльності *Медведева М.О.* Міжнародне право і біотехнології: монографія; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2005. 286 с. (с. 15).

⁵⁴² Конвенція о биологическом разнообразии. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml.

⁵⁴³ Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_935.

⁵⁴⁴ Нагойско-Куала-Лумпурський додатковий протокол об ответственности и возмещении к Картахенскому протоколу по биобезопасности. ООН. Секретариат Конвенции о биоразнообразии. Монреаль, 2011. 16 с.

⁵⁴⁵ Нагойский протокол регулирования доступа к генетическим ресурсам и совместного использования выгод. URL: www.un.org/ru/.../decl.../nagoya_protocol.pdf.

господарства 2001 р., розробляються міжнародні харчові стандарти Комісії Кодексу Аліментарус 2003 р. та ін.⁵⁴⁶.

Метою цих документів є спільне отримання на справедливій та рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів, в т.ч. шляхом надання доступу до них, а також передачі відповідних технологій з урахуванням всіх прав на такі ресурси та технології⁵⁴⁷.

3. Нормативні акти у сфері забезпечення екологічної безпеки при перевезенні небезпечних вантажів

Перевезення небезпечних вантажів – це діяльність, яка пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів, екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій та короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення⁵⁴⁸. З метою запобігання виникненню екологічної шкоди при перевезенні небезпечних вантажів, встановлюються спеціальні вимоги до: організації з упорядкування процесу перевезень; ефективного управління перевезеннями; забезпечення дійового контролю за виконанням перевезень; ліквідації наслідків аварійних подій з небезпечними вантажами; регламентації самого процесу перевезень.

На міжнародному рівні розробка рекомендацій з перевезення небезпечних вантажів для всіх видів транспорту здійснюється Комітетом експертів ООН. Цей Комітет розробляє рекомендації з перевезення небезпечних вантажів – типові правила, які вважаються документами, на підставі яких міжнародні організації та національні органи влади різних країн розробляють нормативні документи, що регламентують перевезення небезпечних вантажів різними видами транспорту.

---

⁵⁴⁶ *Медведева М.О.* Історія розвитку проблем міжнародно-правового регулювання біотехнологічної діяльності / *Медведева М.О.* Міжнародне право і біотехнології: монографія; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2005. 286 с. (С. 16, 20).

⁵⁴⁷ Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття / *Малишева Н.Р., Олещенко В.І., Кузнецова С.В. та ін.* / Відп. ред. Н.Р. Малишева. К.: Хімджест, 2003. 176 с. (С. 34).

⁵⁴⁸ Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. ідомості Верховної Ради України. 2000. № 28. Ст. 222.

Разом з Комітетом експертів працюють такі організації як: Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ); Міжнародна морська організація (ІМО); Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО). Результатами роботи цих організацій є: Правила безпечного перевезення радіоактивних матеріалів (розробляються МАГАТЕ)⁵⁴⁹; Міжнародний кодекс морського перевезення небезпечних вантажів від 27 вересня 1965 р.⁵⁵⁰ (розробляється ІМО); Технічні інструкції з безпечного перевезення небезпечних вантажів повітряним транспортом (розробляються ІКАО)⁵⁵¹. На відміну від Типових правил зазначені документи є обов'язковими для виконання під час міжнародних перевезень небезпечних вантажів країнами, які ратифікували ці угоди.

Вперше спробу створення єдиної загальноєвропейської методологічної бази щодо нормативно-правового забезпечення перевезення небезпечних вантажів здійснено після закінчення Другої світової війни під егідою Європейської економічної комісії ООН у Женеві 30 вересня 1957 р., шляхом підписання Європейської угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ або ADR)⁵⁵².

Крім ДОПНВ, на території Європи діють документи, що стосуються регламентації перевезень небезпечних вантажів, а саме: Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 9 травня 1980 р.⁵⁵³, Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами (ВОПНВ) від 26 травня 2000 р.⁵⁵⁴ та інші.

4. Нормативні акти у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки.

До цієї групи нормативних актів у сфері становлення права екологічної безпеки

---

⁵⁴⁹ Правила безпечного перевезення радіоактивних матеріалів. Видання 2005 р. Серія норм безпеки № TS-R-1. МАГАТЕ Regulations for the Safe Transport of Radioactive Material. 2005 Edition. Safety Standards Series N TS-R-1. IAEA.

⁵⁵⁰ Міжнародний кодекс морського перевезення небезпечних вантажів від 27 вересня 1965 р. URL: <http://sea-library.ru/imdg-code.html>.

⁵⁵¹ Технические инструкции по безопасной перевозке опасных грузов по воздуху: ИКАО. Doc. 9284 AN/905. Утверждено Генеральным Секретарем и опубликовано с его санкции. Монреаль, Издание третье. 1995.

⁵⁵² Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів від 30 вересня 1957 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_217.

⁵⁵³ Конвенція про міжнародні залізничні перевезення від 9 травня 1980 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_291.

⁵⁵⁴ Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами від 26 травня 2000 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_169.

можна віднести: Конвенцію Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) про захист працівників від іонізуючої радіації 1960 р.⁵⁵⁵; Конвенцію про оперативні повідомлення про ядерні аварії 1986 р.⁵⁵⁶; Конвенцію про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р.⁵⁵⁷; Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.⁵⁵⁸; Конвенцію про ядерну безпеку від 17 червня 1994 р.⁵⁵⁹; Об'єднану конвенцію про безпеку відпрацьованого ядерного палива та безпеку радіоактивних відходів від 5 вересня 1997 р.⁵⁶⁰ та ін.

5. Нормативні акти щодо забезпечення екологічної безпеки промисловими об'єктами

До цієї підгрупи нормативних актів належить, зокрема, Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 р.⁵⁶¹. Конвенція регламентує відносини щодо запобігання великих промислових аварій, забезпечення готовності до них і ліквідації наслідків, що мають транскордонний характер. Регулюються різні аспекти транскордонного співробітництва як особливої сфери прикордонної зовнішньоекономічної діяльності з метою уникнення великих промислових аварій з транскордонними наслідками та найбільш ефективних шляхів їх ліквідації, якщо не вдалося запобігти їх виникненню і т. ін.

В) нормативні акти, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

Ця група міжнародно-правових інструментів передбачає встановлення різного роду механізмів для забезпечення екологічної безпеки на глобальному чи регіональному рівнях. Відповідні механізми включають: заходи з оцінки

---

⁵⁵⁵ Конвенція про захист працівників від іонізуючої радіації № 115 від 22 червня 1960 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_116.

⁵⁵⁶ Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію від 26 вересня 1986 р. «Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник», Санкт-Петербург, 1994 год, стр. 17.

⁵⁵⁷ Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації від 26 вересня 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_027.

⁵⁵⁸ Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу від 26 жовтня 1979 р. Ведомости Верховного Совета СССР. 1987. № 18. Ст. 239.

⁵⁵⁹ Конвенція про ядерну безпеку від 17 червня 1994 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_023.

⁵⁶⁰ Об'єднана конвенція про безпеку відпрацьованого ядерного палива та безпеку радіоактивних відходів від 5 вересня 1997 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_335.

⁵⁶¹ Конвенция о трансграничном воздействии промышленных аварий, Хельсинки, 17 марта 1992 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_262.

впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище; гарантування участі громадськості на всіх стадіях при прийнятті екологічно важливих рішень; заходи міжнародної відповідальності і відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень міжнародних норм екологічної безпеки тощо.

Акти цієї групи є найбільш численними і різнохарактерними. Коротко розглянемо лише деякі з них, що є найбільш дієвими у відповідній сфері.

Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (укладена в Еспо 25 лютого 1991 р., набула чинності 10 вересня 1997 р., Україна приєдналась згідно з Законом від 19 березня 1999 р.)⁵⁶² та Протокол до неї щодо стратегічної екологічної оцінки (укладено в Києві 21 травня 2003 р.)⁵⁶³.

Цю Конвенцію розроблено під егідою ЄЕК ООН для налагодження міжнародного співробітництва з метою відвернення, контролю та мінімізації транскордонного впливу на довкілля. Визначені процедурні аспекти оцінки транскордонного впливу на довкілля ще на етапі планування діяльності, а також в процесі прийняття рішень. Сфера дії Конвенції охоплює види діяльності, зазначені в Додатку 1 до неї. Це, зокрема, атомні та теплові електростанції, будівництво автомобільних доріг, залізниць, хімічне виробництво, об'єкти утилізації відходів, будівництво гідротехнічних споруд, водосховищ, портів, каналів, забір підземних вод тощо.

В ході 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи» в 2003 р. було підписано Протокол про стратегічну екологічну оцінку, що поширив механізми оцінки впливу на довкілля з окремих видів діяльності також на плани, програми, тобто стратегічні документи, реалізація яких може мати екологічні наслідки, в т.ч. пов'язані зі здоров'ям населення, станом флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, клімату, повітря, води, ландшафтів, природних об'єктів тощо.

---

⁵⁶² Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_272.

⁵⁶³ Протокол по стратегической экологической оценке к Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте от 21 мая 2003 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_b99.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (укладена в Орхусі 25 червня 1998 р., набула чинності 30 жовтня 2001 р., ратифікована Україною 6 липня 1999 р.)⁵⁶⁴.

Конвенцією врегульовано зобов'язання держав-учасниць щодо надання своїм громадянам реалізовувати право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище (Преамбула) за рахунок здійснення таких юридичних можливостей як: мати доступ до екологічної інформації; брати участь у процесі прийняття екологічно важливих рішень; у випадку виявленого порушення своїх екологічних прав – мати доступ до судових та інших органів для їх захисту та відновлення.

Конвенцією детально врегульовано зміст окремих понять (екологічна інформація, громадськість, екологічно важливі рішення тощо), принципів, процедур та підстав доступу до екологічної інформації заінтересованої громадськості, її збору та поширення, а також підстав, за якими відповідний доступ може бути обмежений. Участь громадськості у прийнятті рішень передбачено у формах громадських слухань, відкритих засідань, участі в оцінці впливу на довкілля, в розробленні екологічних планів, програм, законодавчих та адміністративних актів, у процедурі видачі дозволів на певні види екологічно значущої діяльності тощо. Якщо ж особа вважає своє право порушеним чи обмеженим, вона може звернутись до судових чи інших повноважних органів з метою оскарження прийнятого рішення або відновлення порушеного права. Конвенцією врегульовано можливість накладення судом заборони на діяльність, що може негативно вплинути на довкілля, до прийняття відповідного судового рішення.

Нормативні акти, що встановлюють юридичну відповідальність за порушення міжнародних норм з екологічної безпеки

---

⁵⁶⁴ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015.

Комісія міжнародного права (*International Law Commission ILC*) з 1978 р. розглядає проблему міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду внаслідок по суті небезпечної, але в інших відносинах законної діяльності, що здійснюється в рамках національної юрисдикції. Ця проблема розглядається під назвою «Міжнародна відповідальність за згубні наслідки внаслідок дій, не заборонених міжнародним правом»⁵⁶⁵. Результатом довготривалих перемовин з цього питання стало прийняття 21 червня 1993 р. *Конвенції Лугано про цивільну відповідальність за шкоду від діяльності, небезпечної для навколишнього середовища*⁵⁶⁶.

Конвенція Лугано спрямована на забезпечення адекватної компенсації за збиток від діяльності, небезпечної для навколишнього середовища, в ній передбачені заходи по запобіганню і відновленню. Вона застосовується до інцидентів на території держави-учасниці, незалежно від того, де був понесений збиток, а також до інцидентів за межами такої території, якщо конфлікт правових норм призводить до застосування цієї Конвенції. Розширення територіального застосування Конвенції може бути засноване на правилах взаємності. Шкода за Конвенцією охоплює збиток (наприклад, особистий, майновий, шкоди навколишньому середовищу, включаючи культурну спадщину і ландшафти), викликаний орієнтовним і не вичерпним списком небезпечних видів діяльності, що виконується в професійній якості, включаючи діяльність державних органів, пов'язану з небезпечними речовинами, генетично модифікованими організмами або мікроорганізмами і роботи з відходами. Конвенція не застосовується до збитку, викликаного перевезенням, в тому числі навантаженням і розвантаженням радіоактивних речовин, які підпадають під дію «ядерних» договорів або рівнозначного внутрішнього закону, до збитку від розробки ресурсів морського дна, від транспортної та військової діяльності. Однак вона застосовується до

---

⁵⁶⁵ Режимы ответственности в рамках общего международного права / Справочный документ для семинара Европейской Экономической Комиссии ООН (UNECE) в Будапеште, 21-22 мая 2007 г.. 82 с. (С. 32). URL: <http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/documents/2007/teia-wat/Backgroundworkshopcivil%20liabilityFinalR.pdf>.

⁵⁶⁶ Convention on civil liability for damage resulting from activities dangerous to the environment. Lugano, 21.06.1993. European Treaty Series / 150. 1993.

транспортування по трубопроводах, а також до транспортування, здійснюваного виключно на установці або на місці, недоступному для населення, коли вона є допоміжною і невід'ємною частиною інших видів діяльності.

На сьогоднішній день лише окремі країни світу взяли на себе відповідальність і підписали зазначену Конвенцію. До їх числа можна включити, зокрема, Фінляндію, Грецію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Португалію, Кіпр, Ісландію, Ліхтенштейн тощо. Україна увійшла в категорію країн, які не підписують дану Конвенцію.

Наступним документом даної підгрупи є *Базельський протокол про відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів і їх видалення*⁵⁶⁷. Завдання Протоколу полягає у забезпеченні всебічного режиму відповідальності, а також адекватної та негайної компенсації збитку, заподіяного внаслідок інциденту під час транскордонного перевезення небезпечних та інших відходів, включаючи інциденти, пов'язані з незаконним перевезенням таких відходів. Він застосовується на територіях, що належать до юрисдикції держав-учасників, включаючи землю, морське середовище і повітряний простір, щодо яких держава несе адміністративну та регулятивну відповідальність відповідно з міжнародним правом про захист здоров'я людини або охорони навколишнього середовища.

Цей Протокол застосовується тільки до збитку, нанесеному в районі, що знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці, в результаті зазначеного інциденту, а також до районів, які не підпадають під яку-небудь національну юрисдикцію і на територіях транзитних країн, які не є державами-учасниками, за умови, що ці країни підтримують взаємні гарантії і компенсації на основі міжнародних угод. Він не застосовується й до шкоди, заподіяної в результаті

---

⁵⁶⁷ Протокол про відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення від 10 грудня 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_793.

інциденту, що підпадає під дію іншого режиму відповідальності та компенсації, що забезпечує рівний або кращий захист.

У Протоколі розглядається питання про те, хто несе фінансову відповідальність у випадку інциденту. Розглядається кожен етап транскордонного перевезення, починаючи з пункту, де відходи завантажуються на транспортний засіб, до їх експорту, міжнародного транзиту, імпорту і остаточного видалення. Базельський протокол встановлює важливі правила і принципи цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів, він покриває традиційний збиток, а також екологічний збиток, заподіяний під час транскордонного перевезення небезпечних відходів. Згідно зі статтею 12 традиційний збиток включає загибель людей, тілесні ушкодження, втрату або пошкодження власності, втрату доходу внаслідок економічної зацікавленості в охороні навколишнього середовища, в той час як екологічний збиток включає витрати на відновлення навколишнього середовища і на превентивні заходи. Однак слід відзначити, що безпосередньо екологічний збиток, тобто збиток, що не піддається оцінці в грошовому вираженні, не підпадає під дію цього режиму.

Важливе значення у врегулюванні питання притягнення до юридичної відповідальності за порушення норм екологічної безпеки відіграє й *Протокол про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води до Конвенції 1992 року з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер і до Конвенції 1992 року про транскордонний вплив промислових аварій (від 1 травня 2003 р.)*⁵⁶⁸.

Метою цього Протоколу є забезпечення режиму цивільної відповідальності й адекватної негайної компенсації за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного впливу промислових аварій на транскордонні води,

---

⁵⁶⁸ Протокол про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води до Конвенції 1992 року з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер і до Конвенції 1992 року про транскордонний вплив промислових аварій від 01.05.2003 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2204.0>.

якщо така шкода заподіяна не тій державі, в якій сталася аварія. Протоколом передбачена сувора відповідальність (без вини) оператора, якщо він не доведе, що незважаючи на вжиття відповідних заходів, шкода стала результатом а) збройного конфлікту, військових дій, громадянської війни; б) природного явища, що має виключний, непереборний, непередбачуваний і нестримний характер; в) дотримання обов'язкового заходу, передбаченого державним органом Сторони, де сталася промислова аварія; г) навмисної протиправної поведінки третьої особи. В узагальненому вигляді концепцію суворої відповідальності можна визначити як обов'язок суб'єкта міжнародного права зазнати певних негативних наслідків, які передбачені міжнародними договорами, що полягають у відшкодуванні шкоди, заподіяної діяльністю, що не заборонена міжнародним правом.

Наведені нормативні акти є далеко не поодиноким міжнародно-правовим інструментом, що передбачає встановлення суворої (абсолютної, об'єктивної) відповідальності оператора, а в деяких випадках – держави за шкоду, заподіяну під юрисдикцією однієї держави, навколишньому середовищу або суб'єктам на території (під юрисдикцією) іншої держави.

В першу чергу йдеться про діяльність, пов'язану з використанням об'єктів підвищеної небезпеки (повітряних та морських суден, космічних апаратів, атомних станцій тощо). В ряду таких договорів слід назвати: Конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду, спричинену при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом 1989 р.⁵⁶⁹; Брюссельську конвенцію про відповідальність операторів ядерних суден 1962 р.⁵⁷⁰; Паризьку конвенцію про відповідальність перед третьою стороною у галузі атомної енергії 1960 р.⁵⁷¹; Віденську конвенцію про цивільну

---

⁵⁶⁹ Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, спричинену при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом від 10 жовтня 1989 р. Международное частное право. Сборник документов. М.: БЕК, 1997. С. 387-400.

⁵⁷⁰ Конвенція про відповідальність операторів ядерних суден від 25 травня 1962 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_241.

⁵⁷¹ Конвенція про відповідальність перед третьою стороною у галузі атомної енергії від 29.07.1960 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_006.

відповідальність за ядерну шкоду 1963 р.⁵⁷²; Конвенцією про додаткову компенсацію за ядерну шкоду⁵⁷³; Міжнародну конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р.⁵⁷⁴; Брюссельську конвенцію про цивільну відповідальність у галузі морських перевезень розщеплюючих матеріалів 1971 р.⁵⁷⁵; Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 листопада 1971 р.⁵⁷⁶ та багатьма іншими міжнародно-правовими актами.

Отже, правовий зміст концепції міжнародної екологічної безпеки полягає в прийнятті суб'єктами міжнародного права обов'язку утримуватися від будь-яких видів діяльності, які можуть загрожувати природному балансу екологічних систем, живим і неживим елементам навколишнього середовища. При цьому не має значення, на якому рівні можливі відповідні негативні наслідки: на національному, регіональному чи на глобальному. Сама суть концепції екологічної безпеки полягає в створенні колективної, універсальної системи безпеки, яка об'єднує всі держави планети. Це означає, що неприпустимо зміцнення безпеки одних держав на шкоду іншим і недоцільно створення ізольованих систем екологічної безпеки. Екологічна безпека, як і політична, є рівною і неподільною для всіх суб'єктів міжнародного права. Вже згадана концепція спрямована на захист не тільки тих територій, які знаходяться під суверенітетом будь-якої держави, а й на захист територій з міжнародним режимом: відкритого моря, повітряного простору над відкритим морем, космосу, морського дна за межами національної юрисдикції.

Основною сферою докладання зусиль з точки зору концепції екологічної безпеки є недопущення екологічної катастрофи, яка характеризується

---

⁵⁷² Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21.05.1963 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_006.

⁵⁷³ Конвенція про додаткову компенсацію за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/951_010.

⁵⁷⁴ Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою від 29 листопада 1969 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_806.

⁵⁷⁵ Конвенція про цивільну відповідальність у галузі морських перевезень розщеплюючих матеріалів від 17 грудня 1971 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_125.

⁵⁷⁶ Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 листопада 1971 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_126.

незворотними згубними наслідками для навколишнього середовища. Досягнення цієї мети, в свою чергу, передбачає вирішення наступних завдань: охорона та збереження якості навколишнього середовища, його підвищення, раціональне використання і відтворення природних ресурсів. В якості окремого завдання можна також назвати попередження згубних техногенних катастроф, особливо глобального характеру.

Особливістю всіх перерахованих напрямків забезпечення екологічної безпеки є те, що вони неможливі виключно в рамках міжнародного права, а вимагають відповідного законодавчого регулювання на національному рівні. Це означає, що кожна держава при здійсненні своїх суверенних прав по відношенню до навколишнього середовища, до природних ресурсів повинна дотримуватися міжнародних стандартів і вимог. Зупинити триваючу на планеті екологічну деградацію можливо лише шляхом створення єдиного міжнародно-правового екологічного простору, що дозволить координувати зусилля світової спільноти в галузі забезпечення екологічної безпеки.

Фактично, концепція міжнародної екологічної безпеки істотно коригує принципи суверенітету і невтручання у внутрішні справи суверенної держави. Якщо визнати, що екологічна безпека є неподільною, то можна говорити про становлення принципово нового позадоговірного обов'язку держав обов'язку раціонально використовувати і охороняти довкілля. Це означає, що екологічна політика перестає бути суто внутрішньою справою кожної держави, а грубі порушення екологічних стандартів дають світовій спільноті право вдатися до примусових заходів (санкцій) по відношенню до окремих країн. Поки міжнародній практиці відомі лише такі причини для втручання, як агресія (посягання на міжнародний мир і безпеку), грубі і масові порушення прав людини, пособництво міжнародному тероризму і ряд інших. Цілком можливо, що подальший розвиток концепції екологічної безпеки призведе до появи загальновизнаних правил екологічної поведінки держав, порушення яких буде розглядатися як посягання на міжнародний правопорядок в цілому.

У зв'язку із значним обсягом міжнародно-правових норм, спрямованих на врегулювання питання забезпечення екологічної безпеки, Україна, як член міжнародної спільноти виступила з ініціативою щодо розроблення єдиного міжнародного нормативного акту, який би комплексно визначав стратегію природоохоронної та антропоохоронної діяльності, так звану «Екологічну конституцію Землі»⁵⁷⁷. Вважаємо, що прийняття такого документу зможе подолати колізії та дефекти міжнародного та вітчизняного законодавства у частині визначення загальноприйнятих понять, таких як «раціональне природокористування», «охорона навколишнього природного середовища», «екологічна безпека» тощо, а також припинити наукові суперечки з приводу наявності (відсутності) забезпечення екологічної безпеки, як окремого напряму правового регулювання.

Крім того, вважаю доречною і пропозицію Ю.С. Шемшученка з приводу доцільності утворення таких міжнародних органів в системі ООН, як Ради Екологічної Безпеки на зразок Економічної і Соціальної Ради ООН, якій надати статус міжнародної спеціалізованої організації і наділити широкими повноваженнями по забезпеченню безпечного навколишнього середовища, координації міжнародного екологічного співробітництва тощо, а також Міжнародного екологічного суду, як частини нового світового правопорядку, заснованого на Екологічній конституції Землі⁵⁷⁸.

3.2. Законодавство Європейського Союзу про екологічну безпеку

Вагомий вплив на формування вітчизняного права екологічної безпеки як системи законодавства має відіграти законодавча практика Європейського

---

⁵⁷⁷ Україна ініціює створення Екологічної Конституції Землі. URL: <http://health.unian.ua/country/665607-ukrajina-initsiyue-stvorennyua-ekologichnoji-konstitutsiji-zemli.html>; *Малишева Н.Р.* Состояние и основные тенденции развития международного права окружающей среды. Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К.: ТОВ «Видавництво географічної літератури «Обрії», 2010. С. 12-20.

⁵⁷⁸ *Шемшученко Ю.С.* Сучасні проблеми систематизації екологічного законодавства України. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: Збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). К.: ВГЛ «Обрії», 2011. С. 5-8. (С. 7-8).

Союзу (далі – ЄС) з питань охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки. Законодавство ЄС традиційно називається правом охорони навколишнього середовища та прямо не закріплює усталеного для українського законодавства терміну «екологічна безпека». Однак на розвиток цього напрямку законодавства на європейському рівні стала ситуація з небезпечним характером надмірних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, скиданням промислових і побутових стічних вод у водойми, що призвело до збільшення кількості захворюваності людей та навіть випадки їх смерті⁵⁷⁹.

Негативні зміни якості життя населення і великі економічні втрати від антропогенного впливу з усією серйозністю поставили питання про необхідність формування екологічної політики держав Європи. Вже у 60-і роки ХХ століття в окремих європейських країнах почали прийматись екологічні нормативи щодо вмісту забруднюючих речовин в природних ресурсах, а також створюватись урядові організації, які займаються проблемами навколишнього середовища. Перша державна установа з охорони навколишнього середовища міністерського рівня була утворена в Швеції в 1969 році, а в середині 70-х років ХХ століття в ряді країн ЄС, до складу якого на той час входило 9 держав, були засновані спеціалізовані природоохоронні відомства⁵⁸⁰.

Однак виявилось, що в рамках однієї держави більшість екологічних проблем вирішити неможливо, оскільки зміна клімату, виснаження озонового шару і забруднення морів, земель, повітря не знають державних кордонів. Стало зрозумілим, що охорона навколишнього середовища має не тільки національний, а й міждержавний аспекти. Для вирішення екологічних проблем, що мають транскордонний і глобальний характер, Європейському співтовариству потрібно було створити міждержавні структури і розробити

---

⁵⁷⁹ Так, в 1952 році в Лондоні в результаті смогу, що утворився в повітрі, загинуло близько 2 тис. людей і захворіло більше 20 тис. *The world environment 1972–1992*. London: Chapman and Hall, 1992. 884 p.

⁵⁸⁰ *Клапцов В.М.* Экологическая политика Евросоюза. Проблемы национальной стратегии. 2010. № 3 (4). С. 147-161 (С. 147).

єдину екологічну політику, яка станом на сьогоднішній день нараховує вже сім етапів свого становлення.

Перший етап (1951-1957 рр.) характеризується розробкою та прийняттям загальних документів із формування Європейської Спільноти, зокрема, Паризького засновницького договору про Європейське співтовариство вугілля і сталі 1951 р.⁵⁸¹, в якому, як основні завдання європейської інтеграції, закріплювалися економічний розвиток, зростання зайнятості і підвищення життєвого рівня в державах-членах на основі раціонального використання природних ресурсів і т. ін.

Римський договір 1957 р.⁵⁸², що позначив *другий етап* розвитку (1957-1973 рр.), встановив цілі екологічної політики: збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища; охорона здоров'я людей; досягнення раціонального використання природних ресурсів; сприяння міжнародним заходам розв'язання регіональних і загальносвітових екологічних проблем⁵⁸³. Зазначеним договором передбачалась розробка спільних для Євроатому⁵⁸⁴ та Європейського Економічного Співтовариства (далі – ЄЕС) програм співпраці з охорони довкілля. Так, вже на початку 60-х років ХХ століття стали особливим предметом уваги питання ядерної безпеки, подолання газової і шумової емісії транспортних засобів тощо⁵⁸⁵.

В Європі активна міжнародна екологічна політика почала проводитися з 1973 року, коли була прийнята Перша програма екологічних дій⁵⁸⁶, що збіглося з першою хвилею розширення ЄЕС, та що знаменувало формування *третього етапу* розвитку екологічної стратегії (1973-1986 рр). Для реалізації програми Рада глав урядів країн – членів ЄЕС прийняла у 1972 році рішення про

---

⁵⁸¹ Договір об учреждении Европейского объединения угля и стали от 18 апреля 1951 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_026.

⁵⁸² Договір про застосування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

⁵⁸³ Основы права Европейского Союза. Учебное пособие / под ред. проф. С.Ю. Кашикина. М.: ИНФРА-М., 2002. 137 с. (С. 127).

⁵⁸⁴ Договір об учреждении европейского сообщества по атомной энергии от 25 марта 1957 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_027.

⁵⁸⁵ Лозо В.І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії Європейського Союзу. Монографія. Х.: Право, 2008. 251 с. (С. 22).

⁵⁸⁶ Environment Action Programme. OJ C 112 20.12.1973.

розширення компетенції Співтовариства, в тому числі й у сфері навколишнього середовища. Була розроблена програма, яка фактично передбачила деякі елементи сучасної концепції сталого розвитку. Зокрема, в ній містилося положення про те, що економічний розвиток, процвітання і захист навколишнього середовища – процеси взаємозалежні. Було зазначено, що «захист навколишнього середовища відноситься до основних завдань Товариства». Серед найбільш важливих цілей в програмі були позначені: запобігання, скорочення і обмеження екологічної шкоди; збереження екологічної рівноваги; раціональне використання природних ресурсів тощо⁵⁸⁷.

У цей період приймаються нормативні акти, які спрямовані на врегулювання питання виявлення і класифікації джерел забруднення морського середовища та атмосферного повітря, встановлення процедури обміну екологічною інформацією тощо⁵⁸⁸.

Найбільшими забруднювачами довкілля цими нормативними актами визнано транспорт та промислові об'єкти. У зв'язку з цим у Співтоваристві проведено узгодження законів щодо боротьби з шумовими і газовими емісіями двигунів, почалася гармонізація аналогічних актів щодо промислового устаткування, локального і транскордонного забруднення повітря. З цією метою почалося встановлення показників якості повітря і запроваджуватись обмеження викидів забруднюючих речовин та поводження з небезпечними відходами. В цей період починає регулюватися виробництво і використання хімікатів, обмежується маркетинг і використання деяких небезпечних речовин і препаратів тощо⁵⁸⁹.

Четвертий етап розвитку екологічної стратегії (1982-1992 рр.) ознаменувався закріпленням компетенції Співтовариства у галузі охорони

---

⁵⁸⁷ Лозо В.І. Початок програмного забезпечення правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%2Fnachalo-programmnogo-obespecheniya-pravovyh-osnov-ekologicheskoy-strategii-es.pdf&name=nachalo-programmnogo-obespecheniya-pravovyh-osnov-ekologicheskoy-strategii-es.pdf&lang=uk&c=5896fec28d0a>.

⁵⁸⁸ Там само.

⁵⁸⁹ Лозо В.І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії європейського союзу. Монографія. Х.: Право, 2008. 251 с. (С. 22-24).

довкілля в Єдиному європейському акті 1986 року⁵⁹⁰, який вніс зміни в Римський договір 1957 року. В ньому були визначені цілі і завдання, принципи і напрямки політики ЄС, в тому числі й у сфері охорони навколишнього середовища. Він ознаменував початок активних політичних дій Європейського співтовариства і впровадження в його діяльності принципу екологізації. В цей період були сформовані і такі основні принципи подальшої діяльності Співтовариства та держав-членів в досліджуваній сфері як: превентивних дій; відшкодування шкоди навколишньому середовищу, головним чином шляхом усунення його джерел; оплати збитку тими, хто заподіяв шкоду (стаття 130 г).

Проблеми погіршення стану навколишнього середовища спонукали Співтовариство у Четвертій екологічній програмі на 1987-1992 роки⁵⁹¹ визначити суворі екологічні стандарти вже не просто як варіант розвитку, а як імператив і істотний чинник майбутнього економічного зростання з акцентом на забезпечення неухильного застосування чинного екологічного законодавства, контролю впливу на довкілля всіх «речовин» і «джерел» забруднення, а також безперешкодного доступу громадськості до екологічної інформації⁵⁹².

В рамках активного формування екологічної складової розвитку Європейського Співтовариства в 1990 році створюється Європейське агентство охорони довкілля (European Environment Agency (EEA)), яке стає єдиним органом, на який покладається: систематизація спостережень (моніторингу довкілля); надання інформації, необхідної для вироблення і проведення ефективної політики у галузі охорони довкілля; збирання, перевірка і оцінка екологічних даних; інтеграція європейських інформаційних політик в міжнародні; поширення відомостей; удосконалення методик розрахунку збитків, завданих довкіллю і т. ін. В цей же період встановлюються граничні показники транспортних та індустриальних емісій, включаючи бортові шуми

---

⁵⁹⁰ Єдиний європейський акт від 17 лютого 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_028.

⁵⁹¹ 4th Environmental Action Programme 1987-1992. OJ C 328 07.12.1987.

⁵⁹² Лозо В.І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії європейського союзу. Монографія. Х.: Право, 2008. 251 с. (С. 24-25).

домашніх приладів; ліміти споживання пального автомобілями; порядок використання генетично модифікованих організмів тощо⁵⁹³.

На *п'ятому етапі* (1992-2001 рр.) охорона довкілля виділяється в окремий напрямок політики Європейського Союзу (далі – ЄС). В цей період укладаються Маастрихтський (1992 р.)⁵⁹⁴ та Амстердамський (1997 р.) договори про Європейський Союз, які зробили сталий розвиток однією з основних цілей Союзу. В цей період вперше було прийнято довгострокову (до 2010 р.) П'яту програму дій у галузі охорони довкілля – «У напрямі сталого розвитку», яка зумовила розширення правового регулювання і початкове кодифікування норм ЄС у сфері екології. Програма передбачає поглиблювати зацікавленість проблемами довкілля серед окремих осіб в межах Співтовариства. З цією метою планувалось розробити інформаційні та освітні програми, заохочувати спеціальне територіальне та галузеве планування, підвищити рівень науково-дослідних робіт та проектів розвитку, поліпшити інформування населення у галузі охорони довкілля і широко застосовувати економічні та фіскальні інструменти.

У П'ятій програмі дій щодо охорони довкілля особлива увага приділяється п'яти секторам: промисловості, енергетиці, транспорту, сільському господарству і туризму. Так, у галузі промисловості наголос робиться на розвиток екологічних основ у стратегічному плануванні, поліпшенні менеджменту і контролю за виробничими процесами, підвищенні стандартів на виробництві таким чином, щоб на всіх його стадіях мав місце мінімальний вплив на довкілля, а також на заохоченні саморегуляції, розвитку ефективного менеджменту в галузі утилізації відходів та покращенні інформаційних зв'язків між населенням і промисловістю. У Програмі визнається, що малі та середні підприємства повинні брати участь в усіх зазначених заходах за умови, що вони не повинні бути занадто обтяжливими для них.

У галузі енергетики основна увага спрямована на зменшення викидів

---

⁵⁹³ Лозо В.І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії європейського союзу. Монографія. Х.: Право, 2008. 251 с. (С. 26).

⁵⁹⁴ Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

двоокису сірки (SO₂), окислів азоту (NO₂) та двоокису вуглецю (CO₂). Мається також на увазі збільшення коефіцієнту корисної дії енергетики та розвиток відновлювальних джерел енергії.

На транспорті особливе значення надається удосконаленню управління інфраструктурою, зокрема у галузі громадського транспорту, зменшенню викидів завдяки технічній модернізації автотранспорту та покращенню якості пального, а також заохоченню водіїв до змін у поведінці через встановлення обмежень швидкості.

Розвиток сільськогосподарського сектора пов'язується з реформою спільної сільськогосподарської політики, зі зменшенням використання нітратів та пестицидів тощо.

Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договір про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів від 26 лютого 2001 р.⁵⁹⁵ започаткували *шостий етап* розвитку екологічної політики ЄС. В цей період приймається Шоста програма дій Співтовариства в сфері навколишнього середовища, затверджена Рішенням Європейського Парламенту і Ради № 1600/2002/ЄС від 22 липня 2002 р.⁵⁹⁶, безпосередньо перед Всесвітньою зустріччю на вищому рівні зі сталого розвитку (РІО+10), що пройшла під егідою ООН в Йоханнесбурзі з 26 серпня по 4 вересня 2002 р. Як і планувалося, Шоста програма розроблена на 10 років, що відрізняє її від попередніх програм, які охоплювали менший період часу.

Зазначена програма екологічних дій загалом спрямовувалась на забезпечення трьох умов при проведенні екологічних заходів Співтовариства: 1) внесення принципів охорони навколишнього середовища в різні напрями діяльності ЄС та імплементація принципу екологічної обумовленості діяльності Співтовариства, викладеного в ст. 6 Договору про утворення ЄС; 2) здійснення заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку; 3) проведення

---

⁵⁹⁵ Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договір про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів від 26 лютого 2001 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_261.

⁵⁹⁶ Решение № 1600/2002/ЕС Европейского Парламента и Совета о шестой программе действий сообщества в области окружающей среды от 22 июля 2002 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_861.

екологічних заходів з врахуванням поточного та майбутнього розширення Європейського Союзу.

Програма зосереджувала увагу на чотирьох пріоритетних сферах дій Співтовариства, до яких віднесено: зміну клімату; охорону природи і біологічного різноманіття; захист навколишнього середовища, здоров'я та якість життя; природні ресурси і відходи. Програма також визначала основні завдання організації в сфері міжнародного співробітництва з проблем екології та встановлювала критерії формулювання екологічної політики на основі обробки відповідної інформації і отримання нових даних.

Програмою передбачено спеціальні політико-правові інструменти, на основі яких проводилися б ті чи інші заходи в окреслених пріоритетних сферах:

- у сфері зміни клімату заходи, спрямовані на реалізацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р.;

- у сфері охорони природи і біологічного різноманіття – подальша реалізація положень Конвенції про біологічне різноманіття 1992 року і, зокрема, Картахенського протоколу про біологічну безпеку до неї, а також передбачалась імплементація морських конвенцій про захист морського середовища від забруднення;

- у сфері захисту навколишнього середовища, здоров'я та якості життя облік в усіх сферах законодавства Співтовариства результатів оцінки шкідливості хімікатів; аналіз ефективності застосування законодавства, що визначає правові рамки використання пестицидів; ратифікація міжнародних конвенцій про стійкі органічні забруднювачі, небезпечних хімікати і пестициди і зміни в зв'язку з цим до Регламенту Ради з експорту та імпорту деяких небезпечних хімікатів; вдосконалення застосування положень Рамкової водної директиви і Директиви про якість води для купання; вдосконалення законодавства з шумового забруднення;

- у сфері природних ресурсів і відходів – перегляд законодавства про відходи, включаючи законодавство про стічні нечистоти, біодеградовані

відходи, про упаковку, батареїки і перевезення відходів, а також доповнення Рамкової директиви про відходи 1975 р.

У 2012 році Європейська Комісія представила нову Програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре, в рамках обмеженості ресурсів нашої планети»⁵⁹⁷, якою започаткований *сьомий етап* розвитку екологічної політики ЄС. Ця Програма спрямована на підвищення екологічної сталості в Європі та перетворення ЄС у інклюзивну і сталу «зелену» економіку. Вона включає в себе наступні тематичні пріоритети: 1) охорона, збереження та розвиток природного капіталу ЄС; 2) перетворення ЄС на ресурсозберігаючу, «зелену» та конкурентоспроможну низько вуглецеву економіку; 3) захист громадян ЄС від екологічних ризиків для здоров'я і благополуччя; 4) максимізація переваг екологічного права ЄС; 5) поліпшення доказової бази екологічної політики; 6) забезпечення інвестицій у екологічну та кліматичну політику та досягнення відповідної вартості інвестицій; 7) поліпшення екологічної інтеграції та узгодженості політики; 8) підвищення сталості міст ЄС; 9) підвищення ефективності діяльності ЄС щодо реагування на регіональні та глобальні екологічні та кліматичні виклики.

Відповідно до ст. 191 Договору про функціонування Європейського Союзу ця Програма ґрунтується на принципі вжиття заходів перестороги, а також на принципах вжиття запобіжних заходів, відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, передусім у джерелі забруднення, а також на принципі «забруднювач платить»⁵⁹⁸, що є основою досягнення безпечного і сталого розвитку.

Завдяки положенням таких програм в ЄС на сьогодні розроблена така кількість нормативних актів, спрямованих на їх реалізацію, що їх число рахується сотнями. Можна зробити висновок, що більшість із них спрямовані на сферу забезпечення екологічної безпеки, оскільки стосуються генеральної

---

⁵⁹⁷ Про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети»: рішення № 1386/2013/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 листопада 2013 р. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-ecopolit/N13862013EU.docx>.

⁵⁹⁸ Владислав Бізек. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля / European Union Policy and Legislation on Environmental Matters: Посібник. Київ, 2013. 163 с. (С. 13).

політики Союзу в сфері контролю за якістю і безпекою води і повітря, утилізації відходів, скорочення промислових викидів, безпекою біотехнологій та зниженням рівня шумів тощо.

Для детального аналізу таких нормативних актів із зазначених питань, доцільно, на нашу думку, брати до уваги, що правову систему ЄС формують акти різних рівнів. Це, в першу чергу, *акти «первинного» права*, тобто ті документи, які заклали фундамент інтеграційного утворення, що нині має назву Європейського Союзу. Саме на їх положеннях базуються всі законодавчі акти ЄС, що приймаються в регулювання конкретних питань в різних сферах суспільного життя Співдружності. Саме вони вказують міру дозволеного і можливого в правовому регулюванні на рівні ЄС та держав-членів, закріплюють інституційне забезпечення відповідної правової регламентації, способи захисту правових настанов ЄС від порушень тощо.

Так, основні правові моменти політики забезпечення екологічної безпеки як окремі положення про права громадян Європейського Союзу на безпечне навколишнє середовище закріплені в установчих документах європейського співтовариства, які хоч і не є конституційними, але розглянуті Судом європейського співтовариства як такі⁵⁹⁹. В літературі зазначається, що питання права екологічної безпеки органічно входять в поняття «право людини на сприятливе навколишнє середовище»⁶⁰⁰.

Таким чином, конституційне правове поле політики забезпечення екологічної безпеки і права громадян Європейського Союзу на безпечне довкілля становлять⁶⁰¹:

1) установчі документи (договори про заснування європейських співтовариств): Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і

---

⁵⁹⁹ Дубовик, О.Л. Экологическое право: учебник / О.Л. Дубовик, Л. Кремер, Г. Люббе-Вольф ; отв. ред. О.Л. Дубовик. М.: Эксмо, 2005. 768 с.

⁶⁰⁰ Козачек А.В. Обеспечение экологической безопасности в рамках системы рационального природопользования и защиты окружающей среды в европейских сообществах. Вопросы современной науки и практики. 2008. № 4(14). Том 2. С. 167-171 (С. 168).

⁶⁰¹ Козачек, А.В. Европейское экологическое законодательство: промежуточный отчет по Совместному европейскому проекту «Темпус-Тасис» 25186-2004 «Магистр в области экологического права и политики в Российской Федерации (FRELП)». Тамбов, 2006. 380 с.

сталі; Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії; Договір про заснування Європейського Співтовариства (до 1993 року Європейське економічне співтовариство); Договір про Європейський Союз;

2) інші джерела первинного права (договори, що містять поправки до установчих документів європейських співтовариств): Єдиний європейський акт 1986 р.; Амстердамський договір 1997 р.; Ніццький договір 2001 р.

Так, Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (далі – ЄОВС)⁶⁰² було укладено в Парижі 18 квітня 1951 р. В даний час ЄОВС припинило своє існування. Однак більше 50 років два основних положення даного договору визначали основи екологічної політики ЄОВС. Перше положення стосувалося необхідності раціонального використання природних ресурсів, у тому числі сталеливарними і вугільними підприємствами. У п. d) ст. 3 Паризького договору про заснування ЄСВС зазначено, що «інститути Об'єднання, діючи в загальних інтересах і в рамках відповідних повноважень ... (d) забезпечують підтримку умов, які будуть ... сприяти політиці раціонального використання природних ресурсів і запобігання їх безрозсудного виснаження». Друге положення висвітлювало окремі питання екологічної безпеки, а саме питання охорони праці в цих небезпечних галузях (п. 1 ст. 55 Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі).

Договір про заснування Європейського економічного співтовариства, з 1993 року – Європейське Співтовариство⁶⁰³, який був укладений в Римі 25 березня 1957 р., в першу чергу, обґрунтовує екологічні дії, які прямо пов'язані зі здійсненням концепції спільного ринку і вільної торгівлі ЄС.

Розділ IV Договору про заснування ЄС забезпечує виконання загальних правил міжнародних перевезень, у тому числі і, де-юре, міжнародних правил та правил Ради Європи з перевезення екологічно небезпечних вантажів та відходів, що завдають екологічної шкоди навколишньому середовищу і

---

⁶⁰² Treaty establishing the European Coal and Steel Community and Annexes I-III, Paris, 18 April 1951 (Draft English Text). Paris, 1951. 303 p.

⁶⁰³ European Union. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community Official Journal of the European Communities. 29.12.2006. C 321 E. P. 1–331.

здоров'ю людини. Ст. 54 і 92 цього ж Договору містять положення з таких питань екологічної безпеки як збереження нормальних для людини умов життєдіяльності та відшкодування збитків у разі їх порушення. Наприклад, згідно з п. 3h) ст. 54 «Рада і Комісія здійснюють функції, які покладаються на них в силу вищенаведених положень, зокрема, ... (h) спостерігаючи за тим, щоб умови життя та економічної діяльності не порушувалися допомогою, що надається державами-членами». У п. 2b) ст. 92 Договору про заснування ЄС говориться, про ... «[державну] допомогу, що має на меті відшкодувати збиток, заподіяний стихійними лихами або будь-якими іншими надзвичайними подіями».

Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (далі – Євратом)⁶⁰⁴, що був укладений у Римі 25 березня 1957 р., одночасно з Договором про заснування ЄЕС, передбачає створення Євратому, цілі його політики і його країн-членів в галузі екологічної безпеки, особливо в галузі ядерної та радіаційної безпеки. Такі цілі включають: 1) стурбованість «забезпеченням умов безпеки, які усунуть загрозу для життя і здоров'я населення» (преамбула); 2) розроблення єдиних норм безпеки для захисту здоров'я трудящих і всього населення і спостереження за їх виконанням» (п. в) ст. 2 розділ I «Завдання Співтовариства»).

Основний текст Договору про заснування Євратому включає наступні основні правові положення політики екологічної безпеки: 1) питання професійної підготовки фахівців в галузі забезпечення екологічної безпеки (згідно зі ст. 8, р. II, гл. I, Комісія може створювати в рамках Об'єднаного центру ядерних досліджень школи підготовки фахівців, зокрема, в галузі гірничої розвідки, виробництва ядерних матеріалів високої чистоти, збагачення радіоактивного палива, ядерної техніки, санітарного захисту, виробництва і використання радіоактивних елементів, але тільки з дозволу Економічного і соціального комітету); 2) питання охорони здоров'я і праці (згідно зі ст. 30-38,

---

⁶⁰⁴ Treaty establishing the European Atomic Energy Community (EurAtom), Brussels, 25 March 1957. Brussels, 1957. 176 p.

гл. III, в співтоваристві повинні бути встановлені базові норми санітарної охорони здоров'я трудящих і всього населення від загрози радіації); 3) питання радіаційної та технологічної безпеки (гл. VII, встановлюються заходи радіаційної та технологічної безпеки, які обов'язкові до виконання державами-членами Євратому); 4) питання про терміни розробки та подання нормативно-правових і технічних актів, що стосуються забезпечення екологічної безпеки (р. VI).

Крім установчих документів, які отримали назву «первинного права», законодавчу базу ЄС утворюють *акти «вторинного» права* – акти різних типів, різної юридичної сили, різної сфери дії, різного порядку імплементації та застосування державами-членами. До них належать: а) нормативні акти обов'язкової сили; б) акти «м'якого» права; в) акти тлумачення права.

До нормативних актів обов'язкової сили належать⁶⁰⁵:

- *регламенти* – правові акти ЄС прямої дії, мають загальнообов'язкову юридичну силу для всіх держав-членів і застосовуються ними безпосередньо, без транспозиції їх норм у національні правові системи. Регламентами, зокрема, затверджуються норми щодо експорту та імпорту в межах співтовариства небезпечних хімічних продуктів; вимоги до пакування й етикетування; регламентами ж врегульовані питання впровадження в межах ЄС систем екологічного менеджменту та екологічного аудиту та цілий ряд інших відносин, регулювання яких має бути одноманітним у межах всього Союзу;

- *директиви* – найбільш поширений і гнучкий тип правових актів ЄС, який дає змогу поєднати спільну стратегію ЄС у вирішенні тих чи інших питань та індивідуальний підхід кожної держави до шляхів досягнення встановленої мети. Директиви визначають цілі, яких треба досягти, основні напрями і строки їх досягнення; одночасно вони вимагають транспозиції, тобто перенесення ключових положень в акти внутрішнього законодавства, держав-членів, якими, зокрема, визначаються й шляхи та засоби досягнення цілей і пріоритетів ЄС, закріплених у директивах; у директиві міститься вказівка на граничний термін,

---

⁶⁰⁵ *Малишева Н.Р.* Закономірності побудови права Європейського Союзу. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. *Ю.С. Шемшученка*. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с. (С. 688-691).

до перебігу якого держава-член має прийняти акт власного законодавства з відповідних питань (як правило, від 18 місяців до 2 років); безпосередньо директиви не застосовуються, однак у випадку неприйняття державою-членом протягом періоду, наданого для транспозиції, акта власного законодавства Європейський суд може винести рішення щодо безпосереднього застосування директиви щодо такої держави;

- *рішення* – як і регламенти, це акти прямої дії, що не потребують транспозиції в національне законодавство держав-членів, а застосовуються безпосередньо адресатами, якими можуть бути як держави-члени, так і юридичні чи фізичні особи; на відміну від регламентів, дія яких поширюється на необмежене коло осіб, рішення, як правило, є адресними, тобто адресовані обмеженому колу суб'єктів; крім того, у формі рішення ЄС висловлює свою позицію стосовно міжнародних багатосторонніх конвенцій, одночасно надаючи повноваження щодо виконання формальностей з підписання, приєднання тощо певним особам;

- *міжнародні договори*, однією із сторін яких є Європейське співтовариство (після 1992 р. – Європейський Союз); ЄС є стороною великої кількості міжнародних багатосторонніх, регіональних (європейських) та двосторонніх договорів екологічного спрямування, зокрема, таких як Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, Віденська конвенція про захист озонового шару і Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, та багато інших; більшість з таких договорів підлягають подальшій ратифікації всіма державами-членами.

Акти «м'якого права» це такі документи, що не містять конкретно-регулюючих норм, а мають на меті зорієнтувати держави на відповідну лінію, напрям, стратегію поведінки, або є актами рекомендаційного характеру. Серед них виділяються:

- *резолуції* – документи ЄС, що приймаються з найбільш важливих політичних питань, зокрема, затверджуються програми щодо політики й діяльності у сфері охорони навколишнього середовища;

- *рекомендації* – акти рекомендаційного характеру, що орієнтують держави-члени на певну лінію поведінки, на застосування певних методів, прийомів, засобів; зокрема, у сфері охорони навколишнього середовища прийнято ряд рекомендацій стосовно методів оцінки вартості забруднення в різних секторах (промисловості, транспорті, енергетиці тощо).

Нарешті, *актами тлумачення норм права ЄС є рішення Європейського Суду*, в яких дається офіційне роз'яснення (тлумачення) відповідних правових норм ЄС. Вони не є нормативними актами у власному розумінні слова, але мають значний вплив на сферу правозастосування, зокрема в галузі охорони навколишнього середовища.

Нижче наведемо короткий огляд чинних актів екологічного законодавства ЄС за основною тематикою нашого дослідження та згідно з їх класифікацією за сферами, пов'язаними із забезпеченням екологічної безпеки: 1) нормативні акти, що встановлюють вимоги безпечного використання природних ресурсів; 2) нормативні акти, що встановлюють вимоги для конкретних видів господарської діяльності, які визначаються екологічно небезпечними; 3) нормативні акти, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

А. Нормативні акти, що встановлюють вимоги безпечного використання природних ресурсів

1. Нормативні акти, що регулюють заходи, спрямовані на забезпечення якості повітря. Принагідно зазначити, що заходами, спрямованими на поліпшення якості повітря є розробка граничних або цільових показників якості навколишнього повітря, розробка комплексних стратегій боротьби з наслідками трансграничного забруднення (зокрема, кислотні дощі, озонові діри) шляхом встановлення та прийняття національних квот на викиди в повітря, а також визначення ефективних методів зниження забруднення на цільових територіях за допомогою комплексних програм, таких як Auto-Oil, а також впровадження спеціальних заходів для обмеження викидів та підвищення стандартів виробництва.

Такі заходи здійснюються з метою посилення вимог до «рівнів якості повітря, які не спричиняють серйозних негативних наслідків та ризиків для людського здоров'я і навколишнього середовища», що прямо впливає з положень Шостої Програми дій щодо захисту навколишнього середовища БЕАР, ухваленої Рішенням № 1600/2002/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 липня 2002 р., та якою передбачено розробку тематичної стратегії боротьби із забрудненням повітря під назвою «Чисте повітря для Європи (Clean Air for Europe) (SAFE)». Стратегія SAFE почала впроваджуватись з березня 2001 р. Нею встановлено внутрішні цілі для ЄС та запропоновані відповідні заходи для їх досягнення, а також рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства, особливо щодо найнебезпечніших забруднювачів.

Ядро ж законодавства у сфері якості повітря утворюють Директиви Ради та Рішення Ради ЄС. Ці документи можна умовно поділити на такі, що визначають: (а) стандарти якості навколишнього повітря (граничні показники та керівні принципи), (б) вимоги до контролю якості продукції та обробки матеріалів, та (с) моніторинг та обмін інформацією з цих питань.

Так, стандарти якості навколишнього повітря (граничні показники та керівні принципи) були закріплені в: Рамковій Директиві 96/62/ЄС⁶⁰⁶ та в дочірніх Директивах 1999/30/ЄС⁶⁰⁷, 2000/69/ЄС⁶⁰⁸, 2002/3/ЄС⁶⁰⁹, 2004/107/ЄС⁶¹⁰, які встановлюють базові принципи загальної стратегії визначення та встановлення цільових показників якості повітря з метою уникнення, запобігання або зменшення шкідливого впливу на людський організм та навколишнє середовище, а також базові принципи оцінки якості навколишнього повітря в державах-членах Європейського Союзу, інформування громадськості, особливо

---

⁶⁰⁶ Щодо оцінки та контролю навколишньої атмосфери: директива Ради 96/62/ЄС від 27 вересня 1996 р. Official Journal L 296, 21.11.1996 р. 0055-0063.

⁶⁰⁷ Щодо граничних величин двоокису сірки, двоокису азоту, окисів азоту, твердих часток та свинцю в атмосферному повітрі: директива Ради 1999/30/ЄС від 22 квітня 1999 р. Офіційний вісник. L. 163, 29.06.1999 р.

⁶⁰⁸ Щодо граничних величин бензолу та окису вуглецю в атмосферному повітрі: директива 2000/69/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 листопада 2000 р. URL: <http://www.derzhreestr.gov.ua/45875>.

⁶⁰⁹ Щодо озону в атмосферному повітрі: директива 2002/3/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 лютого 2002 р. URL: <http://nadoest.com/direktiva-20023yec-yevropejskogo-parlamentu-ta-radi-vid-12-ly>.

⁶¹⁰ Щодо миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі: директива 2004/107/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. URL: <http://www.menr.gov.ua/index.php/adaptation/336-ohliad-stanu-harmonizatsii->.

щодо небезпечних граничних показників, та поліпшення якості повітря там, де воно є незадовільним. Пізніше положення цих директив були кардинально удосконалені з точки зору їх спрощення та адміністративної ефективності і замінені єдиною директивою – Директивою 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи» від 21 травня 2008 р.⁶¹¹, яка встановлює заходи, спрямовані на: 1) визначення і встановлення цілей для захисту якості атмосферного повітря з метою уникнення, попередження чи зменшення шкідливих впливів на здоров'я людини та довкілля в цілому; 2) оцінку якості атмосферного повітря в державах-членах на основі загальних методів та критеріїв; 3) отримання інформації про якість атмосферного повітря з метою допомогти у боротьбі із забрудненням повітря та його негативними наслідками, а також контролю довгострокових тенденцій та удосконалень, що виникають в результаті заходів, які вживаються на національному рівні та на рівні Співтовариства; 4) гарантування того, що така інформація стосовно якості атмосферного повітря доступна громадськості; 5) підтримку якості повітря, якщо вона на належному рівні, та її покращення в інших випадках; 6) сприяння росту співпраці між державами-членами щодо зменшенні рівня забруднення повітря.

З метою зменшення транскордонного забруднення атмосферного повітря в межах ЄС було прийнято Директиву 2001/81/ЄС від 23 жовтня 2001 р.⁶¹², яка встановлює національні квоти на викиди забруднювачів, що призводять до підкислення та еутрофікації, а також шкідливих для озонового шару, з метою забезпечення більш повної охорони довкілля та здоров'я людини від негативних наслідків.

Групою спеціальних нормативних актів ЄС встановлюються вимоги щодо окремих, екологічно небезпечних видів діяльності, що можуть впливати на стан

---

⁶¹¹ Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи: директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_950.

⁶¹² Щодо державних граничних норм для певних забруднювачів атмосфери: директива 2001/81/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23 жовтня 2001 р. URL: <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/01/checked-dir-2001-81-ua.pdf>.

атмосферного повітря. До них належать, зокрема, Директиви: 1999/13/ЄС⁶¹³ щодо викидів летючих органічних сполук при використанні органічних розчинників; 98/70/ЄС щодо якості бензину та дизельного палива⁶¹⁴; 93/12/ЄС щодо вмісту сірки у рідкому пальному⁶¹⁵; 94/63/ЄС щодо контролю викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій⁶¹⁶; 99/94/ЄС щодо палива та викидів вуглекислого газу CO_2 новими пасажирськими транспортними засобами; 70/220/ЄС з питань зближення законодавств держав-членів ЄС, яка стосується заходів, що вживаються проти забруднення повітря вихлопними газами автотранспортних засобів, обладнаних двигунами з нагнітаючим запалюванням від 20 березня 1970 р⁶¹⁷; 88/77/ЄС щодо гармонізації законодавства держав-членів ЄС у сфері заходів з протидії забрудненню повітря газоподібними викидами, що виникають при роботі дизельних двигунів, встановлених на транспортних засобах від 3 грудня 1987 р.; 97/68/ЄС щодо гармонізації законодавства держав-членів ЄС у сфері заходів з протидії забрудненню повітря газоподібними та сипкими викидами, що виникають при роботі двигунів внутрішнього згоряння, встановлених на нетранспортних засобах⁶¹⁸; 2000/25/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2000 р. щодо заходів із запобігання та протидії викидам газоподібних та сипких забруднювачів, що виникають при роботі двигунів сільськогосподарських та

---

⁶¹³ Об ограничении выбросов летучих органических соединений вследствие использования органических растворителей в определенной деятельности и установках: директива Совета № 1999/13/ЕС От 11 марта 1999 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_923.

⁶¹⁴ Щодо внесення змін до Директиви 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива: Директива 2003/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 березня 2003 р. URL: derzhreestr.gov.ua/file/31063.

⁶¹⁵ Про скорочення вмісту сірки в деяких видах пального та зміну Директиви № 93/12/ЄС: Директива Ради 99/32/ЄС від 26 квітня 1999 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_909.

⁶¹⁶ Щодо контролю викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій: Директива 94/63/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 грудня 1994 р. Офіційний Журнал L 365, 31.12.1994, р. 0024-0033.

⁶¹⁷ Про зближення законодавств держав-членів ЄС, яка стосується заходів, що вживаються проти забруднення повітря вихлопними газами автотранспортних засобів, обладнаних двигунами з нагнітаючим запалюванням: Директива 70/220/ЄС від 20 березня 1970 р. URL: zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_294.

⁶¹⁸ Про внесення змін до Директиви 97/68/ЄС Європейського Парламенту та Ради про наближення законодавства держав-членів стосовно заходів по боротьбі з викидами газоподібних та дисперсних забруднювачів від двигунів внутрішнього згоряння що монтуються на не дорожніх мобільних механізмах: Директива Комісії 2010/26/ЄС від 31 березня 2010 р. URL: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/catalog/main/ua/364/dir_2010_26_ua.doc.

лісогосподарських тракторів⁶¹⁹; 2001/80/ЄС щодо встановлення обмежень на викиди окремих забруднювачів у повітря великими спалювальними підприємствами⁶²⁰, Рішення: 2002/159/ЄС щодо даних про якість палива; 88/540/ЄЕС щодо Монреальського Протоколу (стосовно зменшення озонового шару) тощо.

Окремий напрямок забезпечення якості атмосферного повітря формують нормативні акти ЄС щодо подолання шумового забруднення. Так, Шоста Програма дій у галузі довкілля 6ЕАР наголошує на продовженні мобілізації зусиль, спрямованих проти шумового забруднення, переведення цієї діяльності у більш широкий контекст. Метою при цьому є «значне зниження кількості людей, що постійно підпадають під довгострокові середні рівні шуму, особливо пов'язаного із дорожнім рухом, та підготовка наступних дій у роботі із директивою про шум у навколишньому середовищі». Для реалізації цієї мети були передбачені два типи дій:

1) блокування джерел шуму: додаткові та подальші заходи, спрямовані на покращення ситуації, включаючи процедури схвалення, що стосуються шумового випромінювання, пов'язаного із послугами та продуктами: від залізничного транспорту, літаків та стаціонарної техніки та, зокрема, від автомобілів, включаючи заходи по зменшенню шуму від взаємодії шин із дорожньою поверхнею, що не наражають на ризик, пов'язаний із дорожньою безпекою;

2) зменшення шуму, пов'язаного із дорожнім рухом: інструменти, що розробляються та впроваджуються у життя для того, щоб зменшити шум, пов'язаний із дорожнім рухом там, де це потрібно, наприклад, шляхом зменшення потреб у транспорті, переходу на менш шумні моделі транспортних засобів, сприяння технічним заходам та постійному плануванню транспортного руху.

---

⁶¹⁹ Про дії, які необхідно вжити проти викидів газоподібних та пилових забруднюючих речовин з двигунів, які встановлені на сільськогосподарських та лісогосподарських тракторах від 22 травня 2000 р. ОВ L 173, 12.7.2000, Р. 1.

⁶²⁰ Про обмеження викидів деяких забруднюючих повітря речовин від великих установок згорання: Директива 2001/80/ЄС від 23 жовтня 2001 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_913.

Основним документом в межах законодавства ЄС про шумове забруднення є Директива 2002/49/ЄС, що стосується оцінки та управління шумом у навколишньому середовищі. Ця Директива спрямована на здійснення контролю за шумом, під який підпадають люди у будівельних зонах, у громадських парках чи інших тихих зонах, у тихих зонах на відкритій місцевості, біля шкіл, лікарень та інших будівель та зон, що є чутливими до шуму. Вона не стосується шуму, який викликано самою незахищеною людиною, шумом, що пов'язаний із домашньою діяльністю, шумом, який створюють сусіди, шумом на робочих місцях або всередині транспортних засобів, або шуму, пов'язаного із військовою діяльністю у військових зонах. Ця Директива спрямована на встановлення загальної шумової політики. Окрім цього, Комісія створила в ЄС мережу експертизи шуму і надає фінансову допомогу різним дослідженням, пов'язаним із шумом, та науковим проектам⁶²¹.

Наближеними до системи забезпечення якості повітря є й положення таких директив, які стосуються: автомобілів (70/156/ЄЕС⁶²², 70/157/ЄЕС⁶²³ з подальшими змінами і доповненнями, 97/24/ЄЕС та 2001/43/ЄС); побутової техніки (86/594/ЄЕС⁶²⁴); не стаціонарного обладнання (2000/14/ЄС⁶²⁵); авіації (80/51/ЄЕС⁶²⁶, 89/629/ЄЕС⁶²⁷, 92/14/ЄЕС⁶²⁸ та 2002/30/ЄС⁶²⁹) та ін.

Вагоме місце у цій сфері посідає й Директива 2004/108/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 грудня 2004 року про наближення законодавства

---

⁶²¹ Про оцінювання і управління шумом навколишнього природного середовища: директива 2002/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 червня 2002 р. ОВ L 189, 18.7.2002, С. 12.

⁶²² Щодо наближення законів держав-членів, що стосуються допустимого рівня звуку і вихлопної системи транспортних засобів: Директива Ради 70/15/ЄЕС від 6 лютого 1970 р. ОВ № L 42, 23.2.1970, С.1.

⁶²³ Директива 70/157/ЄЕС щодо узгодження законів держав-членів про допустимий звуковий рівень і вихлопну систему автомашин. ОJ L 042 23.02.1970 р. 16.

⁶²⁴ Про шум, який створюють побутові прилади: директива 86/594/ЄЕС від 1 грудня 1986 р. ОJ N L 344, 6.12.1986, р. 24.

⁶²⁵ Про шум не стаціонарного обладнання: директива 2000/14/ЄС від 8 травня 2000 р. URL: http://www.icqc.eu/tu/directive_2000_14_EC.php.

⁶²⁶ Директива Ради 80/56/ЄЕС щодо зменшення шумових впливів від надзвукових літаків від 20 грудня 1979 р. Official Journal. L. 018. 24.01.1980. р. 26.

⁶²⁷ Директива Ради 89/629/ЄЕС щодо зменшення шумових впливів. ОJ L 363 13.12.1989 р. 27-28.

⁶²⁸ Директива Ради 92/14/ЄЕС щодо зменшення шумових викидів від надзвукових літаків від 2 березня 1992 р. Official Journal. L. 043. 24.03.1992. р. 0021-0025.

⁶²⁹ Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/30/ЄС про правила і процедури з обмеження діяльності, пов'язаної з шумом в аероортах Співтовариства. ОJ. 2002. L 85/40.

держав-членів ЄС відносно електромагнітної сумісності та про відміну Директиви 89/336/ЄЕС⁶³⁰ тощо.

2. *Нормативні акти, що регулюють здійснення заходів, спрямованих на забезпечення якості вод.* Водні ресурси є однією з найбільш детально врегульованих сфер європейського права навколишнього середовища. Базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази, з метою розробки нової політики ЄС у галузі безпечного використання водних ресурсів, а також на основі проведених консультацій з широким колом спеціалістів, Європейська Комісія запропонувала нову Рамкову Водну Директиву 2000/60/ЄС⁶³¹, ЄС, і яка мала такі цілі: 1) розробка комплексної політики Співтовариства щодо використання водних ресурсів та її впровадження відповідно до принципу субсидіарності; 2) поширення сфери охорони водних ресурсів на всі води: як поверхневі, у тому числі прибережні, так і підземні води; 3) досягнення «належного стану» для всіх вод до визначеної дати та збереження цього стану там, де його вже було досягнуто раніше; 4) управління водними ресурсами річкових басейнів, на основі комбінованого підходу встановлення граничних показників викидів та стандартів якості, з відповідними положеннями про координацію дій для міжнародних річкових басейнів, коли басейн річки розташований у більше ніж одній країні члені ЄС та/або коли він захоплює територію країн, що не є членами ЄС; 5) встановлення тарифів за користування водними ресурсами з урахуванням принципу відшкодування витрат та принципу стягнення плати із забруднювачів; 6) розширення участі громадян, залучених до захисту водних ресурсів; та модернізація законодавства.

Ця директива встановлює законодавчу базу для політики Співтовариства в галузі використання та збереження водних ресурсів, а також захисту континентальних поверхневих вод, прибережних вод та підземних вод, з метою

---

⁶³⁰ Про наближення законодавства держав-членів ЄС відносно електромагнітної сумісності та про відміну Директиви 89/336/ЄЕС: директива 2004/108/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 грудня 2004 р. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/Directive%202004%20108%20EC%20RUS.doc>.

⁶³¹ Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики: Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_962.

запобігання та зменшення забруднення, забезпечення стабільного використання води, охорони водного середовища, поліпшення стану водних екосистем та мінімізації негативних наслідків повеней та посух.

Якість води в рамках ЄС також регулюється такими правовими актами, як: Директива 76/160/ЄЕС щодо води для купання; Директива 98/83/ЄС щодо якості води, призначеної для споживання людиною⁶³²; Директивою 2006/118/ЄС від 12 грудня 2006 року Європейського Парламенту і Ради про захист ґрунтових вод від забруднення та виснаження⁶³³.

З питань контролю скидів законодавство ЄС утворюють: Директива 91/271/ЄЕС щодо очищення міських стічних вод⁶³⁴; Директива 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення⁶³⁵ та ін.

3. Нормативні акти, що регулюють заходи щодо захисту ґрунтів. Одним із напрямів діяльності ЄС у галузі довкілля є захист ґрунтів від ерозії та забруднення. Прикладом цієї групи нормативних актів можна назвати директиву Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. про охорону навколишнього середовища і, в тому числі, ґрунту під час використання вологих опадів у сільському господарстві⁶³⁶ і т. ін.

4. Нормативні акти, що спрямовані на регулювання заходів із запобігання зміни клімату. Європейська Рада (Рада ЄС) від 4 лютого 1991 р. уповноважила Комісію від імені ЄС брати участь у переговорах стосовно Рамкової конвенції ООН щодо зміни клімату, яка була прийнята у Нью-Йорку 9 травня 1992 р..

---

⁶³² Директива 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною від 3 листопада 1998 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_963.

⁶³³ Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. Оpubлікована в Официальном журнале N L 372, 27.12.2006, стр. 19-31.

⁶³⁴ Директива 91/271/ЄЕС щодо очистки міських стічних вод від 21 травня 1991 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_911.

⁶³⁵ Директива 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення. URL: [file: C:/Users/oleh/Downloads/Dir_91_676.pdf](file:C:/Users/oleh/Downloads/Dir_91_676.pdf).

⁶³⁶ Про охорону навколишнього середовища і, в тому числі, ґрунту під час використання вологих опадів у сільському господарстві: директива Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. ОВ L 181, 4.7. 1986, С. 6.

Співтовариство ратифікувало Рамкову конвенцію Рішенням 94/69/ЄС від 23 грудня 1993 р.⁶³⁷.

На четвертій зустрічі Конференції Сторін у Берліні у березні 1995 р. Сторони Конвенції вирішили домовитися щодо Протоколу, який міститиме заходи зі скорочення викидів у промислових країнах на період до 2000 року. Після напруженої роботи 10 грудня 1997 р. відповідний Протокол був укладений у Кіото. Європейське Співтовариство підписало Протокол 29 квітня 1998 р. У грудні 2001 р. Рада ЄС в Лаекені підтвердила, що Євросоюз хоче, щоб Кіотський Протокол набрав чинності до Йоганнесбурзького Саміту зі сталого розвитку. Тому від імені Співтовариства Рада ЄС своїм Рішенням 2002/358/ЄС⁶³⁸ ухвалила Кіотський Протокол. Держави-члени мали узгодити дії та задіяти механізми ратифікації, щоб ратифікувати Протокол одночасно з ЄС, тобто до червня 2002 року.

Законодавство ЄС у сфері зміни клімату містить: Рішення 2002/358/ЄС стосовно ухвалення від імені Європейського Співтовариства Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції ООН щодо зміни клімату та спільного виконання відповідних зобов'язань; Рішення № 280/2004/ЄС стосовно механізмів моніторингу у країнах Співтовариства викидів газів, здатних викликати парниковий ефект, та стосовно дотримання вимог Кіотського Протоколу⁶³⁹; Директиву 2003/87/ЄС (доповнена Директивою 2004/101/ЄС⁶⁴⁰), що встановлює механізм продажу дозволів на викиди газу у межах Співтовариства та доповнює Директиву 96/61/ЄС⁶⁴¹.

---

⁶³⁷ Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Рішення Ради 94/69/ЄС від 15 грудня 1993 р. OJ. L. 33, 07.02.1994, 11 р.

⁶³⁸ Про ухвалення, від імені Європейських Співтовариств Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо зміни кліматичних умов та спільного виконання зобов'язань: рішення Ради 2002/358/ЄС від 25 квітня 2002 р. OJ. L 130, 15.5.2002, 1 р.

⁶³⁹ Про механізм моніторингу викиду парникового газу у Співтоваристві та імплементації Кіотського протоколу: Рішення Європейського Парламенту та Ради 280/2004/ЄС від 11 лютого 2004 р. URL: http://www.europa.eu.int/eur-lex/prj/en/OB/dat/2004/l_049/l_04920040219en00010008.pdf.

⁶⁴⁰ Про встановлення схеми дозволеного викиду парникового газу в межах Співтовариства та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС: Директива 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 жовтня 2003 р. URL: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l28012.htm>.

⁶⁴¹ Про внесення змін до Директиви 2003/87/ЄС про встановлення схеми дозволеного виділення парникового газу в межах Співтовариства, стосовно проектних механізмів Кіотського протоколу: Директива 2004/101/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 жовтня 2004 р. URL: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l28012.htm>.

Крім того, на європейському рівні відбуваються й інтеграційні заходи екологічних питань у секторальні політики (так звана екологізація), що виступає однією з найважливіших концепцій останньої екологічної політики ЄС. Правові засади такої інтеграції закріплені у Договорі про функціонування Європейського Союзу наступним чином: «ст. 11: Вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища повинні бути інтегровані у визначення і здійснення політики та діяльності Союзу, зокрема з метою сприяння сталому розвитку».

Концепція такої інтеграції була вперше чітко закріплена у Четвертій програмі з охорони довкілля в ЄС, а її застосування можна прослідкувати не лише в усіх наступних програмах, але й в усій секторальній політиці ЄС. Прикладом розвитку такої політики є прийняття в галузевих політиках ЄС стратегічних програм розвитку з урахуванням екологічної складової. Зокрема, в 2007 р. в рамках стратегії «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання»⁶⁴², Рада ухвалила енергетичні цілі, спрямовані на скорочення викидів парникових газів на 20%, збільшення частки відновлюваних джерел енергії до 20 % та підвищення енергоефективності на 20%. У зв'язку з цим, Комісією Європейського Парламенту, Радою, Європейським економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів від 10 листопада 2010 р. було розроблено Комюніке «Енергетика 2020: стратегія конкурентоспроможності, сталої і безпечної енергетики»⁶⁴³, яким передбачається: 1) обмеження використання енергії в Європі; 2) створення пан'європейського інтегрованого енергетичного ринку; 3) розширення прав і можливостей споживачів та досягнення високого рівня безпеки; 4) розширення лідерства Європи у розвитку енергетичних технологій та інновацій; 5) зміцнення зовнішнього виміру енергетичного ринку ЄС.

---

⁶⁴² Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання. URL: <http://fra.org.ua/uploads/media/file/0001/01/85c65ab6bada07f232e264f4d68d79ac8c9ee1a4.pdf>.

⁶⁴³ Енергетика 2020: стратегія конкурентоспроможності, сталої і безпечної енергетики: Повідомлення Європейської Комісії для Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету і комітету регіонів SEC (2010) 1346. URL: http://esco.co.ua/journal/2011_5/art160.pdf.

У транспортній сфері ЄС розроблена «Біла книга: план розвитку єдиного європейського транспортного простору – на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи»⁶⁴⁴, яка включає в себе 40 ініціатив на наступне десятиліття, що мають на меті створення конкурентоспроможної транспортної системи, та яка сприятиме підвищенню мобільності і т. ін. у той же час, пропозиції дозволяють значно скоротити залежність Європи від імпорту нафти та скоротити на 60% викиди вуглекислого газу транспортом до 2050 року. До 2050 року основні цілі у транспортній сфері мають включати: 1) відсутність у містах автомобілів, які працюють на традиційному паливі; 2) 40% використання палива із сталим низьким вмістом вуглецю в авіації, скорочення викидів з суден принаймні на 40%; 3) 50% перехід міжміських пасажирських та вантажних перевезень на середні відстані з автомобільного транспорту на залізничний і водний транспорт; 4) 60% скорочення викидів транспортом до середини століття.

Відповідні політики формуються й у сфері промислової політики (Регламент ЄС про хімічні речовини та їх безпечне використання 1907/2006/ЄС⁶⁴⁵), в сільському господарстві, щодо якості і безпечності продукції (Інтегрована політика щодо продукції), в інноваційній сфері («План дій щодо розвитку технологій захисту довкілля» 2004 року, «План дій з еко-інновацій» 2011 року)⁶⁴⁶ тощо.

Б. Нормативні акти, що встановлюють вимоги для конкретних видів господарської діяльності, які визначаються екологічно небезпечними

Ця група нормативних актів, як і на міжнародному рівні, характеризується врегулюванням таких видів діяльності, які в силу своєї специфіки, або при

---

⁶⁴⁴ Біла книга: план розвитку єдиного європейського транспортного простору – на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи. URL: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.

⁶⁴⁵ Про хімічні речовини та їх безпечне використання: Регламент Європейського Парламенту і Ради 1907/2006/ЄС від 18 грудня 2006 р. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/Regulation%20EU%201907%202006%20REACH.doc>.

⁶⁴⁶ Бівзек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля: посібник. URL: <http://www.greenmind.com.ua/images/meropriyatiya/EC-LEG-Textbook-UA.pdf>.

настанні надзвичайних ситуацій можуть призвести до негативного впливу на декілька природних ресурсів чи екологічних систем одночасно.

До таких нормативних актів належать.

1. Нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку в промисловості.

Директива 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди⁶⁴⁷ (інтегроване запобігання та контроль забруднення – ІРРС), являє собою основний інструмент регулювання для окремих важливих стаціонарних джерел (великих спалювальних установок, сміттєспалювальних установок, установок з використанням органічних розчинників, установок, що належать до сфери застосування колишньої Директиви ІРРС). Ця Директива поступово скасовує та замінює такі директиви як: 96/61/ЄС про всеохоплююче запобігання і контроль за забрудненнями⁶⁴⁸, 1999/13/ЄС про обмеження викидів летючих органічних сполук, що утворюються в результаті використання органічних розчинників у окремих видах діяльності та установках⁶⁴⁹; які стосуються використання діоксиду титану у промисловості (78/176/ЄЕС, 82/883/ЄЕС та 92/112/ЄЕС) тощо.

У Директиві визначаються основні принципи видачі дозволів та контролю установок на основі інтегрованого підходу, а також застосування найкращих наявних методик, які є найбільш ефективними методами досягнення високого рівня охорони навколишнього середовища, з урахуванням витрат і вигод, а також визначаються мінімальні вимоги, у тому числі гранично допустимі викиди для окремих галузей промисловості (великих спалювальних установок, сміттєспалювальних установок, використання органічних розчинників та виробництво діоксиду титану).

Ця Директива пов'язана з декількома Виконавчими рішеннями Комісії: 2013/84/ЄС від 11 лютого 2013 р. про встановлення найкращих наявних

---

⁶⁴⁷ Директива 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення) OJ L 334/17 2010.12.17.

⁶⁴⁸ Директива 96/61/ЄС про всеохоплююче запобігання і контроль за забрудненнями від 24 вересня 1996 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_497.

⁶⁴⁹ Директива 1999/13/ЄС про обмеження викидів летючих органічних сполук, що утворюються в результаті використання органічних розчинників у окремих видах діяльності та установках від 11 березня 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_923.

методик для дублення шкір; 2013/163/ЄС від 26 березня 2013 р. про встановлення найкращих наявних методик для виробництва цементу, вапна та оксиду магнію; 2012/134/ЄС від 28 лютого 2012 р. про встановлення найкращих наявних методик для виробництва скла; 2012/135/ЄС від 28 лютого 2012 р. про встановлення найкращих наявних методик для виробництва чавуну і сталі; 2012/249/ЄС від 7 травня 2012 р. про визначення періодів пуску і зупинки для цілей Директиви 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради про промислові викиди; 2012/115/ЄС від 10 лютого 2012 р. про визначення правил щодо національних перехідних планів, передбачених Директивою 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради про промислові викиди.

Регламент (ЄС) № 166/2006 Європейського Парламенту і Ради від 18 січня 2006 р. про створення Європейського реєстру викидів і перенесення забруднювачів та про внесення змін і доповнень до Директив Ради 91/689/ЄЕС та 96/61/ЄС забезпечує доступ громадськості до докладної інформації про викиди та переміщення забруднюючих речовин і відходів з близько 24 000 промислових об'єктів.

Важливими для цієї групи нормативних актів є також директиви Seveso I, II і III. Так, Директива Ради 82/501/ЄЕС про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами⁶⁵⁰, так звана Директива Seveso, була прийнята у 1982 р.. У Директиву двічі вносилися поправки, у 1987 р. Директивою 87/216/ЄЕС від 19 березня 1987 р. та у 1988 р. Директивою 88/610/ЄЕС від 24 листопада 1988 р.. Обидві поправки були спрямовані на розширення сфери дії Директиви, зокрема, щодо зберігання небезпечних речовин. Поправки були внесені у зв'язку з масштабною аварією на заводі «Union Carbide» у Бхопалі, Індія, у 1984 р., де внаслідок витоку метілізоціаната загинуло більше 2500 людей, а також з аварією на складі «Sandoz» в Базелі, Швейцарія, у 1986 р., де вода для пожежогасіння, забруднена ртуттю, фосфорорганічними пестицидами та іншими хімічними речовинами,

---

⁶⁵⁰ Council Directive 82/501/EEC of 24 June 1982 on the major-accident hazards of certain industrial activities. OJ L 230. 05.08.1982. 1 p.

спричинила масштабне забруднення Рейну та призвела до загибелі півмільйона риби.

9 грудня 1996 р. була прийнята Директива Ради 96/82/ЄС про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами⁶⁵¹, так звана Директива Seveso II, замінила Директиву Seveso I. Seveso II включала перегляд і розширення сфери дії, введення нових вимог щодо систем управління промисловою безпекою, планування дій у надзвичайних ситуаціях та планування землекористування, а також посилення положення про інспектування з боку держав-членів. У світлі промислових аварій (у Тулузі, Бая-Маре та Енсхеде) та досліджень канцерогенів та речовин, небезпечних для навколишнього середовища, Seveso II була розширена Директивою 2003/105/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 грудня 2003 р. з внесенням поправок у Директиву Ради 96/82/ЄС. Найбільш важливі нові положення охоплювали ризики, пов'язані із зберіганням та переробкою у видобувній промисловості, піротехнічними та вибуховими речовинами, а також зберіганням нітрату амонію та нітратних добрив.

Подальша адаптація положень про запобігання великим промисловим аваріям відбулася 4 липня 2012 р. із оприлюдненням Директиви 2012/18/ЄС Європейського Парламенту і Ради про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, та про внесення змін та подальше скасування Директиви Ради 96/82/ЄС⁶⁵². Основні зміни у цій, так званій Директиві Seveso III включали:

- технічні оновлення з урахуванням змін у класифікації хімічних речовин ЄС. У 2008 р. Рада та Європейський Парламент ухвалили Регламент про класифікацію, маркування та упаковку (далі – КМУ) речовин і сумішей, забезпечуючи адаптацію системи ЄС до нової міжнародної класифікації хімічних речовин ООН (Всесвітньої гармонізованої системи – ВГС). Відтак,

---

⁶⁵¹ Директива Ради 96/82/ЄС від 9 грудня 1996 року про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами ОВ L 10, 14.1.1997. С. 13.

⁶⁵² Директива 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 року про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, знесенням змін та подальшим скасуванням Директиви Ради 96/82/ЄС. ОJ L. 197/1. 14.7.2012.

виникла необхідність адаптації Директиви Seveso, оскільки сфера її застосування базувалася на колишній класифікації хімічних речовин, яка буде скасована Регламентом про КМУ до червня 2015 р.;

- покращення доступу громадян до інформації про ризики, які виникають в результаті діяльності близько розташованих компаній, та правила поведінки на випадок аварії;

- більш ефективні правила участі заінтересованої громадськості у розробленні проектів землекористування, пов'язаних з підприємствами Seveso;

- доступ до правосуддя для громадян, яким не було відмовлено у відповідному доступі до інформації або участі у розробці проектів;

- більш суворі стандарти щодо інспекції установ для забезпечення більш ефективного дотримання правил техніки безпеки.

Директива Seveso III 2012/18/ЄС набрала чинності 13 серпня 2012 р. Держави-члени мали адаптувати та виконати Директиву до 1 червня 2015 р., яке також є датою початку повного застосування нової класифікації хімічних речовин у Європі. Ця Директива застосовується для будь-яких об'єктів, на яких знаходяться або ймовірно можуть утворитися в результаті аварії небезпечні речовини, в обсягах, які дорівнюють або перевищують обсяги, зазначені у Додатку до Директиви. Дана Директива не поширюється на: військові установи; загрози, пов'язані з іонізуючим випромінюванням; перевезення небезпечних речовин автомобільним, залізничним, повітряним транспортом або внутрішніми водними шляхами; транспортування небезпечних речовин трубопроводами за межі об'єктів, охоплених Директивою; розробку родовищ корисних копалин, за винятком операцій хімічної та термічної обробки та зберігання, пов'язаного з такими операціями, які призводять до наявності небезпечних речовин; розвідку надр та розробку морських родовищ; полігони відходів і т. ін.

2. Нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку у сфері поводження з хімікатами. Вважається, що нагромадження у довкіллі токсичних речовин (важких металів, біологічно руйнованих хімікатів,

радіоактивних відходів) пов'язане з руйнуванням генофонду, скороченням біологічної різноманітності і є однією з найбільш актуальних комплексних проблем, що визначають екологічну ситуацію у XXI ст.⁶⁵³. Щороку синтезується кілька тисяч нових хімічних сполук, більшість із яких токсична. Такі речовини, як ДДТ, виявляють навіть в організмах тварин, які живуть в Антарктиді, що дозволяє зробити висновок про те, що на Землі вже не залишається зон, вільних від забруднення⁶⁵⁴.

До цієї групи нормативних актів слід віднести: Директиву Ради 73/404/ЄЕС про узгодження законів держав-членів про миючі засоби⁶⁵⁵, (є одним з найбільш ранніх нормативних актів, що регулюють виробництво й використання хімікатів); Директиву Ради 82/242/ЄЕС про зближення законів країн Співтовариства про методи випробування біодеградуючих мийних елементів⁶⁵⁶.

Директива Ради 86/94/ЄЕС і Рекомендація Комісії 89/542/ЄЕС доповнили вимоги щодо виробництва, належної обробки, використання й маркування мийних засобів і засобів для чищення, закріплені Директивою Ради 88/379/ЄЕС про зближення законів, інструкцій і адміністративних заходів держав-членів з класифікації, пакуванню й маркуванню небезпечних складів⁶⁵⁷.

Регламентом Ради (ЄЕС) 793/93 встановлена необхідність оцінки та контролю ризиків існуючих хімікатів⁶⁵⁸; регулювання оцінки ступеня ризику – Регламентом Комісії (ЄС) 1488/94, що закріпив принципи оцінки ризиків людині й навколишньому середовищу від існуючих речовин відповідно до

---

⁶⁵³ Лозо В.І. Правове регулювання використання хімікатів в історії законодавства Європейського Союзу про охорону навколишнього середовища. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VKhnuvs/2007_36/36/63.pdf.

⁶⁵⁴ Брусиловский С.А. Эсхатология: мифы и реальность Дельфис, № 1(6) /96.

⁶⁵⁵ Директива Ради 73/404/ЄЕС про узгодження законів держав-членів про миючі засоби. OJ L 347 17.12.1973 p.51- 52 зі зм.: OJ L 109 22.04.1982 p.1; OJ L 080 25.03.1986 p.51; OJ L 001 03.01.1994 p.263.

⁶⁵⁶ Директива Ради 82/242/ЄЕС про зближення законів країн Співтовариства про методи випробування біодеградуючих мийних елементів. OJ L 001 03.01.1994 p.263.

⁶⁵⁷ Директива Ради 88/379/ЄЕС про зближення законів, інструкцій і адміністративних заходів держав-членів з класифікації, пакуванню й маркуванню небезпечних складів. OJ L 187, 16. 7. 1988, p. 14.

⁶⁵⁸ Council Regulation (EEC) 793/93 of 23 March 1993 on the evaluation and control of the risks of existing chemicals. Official Journal. L 84. 5/4/1993. P. 1.

Регламенту ради (ЄЕС) 793/93⁶⁵⁹. Крім того, були встановлені й пріоритетні переліки хімікатів – регламентами Комісії (ЄС) 1179/94 (42 речовини), 2268/95 (36 речовин), 143/97 (32 речовини).

Рішення Комісії 95/365/ЄС⁶⁶⁰ встановило екологічні критерії для присвоєння мийним засобам еко-ярлика Співтовариства.

Директивою 76/769/ЄЕС Рада погоджувала закони й адміністративні заходи країн Співтовариства про обмеження маркетингу й використання деяких небезпечних речовин і препаратів⁶⁶¹. У даному акті вказувалося, що деякі типи ламп, попільниць й інших декоративних об'єктів мають скляні контейнери з отрутним наповненням. Пошкодження таких об'єктів може також спричиняти пожежі та вибухи. Для запобігання нещасним випадкам були встановлені правила розміщення на ринку небезпечних речовин, які спрямовані на захист споживачів і довкілля від екотоксичних елементів. Лабораторні дослідження до цього часу виявили, що бензол, який використовується, крім іншого, для виготовлення іграшок, стимулює розвиток раку та лейкемії. Тому Директива Ради 82/806/ЄЕС⁶⁶² внесла зміни про граничні концентрації цього елемента у виробках. Чергові доповнення в Директиву 76/769/ЄЕС були внесені Директивою Ради 82/828/ЄЕС⁶⁶³ у відношенні списку небезпечних речовин, що входять до складу термопластиків, використовуваних при виготовленні або обслуговуванні газових турбін, у ядерних реакторах, при будівництві суден і літаків, при виготовленні напівпровідникових пристроїв і лінз високої точності.

Обмежувалося використання в текстильній промисловості й полібромінатедбіфенолу (polybrominated biphenyls (PBB))⁶⁶⁴, застосування

---

⁶⁵⁹ Commission Regulation (EC) 1488/94 of 28 June 1994 Laying down the principles for the assessment of risks to man and the environment of existing substances in accordance with Council Regulation (EEC) No 793/93. Official Journal. L 161. 29/06/1994. P. 3, 1.

⁶⁶⁰ Рішення Комісії 95/365/ЄС про встановлення екологічних критеріїв для присвоєння мийним засобам еко-ярлика Співтовариства. OJ L 217, 13. 9. 1995, p. 14.

⁶⁶¹ Директива 76/769/ЄЕС про погодження законів й адміністративних заходів країн Співтовариства про обмеження маркетингу й використання деяких небезпечних речовин і препаратів. OJ L 262 27.09.1976 p. 201-203 зі зм. OJ L 197 03.08.1979 p.37-38.

⁶⁶² Директива Ради 82/806/ЄЕС про внесення змін до Директиви 76/769/ЄЕС в частині встановлення граничних концентрацій бензолу у виробках. OJ L 339 01.12.1982 p.55-56.

⁶⁶³ Council Directive 82/828/EEC of 3 December 1982 amending (PCT) Directive 76/769/EEC. OJ L 350 10.12.1982.

⁶⁶⁴ Council Directive 83/264/EEC of 16 May 1983 amending Council Directive 76/769/EEC. OJ L 147 06.06.1983.

азбесту⁶⁶⁵, а також інших речовин, що становлять серйозну загрозу для здоров'я людини і навколишнього середовища. Крім того, Єврокомісія розробила скоординовану стратегію Співтовариства з розміщення на ринку і використання хімічних виробів, використовуваних для збереження деревини, яка базувалася на інформації, що надається державами-членами, про хімікати і оцінку ризику їх впливу на людину і навколишнє середовище і т. ін.⁶⁶⁶.

До цієї групи нормативних актів можна віднести Директиви Ради ЄС: 91/157/ЄЕС, яка була присвячена зближенню законів держав-членів про батареї і акумулятори, що містять деякі небезпечні речовини⁶⁶⁷, і приписувала, зокрема, їх рециркуляцію для заощадження початкових ресурсів і запобігання забрудненню довкілля; 82/883/ЄЕС, яка встановила процедуру спостереження і контролю навколишніх середовищ, що перебували під загрозою забруднення діоксидами титану⁶⁶⁸ і приписувала, щоб держави-члени склали програми для прогресивного скорочення і можливого усунення забруднення довкілля рідкими, твердими і газоподібними відходами. Скидання твердих і сильних кислотних відходів підлягало забороні, а слабких кислотних і нейтралізованих – прогресивному зменшенню; 67/548/ЄЕС⁶⁶⁹ і Рішення Єврокомісії 85/71/ЄЕС про список хімічних речовин, що підлягають реєстрації⁶⁷⁰; Директива Єврокомісії 93/67/ЄЕС⁶⁷¹ встановила загальні принципи оцінки видів ризику, що викликається використанням хімікатів; 89/391/ЄЕС⁶⁷² встановлювала заходи безпеки і захисту здоров'я робітників при використанні хімічних речовин;

⁶⁶⁵ Commission Directive 1999/77/EC of 26 July 1999 adapting to technical progress Annex I to Council Directive 76/769/EEC. OJ L 207 06.08.1999.

⁶⁶⁶ Лозо В.І. Нормативи виробництва й використання хімікатів в екологічному праві Євросоюзу. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «ПРАВО». 2012. Випуск 18. С. 79-87 (С. 80-81).

⁶⁶⁷ Директива Ради 91/157/ЄЕС щодо зближення законів держав-членів про батареї і акумулятори, що містять деякі небезпечні речовини. OJ L 078 26.03.1991.

⁶⁶⁸ Council Directive 82/176/EEC of 22 March 1982 on limit values and quality objectives for mercury discharges by the chlor-alkali electrolysis industry. OJ L 001 03.01.1994.

⁶⁶⁹ Council Directive 79/831/EEC of 18 September 1979 amending Directive 67/548/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions relating to the classification, packaging and labelling of dangerous substances. OJ L 259, 15. 10. 1979.

⁶⁷⁰ Commission Decision 85/71/EEC of 21 December 1984 concerning the list of chemical substances notified pursuant to Council Directive 67/548/EEC. OJ L 030 02.02.1985.

⁶⁷¹ Commission Directive 93/67/EEC of 20 July 1993 laying down the principles for assessment of risks to man and the environment of substances notified in accordance with Council Directive 67/548/EEC. OJ L 227 08.09.1993.

⁶⁷² Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. OJ L 183, 29. 6. 1989.

87/18/ЄЕС про гармонізацію законів, інструкцій і адміністративних заходів щодо застосування принципів GLP для випробування хімічних речовин⁶⁷³ та багато інших.

Необхідно також враховувати інструкції з інформації, що вимагається від виробників і імпортерів, закріплені в Регламенті Комісії (ЄС) 142/1997 про надання інформації про використовувані речовини. У цій же системі перебувають Рекомендації й Повідомлення Комісії 1999/721/ЄС, 2001/194/ЄС, 2001/838/ЄС, 2002/575/ЄС і 2002/576/ЄС, 2002/755/ЄС, 2004/394/ЄС, 2006/283/ЄС⁶⁷⁴ і 2006/C90/04⁶⁷⁵, присвячені оцінці ризику й стратегіям його зниження для таких речовин, як бензол, сульфат етану та ін. Усі ці акти виявилися передумовою введення в ЄС системи REACH, який являє собою компроміс між екологами, медиками й захисниками прав споживачів – з одного боку, і представниками хімічної промисловості – з іншого і т. ін.

3. Нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку у сфері поводження з відходами. Центральним нормативним актом даної групи є Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи та про скасування деяких Директив (Рамкова директива про відходи)⁶⁷⁶, яка закріплює основні поняття та визначення у сфері управління відходами, а саме визначення відходів, вторинної переробки та відновлення. У ній пояснюється коли відходи перестають бути відходами та перетворюються у вторинну сировину (так званий критерій припинення стану відходів) та як відрізнити відходи і побічні продукти. Директива встановлює деякі основні

---

⁶⁷³ Council Directive 87/18/EEC of 18 December 1986 on the harmonization of laws, regulations and administrative provisions relating to the application of the principles of good laboratory practice and the verification of their applications for tests on chemical substances. OJ L 15, 17. 1. 1987.

⁶⁷⁴ Commission Communication 2006/C90/04 of 13 April 2006 Results of the risk evaluation and the risk reduction strategies for the substances: Dibutylphthalate; 3,4-Dichloroaniline; Di-'isodecyl' phthalate; 1,2-Benzenedicarboxylic acid, di-C9-1 1-branched alkyl esters, ClO-rich; Di-'isononyl' phthalate; Ethylenediaminetetraacetate; Methyl acetate; Monochloroacetic acid; n-Pentane; Tetrasodium ethylenediaminetetraacetate. Official Journal. C 090. 13/04/2006. P. 4-28.

⁶⁷⁵ Commission Recommendation 2006/283/EC of 13 April 2006 Risk reduction measures for the substances: Dibutylphthalate; 3,4-Dichloroaniline; Di-'isodecyl' phthalate; 1,2- Benzenedicarboxylic, di-C8-10-branched alkyl esters; Ethylenediaminetetraacetate; Methyl acetate; Monochloroacetic acid; n-Pentane; Tetrasodium Ethylenediaminetetraacetate Official Journal. L 104. 13/04/2006. P. 45-47.

⁶⁷⁶ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 Nov 2008 on waste and repealing certain Directives.

принципи управління відходами: у ній вимагається, щоб управління відходами здійснювалося не піддаючи небезпеці здоров'я населення та не завдаючи шкоди навколишньому середовищу, зокрема без ризику для води, повітря, ґрунту, рослин або тварин, без створення негативних подразників у вигляді шуму або запаху, та без шкоди для сільської місцевості або місць особливого значення. Право та політика держав-членів ЄС у сфері управління відходами застосовується у пріоритетному порядку відповідно до наступної ієрархії управління відходами:

Директивою запроваджується принцип «забруднювач платить» та принцип «розширеної відповідальності виробника». Вона включає в себе положення, що стосуються небезпечних відходів та відпрацьованих мастил (попередні Директиви про небезпечні відходи та відпрацьовані мастила втрачають чинність з 12 грудня 2010 р.) та дві нових цілі, що стосуються вторинної переробки та відновлення відходів, які мають бути досягнуті до 2020 року: 50% готовності до повторного використання та вторинної переробки окремих побутових відходів та відходів з інших джерел, схожих на домогосподарства, та 70% готовності до повторного використання, вторинної переробки та відновлення інших відходів будівельних робіт та будівельного лому. Директива вимагає, щоб держави-члени приймали плани управління відходами та програми щодо запобігання утворенню відходів.

Ще однією Директивою цієї групи можна назвати Директиву Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. про полігони захоронення відходів⁶⁷⁷, метою якої є запобігання або зменшення, наскільки це можливо, негативного впливу на навколишнє середовище від захоронення відходів завдяки запровадженню суворих технічних вимог до відходів та полігонів. Директива призначена для запобігання або зменшення несприятливих наслідків захоронення відходів для навколишнього середовища, зокрема для поверхневих та підземних вод, ґрунту, повітря та здоров'я населення. У ній визначаються різні категорії відходів

---

⁶⁷⁷ Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про полігони захоронення відходів. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_925.

(побутові відходи, небезпечні відходи, безпечні відходи та інертні відходи), її дія поширюється на всі полігони, визначені як об'єкти захоронення відходів у наземних або підземних горизонтах. Полігони розділені на три класи: 1) полігони для небезпечних відходів; 2) полігони для безпечних відходів; 3) полігони для інертних відходів.

Стандартний порядок прийняття відходів закріплений таким чином, щоб уникнути будь-яких ризиків: 1) відходи повинні оброблятися, перш ніж потрапити на полігон; 2) небезпечні відходи у значенні, передбаченому Директивою, повинні бути призначені на полігони для небезпечних відходів; 3) полігони для безпечних відходів повинні використовуватися для твердих побутових відходів та безпечних відходів; 4) полігони для інертних відходів повинні використовуватися лише для інертних відходів; 5) критерії для прийняття відходів на полігони кожного класу.

Не можуть бути прийняті на полігони наступні види відходів: рідкі відходи; горючі відходи; вибухові або окислювальні відходи; відходи лікарняного походження та інші клінічні відходи, які є інфекційними; використані шини, за деякими винятками; будь-які інші види відходів, які не відповідають критеріям прийняття. Директива визначає також систему видачі дозволів на діяльність полігонів.

Процес спалювання відходів регулюється Директивою 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегроване запобігання і контроль за забрудненнями⁶⁷⁸ – ІРРС), яка встановлює граничні допустимі викиди забруднюючих атмосферне повітря речовин (пилу, діоксиду сірки, оксидів азоту, окису вуглецю, ЗОВ, хлористого водню, фтористого водню, Cd, Tl, Hg, Sb, As, Pb, Cr, Co, Mn, Ni, V, дібензо-п-діоксинів та дібензофуранів), граничні допустимі викиди по забрудненню води, умови експлуатації, заходи з обмеження викидів, моніторинг викидів.

---

⁶⁷⁸ Директивою 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегроване запобігання і контроль за забрудненнями). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=68049.

Управління окремими потоками відходів (осад стічних вод, відходи упаковки, поліхлорбіфеніли/поліхлортерфеніли, автомобілі, що відслужили свій термін, відходи видобувної промисловості, батарейки та акумулятори, відходи електричного та електронного обладнання) регулюється наступними Директивами: 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. про охорону навколишнього середовища, і, зокрема ґрунту, при використанні осаду стічних вод у сільському господарстві⁶⁷⁹; 94/62/ЄС від 20 грудня 1994 р. про упаковку та відходи упаковки⁶⁸⁰; 96/59/ЄС від 16 вересня 1996 р. про видалення поліхлорбіфенілів та поліхлортерфенілів (РСВ/РСТ)⁶⁸¹; 2000/53/ЄС від 18 вересня 2000 р. про автомобілі, що відслужили свій термін⁶⁸²; 2006/21/ЄС від 15 березня 2006 р. про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви 2004/35/ЄС⁶⁸³; 2006/66/ЄС від 6 вересня 2006 р. про батарейки та акумулятори та відходи батарейок і акумуляторів та про скасування Директиви 91/157/ЄЕС⁶⁸⁴; 2012/19/ЄС від 4 липня 2012 р. про відходи електричного та електронного обладнання⁶⁸⁵.

Перевезення відходів регулюється Регламентом (ЄС) № 1013/2006 Європейського Парламенту і Ради від 14 червня 2006 р. про перевезення відходів та Регламентом Ради (ЄС) № 1420/1999 від 29 квітня 1999 р. про створення загальних правил і процедур перевезення окремих видів відходів до деяких країн, які не є членами ОЕСР.

---

⁶⁷⁹ Директива Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 року про охорону навколишнього середовища, і, зокрема ґрунту, при використанні осаду стічних вод у сільському господарстві. ОВ L 181, 4.7. 1986, С. 6.

⁶⁸⁰ Директива Європейського Парламенту і Ради 94/62/ЄС від 20 грудня 1994 року про упаковку та відходи упаковки. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b05.

⁶⁸¹ Директива Ради 96/59/ЄС від 16 вересня 1996 року про видалення поліхлорбіфенілів та поліхлортерфенілів (РСВ/РСТ). ОJ L. 243/31. 24.9.1996.

⁶⁸² Директива 2000/53/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 18 вересня 2000 року про автомобілі, що відслужили свій термін. ОВ L 269, 21.10.2000, С. 34.

⁶⁸³ Директива 2006/21/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 березня 2006 року про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви 2004/35/ЄС. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/Table%20of%20Concordance%20on%20the%20management%20of%20waste%20from%20extractive%20industries.pdf>.

⁶⁸⁴ Директива 2006/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 6 вересня 2006 року про батарейки та акумулятори та відходи батарейок і акумуляторів та про скасування Директиви 91/157/ЄЕС. URL: http://investinov.narod.ru/olderfiles/1/2-7-Direktiva_2006_66_ES.pdf.

⁶⁸⁵ Директива 2012/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 4 липня 2012 року про відходи електричного та електронного обладнання. ОJ L. 197/38. – 24.7.2012.

Процедури статистичного обліку відходів закріплені Регламентом (ЄС) № 2150/2002 Європейського Парламенту і Ради від 25 листопада 2002 р. про статистичний облік відходів і т. ін.

4. Нормативні акти, що регулюють сферу поводження з ГМО.

На сьогоднішній день питання поводження з ГМО регулюються, зокрема, Директивою 2008/27/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 11 березня 2008 р. про навмисне потрапляння в середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради 2001/18/ЄС⁶⁸⁶: Відповідно до принципу вжиття заходів перестороги, метою Директиви є наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів та забезпечення захисту здоров'я населення та навколишнього середовища при здійсненні вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів в цілях інших, ніж розміщення на ринку в межах Співтовариства, або розміщення на ринку генетично модифікованих організмів у якості продукції або в ній у межах Співтовариства.

Директива 2009/41/ЄС⁶⁸⁷ Європейського Парламенту і Ради від 6 травня 2009 р. про обмежене використання генетично модифікованих мікроорганізмів встановлює загальні заходи щодо обмеженого використання генетично модифікованих мікроорганізмів з огляду на захист людського здоров'я та довкілля.

Регламент (ЄС) № 1946/2003 від 15 липня 2003 р. Європейського Парламенту і Ради про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів⁶⁸⁸ спрямований на забезпечення реалізації положень Картахенського протоколу щодо попередження біотехнологічних ризиків та закріплює спільну систему повідомлення та обміну інформацією про транскордонне перевезення

---

⁶⁸⁶ Директива 2008/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2008 року про внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС, про навмисне потрапляння в середовище генетично модифікованих організмів, що стосується виконання повноважень, покладених на Комісію. OJ L 81/45. 20.3.2008.

⁶⁸⁷ Директива 2009/41/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 травня 2009 року про обмежене використання генетично модифікованих організмів. OJ L 125/75 21.5.2009.

⁶⁸⁸ Регламент (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 року про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів. URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=67423.

ГМО у третій країні. Головна мета полягає в забезпеченні того, щоб при перевезенні ГМО, які можуть мати негативний вплив на стале використання біологічного різноманіття та на здоров'я населення, були належним чином враховані аспекти, пов'язані із охороною навколишнього середовища та здоров'я населення.

Регламент (ЄС) № 1830/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 р. стосовно обігу та маркування генетично модифікованих організмів та переміщення продовольчих та харчових продуктів, виготовлених з генетично модифікованих організмів та внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС⁶⁸⁹ створює основу для забезпечення відстеження ГМО уздовж харчового ланцюга, у тому числі у оброблених харчових продуктах, в яких при виробництві генетично модифікована ДНК була знищена або змінена (наприклад, у оліях). Ці правила застосовуються не тільки до ГМО, які використовуються в продуктах харчування, а й до тих, які використовуються для сільськогосподарських культур (наприклад, насіння).

Регламент (ЄС) № 1829/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 р. про генетично модифіковані продукти харчування і корми⁶⁹⁰ доповнює Регламент (ЄС) № 1830/2003 стосовно відстеження та маркування генетично модифікованих організмів і т. ін.

В. Нормативні акти, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки

Законодавство у цій сфері охоплює регулювання: оцінки впливу на навколишнє середовище (далі – ОВНС) запропонованих проектів; стратегічної екологічної оцінки запропонованих планів та програм; громадського доступу до інформації про стан довкілля; вимоги до звітності; створення Європейського Агентства з питань довкілля та участь у його роботі; Програму LIFE для

---

⁶⁸⁹ Регламент (ЄС) № 1830/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 року стосовно обігу та маркування генетично модифікованих організмів та переміщення продовольчих та харчових продуктів, виготовлених з генетично модифікованих організмів та внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС. OJ L 268/24 18.10.2003.

⁶⁹⁰ Регламент (ЄС) № 1829/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 року про генетично модифіковані продукти харчування і корми. URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/1829-2003.pdf>

фінансування проектів покращення довкілля; розвиток неурядових організацій, що працюють у сфері охорони довкілля. У цій сфері діють такі документи:

- Директива 85/337/ЄЕС⁶⁹¹ про оцінку впливу на навколишнє середовище, яка встановлює вимоги до проведення оцінки впливу на навколишнє середовище державних та приватних проектів, що імовірно можуть мати серйозний вплив на довкілля, до надання дозволу на виконання проекту;

- Директива 2003/35/ЄС⁶⁹² щодо участі громадськості у розробці планів та програм екологічного спрямування, яка доповнює в частині, що стосується громадської участі та доступу до засобів судового захисту, Директиви Ради 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС;

- Директива 2001/42/ЄС⁶⁹³ про оцінку впливу на стан навколишнього природного середовища окремих проектів та програм визначає зобов'язання органів державного управління (приватних організацій, що надають публічні послуги) щодо визначення та оцінки потенційно значущих екологічних наслідків пропонуваніх планів та програм (не політики), зокрема з транскордонного співробітництва, з метою послаблення або уникнення потенційно значущого негативного впливу на довкілля ще до ухвалення плану або програми;

- Директива 90/313/ЄЕС⁶⁹⁴ (доповнена Директивою 2003/4/ЄС) про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище, яка гарантує право доступу до інформації про стан довкілля, наявної в або призначеної для органів державної влади та інших відповідних організацій, таких як деякі надавачі комунальних послуг. Ця директива вимагає від

---

⁶⁹¹ Про оцінку впливу на навколишнє середовище. Встановлює вимоги до проведення оцінки впливу на навколишнє середовище державних та приватних проектів, що імовірно можуть мати серйозний вплив на довкілля, до надання дозволу на виконання проекту: Директива 85/337/ЄЕС від 27 червня 1985 р. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=52751.

⁶⁹² Щодо участі громадськості у розробці планів та програм екологічного спрямування, яка доповнює в частині, що стосується громадської участі та доступу до засобів судового захисту, Директиви Ради 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС: Директива 2003/35/ЄС від 26 травня 2003 р. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/32704894/>.

⁶⁹³ Про оцінку впливу на стан навколишнього природного середовища окремих проектів та програм: Директива 2001/42/ЄС від 27 червня 2001 р. URL: http://www.adhdportal.com/book_2170_chapter_31_DIREKTIVA_2001/42/S.html.

⁶⁹⁴ Про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище: Директива 90/313/ЄЕС від 28 січня 2003 р. URL: <http://www.ecobank.org.ua/NB/DocLib/2.6.14.pdf>.

зазначених органів надання відкритого доступу громадськості та можливості поширення наявної в них інформації про стан довкілля з метою досягнення таких цілей: сприяння кращій поінформованості про екологічні питання; вільного обміну думками; більш ефективної участі громадськості у процесах прийняття рішень екологічного характеру; та згодом забезпечення кращого стану природного навколишнього середовища;

- Директива 91/692/ЄЕС⁶⁹⁵ про стандартизацію і раціоналізацію звітів щодо імплементації директив у сфері навколишнього середовища. Спрямована на забезпечення гармонізації галузевої звітності про стан виконання 27 директив про охорону атмосферного повітря, водних ресурсів та поводження з відходами. Держави-члени мають подавати галузеві звіти з виконання цих директив кожні три роки на основі анкети, що надається Комісією;

- Регламент Ради (ЄЕС) 1210/90⁶⁹⁶ щодо заснування Європейського бюро захисту природного середовища (ЄЕА) та Європейської мережі інформування та спостереження за станом довкілля;

- Регламент Ради (ЄЕС) 1655/2000⁶⁹⁷ (з доповненнями, внесеними Регламентами 1973/92 та 1404/96/ЄС) щодо програми, яка забезпечує співфінансування екологічних проектів, спрямованих на розробку та впровадження екологічної політики та законодавства ЄС;

- Програма дій з підтримки неурядових організацій (Рішення 466/2002/ЄС⁶⁹⁸ на заміну Рішення Ради 97/872/ЄС) щодо створення механізму фінансової підтримки проектів охорони довкілля, здійснюваних неурядовими організаціями європейського рівня;

---

⁶⁹⁵ Про стандартизацію і раціоналізацію звітів щодо імплементації директив у сфері навколишнього середовища: Директива 91/692/ЄЕС від 31 грудня 1991 р. ОВ L 377, 31.12.1991, Р. 48.

⁶⁹⁶ Щодо заснування Європейського бюро захисту природного середовища (ЄЕА) та Європейської мережі інформування та спостереження за станом довкілля: Регламент Ради (ЄЕС) 1210/90 від 7 травня 1990 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_918.

⁶⁹⁷ Щодо фінансових інструментів для навколишнього середовища: Регламент Ради ЄЕС від 17 липня 2000 р. № 1655/2000. ОВ L 114, 24.4.2001, С. 1.

⁶⁹⁸ Про Програму дій Співтовариства з підтримки неурядових організацій, що діють у сфері захисту навколишнього природного середовища: Рішення № 466/2002/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 1 березня 2002 р. URL: http://old.europe.bg/upload/docs/06_CONF_BG_48_02_ADD20_BG.pdf.

- Директива 2004/35/ЄС⁶⁹⁹ про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди, і т. ін.

Враховуючи прагнення України стати членом Європейського Союзу, 16 червня 1994 р. із Європейським Союзом було укладено Угоду про партнерство та співробітництво⁷⁰⁰, згідно зі ст. 51 якої Україна взяла на себе зобов'язання вживати заходів для поступового приведення національного законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу у 16 пріоритетних сферах, зокрема, й у сфері «навколишнє середовище».

Пізніше наміри України щодо інтеграції до європейського простору були додатково підтвержені укладанням 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони⁷⁰¹ (глава 6 «Навколишнє середовище») (далі – Угода про асоціацію). Відповідно до ст. 361 Угоди про асоціацію, співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах: а) зміна клімату; б) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; с) якість атмосферного повітря; д) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; е) управління відходами та ресурсами; ф) охорона природи, зокрема збереження і захист

---

⁶⁹⁹ Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди від 21 квітня 2004 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_965.

⁷⁰⁰ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

⁷⁰¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); g) промислове забруднення і промислові загрози; h) хімічні речовини; i) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві; j) шумове забруднення; k) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози; l) міське середовище; m) екологічні збори.

Основні засади такої адаптації визначені Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р.⁷⁰², яким на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок щороку затверджувати план заходів щодо виконання цієї Програми та передбачати в проектах Державного бюджету кошти на їх фінансування. Так, відповідно до наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 15 жовтня 2014 р. № 317 затверджені заходи, передбачені Угодою про асоціацією між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідальність за реалізацію яких покладена на Мінприроди⁷⁰³. До таких заходів у сфері забезпечення екологічної безпеки належать, зокрема, розробка нормативних актів з метою імплементації положень Директив ЄС в частині:

1) визначення умов надання та використання дозволів на пошук, розвідування та видобування вуглеводнів (Директива 94/23/ЄС від 30 травня 1994 р.);

2) запровадження процедури оцінки впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище (Директива 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 р.);

3) забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації (Директива 2003/4/ЄС від 28 січня 2003 р.);

---

⁷⁰² Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.

⁷⁰³ Заходи, передбачені Угодою про асоціацією між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідальність за реалізацію яких покладена на Мінприроди: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 15 жовтня 2014 р. № 317. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/plany_Implementacii_es.pdf.

4) забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів і програм, що стосуються навколишнього середовища (Директива 2003/35/ЄС від 26 травня 2003 р.);

5) поліпшення якості атмосферного повітря (Директива 2008/50/ЄС від 21 травня 2008 р. та Директива 2004/107/ЄС від 29 квітня 2004 р.);

6) закріплення переліку речовин, що руйнують озоновий шар (Регламент (ЄС) 2037/2000);

7) торгівля викидами парникових газів (Директива 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 р.);

8) промислові викиди (Директива 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р.);

9) поліпшення якості водних ресурсів (Директиви 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 р.; 91/676/ЄС від 21 грудня 1991 р. та 2008/56/ЄС від 17 червня 2008 р.);

10) поводження з відходами (Директиви 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. та 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р.);

11) поводження з ГМО (Директива 2001/18/ЄС від 12 березня 2001 р. та Регламент (ЄС) № 1946/2003 від 15 липня 2003 р.).

Однак, станом на сьогоднішній день фактично в кожному з вищеперахованих напрямів імплементації існують проблеми реалізації. Так, наприклад, слід погодитись з позицією Коваленко Г.І., яка досліджуючи питання співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля в частині визначення питання на якому етапі перебуває апроксимація національного екологічного законодавства приходять до висновку, що в країні відбувається затягування процесу розвитку екологічного сектору, яке пов'язане з відсутністю політичної волі, а також визначення нереалістичних цілей⁷⁰⁴.

Зокрема, поставивши перед собою першочергове завдання імплементувати Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних

---

⁷⁰⁴ Коваленко Г.І. Співпраця Україна – ЄС у сфері охорони довкілля: на якому етапі перебуває апроксимація національного екологічного законодавства? Збірник кращих студентських робіт за результатами Всеукраїнського конкурсу есе з екологічного права на тему: «Юридичні способи захисту екологічних прав громадян» / за заг. ред. О.В. Кравченко. Видавництво «Компанія «Манускрипт»». Львів, 2017. С. 24-33.

проектів на навколишнє середовище, Директиви 2001/42/ ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище та Директиви 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, шляхом прийняття законів «Про оцінку впливу на довкілля» та «Про стратегічну екологічну оцінку» Україна, станом на кінець 2017 року спромоглася прийняти лише єдиний закон – «Про оцінку впливу на довкілля», до якого залишається значна кількість питань і зауважень.

По-друге, у секторі якості атмосферного повітря наголошується на значній кількості бланкетних норм, які негативно впливають на законодавство, часто відсилаючи до неіснуючих або таких, що втратили чинність нормативно-правових актів, інструкцій, нормативів тощо. Наприклад, ст. 5 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» передбачає встановлення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря, що є необхідною умовою імплементації Директиви 2008/50/ЄС. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 299 затверджено порядок розроблення цих нормативів, проте самих нормативів досі не встановлено.

У «замороженому» стані знаходиться й питання про внесення змін до нормативно-правових актів у сфері моніторингу довкілля⁷⁰⁵. Відповідно до строків та заходів, зазначених у «Плані імплементації Директиви 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи» та у «Плані імплементації Директиви 2004/107/ЄС Європейського Парламенту та Ради про миш'як, кадмій, ртуть, нікель та поліциклічні ароматичні вуглеводні у атмосферному повітрі», ще на початку 2016 року мали би бути прийняті зміни до положень про Мінприроди та ДСНС з метою передачі до сфери управління Мінприроди Комітету України з питань гідрометеорології та функцій ДСНС у сфері моніторингу довкілля.

Необхідність зазначеного заходу пов'язана з тим, що повноваження спрямовувати, координувати та контролювати діяльність Комітету з питань

---

⁷⁰⁵ Там само. С. 27.

гідрометеорології, який виконує моніторинг атмосферного повітря, покладено на ДСНС, тому функція Мінприроди щодо моніторингу довкілля є номінальною. Як наслідок, розроблення програм та планів моніторингу довкілля повною мірою не відбувається у зв'язку з неперіоритетністю напрямку для ДСНС. Рада національної безпеки і оборони України іще у 2013 році прийняла рішення, де підкреслила необхідність виправлення ситуації. Проте, згідно з результатами аудиту Рахункової палати від січня 2016 року, порядки створення та функціонування системи моніторингу довкілля та її окремих складових, прийняті Кабінетом Міністрів України, виявилися неефективними через «недотримання принципу узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, зокрема, в частині визначення суб'єктів моніторингу та їх відповідальності».

Згідно з Базовим планом адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації), однією з ключових реформ в контексті Директиви 2008/50/ЄС та Директиви 2004/107/ЄС є встановлення зон та агломерацій по всій території України за ступенем забруднення атмосферного повітря до 2017 року, проте наразі обговорення цієї реформи не активізувалися, хоча строк виконання наближається.

Згідно з Базовим планом апроксимації, у 2016 році збіг строк транспозиції положень Директиви 94/63/ЄС про контроль викидів летких органічних сполук (ЛОС), що спричиняються сховищами нафти та під час її транспортування з терміналів до сервісних станцій, проте технічних вимог, встановлених нею, досі не прийнято⁷⁰⁶.

По-третє, наголошується, що одним із найбільш проблемних для України є сектор «Управління відходами та ресурсами»⁷⁰⁷. Це зумовлено станом інфраструктури та об'єктів захоронення відходів, постійним накопиченням відходів та зростанням кількості звалищ. Так, згідно з Національною стратегією наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони

---

⁷⁰⁶ Там само. С. 28.

⁷⁰⁷ Там само. С. 28.

довкілля, повна апроксимація до вимог ЄС у сфері поводження з відходами може передбачатись лише у довготривалій перспективі.

Відповідно до Плану імплементації Директиви 2008/98/ЄС про відходи, до жовтня 2015 року було заплановано прийняти нову редакцію Закону України «Про відходи», здійснивши транспозицію Директиви 2008/98/ЄС, та створити Національний перелік відходів. Проте системної реформи так і не відбулося, незважаючи на факт, що через Верховну Раду пройшло близько двох десятків різних проектів.

По-четверте, пріоритетним напрямком у секторі якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, наразі є запровадження європейської моделі басейнового управління водними ресурсами. Таким чином, одиницею управління буде виступати не частина річки в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці, а басейн річки в цілому, що сприятиме максимально ефективному захисту водних ресурсів та цілісності стратегії управління. Відповідно до Плану імплементації Директиви 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики, впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом мало відбутися до грудня 2015 року, проте відповідні зміни до законодавчих актів України були прийняті аж у жовтні 2016. Відповідно із запізненням буде здійснено і подальші кроки, спрямовані на імплементацію Директиви, такі як виділення суббасейнів та водогосподарських ділянок, тощо.

По-п'яте, у секторі промислового забруднення та техногенних загроз, відповідно до Плану імплементації Директиви 2010/75/ЄС запропоновано розроблення проекту Закону «Про інтегрований дозвіл»: «інтегрований дозвіл повинен видаватися одним органом та замінити собою для осіб, які здійснюють види діяльності, передбачені Додатком I до Директиви наступні дозволи: дозвіл на викиди забруднювальних речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами, дозвіл на спеціальне водокористування, дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами». Поки ж процедуру видачі

інтегрованого дозволу закріплюють у проектах секторального законодавства, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру (щодо спеціального водокористування)».

Отже, можна прийти до висновку, що стан гармонізації (апроксимації) українського законодавства до екологічного права ЄС знаходиться на етапі прийняття базових «рамкових законів». При цьому більшість із них прийняті із значним запізненням, що зумовлює подальше відставання розвитку сектору. Головним завданням України на даному етапі, перш за все є усвідомлення необхідності зменшення залежності економічного розвитку країни від споживання природних ресурсів, а також розвиток концепції сталого розвитку та екологічної відповідальності. Враховуючи темпи розвитку технологій та тенденції у ставленні до довкілля розвинених країн, єдиним способом нарешті подолати статус «країни що розвивається» - зробити ставку на «зелену економіку», а також необхідності уніфікації законодавчих положень про забезпечення екологічної безпеки, стратегічної екологічної оцінки та інше. Про шляхи вирішення зазначених питань більш предметно буде йти мова в наступному розділі нашої роботи.

3.3. Розвиток права екологічної безпеки як системи національного законодавства

На нинішньому етапі розвитку українського суспільства існують певні проблеми щодо інтеграції України у світовий екологічний простір. Вважається, що однією з умов інтеграції до екологічного суспільства є розроблення нових нормативно-правових актів про дотримання світових та європейських стандартів із забезпечення екологічної безпеки в Україні, які суттєво впливають на законодавче врегулювання відносин між громадянами, державою і суб'єктами господарювання – забруднювачами довкілля в цій сфері.

На нашу думку, в першу чергу необхідно звернути увагу на досягнення стабільності та узгодженості законодавчих актів, забезпечення оптимальної

відповідності законів та інших нормативних актів, особливо в частині узгодженості процедур та механізмів забезпечення екологічної безпеки, а також послідовності реалізації принципу наукової нормотворчої діяльності, яка полягає в тому, що при підготовці та прийнятті нормативно-правового акту потрібно проводити аналітичне дослідження правового регулювання певних груп суспільних відносин з урахуванням вже існуючих наукових доробок у цій сфері.

В науковій літературі правовому аналізу законодавства, яке регулює забезпечення екологічної безпеки сьогодні приділяється значна увага. Такий аналіз можна спостерігати в роботах В.І. Андрейцева, як фундатора наукової ідеї про виокремлення права екологічної безпеки в окрему галузь екологічного права, Власенко Ю.Л., яка досліджувала питання оптимізації законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки, а також в роботах Антонюк У.В., Балюк Г.І., Барбашової Н.В., Бондара Л.О., Бредіхіної В.Л., Бригадира І.В., Євстігнеєва А.С., Ільїної Н.Л., Ковальчук Т.Г., Комарницького В.М., Кондратьєвої К.А., Кондри О.Ю., Краснової Ю.А., Макаренко Н.А., Максименцевої Н.О., Малишевої Н.Р., Романко С.М., Сіряк В.І., Струтинської-Струк Л.В., Сушик О.В., Третяка Т.О., Фролова М.О., Шараєвської Т.А., Шомпол О.А., Юрескул В.О., Ярчак В.В. та інших. Однак, крім робіт В.І. Андрейцева та Власенко Ю.Л., всі інші наукові дослідження присвячені аналізу окремих об'єктів, елементів, механізмів правового забезпечення екологічної безпеки або реалізації принципу екологізації в різних сферах господарської діяльності. Крім того, в останній час відбулися значні зміни законодавства у досліджуваній сфері, що потребує проведення додаткового аналізу цього питання.

Зважаючи на велику кількість і різноманітність вітчизняних нормативно-правових актів щодо забезпечення екологічної безпеки, проаналізуємо їх з урахуванням поділу за предметом правового регулювання на: 1) положення нормативно-правових актів, які закріпили основні засади формування права екологічної безпеки в Україні як системи законодавства; 2) положення

нормативно-правових актів, які закріпили стратегічні засади забезпечення екологічної безпеки в Україні; 3) положення нормативно-правових актів, що визначають правовий статус та повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питань забезпечення екологічної безпеки в Україні; 4) положення нормативно-правових актів, якими встановлюються функціонально-правові засоби забезпечення екологічної безпеки; 5) положення нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах господарювання; 6) положення нормативно-правових актів, що визначають вид та обсяги відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки.

А) Положення нормативно-правових актів, які закріпили основні засади формування права екологічної безпеки в Україні

Першим нормативним актом, який закріпив принципи екологічної безпеки в Україні стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.⁷⁰⁸, яка має спеціальний розділ «Екологічна безпека», в якому передбачено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління, а також має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких суб'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Однак, найбільш повно та цілеспрямовано питання забезпечення екологічної безпеки були відображені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. Уже в преамбулі цього Закону вказується, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини незалежно від сфери господарювання є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку. Закон чітко визначає принцип пріоритету вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів, лімітів

---

⁷⁰⁸ Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради УРСР від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

використання природних ресурсів при здійсненні суб'єктами господарювання діяльності, що пов'язана із підвищеною екологічною небезпекою, гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей, необхідність екологізації відповідного виробництва на основі виконання комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій та інше (ст. 3 цього Закону).

У зв'язку з таким, Законом визначається перелік органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Надзвичайно важливе значення мають норми, які передбачають необхідність наукового обґрунтування нормування впливу підприємств, діяльність яких пов'язана із об'єктами підвищеної екологічної небезпеки на навколишнє природне середовище. Мова йде, насамперед, про дотримання нормативів екологічної безпеки, тобто гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимих рівнів акустичного, електромагнітного та іншого шкідливого впливу на нього, гранично допустимих вміст шкідливих речовин у продуктах харчування, а також гранично допустимих викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів (ст. 33 цього Закону).

Для даних підприємств є обов'язковими вимоги щодо проведення первинного обліку об'єктів, які шкідливо впливають або можуть впливати на стан навколишнього природного середовища, видів і кількості шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище внаслідок їх діяльності, та видів і розмірів шкідливих фізичних впливів на нього.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає можливість підприємств, діяльність яких пов'язана із об'єктами підвищеної екологічної небезпеки, отримувати у використання природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, які видаються спеціально

уповноваженими центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, закріплює форми плати за їх використання та за забруднення довкілля, за зниження якості цих ресурсів тощо.

Зазначений Закон, крім того, встановлює вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища при розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, введенню в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів (ст. 51 Закону); охорону навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52 Закону); охорону довкілля від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу (ст. 53 Закону), від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіаційного забруднення (ст. 54 Закону), від забруднення відходами (ст. 55 Закону) тощо.

У випадку порушення встановлених цим Законом вимог щодо забезпечення екологічної безпеки суб'єктами господарювання, їх діяльність припиняється. Підставами для припинення такої діяльності є порушення екологічних нормативів та екологічних стандартів у випадку, якщо усунення таких перешкод неможливе з технічних, економічних або інших причин.

За порушення норм екологічної безпеки Закон передбачає притягнення винних осіб до дисциплінарної, адміністративної, цивільної і кримінальної відповідальності (ст. 68 Закону).

Одним із основних законодавчих актів України, який містить положення забезпечення екологічної безпеки є Конституція (Основний Закон) України від 28 червня 1996 р. Вона визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Тому держава повинна вживати будь-які заходи щодо їх охорони. Так, відповідно до ст. 16 Конституції, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, забезпечення генофонду

Українського народу є обов'язком держави. Цьому обов'язку держави завжди кореспондує право кожного громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

В Основному Законі України визначено принципові засади взаємовідносин «громадянин – держава – природа». Так, згідно з ч. 1 ст. 50 Конституції кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Разом з тим ст. 66 покладає на кожного обов'язок не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки. Частина 2 ст. 50 Конституції України встановлює, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Відповідно до п. 3 ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України вирішує питання державного управління на основі Конституції, законів України, актів Президента України. На нього, зокрема, покладено обов'язки забезпечення проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування.

Пунктом 3 ст. 119 Конституції України, а також законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади, виконавчу владу в областях і районах, містах Києві і Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Зокрема, вони забезпечують додержання прав і свобод громадян, у тому числі й екологічних, а також виконання державних і регіональних програм охорони довкілля тощо.

До цієї групи можна віднести також положення нормативно-правових актів, які розкривають понятійний апарат права екологічної безпеки, зокрема: ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», якою визначено поняття «екологічна безпека»); ст. 1 Закону України «Про забезпеченні санітарного і епідемічного благополуччя населення», де дається визначення поняттю «фактори шкідливого впливу на довкілля»; ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», якою визначаються поняття

«ризик», «об'єкт підвищеної небезпеки», «потенційно небезпечний об'єкт», «небезпечна речовина»; ст. 1187 Цивільного кодексу України в якій розкривається поняття «джерело підвищеної небезпеки» та багато інших.

Відповідну роль у регулюванні правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки відіграють й деякі поресурсові нормативні акти, які визначають нормативи та ліміти використання окремих природних ресурсів для здійснення викидів та скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів тощо. До складу таких нормативно-правових актів входять, зокрема, кодифіковані поресурсові акти, якими є: Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.⁷⁰⁹; Водний кодекс України від 6 червня 1995 р.⁷¹⁰; Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. (в редакції Закону України від 8 лютого 2006 р.)⁷¹¹; Кодекс України «Про надра» від 27 липня 1994 р.⁷¹²; Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 21 червня 2001 р.⁷¹³ тощо.

Б) Положення нормативно-правових актів, які закріпили стратегічні засади забезпечення екологічної безпеки в Україні

Важливими нормативними актами, які заклали основу для формування даної групи нормативно-правових актів є розроблені на підставі статті 16 Конституції України постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188 «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» та Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», якими визначені основні екологічні проблеми в державі та шляхи їх подальшого вирішення.

Наприклад, Основними напрямками державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки визначаються стан довкілля, причини його загрозливого

---

⁷⁰⁹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

⁷¹⁰ Водний кодекс України від 6 квітня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.

⁷¹¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99.

⁷¹² Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.

⁷¹³ Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 252.

рівня у промисловості, енергетиці, на підприємствах ядерної галузі, у сільському господарстві, на транспорті, у військовій сфері, житлово-комунальному господарстві, фіксуються показники накопичення відходів, використання земельних, водних та інших природних ресурсів, розвиток заповідної справи та збереження біорізноманіття, запровадження економічного механізму природокористування, реалізацію регіональної екологічної політики та основні пріоритети у цій сфері, до яких, зокрема, віднесено гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і т. ін.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», в свою чергу, визначає, що подальший розвиток екологічної політики держави має здійснюватися шляхом: 1) поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, що здійснюється шляхом охорони навколишнього природного середовища та його окремих компонентів; 2) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища через дотримання санітарно-гігієнічних вимог якості природних ресурсів та виконання спеціальних заходів щодо забезпечення такої якості, як-от: екологічний контроль, моніторинг навколишнього природного середовища, екологічне страхування і т. ін.

Про необхідність запровадження заходів щодо: оцінки, експертизи і контролю безпеки потенційно небезпечних об'єктів на всіх етапах життєвого циклу; нормування рівнів ризиків та застосування відповідних норм під час удосконалення механізмів державного регулювання у сфері техногенної та природної безпеки; системи аналізу та управління ризиками як основи регулювання безпеки (в т. ч. екологічної) населення і територій України; прискорення формування єдиного підходу з управління безпекою (в т. ч. екологічної) в усіх сферах і галузях виробництва; забезпечення прозорості, відкритості і ефективності діяльності органів державної влади у сфері управління ризиками (в т. ч. екологічними) наголошено й в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22 січня 2014 р. № 37-р «Про схвалення

Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»⁷¹⁴.

Важливим з точки зору забезпечення екологічної безпеки на території України є також Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, яким затверджена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої стало впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі через виконання чотирьох векторів: вектору розвитку; вектору безпеки; вектору відповідальності та вектору гордості. Екологічній безпеці окремо не приділено увагу, проте зазначено, що особливу увагу слід приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів (вектор безпеки).

В іншому Указі Президента України, від 26 травня 2015 р. № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» зазначається, що пріоритетами забезпечення екологічної безпеки є (п. 4.14.): 1) збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення; 2) створення ефективної системи моніторингу довкілля; 3) ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування; 4) зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів; 5) формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання; 6) мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи; 7) недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб тощо.

---

⁷¹⁴ Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22 січня 2014 р. № 37-р. Офіційний вісник України. 2014. № 10. Ст. 333.

З метою визначення основних шляхів і способів формування збалансованої державної політики з питань підвищення рівня хімічної безпеки з урахуванням світового досвіду у сфері поводження з хімічними речовинами, налагодження співробітництва з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями для зниження вірогідності заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей та докільню у процесі поводження з хімічними речовинами розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1571-р схвалено Концепцію підвищення рівня хімічної безпеки України⁷¹⁵, як складової екологічної безпеки.

Вважається, що проблема підвищення рівня хімічної безпеки може бути розв'язана шляхом: 1) удосконалення законодавства з питань забезпечення хімічної безпеки та поводження з хімічними речовинами; 2) створення та сприяння функціонуванню системи забезпечення хімічної безпеки, запровадження безперервної оцінки ризику заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей та докільню у процесі поводження з хімічними речовинами, вжиття заходів для зниження рівня зазначеного ризику; 3) вжиття заходів для запобігання виникненню хімічного забруднення і аварій; 4) підвищення рівня науково-технічного забезпечення вирішення питань щодо хімічної безпеки та поводження з хімічними речовинами, координація науково-технічної діяльності у цій сфері та забезпечення впровадження в практику нових технологій за результатами такої діяльності; 5) формування відповідального ставлення громадян до використання хімічних речовин у процесі їх життєвого циклу – виробництва, зберігання, транспортування, використання, торгівлі, вилучення з обігу та утилізації або знешкодження; 6) поглиблення міжнародного співробітництва та виконання міжнародних зобов'язань України у сфері хімічної безпеки та поводження з хімічними речовинами, яке має здійснюватися, зокрема, шляхом адаптації законодавства, зокрема природоохоронного та санітарного, з охорони праці, управління транспортним

---

⁷¹⁵ Про схвалення Концепції підвищення рівня хімічної безпеки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. Офіційний вісник України. 2008. № 98. Ст. 3247.

комплексом, промислової політики, ліцензійної та страхової діяльності, до законодавства ЄС, а також ратифікованих Україною Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням, Європейської угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів, Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою та Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля тощо.

Про здійснення заходів щодо забезпечення екологічної безпеки, охорони та недопущення негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів з обов'язковим додержанням екологічних стандартів та нормативів, зокрема під час провадження діяльності з виробництва урану, ядерного палива, цирконію передбачає й розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 943-р «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2020 року»⁷¹⁶.

Для вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату, досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року⁷¹⁷. Основними напрямками реалізації Концепції

---

⁷¹⁶ Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 943-р. Офіційний вісник України. 2016. № 100. Ст. 3263.

⁷¹⁷ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. Офіційний вісник України. 2016. № 99. Ст. 3236.

закріплено: 1) зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату; 2) запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави; 3) адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату і т. ін.

Прийняття даної Концепції напряму пов'язане із впровадженням в Україні розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р Національного плану дій з енергоефективності на період до 2020 року в якому передбачаються заходи щодо: термомодернізації житлових будівель; заходи з енергоефективності на об'єктах промисловості; оптимізації структури пасажиро- та вантажопотоків у межах міст; адаптації стандартів палива та технологій його використання до європейських стандартів; оновлення рухомого складу громадського транспорту, зокрема впровадження заходів стимулювання закупівлі енергоефективних автобусів/ трамваїв/ тролейбусів перевізниками всіх форм власності тощо⁷¹⁸.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р «Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням»⁷¹⁹ встановлена необхідність підвищення ефективності реалізації державної політики щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, визначення пріоритетних завдань, зміцнення інституціональної спроможності та покращення координації діяльності уповноважених органів у відповідній сфері, а також забезпечення виконання Україною як стороною Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, міжнародних зобов'язань, що також виступає обов'язковою складовою досягнення екологічної безпеки на території держави та інші.

---

⁷¹⁸ Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р. Урядовий кур'єр. № 233 від 12 грудня 2015 року.

⁷¹⁹ Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р. Офіційний вісник України. 2014. № 86. Ст. 2439.

Відповідно до Концепції розвитку сільських територій, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р⁷²⁰, основними причинами погіршення екологічного стану сільських територій є, зокрема: відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на комплексний розвиток сільських територій, в основі якої закладені потреби територіальних громад села, селища; недостатність обсягів державної фінансової підтримки існуючих програм, спрямованих на сільський розвиток; низький рівень технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва; низька ефективність органів місцевого самоврядування у вирішенні проблемних питань розвитку сільських територій; недостатність та неефективне застосування природоохоронних заходів тощо.

З метою реалізації екологічної складової Концепції встановлена необхідність охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості, шляхом виконання таких заходів, як: розвиток природно-заповідного фонду із залученням територіальних громад села, селища і суб'єктів господарювання; організація роботи з видалення залишків агрохімікатів на занедбаних складах та інших, у тому числі не облаштованих місцях їх зберігання; посилення контролю і відповідальності за викидання побутових відходів, організацію стихійних сміттєзвалищ, скидання забруднених вод у поверхневі водойми в сільській місцевості; підтримка виробництва енергії з альтернативних джерел і т. ін.

Вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки передбачені також розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року»⁷²¹, відповідно до якого, аграрний сектор економіки, базовою складовою якого є сільське господарство, формує не лише продовольчу, а й у визначених межах економічну, енергетичну та

---

⁷²⁰ Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. Офіційний вісник України. 2015. № 78. Ст. 2624.

⁷²¹ Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. Офіційний вісник України. 2016. № 24. Ст. 960.

екологічну безпеку, де екологічна безпека має реалізовуватися шляхом виконання заходів з охорони навколишнього природного середовища та відтворення природних ресурсів, зокрема:

1) запобігання застосуванню стимулів, включаючи субсидії, що завдають шкоди біорізноманіттю, та впровадження позитивних стимулів для збереження і сталого використання біорізноманіття;

2) здійснення контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення, запровадження економічного стимулювання користувача (власника) землі щодо раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення;

3) здійснення заходів боротьби з деградацією сільськогосподарських земель та опустелюванням, включаючи проведення моніторингу та агрохімічної паспортизації, консервації малопродуктивних і техногенно забруднених земель, запровадження енергозберігаючих та енергоощадних технологій, а також сучасних систем живлення, відновлення та розвиток систем меліорації;

4) забезпечення регулювання та здійснення промислу водних живих ресурсів у сталий спосіб відповідно до науково обґрунтованих лімітів та із застосуванням екосистемного підходу для уникнення надмірного вилову, збереження біорізноманіття і запобігання негативному впливу на вразливі екосистеми та види, яким загрожує зникнення;

5) впровадження заходів з відновлення та відтворення для всіх вразливих видів; посилення і удосконалення методів протидії незаконному рибальству;

6) вжиття заходів для зниження забруднення навколишнього природного середовища від надлишку біогенних речовин до рівня, який не завдає шкоди екосистемам та біорізноманіттю тощо.

Згідно з Концепцією Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, схваленої розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р⁷²², екологічна складова Концепції має бути реалізована шляхом: приведення системи технічного регулювання у відповідність з міжнародними стандартами стосовно якості продукції, екологічних вимог до продукції та технологічного процесу її виробництва, охорони праці, техніки безпеки; упровадження екологічно ефективних методів організації виробництва, принципів корпоративної соціальної відповідальності з метою зменшення обсягів викидів і скидів, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі вторинних; розвитку технологій промислового виробництва, що унеможливають або зменшують обсяг використання екологічно небезпечних хімічних речовин та їх сполук.

Про необхідність впровадження мало- та безвідходних технологій, що забезпечить ресурсозбереження і досягнення природоохоронних цілей, а також сучасних технологій йдеться й в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 19-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року»⁷²³ і т. ін.

В той-же час необхідно відмітити, що при реалізації будь-яких державних цільових програм та концепцій, в тому числі й у сфері забезпечення екологічної безпеки залишається відкритим питання доступу до інформації про стан і своєчасність виконання таких програм. З урахуванням належної гармонізації положень Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, пропонуємо запровадити Міністерством екології та природних ресурсів України на електронному сайті інформаційну, постійно діючу рубрику про стан виконання всіх цільових програм та концепцій екологічного характеру.

---

⁷²² Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р. Офіційний вісник України. 2013. №. 66. Ст. 2402.

⁷²³ Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 19-р. Офіційний вісник України. 2016. № 7. Ст. 359.

В) Положення нормативно-правових актів, що визначають правовий статус та повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питання забезпечення екологічної безпеки в Україні

До цієї групи можна віднести положення нормативних актів, які визначають повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки:

1) органів загальної компетенції, до яких належать:

- Верховна Рада України (ст. ст. 75 та 85 Конституції України, а також ст. 13 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»);

- Президент України (ст. 106 Конституції України);

- Кабінет Міністрів України (ст. 113 та п. 3 ст. 116 Конституції України; ст. 19, абз. 13 п. 2 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р.⁷²⁴, ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»);

- Рада національної безпеки і оборони України (абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р.⁷²⁵);

- місцеві державні адміністрації (ч. 3, 4 ст. 136, ст.ст. 118, 119 Конституції України, ст. 18 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р.⁷²⁶);

- органи місцевого самоврядування (ст. 19 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; ст. 33 Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.⁷²⁷);

- громадські об'єднання (Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.⁷²⁸);

---

⁷²⁴ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

⁷²⁵ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 237.

⁷²⁶ Про місцеві державні адміністрації в Україні: Закон України від 9 квітня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20–21. Ст. 190.

⁷²⁷ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

2) органи спеціальної компетенції, які поділяються на:

- органи надвідомчої компетенції: Міністерство екології та природних ресурсів України (ст. 20 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України»⁷²⁹); Міністерство охорони здоров'я України (п.п. 5 ч. 2 п. 8, п.п. 1, 2, 5, 6, 10 ч. 1 п. 12 постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України»⁷³⁰); Державна екологічна інспекція України (ст. 20-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; п.п. «а» ч. 2 п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України»⁷³¹); Державна інспекція ядерного регулювання України (постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363 «Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України»⁷³²); Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408/2011 «Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України»⁷³³); Державна служба України з надзвичайних ситуацій (постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій»⁷³⁴ (в рамках радіаційного і хімічного захисту));

---

⁷²⁸ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

⁷²⁹ Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32. Офіційний вісник України. 2015. № 10. Ст. 266.

⁷³⁰ Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1141.

⁷³¹ Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. Офіційний вісник України. 2017. № 36. Ст. 1131.

⁷³² Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363. Офіційний вісник України. 2014. № 69. Ст. 1925.

⁷³³ Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1241.

⁷³⁴ Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. Офіційний вісник України. 2015. № 102. Ст. 3514.

- органи поресурсової компетенції: Державне агентство водних ресурсів України (постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393 «Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України»⁷³⁵); Державна служби геології та надр України⁷³⁶; Державне агентство лісових ресурсів України⁷³⁷; Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру⁷³⁸; Державне агентство рибного господарства України⁷³⁹;

- органи галузевої компетенції:

Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (п.п. 24-33, 62 п. 4 Указу Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011 «Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України»⁷⁴⁰);

Міністерство оборони України (п.п. 34-1 (в частині пожежної та техногенної безпеки), 35 п. 4 Указу Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011 «Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України»⁷⁴¹);

Міністерство аграрної політики та продовольства України (п.п. 7.82-7.95, 7.99, 7.102-7.103, 7.106-7.108, 7.111-7.112, 7.114 п. 7 Указу Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011 «Про Міністерство аграрної політики та продовольства України»⁷⁴²);

---

⁷³⁵ Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393. Офіційний вісник України. 2014. № 71. Ст. 1995.

⁷³⁶ Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 391/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1228.

⁷³⁷ Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. Офіційний вісник України. 2014. № 82. Ст. 2333.

⁷³⁸ Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. Офіційний вісник України. 2015. № 7. Ст. 164.

⁷³⁹ Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України: указ Президента України від 16 квітня 2011 р. № 484. Офіційний вісник України. 2011. № 31. Ст. 1324.

⁷⁴⁰ Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1221.

⁷⁴¹ Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1240.

⁷⁴² Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 13. Ст. 662.

Міністерство інфраструктури України (п.п. 24 п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 «Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України»⁷⁴³);

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 «Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України»⁷⁴⁴ (в частині поводження з побутовими відходами та ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива тощо));

Міністерство внутрішніх справ України (постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»⁷⁴⁵ (в частині пожежної та техногенної безпеки)) та ін.

Більш детально система таких органів буде розглянута нами в наступному розділі даної роботи.

Г) Положення нормативно-правових актів, якими встановлюються функціонально-правові засоби забезпечення екологічної безпеки:

- у сфері екологічного програмування та прогнозування: ст. 6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст.ст. 10 та 11 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р.⁷⁴⁶ та ст. 3 Закону України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р.⁷⁴⁷ тощо;

---

⁷⁴³ Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. Офіційний вісник України. 2015. № 54. Ст. 1755.

⁷⁴⁴ Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197. Офіційний вісник України. 2014. № 51. Ст. 1345.

⁷⁴⁵ Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. Офіційний вісник України. 2015. № 89. Ст. 2972.

⁷⁴⁶ Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195.

⁷⁴⁷ Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352.

- у сфері зонування територій на яких планується розташувати екологічно небезпечні об'єкти: ст. 112 Земельного кодексу України; ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 «Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг)»⁷⁴⁸ та ін.;

- у сфері ідентифікації та паспортизації потенційно небезпечних об'єктів: накази Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18 грудня 2000 р. № 338⁷⁴⁹; «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів» від 23 лютого 2006 р. № 98⁷⁵⁰; Наказ Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 р. № 252 «Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів»⁷⁵¹ тощо;

- у сфері ідентифікації та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; постанова Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» № 956 від 11 липня 2002 р.⁷⁵²; Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 р. № 637 «Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки»⁷⁵³;

---

⁷⁴⁸ ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг), Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Київ, 2011. 18 с.

⁷⁴⁹ Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 18 грудня 2000 р. № 338. Офіційний вісник України. 2001. № 4. Ст. 164.

⁷⁵⁰ Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 р. № 98. Офіційний вісник України. 2006. № 12/№ 14, № 18. Ст. 841.

⁷⁵¹ Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів: наказ Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 р. № 252. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0466-95>.

⁷⁵² Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956. Офіційний вісник України. 2002. № 29. Ст. 1357.

⁷⁵³ Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 р. № 637. URL: <http://ua-info.biz/legal/basene/ua-cmelgt/index.htm>.

- у сфері державного обліку об'єктів та речовин, що шкідливо впливають на довкілля: ст. 24 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; ст. 31 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»; постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря»⁷⁵⁴; Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288⁷⁵⁵ та інші;

- у сфері проведення екологічного страхування: Закон України «Про страхування»⁷⁵⁶; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути спричинена пожежами і аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти і об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру» 16 листопада 2002 р. № 1788⁷⁵⁷ та «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів» від 1 червня 2002 р. № 733⁷⁵⁸ та інші;

- у сфері проведення оцінки впливу на довкілля: Закон України «Про

---

⁷⁵⁴ Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655. Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст. 2274.

⁷⁵⁵ Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288. Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1694.

⁷⁵⁶ Про страхування: Закон України в редакції від 4 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 7. Ст. 50.

⁷⁵⁷ Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788. Офіційний вісник України. 2002. № 47. Ст. 2163.

⁷⁵⁸ Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 733. Офіційний вісник України. 2002. № 23. Ст. 1106.

оцінку впливу на довкілля», Закони України «Про основи містобудування»⁷⁵⁹ та «Про регулювання містобудівної діяльності»⁷⁶⁰; постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257 «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва»⁷⁶¹ тощо;

- у сфері ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності: Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»⁷⁶²; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких підлягає ліцензуванню» від 17 серпня 1998 р. № 1287⁷⁶³; наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 433 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами»⁷⁶⁴; ст. 9 Закону України «Про автомобільний транспорт»

- у сфері здійснення моніторингу навколишнього природного середовища: ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища; постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля»⁷⁶⁵; постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. № 343 «Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони

---

⁷⁵⁹ Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 52. Ст. 683.

⁷⁶⁰ Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

⁷⁶¹ Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва: постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257. Офіційний вісник України. 2017. № 33. Ст. 1045.

⁷⁶² Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158.

⁷⁶³ Про затвердження Переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких підлягає ліцензуванню: постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1287. Офіційний вісник України. 1998. № 33. код акту 5883/1998.

⁷⁶⁴ Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 433. Офіційний вісник України. 2012. № 2. Ст. 58.

⁷⁶⁵ Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Стор. 91.

атмосферного повітря»⁷⁶⁶; спільний наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України та Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122 «Про затвердження Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті»⁷⁶⁷; наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425 «Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів»⁷⁶⁸ тощо;

- у сфері екологічної стандартизації та нормування: ст. 32, 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; ст. 5 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»; Закон України «Про стандартизацію»⁷⁶⁹; п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про автомобільний транспорт»;

- у сфері екологічної сертифікації та підтвердження відповідності: Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р.⁷⁷⁰; декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р. № 46⁷⁷¹; Закон України

---

⁷⁶⁶ Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. № 343. Офіційний вісник України. 1999. № 10. Стор. 43.

⁷⁶⁷ Про затвердження Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті: спільний наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України та Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122. Офіційний вісник України. 2001. № 15. Ст. 681.

⁷⁶⁸ Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425. Офіційний вісник України. 2003. № 52. Ст. 2857.

⁷⁶⁹ Про стандартизацію: Закон України від 17 травня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 31. Ст. 145.

⁷⁷⁰ Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 1 грудня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 12. Ст. 101.

⁷⁷¹ Про стандартизацію і сертифікацію: декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 46. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 27. Ст. 289.

«Про захист прав споживачів» від 12 грудня 1993 р.⁷⁷²; Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р.⁷⁷³; наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 1 лютого 2005 р. № 28 «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні»; постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 529 «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування»⁷⁷⁴ та інші;

- у сфері екологічного оподаткування: п. 14.1.57 ст. 14, п. 240.1 ст. 240 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. тощо;

- у сфері екологічного інформування: закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 25 та 25^і); «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. (в редакції Закону від 13 січня 2011 р.) (стаття 8 Закону), «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.⁷⁷⁵, Орхуська конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», Положення про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391⁷⁷⁶;

- у сфері здійснення екологічного аудиту: ч. 3 ст. 12 Закону України «Про екологічний аудит»⁷⁷⁷;

- у сфері здійснення екологічного нагляду і контролю: ст. 34 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; ст. 20 Закону

---

⁷⁷² Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 380.

⁷⁷³ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98.

⁷⁷⁴ Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. Офіційний вісник України. 2011. № 39. Ст. 1599.

⁷⁷⁵ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

⁷⁷⁶ Про затвердження Положенням про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України. 1998. № 13. код акту 5112/1998.

⁷⁷⁷ Про екологічний аудит: Закон України від 24 червня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 500.

України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р.⁷⁷⁸. та накази Генеральної прокуратури України від 7 листопада 2012 р. № 3 гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів»⁷⁷⁹ та від 4 жовтня 2011 р. № 3/2 гн «Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин»⁷⁸⁰; Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»⁷⁸¹; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)» від 19 березня 2008 р. № 212⁷⁸²; постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306 «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки»⁷⁸³ тощо;

Д) Положення нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах господарювання

Такі положення можна класифікувати наступним чином:

а) у сфері забезпечення екологічної безпеки в промисловості:

- у сфері хімічної промисловості: Закон України «Про об'єкти підвищеної

⁷⁷⁸ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 12.

⁷⁷⁹ Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів: наказ Генеральної прокуратури України від 7 листопада 2012 р. № 3 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%5F%30%30%33%39%30%30%2D%31%32>.

⁷⁸⁰ Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин: Генеральної прокуратури України від 4 жовтня 2011 р. № 3/2 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%61%33%5F%32%39%30%30%2D%31%31>.

⁷⁸¹ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст. 389.

⁷⁸² Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212. Офіційний вісник України. 2008. № 23. Ст. 686.

⁷⁸³ Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306. Офіційний вісник України. 2012. № 30. Ст. 1115.

небезпеки»; «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення»; спільний наказ МНС України, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України та Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122 «Про затвердження Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті»⁷⁸⁴; накази МНС України від 22 серпня 2006 р. № 549 «Про затвердження Правил безпеки у виробництві свинцю та цинку»⁷⁸⁵; від 22 серпня 2006 р. № 548 «Про затвердження Правил безпеки при виробництві та переробці титану»⁷⁸⁶ та багато інших;

- у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки: Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»⁷⁸⁷; Закон України «Про видобування та переробку уранових руд»⁷⁸⁸; Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»⁷⁸⁹; Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання»⁷⁹⁰; тощо;

б) у сфері забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки, зокрема, Закон України «Про пестициди та агрохімікати»⁷⁹¹, Закон

---

⁷⁸⁴ Про затвердження Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122. Офіційний вісник України. 2001. № 15. Ст. 681.

⁷⁸⁵ Про затвердження Правил безпеки у виробництві свинцю та цинку: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 22 серпня 2006 р. № 549. Офіційний вісник України. 2006. № 49 Ст. 3283.

⁷⁸⁶ Про затвердження Правил безпеки при виробництві та переробці титану: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 22 серпня 2006 р. № 548. Офіційний вісник України. 2006. № 49 Ст. 3284.

⁷⁸⁷ Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.

⁷⁸⁸ Про видобування та переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 11-12. Ст. 39.

⁷⁸⁹ Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11 січня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 9. Ст. 68.

⁷⁹⁰ Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14 січня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 115.

⁷⁹¹ Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 14. Ст. 91.

України «Про карантин рослин»⁷⁹²; Закон України «Про ветеринарну медицину»⁷⁹³; тощо;

в) у сфері забезпечення екологічної безпеки на транспорті:

- ст. 10, 12, ч. 2 та 4 ст. 13, ч. 1, 4, 7 ст. 16, ст. 16-1 ст. 16-3 Закону України «Про транспорт»⁷⁹⁴; п. 2 ч. 2 ст. 2, п. 11 ч. 2 ст. 5, п. 3 та 12 ч. 10 ст. 6, п. 3 ч. 1 та п. 1 ч. 2 ст. 8, ст. 9, Закону України «Про автомобільний транспорт»⁷⁹⁵; Закон України «Про залізничний транспорт»⁷⁹⁶; Закон України «Про трубопровідний транспорт»⁷⁹⁷; Кодекс торговельного мореплавства України⁷⁹⁸; Повітряний кодекс України⁷⁹⁹; Закон України «Про дорожній рух»⁸⁰⁰; Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів»⁸⁰¹; наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 липня 2004 р. № 822 «Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів»⁸⁰² тощо.

г) у сфері забезпечення екологічної безпеки при реалізації продукції, товарів та захисту прав споживачів:

- Закон України «Про захист прав споживачів»; Водний кодекс України; Закон України «Про питну воду та водопостачання»⁸⁰³; Закон України «Про тваринний світ»; Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову

---

⁷⁹² Про карантин рослин: Закон України від 30 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 34. Ст. 352.

⁷⁹³ Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 36. Ст. 531.

⁷⁹⁴ Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.

⁷⁹⁵ Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 22. Ст. 105.

⁷⁹⁶ Про залізничний транспорт: Закон України від 4 липня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 40. Ст. 183.

⁷⁹⁷ Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15 травня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 29. Ст. 139.

⁷⁹⁸ Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.

⁷⁹⁹ Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.

⁸⁰⁰ Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 31. Ст. 338.

⁸⁰¹ Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 28. Ст. 22.

⁸⁰² Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 липня 2004 р. № 822. Офіційний вісник України. 2004. № 35. Ст. 2377.

⁸⁰³ Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 112.

продукцію з них»⁸⁰⁴; Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» тощо;

д) у сфері забезпечення екологічної безпеки у військовій галузі:

- Закон України «Про оборону України»⁸⁰⁵; Закон України «Про Збройні Сили України»⁸⁰⁶; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»⁸⁰⁷; Закон України «Про використання земель оборони»⁸⁰⁸; тощо;

е) у сфері забезпечення екологічної безпеки при поводженні з відходами:

- Закон України «Про відходи»⁸⁰⁹; Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами»⁸¹⁰; Закон України «Про загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами»⁸¹¹; Закон України «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами»⁸¹²; Закон України «Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням»⁸¹³, Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р.⁸¹⁴ тощо;

є) у сфері забезпечення екологічної безпеки при будівництві підприємств, споруд та інших об'єктів:

---

⁸⁰⁴ Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 6 лютого 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 15. Ст. 107.

⁸⁰⁵ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.

⁸⁰⁶ Про збройні сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108.

⁸⁰⁷ Про правовий режим воєнного стану: Закону України від 6 квітня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 28. – Ст. 224.

⁸⁰⁸ Про використання земель оборони: Закон України від 27 листопада 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 209.

⁸⁰⁹ Про відходи: Закон України від 5 березня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 36-37. Ст. 242.

⁸¹⁰ Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30 червня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 27. Ст. 198.

⁸¹¹ Про загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 17 вересня 2008 р. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 5. Ст. 8.

⁸¹² Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами: Закон України від 14 вересня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 44. Ст. 374.

⁸¹³ Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням: Закон України від 1 липня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 34. Ст. 284.

⁸¹⁴ Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 12. Ст. 95.

- Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»⁸¹⁵; Закон України «Про основи містобудування»⁸¹⁶ тощо;

Е) Положення нормативно-правових актів, що визначають вид та обсяг відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки

До вказаних положень можна віднести:

- ст. 56, 68-69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; гл. 10, ст. 147 Кодексу законів про працю України⁸¹⁷; ст.ст. 46, 78, 82, 91, 93, 95-96, 188 Кодексу України про адміністративні правопорушення⁸¹⁸; ст. 1187 Цивільного кодексу України⁸¹⁹; ст.ст. 236-237, 253, 272, 274-275, 327 Кримінального кодексу України⁸²⁰; постанову Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 року № 521 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України»⁸²¹; постанову Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963 «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу»⁸²²; накази Міністерства охорони навколишнього природного середовища в редакції від 4 квітня 2007 р. № 149 «Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням

⁸¹⁵ Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

⁸¹⁶ Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 52. Ст. 683.

⁸¹⁷ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.

⁸¹⁸ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

⁸¹⁹ Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

⁸²⁰ Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

⁸²¹ Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: постанову Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 р. № 521. Офіційний вісник України. 1998. № 16. Стор. 55.

⁸²² Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанову Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. Офіційний вісник України. 2007. № 55. Ст. 2221.

і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства»⁸²³; від 10 грудня 2008 р. № 639 «Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря»⁸²⁴; від 20 липня 2009 р. № 389 «Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів»⁸²⁵ тощо.

Джерелами правового регулювання екологічної безпеки є також *нормативні правові акти органів місцевого самоврядування* (постанови, рішення, нормативні накази) та місцевих органів виконавчої влади (постанови, рішення). Відповідно до Конституції України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, що є обов'язковими до виконання на відповідній території. Так, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування» визначають повноваження таких органів, що в межах своєї компетенції організують розробку екологічних програм; збір, переробку, утилізацію і поховання відходів на своїй території; здійснюють регулювання планування і забудови населених пунктів тощо. Перелічені напрямки діяльності реалізуються за допомогою прийняття нормативно-правових актів місцевого значення та не можуть суперечити вимогам Конституції та законам України.

До такої категорії нормативних актів можна віднести, зокрема:

---

⁸²³ Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища в редакції від 4 квітня 2007 р. № 149. Офіційний вісник України. 1998. № 18. Ст. 109.

⁸²⁴ Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 р. № 639. Офіційний вісник України. 2009. № 5. Ст. 151.

⁸²⁵ Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. № 389. Офіційний вісник України. 2009. № 63. Ст. 2242.

- Регіональна програма охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів на 2013-2018 роки, затверджена Рішенням Вінницької обласної ради від 18.12.2012 р.;

- Комплексна регіональна програма (стратегія) екологічної безпеки та збереження клімату Дніпропетровської області на 2016-2026 роки, затверджена Рішенням обласної ради від 21.10.2015 р.;

- Обласна комплексна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджена Рішенням Запорізької обласної ради від 28.03.2013 р.;

- Комплексна обласна програма захисту населення Кіровоградської області від впливу іонізуючого випромінювання на 2014-2018 роки, затверджена Рішенням обласної ради від 21.03.2014 р.;

- Регіональна програма стабілізації екологічної рівноваги внаслідок діяльності гірничо-хімічних підприємств Львівщини на 2015-2019 роки, затверджена Рішенням обласної ради від 17.03.2015 р. (із змінами від 28.04.2015 р.);

- Програма скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами підприємств забруднювачів Львівської області на 2009-2017 роки, затверджена Розпорядженням голови Львівської облдержадміністрації від 26.11.2009 р.;

- Комплексна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки, затверджена Рішення обласної ради від 21.02.2014 р. та багато інших⁸²⁶ і т. ін.

Важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки відіграють і *локальні нормативно-правові акти у сфері забезпечення екологічної безпеки*. Це джерела спеціальних екологічних служб, створених на екологічно небезпечних підприємствах. Локальними нормативно-правовими актами регулювання

---

⁸²⁶ Перелік діючих регіональних природоохоронних програм і тих, що розробляються в областях у 2015 році.
URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-protection/Prirodooxoronn_i_programi/Regionalni_prirodooxoronn_i_programi/PerelikRegProZa2015_150216.docx.

екологічної безпеки можуть бути: правила діяльності господарюючого суб'єкта, затверджені належним чином і є такими, що мають юридичну силу дії на відведеній йому території, є обов'язковими для виконання усім персоналом і мають природоохоронне і антропоохоронне спрямування.

Так, наприклад, один з найбільших виробників сільськогосподарської продукції ТОВ «Нібулон» розробило локальний документ «Екологічна політика»⁸²⁷, в якому визначило мету екологічної політики підприємства – забезпечення ефективного використання та відтворення природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки виробництв, визначивши 4 основних напрями діяльності (цілі): 1) захист атмосферного повітря від забруднення – шляхом застосування закритої технології транспортування зернових вантажів, використання пилоочисних установок світового рівня, використання енергозберігаючих технологій, благоустрій та озеленення території підприємства; 2) захист водних ресурсів від забруднення – шляхом використання безфосфатних миючих засобів, впровадження сучасного світового досвіду при будівництві флоту, додержання режиму санітарної охорони вод; 3) захист здоров'я людини – шляхом контролю продукції за показниками якості та безпечності; 4) скорочення утворення відходів – шляхом впровадження європейського досвіду роздільного збирання відходів, облаштування місць тимчасового зберігання відходів у відповідності з санітарними та екологічними стандартами.

Іншим прикладом є екологічна політика ПАТ «Волинь-Цемент» – підприємства, діяльність якого включає приймання, транспортування, зберігання сировини, допоміжних матеріалів та ведення технологічних процесів виробництва цементу. До основних принципів екологічної політики підприємства належать: здійснення виробничої діяльності згідно з вимогами нормативних документів та екологічного законодавства, проведення регулярного моніторингу впливів діяльності підприємства на навколишнє природне середовище,

---

⁸²⁷ Екологічна політика підприємства товариства з обмеженою відповідальністю СП «Нібулон». URL: <http://www.nibulon.com/data/investiciina-diyalnist/dlya-investoriv/ekologichna-politika.html>.

розробка й реалізація заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівню обізнаності персоналу у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулярний перегляд зобов'язань у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки⁸²⁸.

До цієї категорії нормативних актів можна віднести документи, які називаються «екологічні політики», наприклад, екологічні політики ТОВ «Полимер Техніка»⁸²⁹, ПАТ «Дніпроазот»⁸³⁰, ТОВ «Лакофарбний завод Аврора»⁸³¹ та інших.

Відповідну допоміжну роль в удосконаленні правозастосовної діяльності відіграють *нормативно-технічні документи як джерела правового забезпечення екологічної безпеки* – стандарти та технічні регламенти. Такі документи начебто не встановлюють для суб'єктів екологічних правовідносин будь-яких обов'язків і не надають жодних прав у відношенні гарантування екологічної безпеки. Проте, вони забезпечують так звану «розшифровку» змісту нормативно-правових актів, застерігаючи від вчинення можливих помилок у правозастосовній практиці. Їх більш детальний аналіз буде проведено у наступному розділі нашої роботи.

Детально аналізуючи вказані вище нормативно-правові акти, приходимо до висновку, що термін «екологічна безпека» або «забезпечення екологічної безпеки» використовується лише в основних нормативних актах, таких як Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», в той час як інші нормативні акти, незалежно від мети їх прийняття, визначають об'єктом правового регулювання – раціональне використання природних ресурсів або охорону навколишнього природного

---

⁸²⁸ Екологічна політика Публічного акціонерного товариства «Волинь-Цемент». URL: <http://www.dyckerhoff.com.ua/online/ua/104310861083108610741085107210891090108610881110108510821071/C10901110108110821080108110881086107910741080109010861082/10451082108610831086107511101103.htht>.

⁸²⁹ Екологічна політика товариства з обмеженою відповідальністю «Полимер Техніка». URL: <http://poltech.com.ua/ecology-ua.php>.

⁸³⁰ Екологічна політика Публічного акціонерного товариства «Дніпроазот». URL: <http://www.azot.com.ua/uk/values/environmental-policy/>.

⁸³¹ Екологічна політика товариства з обмеженою відповідальністю «Лакофарбовий завод «Аврора». URL: <http://www.aurora.ck.ua/articles/14>.

середовища, підтверджуючи тим самим, що екологічна безпека – це основний принцип екологічного законодавства, тобто ті практичні, моральні та теоретичні засади⁸³² відношення людини до природи, якими вона має керуватися в житті при здійсненні різних видів своєї діяльності задля досягнення природного балансу на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівні.

Як видно, правове регулювання суспільних відносин щодо забезпечення екологічної безпеки в Україні постійно перебуває у процесі реформування, проте з впевненістю можна стверджувати, що існуючі норми вже на сьогоднішній день заклали підвалини для новітнього розуміння екологічного законодавства – як законодавства про забезпечення екологічної безпеки, яке пов'язане не лише з охороною життя і здоров'я людини від шкідливих факторів господарської діяльності, а й всього навколишнього природного середовища вцілому. Це зумовлює потребу подальшого аналізу правових зв'язків, які утворюються при їх впровадженні, з точки зору їх конкретизації та вдосконалення правового регулювання відповідних відносин за їх допомогою.

В еколого-правовій теорії порушується дискусія про необхідність чергової систематизації екологічного законодавства у зв'язку з розширенням механізмів правового регулювання та їх об'єктів⁸³³. Так само в науці пропонується прийняти: Екологічний кодекс України⁸³⁴, Природоресурсний кодекс України⁸³⁵, Кодекс законів України про довкілля⁸³⁶, Природоохоронний та Природоресурсний закони⁸³⁷ та ін.

---

⁸³² Принцип. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>.

⁸³³ *Краснова Ю.А.* Правові питання кодифікації екологічного законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки. Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2013 року, м. Київ, Україна) / Упор. к.ю.н. *Головка Л.О.* К.: Видавничий центр НУБіП України, 2013. 268 с. (С. 229-230); *Краснова Ю.А.* Систематизація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: Збірник наукових матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-ти річчя юридичного факультету (4-5 листопада 2016 р., м. Київ, Україна). К.: Видавничий центр НУБіП України, 2016. С. 142-143.

⁸³⁴ *Шемшученко Ю.С.* Экологический кодекс Украины в системе соответствующей отрасли законодательства. Состояние и перспективы развития аграрного права: материалы Междунар. науч.-теорет. конф. (г. Киев, 26-27 мая 2005 г.) / под ред. *В.М. Ермоленко, В.И. Курило.* К.: Магистр-XXI столетие, 2005 С. 5-9.

⁸³⁵ *Андрейцев В.І.* Кодифікація екологічного законодавства: стан і проблеми законодавчого конструктивізму / *В. Андрейцев, М. Фролов.* Екологічний кодекс України: міфи та реальність: матеріали Міжнар. круглого столу (м. Київ, 12-13 травня 2005 р.). К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. С. 9-18.

Але чи вирішить така систематизація питання про місце правового забезпечення екологічної безпеки в системі екологічного законодавства? Якщо взяти за основу розглянутий нами раніше міжнародно-правовий підхід до розуміння сутності екологічної безпеки, то таку систематизацію доцільніше буде здійснювати шляхом прийняття єдиного нормативного акту із зазначенням в його основі пріоритетності принципу екологічної безпеки, який досягається шляхом раціонального природокористування та належного виконання природоохоронних заходів.

Зарубіжний досвід з цього питання показує різну законотворчу практику. Так, наприклад, на території Російської Федерації поряд із Законом «Про охорону навколишнього середовища» короткий час існував і Закон «Про екологічну безпеку», який був скасований у зв'язку зі своєю неефективністю. Натомість на окремих територіях РФ прийняті і продовжують діяти такі Закони.

Наприклад, Законом Оренбургської області «Про екологічну безпеку» від 7 грудня 1999 р. № 395/83-ОЗ⁸³⁶, остання визначається як стан захищеності особи, суспільства від наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також стихійних лих і катастроф. Крім даного визначення, Законом розкриваються й такі, цікаві з наукової точки зору, поняття, як: «система екологічної безпеки», «гранично допустиме екологічне навантаження», «екологічний ризик», «екологічно небезпечна ситуація», «забезпечення екологічної безпеки», «надзвичайна екологічна ситуація», «екологічне страхування» та «зонування».

Встановлюється, що основними задачами даного Закону є: 1) регулювання відносин у сфері взаємодії суспільства і природи з метою збереження природних багатств і природного середовища проживання людини; 2) запобігання екологічно шкідливого впливу господарської та іншої діяльності

---

⁸³⁶ *Гетьман А.П.* Кодифікація екологічного законодавства в юридичній науці: історія та сучасність. URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/1435/1/Getman.pdf>.

⁸³⁷ *Балюк Г.І.* Кодифікація екологічного законодавства України: сучасне розуміння та межі. Актуальні питання кодифікації законодавства України; за заг. ред. В.О. Зайчука. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. Вип. 1. С. 25-26.

⁸³⁸ Об экологической безопасности: Закон Оренбургской области от 7 декабря 1999 г. № 395/83-ОЗ. Газета «Южный Урал». № 245, 28 декабря 1999 г. С. 2. URL: <http://docs.cntd.ru/document/952102827>.

людини; 3) оздоровлення і поліпшення якості навколишнього природного середовища; 4) зміцнення законності і правопорядку в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь людей.

Основними принципами забезпечення екологічної безпеки, відповідно до ст. 4 Закону Оренбурзької області «Про екологічну безпеку» виступають: а) пріоритет охорони життя і здоров'я людини, забезпечення сприятливих екологічних умов для життя, праці та відпочинку населення; б) науково обґрунтоване поєднання екологічних і економічних інтересів суспільства, які забезпечують реальні гарантії прав людини на здорове і сприятливе для життя навколишнє природне середовище; в) дотримання допустимих рівнів впливів на природне середовище та людину, встановлених спеціально уповноваженими на те органами; г) раціональне природокористування, при якому ресурсне забезпечення рівною мірою задовольняє інтереси теперішніх і майбутніх поколінь; д) обов'язковість відшкодування шкоди, завданої здоров'ю людини і природі, і взаємна відповідальність адміністративно-територіальних утворень за стан навколишнього середовища і транскордонне перенесення забруднень; е) своєчасне виявлення і відновлення порушених територій, екологічних систем і природних комплексів; є) збереження біологічного різноманіття; ж) виконання угод Оренбурзької області з Російською Федерацією та іншими суб'єктами Російської Федерації, а також міжнародних актів, що регламентують природокористування.

Даним Законом також визначаються й основні вимоги до забезпечення екологічної безпеки підприємствами, установами та організаціями, які виступають джерелами екологічної небезпеки, до яких належать:

- дотримуватися вимог федеральних законів та інших нормативних правових актів Російської Федерації, а також цього Закону та інших нормативних правових актів органів державної влади області, правил і нормативів у сфері забезпечення екологічної безпеки;

- планувати і здійснювати заходи по забезпеченню екологічної безпеки;

- проводити роботи з обґрунтування екологічної безпеки нової (модернізованої) продукції, матеріалів і речовин, технологічних процесів і виробництв;

- здійснювати систематичний виробничий контроль за дотриманням технологічного режиму, якістю навколишнього середовища в приміщеннях, на підвідомчих територіях, в санітарно-захисних зонах, а також за викидами, скидами забруднюючих речовин та їх впливом на навколишнє середовище, збором, транспортуванням і розміщенням відходів;

- здійснювати виробничий екологічний контроль екологічною службою підприємства, установи, організації за виконанням планів та заходів з охорони природи і оздоровлення навколишнього середовища, раціональному використанню і відтворенню природних ресурсів, додержанням нормативів якості навколишнього природного середовища та виконанням вимог природоохоронного законодавства;

- проводити підготовку і атестацію керівників і виконавців робіт, фахівців служб виробничого контролю, інших осіб, постійно або тимчасово виконують роботи, пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки;

- регулярно інформувати персонал про стан робіт по забезпеченню екологічної безпеки;

- своєчасно інформувати територіальні підрозділи федеральних органів виконавчої влади, адміністрації області, органи місцевого самоврядування про виникнення аварійних ситуацій, порушень технологічних регламентів, які створюють загрозу екологічній безпеці;

- виконувати рішення, постанови, приписи посадових осіб уповноважених на те органів виконавчої влади, які здійснюють державне управління, державний нагляд і контроль у галузі забезпечення екологічної безпеки;

- не допускати порушення прав інших господарюючих суб'єктів, а також заподіяння їм шкоди, нанесення шкоди здоров'ю громадян, погіршення якості навколишнього природного середовища;

- забезпечувати екологічну безпеку при поводженні з пестицидами,

токсичними відходами при виробництві геологорозвідувальних і експлуатаційних робіт з нафтою та газом;

- забезпечувати реалізацію прав громадян в сфері забезпечення екологічної безпеки і т. ін.

Відповідні закони діяли й на території Волгоградської області РФ⁸³⁹, республіки Башкортостан⁸⁴⁰, республіки Адыгея⁸⁴¹ та ін.

В законотворчій практиці РФ є й закони, які мають відмінний від попередніх підхід до врегулювання питання забезпечення екологічної безпеки, наприклад, поєднання в єдиному нормативному акті питань щодо екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища, як то здійснено в Красноярському краї РФ при прийнятті Закону «Про екологічну безпеку і охорону навколишнього середовища в Красноярському краї» від 20.09.2013 р.⁸⁴².

Статтею 1 даного Закону встановлюється, що: «Цей Закон в цілях забезпечення екологічної безпеки і конституційного права громадян на сприятливе навколишнє середовище, достовірну інформацію про її стан, регулює відносини у галузі охорони навколишнього середовища, в тому числі визначає повноваження органів державної влади Красноярського краю і порядок їх реалізації, правові основи поводження з відходами виробництва та споживання (в тому числі з твердими комунальними відходами) з метою запобігання шкідливого впливу відходів виробництва і споживання на здоров'я людини і навколишнє середовище, залучення таких відходів в господарський оборот в якості додаткових джерел сировини, а також відносини, пов'язані з участю громадян і громадських об'єднань у діяльності з охорони навколишнього середовища». При цьому робиться увага на те, що: «Цей Закон

---

⁸³⁹ Об экологической безопасности на территории Волгоградской области: Закон Волгоградской области от 3 апреля 1998 г. № 163-ОД. URL: <http://zakon-region.ru/volgogradskaya-oblast/54499>.

⁸⁴⁰ Об экологической безопасности Республики Башкортостан: Закон Республики Башкортостан от 2 июня 1997 г. № 93-з. URL: <http://docs.cntd.ru/document/935107760>.

⁸⁴¹ Об экологической безопасности на территории Республики Адыгея: Закон Республики Адыгея от 13 ноября 1998 г. № 97. URL: <http://docs.cntd.ru/document/804932444>.

⁸⁴² Об экологической безопасности и охране окружающей среды в Красноярском крае: Закон Красноярского края от 20 сентября 2013 г. № 5-1597. URL: <http://docs.cntd.ru/document/465803870>.

поширюється на фізичних і юридичних осіб, які здійснюють експлуатацію природних ресурсів, залучення їх у господарський оборот, вплив на них у процесі господарської та іншої діяльності».

Екологічна безпека в такому випадку визначається Законом як стан захищеності природного середовища і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, їх наслідків. Її забезпечення передбачає збереження природних екологічних систем, природних ландшафтів і природних комплексів, біологічного різноманіття та природних ресурсів в цілях створення сприятливих умов для життєдіяльності людини. Екологічна безпека, згідно Закону, має забезпечуватися шляхом належного виконання природоохоронних заходів (див., наприклад ст.ст 4-7 Закону в яких розкриваються принципи діяльності та повноваження органів державної влади в сфері охорони навколишнього середовища; Главу III Закону, в якій розкриваються гарантії прав громадян та громадських об'єднань на участь в діяльності з охорони навколишнього середовища тощо).

Основними заходами по забезпеченню екологічної безпеки (вони ж заходи з охорони навколишнього середовища) Закон визначає: планування і фінансування діяльності у сфері охорони навколишнього середовища; обов'язки природокористувачів у сфері охорони навколишнього середовища при плануванні і здійсненні господарської та іншої діяльності; вимоги в сфері охорони навколишнього середовища при здійсненні господарської та іншої діяльності; еколого-господарське зонування; нормативи якості навколишнього середовища; питання економічного регулювання в сфері охорони навколишнього середовища; екологічна освіта і просвіта; особливості забезпечення радіаційної безпеки; кадастр відходів; державний екологічний моніторинг; контроль за радіаційним станом.

Крім того, Закон містить розділи, присвячені питанням ведення Червоної книги (Глава 5); наданню інформації про стан навколишнього природного

середовища (Глава 6), які також розкриваються з точки зору забезпечення екологічної безпеки.

До такої групи нормативно-правових актів можна навести й Закон Костромської області «Про забезпечення екологічної безпеки на території Костромської області» від 4 березня 2010 р. № 589-4-ЗКО⁸⁴³, а також Закон Азербайджанської республіки «Про екологічну безпеку» від 8 червня 1999 р. № 677-ІІ⁸⁴⁴ та Екологічний кодекс Республіки Казахстан⁸⁴⁵.

На мою думку, дана група нормативно-правових актів найбільш вдало розкриває сутність екологічної безпеки та її роль в екологічній сфері в цілому, віднайшовши в тому числі й правовий механізм забезпечення екологічної безпеки, який досягається шляхом дотримання правових норм з раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Вважаю, що в нашій державі прикладом такого нормативно-правового акту може слугувати Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» з його новою назвою – «Про забезпечення екологічної безпеки» або «Про екологічну безпеку та охорону навколишнього природного середовища», де охорона навколишнього природного середовища і раціональне природокористування будуть виступати комплексом дій, а екологічна безпека – станом, що досягається завдяки належній реалізації цього комплексу дій.

Якщо ж за основу взяти національний підхід, де екологічна безпека вважається окремим напрямом правовідносин поряд з природоресурсними і природоохоронними правовідносинами, то в такому разі, можна погодитись з позицією В.І. Андрейцева щодо необхідності прийняття Закону України «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку»⁸⁴⁶, однак із застереженням про те, що на сьогодні ні у вітчизняній ні в зарубіжній науці екологічного права не

---

⁸⁴³ Об обеспечении экологической безопасности на территории Костромской области: Закон Костромской области от 4 марта 2010 г. № 589-4-ЗКО. URL: <http://docs.cntd.ru/document/895241782>.

⁸⁴⁴ Об экологической безопасности: Закон Азербайджанской республики от 8 июня 1999 г. № 677-ІІ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2682.

⁸⁴⁵ Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 г. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#pos=1;-271.

⁸⁴⁶ Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 118-134.

знайдено шляхів розмежування природоохоронного і антропоохоронного механізмів правового регулювання.

Крім того, важливим показником ефективності та дієвості правових механізмів, закладених у законодавчих актах є практика їх реалізації. Враховуючи складність правового забезпечення екологічної безпеки у різних сферах господарювання, а також вагомих фінансових витрат для належної реалізації принципу екологізації, вважаємо за необхідне здійснити й розробку Стратегії екологічної безпеки України на певний період часу, в якій доцільно окреслити: загальні результати оцінки стану законодавства та його реалізації в сфері забезпечення екологічної безпеки на рівні держави та окремих регіонів; основні загрози і ризики, що перешкоджають її забезпеченню; найбільш важливі пріоритети і орієнтири державної політики в даній сфері на певний проміжок часу, включаючи запровадження спеціального законодавства; необхідні заходи для їх реалізації, що покладаються на відповідні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування; спеціальні цільові показники (індикатори) ефективності забезпечення екологічної безпеки; засади обов'язкового щорічного звітування відповідальних суб'єктів за виконання заходів, передбачених в такій Стратегії. Таке, на мою думку, дасть змогу правовим нормам, що містять вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки у різних сферах господарювання мати реальний, а не бланкетний характер.

РОЗДІЛ IV.

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1. Поняття та структура механізму державно-правового регулювання екологічної безпеки

У попередніх розділах цієї роботи вже порушувалося питання про те, що основними показниками існування відносно самостійної галузі права є наявність системи відповідних правовідносин, спрямованих на специфічні об'єкти, методи їх регулювання, сформована система законодавства, покликана регулювати такі відносини та суспільний і державний інтерес щодо необхідності регулювання таких правовідносин законодавчо визначеними засобами. Тому в цій частині нашої роботи ми спробуємо показати динамічну складову процесу правового забезпечення екологічної безпеки державою та її структурними складовими з точки зору виконання ними конституційного обов'язку, визначеного статтею 16 Основного Закону України.

Як відомо, основне призначення права полягає в детальному регулюванні найбільш значущих суспільних відносин, для чого державою використовується цілий арсенал різноманітних засобів правового впливу. У своїй скоординованій системоутворюючій взаємодії з досягненням поставлених цілей вони утворюють єдиний, добре злагоджений механізм. Для позначення роботи цього механізму в юридичній літературі використовується термін «механізм правового регулювання». Механізм правового регулювання – це система юридичних засобів, організованих найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права⁸⁴⁷. Такий механізм дозволяє передусім державі: забезпечити комплексний вплив різних засобів на суспільні відносини, на поведінку людей; показати динаміку права, порядок його реального функціонування; виявити специфічні

---

⁸⁴⁷ Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М.: Юристъ, 2004. 512 с. (С. 472).

функції і регулятивні можливості кожного з явищ правової дійсності, їх зв'язок з іншими правовими явищами і процесами.

Мета механізму правового регулювання – забезпечити безперешкодний рух інтересів суб'єктів до відповідних цінностей, шляхом визначення різних за своєю природою і функціями юридичних засобів, що дозволяють досягати такої мети. Потреба в різних юридичних засобах, що діють в механізмі правового регулювання, визначається різним характером руху інтересів суб'єктів до цінностей, наявністю численних перешкод, які стоять на цьому шляху⁸⁴⁸.

Елементами механізму правового регулювання є відправні, реально функціонуючі фрагменти правової системи, що відображають основні етапи впливу права на суспільні відносини. В літературі розрізняють: етап регламентації відносин; етап виникнення індивідуальних прав і обов'язків; етап реалізації прав і обов'язків. На кожному з етапів в якості системоутворюючих центрів, що визначають основний зміст етапу, виділяються основні елементи механізму правового регулювання. Навколо них у якості своєрідних підсистем групуються всі інші юридичні явища і процеси, що утворюють допоміжні елементи механізму правового регулювання (правосвідомість, правова культура, юридична техніка та ін.)⁸⁴⁹.

В літературі виділяють наступні елементи механізму правового регулювання: а) норма права, встановлена державою (у ній встановлюється модель задоволення інтересів); б) юридичний факт або фактичний склад з таким вирішальним фактом, як організаційно-виконавчий правозастосовний акт; в) правовідносини (нормативні вимоги тут конкретизуються для відповідних суб'єктів); г) акти реалізації прав і обов'язків (дії суб'єктів у формі дотримання, виконання і використання); д) охоронний правозастосовний акт (вживається у разі правопорушення)⁸⁵⁰.

---

⁸⁴⁸ Там само. С. 472-473.

⁸⁴⁹ Там само. С. 473-474.

⁸⁵⁰ Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2013. 524 с. (С. 269).

В еколого-правовому значенні «механізм правового регулювання екологічної безпеки» може розглядатися як здійснюваний за допомогою норм екологічного права та законодавства юридичний вплив правовими засобами на суспільні відносини, об'єктами охорони яких виступають навколишнє природне середовище та життя і здоров'я людей, гарантування при цьому реалізації конституційного права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України), а також конституційного обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України).

Беремо до уваги, що екологічна безпека визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому *забезпечується* попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека *гарантується* громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.).

Тому-то в еколого-правовій літературі порушується питання про формування «механізму правового забезпечення екологічної безпеки», який спрямовується на регулювання діяльності (в тому числі держави), спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, попереджати погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки⁸⁵¹. Сама система заходів правового забезпечення розглядається тут як правова організація забезпечення екологічної безпеки, в якій відбиваються принципи, ознаки та особливості організаційно-структурних і правових засад забезпечення екологічної безпеки, дотримання вимог законодавства у цій сфері⁸⁵².

Значною мірою належна організація та ефективне функціонування забезпечення екологічної безпеки в будь-якій сфері залежать від рівня відповідного правового регулювання усієї сукупності відносин, що виникають

---

⁸⁵¹ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 94.

⁸⁵² Там само. С. 136.

у її межах. Саме за допомогою злагодженої взаємодії усіх складових частин механізму правового регулювання (юридичні норми, правовідносини, конкретні дії щодо реалізації прав, обов'язків, а також гарантій – засобів – їх забезпечення⁸⁵³), можливо досягти найефективнішого виконання певних завдань і функцій, які стоять перед державою та перед конкретними суб'єктами господарювання у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Реалізацію такої правосуб'єктності розглядають як організаційно-правові форми забезпечення екологічної безпеки, під якими розуміють опосередковані правовим регулюванням і організаційно відособлені типи функціональної діяльності спеціально уповноважених організаційних державних структур, інших інституцій, спрямованих на здійснення організації координації, розпорядження, погодження, інформування, ліцензування, сертифікації, контролю, інших функціонально-розпорядчих дій і санкціонування з метою забезпечення дотримання усіма юридичними і фізичними особами, державою вимог, норм і нормативів екологічної безпеки⁸⁵⁴.

Основними організаційно-правовими формами забезпечення екологічної безпеки при цьому виступають: 1) наявність узгоджених організаційно-правових структур із реалізації законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки, які взаємодіють та узгоджують свої дії, структур органів держави, наділених відповідними повноваженнями; 2) організаційно-функціональне забезпечення екологічної безпеки на стадії відвернення (профілактики) екологічного ризику та ліквідації його прояву як основних напрямів системної і поліфункціональної діяльності сукупності органів держави, скоординованої та спрямованої на забезпечення дотримання усіма можливими суб'єктами нормативно-правових вимог у цій сфері⁸⁵⁵.

При цьому враховується, що правовий механізм включає як самі приписи правового регулювання, так і «приписи правового регулювання безпосередньої

---

⁸⁵³ *Алексеев С.С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М: Издательство «Юридическая литература». 1966. 187 с. (С. 6); *Скаун О.Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. (С. 488).

⁸⁵⁴ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 135.

⁸⁵⁵ *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 135-136.

діяльності різноманітних організаційних інституцій та форм структурно-функціонального забезпечення сучасної системи екологічної безпеки. Тобто, правова організація забезпечення екологічної безпеки передбачає розкриття не тільки статичних елементів структури, але й їхню динаміку в процесі розвитку відповідно до функціональної діяльності організаційних структур у межах існуючої системи правового забезпечення екологічної безпеки»⁸⁵⁶.

Отже, з метою розкриття сутності механізму правового регулювання екологічної безпеки, обов'язковим є дослідження системи державних органів (державних інституцій) та державно-правових засобів, за допомогою яких він реалізується, включаючи організаційно-структурні, функціонально-правові, економіко-правові засоби забезпечення екологічної безпеки. Враховуючи таке, під механізмом державно-правового регулювання екологічної безпеки слід розуміти сукупність державно-правових засобів, спрямованих на забезпечення функціонування діяльності, спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення та природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки.

4.2. Організаційно-правові засади регулювання екологічної безпеки

Загально визнано, що з метою вирішення екологічних проблем вимагається координація зусиль усіх учасників суспільних відносин у сфері взаємодії природи і суспільства шляхом здійснення заходів, спрямованих на створення збалансованої системи державного регулювання охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. В еколого-правовій літературі пропонується вважати таку систему заходів складовою правової організації забезпечення екологічної безпеки, в якій відбиваються принципи, ознаки та особливості організаційно-

---

⁸⁵⁶ Там само. С. 136.

правових засад забезпечення екологічної безпеки, дотримання вимог законодавства у цій сфері⁸⁵⁷.

У сфері забезпечення екологічної безпеки така система базується на взаємодії зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, виробничих структур, які беруть участь в управлінні щодо здійснення координаційних, контрольних-наглядових, превентивно-обмежувальних, інформаційних, ліцензійних, сертифікаційних та інших функціонально-розпорядчих дій та їх санкціонування.

Теоретичні засади організаційно-правових засобів в галузі екології викладені в працях вчених-правників, які розвивають вчення про управління в галузі екології (тектоекологію), зокрема: В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, О.К. Голіченкова, М.І. Єрофєєва, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка та інших.

Однак, слід зазначити, що в сучасному законодавстві відсутній єдиний підхід щодо поняття екологічного управління. Причому, нерідко, навіть у межах одного закону вживаються декілька різних термінів. Так, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у статті 16 визначає повноваження органів управління охороною навколишнього природного середовища, хоча на нашу думку, такий підхід є застарілим та звуженим, оскільки поза увагою залишаються природоресурсні (раціональне використання природних ресурсів) та антропоохоронні (забезпечення екологічної безпеки) відносини. Проте, у статті 49 цього ж Закону вже йдеться про необхідність проведення екологічного аудиту з метою якісного формування системи екологічного управління.

Така ж неоднозначність законодавця прослідковується і у положеннях Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, в якій мова йде про необхідність створення інтегрованої системи екологічного управління. В положеннях Закону України «Про підтвердження відповідності» від 17 травня 2001 року вже вживалось поняття «система екологічного управління», яке визначалось як сукупність організаційної структури,

---

⁸⁵⁷ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 136.

діяльності та відповідних ресурсів і методів для формування, здійснення, аналізу і актуалізації екологічної політики.

Очевидно, що положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів, у яких все ще вживаються словосполучення «управління охороною навколишнього природного середовища» тощо, потребують зміни шляхом запровадження єдиного для законодавства поняття – «екологічне управління», як такого, що найбільш повно окреслює правовідносини, що виникають у процесі здійснення управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки⁸⁵⁸.

На лаконічність застосування вказаного терміну має впливати, на нашу думку, його стандартне визначення. Так, в офіційному перекладі міжнародного стандарту ISO 14001 Environmental Management Systems. Requirements with guidance for use – Національному стандарті України ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування»⁸⁵⁹, використовується термін «екологічне керування», в той час, як у тексті самого стандарту російською мовою «management» перекладається як «управление», а сама назва звучить як: «Системы экологического управления. Требования и руководящие указания по применению». В той же час, у офіційному перекладі стандарту ISO 14001 Environmental Management Systems. General guidelines on principles, systems and support techniques – Національного стандарту України ДСТУ ISO 14004:2006 «Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення»⁸⁶⁰, що здійснювався одними і

---

⁸⁵⁸ Краснова М.В. Екологічне управління: науково-методологічні та правові питання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2016. № 2(103). С. 9-14; Чекавська Я.О. Правові засади впровадження в Україні систем екологічного менеджменту: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2016. 204 с. (С. 42-43).

⁸⁵⁹ Національний стандарт України ДСТУ ISO 14001:2006. Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування. URL: http://normativ.ucoz.org/load/dstu_iso_14001_2006/3-1-0-411.

⁸⁶⁰ Національний стандарт України ДСТУ ISO 14004:2006. Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення. URL: http://postroy.net.ua/load/dstu_iso/dstu_iso_14004_2006_sistemi_ekologichnogo_upravlinnja_zagalni_nastanovi_shhodo_pricipivsystem_ta_zasobiv_zabezpechennja/20-1-0-731.

тими ж фахівцями, вже використовується словосполучення «системи екологічно управління».

Традиційно управління в екологічному праві розглядають у широкому та вузькому значеннях, беручи за критерій його розмежування по колу суб'єктів управлінської діяльності. Так, управління у широкому значенні охоплює собою систему та діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування і громадських організацій щодо здійснення заходів охорони довкілля (дане розуміння управління знайшло своє закріплення в ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Управління ж у вузькому значенні – це правореалізаційна, підзаконна, виконавчо-розпорядча діяльність державних органів виконавчої влади і виконавчих органів місцевого самоврядування, громадських інституцій, виробництв, яка спрямована на забезпечення охорони, збереження, раціональне використання і відновлення довкілля.

Система державних органів, які здійснюють екологічне управління та керівництво базується на загальновизнаному поділі їх на органи загальної і спеціальної компетенції⁸⁶¹. Більшість науковців-екологів підтримують саме таку структуру державних органів управління⁸⁶².

Оскільки державне управління у сфері забезпечення екологічної безпеки виступає різновидом державного екологічного управління, в його системі так само можна виділити органи загальної і спеціальної компетенції. Проаналізуємо повноваження цих органів у зазначеній галузі.

Так, до органів *загальної* компетенції належать органи державної влади, для яких функції управління в цій сфері не є основними, тому вони поряд з загальними управлінськими повноваженнями соціально-економічного характеру наділені компетенцією і в сфері забезпечення екологічної безпеки.

---

⁸⁶¹ Там само. С. 135.

⁸⁶² *Балюк Г.І.* Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 34; *Дубовик О.Л.* Экологическое право: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. С. 206-209; *Бринчук М.М.* Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юрист, 1998. С. 226-237; Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. *Ю.С. Шемшученка*. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 169-182.

Це, зокрема: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів АРК, обласні і районні державні адміністрації та органи місцевого самоврядування⁸⁶³. Відповідно до положень Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.⁸⁶⁴ саме ці органи покликані забезпечувати основні засади технічної та екологічної безпеки.

Зокрема, *Верховна Рада України*, згідно із ст. 75 Конституції України виступає єдиним органом законодавчої влади в Україні. Її повноваження закріплені в ст. 85 Основного Закону та ст. 13 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». До повноважень Верховної Ради України у сфері забезпечення екологічної безпеки належать, зокрема: прийняття законів щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; визначення основних напрямів державної політики у зазначеній сфері; затвердження державних екологічних програм; визначення повноважень органів місцевого самоврядування (рад), порядку організації та діяльності органів управління в галузі забезпечення екологічної безпеки; визначення правових основ регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо прийняття рішень про обмеження, зупинення (тимчасово), або припинення діяльності підприємств і об'єктів, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища; встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян та оголошення таких зон на території держави тощо.

Основними повноваженнями Верховної Ради України у сфері законотворення є прийняття законів у галузі регулювання відносин щодо забезпечення екологічної безпеки. Так, зокрема, це норми відповідні Конституції України, Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про

---

⁸⁶³ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. С. 226.

⁸⁶⁴ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

охорону атмосферного повітря», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про відходи», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про оцінку впливу на довкілля» та ін.

До сфери повноважень Верховної Ради України у галузі забезпечення екологічної безпеки, згідно законодавства, належить також і здійснення контролю за використанням та охороною природних ресурсів у різноманітних формах. Зокрема, на пленарних засіданнях Верховної Ради України проводяться парламентські слухання щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні та напрямів реалізації і вдосконалення екологічної політики⁸⁶⁵; заслуховуються щорічні та позачергові послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України, які містять, в тому числі, й питання охорони довкілля та екологічної безпеки України⁸⁶⁶; розглядається програма діяльності Кабінету Міністрів України, в якій визначаються й природоохоронні заходи⁸⁶⁷; розглядаються і затверджуються укази Президента України про введення надзвичайного стану в разі виникнення аварій, катастроф, стихійного лиха, які створюють загрозу життю і здоров'ю населення, а також про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації⁸⁶⁸ тощо. Парламентський контроль у сфері забезпечення екологічної безпеки народні депутати можуть здійснювати також шляхом подання депутатських запитів на ім'я керівників центральних органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, Генерального Прокурора України, інших уповноважених осіб і т. ін.

---

⁸⁶⁵ Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики: постанова Верховної Ради України від 7 грудня 2000 р. № 2130-III. URL: <http://lawua.info/jurdata/dir267/dk267217.htm>.

⁸⁶⁶ Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 р. № 314/97. Офіційний вісник України. 1997. № 16. Стор. 17; Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2013. 576 с. (С. 552-556).

⁸⁶⁷ План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р. Офіційний вісник України. 2016. № 47. Ст. 1709.

⁸⁶⁸ Про затвердження Указу Президента України «Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації»: Закон України від 12 лютого 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 19. Ст. 148.

Значну роль у забезпеченні екологічної безпеки відіграє *Президент України*, повноваження якого визначені в ст. 106 Конституції України. На нього покладається забезпечення державної незалежності, національної безпеки, здійснення керівництва у сфері національної безпеки (у тому числі й екологічної). Він оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням такого рішення Верховною Радою України, очолює *Раду національної безпеки і оборони (РНБО)*, яка створюється при Президентові України для координації питань національної, в тому числі екологічної безпеки й оборони.

Так, наприклад, Радою національної безпеки і оборони України 27 лютого 2009 р. було прийнято Рішення «Про біологічну безпеку України», що затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2009 р. № 220/2009⁸⁶⁹, відповідно до якого РНБО визнала існуючий стан біологічної безпеки таким, що не відповідає національним інтересам та вимогам національної безпеки України та не забезпечує ефективну протидію біологічним загрозам населенню, сільському господарству, довкіллю тощо та визначила серед подальших пріоритетних завдань органів виконавчої влади здійснення системних заходів з ефективної організації систем біобезпеки держави, протидії проявам біотероризму, захист населення від безконтрольного та протиправного розповсюдження генетично модифікованих організмів, збереження здорового та безпечного природного середовища.

Крім того, відповідно до п. 23 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: «враховуючи наявність на території України та сусідніх держав екологічно небезпечних об'єктів, а також певну ймовірність застосування у війні з боку противника зброї масового знищення, сили безпеки і оборони та населення України готуються до дій в умовах радіаційного, хімічного

---

⁸⁶⁹ Про біологічну безпеку України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 р., затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2009 р. № 220/2009. Офіційний вісник України. 2009. № 26. Ст. 862.

забруднення та бактеріологічного зараження, великих пожеж і значних зон затоплення»⁸⁷⁰.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України (ст. 113 Конституції України). Відповідно до свого статусу Кабінет Міністрів України здійснює різноманітні функції, які поширюються на сферу охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. У загальних рисах ці функції визначені у ст. 116 Конституції, в Законах України «Про Кабінет Міністрів України», «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 17) та в інших актах законодавства.

Зокрема, Кабінет Міністрів України: здійснює реалізацію екологічної політики; забезпечує розробку державних екологічних програм; координує діяльність центральних органів виконавчої влади, інших установ та організацій України у питаннях охорони навколишнього природного середовища; встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів; встановлює порядок визначення збору та її граничних розмірів за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього тощо (ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Кабінет Міністрів України реалізує свої повноваження різноманітними засобами. Насамперед, це здійснюється шляхом прийняття постанов та розпоряджень із ключових питань управління в цій сфері, зокрема, постанов, якими затверджуються повноваження органів державної виконавчої влади, які реалізують державну екологічну політику України; постанов, якими затверджуються окремі обов'язки у сфері забезпечення екологічної безпеки, як то: від 9 листопада 2016

---

⁸⁷⁰ Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 13. Ст. 662.

р. № 804 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством екології та природних ресурсів»⁸⁷¹, від 16 листопада 2002 р. № 1788 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру»⁸⁷² та багато інших.

Важливими напрямками діяльності Кабінету Міністрів України є її організація розробки і внесення до Верховної Ради України проектів законів з охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, екологічної безпеки, а також забезпечення розвитку міжнародно-правового співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища. Так, згідно із зобов'язаннями міжнародних договорів, стороною яких є Україна, Кабінет Міністрів України, розпорядженням від 7 грудня 2016 р. № 932-р, схвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, метою якої визначив вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян. Зазначена Концепція визначає підстави для подальшого розроблення проектів законів та інших

---

⁸⁷¹ Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством екології та природних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 804. Офіційний вісник України. 2016. № 91. Ст. 2971.

⁸⁷² Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788. Офіційний вісник України. 2002. № 47. Ст. 2163.

нормативно-правових актів, стратегій та планів заходів щодо їх реалізації для різних складових державної політики у сфері зміни клімату. Іншим розпорядженням від 15 квітня 2015 р. № 371-р Кабінет Міністрів України схвалив розроблені Міністерством екології та природних ресурсів плани імплементації деяких актів законодавства ЄС⁸⁷³.

Крім того, 3 квітня 2017 року, на у позачерговому засіданні Кабінету Міністрів України було схвалено Середньостроковий план дій, який визначає основні пріоритети роботи Уряду до 2020 року, серед яких, сфері охорони навколишнього природного середовища присвячено 6 питань (збереження природної спадщини; стале управління водними ресурсами та реформування державної системи управління у сфері охорони вод; впровадження інтегрованої електронної системи екологічного врядування з урахуванням європейських підходів; пріоритет щодо розвитку мінерально-сировинної бази України, а також запобігання зміні клімату та ефективне та безпечне поводження з відходами)⁸⁷⁴, які також виступають ваговим правовим засобом у механізмі забезпечення екологічної безпеки держави і т. ін.

Місцеві державні адміністрації. Повноваження і статус цих органів у означеній сфері визначаються ч. 3, 4 ст. 136, ст.ст. 118, 119 Конституції України, ст. 18 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також нормами Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р., іншими актами законодавства України. Ці органи в сфері забезпечення екологічної безпеки здійснюють виконавчі повноваження, віднесені до їх відання з питань транспорту, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Так, місцеві державні адміністрації – обласні, районні, Київська та Севастопольська міські – відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеві

---

⁸⁷³ Про схвалення розроблених Міністерством екології та природних ресурсів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 371-р. Офіційний вісник України. 2015. № 31. Ст. 907.

⁸⁷⁴ *Остан Семерак.* Вперше до плану дій Уряду включено пріоритети охорони довкілля. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/ostanni-novini/3660-ostap-semerak-vpershe-do-planu-dij-uryadu-vklyucheno-prioriteti-okhoroni-dovkillya.html>.

державні адміністрації» здійснюють виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізують повноваження, делеговані відповідною радою. За Законом України «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 21) в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля місцева державна адміністрація: 1) розробляє, подає на затвердження відповідної ради та забезпечує виконання регіональних екологічних програм; звітує перед відповідною радою про їх виконання; вносить до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм; 2) вживає заходів до відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами; 3) інформує населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються до його поліпшення; 4) організовує роботу з ліквідації наслідків екологічних аварій; 5) вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організацій у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил тощо.

Місцеві державні адміністрації, в межах своєї повноважень, відповідно до Конституції України та ст. 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», зокрема: 1) розробляють та забезпечують виконання затверджених у встановленому законом порядку програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що перебувають у державній власності; 2) розробляють, подають на затвердження відповідної ради та забезпечують виконання регіональних екологічних програм; звітують перед відповідною радою про їх виконання; вносять до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм; 3) вживають заходів до відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами; 4) інформують населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються до його поліпшення; 5) вносять пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності

підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил; б) розробляють і забезпечують дотримання правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зони санітарної охорони джерел водопостачання; обмежують або забороняють використання підприємствами питної води у промислових цілях; 7) здійснюють контроль за використанням відходів з урахуванням їх ресурсної цінності та вимог безпеки для здоров'я людей і навколишнього природного середовища та розглядають справи про адміністративні правопорушення або передають їх матеріали на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи тощо.

Так, наприклад, Стрийською районною державною адміністрацією Львівської області розроблено Екологічну програму на 2013-2017 роки, яка затверджена рішенням від 27 червня 2013 р. № 223⁸⁷⁵, метою якої є забезпечення безпечного існування оточуючого середовища шляхом мінімізації впливу на нього людського фактору, охорона довкілля, благоустрій населених пунктів та екологічний комфорт населення району, що реалізується за рахунок таких заходів, як, зокрема:

1) поліпшення стану атмосферного повітря та водних ресурсів. Основними напрямками діяльності у цій сфері є: а) зменшення викидів забруднюючих речовин від автотранспортних засобів; б) розвиток виробничих технологій, які забезпечували б мінімальні викиди; в) модернізація котелень району та перехід на альтернативні види палива з умовою економічної доцільності проектів; г) контроль та недопущення спалювання промислових та побутових відходів, рослинних залишків для попередження забруднення атмосфери населених пунктів району; д) поліпшення контролю якості атмосферного повітря і повітряного середовища в житлових та громадських приміщеннях. Проведення ревізії вентиляційних систем дитячих та навчальних закладів, лікувальних та

---

⁸⁷⁵ Екологічна програма Стрийського району на 2013-2017 роки. URL: <http://stryirairada.gov.ua/rishennja/XVIIsesija/Programa%20ekologia.pdf>.

житлових приміщень; е) реконструкція існуючих систем збору та очистки зливової каналізації; є) посилення боротьби з втратами води в масштабах населених пунктів, ремонт та заміна водопровідних мереж; ж) впровадження схем контролю за станом водопровідних мереж; з) ефективне використання нових методів і технологій очищення стічних вод; и) контроль за використанням пестицидів, захист природних вод від їх негативного впливу; і) захист підземних вод та доведення якості колодязної води до санітарних норм; ї) модернізація каналізаційних колекторів; к) реконструкція та будівництво водопровідно-каналізаційних мереж;

2) збереження земельних ресурсів, шляхом: а) проведення ґрунтозахисних та водоохоронних робіт, які дозволяють підвищити врожайність сільськогосподарських земель; б) запобігання забрудненню земель пестицидами, нафтопродуктами, відходами виробництва та іншими хімічними речовинами; в) посилення контролю за використанням засобів захисту рослин; г) пошук шляхів використання відходів рослинництва та тваринництва; д) рекультивація земель є важливим чинником збереження земельного фонду району, повернення до природного стану порушених в результаті діяльності людини земель; е) забезпечення реалізації комплексних заходів по охороні земель від шкідливих процесів, недопущення розміщення, будівництва та експлуатації об'єктів, що негативно впливають на стан земель;

3) визначення порядку поводження з відходами за рахунок: а) подальшої організації роздільного збору сміття; б) вжиття заходів, спрямованих на зменшення небезпечних властивостей відходів; в) контролю за збором та вивезенням побутових відходів; г) здійснення заходів Програми поводження з токсичними відходами;

4) збереження надр та вдосконалення заходів природокористування, шляхом: а) рекультивації порушених розробкою земель та своєчасного повернення їх землекористувачам у належному стані; б) попередження хімічного забруднення геологічного середовища і, насамперед, прісних підземних вод; в) попередження зміни гідрогеологічних і інженерно-

геологічних умов у секторах інтенсивного техногенного впливу внаслідок активізації карстових, суфозійних і зсувних процесів, переробки берегів водоймищ, підтоплення, порушення водного балансу, осідання земної поверхні й інших негативних явищ.

В той-же час, головною проблемою в процесі реалізації таких заходів в Програмі відзначена повна відсутність бюджетного фінансування.

Нажаль, така практика недофінансування екологічних заходів з боку держави сьогодні є досить поширеною. Наприклад, через використання коштів держбюджету на заходи з реконструкції очисних споруд, розташованих на території АР Крим та міста Севастополя у 2010-2012 роках, що здійснювалося без належного внутрішнього контролю за станом фінансової дисципліни, обліку та звітності, такі заходи були виконані лише на 50 відсотків, що стало причиною до подальшого збільшення обсягів скидання неочищених стічних вод, через що стан акваторії Азово-Чорноморського узбережжя продовжує погіршуватися⁸⁷⁶.

Про недофінансування природоохоронних заходів піднімали питання і на XXVI сесії Львівської обласної ради під час обговорення ситуації, яка склалася в наслідок приватизації публічного акціонерного товариства «Стебницьке гірничо-хімічне підприємство «Полімінерал» в результаті чого депутати звернулися до Кабінету Міністрів України з проханням запобігти небезпеці для навколишнього природного середовища і населення в зоні впливу підприємства⁸⁷⁷.

Такої позиції притримується й Національний інститут стратегічних досліджень, яким проведений аналіз виконання екологічних цільових програм в Україні. Вважається, що основними проблемами належного виконання таких програм сьогодні є: 1) недофінансування екологічних цільових програм, що призводить до розпорошення бюджетних коштів та суттєвого зниження

---

⁸⁷⁶ Через недофінансування екологія Азово-Чорноморського узбережжя погіршується. URL: http://www.ukrpryroda.org/2013/02/blog-post_9373.html.

⁸⁷⁷ Недофінансування природоохоронних заходів на «Полімінералі» спричинило небезпечну екологічну ситуацію. URL: <http://dyvys.info/2013/09/18/nedofinansuvannya-prirodoohoronnyh-zahodiv-na-poliminerali-sprychynulo-nebezpechnu-ekolohichnu-sytuatsiyu-deputaty/>.

ефективності; 2) невирішеність принципів вибору пріоритетів для формування екологічних програм, відсутність відпрацьованого механізму відбору проблем, спрямованість заходів досягнення мети на подолання наслідків, а не на превентивні заходи; 3) відсутність прив'язки фінансування екологічних цільових програм з можливостями бюджету протягом усього терміну виконання програми; 4) низький рівень програмної та міжпрограмної узгодженості на фоні великої кількості напрямів та значної кількості екологічних цільових програм призводить до дублювання завдань і заходів таких програм, що створює можливості фінансування за рахунок бюджетних коштів одних і тих же заходів у рамках різних програм; 5) відсутність надійного моніторингу та жорсткого контролю за ходом виконання екологічних цільових програм, що не дозволяє оперативно здійснювати та корегувати процес їх втілення в життя⁸⁷⁸.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад відповідно до Конституції України та Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами. Виконавчі органи місцевих рад поєднують самоврядне управління із державним управлінням (у межах делегованих повноважень органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища) охороною довкілля, забезпеченням екологічної безпеки та природокористуванням. На виконавчі органи місцевих рад покладається: а) вирішення відповідно до власних (самоврядних) повноважень (ст. 33 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні») таких питань: визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у

---

⁸⁷⁸ Щодо напрямків підвищення ефективності виконання загальнодержавних програм у природоохоронній сфері. Інформаційно-аналітична довідка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/537/>.

підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля; б) здійснення делегованих повноважень органів державного управління: здійснення необхідних заходів щодо ліквідації наслідків екологічних катастроф, стихійного лиха, епідемій, епізоотій, інших надзвичайних ситуацій, інформування про них населення; визначення території для складування, зберігання або розміщення виробничих, побутових та інших відходів відповідно до законодавства.

Наприклад, відповідно до рішення сесії Гусарівської сільської ради Балаклійського району Харківської області від 7 листопада 2014 р. № 427 затверджено Екологічну програму на 2014-2019 роки⁸⁷⁹, основною метою якої визнано: проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу.

Встановлено, що основним завданням Програми є: а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; г) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів та комплексів; д) науково-обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище; е) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища.

Проте, основне навантаження щодо організації виконання зобов'язань держави в частині забезпечення екологічної безпеки покладається на органи спеціальної компетенції, які в науці екологічного права додатково

---

⁸⁷⁹ Екологічна програма Гусарівської сільської ради на 2014-2019 роки. URL: <http://gusarivka.balrada.gov.ua/index.php/rishennya/sesiji/87-programi>.

класифікуються, зокрема, на органи спеціальної компетенції та інші органи; на надгалузеві, галузеві та відомчі; на спеціальні екологічні органи; органи виконавчої влади поресурсової компетенції; органи виконавчої влади у сфері охорони природних комплексів; спеціальні неекологічні органи виконавчої влади; органи виконавчої влади із забезпечення екологічної безпеки; ждину державну систему цивільного захисту тощо⁸⁸⁰.

Безумовно, що центральне місце в системі органів спеціальної компетенції у галузі охорони довкілля посідає *Міністерство екології та природних ресурсів України*. Функції, тобто напрями діяльності, організація роботи цього органу визначаються законами України та конкретизуються в Положенні про нього, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32⁸⁸¹. Згідно з Положенням, Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди України) є центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчим Кабінету Міністрів України, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та у межах своєї компетенції біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання у межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї тощо.

Основним завданнями Мінприроди України в цій галузі є, зокрема: 1) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; поводження з відходами, у тому числі радіоактивними; поводження з пестицидами та агрохімікатами; 2) державного нагляду (контролю) за

---

⁸⁸⁰ *Ситніченко О.М.* Правове становище органів управління у царині екології. Екологічне право України: Загальна частина: навч. посіб.; за ред. *В.І. Курила / В.В. Курзова, А.І. Берlach, В.І. Курила та ін.* К.: Алерта, 2015. 620 с. (С. 72-108).

⁸⁸¹ Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32. Офіційний вісник України. 2015. № 10. Ст. 266.

додержанням вимог законодавства про екологічну та радіаційну безпеку, з питань поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, дотримання вимог біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі; 3) здійснення державного контролю у сфері збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання вимог Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї⁸⁸² тощо.

Для організації та здійснення державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної, ядерної та радіаційної безпеки у складі Мінприроди України діє *Державна екологічна інспекція* (Положення про Державну екологічну інспекцію затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 454/2011)⁸⁸³. Основними завданнями Держекоінспекції є:

- участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, надра, поверхневі води, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ, природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України), поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах компетенції радіаційної безпеки тощо;

- здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів, екологічну та в межах своєї

---

⁸⁸² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. Офіційний вісник України. 2016. № 99. Ст. 3236.

⁸⁸³ Про Положення про Державну екологічну інспекцію України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 454/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1260.

компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами) та небезпечними хімічними речовинами тощо.

Наприклад, відповідно до Публічного звіту Держекоінспекції України за 2016 рік⁸⁸⁴, з метою удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони довкілля Держекоінспекцією України у 2016 році розроблено наступні проекти наказів Мінприроди України, зокрема: 1) «Про затвердження Положення про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання у разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів»; 2) «Про затвердження Положення про екологічний та радіологічний контроль товарів (вантажів) і транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах діяльності митниць призначення і відправлення»; 3) «Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства»; 4) «Про затвердження Змін до уніфікованих форм актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)» та ін.

Держекоінспекція України для виконання покладених на неї завдань утворює свої територіальні органи – державні екологічні інспекції в областях, містах Києві та Севастополі, Державну Азовську морську екологічну інспекцію, Державну Азово-Чорноморську екологічну інспекцію, Державну екологічну інспекцію Північно-Західного регіону Чорного моря⁸⁸⁵.

Відповідно до Наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 429 затверджено Положення про морські екологічні інспекції⁸⁸⁶. Основними завданнями цих Інспекцій є здійснення державного

---

⁸⁸⁴ Публічний звіт Держекоінспекції України за 2016 рік. URL: http://dei.gov.ua/images/doc/1кв2017/Публічний_звіт_Держекоінспекції_2016_p.doc.

⁸⁸⁵ Про утворення територіальних органів Державної екологічної інспекції: постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р. № 995. Офіційний вісник України. 2011. № 74. Ст. 2769; Про затвердження положень про територіальні органи Держекоінспекції України: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 429. Офіційний вісник України. 2011. № 92. Ст. 3359.

⁸⁸⁶ Положення про морські екологічні інспекції: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 429. Офіційний вісник України. 2011. № 92. Ст. 3359.

контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а саме за використанням і охороною морського середовища і природних ресурсів внутрішніх морських вод, територіального моря, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України, додержанням норм екологічної та радіаційної безпеки; додержанням установлених лімітів використання природних ресурсів, нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище; додержанням екологічних вимог у процесі транспортування пестицидів і агрохімікатів, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших відходів; додержанням екологічних вимог під час транспортування вантажів у пунктах пропуску через державний кордон.

Інспекції відповідно до покладених на них завдань здійснюють державний контроль у процесі експлуатації механічних транспортних засобів, суден, військових кораблів та інших плавучих об'єктів і споруд, що перебувають у внутрішніх морських водах, територіальному морі. Об'єктами контролю цих Інспекцій є всі українські та іноземні судна, кораблі та інші плавучі об'єкти і морські споруди незалежно від форм власності, діяльність яких здійснюється у внутрішніх морських водах та територіальному морі України.

В той-же час, відповідно до розділу XVII Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої постановою Верховної Ради України від 14 квітня 2016 р. № 1099-VIII⁸⁸⁷ та на виконання розділу III пункту 11 «Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р⁸⁸⁸, Держекоінспекція України взяла участь у розробці Концепції реформування системи державного природоохоронного контролю (далі – Концепція), проект якої було розміщено

---

⁸⁸⁷ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII. Офіційний вісник України. 2014. № 102. Ст. 3005.

⁸⁸⁸ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р. Офіційний вісник України. 2016. № 47. Ст. 1709.

сайті Міністерства екології та природних ресурсів України для громадського обговорення⁸⁸⁹.

В даній Концепції пропонується: 1) утворення Державної природоохоронної служби України (Держекобезпека) та ліквідація Державної екологічної інспекції України; 2) скасування обов'язкового планового екологічного контролю для суб'єктів малого та середнього бізнесу; 3) ліквідація постів екологічного контролю в пунктах пропуску через державний кордон, морських Державних екологічних інспекцій – Азовської та Північно-Західного регіону Чорного моря; 4) утворення територіальних підрозділів за принципом еколого-ресурсних та еколого-техногенних округів, замість 28 обласних 10 територіальних округів (*еколого-ресурсні*: Карпатський територіальний округ (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області); Північно-західний територіальний округ (Волинська, Рівненська області); Подільський територіальний округ (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області); Поліський територіальний округ (Київська, Житомирська, Чернігівська області); Центральний територіальний округ (Кіровоградська, Черкаська області); Причорноморський територіальний округ (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим); *еколого-техногенні*: Столичний територіальний округ (м. Київ, Чорнобильська зона); Придніпровський територіальний округ (Дніпропетровська, Запорізька області); Східний територіальний округ (Полтавська, Харківська, Сумська області); Південно-східний територіальний округ (Донецька, Луганська області).

Дійсно, сучасна система екологічного контролю потребує певного удосконалення, однак до вище зазначеної Концепції є певні зауваження. По-перше, щодо зміни правового статусу Державної екологічної інспекції на Державну природоохоронну службу. Якщо до повноважень Інспекції, як до

---

⁸⁸⁹ Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в Україні: проект від 13 жовтня 2016 р. URL: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/5358-kontseptsiya-reformuvannia-systemy-derzhavnoho-nahliadu-kontroliu-u-sferi-okhorony-navkolyshnoho-seredovyshcha-v-ukraini>.

центрального органу виконавчої влади⁸⁹⁰, належить більшість функцій контролю-наглядового характеру за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, то Служба є центральним органом виконавчої влади, більшість повноважень якої становлять функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам. У зв'язку з цим виникає логічне запитання: для яких повноважень буде створено зазначений орган та його територіальні підрозділи?

По-друге, щодо зміни назви вказаного органу. В Концепції мова йде про ліквідацію Державної екологічної інспекції України та утворення Державної природоохоронної служби України, яка у скороченому варіанті буде називатись Держекобезпека. Вважаю, що такий підхід є недоречним, з урахуванням вище наведеного висновку про те, що складовими екологічної безпеки є раціональне природокористування та охорона навколишнього природного середовища. Якщо й здійснювати відповідне реформування даного органу державної виконавчої влади, то його доцільніше називати Державна служба України із забезпечення екологічної безпеки.

По-третє, не узгоджена мета Концепції, як-от: «необхідність зменшення тиску на бізнес-середовище та скасування обов'язкового планового екологічного контролю для суб'єктів малого та середнього бізнесу у зв'язку з поширенням та зростанням екологічного правового нігілізму» з положеннями про те, що: «дискредитацію і фактичне руйнування системи державного екологічного нагляду (контролю) здійснюють лобісти великого промислового і аграрного бізнесу!» Вважаю, що розробники вказаної Концепції самі проявили правовий нігілізм і тому не має підстав для як для скасування державної функції нагляду та контролю в екологічній сфері, запровадженої законами не лише на національному, а й на міжнародному та європейському рівнях, так і реформування існуючої системи державного екологічного контролю.

---

⁸⁹⁰ Адміністративно-правовий статус центральних органів виконавчої влади. URL: http://pidruchniki.com/1183121955843/pravo/administrativno-pravoviy_status_tsentralnih_organiv_vikonavchoyi_vladi.

Звичайно ж, сучасне національне екологічне законодавство занадто обтяжливе нормативно-правовою базою, однак це не є підставою для невиконання або неналежного виконання його положень. З метою уніфікації реалізації контрольної-наглядової діяльності прийнято Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який визначає загальні засади для здійснення будь-якого виду нагляду (контролю) в державі. Однак, важливість екологічного контролю у контексті конституційного обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку доцільно посилити шляхом прийняття спеціального Закону України «Про екологічний контроль», питання про можливість прийняття якого вже порушувалося в літературі⁸⁹¹.

Крім того, скасування обов'язкового планового екологічного контролю для суб'єктів малого та середнього бізнесу потягне за собою порушення ряду екологічних принципів, закріплених у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», на яких базується функція екологічного контролю і нагляду як обов'язкова, зокрема: а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей та інше.

До того ж, ст. 10 цього ж Закону містить систему гарантій належної реалізації екологічних прав громадян, до яких віднесено, в тому числі: обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки (п. "б"); здійснення державного

---

⁸⁹¹ *Краснова М.В.* Перспективи систематизації правових норм про екологічний контроль. Правові форми екологічного контролю: Навчальний посібник / *Краснова М.В., Позняк Е.В., Коваленко Т.О. та ін.* (за ред. *Краснової М.В.*). К.: Алерта, 2012. 720 с. (С. 72-73).

та громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища (п. "Г").

В проекті Концепції, в рамках децентралізаційних процесів, мова йде також й про передачу окремих функцій природоохоронного контролю місцевим громадам (засмічення землі, контроль об'єктів ПЗФ місцевого значення, полювання, браконьєрство, поводження з відходами), а також організації діяльності інституту громадських інспекторів з охорони довкілля – «Екологічних шерифів» на базі місцевих громад.

Але чи вирішить таке реформування проблеми сучасної контрольно-наглядової діяльності у природоохоронній сфері?

Вважаю, що таке рішення є неоднозначним для практики реалізації даних положень, хоча б на тій підставі, що відповідно до п. 3.7. Наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88 «Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля»⁸⁹² такі інспектори мають виконувати роботу «на громадських засадах, без увільнення від основної роботи і без додаткової оплати праці». На моє глибоке переконання це є однією з основних підстав того, чому станом на сьогоднішній день інститут громадських екологічних інспекторів не отримав широкого розвитку, а такі заходи, як контроль за засміченням землі, об'єктів ПЗФ місцевого значення, полюванням, браконьєрством, поводженням з відходами потребує постійної, щоденної уваги, яку не можна забезпечити сучасною системою діяльності зазначених громадських інспекторів⁸⁹³.

31 травня 2017 року дана Концепція була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 616-р⁸⁹⁴. В офіційному варіанті даного документу, з урахуванням значної кількості зауважень до його тексту, єдине що

---

⁸⁹² Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. Офіційний вісник України. 2002. № 12. Ст. 631.

⁸⁹³ *Краснова Ю.А.* Децентралізація як юридична підстава реформування контрольно-наглядової діяльності в природоохоронній сфері України. Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природо-ресурсних галузей права: Матеріали Всеукр. круглого столу (м. Київ, 22 вересня 2017 р.). К.: Видавництво «Прінт Сервіс», 2017. С. 97-100.

⁸⁹⁴ Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 616-р. Урядовий кур'єр від 23.09.2017 р. № 179.

було зроблено, так це – використання замість запропонованої у проекті нової назви органу терміну «Служба», виключення з тексту нормативного акту терміну «Екологічний шериф», а також збільшення чисельності територіальних підрозділів запропонованої Служби з 10 територіальних округів на 10 міжрегіональних органів та 27 спеціальних обласних чомусь «інспекційних» управлінь у їх складі.

Деякі повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки реалізуються *Міністерством охорони здоров'я України*. Діяльність цього органу надвідомчого управління регулюється Законами України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»⁸⁹⁵, «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Положенням про нього, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267⁸⁹⁶. Так, Міністерство охорони здоров'я (МОЗ України) є центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчим Кабінету Міністрів України та забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням.

На МОЗ України, зокрема, покладено: 1) здійснення контролю і нагляду за додержанням санітарного законодавства, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення; 2) вивчення, аналіз і прогнозування показників стану здоров'я населення залежно від стану середовища життєдіяльності людини; 3) взяття участі у розробці заходів, спрямованих на недопущення шкідливого впливу факторів довкілля на здоров'я людини; 4) встановлення в межах своєї компетенції державних стандартів якості питної води; взяття участі у розробці та

---

⁸⁹⁵ Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

⁸⁹⁶ Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1141.

введенні в дію екологічних нормативів та норм радіаційної безпеки; 5) погодження в установленому законодавством порядку всіх державних стандартів, технічних умов, промислових зразків, іншої нормативно-технічної документації об'єктів, які можуть мати шкідливий вплив на здоров'я населення тощо.

Важливе місце у сфері забезпечення екологічної безпеки та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру відводиться *Державній службі України з надзвичайних ситуацій* (ДСНС України), яка входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Повноваження цього органу затверджені Указом Президента України від 16 січня 2013 р. № 20/2013 «Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій»⁸⁹⁷. Основними завданнями ДСНС України є: реалізація державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності; здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням та виконанням вимог законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, за діяльністю аварійно-рятувальних служб.

Спорідненою за сферою діяльності з попереднім органом є *Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України* (Держгірпромнагляд України), яка діє на підставі Указу Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408/2011 «Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та

---

⁸⁹⁷ Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 16 січня 2013 р. № 20/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 5. Ст. 154.

промислової безпеки України»⁸⁹⁸. Основними завданнями Держгірпромнагляду України є:

1) реалізація державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, охорони надр, промислової безпеки у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, а також внесення пропозицій щодо її формування;

2) здійснення комплексного управління у сфері промислової безпеки, охорони праці, а також контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

3) організація та здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з питань: а) промислової безпеки, охорони праці, безпечного ведення робіт юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю; б) геологічного вивчення надр, їх використання та охорони, а також використання і переробки мінеральної сировини; в) безпеки робіт у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення; г) безпечного проведення робіт з утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення; д) трубопровідного транспорту, функціонування ринку природного газу та діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки та потенційно небезпечними об'єктами тощо.

Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, що діє відповідно до Положення про нього, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня

---

⁸⁹⁸ Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1241.

2014 р. № 363⁸⁹⁹. У своїй діяльності даний орган керується Законами України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р., «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 14 січня 1998 р., «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 9 липня 2010 р.⁹⁰⁰, «Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами» від 17 вересня 2008 р.⁹⁰¹, «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» від 13 грудня 2001 р.⁹⁰², «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11 січня 2000 р.⁹⁰³ та ін. Держатомрегулювання України забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері безпеки використання ядерної енергії. Держатомрегулювання України здійснює повноваження компетентного органу: з фізичного захисту ядерного матеріалу та ядерних установок відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26 жовтня 1979 р.; з питань безпечного перевезення радіоактивних матеріалів відповідно до правил ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів; з питань аварійного оповіщення та інформування згідно з Конвенцією про оперативне оповіщення про ядерні аварії від 26 вересня 1986 р.

У рамках реалізації принципу екологізації усіх сфер господарювання, важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки відіграють галузеві органи виконавчої влади, які реалізують окремі напрямки діяльності економіки держави. До переліку таких органів можна віднести: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство оборони України, Міністерство

---

⁸⁹⁹ Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363. Офіційний вісник України. 2014. № 69. Ст. 1925.

⁹⁰⁰ Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 9 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 1. Ст. 1.

⁹⁰¹ Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 17 вересня 2008 р. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 5. Ст. 8.

⁹⁰² Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13 грудня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 96.

⁹⁰³ Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11 січня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 9. Ст. 68.

інфраструктури України, Державне космічне агентство України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та підпорядковані їм органи. У положеннях про ці органи визначається їх статус як головних (провідних) органів у системі центральних органів виконавчої влади з певних питань і в контексті з основними завданнями повноваження зазначених органів у галузі охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки у відповідній сфері.

Так, *Міністерство енергетики та вугільної промисловості України* (далі *Міненерговугілля України*), положення про яке затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011⁹⁰⁴ головний орган у системі центральних органів виконавчої влади (далі *ЦОВВ*) у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому, торфодобувному та нафтогазовому комплексах.

Міненерговугілля України забезпечує фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання об'єктів, що належать до сфери управління цього ЦОВВ, та перевезень, і контроль за їх здійсненням, а також контролює виконання на підприємствах, в установах, організаціях, що належать до сфери управління Міненерговугілля України, заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій відповідно до аварійних планів.

Компетенцією щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері військової діяльності наділені *Міністерство оборони України* (далі *Міноборони України*) та *Генеральний штаб Збройних Сил України* (далі – *Генштаб ЗСУ*), положення про які затверджені Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011⁹⁰⁵. Так, відповідно до вимог названого положення Міноборони

---

⁹⁰⁴ Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1221.

⁹⁰⁵ Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1240.

України організовує контроль за якістю харчових продуктів, що постачаються для Збройних Сил, чим забезпечує складову екологічної безпеки – харчову.

Генштаб ЗСУ є головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням ЗСУ, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, Державною спеціальною службою транспорту і Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Генштаб ЗСУ контролює проведення робіт, пов'язаних із знешкодженням та знищенням вибухонебезпечних предметів на території військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗСУ.

В структурі Збройних Сил України діють різні підрозділи, в тому числі й Служба зовнішньої розвідки України на яко покладається обов'язок, зокрема, здійснення спеціальних заходів впливу та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України в тому числі й в екологічній сфері (абз. 5 ч. 3 п. 50 Воєнної доктрини України⁹⁰⁶).

Діяльність у сфері екологічної безпеки у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України спрямована на: 1) забезпечення екологічної безпеки повсякденної діяльності; 2) організацію забезпечення екологічної безпеки діяльності Збройних Сил України в умовах впливу на них екологічно несприятливих антропогенних і природних факторів; 3) відновлення довкілля в процесі повсякденної діяльності військ (сил) після проведення навчань, випробувань, спеціальних робіт, а також після аварій та катастроф на військових об'єктах; 4) військово-наукове супроводження основних завдань забезпечення екологічної безпеки у Збройних Силах України; 5) взаємодію з державними і відомчими органами влади з питань охорони довкілля; 6) здійснення міжнародної співпраці з питань забезпечення екологічної безпеки

---

⁹⁰⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 78. Ст. 2592.

військової діяльності; 7) ефективну підготовку кадрів з екологічної безпеки та виховання особового складу Міністерства оборони України та Збройних Сил України з питань дотримання природоохоронного законодавства України та забезпечення екологічної безпеки під час повсякденної діяльності та виконанні завдань за призначенням⁹⁰⁷.

Об'єктами, що становлять підвищену екологічну небезпеку, підпорядкованих Міністерству, є: арсенали; бази (склади) боєприпасів та паливно-мастильних матеріалів; склади зберігання компонентів рідкого ракетного палива. У сфері управління Міністерства оборони України знаходяться могильники радіоактивних відходів (РАВ), які розташовані на території військових частин тощо⁹⁰⁸.

Важливі повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки належать й *Міністерству аграрної політики та продовольства України* (далі – *Мінагрополітики України*), відповідно до положення, затвердженого Указом Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011⁹⁰⁹. Мінагрополітики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації: державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, а також в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

Відповідно до покладених на нього завдань Мінагрополітики України затверджує: 1) вимоги до введення системи аналізу ризиків і контролю

---

⁹⁰⁷ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грін Д.С. 2016. 350 с. (С. 207).

⁹⁰⁸ Там само.

⁹⁰⁹ Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 13. Ст. 662.

(регулювання) у критичних точках або аналогічних систем забезпечення безпеки при виробництві харчових продуктів; 2) програми вибіркового ветеринарно-санітарного та фітосанітарного контролю товарів у процесі їх обігу; 3) положення про здійснення державного контролю та нагляду за якістю ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок і засобів ветеринарної медицини, які застосовуються в Україні; 4) порядок здійснення державного контролю та нагляду за дотриманням вимог із виробництва, збереження, транспортування риби, інших водних живих ресурсів і харчової продукції з них, передбачених на експорт; 5) порядок уповноважування лабораторій для проведення ветеринарних діагностичних досліджень з метою державного контролю або державного нагляду; 6) порядок здійснення контролю за знезараженням об'єктів регулювання; 7) перелік документів (їх форм і реквізитів) та відомостей, необхідних для проведення ветеринарного, фітосанітарного та радіологічного контролю; 8) порядок здійснення державного нагляду й державного контролю за дотриманням законодавства про пестициди та агрохімікати в галузі рослинництва тощо.

В структурі Міністерства аграрної політики та продовольства України діє *Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів* утворена постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»⁹¹⁰ на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби і приєднанням до Служби, що утворилася, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів»⁹¹¹, на Службу, в рамках забезпечення екологічної безпеки, покладено, зокрема: здійснення відповідно

---

⁹¹⁰ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України 10 вересня 2014 р. № 442. Офіційний вісник України. 2014. № 74. Ст. 2105.

⁹¹¹ Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. Офіційний вісник України. 2015. № 73. Ст. 2402.

до закону державного ветеринарно-санітарного контролю, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, здоров'ям та благополуччям тварин, безпечністю та окремими показниками якості харчових продуктів, ветеринарними препаратами, субстанціями, кормовими добавками, преміксами, кормами та іншими об'єктами санітарних заходів, застосуванням санітарних та ветеринарно-санітарних заходів, профілактичних і протиепідемічних заходів щодо охорони в межах компетенції території України від проникнення хвороб людей, тварин та рослин з території інших держав або карантинних зон, законодавства щодо зберігання, транспортування, торгівлі та застосування засобів захисту рослин, показників вмісту шкідливих для здоров'я людини речовин та інгредієнтів у тютюнових виробках, які реалізуються на території України; здійснення контролю за виконанням фітосанітарних заходів; здійснення в межах компетенції контролю за факторами середовища життєдіяльності людини, що мають шкідливий вплив на здоров'я населення тощо.

Не менш важливого значення у системі органів виконавчої влади у сфері забезпечення екологічної безпеки посідає *Міністерство інфраструктури України* (Мінінфраструктури України). Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 «Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України»⁹¹², воно є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту, надання послуг поштового зв'язку, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України, дорожнього господарства, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства, з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті, а також державного нагляду (контролю) за безпекою на

---

⁹¹² Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. Офіційний вісник України. 2015. № 54. Ст. 1755.

автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті (крім сфери безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства).

Згідно з Положенням, Мінінфраструктури України, серед іншого, виконує функції компетентного органу України у сфері перевезення небезпечних вантажів, затверджує нормативно-правові акти з питань перевезення небезпечних вантажів, здійснює контроль за їх виконанням та проводить державну політику щодо зменшення шкідливого впливу діяльності транспорту на довкілля.

Безпосереднє управління авіаційним транспортом покладається на *Державну авіаційну службу України*. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520 «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України»⁹¹³, остання є урядовим органом державного управління, що діє у складі Міністерства інфраструктури України та йому підпорядковується.

Основними завданнями Державної авіаційної служби України у сфері екології є, зокрема, реалізація основних напрямів щодо здійснення заходів з приводу забезпечення екологічної безпеки в галузі цивільної авіації; розробка заходів щодо зменшення шкідливого впливу авіаційної діяльності на навколишнє природне середовище та контроль за їх виконанням тощо.

Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті (далі – Укртрансінспекція України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України Міністра інфраструктури України. Повноваження даної інспекції визначені постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 299 «Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті»⁹¹⁴.

Відповідно до даного нормативного акту на Державтоінспекцію України в

---

⁹¹³ Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. Офіційний вісник України. 2014. № 82. Ст. 2332.

⁹¹⁴ Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 299. Офіційний вісник України. 2014. № 63. Ст. 1739.

галузі екології покладаються наступні завдання, зокрема: 1) проводить експертизу умов транспортування небезпечних вантажів на автомобільному, міському електричному, залізничному транспорті; 2) видає ліцензії на право здійснення господарської діяльності з перевезення небезпечних вантажів автомобільним, залізничним транспортом; 3) здійснює контроль за дотриманням ліцензійних умов при здійсненні господарської діяльності з перевезення небезпечних вантажів автомобільним, залізничним транспортом; 4) веде електронну базу даних про осіб, які пройшли спеціальне навчання працівників суб'єктів перевезення небезпечних вантажів автомобільним, залізничним транспортом; 5) здійснює нагляд за дотриманням вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища автомобільним, залізничним транспортом; 6) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

Державна інспекція України з безпеки на морському та річковому транспорті (Укрморрічінспекція) входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпеки на морському та річковому транспорті. Вона діє на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 300 «Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на морському та річковому транспорті»⁹¹⁵.

Відповідно до даного нормативного акту Укрморрічінспекція в галузі екології виконує наступні завдання: 1) проводить експертизу умов транспортування небезпечних вантажів на морському та річковому транспорті; 2) затверджує профілактичні заходи щодо попередження катастроф, аварій, інших аварійних подій на морському та річковому транспорті; 3) видає ліцензії на право здійснення господарської діяльності з перевезення небезпечних вантажів морським та річковим транспортом; 4) здійснює контроль за дотриманням ліцензійних умов при здійсненні господарської діяльності з

---

⁹¹⁵ Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на морському та річковому транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 300. Офіційний вісник України. 2014. №. 63. Ст. 1740.

перевезення небезпечних вантажів морським та річковим транспортом; 5) веде електронну базу даних про осіб, які пройшли спеціальне навчання для працівників суб'єктів перевезення небезпечних вантажів морським та річковим транспортом; 6) здійснює контроль за укладенням договорів обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів морським та річковим транспортом; 8) здійснює нагляд за дотриманням вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища морським та річковим транспортом тощо.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137 «Про затвердження Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства»⁹¹⁶ створено таку систему, яка визначається, як сукупність суб'єктів, що здійснюють скоординовані заходи у сфері судноплавства, спрямовані на запобігання виникненню та зменшення наслідків аварій, які можуть заподіяти шкоду здоров'ю і життю людини, навколишньому природному середовищу та майну.

Суб'єктами такої системи управління є: 1) органи виконавчої влади; 2) Координаційний комітет з пошуку і рятування на морі; 3) державна лоцманська служба; 4) служба регулювання руху суден; 5) морська аварійно-рятувальна служба; 6) державні підприємства, установи та організації, що провадять діяльність у сфері навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства; 7) державні підприємства, що провадять діяльність у сфері організації морського зв'язку та телекомунікації, річкової інформаційної системи; 8) державні підприємства, що обслуговують судноплавні морські та річкові шляхи; 9) державні класифікаційні товариства; 10) морські порти; 11) державні галузеві проектно-конструкторські та науково-дослідні установи; 12) державні підприємства, установи та організації, діяльність яких пов'язана із забезпеченням безпеки судноплавства.

---

⁹¹⁶ Про затвердження Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства: постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137. Офіційний вісник України. 2009. № 83. Ст. 2810.

Створена система управління забезпечує: зниження рівня ризику виникнення обставин, що зумовлюють аварії у сфері судноплавства; захист життя, здоров'я і прав людини, збереження майна під час судноплавства; забезпечення екологічної безпеки судноплавства та запобігання шкідливому впливу судноплавства на навколишнє природне середовище; вирішення питань техногенної безпеки, цивільної оборони і захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру; визначення повноважень суб'єктів системи, умов та порядку їх взаємодії на всіх рівнях управління; додержання суб'єктами системи управління міжнародних стандартів з безпеки судноплавства; нормативно-правове і нормативно-технічне забезпечення судноплавства; стимулювання безпечного судноплавства.

Основними завданнями суб'єктів системи управління є організація: 1) державного регулювання безпечного перевезення пасажирів і вантажів; 2) пошуку та рятування людей і суден, що зазнали лиха на морі та внутрішніх судноплавних річкових шляхах; 3) оперативного реагування у разі виникнення аварій, розслідування їх причин та умов, розроблення заходів щодо запобігання аваріям; 4) контролю відповідності стану суден установленим технічним вимогам, умовам плавання та перебування на них людей; 5) контролю підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації плавскладу суден, фахівців берегових підприємств; 6) створення належних санітарно-гігієнічних і протиепідемічних умов перебування екіпажу та пасажирів на суднах, зокрема забезпечення дотримання режиму праці та відпочинку; 7) захисту суден і портових засобів від незаконного втручання; 8) інформаційного, навігаційно-гідрографічного та гідрометеорологічного забезпечення судноплавства; 9) регулювання руху суден; 10) лоцманського та криголамного проведення суден; 11) безпечної експлуатації судноплавних шляхів, акваторій, гідротехнічних та інших споруд, пов'язаних із судноплавством; 12) заходів із забезпечення відповідності стану берегових підприємств, діяльність яких пов'язана із забезпеченням безпеки судноплавства, міжнародним і національним стандартам з безпеки судноплавства і т. ін.

Крім того, відповідно до Директиви 2005/44/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи від 7 вересня 2005 р. «Про гармонізовану Річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах Співтовариства»⁹¹⁷, статей 3, 10 Кодексу торговельного мореплавства України⁹¹⁸, Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137⁹¹⁹, з метою підвищення безпеки судноплавства на внутрішніх водних шляхах України, ефективності використання суднового ходу на внутрішніх водних шляхах та охорони навколишнього природного середовища Наказом Міністерства інфраструктури України від 25 лютого 2011 р. № 7 «Про комплекс заходів щодо створення річкової інформаційної служби на внутрішніх водних шляхах України»⁹²⁰, в структурі Міністерства інфраструктури України створено *Річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах України* (далі – РІС України), яка відповідно до Положення про неї, затвердженого вищезазначеним Наказом, здійснює: виявлення суден на підходах до зони дії РІС, встановлення зв'язку з ними, отримання та реєстрація необхідних даних щодо рейсу кожного судна; інформаційне забезпечення судноплавства шляхом передачі на судна гідрометеорологічної інформації, відомостей про зміни у роботі засобів навігаційного оснащення (далі – ЗНО), про зміщення плавучих ЗНО із штатних місць та іншої навігаційно-гідрографічної і гідрологічної інформації в зоні дії РІС, інформації про стан руху в зоні дії РІС та фактори, що впливають на умови навігації. Інформація розміщується на офіційному сайті РІС; забезпечення безпеки судноплавства шляхом організації руху, надання суднам рекомендацій, що стосуються черговості руху, часу початку руху, маршруту, швидкості та

---

⁹¹⁷ Про гармонізовану Річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах Співтовариства: Директива 2005/44/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи від 7 вересня 2005 р. URL: <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-200544ies-ievropeyskogo-parlamentu-ta-radi-vid-7-veresnua-2005-roku-stosovno>.

⁹¹⁸ Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.

⁹¹⁹ Про затвердження Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства: постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137. Офіційний вісник України. 2009. № 83. Ст. 2810.

⁹²⁰ Про комплекс заходів щодо створення річкової інформаційної служби на внутрішніх водних шляхах України: Наказ Міністерства інфраструктури України від 25 лютого 2011 р. № 7. Офіційний вісник України. 2011. № 39. Ст. 1629.

інтервалів руху, місця якірної стоянки, а також попередження суден у разі загрози розвитку ситуації небезпечного зближення з іншими суднами та надання рекомендацій щодо уникнення зіткнення, попередження судна у разі відхилення його від безпечного маршруту плавання та повернення до зазначеного маршруту; участь в аварійно-рятувальних, буксирних роботах, інформування про днопоглиблювальні та інші роботи, що проводяться в зоні дії РІС, шляхом залучення усіх потрібних для цього засобів зв'язку, своєчасної комутації та ретрансляції відповідних повідомлень; установлення зв'язку між суднами, береговими організаціями та службами з питань, що пов'язані із забезпеченням безпеки руху суден і ефективності перевезень; збирання, обробка, розповсюдження інформації щодо стану судноплавних шляхів, руху суден та перевезення; взаємодія з відповідними службами інших країн з метою забезпечення передачі необхідної інформації із суден користувачам РІС та у зворотному напрямку; взаємодія з іншими службами, які функціонують на внутрішніх водних шляхах України, для забезпечення виконання покладених на РІС завдань тощо.

Самостійну ланку органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки на водному транспорті України складають спеціальні служби підприємств водного транспорту, які здійснюють виробниче екологічне управління. Управлінська діяльність таких служб на практиці пов'язана з проведенням ревізій і перевірок щодо дотримання екологічно безпечних вимог, з проведенням науково-дослідних робіт щодо охорони довкілля, реалізацією галузевих програм охорони довкілля тощо.

Так, державний нагляд та забезпечення безпеки мореплавства у морському порту, на підходах до нього та в суміжних акваторіях здійснює *капітан морського порту* зі своєю спеціальною службою, який призначається на посаду і звільняється Міністерством інфраструктури України за поданням Укрморрічінспекції. Капітан морського порту підпорядковується Голові Укрморрічінспекції і діє відповідно до Наказу Міністерства інфраструктури України від 27 березня 2013 р. № 190 «Про затвердження Положення про

капітана морського порту та службу капітана морського порту»⁹²¹.

Капітанська служба повинна забезпечувати цілодобовий нагляд за безпекою мореплавства у морському порту, на підходах до нього та в суміжних акваторіях. Серед основних повноважень капітана морського порту, зокрема, у сфері забезпечення екологічної безпеки, можна виділити нагляд за дотриманням вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та перевірку наявності укладання відправниками, перевізниками, одержувачами договорів обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів морського перевезення небезпечних вантажів у територіальному морі та виключній морській економічній зоні України на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів тощо.

В той-же час, Капітан морського порту має право: 1) відмовити у видачі дозволу на вихід з порту у разі: непридатності судна до плавання, порушення вимог щодо його завантаження, постачання, комплектування екіпажу та наявності інших недоліків, що становлять загрозу безпеці плавання або здоров'ю людей, які перебувають на судні, або загрозу заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу; 2) затримувати судно, а також забороняти експлуатацію об'єктів, виконання робіт, що створюють загрозу безпеці мореплавства та навколишньому природному середовищу, до усунення порушень вимог нормативних актів з питань безпеки руху суден; 3) у районах необов'язкового лоцманського проведення встановлювати обов'язкове лоцманське проведення суден у випадках: якщо судна або їх вантаж можуть становити загрозу заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу; 4) видавати розпорядження щодо затримки в морському порту судна або вантажу до достатнього забезпечення морської вимоги судновласником або вантажовласником, зокрема, на морську вимогу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, зумовлену порушенням природоохоронного законодавства України.

---

⁹²¹ Про затвердження Положення про капітана морського порту та службу капітана морського порту: Наказ Міністерства інфраструктури України від 27 березня 2013 р. № 190. Офіційний вісник України. 2013. № 36. Ст. 1284.

Розпорядження капітана морського порту про затримання судна або вантажу на морські вимоги дійсне протягом трьох діб. Якщо протягом визначеного строку не прийнято судове рішення або рішення Морської арбітражної комісії про накладення на судно чи вантаж арешту, вони підлягають негайному звільненню. Відповідальність за збитки, завдані необґрунтованим затриманням судна або вантажу, несуть особи, на вимогу яких відбулося затримання.

Відповідну роль у врегулюванні питання забезпечення екологічної безпеки на водному транспорті на локальному рівні відіграють й *морські лоцмани*. Відповідно до Наказу Міністерства інфраструктури України від 8 травня 2013 р. № 292 «Про затвердження Положення про морських лоцманів»⁹²², морський лоцман – це особа, яка має посвідчення морського лоцмана відповідної кваліфікаційної категорії, є спеціалістом із судноплавства у визначеному районі лоцманського проведення і надає рекомендації капітану судна під час управління судном. В даному випадку, під лоцманським проведенням слід розуміти сприяння забезпеченню безпеки судноплавства, запобіганню аварійним морським подіям, захисту навколишнього природного середовища та людського життя під час плавання судна шляхом надання капітану судна морським лоцманом рекомендацій та порад щодо управління судном.

Згідно з положеннями вищезазначеного Наказу, з метою забезпечення безпеки судноплавства, запобіганню аварійним морським подіям, захисту навколишнього природного середовища та людського життя Мінінфраструктури України встановлює райони обов'язкового лоцманського проведення та категорії суден, що звільняються від обов'язкового лоцманського проведення. Ці відомості публікуються в лоціях та Повідомленнях мореплавцям. У районах обов'язкового лоцманського проведення судно не має права здійснювати плавання без лоцмана, якщо не належить до категорії суден, що звільняються від обов'язкового лоцманського проведення. У районах необов'язкового

---

⁹²² Про затвердження Положення про морських лоцманів: Наказ Міністерства інфраструктури України від 8 травня 2013 р. № 292. Офіційний вісник України. 2013. № 46. Ст. 1639.

лоцманського проведення капітан морського порту може встановлювати обов'язкове лоцманське проведення для суден, які: 1) самі (ядерні судна та інші) або їх вантаж можуть становити загрозу заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу. Категорії таких суден доводяться до відома в обов'язковій постанові по порту; 2) мають серйозні пошкодження корпусу, механізмів або обладнання, що може істотно вплинути на безпеку їх плавання в порту. У цьому випадку капітану судна вручається нотис про те, що його судно має слідувати під лоцманським проведенням.

Контроль за випадками проходження суден без лоцмана в зоні обов'язкового лоцманського проведення покладається на капітана відповідного морського порту, який повинен повідомити лоцманське підприємство про виявлені випадки. У зв'язку з надзвичайними обставинами, що загрожують життю і здоров'ю екіпажу і/або пасажирів судна, безпеці судна, береговим спорудам, і/або при виникненні небезпеки для навколишнього природного середовища лоцман відповідно до заявки на надання лоцманських послуг направляється на судно за першої нагоди. Якщо лоцман, який прибув на судно, виявив, що це судно становить загрозу для безпеки судноплавства і/або навколишнього природного середовища, він зобов'язаний негайно повідомити про це капітана відповідного морського порту (службу капітана морського порту) для вжиття ними необхідних заходів. У випадку, коли це необхідно для забезпечення безпеки судноплавства, запобігання аварійним морським подіям, захисту навколишнього природного середовища та людського життя, лоцман має право призупинити лоцманське проведення судна.

Про призупинення лоцманського проведення лоцман повинен, за можливості негайно, повідомити про це всіма доступними засобами капітана відповідного морського порту (службу капітана морського порту), а також вимагати внесення запису про це до лоцманської квитанції тощо.

Відповідальним за технічний нагляд і проведення класифікації морських і річкових торговельних суден відповідно до статті 22 Кодексу торговельного мореплавства України і статей 26 і 29 Закону України «Про транспорт» визнано

*Регістр судноплавства України*⁹²³, до завдань якого у сфері забезпечення екологічної безпеки є: класифікація морських і річкових суден; класифікація внутрішніх водних басейнів за умовами плавання суден, встановлення межі районів та умов морського плавання піднаглядних суден; розроблення та затвердження правил і технічних вимог щодо забезпечення виконання умов безпеки плавання суден, охорони життя і здоров'я пасажирів, суднових екіпажів, збереження вантажів, що перевозяться, екологічної безпеки суден; технічний нагляд за виконанням правил і технічних вимог підприємствами, організаціями та особами, які проектують, ведуть будівництво та роботи з переобладнання, модернізації, ремонту, експлуатації суден, суднових механізмів, пристроїв та обладнання, а також з виготовлення матеріалів і виробів для суден тощо.

Державне космічне агентство України (ДКА) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і діє на підставі Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281⁹²⁴. У своїй діяльності ДКА України керується Законом України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 р.⁹²⁵. Даний орган забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, зокрема: здійснює державний нагляд за додержанням вимог безпеки космічної діяльності; вживає заходів щодо оперативного виявлення джерел небезпеки; забезпечує дотримання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища; забезпечує утилізацію твердого ракетного палива; здійснює моніторинг та веде банк даних географічних спостережень і забезпечує його взаємодію з Національним центром даних системи сейсмічних спостережень і підвищення безпеки проживання населення в сейсмонебезпечних регіонах тощо.

---

⁹²³ Про вдосконалення технічного, класифікаційного і судноплавного нагляду на морському і річковому транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 814. Офіційний вісник України. 1998. № 23. Ст. 829.

⁹²⁴ Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281. Офіційний вісник України. 2015. № 40. Ст. 1201.

⁹²⁵ Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 1. Ст. 2.

Провідне місце у сфері забезпечення екологічної безпеки відводиться й *Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України* (Мінрегіон України), яке входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної житлової політики і політики у сфері будівництва, архітектури, містобудування та житлово-комунального господарства. Діє даний орган на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 «Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України»⁹²⁶.

Відповідно до покладених на дане Міністерство завдань в галузі екології, воно здійснює: 1) повноваження центрального органу виконавчої влади з нормування у будівництві, стандартизації стосовно організації розроблення, схвалення, прийняття, перегляду та зміни національних стандартів у галузі будівництва і промисловості будівельних матеріалів, в тому числі їх відповідності екологічним вимогам; 2) управління у сфері містобудівної діяльності шляхом планування територій на державному рівні, визначення державних інтересів для їх урахування під час розроблення містобудівної документації та ведення моніторингу за дотриманням законодавства у сфері містобудування; 3) заходи щодо інженерного захисту територій населених пунктів від небезпечних геологічних процесів, прогнозування і запобігання їх розвитку тощо.

Складовою Мінрегіон України є *Державна архітектурно-будівельна інспекція України* (Держархбудінспекція України), яка входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань державного архітектурно-будівельного контролю, контролю у сфері житлово-комунального господарства. Вона діє на підставі постанови Кабінету Міністрів

---

⁹²⁶ Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197. Офіційний вісник України. 2014. № 51. Ст. 1345.

України від 9 липня 2014 р. № 294 «Про затвердження Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України»⁹²⁷.

Відповідно до покладених на Інспекцію повноважень, вона виконує ряд завдань, які певним чином впливають на дотримання вимог екологічного законодавства, зокрема: 1) у визначених законодавством випадках видає дозволи на виконання будівельних робіт, відмовляє у видачі таких дозволів, анулює дозволи на виконання будівельних робіт; 2) відповідно до законодавства видає суб'єктам господарювання ліцензії на провадження господарської діяльності, пов'язаної зі створенням об'єктів архітектури, анулює зазначені ліцензії; 3) здійснює в межах своїх повноважень державний контроль за дотриманням: а) суб'єктами у сфері житлово-комунального господарства державних стандартів, правил і норм у сфері поводження з побутовими відходами; б) проводить перевірки: відповідності виконання підготовчих та будівельних робіт, будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, що застосовуються у будівництві, вимогам державних стандартів, будівельних норм і правил, технічним умовам, затвердженим проектним вимогам, рішенням; своєчасності та якості проведення передбачених нормативно-технічною і проектною документацією зйомок, замірів, випробувань, а також ведення журналів робіт, наявності у передбачених законодавством випадках паспортів, актів та протоколів випробувань, сертифікатів та іншої документації; дотримання суб'єктами у сфері житлово-комунального господарства державних стандартів, правил і норм у сфері поводження з побутовими відходами; 4) розглядає справи про правопорушення у сферах містобудівної діяльності, житлово-комунального господарства з прийняттям відповідних рішень; 5) проводить аналіз та узагальнення результатів контролю за якістю виконаних будівельних робіт, будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, що застосовуються у будівництві, подає відповідним органам пропозиції щодо вдосконалення державних стандартів, будівельних норм і правил; 6) зупиняє

---

⁹²⁷ Про Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 р. № 294. Офіційний вісник України. 2014. № 61. Ст. 1688.

підготовчі та будівельні роботи, які виконуються без реєстрації декларації про початок їх виконання або дозволу на виконання будівельних робіт; 7) виконує функції замовника робіт зі знесення самочинно збудованих об'єктів будівництва тощо.

Відповідні повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки має й *Міністерство внутрішніх справ України* (МВС), яке діє на підставі Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878⁹²⁸, відповідно до якого МВС України у сфері забезпечення екологічної безпеки може здійснювати, зокрема: цивільний захист, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та запобігання їх виникненню, ліквідацію надзвичайних ситуацій, рятувальну справу тощо.

До системи органів виконавчої влади, що виконують окремі повноваження у сфері забезпечення екологічної безпеки можна також віднести Державну службу статистики України⁹²⁹, Державну фіскальну службу України⁹³⁰, Державну службу експортного контролю України⁹³¹ тощо.

Важливу роль у сфері організаційно-правового регулювання екологічної безпеки відіграють й органи спеціальної (поресурсової) компетенції, на яких покладається функція організації діяльності по використанню та охороні окремих видів природних ресурсів. До таких органів належать, зокрема: Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України, Державна служба геології та надр України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та ін.

Зокрема, *Державне агентство водних ресурсів України* (Держводагенство)

---

⁹²⁸ Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. Офіційний вісник України. 2015. № 89. Ст. 2972.

⁹²⁹ Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-p>.

⁹³⁰ Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. Офіційний вісник України. 2014. № 55. Ст. 1507.

⁹³¹ Про Державну службу експортного контролю України: Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 448/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1256.

здійснює свою діяльність на підставі Положення про дане агентство, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393⁹³². Відповідно до даного Положення Держводагенство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

Держводагенство України відповідно до покладених на нього завдань, зокрема: 1) видає дозвіл на проведення днопоглиблювальних робіт та робіт з прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду (крім будівельних робіт і робіт на землях прибережних захисних смуг морів і на землях, зайнятих морями); 2) забезпечує функціонування системи державного моніторингу довкілля в частині проведення радіологічних і гідрохімічних спостережень на водних об'єктах комплексного призначення, транскордонних водотоках, водогосподарських системах міжгалузевого і сільськогосподарського водопостачання, в зонах впливу атомних електростанцій; 3) здійснює заходи щодо екологічного оздоровлення поверхневих вод та догляду за ними; 4) погоджує межі зон санітарної охорони водних об'єктів; 5) здійснює в межах повноважень разом з іншими органами виконавчої влади заходи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, зменшення руйнівних наслідків повеней, забезпечення безаварійного пропуску паводкових вод та льодоходу; 6) розробляє схеми комплексного використання та охорони водних ресурсів, формує довгостроковий прогноз водогосподарських балансів, бере участь у вирішенні питань, пов'язаних із міждержавним розподілом стоку річок і використанням прикордонних вод; 7) проводить аналіз якості поверхневих вод та сповіщає органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, а також населення через засоби масової інформації про рівень забрудненості таких вод; організовує розроблення оперативних та довгострокових прогнозів зміни екологічного стану водних об'єктів і меліорованих земель; 8) здійснює

---

⁹³² Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393. Офіційний вісник України. 2014. № 71. Ст. 1995.

інші повноваження, визначені законами України та пов'язані з виконанням покладених на нього Президентом України завдань.

Державна служба геології та надр України (Держгеонадра України) здійснює свою діяльність на підставі Положення про неї, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 391/2011⁹³³. Згідно з даним нормативним актом Держгеонадра України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України (далі – Міністр), входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, в тому числі й дотримання еколого безпечних вимог у цій сфері.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, що утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», шляхом перетворення Державного агентства земельних ресурсів України та постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15 «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру»⁹³⁴.

Основними завданнями Держгеокадастру є, зокрема: реалізація державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності та земельних відносин, а також у сфері Державного земельного кадастру; внесення на розгляд Віце-прем'єр-міністра України Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначеній сфері, крім пропозицій щодо формування державної політики з використання і охорони земель сільськогосподарського призначення, які вносяться на розгляд Міністра

---

⁹³³ Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 391/2011. Офіційний вісник України. 2011. №. 29. Ст. 1228.

⁹³⁴ Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. Офіційний вісник України. 2015. №. 7. Ст. 164.

аграрної політики та продовольства тощо. Основним функціональним обов'язком даного органу у сфері забезпечення екологічної безпеки є участь у раціональному плануванні територій населених пунктів (т.з. зонування).

*Державне агентство лісових ресурсів України*⁹³⁵ (Держлісагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства. Держлісагентство України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства аграрної політики та продовольства України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра.

Держлісагентство України відповідно до покладених на нього завдань, зокрема: 1) організовує виконання заходів із визначення рівнів радіоактивного забруднення лісів, радіаційний контроль лісової продукції, дозиметричний контроль робочих місць та доз опромінення працівників; 2) забезпечує здійснення наземно-авіаційної охорони лісів від пожеж, незаконних рубок та інших лісопорушень, захист лісу від шкідників і хвороб та іншого шкідливого впливу на території лісового фонду підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління; 3) організовує виконання протипожежних, лісозахисних та інших лісоохоронних заходів на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління тощо.

*Державне агентство рибного господарства України*⁹³⁶ (Держрибагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України. Держрибагентство України

---

⁹³⁵ Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. Офіційний вісник України. 2014. № 82. Ст. 2333.

⁹³⁶ Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України: указ Президента України від 16 квітня 2011 р. № 484. Офіційний вісник України. 2011. № 31. Ст. 1324.

входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства.

Основними завданнями Держрибагентства України у сфері забезпечення екологічної безпеки є, зокрема: 1) реалізація державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства; 2) внесення на розгляд Міністрові пропозицій щодо формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства.

В структурі Агентства діють спеціальні органи рибоохорони, повноваження яких затверджені Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 2012 р. № 26 «Про затвердження Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України»⁹³⁷ тощо.

Зміни пріоритетів та цілей екологічного управління, відхід від централізованого жорсткого впливу державних органів, формування економіки, що ґрунтується на різних формах власності, приватизація значної частки підприємств ведуть до збільшення ролі *виробничого екологічного управління*. Таке управління за присутності всіх загальних ознак характеризується більш локальним характером і конкретнішим визначенням цілей і завдань, які планується досягти в процесі його здійснення⁹³⁸.

---

⁹³⁷ Про затвердження Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 2012 р. № 26. Офіційний вісник України. 2012. № 22. Ст. 864.

⁹³⁸ Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 215 с. (С. 81).

У ст. 66 Конституції України закріплено: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки». Деталізацію стосовно суб'єктів господарської діяльності ці положення отримали в ст. 153 Господарського кодексу України: «Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний: 1) використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності; 2) ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності; 3) здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання; 4) своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів; 5) здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів; 6) відшкодувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів».

Наявність у законодавстві цих норм, а також можливість настання реальної юридичної відповідальності за їх порушення спонукає суб'єктів господарювання слідувати положенням законодавства. В такий спосіб держава створює умови для ефективної реалізації будь-яким суб'єктом господарювання своєї екологічної право- та дієздатності, залишаючи при цьому можливість самостійно визначати власну екологічну політику, її цілі та механізми їх досягнення. Процес організації такої діяльності в рамках одного підприємства або їх груп і регулюється в рамках виробничого екологічного управління⁹³⁹. Як зазначає С.В. Берзіна, екологічне управління ґрунтується на основі екологічної політики організації та передбачає поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення⁹⁴⁰.

---

⁹³⁹ Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 215 с. (С. 82).

⁹⁴⁰ Берзіна С.В. Системи екологічного управління. Довідниковий посібник з впровадження міжнародних стандартів серії ISO 14000. К.: Alva Plus Ltd, 2009. 62 с. (С. 10).

Впровадження системи екологічного управління вважається економічно корисним і доцільним завдяки наступним факторам: 1) економія виробничих витрат і ресурсів. Завдяки впровадженню системи екологічного управління можна значно раціоналізувати споживання сировинних матеріалів, води, енергії, скорочуючи, таким чином, виробничі витрати. Крім цього, значної економії ресурсів і коштів можна досягти за рахунок вироблення продукції, що підлягає вторинній переробці. Скорочення обсягу викидів шкідливих речовин допомагає уникнути штрафів та інших санкцій від державних контролюючих органів; 2) покращення якості продукції. Існує безпосередній зв'язок між дотриманням принципів екологічної політики й екологічного управління та покращенням якості продукції. Чимдалі більше у свідомості споживачів якість продукції асоціюється з її відповідністю екологічним стандартам; 3) покращення відносин з органами державної влади. Декларування екологічної політики і впровадження системи екологічного управління зазвичай призводить до послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку контролюючих державних органів. Більше того, впровадження системи екологічного управління може відкрити можливості доступу до певних видів державної підтримки національного товаровиробника; 4) розширення ринків збуту продукції та приваблення нових споживачів. Зростання екологічної обізнаності суспільства відображається безпосередньо на поведінці споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг. Для виробників країн колишнього СРСР вихід на нові ринки збуту, особливо в розвинених країнах, є неможливим без дотримання міжнародних екологічних стандартів та критеріїв якості; 5) вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій. Пошук оптимальних з екологічної точки зору виробничих рішень призводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних, тобто якісно нових, продуктів⁹⁴¹ і т. ін.

Важливу роль в організаційно-правових засадах регулювання екологічної

---

⁹⁴¹ Берзіна С.В. Системи екологічного управління. Довідниковий посібник з впровадження міжнародних стандартів серії ISO 14000. К.: Alva Plus Ltd, 2009. 62 с. (С. 10).

безпеки відіграє й *громадське екологічне управління*. Його існування обумовлено необхідністю реалізації прав громадян на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України) та забезпечення захисту від свавілля органів влади, від нехтування і зневажання з їхнього боку екологічними та суміжними з ними правами населення⁹⁴².

Базовими документами, що визначають форми та механізми участі громадськості, є:

принцип 10 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, яким встановлено: «Екологічні проблеми найкраще вирішуються за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожен індивід повинен мати можливість належного доступу до всієї інформації про навколишнє середовище, яка є в розпорядженні владних структур, включаючи інформацію щодо небезпечних речовин та видів діяльності, а також можливості брати участь у процесі прийняття рішень. Держави сприяють інформуванню і участі громадськості»;

«Керівні принципи із забезпечення доступу до екологічної інформації і участі громадськості в процесі прийняття рішень у галузі охорони навколишнього середовища», 23 – 25 жовтня 1995 р., Софія, III Загальноєвропейська Конференція міністрів охорони, процес реалізації яких знайшов своє відображення в Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, так званій Орхуській Конвенції, яку було підписано 25 червня 1998 р. і яка ратифікована Україною;

За визначенням А.С. Карпова, «громадська участь – це безперервний процес взаємодії (спілкування) між організацією (установою), відповідальною за прийняття рішення, та громадянами, чиї інтереси можуть бути порушені прямими або непрямыми наслідками планованого рішення, а також між

---

⁹⁴² Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 215 с. (С. 89).

громадянами і тими державними органами, які регулюють такий вид діяльності»⁹⁴³.

Національним законодавством України, в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено відповідні екологічні права громадян України. Згідно зі статтею 16 цього Закону громадяни можуть брати участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України. А ст. 21 цього ж Закону закріплює повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища: 1) брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми; 2) утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням з місцевими радами за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських організацій виконувати роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища; 3) брати участь у проведенні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів; 4) брати участь в процесі оцінки впливу планової діяльності на довкілля; 5) вільного доступу до екологічної інформації; 6) виступати з ініціативою проведення всеукраїнського і місцевих референдумів з питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки; 7) вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 8) подавати до суду позови про відшкодування шкоди,

---

⁹⁴³ Карпов А.С. Участие общественности в процессе принятия решений: [научный бюллетень]. М., 2012. 66 с. (С. 7).

заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій; 9) брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань охорони навколишнього природного середовища; 10) брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з екологічних питань; 11) оскаржувати в установленому законом порядку рішення про відмову чи несвоєчасне надання за запитом екологічної інформації або неправомірне відхилення запиту та його неповне задоволення.

Механізми та форми участі громадськості в обговоренні управлінських питань встановлено Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.⁹⁴⁴.

В літературі аналізуються різні форми та способи участі громадськості в екологічному управлінні, як-от: звернення до державних органів влади та органи місцевого самоврядування з заявами, зауваженнями; проведення публічних заходів та акцій у сфері охорони довкілля; внесення пропозицій щодо проведення обговорень проектів, референдумів; організація, проведення та участь у референдумах; рекомендація своїх представників для участі в оцінці впливу планової діяльності на довкілля; розробка, затвердження та пропаганда екологічних програм; пропаганда і розвиток екологічної культури населення тощо⁹⁴⁵.

Безпосереднє прийняття екологічних управлінських рішень реалізується громадськістю за допомогою: рішень органів територіального громадського самоврядування; рішень сходів (зборів) жителів і референдумів з екологічно значущих питань; реалізації виборчого права через депутатів і через формування законодавчої влади; внесення на розгляд суб'єктів, які мають відповідно до чинного закону право законодавчої ініціативи, проектів нормативних актів; участі громадськості в депутатських слуханнях; підготовки

---

⁹⁴⁴ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

⁹⁴⁵ *Самойленко Ю.І.* Форми громадської участі в екологічному управлінні. Екологічна безпека. № 4/2015. С. 154-157 (С. 155).

експертних висновків щодо проектів нормативних актів, реалізація яких може мати негативний вплив на навколишнє природне середовище; внесення проектів нормативних актів групою громадян, що володіють виборчим правом в установленому законодавством порядку.

Законодавством України також передбачено участь у процедурі проведення екологічного аудиту (оцінки діяльності), яка може реалізовуватися за допомогою інформування населення про початок, хід і результати екологічного аудиту, а також безпосередньої участі представників громадськості в процедурі еко-логічного аудиту тощо.

Сьогодні найбільш відомими громадськими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення екологічної безпеки в Україні можна назвати: ГО Всеукраїнська екологічна ліга; ГО Екологія-Право-Людина; Чорнобильський форум; Українська екологічна асоціація «Зелений світ»; ГО «Мама-86»; Громадська еколого-правова організація «ЕкоПраво-Київ» та «ЕкоПраво-Львів»; Міжнародна громадська організація «Рада з екологічної безпеки» тощо, на електронних сайтах яких розміщена інформація про їх діяльність.

Отже, *організаційно-правові засади регулювання екологічної безпеки* – це взаємодія зусиль розгалуженої системи органів державної влади та місцевого самоврядування, виробничих структур, а також громадських організацій, які беруть участь в управлінні щодо здійснення координаційних, контрольних, наглядових, превентивно-обмежувальних, інформаційних, ліцензійних, сертифікаційних та інших функціонально-розпорядчих дій та їх санкціонування, спрямованих на охорону та підвищення якості та безпечності навколишнього природного середовища.

Залучення значної кількості органів до врегулювання питань забезпечення екологічної безпеки з однієї сторони є показником ефективної реалізації принципу екологізації усіх сфер суспільного виробництва, а з іншої – породженням не виконання покладених повноважень на практиці. Прикладом цьому можуть слугувати положення проекту Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в

Україні, розробленого на вимогу розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 803-р «Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади»⁹⁴⁶, відповідно до якої констатується, що «державний нагляд (контроль) у природоохоронній сфері наразі здійснюють 7 органів виконавчої влади – Держекоінспекція, Держгеонадра, Держлісагентство, Держгеокадастр, Держрибагентство, Держпродспоживслужба, Укртрансбезпека. Яскравим прикладом контролю стількох органів є ситуація, що склалась з незаконним добуванням бурштину. Контроль у цій сфері здійснюють одночасно три органи: Держекоінспекція, Держлісагентство та Держгеонадра, що по факту призвело до повної безконтрольності ситуації у трьох регіонах України, з боку держави»⁹⁴⁷.

Тому пропонуємо здійснити ефективне реформування системи державного екологічного управління в частині посилення повноважень в галузі забезпечення екологічної безпеки. Наприклад, в рамках підтримки пропозиції 64-ї Щорічної конференції Департаменту громадської інформації ООН для неурядових організацій щодо надання Національній раді зі збалансованого розвитку до 2017 року функцій інструмента переходу до «зеленої» економіки та розроблення «дорожньої карти» національної «зеленої» економіки кожної країни – члена ООН, можна рекомендувати «для реалізації політики збалансованого розвитку в Україні створення державної установи (чи реформування однієї з установ), яка б мала повноваження щодо інтеграції трьох складових збалансованого розвитку та впровадження екологічної політики в секторальні політики, програми і плани. Діяльність такого органу має орієнтуватись на розроблення стратегії збалансованого розвитку, відповідного плану дій, аналізу державних цільових програм і галузевих стратегій, програм і планів дій на їх відповідність принципам збалансованого розвитку та контролю

---

⁹⁴⁶ Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 803-р. Урядовий кур'єр від 12.11.2016. № 213.

⁹⁴⁷ Концепція реформування системи нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в Україні: проект Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <http://www.greenmind.com.ua/images/2016/dps-proect-rozporjadjennya.pdf>.

виконання Україною міжнародних зобов'язань зі збалансованого розвитку та в рамках Конвенцій Ріо. Такою установою може бути Агенція зі збалансованого розвитку»⁹⁴⁸.

4.3. Функціонально-правові засоби в системі регулювання екологічної безпеки

Екологічна безпека на території України забезпечується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних та інших державно-правових заходів. За своїм змістом такі заходи не однорідні. В еколого-правовій літературі такі заходи класифікуються на кілька видів залежно від спрямованості дій: організаційно-превентивні, регулятивно-стимулюючі, розпорядчо-виконавчі, охоронно-відновлювальні та забезпечувальні⁹⁴⁹. Вважається, що вони утворюють єдину систему державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки⁹⁵⁰.

Так, *організаційно-превентивні заходи* мають спрямовуватися на виявлення екологічно небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини територій, зон, об'єктів і видів діяльності, а також на здійснення заходів для попередження виникнення екологічної небезпеки. До них належать: обліково-установчі; реєстраційно-ліцензійні⁹⁵¹; експертно-оцінювальні; інформаційно-прогностичні заходи⁹⁵². *Обліково-установчі заходи*

---

⁹⁴⁸ Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Руденко Л.Г., Тимочко Т.В. РІО+20 – «Майбутнє, якого ми хочемо»: особливості реалізації парадигми сталого (збалансованого) розвитку в Україні. Український географічний журнал. 2012. № 3. С. 3-10. (С. 6-7).

⁹⁴⁹ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 94.

⁹⁵⁰ Там само.

⁹⁵¹ Краснова Ю.А. Деякі питання реєстраційно-ліцензійних засобів забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. 2011. Вип. 157. С. 152-161.

⁹⁵² Краснова Ю.А. Інформаційно-прогностичні засоби забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. № 86. С. 73-77.

в свою чергу передбачають виявлення, інвентаризацію, класифікацію небезпечних зон, об'єктів, територій і джерел. *Реєстраційні заходи* включають паспортизацію екологічно небезпечних об'єктів, сертифікацію, підтвердження відповідності, ліцензування, реєстрацію екологічно небезпечних джерел тощо. *Експертно-оцінювальні заходи* включають проведення оцінки впливу на довкілля об'єктів і комплексів, що являють екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища, життя та здоров'я населення, проведення відкритих громадських слухань, обговорення населенням проектів екологічно небезпечної діяльності, що їх передбачають реалізувати. *Інформаційно-прогностичні заходи* можуть включати прогнозування і планування, екологічний моніторинг, екологічне інформування та інші заходи, які розглядаються власне як функції управління в галузі екології.

*Регулятивно-стимулюючі заходи*⁹⁵³ є системою юридичних норм і правил, спрямованих на регулювання відносин, забезпечення дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екологічної безпеки. Згідно з приписами чинного законодавства з цією метою розробляються: екологічні стандарти (ст. 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); екологічні нормативи (ст. 33); екологічні ліміти; правила проектування та експлуатації небезпечних об'єктів, поводження з екологічно небезпечними речовинами та джерелами тощо. Забезпечення виконання вимог у галузі екологічної безпеки гарантується певними стимулюючими заходами, які є складовою частиною економічного механізму в галузі охорони навколишнього природного середовища. Так, підприємства, установи, організації та громадяни мають право на отримання податкових, кредитних та інших пільг при здійсненні ефективних заходів та виконанні вимог екологічної безпеки, проводити екологічний аудит та здійснювати екологічне страхування.

---

⁹⁵³ *Краснова Ю.А.* Регулятивно-стимулюючі заходи правового забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. № 87. С. 52-55.

Розпорядчо-виконавчі заходи полягають у реалізації відповідних функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки з боку спеціально уповноважених органів. Найбільш важливі з них закріплені в Конституції України. Наприклад, Президент України зобов'язаний вживати заходів до забезпечення національної, в тому числі й екологічної безпеки. Однією з основних у цій галузі є контрольно-наглядова функція державних органів, органів місцевого самоврядування щодо перевірки дотримування підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог екологічного законодавства і застосування заходів попередження екологічних правопорушень.

Охоронно-відновлювальні заходи спрямовуються на локалізацію проявів екологічної небезпеки, здійснення ліквідаційних робіт, визначення правового режиму територій відповідно до рівня екологічного ризику, встановлення статусу осіб, які потерпіли від наслідків екологічної небезпеки. Вони передбачають встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, рятування життя та збереження здоров'я людей, локалізацію зон надзвичайної ситуації.

Забезпечувальні заходи спрямовуються на попередження екологічних правопорушень в галузі забезпечення екологічної безпеки, захист права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та пов'язані з ним інших екологічних прав, а також застосування до винних осіб засобів державно-правового примусу в разі порушення вимог і норм екологічної безпеки.

У межах цих заходів екологічне законодавство передбачає можливість судового захисту порушених прав громадян внаслідок недотримання вимог екологічної безпеки. Не виключається і самозахист, при якому дії повинні бути правомірними, відповідати змісту та характеру правопорушення, не суперечити вимогам закону. Зокрема, в судових органах розглядаються справи щодо захисту права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення вимог і правил екологічної безпеки, а також про відмову від надання своєчасної,

повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, про джерела забруднення, приховування випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або про фальсифікацію відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення тощо⁹⁵⁴. Саме за допомогою таких заходів визначається приналежність окремих видів господарської діяльності до екологічно небезпечних.

Однак, така значна кількість різноманітних заходів із забезпечення екологічної безпеки становить проблему у визначенні послідовності їх виконання на практиці зобов'язаними суб'єктами. Тому в цьому підрозділі ми спробуємо показати дієвість таких заходів на практиці з подальшим внесенням пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у цій сфері. Умовно ми пропонуємо такі заходи класифікувати на: 1) правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що здійснюються на етапі проектування господарської діяльності; 2) правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що виконуються на етапі здійснення господарської діяльності. Проаналізуємо такі заходи.

Правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що здійснюються на етапі проектування господарської діяльності

Як відомо, будь-яку діяльність потрібно спланувати, виділити її мету, пріоритети, основні складові, обрахувати ресурси, необхідні для її здійснення, послідовність дій та строки здійснення, а також визначити суб'єктів, які здатні здійснити відповідну діяльність найбільш ефективно. Важливо також всебічно проаналізувати можливі наслідки реалізації такої діяльності, її вплив не лише на ту сферу, щодо якої вона здійснюється, а й на суміжні сфери, причому вплив не лише найближчий, безпосередній, а й віддалений в часі, довгостроковий, або опосередкований.

Усвідомлення суспільством наведених обставин зумовлює до здійснення такої соціальної функції як *планування (програмування) та прогнозування*.

Правовими засадами здійснення такої функції є положення Законів

---

⁹⁵⁴ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 94-100.; *Экологическое право Украины: Учебное пособие.* Отв. ред. Гетьман А.П., Шульга М.В. Х.: ООО «Одиссей», 2007. 464 с. (С. 181-187).

України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р.⁹⁵⁵, «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р.⁹⁵⁶, «Про регулювання містобудівної діяльності». Ці закони встановлюють правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи планових, прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Цими законами встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення державних цільових програм.

На жаль, питання охорони довкілля не знайшли адекватного відображення в Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Лише в статтях 10 та 11, які стосуються прогнозу економічного та соціального розвитку регіонів на середньостроковий період та програми їх економічного і соціального розвитку на короткостроковий період зазначається, що в таких документах має бути відображена екологічна ситуація. Звичайно, цього недостатньо. Цьому Закону бракує комплексного підходу, орієнтації на принципи сталого розвитку, які, зокрема, вимагають збалансованості екологічних, економічних та соціальних чинників розвитку, обов'язкового врахування в процесі економічного та соціального програмування екологічних важелів і програм, взаємоузгодженості секторальних політик⁹⁵⁷.

Більш комплексний підхід у цьому відношенні притаманний Закону

---

⁹⁵⁵ Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195.

⁹⁵⁶ Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352.

⁹⁵⁷ *Малишева Н.Р.* Екологічне програмування та прогнозування Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. *Ю.С. Шемшученка*. К.: “Видавництво “Юридична думка”, 2005. С. 188-195.

України «Про державні цільові програми». Так, класифікуючи в ст. 3 відповідні програми за спрямованістю, Закон окремо виділяє екологічні програми, метою яких є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків. Мета розробки екологічних програм (проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації та координації відповідних заходів), їх масштаб (державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні) визначаються ст. 6 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». При цьому зазначається, що порядок розробки державних цільових екологічних програм відповідно до Закону визначається Кабінетом Міністрів України.

Даний засіб забезпечення екологічної безпеки здійснюється шляхом прийняття та реалізації прогнозних та програмно-стратегічних документів. Саме в таких документах, затверджених на різних рівнях, відображається суспільний інтерес до екологічної сфери, забезпечення сталого розвитку. Тому аналіз саме таких документів та ефективності їх реалізації дає найбільш повне уявлення про пріоритети державно-правового будівництва в екологічній сфері (якщо йдеться про державне програмування), чи про екологічну мету та завдання іншої спільноти (якщо йдеться про прогнозно-програмне забезпечення на недержавному рівні)⁹⁵⁸.

Програмно-стратегічні документи як екологічного спрямування, так і з питань економічного та соціального розвитку в цілому можна поділити на види за різними класифікаційними ознаками: *за терміном програмування* (довгострокові – на строк більше 5 років, середньострокові на 5 років та короткострокові – на 1 рік); *за масштабом поширення* (загальнонаціональні, регіональні, місцеві, галузеві, локальні); *за рівнем затвердження* (зокрема, загальнодержавні та деякі регіональні програми затверджуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, що визначає їх пріоритетність, забезпеченість бюджетним фінансуванням тощо); *за змістом* (комплексні

---

⁹⁵⁸ Там само. С. 191.

програми чи прогнози економічного та соціального розвитку та секторальні (міжсекторальні, цільові); за ступенем опрацьованості шляхів і методів досягнення результатів (прогнозні чи програмні) та інші. Залежно від виду документа різняться порядок їх розроблення, затвердження та здійснення, джерела фінансового, матеріально-технічного, організаційного та іншого забезпечення⁹⁵⁹.

Серед прогнозно-програмних документів загальнонаціонального характеру з питань охорони навколишнього природного середовища, прийнятих в Україні за часів незалежності, слід виокремити *Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки*, затвержені постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188. Цей документ комплексного характеру, базуючись на всебічному аналізі поточного стану в екологічній сфері, накреслює перспективні напрями вирішення екологічних проблем з використанням як державно-правових механізмів, так і всього спектру організаційних, економічних, матеріально-технічних, фінансових та інших механізмів на довгострокову перспективу. Основні напрями за формою поєднують елементи прогнозного і програмного документа.

Не менш важливого значення в цій системі посідає й розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» в якому визначаються основні екологічні проблеми сьогодення та шляхи їх розв'язання. Так, наприклад, в Розпорядженні зазначається: «Відсутність ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів.

---

⁹⁵⁹ Там само. С. 191-192.

На сьогодні важливим нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, є постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», багато положень якого не втратило своєї актуальності.

Прийнятий 21 грудня 2010 р. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» враховує процеси глобалізації економіки, розвиток ринкових відносин та рішення Київської конференції міністрів навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в м. Йоганнесбурзі (2002 р.), перспективи вступу України до СОТ, положення ряду міжнародних зобов'язань України в сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Цим Законом передбачено систему заходів щодо стабілізації і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Сьогодні положення Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» закладені в основу формування галузевих політик України, наприклад: в промисловості⁹⁶⁰, на транспорті⁹⁶¹, у сільському господарстві⁹⁶², у лісовому господарстві⁹⁶³ тощо.

---

⁹⁶⁰ Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р. Офіційний вісник України. 2013. № 66. Ст. 2402.

⁹⁶¹ Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2010 р. № 2174-р. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 2 Ст. 3280.

⁹⁶² Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. Офіційний вісник України. 2016. № 24. Ст. 960.

⁹⁶³ Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р. Офіційний вісник України. 2006. № 16. Ст. 1207.

В той-же час, виконання національних, галузевих, регіональних програм значною мірою залежить від їх фінансування, яке, на жаль, не завжди повною мірою забезпечується.

У свою чергу, екологічне програмування на виробничому рівні проявляється через розроблення екологічної політики як офіційно задекларованих та задокументованих цілей, принципів та стратегій у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки на рівні підприємства, установи, організації⁹⁶⁴. Так, згідно з пунктом 3.11 ДСТУ ISO 14001:2006⁹⁶⁵ екологічна політика розглядається як загальні наміри та спрямованість організації стосовно своїх екологічних характеристик, офіційно проголошені найвищим керівництвом. З цього визначення випливає дві вимоги: змістовна (політика має декларувати наміри, цілі) та формальна (політика має бути задокументованою і офіційно затвердженою уповноваженою посадовою особою/органом). Відповідно до наказу Державної інспекції ядерного регулювання України від 19 грудня 2011 р. № 190 «Про затвердження Загальних вимог до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії»⁹⁶⁶, політика суб'єкта діяльності – це загальні наміри, зобов'язання та спрямованість дій суб'єкта діяльності, затверджені найвищим керівництвом та пов'язані зі здійснюваною діяльністю, забезпеченням безпеки тощо.

На результативність екологічних програм та планів суттєво впливає *стратегічна екологічна оцінка*, під якою розуміють вид діяльності уповноважених органів державної влади з організації виконання у процесі підготовки проектів стратегічних рішень оцінки їх можливих негативних впливів на навколишнє природне середовище, у тому числі пов'язаних зі

---

⁹⁶⁴ Мусієнко А.Ю. Правове регулювання виробничого екологічного планування, прогнозування та програмування. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1560/>.

⁹⁶⁵ ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосовування». URL: <http://www.arterium.ua/images/content/files/files-ukr/iso-14001-uk.pdf>

⁹⁶⁶ Про затвердження Загальних вимог до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії: наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 19 грудня 2011 р. № 190. Офіційний вісник України. 2012. № 4. Ст. 157.

здоров'ям населення⁹⁶⁷.

Застосування стратегічної екологічної оцінки в ЄС регулюється Директивою 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище⁹⁶⁸. Основні положення цієї Директиви стали основою для підготовки Протоколу про стратегічну екологічну оцінку (Протокол про СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо). Протокол про СЕО був підписано у травні 2003 року в Києві на 5-й Всеєвропейській конференції Міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи». Протокол вступив в силу 14 липня 2010 року. Станом на лютий 2013 року Сторонами протоколу є 25 країн регіону Європейської комісії ООН.

У травні 2003 року в Києві на 5-й конференції міністрів «Довкілля для Європи» було укладено Протокол Європейської економічної комісії ООН про стратегічну екологічну оцінку (СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті, який Україна ратифікувала у 2015 році і разом із зобов'язанням у рамках Угоди про асоціацію між Україною і ЄС упровадити в Україні Директиву 2001/42/ЄС про стратегічну екологічну оцінку, обрала для себе європейську модель оцінки ймовірних наслідків виконання планів, стратегій, програм, містобудівної документації (документів державного планування) для довкілля та здоров'я населення, бо ЄС також є стороною Протоколу про СЕО.

Системи екологічної оцінки планованої діяльності сьогодні використовуються практично в усіх країнах світу і багатьма міжнародними організаціями як «превентивний», попереджуючий інструмент екологічної політики. Екологічна оцінка заснована на простому принципі: легше виявити і запобігти негативним для довкілля наслідкам діяльності на стадії планування, ніж виявити і виправляти їх на стадії її здійснення. Таким чином, екологічна

---

⁹⁶⁷ Палехов Д.О. Правові засади стратегічної екологічної оцінки: Автореферат дис... канд. юрид. наук зі спеціальності 12.00.06. Київ, НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2009. 16 с. (С. 4).

⁹⁶⁸ Директива 2001/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 червня 2001 року щодо оцінки деяких планів та програм на довкілля. ОJ. L 197. 21.07.2001. р. 30.

оцінка зосереджена на всебічному аналізі можливого впливу запланованої діяльності на довкілля і використанні результатів цього аналізу для запобігання або пом'якшення екологічних наслідків. Такий підхід стає особливо актуальним з огляду на поширення уявлень про збалансований (сталий) розвиток, оскільки він дозволяє враховувати, поряд з економічними, екологічні фактори вже на стадії формулювання цілей, планування та прийняття рішень про здійснення тієї чи іншої діяльності⁹⁶⁹.

«Стратегічність» екологічної оцінки полягає в тому, що процес оцінювання розпочинається з моменту ініціації розроблення стратегії (плану, програми) та інтегрується в процес розроблення планів і програм. Завдяки цьому результати екологічної оцінки мають вирішальне значення для прийняття ключових рішень стосовно вибору території, на якій буде втілюватися задум, та механізмів, інструментів і технологій, що забезпечать досягнення стратегічних цілей.

Метою СЕО є: сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я; інтегрування екологічних вимог при підготовці та затвердженні документів державного планування.

До ратифікації Протоколу процедури СЕО в Україні не існувало, хоча окремі її елементи можна було порівняти з елементами державної екологічної експертизи. Державна екологічна експертиза видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, знайома багатьом. Проте мало хто звертає увагу на те, що до об'єктів державної екологічної експертизи належать також державні інвестиційні програми, проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку окремих галузей економіки, проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, генплани населених пунктів. І це тому, що всі ці роки тільки останні (тобто генплани) на практиці проходили державну екологічну експертизу. Були такі, хто навіть обурювався ганебним ігнору-

---

⁹⁶⁹ Стратегічна екологічна оцінка: Посібник / Розбудова спроможності до економічно обґрунтованого планування розвитку областей і міст України: проект міжнародної технічної допомоги. URL: http://www.ebed.org.ua/sites/expertise.one2action.com/files/posibnyk_sea.pdf.

ванням вимог закону, але, вочевидь, далі обурення справи не просунулися, бо жоден документ – план (не плутати з генпланом), стратегія або програма – державної екологічної експертизи так і не проходив⁹⁷⁰. Оскільки реальний досвід застосування окремих елементів стратегічної екологічної оцінки в Україні був лише у сфері містобудівної документації, Міністерством екології та природних ресурсів України було здійснено спробу розробити процедуру СЕО (у вигляді проекту закону України «Про стратегічну екологічну оцінку»)⁹⁷¹.

Відповідно до даного проекту, СЕО здійснюється щодо стратегій, планів, схем, містобудівної документації, загальнодержавних програм, державних цільових програм та інших програм і програмних документів, які підлягають затвердженню органом державної влади або органом місцевого самоврядування і розробляються у сфері сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування і землеустрою (схем) у разі, якщо виконання цих документів державного планування передбачатиме впровадження видів діяльності або створення об'єктів, щодо яких законодавством передбачено проведення процедури оцінки впливу на довкілля.

СЕО не заміняє собою оцінки впливу на довкілля окремих видів діяльності чи об'єктів. Оцінка впливу на довкілля і СЕО – окремі механізми екологічної оцінки, що використовуються для запобігання будь-яким можливим негативним наслідкам економічного розвитку для довкілля і здоров'я людини. Вони істотно відрізняються один від одного як за типом діяльності, до якої застосовуються, так і за сферою охоплення. СЕО здійснюється на більш ранніх етапах процесу ухвалення рішень, ніж оцінка впливу на довкілля (ОВНД). Об'єктами СЕО, як уже зазначалося, є документи державного планування (ще їх називають стратегічні рішення): стратегії, плани, програми на місцевому,

---

⁹⁷⁰ Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» спіткало вето президента. URL: <http://gazeta.dt.ua/ECOLOGY/plivli-plivli-a-na-yevroberezi-vtopilisya-zakon-ukrayini-pro-strategichnu-ekologichnu-ocinku-spitkalo-veto-prezidenta-.html>.

⁹⁷¹ Про стратегічну екологічну оцінку: проект Закону України від 8 жовтня 2015 року реєстраційний номер 3259. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730.

регіональному та загальнодержавному рівнях. Оцінка впливу на довкілля застосовується до проектів конкретних видів діяльності або об'єктів, які, в тому числі, можуть реалізовуватися в рамках документів державного планування, але вже на стадії виконання цих документів. У рамках СЕО оцінюються потенційні наслідки виконання документа державного планування для довкілля і здоров'я; СЕО, в тому числі, дозволяє оцінити сукупний (кумулятивний вплив) заходів та різних планованих об'єктів, передбачених документом державного планування, на ранній стадії планування. У рамках оцінки впливу на довкілля оцінюється вплив конкретної планованої діяльності – наприклад проекту будівництва підприємства, аеропорту тощо. Ефективне застосування СЕО до документів державного планування дає змогу оптимізувати оцінку впливу на довкілля конкретних проектів за рахунок виявлення територій, найбільш придатних для певного виду діяльності, скорочення числа можливих варіантів і визначення питань, які мають бути розглянуті під час оцінки впливу на довкілля. Таким чином, СЕО дає змогу звузити і чіткіше визначити сферу охоплення майбутньої оцінки впливу на довкілля, що робить процес планування в цілому більш ефективним і менш затратним⁹⁷².

Проте, вищезазначений проект Закону був заветований Президентом України на підставі наступних зауважень з якими ми в більшості погоджуємося: 1) різні підходи до визначення сфери та об'єкта регулювання Закону; 2) відсутність чітких критеріїв віднесення документів державного планування до таких, що не потребують проведення СЕО; 3) відсутність в проекті Закону дієвих механізмів врахування у документах державного планування зауважень і пропозицій громадськості та органів виконавчої влади, висловлених у процесі громадського обговорення та консультацій з органами виконавчої влади; 4) декларативність, нечіткість, внутрішня суперечливість та

---

⁹⁷² Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» спіткало veto президента. URL: <http://gazeta.dt.ua/ECOLOGY/plivli-plivli-a-na-yevroberezi-vtopilisya-zakon-ukrayini-pro-strategichnu-ekologichnu-ocinku-spitkalo-veto-prezidenta-.html>.

певна неузгодженість з іншими нормативними актами більшості положень проекту Закону⁹⁷³ та відправлений на доопрацювання.

Виходячи з вищенаведеного, важливим правовим засобом забезпечення екологічної безпеки на етапі планування екологічно небезпечної діяльності виступає також здійснення *зонування територій*, на яких будуть розташовані екологічно небезпечні об'єкти з метою забезпечення нормальних умов експлуатації таких об'єктів, запобігання їх негативному впливу на людей та довкілля, суміжні землі та інші природні об'єкти.

Згідно з ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 «Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг)»⁹⁷⁴ *зонуванням* виступає встановлення територіальних зон в межах населеного пункту з визначенням відповідних видів використання території, об'єктів нерухомості та встановленням містобудівного регламенту, а *зонінгом* – містобудівна документація, що визначає умови та обмеження використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон.

В ст. 112 Земельного кодексу України зонування визначається через встановлення спеціальних охоронних зон⁹⁷⁵.

В науково-практичній літературі такі зони визначаються як зони, призначені для запобігання негативному впливу джерел екологічної небезпеки⁹⁷⁶. При цьому зауважується, що категорія охоронних зон є загальною і родовою щодо різних видів охоронних зон. Правовий режим таких зон визначається, зокрема: щодо гідрометеорологічних станцій – Законом України «Про гідрометеорологічну діяльність», постановою Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 р. № 2262 «Про затвердження Порядку встановлення охоронних зон навколо об'єктів, призначених для гідрометеорологічних

---

⁹⁷³ Пропозиції Президента України до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 28 жовтня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730.

⁹⁷⁴ ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 Настава про склад та зміст плану зонування території (зонінг), Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Київ, 2011. 18 с.

⁹⁷⁵ Краснова Ю.А. Зонування територій як засіб забезпечення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля в галузі авіації. Часопис Хмельницького університету «Університетські наукові записки», 2011, № 2 (38). С. 223-228.

⁹⁷⁶ Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.І. Семчика. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 896 с. (С. 420).

спостережень та інших видів гідрометеорологічної діяльності, та режиму їх використання»; щодо ліній зв'язку – Законом України «Про телекомунікації», постановою від 29 січня 1996 р. № 135 Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони ліній електрозв'язку»; щодо ліній електропередачі – Законами України «Про електроенергетику», «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 1997 р. № 209 «Про затвердження Правил охорони електричних мереж»; щодо земель транспорту – Повітряним кодексом України, законами України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів», постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони магістральних трубопроводів» від 16 листопада 2002 р. № 1747 тощо.

До таких зон належать, зокрема: санітарно-захисні зони; спеціальні охоронні зони для транспорту: приаеродромні території, смуги повітряних підходів, берегові смуги водних шляхів, захисні смуги лісів тощо.

ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 «Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг)» встановлено, зокрема, що під час планування та будівництва населених пунктів при розміщенні екологічно шкідливих об'єктів встановлюються такі зони: 1) зона розміщення об'єктів 1-класу санітарної класифікації (для розміщення полів асенізації, утильзаводів і потребує санітарно-захисних зон 1000 м.); 2) зона розміщення об'єктів 2-класу санітарної класифікації (для розміщення скотомогильників, сміттєспалювальних та сміттєпереробних заводів, полігонів твердих побутових відходів, ділянок компостування твердих побутових відходів та нечистот населеного пункту і потребує санітарно-захисних зон – 500 м.); 3) зона розміщення об'єктів 3-класу санітарної класифікації (для розміщення кладовища, зливних станцій, ділянки для парників, теплиць з використанням сміття, компостування і потребує санітарно-захисних зон 300 м.); 4) зона розміщення об'єктів 4-класу санітарної класифікації (для розміщення бази районного призначення для збирання

утильсировани, механізованих транспортних парків по очищенню міст, сміттєперевантажувальних станцій, складів тимчасового збереження утильсировани без її переробки, підприємства по обслуговуванню автомобілів (вантажні автомобілі, а також автобуси міського транспорту), автогазонаповнювальних компресорних станцій і потребує санітарно-захисних зон – 100 м.); 5) зона розміщення об'єктів 5-класу санітарної класифікації (для розміщення підприємств по обслуговуванню автомобілів (легкові автомобілі, крім тих, що належать громадянам, і автобуси, крім автобусів міського транспорту) і потребує санітарно-захисних зон – 50 м.).

Стандартом також встановлюються спеціальні вимоги і щодо розміщення спеціальних виробничих зон, до складу яких входять: 1) зони підприємств I класу шкідливості призначені для підприємств, що є джерелами забруднення навколишнього середовища і потребують санітарно-захисних зон до 1000 м; 2) зони підприємств II класу шкідливості призначені для підприємств, що є джерелами забруднення навколишнього середовища і потребують санітарно-захисних зон до 500 м; 3) зони підприємств III класу шкідливості призначені для підприємств, що є джерелами забруднення навколишнього середовища і потребують санітарно-захисних зон до 300 м; 4) зони підприємств IV класу шкідливості призначені для підприємств, що є джерелами забруднення навколишнього середовища і потребують санітарно-захисних зон до 100 м.; 5) зони підприємств V класу шкідливості призначені для підприємств, що є джерелами забруднення навколишнього середовища і потребують санітарно-захисних зон до 50 м.

В той-же час, відповідно до ст. 12 Закону України «Про транспорт», з метою забезпечення належної експлуатації споруд та інших об'єктів транспорту, а також охорони земель від негативного впливу на землях, наданих у користування підприємствам транспорту, можуть установлюватися охоронні зони з особливими умовами землекористування. Такі зони являють собою просторові розриви, що характеризуються певними параметрами і призначені для відвернення або зниження шкідливого впливу транспорту на довкілля та

людей. Порядок їх встановлення, визначення розмірів і режиму використання визначається для кожного виду транспорту окремо, відповідно до діючого законодавства.

В таких охоронних зонах транспорту забороняється здійснювати без письмової згоди підприємств, установ і організацій транспорту різного роду будівельні, монтажні й гірничі роботи постійного і тимчасового характеру, а також рубку лісу, а також порушувати рослинний покрив способами, які можуть призвести до утворення зсувів, обвалів, селів, снігозанесень та інших небезпечних впливів.

З метою забезпечення безпеки належного функціонування транспорту, будівельними нормами і правилами встановлюються необхідні відстані від будівель, споруд та інших об'єктів транспорту до населених пунктів, промислових, сільськогосподарських та інших підприємств, окремих будівель і споруд.

Здійснивши спеціальне дослідження⁹⁷⁷, нами було встановлено, що навколо залізничних та автомобільних доріг такими відстанями виступають захисні смуги лісів, призначені для забезпечення захисту від снігових і піщаних наметів, селів, лавин, зсувів, обвалів, вітряної й водяної ерозії, для огороження транспорту під час його руху від несприятливих аеродинамічних впливів, для зниження рівня шуму, виконання санітарно-гігієнічних, оздоровчих і естетичних функцій, для запобігання забруднення навколишнього природного середовища продуктами діяльності транспорту. Ширина таких смуг уздовж залізничних доріг має бути не менше 500 м з кожного боку дороги. Ширина захисних смуг лісів уздовж автомобільних доріг має становити не менше 250 м з кожного боку дороги. Допускається зменшення ширини захисних смуг лісів

---

⁹⁷⁷ Краснова Ю.А. Землі транспорту: поняття, склад, функціональне призначення й особливості здійснення прав, використання та охорони Земельне право України: підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.; за ред. В.В. Носіка. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2008. 511 с. (С. 422-424).

не більше ніж на 50 м за наявності на місцевості природних або штучних кордонів⁹⁷⁸.

Вибір місця розміщення аеропорту (аеродрому) обмежується вимогами про дотримання спеціальних охоронних зон, які включають приаеродромні території та смуги повітряних підходів. Відповідно до п. 25 розд. II Положення про використання повітряного простору України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 401 від 29 березня 2002 р.⁹⁷⁹, з метою зменшення забруднення атмосферного повітря транспортними та іншими пересувними засобами й установками і впливу пов'язаних з ним фізичних факторів на здоров'я людей і діяльності підприємств, установ, організацій для кожного аеродрому встановлюється зона обмеження житлово-громадського, культурно-побутового та промислового будівництва.

За п. 7.3. СНіПу 2.05.08-85 «Аеродроми»⁹⁸⁰ аеродроми, які будуються, необхідно розміщувати за межами міст і населених пунктів. При цьому, якщо траса польотів повітряних суден не пересікає межі території житлової забудови, необхідно забезпечувати мінімальну відстань між горизонтальною проекцією траси польотів за маршрутом заходу на посадку і межею території житлової забудови, для аеродромів класів А, Б і В на відстані 3 км, для класів Г і Д – 2 км. (СНіП 2.05.08-85).

Посадочні майданчики вертольотодромів мають розміщуватися не ближче 2 км від території житлової забудови і мати відстань між боковою межею посадкового майданчика і межею території житлової забудови не менше 300 м. (СНіП 2.05.08-85).

Особлива увага приділяється і розміщенню на території аеродромів радіолокаційних станцій. Відповідно до СНіП 2.05.08-85 з метою охорони здоров'я людини та навколишнього природного середовища від впливу

---

⁹⁷⁸ Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок.: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733. Офіційний вісник України. – 2007. № 37. – Ст. 1483.

⁹⁷⁹ Про затвердження Положення про використання повітряного простору України: постанова Кабінету Міністрів України № 401 від 29 березня 2002 р. Офіційний вісник України. 2002. № 14. Ст. 727.

⁹⁸⁰ СНіП 2.05.08-85 Аэродромы / Госстрой СССР. М.: ЦИТП Госстроя СССР, 1985.

радіолокаційних станцій встановлюються санітарно-захисні зони (п. 7.6). Така санітарно-захисна зона поділяється на декілька підзон: санітарно-захисна зона суворого режиму, що включає в себе технічну територію радіооб'єкта; санітарно-захисна підзона обмежень, що включає територію, яка безпосередньо прилегла до території підзони суворого режиму. У такій підзоні дозволяється зберігати існуючу житлову забудову за умови проведення комплексу заходів із зниження в приміщеннях рівня опромінення до гранично допустимого.

Відповідно до п. 3.2 розд. 3 наказу Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Правил сертифікації цивільних аеродромів України» від 25 жовтня 2005 р. № 796⁹⁸¹ для цивільних аеродромів установлюються також приаеродромні території. Відповідно до п. 84 ст. 1 Повітряного кодексу України від 19 травня 2011 року⁹⁸² під приаеродромною територією є обмежена регламентованими розмірами місцевість навколо зареєстрованого згідно із встановленим порядком аеродрому (вертодрому) або постійного злітно-посадкового майданчика, до якої встановлені спеціальні вимоги щодо розташування різних об'єктів, а їх висота контролюється з урахуванням умов безпеки маневрування, зльоту та заходу на посадку повітряних суден.

Так, згідно з п. 1.5 наказу Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 721 «Про затвердження Порядку погодження місця розташування та висоти об'єктів на приаеродромних територіях та об'єктів, діяльність яких може вплинути на безпеку польотів і роботу радіотехнічних приладів цивільної авіації»⁹⁸³, приаеродромні території для аеродромів класу А, Б, В, Г досягають 50 км, для класів Д, Е і некласифікованих – 25 км, для вертодромів – 12 км, а для злітно-посадкових майданчиків – 2,5 км.

---

⁹⁸¹ Про затвердження Правил сертифікації цивільних аеродромів України: наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25 жовтня 2005 р. № 796. Офіційний вісник України. 2005. № 46. Ст. 2918.

⁹⁸² Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.

⁹⁸³ Про затвердження Порядку погодження місця розташування та висоти об'єктів на приаеродромних територіях та об'єктів, діяльність яких може вплинути на безпеку польотів і роботу радіотехнічних приладів цивільної авіації: наказ Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 721. Офіційний вісник України. 2013. № 1. Ст. 28.

Розміри приаеродромної території мають бути доведені власником аеродрому (аеропорту) чи уповноваженою на те особою до відповідних Рад, підвідомча територія яких повністю чи частково підпадає під приаеродромну територію. На такій території запроваджується особливий режим одержання дозволу на будівництво (реконструкцію) житлових масивів тощо, яке може здійснюватися лише за узгодженням з органом державного регулювання діяльності авіації та відповідною радою (ч. 2 ст. 72 Земельного кодексу України) і т. ін.

Правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що виконуються на етапі здійснення господарської діяльності

Особливістю реалізації правових засобів забезпечення екологічної безпеки на цьому етапі є те, що більшість з них виконується в рамках реалізації однієї із цілей, визначених Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 року, зокрема, інтеграції екологічної політики (ціль 4) шляхом: впровадження систем екологічного управління (менеджменту).

Як зазначає Я.О. Чекавська, впровадження таких систем можна розглядати як один з інструментів забезпечення екологічної безпеки шляхом здійснення в їх межах управління ризиками, які неминуче супроводжують будь-яку екологічно небезпечну діяльність⁹⁸⁴. Про це неодноразово наголошується в еколого-правовій науковій літературі, де вважається, зокрема, що екологічний ризик є віддзеркаленням об'єктивно здійснюваної екологічно ризикової діяльності, та що продукує доцільність відповідного режиму правового забезпечення у чинному законодавстві, створює нові правила поведінки для невизначеного кола осіб, діяльність яких підпадає під ознаки екологічно небезпечної (ризикової)⁹⁸⁵.

Правові засади такої діяльності містяться в положеннях статті 8 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», відповідно до якої на суб'єктів господарювання серед іншого покладається обов'язок забезпечення

⁹⁸⁴ Чекавська Я.О. Правові засади впровадження в Україні систем екологічного менеджменту: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2016. 204 с. (С. 54).

⁹⁸⁵ Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 42.

експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки з додержанням мінімального можливого ризику. Вказаним законом наводиться також визначення ризику як ступеню імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами. Визначення власне екологічного ризику міститься у ДСТУ 2156-93 «Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення», відповідно положень якого екологічний ризик – це імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище, які спричиняють незворотну деградацію екосистем.

Таким чином, ризик законодавцем тлумачиться як можливість настання або ненастання якоїсь негативної події, наприклад, аварії, катастрофи тощо або її наслідків, якої за умови реалізації певних заходів можна уникнути. Такі заходи у загальному вигляді отримали назву управління ризиком, який у статті 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» визначено як процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику. Окрім того, управлінню ризиком повинен передувати процес аналізу ризику, який визначається як процес отримання інформації, необхідної для запобігання негативних наслідків для здоров'я і життя людини⁹⁸⁶.

На думку Скрипко Т.О., ризиком можна управляти, використовуючи різні заходи, які б давали змогу певним чином прогнозувати виникнення ризикової ситуації і вживати заходів для зниження рівня ризику⁹⁸⁷. Такими заходами, на нашу думку, є розробка та впровадження на підприємстві системи екологічного менеджменту, в межах якої має здійснюватись аналіз можливих ризиків та управління ними. На підтвердження сказаного наведемо позицію Бондар О.В., на думку якої управління ризиками – це частина діяльності організації, спрямована на її захист від небажаних свідомих або випадкових обставин, що

---

⁹⁸⁶ Методичні рекомендації «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 квітня 2007 року № 184. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20070413_184.html.

⁹⁸⁷ Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: Підручник. К.: Знання, 2011. 423 с. (С. 68).

наносять шкоду її діяльності⁹⁸⁸. Таким чином, управління ризиками являє собою цілеспрямовану діяльність з прийняття рішень щодо того, як уникнути настання певної події або як діяти у випадку її настання з метою усунення її негативних наслідків.

Впровадження систем екологічного менеджменту дозволяє використовувати комплексний підхід в управлінні підприємством, установою, організацією. Як вказує В.О. Василенко, реалізація комплексного системного підходу полягає в розробці адекватних інструментальних методів та засобів, що дозволяє виявляти й описувати потенційні кризові ситуації, проектувати варіанти процедур їх розв'язання і відповідну цим процедурам інформаційну базу управління⁹⁸⁹.

Управління ризиками потребує спеціальних знань, навичок, ресурсів для аналізу інформації на предмет можливості виникнення ризику та пошуку шляхів їх подолання, а також вміння приймати швидкі та точні рішення. Окрім того, виникає питання, як скоординувати роботу усіх структурних підрозділів таким чином, щоб отримати достовірні дані з усіх сфер роботи суб'єкта господарювання.

На думку Я.О. Чекавської, виконання вказаних завдань повинно здійснюватися в межах та за допомогою засобів системи екологічного менеджменту суб'єкта господарювання, до основних функцій якої входять збирання, аналіз та обробка інформації, моніторинг показників якості довкілля, контроль за роботою підприємства та належним функціонуванням його підрозділів, розробка прогнозів можливих ризиків, планування ліквідації їх наслідків та ін. Здійснення внутрішнього та інших аудитів допоможе тримати під контролем злагодженість роботи як самої системи екологічного менеджменту, так і підприємства, установи, організації в цілому⁹⁹⁰.

---

⁹⁸⁸ Бондар О.В. Ситуаційний менеджмент. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб та доповн. К.: Центр учбової літератури, 2012. 388 с. (С. 161).

⁹⁸⁹ Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб-ник. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 504 с. (С. 18).

⁹⁹⁰ Чекавська Я.О. Правові засади впровадження в Україні систем екологічного менеджменту: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2016. 204 с. (С. 56).

Таку діяльність позначають ще терміном «ризик-менеджмент», який вже використовується в економіці, зокрема у банківській сфері та означає систему управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку та включає: систему управління, систему ідентифікації і вимірювання, систему супроводження (моніторингу та контролю)⁹⁹¹.

Першочергову роль в системі екологічного менеджменту, на нашу думку, має відігравати *ідентифікація* об'єктів за ступенями їх екологічного ризику. Так, наприклад, відповідно до наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 р. № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів» з метою визначення ступеня небезпечності об'єкта господарської діяльності на власників, у тому числі осіб, відповідальних за об'єкти, визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади як такі, що несуть загрозу виникнення надзвичайних ситуацій покладається обов'язок проведення їх ідентифікації.

Відповідно до даного нормативного акту *потенційно небезпечний об'єкт* – це об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Ідентифікація таких об'єктів передбачає аналіз структури об'єктів господарської діяльності та характеру їх функціонування для встановлення факту наявності або відсутності джерел небезпеки, які за певних обставин можуть ініціювати виникнення надзвичайних ситуацій, а також визначення рівнів можливих надзвичайних ситуацій.

У процесі ідентифікації розглядаються і враховуються внутрішні та зовнішні чинники небезпеки. Внутрішні чинники небезпеки характеризують

---

⁹⁹¹ Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: постанова Правління Національного банку України від 2 серпня 2004 року № 361. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.

небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта господарської діяльності та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території. Зовнішні чинники небезпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, але можуть ініціювати виникнення надзвичайної ситуації на ньому та негативно впливати на її розвиток (природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу).

Органи виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування потенційно небезпечних об'єктів, територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту, відповідно до своїх повноважень встановлюють терміни проведення ідентифікації та вживають заходів щодо забезпечення своєчасності та повноти проведення ідентифікації.

Ідентифікацію проводять відповідальні особи об'єктів господарської діяльності. Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту шляхом підготовки відповідного Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки.

На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки потенційно небезпечних об'єктів підвідомчої території.

Сама процедура ідентифікації здійснюється за такими етапами:

- вибір кодів надзвичайних ситуацій, виникнення яких можливе на об'єкті господарської діяльності;
- аналіз показників ознак надзвичайних ситуацій, вибраних на попередньому етапі, та визначення їх порогових значень з використанням Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 12 грудня 2012 р. № 1400⁹⁹²;

---

⁹⁹² Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій: Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 12 грудня 2012 р. № 1400. Офіційний вісник України. 2013. № 12. Ст. 470.

- виявлення за результатами аналізу джерел небезпеки, які при певних умовах (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення надзвичайних ситуацій (для цього використовується Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам);

- визначення видів небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки;

- визначення переліку небезпечних речовин, що використовуються на об'єкті господарської діяльності, їх кількості та класу небезпеки за допомогою нормативних документів у сфері визначення небезпечних речовин;

- оцінка на підставі отриманих даних зони поширення надзвичайних ситуацій, які можуть ініціювати кожне з виявлених джерел небезпеки за допомогою Методики прогнозування наслідків вилливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті, затвердженої наказом МНС України, Мінагрополітики України, Мінекономіки України, Мінекоресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122⁹⁹³;

- оцінка можливих наслідків надзвичайних ситуацій для кожного з джерел небезпеки (кількість загиблих, постраждалих, тих, яким порушено умови життєдіяльності, матеріальні збитки) з використанням Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175⁹⁹⁴;

- встановлення максимально можливих рівнів надзвичайних ситуацій для кожного з джерел небезпеки згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями;

---

⁹⁹³ Про затвердження Методики прогнозування наслідків вилливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті: Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122. Офіційний вісник України. 2001. № 15. Ст. 681.

⁹⁹⁴ Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175. Офіційний вісник України. 2002. № 8. Ст. 356.

- визначення державних (галузевих) реєстрів (кадастрів), в яких зареєстровано або необхідно зареєструвати об'єкт господарської діяльності з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів;

- визначення відповідності об'єкта діючим нормативно-правовим актам у сфері визначення небезпечних об'єктів.

Для виявлення на об'єкті джерел небезпеки використовують Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам, складений з урахуванням постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» та Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1107⁹⁹⁵.

При визначенні самих об'єктів ідентифікації, уповноважені суб'єкти використовують:

- Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808;

- Перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 339⁹⁹⁶;

- Перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-

---

⁹⁹⁵ Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1107. Офіційний вісник України. 2011. № 84. Ст. 3077.

⁹⁹⁶ Про реалізацію статті 85 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 339. Офіційний вісник України. 2013. № 37. Ст. 1309.

рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214⁹⁹⁷.

Об'єкт господарської діяльності визнається потенційно небезпечним за умови наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, здатного ініціювати надзвичайну ситуацію місцевого, регіонального або державного рівнів.

При наявності на об'єкті господарської діяльності більше трьох джерел небезпеки у Повідомленні наводять дані про три джерела небезпеки, які можуть ініціювати надзвичайну ситуацію з максимальним рівнем, та загальну кількість джерел небезпеки.

Об'єкти господарської діяльності, які за результатами ідентифікації визнані потенційно небезпечними, підлягають обліку територіальними і місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Позачергова ідентифікація провадиться у таких випадках:

- поява у складі об'єкта господарської діяльності, якого за результатами останньої ідентифікації щодо потенційної небезпеки не визнано як потенційно небезпечний об'єкт, хоча б одного джерела небезпеки, яке може стати причиною надзвичайної ситуації державного, регіонального або місцевого рівнів;

- ліквідація на об'єкті господарської діяльності усіх джерел небезпеки, наявність яких обумовила віднесення його до категорії потенційно небезпечного об'єкту.

За результатами позачергової ідентифікації оформлюється Повідомлення, яке вступає в дію замість Повідомлення, наданого місцевим органам державного нагляду у сфері цивільного захисту за результатами попередньої ідентифікації.

Об'єкти господарської діяльності, дані про які занесені до Реєстру, підлягають ідентифікації тільки за умови ліквідації усіх джерел небезпеки, що

---

⁹⁹⁷ Про затвердження переліку об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами: постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214. Офіційний вісник України. № 32. Ст. 1357.

входили до їх складу. Результати ідентифікації використовуються для виключення з Реєстру об'єктів, які стали безпечними.

Для виключення об'єкта господарської діяльності із категорії потенційно небезпечних об'єктів за результатами позачергової ідентифікації відповідальною особою об'єкта господарської діяльності направляється до відповідного місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту відповідне Повідомлення.

Об'єкти такої ідентифікації також підлягають державній реєстрації.

Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів є автоматизованою інформаційно-довідковою системою обліку та обробки інформації щодо потенційно небезпечних об'єктів. Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів створюється з метою державного обліку потенційно небезпечних об'єктів та інформаційного забезпечення процесів підготовки управлінських рішень і виконання зобов'язань України згідно з міжнародними договорами щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі транскордонного характеру, пов'язаних з функціонуванням небезпечних об'єктів. Створення та функціонування Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів забезпечують основоположні нормативні документи:

- Закон України «Про страховий фонд документації України»⁹⁹⁸;
- Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288⁹⁹⁹;
- Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затверджене наказом МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338;
- Методика ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів, затверджена наказом МНС України від 23 лютого 2006 р. № 98;

---

⁹⁹⁸ Про страховий фонд документації України: Закон України від 22 березня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 20. Ст. 101.

⁹⁹⁹ Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288. Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1694.

- Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів, затверджене наказом МНС України від 6 листопада 2003 р. № 425¹⁰⁰⁰ тощо.

На цей час Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів містить докладні відомості про понад 17 тис. об'єктів, до числа яких входять промислові підприємства, шахти, кар'єри, магістральні газо-, нафто- і продуктопроводи, гідротехнічні споруди, вузлові залізничні станції, мости, тунелі, накопичувачі та полігони промислових відходів, місця збереження небезпечних речовин і ін. База даних реєстру постійно поповнюється та оновлюється. Програмне забезпечення Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів дозволяє здійснювати автоматичний пошук і добір інформації за більше ніж 40 параметрами, які включають назву об'єкта, територіальне розташування, категорію об'єкта, вид діяльності, техніко-економічні характеристики, вид і категорію небезпеки, назви і кількості небезпечних речовин та матеріалів і ін., а також по комбінаціях або окремих частинах цих параметрів.

У рамках ведення Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів проводиться актуалізація бази даних Реєстру потенційно небезпечних об'єктів та вдосконалюється програмне забезпечення для ведення та користування Реєстром.

Актуалізація бази даних Реєстру передбачає аналіз внесеної до неї інформації стосовно потенційно небезпечних об'єктів, визначення відповідності перелікам потенційно небезпечних об'єктів, внесення нових даних про потенційно небезпечні об'єкти і оновлення існуючих на підставі змін паспортних даних потенційно небезпечних об'єктів, а також вилучення (блокування) інформації у базі даних Реєстру про об'єкти, які офіційно визнані як такі, що не є потенційно небезпечними об'єктами або ліквідовані. Для актуалізації бази даних Реєстру використовуються дані паспортів потенційно небезпечних об'єктів, що надходять від усіх підприємств, установ та

---

¹⁰⁰⁰ Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425. Офіційний вісник України. 2003. № 52. Ст. 2857.

організацій, які мають у своєму підпорядкуванні потенційно небезпечні об'єкти.

Усім об'єктам, інформація про які внесена до бази даних Реєстру, надаються реєстраційні номери та видаються Свідоцтва про реєстрацію потенційно небезпечних об'єктів.

Наступним етапом в діяльності підприємства є *облік та паспортизація об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища.*

В еколого-правовій літературі досліджуються питання поняття державного обліку¹⁰⁰¹, а на законодавчому рівні визначено перелік об'єктів, які шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та підлягають такому обліку (ст. 24 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 31 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»). Так, постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря»¹⁰⁰² визначено, що державному обліку підлягають: 1) юридичні особи, які мають джерела викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і джерела шкідливих фізичних впливів на цей природний об'єкт; 2) кількість і склад викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря; 3) види і розміри шкідливих фізичних впливів на атмосферне повітря. У межах своїх повноважень такий облік здійснюють Мінприроди та МОЗ України та їх територіальні органи.

З державним обліком тісно пов'язана *екологічна паспортизація промислових підприємств*¹⁰⁰³, відповідно до вимог, передбачених ГОСТ 17.0.0.04-90 від 15 жовтня 1990 р. «Охрана природы. Экологический паспорт

---

¹⁰⁰¹ *Малишева Н.Р.* Державний облік у галузі природокористування й охорони навколишнього природного середовища. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. *Ю.С. Шемшученка*. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 211-214.

¹⁰⁰² Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655. Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст. 2274.

¹⁰⁰³ *Крассов О.И.* Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. 768 с. (163).

промышленного предприятия. Основные положения»¹⁰⁰⁴. Цей стандарт встановлює основні вимоги до розробки, викладення, оформлення і змісту екологічного паспорта промислового підприємства з метою визначення впливу підприємства на навколишнє середовище і здійснення контролю за дотриманням підприємством природоохоронних норм і правил в процесі господарської діяльності.

Суб'єкти господарської діяльності під час розробки такого паспорта повинні викласти наступну інформацію: 1) загальні відомості про підприємство і його реквізити; 2) коротку природно-кліматичну характеристику району розташування підприємства; 3) короткий опис технології підприємства і відомості про продукцію, балансову схему матеріальних потоків; 4) відомості про використання земельних ресурсів; про рекультивацію земель; 5) характеристику сировини, матеріальних і енергетичних ресурсів, що використовуються; 6) характеристику викидів в атмосферу; водокористування і водовідведення; відходів; 7) відомості про транспорт підприємства; 8) відомості про еколого-економічну діяльність підприємства.

Згідно зі Стандартом, термін дії екологічного паспорта підприємства становить 5 років. Після сплину цього терміну підприємство має переглянути такий паспорт та подати його копії до органів Мінприроди України та органів місцевого самоврядування. Відповідно до п. 1.7. Стандарту, діючі та підприємства, що проектуються зобов'язані протягом місяця після внесення будь-яких змін в технології виробництва, заміні устаткування тощо вносити зміни до Екологічного паспорта.

На сьогоднішній день обов'язок щодо розробки такого типу паспортів передбачений й наказом МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338 «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів»¹⁰⁰⁵. Згідно з даним нормативно-правовим актом вимоги такої

---

¹⁰⁰⁴ Охрана природы. Экологический паспорт промышленного предприятия. Основные положения: ГОСТ 17.0.0.04-90. М., 1990. (Государственный Комитет СССР по охране природы).

¹⁰⁰⁵ Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської

паспортизації поширюються на стаціонарні об'єкти. В той же час, вони не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

Порядок проведення паспортизації включає такі етапи:

- адміністрація потенційно небезпечного об'єкта заповнює встановлену форму паспорта та подає її на адресу науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (далі НДІ мікрографії) Державного департаменту страхового фонду документації ДСНС України;

- адміністрація НДІ мікрографії, у відповідності до отриманих паспортних даних проводять реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів. Після чого на адресу підприємства направляється повідомлення про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів.

У разі будь-яких змін у технічному стані або у виробничій діяльності потенційно небезпечного об'єкта, які призведуть до зменшення або збільшення його потенційної небезпеки і вплинуть на показники паспорта потенційно небезпечного об'єкта, адміністрація підприємства зобов'язана повідомити про це НДІ мікрографії у письмовій формі, а також внести зміни до паспорта потенційно небезпечного об'єкта в десятиденний термін.

На основі паспортних даних адміністрацією потенційно небезпечного об'єкта проводиться планування заходів щодо запобігання виникненню можливих надзвичайних ситуацій та зменшення ризику їх виникнення.

Після проведення ідентифікації та паспортизації потенційно небезпечного об'єкта, адміністрація підприємства, у відповідності до наказу Комітету по нагляду з охорони праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 1999 р. № 112 «Про затвердження Положення щодо

розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій»¹⁰⁰⁶, розробляє план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (ПЛАС). Однак, відповідно до Рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 5 вересня 2012 р. № 2 «Про необхідність усунення Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України порушень принципів державної регуляторної політики, згідно з вимогами Закону України від 11.09.2003 р. № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»»¹⁰⁰⁷, дію вищезазначеного нормативно-правового акту було зупинено на підставі невідповідності п. 4.6. зазначеного наказу вимогам Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», в частині закріплення положення про необхідність наявності непередбачуваного в Законі спеціального дозволу на розробку ПЛАС у суб'єкта, що здійснює таку діяльність.

Державній службі гірничого нагляду та промислової безпеки України було запропоновано у двомісячний строк усунути зазначену розбіжність, шляхом виключення з редакції абзацу другого пункту 4.6 розділу 4 Положення норму, яка зобов'язує спеціалізовані організації отримувати дозвіл на виконання робіт з розробки ПЛАС. Однак, такі заходи не були здійснені, в результаті чого дію наказу було зупинено, а наказом Міністерства юстиції України № 1672/5 від 13.11.2012 р. «Про скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акта»¹⁰⁰⁸ скасовано рішення про державну реєстрацію зазначеного наказу. Як зазначено в цьому наказі, згідно з вимогами статті 11 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» ПЛАС погоджує відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу

---

¹⁰⁰⁶ Про затвердження Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій: наказ Комітету по нагляду з охорони праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 1999 р. № 112. Офіційний вісник України. 1999. № 27. Стор. 295.

¹⁰⁰⁷ Про необхідність усунення Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України порушень принципів державної регуляторної політики згідно з вимогами Закону України від 11.09.2003 № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 5 вересня 2012 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002773-12/paran2#n2>.

¹⁰⁰⁸ Про скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акта: наказ Міністерства юстиції України № 1672/5 від 13.11.2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 99. Ст. 4046.

виконавчої влади, до компетенції якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Обсяг, зміст, форма і порядок надання інформації встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Проведення експертизи аналітичної частини ПЛАС, погодження ПЛАС з територіальними управліннями Держгірпромнагляду, Державної санітарно-епідеміологічної служби та органами місцевого самоврядування чинним законодавством не передбачено.

На сьогоднішній день Держгірпромнаглядом опрацьовуються Методичні рекомендації щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, які підготовлені Державною службою України з надзвичайних ситуацій ще в 2015 році¹⁰⁰⁹.

Отже, виникає ситуація, коли в державі вже на протязі п'яти років відсутні спеціальні вимоги для розробки ПЛАС, в той час, коли повідомлення про аварійні ситуації на об'єктах підвищеної небезпеки продовжують надходити до засобів масової інформації.

На моє глибоке переконання, такі дії органів державної виконавчої влади лише ускладнюють виконання закріпленого Конституцією України обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку на своїй території, а також положення ст. 8 Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 р. Оскільки зупинення дії вищезазначеного нормативного акту призводить до того, що станом на сьогоднішній день, окрім положень ст. 11 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», які вимагають від власників та користувачів об'єкта підвищеної небезпеки розробку ПЛАС, відсутнє спеціальне регулювання вказаної процедури та затвердження такого документа. Вважаю, що Державній службі України з питань регуляторної

---

¹⁰⁰⁹ Євдін О.М., Слюсар А.А., Фомін А.І., Негрієнко С.В. Методичні рекомендації щодо розроблення планів з питань цивільного захисту: Проект / Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Український науково-дослідний інститут цивільного захисту. Київ, 2015. 142 с.

політики та розвитку підприємництва достатньо було б зупинити дію лише абзацу другого пункту 4.6 розділу 4 Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, яке власне не відповідало вимогам законодавства, а не зупиняти дію всього нормативного акту. З іншої сторони, можна було б притягнути до відповідальності посадових осіб Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України за несвоєчасне виконання рішень контролюючих органів.

У випадку ж наявності або використання промисловими підприємствами гідротехнічних споруд або систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів, останні зобов'язані розробляти екологічні паспорти й для таких об'єктів, що передбачено Наказом Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 р. № 252 «Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів»¹⁰¹⁰. Відповідно до даної Методики основними цілями паспортизації хвостосховищ та шламосховищ є: 1) створення державної системи обліку та моніторингового контролю за станом екологічно небезпечних об'єктів, до яких належать хвостосховища; 2) створення системи зниження небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій при експлуатації хвостосховищ та їх консервації (закритті); 3) захист населення та навколишнього природного середовища від наслідків експлуатації хвостосховищ.

Паспортизації підлягають хвостосховища та шламосховища всіх відомств і підприємств незалежно від форм власності, що утворилися як наслідок механічного та гідравлічного транспортування відходів виробництва, за формою, яка викладена в документі Паспорті і виконується у відповідності до Методики. Така паспортизація виконується за рахунок підприємства за угодою між керівниками підприємств та інститутами Мінрегіонбуд України, які виконують територіальні функції у цій галузі, а також спеціалізованими

---

¹⁰¹⁰ Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів: наказ Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 р. № 252. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0466-95>.

організаціями, що мають ліцензію на вид діяльності, пов'язаний з науковими дослідженнями і проектуванням цих споруд, відповідну лабораторну базу і спеціалістів відповідної кваліфікації.

За відсутністю вірогідних даних для заповнення Паспорта підприємство – замовник (власник хвостосховища, шламосховища) за рахунок власних коштів проводить його обстеження, залучаючи до цього спеціалізовані підприємства на договірних засадах. Результати обстеження та інші матеріали, пов'язані з наслідками аварії, які подаються комісією, розглядаються адміністративними органами, що створили комісію. За результатами розгляду приймається рішення, що є обов'язковим для підприємства – власника хвостосховища, незалежно від відомчої належності. Це рішення надсилається обласним управлінням Міністерства екології та природних ресурсів України.

В разі виникнення відхилень показань контрольно-вимірювальної апаратури і обладнання від проектних параметрів експлуатації, після їх ретельного обстеження чи системи споруд, що забезпечують їх нормальну експлуатацію, розроблюються спеціальні заходи по усуненню недоліків і підвищенню надійності їх роботи.

Проектні параметри хвостосховищ, впровадження додаткових контрольно-вимірювальних приладів та обладнання, зміна технології складування (зберігання) та інші обов'язково заносяться після проведення оцінки впливу на довкілля в паспорт та в його копію, що зберігається в територіальному органі Мінприроди України. Інвентаризаційна, звітна та інша інформація збирається, аналізується та подається у центральні органи виконавчої влади безпосередньо підприємством, яке їх експлуатує. Директори вказаних підприємств несуть персональну відповідальність за вірогідність та повноту інформації.

Мінприроди України організовує роботу з державного обліку екологічно небезпечних об'єктів, до яких віднесені хвостосховища та шламосховища, та створює інформаційну базу даних при одному з своїх управлінь. В цій частині вищезазначена Методика суперечить вимогам чинного законодавства, яке визначає об'єктами паспортизації лише потенційно небезпечні об'єкти.

Результати паспортизації надаються суб'єктам державного моніторингу навколишнього природного середовища дирекцією підприємства, що має хвостосховище, безкоштовно за їх запитом.

В зонах впливу хвостосховищ та шламосховищ обов'язково перевіряються запиленість і забрудненість атмосферного повітря та рівень ґрунтових вод. При наявності пилюючих відвалів та пляжів хвостосховищ визначаються зони їх техногенного впливу, для яких створюється мережа спостережень і розроблюється система природоохоронних заходів.

Розвиток Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів та його ефективного використання забезпечує інформаційна підсистема моніторингу стану потенційно небезпечних об'єктів, яка ґрунтується на принципах максимального використання існуючих організаційних структур суб'єктів моніторингу потенційно небезпечних об'єктів та єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і сумісності технічного, інформаційного і програмного забезпечення суб'єктів моніторингу, що використовуються ними для виконання завдань *моніторингу потенційно небезпечних об'єктів*. Згідно з Наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425 «Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів»¹⁰¹¹ метою моніторингу потенційно небезпечних об'єктів є отримання даних про поточний стан потенційно небезпечних об'єктів та актуалізація інформації, що міститься у базі даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів (далі Реєстр) для запобігання надзвичайним ситуаціям та мінімізації їх наслідків.

Моніторинг потенційно небезпечних об'єктів передбачає спостереження за якісними і кількісними параметрами стану потенційно небезпечних об'єктів,

---

¹⁰¹¹ Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425. Офіційний вісник України. 2003. № 52. Ст. 2857.

збирання, оброблення, передавання та збереження інформації про стан потенційно небезпечних об'єктів.

Якщо під час проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів буде виявлено *об'єкт підвищеної небезпеки*, власники або користувачі таких об'єктів мають діяти у відповідності до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р. та постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки», де об'єкт підвищеної небезпеки – це об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Так, відповідно до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р., заінтересовані суб'єкти господарської діяльності, тобто фізичні та юридичні особи, у власності або у користуванні яких є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, у тому числі і ті, що мають намір розпочати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки або почати їх будівництво, повинні виконати ряд умовностей до яких відносяться, зокрема: вживати заходів, направлених на запобігання аваріям, обмеження і ліквідацію їх наслідків та захист людей і довкілля від їх впливу; повідомляти про аварію, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і населення; забезпечувати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки з додержанням мінімально можливого ризику; виконувати інші вимоги Закону та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність об'єктів підвищеної небезпеки (ст. 8 Закону).

На виконання цих обов'язків суб'єкти екологічно небезпечної діяльності за участю органів держави повинні також здійснити: *ідентифікацію та облік*

об'єктів підвищеної небезпеки. Основні критерії ідентифікації об'єктів, що підлягають декларуванню, наведені в Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р. та в постанові Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» від 11 липня 2002 р. № 956. Відповідно до зазначених нормативно-правових актів ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки є порядком визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів. Ця вимога передбачає обов'язок суб'єкта екологічно небезпечної діяльності ідентифікувати об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до кількості порогової маси небезпечних речовин або їхньої сумарної маси.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється на основі критеріїв, які враховують: а) кількість і вид (категорію) небезпечних речовин, що застосовуються на об'єкті; б) умови (температура і тиск), при яких ці речовини використовуються або зберігаються; в) порогову кількість небезпечної речовини; г) особливості розміщення об'єкта, що підлягає декларуванню.

Таким чином, якщо суб'єкт господарювання встановить, що хоча б один із підпорядкованих йому об'єктів буде становити підвищену небезпеку він, на основі постанови Кабінету Міністрів від 11 липня 2002 р. № 956, зобов'язаний повідомити Держгірпромнагляд України про них, а останній – занести дані про ці об'єкти до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки.

Потенційно небезпечний об'єкт вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу у разі, коли значення сумарної маси небезпечної або декількох небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті, перевищує встановлений норматив порогової маси.

Суб'єкт господарської діяльності за встановленою формою складає повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки, самостійно або за допомогою іншого суб'єкта господарської діяльності, який має відповідні дозвільні документи на проведення відповідних видів робіт, і надсилає його у двотижневий термін відповідним територіальним органам

Держгірпромнагляду України, ДСНС України, Держекоінспекції України, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держархбудінспекції України, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради. Форма повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки знаходиться на сайті Держгірпромнагляду України, також дану форму можна взяти в територіальних органах Держгірпромнагляду України.

Місцеві держадміністрації або виконавчі органи місцевих рад повинні протягом 30 днів після отримання повідомлення публікувати відомості про об'єкти підвищеної небезпеки в регіональних друкованих засобах масової інформації. У разі зміни умов виробництва, номенклатури небезпечних речовин або їх кількості суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкти підвищеної небезпеки, проводить у шестимісячний термін їх повторну ідентифікацію. У разі проведення повторної ідентифікації суб'єкт господарської діяльності повідомляє у двотижневий термін уповноважені органи про зміни порівняно з попередньою ідентифікацією.

Результати ідентифікації та розрахунки, на підставі яких вона проводилася, зберігаються суб'єктом господарської діяльності впродовж 25 років.

Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки веде Держгірпромнагляд України.

Включення об'єкта підвищеної небезпеки до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки та його реєстрація здійснюється протягом 30 робочих днів після подання суб'єктом господарської діяльності до територіального органу Держгірпромнагляду України повідомлення про результати ідентифікації.

Упродовж 10 робочих днів після реєстрації Держгірпромнагляд України видає суб'єкту господарської діяльності свідоцтво про державну реєстрацію об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки.

Після того, як дана інформація буде занесена до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки, суб'єкт господарювання зобов'язаний

розпочати *розробку декларації безпеки* об'єктів підвищеної небезпеки¹⁰¹², яка спрямована на розроблення заходів щодо попередження екологічного ризику, які складають її зміст. Розробка декларації безпеки здійснюється власниками об'єктів підвищеної небезпеки відповідно до вимог чинного законодавства та ратифікованих міжнародних конвенцій і договорів.

Законодавством дозволяється в цій сфері укладення в разі необхідності власниками об'єктів підвищеної небезпеки угод з організаціями та установами науково-технічного профілю на *проведення дослідження, обстеження, експертизи* об'єкта небезпеки та декларації безпеки, у якій зазначаються умови функціонування об'єкта небезпеки, особливості основних видів діяльності, їхнього характеру та можливих джерел екологічного ризику, використання небезпечних речовин та їхні фізичні, хімічні, токсичні характеристики, можливі загрози для людей і довкілля в нормальних, а також аварійних обставинах, аналіз та оцінювання ризику, способи його відвернення, заходи щодо захисту і реагування, спрямовані на обмеження наслідків можливих аварій та інших надзвичайних екологічних ситуацій, відомості про систему управління й контролю за об'єктами підвищеної небезпеки.

Крім того, законодавством України передбачається, що декларація безпеки повинна розроблятися самостійно суб'єктом господарювання у власності чи користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, або на основі договору із науково-технічним центром, який підпорядкований Держгірпромнагляду України і має ліцензію на проведення експертизи безпеки промислових підприємств.

---

¹⁰¹² *Краснова Ю.А.* Науково-правові питання визначення поняття «декларації безпеки» та її відмежування від сертифікації відповідності, заяви про екологічні наслідки діяльності та екологічного паспорту підприємства в екологічному праві. Теорія і практика застосування чинного вітчизняного та міжнародного законодавства в сучасних умовах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 лютого 2011 р.). Одеса: у 3-х частинах. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. ч. 2. 124 с. (С. 16-19); *Краснова Ю.А.* Особливості правовідносин у сфері декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки. Закарпатські правові читання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 28-29 квітня 2011 р. / За заг. ред. *Ф.Г. Ващука, П.А. Трачука*. Ужгород: Редакційно-видавничий центр ЗакДУ, 2011. Т II. 308 с. (С. 280-286).

Крім цих обов'язків, суб'єкти господарювання повинні передати копію декларації до відповідних органів з метою перевірок ними додержання умов, визначених у декларації, у процесі здійснення господарської діяльності.

Декларація безпеки для промислового об'єкта, який проектується, затверджується замовником проекту, а для діючого промислового об'єкта – керівником організації. Сама декларація безпеки складається із таких частин, як: а) результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику; б) оцінки готовності до експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів; в) перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів; г) відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

Перші три етапи здійснюються на підставі Наказу Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 р. № 637 «Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки»¹⁰¹³. Методика визначає порядок проведення аналізу небезпеки та оцінки ризику об'єктів підвищеної небезпеки, встановлює методичні принципи, терміни і поняття аналізу ризику, визначає критерії прийнятних ризиків та їх рівні.

Переходячи до самої процедури декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, яка існує на сьогоднішній день, слід зазначити, що аналіз небезпеки та ризику аварій на об'єкті підвищеної небезпеки включає такі основні етапи: а) постановка завдання аналізу небезпеки та оцінки ризику; б) аналіз небезпеки та умов виникнення аварій; в) оцінка ризику (ймовірності) виникнення аварій; г) аналіз умов і оцінка ймовірності розвитку аварій; д) визначення масштабів наслідків; е) оцінка ймовірності наслідків аварій; є) оцінка прийнятності ризику та прийняття рішень щодо зменшення ризику.

Зупинимось на деяких етапах декларування.

---

¹⁰¹³ Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 р. № 637. URL: <http://ua-info.biz/legal/basene/ua-cmelgt/index.htm>.

Постановка завдання аналізу небезпеки та оцінки ризику. Вона містить такі етапи:

1) визначення мети і завдань дослідження ризику, під час якого встановлюється рівень ризику, що зумовлений експлуатацією об'єкта підвищеної небезпеки, а також управління ризиком шляхом зіставлення рівня ризику з прийнятним та вибір рішень щодо його зниження;

2) виділення об'єктів, для яких необхідно, виходячи з цілей і завдань дослідження, виконати аналіз небезпеки та ризику. Для дослідження цього питання, належить: а) визначити ті апарати чи установки, на яких можливі аварії з найбільшим викидом небезпечних речовин; б) визначити ті з них, на яких аварії з ураженням та нанесенням збитків можливі за межами підприємства; в) встановити зони максимального ураження, вид і масштаб можливих наслідків негативних впливів;

3) визначити реципієнтів і виділити з них об'єкти «турботи» суспільства. Головним об'єктом «турботи» визнається людина, і з метою захисту її життя і здоров'я суб'єкти господарювання, які займаються небезпечними видами діяльності повинні визначити загрозу своєї діяльності для людини. З цією метою, вони повинні виділити місця проживання людей, місця розташування підприємства і організації, що потрапляють у зону ураження.

З урахуванням особливостей небезпечних речовин, що застосовуються на об'єкті підвищеної небезпеки, суб'єкти господарювання, також повинні дослідити апаратне та технологічне оформлення об'єкта підвищеної небезпеки, його географічне розташування, рельєф і кліматичні умови місцевості тощо. Крім того, місцеві ради можуть встановлювати прийнятний ризик і для інших об'єктів «турботи» (крім людини).

Особа, яка затвердила декларацію безпеки, будь-то сам суб'єкт господарювання або науково-технічний центр, несе відповідальність за повноту і достовірність інформації, що міститься в ній.

Крім цих обов'язків, суб'єкти господарювання повинні передати копію декларації до зазначених органів з метою проведення ними післяпроектного

моніторингу додержання умов, визначених у декларації, у процесі здійснення господарської діяльності для запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінки ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих об'єктах і територіях (ст. 13 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»).

Декларація безпеки разом з позитивним висновком оцінки впливу на довкілля подається відповідним територіальним органам Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України; Державної служби з надзвичайних ситуацій України; Державної екологічної інспекції України; Державної архітектурно-будівельної інспекції України а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради (далі уповноважені органи): а) для об'єктів підвищеної небезпеки, що на дату набрання чинності Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, експлуатуються або ліквідуються, протягом року після державної реєстрації об'єкта підвищеної небезпеки; б) для об'єктів підвищеної небезпеки, експлуатація яких планується, разом із заявою на отримання дозволу на експлуатацію відповідно до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

Крім того, суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкти підвищеної небезпеки, повинен надавати будь-якій фізичній або юридичній особі на її аргументований запит можливість ознайомитися із змістом декларації безпеки, а також з будь-якою іншою інформацією, яка стосується цих об'єктів (п. 11 Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» від 11 липня 2002 р. № 956) (далі – Порядок).

Згідно з п. 10 цього Порядку суб'єкт господарської діяльності інформує уповноважені органи про можливе здійснення транскордонного впливу аварії на об'єкті підвищеної небезпеки, а також в установленому порядку через

Міністерство закордонних справ відповідні органи держав, території яких можуть зазнавати впливу таких аварій, і пункт зв'язку для цілей оповіщення про промислові аварії, який діє в Україні згідно з Конвенцією про транскордонний вплив промислових аварій (1992).

У відповідності до п. 13 Порядку суб'єкт господарської діяльності зобов'язаний зберігати оригінал декларації безпеки та висновку оцінки впливу на довкілля протягом 25 років.

У разі припинення юридичної діяльності (смерті фізичної особи) суб'єкта господарської діяльності такі документи підлягають передачі правонаступникові (спадкоємцеві), а у разі його відсутності – до державного архіву. У разі відчуження об'єкта підвищеної небезпеки зазначені документи передаються його новому власнику.

Крім того, суб'єкт господарської діяльності після проходження всіх зазначених вище процедур, повинен подати декларацію безпеки до Держгірпромнагляду України з метою включення останньої до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки.

Пунктом 18 Порядку зазначено, що суб'єкти господарської діяльності несуть відповідальність згідно із законодавством за повноту та достовірність відомостей, поданих у декларації безпеки.

Прикінцевими положеннями Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» для таких об'єктів запроваджується процедура обов'язкового *страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути спричинена аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки*. Договір про таке страхування оформляється у відповідності до ст. 6 Закону України «Про страхування» та постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-

епідеміологічного характеру»¹⁰¹⁴. Згідно з даною Постановою, таке страхування проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду), внаслідок пожеж та/або аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Суб'єктами обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки (далі обов'язкове страхування), є страхувальники, страховики і треті особи, яким внаслідок пожеж та/або аварій на об'єктах підвищеної небезпеки заподіяна пряма шкода.

Об'єктом обов'язкового страхування за цими Порядком і правилами є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки.

Страховим випадком вважається заподіяння прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового страхування, внаслідок чого виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування.

Усі претензії та позови, пред'явлені третіми особами стосовно відшкодування шкоди, спричиненої однією подією, вважаються пред'явленими щодо одного страхового випадку.

Відшкодуванню підлягає пряма шкода, заподіяна внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки життю, здоров'ю та майну третіх осіб, яке на момент настання страхового випадку перебувало у їх володінні чи користуванні, включаючи природні ресурси, території та об'єкти природно-заповідного фонду.

---

¹⁰¹⁴ Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788. Офіційний вісник України. 2002. № 47. Ст. 2163.

У разі настання страхового випадку під час дії договору обов'язкового страхування страхувальник повинен протягом двох робочих днів з дати його настання письмово повідомити страховика про настання страхового випадку, його характер, попередньо встановлені причини, розмір шкоди та вжиті заходи для зменшення збитків і т. ін.

Згідно з даною Постановою такому виду страхування підлягають:

1) об'єкти, на яких можуть використовуватися або 1 виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, у тому числі пожежовибухонебезпечні, в кількості, що дорівнює чи перевищує норматив граничної маси для об'єкта 1 класу, визначеного відповідно до Порядку ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 (далі Порядок);

2) гідротехнічні споруди 1, 2 і 3 класу;

3) хвостосховища, шламонакопичувачі, накопичувачі токсичних відходів;

4) об'єкти, на яких можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, у тому числі пожежовибухонебезпечні, в кількості, що дорівнює чи перевищує норматив граничної маси для об'єкта 2 класу, але не більше ніж норматив граничної маси для об'єкта 1 класу, визначеного відповідно до Порядку;

5) гідротехнічні споруди 4 класу;

6) об'єкти, на яких можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, у тому числі пожежовибухонебезпечні і пожежонебезпечні, в кількості, що становить 2 і більше відсотки нормативу граничної маси для об'єкта 1 класу, але не більше ніж норматив граничної маси для об'єкта 2 класу, визначеного відповідно до Порядку.

У випадку прийняття відповідними органами позитивного рішення про реєстрацію об'єкта як потенційно небезпечного або підвищеної небезпеки, суб'єкт господарської діяльності у власності чи користуванні якого знаходяться

такі об'єкти набуває право отримати спеціальний дозвіл (ліцензію) на здійснення відповідного виду діяльності.

Екологічне ліцензування – це відносини між державою в особі її спеціально уповноважених органів та суб'єктами господарювання (фізичними та юридичними особами), змістом яких є санкціонування здійснення цими суб'єктами певної діяльності в галузі охорони навколишнього природного середовища на основі оцінки їх відповідності комплексу вимог, що висуваються з боку держави¹⁰¹⁵.

За допомогою екологічного ліцензування забезпечується правовий зв'язок між діяльністю суб'єктів господарювання в галузі природокористування та охорони довкілля та державою в особі її органів. Через функцію ліцензування держава ніби бере на себе частину відповідальності за всю діяльність в екологічній сфері, що підлягає ліцензуванню. Такому ліцензуванню підлягають найбільш важливі з точки зору державних інтересів види діяльності, а також види діяльності, які можуть спричинити найбільш суттєвий вплив на якісні та кількісні характеристики природних ресурсів та довкілля в цілому.

В той же час, законодавство не встановлює чіткого переліку ліцензій власне екологічного характеру. Водночас ліцензовані види діяльності в цій сфері можна виокремити з-поміж інших видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, перелік яких наведено у ст. 9 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності». Цей Закон встановлює порядок ліцензування, передбачає заходи державного контролю у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у зазначеній сфері тощо.

Суб'єкт господарювання, який має намір провадити певний вид господарської діяльності, що ліцензується, особисто або через уповноважений ним орган чи особу звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії. Орган, уповноважений на

---

¹⁰¹⁵ Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с. (С. 220).

ліцензування відповідного виду діяльності, визначається відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку органів ліцензування» від 14 листопада 2000 р. № 1698¹⁰¹⁶.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі у строк не пізніше ніж десять робочих днів з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви.

Ліцензування видів господарської діяльності, провадження яких пов'язане з використанням обмежених ресурсів, у разі надходження кількох заяв про видачу ліцензій здійснюється тільки за результатами відкритих конкурсів. Порядок проведення таких конкурсів встановлюється Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачене законами України.

Оголошення про проведення конкурсів на отримання ліцензій дається органом ліцензування не пізніше ніж за шістьдесят календарних днів до дня проведення конкурсу на отримання ліцензії і підлягає обов'язковій публікації в офіційних друкованих виданнях. Суб'єкт господарювання зобов'язаний провадити певний вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відповідно до встановлених для цього виду діяльності ліцензійних умов.

Крім ліцензій, що видаються центральними органами виконавчої влади, деякі екологічні ліцензії уповноважені видавати місцеві державні адміністрації. В основному такі ліцензії стосуються використання природних ресурсів місцевого значення.

Відповідно до основних принципів державної політики у сфері ліцензування, закріплених ст. 3 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», ліцензія є єдиним документом дозвільного характеру, який дає право на зайняття певним видом господарської діяльності, що відповідно до законодавства підлягає обмеженню. Прикладом такого ліцензування у сфері забезпечення екологічної безпеки можна навести ліцензування виготовлення та реалізації особливо небезпечних речовин,

---

¹⁰¹⁶ Про затвердження переліку органів ліцензування: постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698. Офіційний вісник України. 2000. № 46. Ст. 2001.

передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1287¹⁰¹⁷.

Водночас, законодавством передбачено необхідність одержання *дозволів*, що дають право на спеціальне використання природних ресурсів або на здійснення діяльності, що може справити негативний вплив на довкілля. Так, відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р.¹⁰¹⁸, дозвільна система визначається як сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, державними адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею *документів дозвільного характеру*, переоформленням, видачею дублікатів, анулюванням документів дозвільного характеру *дозволів, висновків, рішень, погоджень, свідоцтв, інших документів*, які дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності.

Згідно з цим Законом об'єктом, на який видається документ дозвільного характеру є: природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання та механізми, що вводяться в експлуатацію або проектуються, окрема операція, господарська діяльність певного виду, робота та послуга, а також документи, які використовуються суб'єктом господарювання у процесі проходження погоджувальної (дозвільної) процедури (проектна документація на будівництво об'єктів, землевпорядна документація, містобудівна документація, гірничий відвід).

Як видно, такі дозволи мають різні назви, застосовуються до різного кола суб'єктів, видаються різними державними органами, органами місцевого

---

¹⁰¹⁷ Про затвердження переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких підлягає ліцензуванню: постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1287. Офіційний вісник України. 1998. № 33. код акту 5883/1998.

¹⁰¹⁸ Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 48. Ст. 483.

самоврядування або навіть власниками чи первинними природокористувачами. Спільним для них є те, що усі вони, по-перше, мають персоніфікований характер (видаються конкретному суб'єкту фізичній чи юридичній особі та не підлягають передачі іншому суб'єкту), по-друге, видаються на певний строк чи на період виконання певної роботи, по-третє, мають територіальний масштаб поширення.

Під час здійснення самої господарської діяльності, що може шкідливо впливати на довкілля важливими засобами забезпечення екологічної безпеки постають *стандартизація та нормування*, які відповідно до ст. 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Ці норми (правила, вимоги) набувають форми нормативно-технічних документів міжнародних, державних, галузевих, міжгалузевих стандартів та нормативів.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 17 травня 2001 р.¹⁰¹⁹ *стандартизацією* є діяльність, що полягає в установленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Стандартами цей Закон визнає документи, розроблені на основі консенсусу та затверджені уповноваженим органом, що встановлюють призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до

---

¹⁰¹⁹ Про стандартизацію: Закон України від 17 травня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 31. Ст. 145.

термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

Ці загальні для всіх сфер управління ознаки стандартів конкретизуються ст. 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», яка визначає державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища як обов'язкові для виконання документи, що визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

До основних категорій екологічних стандартів відносяться Державні стандарти (ДСТУ), Державні галузеві загальносоюзні стандарти (ГОСТ), Галузеві стандарти України (ГСТУ), державні класифікатори (ДК), державні будівельні норми (ДБН), міжнародні стандарти (ISO, IEC, EN), стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України (СТТУ), стандарти підприємств (СТП). Розглянемо детальніше кожен із зазначених категорій.

ДСТУ – це національний стандарт, яким встановлюються для загального і багаторазового користування правила, вказівки, настанови або характеристики щодо різних видів діяльності чи їх результатів (продукції), що спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступний широкому колу користувачів¹⁰²⁰.

Державні стандарти України мають міжгалузеве використання і запроваджуються переважно на продукцію масового чи серійного виробництва, на норми, правила, вимоги, терміни та поняття, позначення й інші об'єкти, регламентування яких потрібно для забезпечення оптимальної якості продукції, а також для єдності та взаємозв'язку різних галузей науки, техніки, виробництва

---

¹⁰²⁰ Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 1.1:2001. [Чинний від 2001-07-01]. К.: Держспоживстандарт України, 2001. 42 с.

та культури. До державних стандартів прирівнюються державні будівельні норми і правила, а також державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації¹⁰²¹.

ДСТУ містять обов'язкові та рекомендовані вимоги.

До обов'язкових належать: 1) вимоги, що забезпечують безпечність продукції для життя, здоров'я, майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища та вимоги методів випробувань цих показників; 2) вимоги техніки безпеки та гігієни праці з посиланням на відповідні норми і правила; 3) метрологічні норми, правила, вимоги та положення, що забезпечують достовірність і єдність вимірювань; 4) положення, що забезпечують технічну єдність під час розроблення, виготовлення, експлуатації (застосування) продукції.

Обов'язкові вимоги ДСТУ підлягають безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами та громадянами-суб'єктами підприємницької діяльності, на діяльність яких поширюється дія стандартів.

Рекомендовані вимоги ДСТУ є обов'язковими для виконання, якщо: 1) це передбачено чинними актами законодавства; 2) ці вимоги включено до договорів на розроблення, виготовлення та поставку продукції; 3) виробником (постачальником) продукції документально заявлено про відповідність продукції цим стандартам¹⁰²².

Відповідно до Державного класифікатора України «Український класифікатор нормативних документів ДК 004-2003», прийнятого наказом Держспоживстанарту України від 7 квітня 2003 р. № 53, встановлено трирівневу класифікацію ДСТУ: двозначний цифровий код класу стандартів, тризначний код групи і двозначний код підгрупи (кожен код відокремлюється крапкою). Як приклад, розглянемо один зі стандартів у сфері охорони

---

¹⁰²¹ Петровська М. Стандартизація, метрологія і сертифікація довкілля: навч. посіб.; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. С. 43.

¹⁰²² Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: http://pidruchniki.ws/12080623/tovarovnavstvo/osnovna_terminologiya_standartizatsiyi

навколишнього природного середовища, що належить до даної класифікації: 01.040.13 Довкілля. Захист довкілля та здоров'я людини. Безпека.

Клас 13 вміщує в себе підгрупи стандартів, основними серед яких виступають наступні: 1) 13.020 Захист довкілля; 2) 13.020.10 Керування довкіллям (охоплює також сертифікацію та аудит систем керування довкіллям); 3) 13.020.20 Економіка довкілля; 4) 13.020.30 Оцінювання впливу на довкілля (охоплює також керування довкіллям у разі ризику); 5) 13.020.40 Забруднювання, боротьба з забруднюванням та консервування; 6) 13.020.50 Екологічне маркування; 7) 13.020.70 Проекти в сфері захисту довкілля; 8) 13.020.99 Інші стандарти стосовно захисту довкілля; 9) 13.030 Відходи; 10) 13.040 Якість повітря; 11) 13.060 Якість води; 12) 13.080 Якість ґрунту; 13) 13.140 Шум та його вплив на людину та інші¹⁰²³.

За загальним правилом, з набуттям чинності державного стандарту України (ДСТУ) міждержавний галузевий стандарт (ГОСТ), що регулював відповідні відносини у сфері охорони довкілля, втрачає чинність в Україні.

ГОСТ (міждержавний галузевий загальносоюзний стандарт) – це стандарт, прийнятий ще в СРСР. ГОСТи включають міждержавні стандарти і стандарти України¹⁰²⁴. Слід зазначити, що і сьогодні на території України продовжує діяти величезна кількість галузевих стандартів колишнього СРСР (ГОСТ). Це підтверджується, зокрема, і Наказом Мінприроди від 13.02.2013 р. № 53¹⁰²⁵, яким встановлено чинність окремих нормативних документів колишнього СРСР до 01.03.2018 р. та Наказом Мінприроди 19.06.2002 р. № 232¹⁰²⁶, яким затверджено перелік нормативних документів колишнього СРСР, чинність яких в Україні подовжено до 31.12.2007 р., проте зазначений наказ продовжує діяти і сьогодні.

---

¹⁰²³ Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 215-216.

¹⁰²⁴ Нормативні документи України. URL: <http://gtoxima.com.ua/dbn/>

¹⁰²⁵ Про затвердження Переліку нормативних документів колишнього СРСР: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 13 лютого 2013 р. № 53. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN84132.html

¹⁰²⁶ Про затвердження переліків галузевих стандартів і порівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 19.06.2002 р. № 232. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2971.0>

Стандарти колишнього СРСР застосовуються як державні стандарти України до часу їх заміни або скасування. Проте сьогодні застосування великої кількості «застарілих» стандартів поступово перетворилося на проблему. Загальносоюзні галузеві стандарти є безумовно дуже цінними для системи стандартів нашої країни, адже ними врегульовано ті питання, які ще не врегульовані Державними стандартами (ДСТУ). Проте, з розвитком суспільних відносин, промисловості, технологій, науки тощо, мають змінюватись і стандарти. Радянські стандарти були розраховані на тогочасний рівень розвитку промисловості і технологій, оскільки більшість з них приймалися у 70-80 роки.

Станом на 01.03.06 р. в Україні діяло більше 16 765 міждержавних стандартів (ГОСТів), розроблених до 1992 р., 46 % з яких було прийнято ще до 1980 р. Цілком очевидно, що відповідність товару чи послуги стандарту, який було складено понад 30 років тому, наразі не може вважатися гарантією якості і безпеки. До 2008 року було розроблено та прийнято 7 604 ДСТУ, які разом з іншими категоріями нормативних документів становлять загальний фонд чинних національних стандартів – 8 070 документів. Ступінь гармонізації ДСТУ становить 51 %, тоді як ГОСТ – лише 9 %, а ступінь гармонізації чинного в Україні загального фонду стандартів (ДСТУ + ГОСТ) – 22 %¹⁰²⁷.

Як видно зі статистичних даних, певним чином проходить робота з оновлення стандартів та їх гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, проте даний процес рухається дуже повільно, не встигаючи за розвитком технічного прогресу у світі. Питання адаптування стандартів до умов сучасності має бути одним з найбільш пріоритетних в державі, оскільки саме стандарти забезпечують якість розвитку промисловості та результатів її діяльності (продукції).

Проблема повільного оновлення стандартів особливо стосується сфери охорони навколишнього природного середовища. Стандарти у цій сфері також

---

¹⁰²⁷ Гармонізація національних стандартів з європейськими і міждержавними (2010 р.). URL: <http://snitsar.blox.ua/html>

потребують постійних змін, оскільки політика держави має бути спрямована не в сторону допустимого забруднення навколишнього природного середовища, а по мірі можливостей новітніх технологій, в сторону зведення рівня забрудненості до нуля і відновлення природних ресурсів.

Галузеві стандарти України (ГСТУ) розробляють на продукцію, послуги в разі відсутності ДСТУ, або за потребою встановлення вимог, які перевищують або доповнюють вимоги державних стандартів. Вимоги ГСТУ не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ. ГСТУ є обов'язковими для всіх підприємств і організацій даної галузі, а також для підприємств і організацій інших галузей (замовників), які використовують чи застосовують продукцію цієї галузі¹⁰²⁸.

Державні класифікатори (ДК) призначені для групування та систематизації інформації про поняття, об'єкти, явища, тощо в стандартний формат, що допомагає визначити їх подібність. До державних класифікаторів в сфері екології належать такі документи: 1) ДК 019:2010 Класифікатор надзвичайних ситуацій (затверджений Наказом Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України № 552 від 19.11.2001 р.); 2) ДК 018-2000 Державний класифікатор будівель та споруд (затверджений Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 17.08.2000 р. № 507); 3) ДК 008:2007 Класифікатор корисних копалин (затверджений Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 12.12.2007 р. № 357); 4) ДК 005-96 Класифікатор відходів (затверджений Наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації 29.02.1996 р. № 89); 5) ДК 016: 2010 Державний класифікатор продукції та послуг (затверджений Наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 30.12.97 № 822)¹⁰²⁹.

---

¹⁰²⁸ Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: http://pidruchniki.ws/12080623/tovaroznastvo/osnovna_terminologiya_standartizatsiyi

¹⁰²⁹ Державні класифікатори України. URL: <http://www.nau.ua/index.php?page=about>

Державні будівельні норми (ДБН), згідно зі статтею 1 Закону України «Про будівельні норми», це нормативний акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва¹⁰³⁰.

Міжнародні стандарти (ISO, ІЕС, EN) – це державні стандарти, які гармонізовані зі стандартами міжнародних організації у сфері екологічної стандартизації. Про категорії стандартів ISO, ІЕС, EN більш детально йтиметься в наступних розділах магістерської роботи.

Стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України (СТТУ) розробляються у разі необхідності поширення результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних в окремих галузях знань чи сферах професійних інтересів. Ці стандарти можуть використовуватися на основі добровільної згоди користувачів¹⁰³¹.

Стандарти підприємств (СТП) розробляються на продукцію, що використовується лише на конкретному підприємстві¹⁰³². СТП не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ, ГОСТ та ГСТУ. Об'єктами СТП є складові продукції, технологічне оснащення та інструмент; технологічні процеси; послуги, які надають на певному підприємстві; процеси організації та управління виробництвом. СТП – основний організаційно-методичний документ у діючих на підприємствах системах управління якістю продукції. Як СТП можуть використовуватися міжнародні, регіональні та національні стандарти інших країн на підставі міжнародних угод про співробітництво¹⁰³³.

Кодекс усталеної практики (звід правил) – документ, що містить практичні правила чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування, експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів. Кодекс

---

¹⁰³⁰ Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000. Розділ 2. Офіційний вісник України. 2000. № 39. Ст. 1648.

¹⁰³¹ Пункт 2 стаття 6 Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р. № 46-93. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 27. Ст. 289.

¹⁰³² Пункт 4 стаття 7 Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р. № 46-93. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 27. Ст. 289.

¹⁰³³ Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: http://pidruchniki.ws/12080623/tovarovnavstvo/osnovna_terminologiya_standartizatsiyi

усталеної практики може бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом¹⁰³⁴. В кодексах усталеної практики зазначають правила та методи розв'язування завдань щодо координації робіт зі стандартизації та метрології, а також реалізації певних вимог технічних регламентів чи стандартів.

Технічні умови (ТУ) – документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги. Технічні умови можуть бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом¹⁰³⁵. Технічні умови розробляють для окремої продукції, стосовно якої відсутні державні чи галузеві стандарти (або за потребою конкретизації вимог зазначених документів). ТУ затверджують на продукцію, що перебуває на стадії освоєння і виробляється невеликими партіями. ТУ розробляються на один чи кілька конкретних виробів, матеріалів, речовин, послугу чи групу послуг. Запроваджують ТУ в дію на короткі строки, термін їх дії обмежений або встановлюється за погодженням із замовником. Підприємства використовують ТУ незалежно від форми власності та підлеглості, громадяни суб'єкти господарювання за договірними зобов'язаннями або ліцензіями на право виготовлення та реалізацію продукції (надання послуг)¹⁰³⁶.

Технічний регламент – закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий Кабінетом Міністрів України, у якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні положення, дотримання яких є обов'язковим. Він може також містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи способу виробництва¹⁰³⁷.

---

¹⁰³⁴ Стаття 1 Закону України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 31. Ст. 1058.

¹⁰³⁵ Стаття 1 Закону України «Про стандартизацію» від 17 травня 2001 р. № 2408-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 31. Ст. 145.

¹⁰³⁶ *Салухіна Н.Г., Язвінська О.М.* Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: http://pidruchniki.ws/12080623/tovaroznastvo/osnovna_terminologiya_standartizatsiyi

¹⁰³⁷ Стаття 1 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р. № 3164-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 12. Ст. 101.

Отже нині в Україні працюють три системи стандартів: Державні стандарти України (ДСТУ), ГОСТи, які ми одержали у спадок від колишнього союзу (їх понад 19 тис.), 50 тис. галузевих стандартів, численні стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок, технічні умови та стандарти підприємств¹⁰³⁸.

В свою чергу *екологічне нормування* – це діяльність спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища, інших центральних органів виконавчої влади щодо розроблення та затвердження меж допустимого впливу на довкілля хімічного забруднення, фізичних, біологічних та інших шкідливих факторів, що походять від стаціонарних та пересувних джерел, а також меж використання природних ресурсів та дозволених природо-перетворюючих заходів¹⁰³⁹.

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до екологічних нормативів у першу чергу належать нормативи гранично допустимих викидів (ГДВ) у атмосферне повітря та гранично допустимих скидів (ГДС) у воду та ґрунти забруднюючих хімічних речовин, а також гранично допустимих рівнів (ГДР) фізичних факторів, зокрема шуму, вібрації, іонізуючого випромінювання (радіації), електромагнітних факторів, а також шкідливих біологічних факторів, тобто будь-яких чинників біотичного походження (віруси, бактерії, грибки, токсини, чинники біохімічної дії, генетично модифіковані організми тощо), що здатні спричиняти масові захворювання людей, тварин, рослин, можуть призвести до погіршення стану довкілля, заподіяння значних економічних збитків, погіршення умов життєдіяльності населення. Ці нормативи є індивідуальними і встановлюються розрахунковим шляхом для кожного стаціонарного джерела можливих викидів, скидів чи інших негативних впливів на довкілля, а також для типів устаткування чи пересувних джерел.

---

¹⁰³⁸ Шаповал М. І. Менеджмент якості: Підручник. К.: Знання, 2006. С. 325.

¹⁰³⁹ Малишева Н.Р. Стандартизація та нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища / Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с. (С. 214-215).

Відповідно до змін, внесених до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» 6 квітня 2000 р., до екологічних нормативів не відносять нормативи екологічної безпеки. Водночас саме ці нормативи до цього часу слугують ледь не єдиними критеріями якості навколишнього природного середовища. Йдеться насамперед про нормативи гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті, у продуктах харчування та тваринних кормах, а також про рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на навколишнє природне середовище. Зараз нормативи цієї групи називаються «гігієнічними нормативами». Вони є диференційованими за видом забруднюючих речовин і типом природного ресурсу, в якому ці речовини поширюються. Водночас ці нормативи є єдиними для всієї території України. При цьому у разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів, для території АРК можуть встановлюватися більш суворі нормативи ГДК¹⁰⁴⁰.

Законодавством забезпечується правовий зв'язок між цією групою нормативів і нормативами ГДВ/ГДС/ГДР, а саме: нормативи ГДВ/ГДС/ГДР встановлюються для кожного стаціонарного джерела хімічного, акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого хімічний, фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів ГДК (за найбільш суворим нормативом).

Крім нормативів ГДВ/ГДС/ГДР, до екологічних нормативів ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» відносить також нормативи використання природних ресурсів. Ці нормативи (законодавство називає їх «лімітами») встановлюються, зокрема, щодо таких видів природокористування:

---

¹⁰⁴⁰ *Малишева Н.Р.* Стандартизація та нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища. С. 217-218; *Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищепя, В.С. Бахаєв, О.В. Харламова.* Херсон: Олді-плюс, 2013. 366 с. (С. 23-42).

- *ліміти використання води* граничні обсяги використання води, які встановлюються дозволом на спеціальне водокористування;

- *ліміти забору води* граничні обсяги забирання води з водних об'єктів, які встановлюються в дозволі на спеціальне водокористування;

- *ліміт на розміщення відходів* обсяг відходів (окремо для кожного класу небезпеки), на який у власника відходів є дозвіл на їх розміщення, виданий органами Мінприроди на місцях;

- *ліміт на утворення відходів* максимальний обсяг відходів, на який у суб'єкта права власності на відходи є документально підтверджений дозвіл на передачу їх іншому власнику (на розміщення, утилізацію, знешкодження тощо) або на утилізацію чи розміщення на своїй території; та деякі інші¹⁰⁴¹.

Спеціальне природоресурсне законодавство більш детально регулює питання екологічного нормування стосовно кожного природного ресурсу. Так, стаття 5 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» до нормативів у галузі охорони атмосферного повітря відносить нормативи: екологічної безпеки атмосферного повітря; гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та іншими уповноваженими на те державними органами, насамперед МОЗ України, відповідно до законодавства України. Ці ж органи контролюють дотримання відповідних нормативів.

На етапі виготовлення продукції, яка може заподіювати шкоду навколишньому природному середовищу та життю і здоров'ю людей

---

¹⁰⁴¹ *Малишева Н.Р.* Стандартизація та нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища. С. 219.

важливими засобами забезпечення екологічної безпеки виступають екологічна сертифікація і екологічне маркування.

Сертифікація (екологічна) відповідно до законодавчого визначення¹⁰⁴² являє собою процедуру, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам¹⁰⁴³. Де під продукцією розуміється будь-який виріб, процес чи послуга, що виготовляється, здійснюється чи надається для задоволення суспільних потреб.

В юридичній літературі екологічну сертифікацію¹⁰⁴⁴ називають одним з напрямів здійснення контролю безпеки продукції для навколишнього природного середовища. В інших джерелах екологічна сертифікація розглядається як поки-що новий та недостатньо задіяний регулятор у системі екологічного управління¹⁰⁴⁵.

У світовій практиці екологічну сертифікацію почали запроваджувати з 1992 р. на основі Директиви 92/880/ЕС «Про екологічні знаки», британського стандарту BS 7750 «Система екологічного управління», міжнародних стандартів ISO/TC207 «Управління навколишнім середовищем» тощо. Вступ України до єдиного ринку стає додатковим чинником у формуванні тенденцій щодо вимог стосовно якості, конкурентоспроможності та безпеки пропонованих продукції, послуг та діяльності об'єктів управління ДСЕУ.

Впровадження екологічної сертифікації ставить за мету розв'язання нагальних завдань у трьох сферах діяльності держави. У сфері функціонування господарського комплексу: реалізацію обов'язкових екологічних вимог

---

¹⁰⁴² Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.

¹⁰⁴³ *Краснова Ю.А.* Сертифікація в галузі авіації та її місце в механізмі правового забезпечення екологічної безпеки. Наукові записки. Том 64: Юридичні науки. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 49 – 52.

¹⁰⁴⁴ *Бринчук М.М.* Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. С. 385-401; *Крассов О.И.* Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. С. 314-326; *Ерофеев Б.В.* Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. С. 127-131.

¹⁰⁴⁵ Екологічне управління: Підручник / *В.Я Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін.* К.: Либідь, 2004. 450 с. (С. 181).

природоохоронного законодавства під час ведення господарської діяльності; впровадження систем екологічного менеджменту в структури об'єктів управління ДСЕУ; створення екологічно безпечних виробництв, технологічних процесів і обладнання; додержання вимог екологічної безпеки і запобігання забрудненню довкілля під час розміщення, переробки, транспортування, ліквідації й захоронення відходів виробництва і споживання; додержання вимог екологічної безпеки впродовж усього життєвого циклу будь-якої продукції; запобігання ввезенню в Україну екологічно небезпечних продукції, відходів, технологій і послуг.

У сфері інтеграції України до Європейського союзу: сприяння інтеграції економіки країни в Європейський ринок; гармонізація системи екологічної сертифікації з міжнародними й національними системами акредитації та сертифікації; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції; усунення технічних бар'єрів у міжнародній торгівлі; надання екологічному сертифікату й екологічному знаку відповідності статусу документів, які в особі уповноваженого органу державної влади з екологічної сертифікації гарантують додержання вимог природоохоронного законодавства України.

У сфері міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища: сприяння участі України у формуванні світового механізму охорони навколишнього природного середовища; забезпечення виконання Україною міжнародних угод, конвенцій та договорів у природоохоронній галузі; виконання міжнародних зобов'язань України у сфері управління якістю навколишнього природного середовища; забезпечення контролю за транскордонним переміщенням забруднювальних речовин та перевезенням небезпечних відходів.

На національному рівні створено основи законодавчої бази правового регулювання у сфері екологічної сертифікації. Їх основу становлять: закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки

відповідності» від 1 грудня 2005 р.¹⁰⁴⁶, декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р. № 46¹⁰⁴⁷, а також наказу Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 1 лютого 2005 р. № 28 «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні».

Згідно із Законом України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» та декрету Кабінету Міністрів України «Про сертифікацію продукції та послуг» в Україні передбачена обов'язкова і добровільна сертифікація.

Об'єктами обов'язкової сертифікації виступають: 1) системи управління навколишнім середовищем; 2) виробничі, дослідно-виробничі об'єкти, підприємства, що використовують екологічно небезпечні технології; 3) продукція, що може шкідливо впливати на довкілля на протязі всього життєвого циклу; 4) відходи виробництв та діяльність у що пов'язана з відходами.

Добровільна сертифікація може провадитись як в законодавчо врегульованій так й у законодавчо нерегульованій сфері у порядку, визначеному договором між заявником (виробником, постачальником) та органом із сертифікації. При цьому підтверджується відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу будь-яким заявленим вимогам і т. ін.

Під час пропаганди екологічно безпечного виробництва продукції корисна наявність зображень-символів, здатних нагадувати про важливість природоохоронної діяльності. Тому існує необхідність *екологічного маркування* наявності відповідних знаків і позначень, які повинні розпізнаватись та запам'ятовуватись. Екологічне маркування регламентується системою стандартів: Державні і міжнародні стандарти ДСТУ ISO 14020-2003 Екологічні

---

¹⁰⁴⁶ Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 1 грудня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 12. Ст. 101.

¹⁰⁴⁷ Про стандартизацію і сертифікацію: декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 46. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 27. Ст. 289.

маркування та декларації. ISO 14020:2000 Загальні принципи ДСТУ ISO 14021-2002 Екологічні маркування та декларації. ISO 14021:1999 Екологічні самодекларації (екологічне етикування типу II) ДСТУ ISO 14024-2002 Екологічні маркування та декларації. ISO 14024:1999 Екологічне етикування типу I. Принципи та методи ДСТУ ISO/TR 14025-2002 Екологічні маркування та декларації.

ISO/TR 14025:2000 Екологічні декларації типу III. В багатьох країнах все більше людей, які турбуються про своє здоров'я, бажають харчуватися продуктами, виробленими без застосування хімікатів, а також, почуваючи свою відповідальність за стан навколишнього середовища і прагнучи сприяти його збереженню, намагаються використовувати машини, пристосування та матеріали, продовж всього життєвого циклу (виробництво, застосування, утилізація) яких не завдавала б шкоди природі або ж ця шкода була мінімальною. При цьому виникає проблема виділення екологічних предметів на фоні загальної кількості об'єктів, які використовуються. Етикетка виробу може бути визначена як символи або текст чи їх комбінація, яка містить один або більше видів інформації про одну або більше властивостей виробу. Типи інформації, які можуть бути наведені в етикетці.

Зважаючи на те, що упаковка є невід'ємною частиною більшості сучасних товарів та носієм різноманітної інформації про них, більша частина екомаркування розміщується саме на упаковці. Наявне екомаркування упаковки розділяють на такі групи: знаки, що закликають до збереження природного середовища. У знаки, які використовуються для позначення екологічності предметів, знаки, що відображають небезпечність предмета для довкілля. Знаки, що закликають до збереження природного середовища трапляються на упаковці споживчих товарів і їх зміст зводиться до закликів не смітити, підтримувати чистоту та здавати відповідні предмети для вторинної переробки.

Такі знаки можуть використовувати за основу зображення, які застосовуються для позначення екологічності предметів. Наприклад, одні знаки ставлять на предметах, які підпадають під переробку та на предметах,

виготовлених із вторинної сировини. Інші знаки закликають не смітити (збирати та здавати використану тару у пункти переробки), крім того існують спеціальні знаки, які підтверджують, що продукт є екологічно чистий¹⁰⁴⁸.

В Україні екологічне маркування регулюється Законом України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р.¹⁰⁴⁹ та постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 529 «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування»¹⁰⁵⁰ та визначається як коротко і точно сформульований напис, символ чи зображення, що наноситься на етикетку або пакування продукції чи наводиться у документації на продукцію, технічних бюлетенях, рекламних матеріалах з метою зазначення певної екологічної характеристики продукції, компонента або пакування. Відповідність продукції встановленим екологічним критеріям підтверджується сертифікатом екологічного маркування.

Екологічні критерії розробляються відповідно до вимог актів законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, санітарно-гігієнічних норм, переліків і класифікаторів найбільш поширених небезпечних забруднюючих речовин і відходів. Вони ґрунтуються на екологічних характеристиках, визначених окремо для конкретної продукції, та додаткових вимогах до відповідної категорії продукції, які визначають вплив такої продукції протягом життєвого циклу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини, а також визначаються на науковій основі з урахуванням показників життєвого циклу продукції.

Під час визначення таких критеріїв необхідно враховувати: 1) рівень впливу продукції на навколишнє природне середовище під час отримання (добування) сировини, виробництва, споживання та видалення (утилізації), зокрема, впливу на зміну клімату, біологічне різноманіття, обсяг споживання

---

¹⁰⁴⁸ *Тарасова В.В., Малиновський А.С., Рибак М.Ф.* Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище: Навчальний посібник. К.: Ніка-Центр, 2007. 276 с. (С. 198).

¹⁰⁴⁹ Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 1 грудня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 12. Ст. 101.

¹⁰⁵⁰ Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. Офіційний вісник України. 2011. № 39. Ст. 1599.

енергії, природних ресурсів та утворених відходів; 2) можливість заміни небезпечних речовин на більш безпечні та застосування новітніх технологій за наявності технічних можливостей; 3) зменшення впливу продукції на навколишнє природне середовище у результаті збільшення строку експлуатації (реалізації) та повторного її використання; 4) загальний баланс між економічною вигодою та навантаженням на навколишнє природне середовище на різних стадіях життєвого циклу продукції, включаючи здоров'я людини; 4) екологічні критерії, встановлені іншими міжнародними, національними та регіональними програмами екологічних маркувань, які відповідають вимогам стандарту ДСТУ ISO 14024 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи»; 5) можливість заміни випробувань, що проводяться на тваринах, альтернативними методами та зменшення кількості таких випробувань.

Для застосування самого екологічного маркування суб'єкт господарювання повинен спочатку пройти процедуру оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям в органі з екологічного маркування.

Заявка на проведення оцінки відповідності продукції екологічним критеріям повинна містити: 1) повне найменування суб'єкта господарювання, його місцезнаходження та номер телефону; 2) повний опис продукції із зазначенням її категорії; 3) необхідну для оцінювання відповідної категорії продукції документацію згідно із запитом органу з екологічного маркування; 4) документацію, передбачену заходами із впровадження екологічних критеріїв.

Орган з екологічного маркування протягом двох місяців з дати отримання заявки проводить перевірку повноти поданих документів та за її результатами письмово інформує суб'єкт господарювання.

Органи з екологічного маркування можуть визнати результати випробувань, проведених лабораторіями, що акредитовані відповідно до вимог ДСТУ ISO IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», та результати перевірок, проведених органами, що акредитовані відповідно до вимог ДСТУ EN 45011-

2001 «Загальні вимоги до органів, які керують системами сертифікації продукції». У разі коли екологічними критеріями передбачається проведення перевірки виробництва суб'єкта господарювання, така перевірка здійснюється компетентною організацією.

Орган з екологічного маркування після подання суб'єктом господарювання повного пакета необхідної документації видає йому в установленому порядку (за умови опублікування заходів із впровадження екологічних критеріїв та на підставі позитивного рішення за результатами оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям) сертифікат екологічного маркування, що має реєстраційний номер, та укладає угоду про право застосування екологічного маркування на строк дії зазначеного сертифіката.

Суб'єкт господарювання має право розміщувати екологічне маркування на продукції тільки після укладення угоди про право застосування екологічного маркування з обов'язковим зазначенням реєстраційного номера сертифіката екологічного маркування.

Орган з екологічного маркування несе відповідальність за дотримання процедури оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям та надання права застосування екологічного маркування щодо продукції суб'єкта господарювання, а також письмово інформує центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів про результати проведеної оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям, на підставі якої зазначена продукція може реалізовуватися із позначенням екологічного маркування.

У разі встановлення невідповідності продукції встановленим екологічним критеріям суб'єкт господарювання, який отримав право на застосування екологічного маркування, зобов'язаний невідкладно припинити використання такого екологічного маркування та повідомити про зазначену невідповідність орган з екологічного маркування. Орган з екологічного маркування у місячний строк зобов'язаний забезпечити розгляд будь-яких змін у складі продукції або

процесі її виробництва, що можуть вплинути на її відповідність встановленим екологічним критеріям.

Законодавством також встановлена заборона: 1) наносити на етикетку продукції або пакування, у документації на продукцію та послуги, технічних бюлетенях, рекламних матеріалах нечітке або неправдиве екологічне маркування, чи екологічне маркування, яке можна неправильно зрозуміти; 2) товаровиробникам і постачальникам товарів та послуг використовувати такі неперевірені написи, як «екологічно чистий», «екологічно безпечний», «екологічно сприятливий», «сприятливий до ґрунту», «не забруднюючий», «зелений», «сприятливий до природи» та «сприятливий до озону» тощо.

Напис «вільний від...» дозволяється використовувати тільки у разі, коли рівень вмісту зазначеної речовини не перевищує фоновий і т. ін.

На підприємства, установи та організації, що здійснюють діяльність, яка шкідливо впливає на довкілля законодавством покладається обов'язок щодо сплати *екологічного податку*.

Відповідно до п. 14.1.57 ст. 14 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. *екологічний податок* – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року, а також за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів, для забезпечення екологічної безпеки, а також безпеки життя та здоров'я громадян.

За основу екологічного податку розробники Податкового кодексу взяли Постанову Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. за № 303 «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збирання за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збирання». Таким чином, екологічний податок запроваджується замість збирання за забруднення

навколишнього природного середовища, сплата якого з 1 січня 2011 р. призупинилася.

Згідно з п. 240.1 цього Кодексу, платниками екологічного податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, що виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України та в межах її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони здійснюються: 1) викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; 2) скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти; 3) розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини; 4) утворення радіоактивних відходів (включаючи вже нагромаджені); 5) тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії термін.

У системі регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки екологічний податок несе різноманітне значення:

1) *стимулююче* – стимулюючий бік екологічного податку проявляється через вплив на економічні інтереси екологічно-небезпечних підприємств шляхом підвищення або зменшення економічного тиску на них залежно від обсягів викидів (скидів) у довкілля (чим більший обсяг викиду тим вища плата). Для цього використовуються два види плати:

- за лімітові викиди (скиди) в межах встановлених лімітів (тимчасового походження) викидів (скидів) забруднюючих речовин та згідно з дозволами на розміщення відходів у навколишньому середовищі. Щодо цих лімітованих викидів (скидів) встановлюються фіксовані нормативи плати;

- за перевищення лімітів викидів (скидів), розміщення забруднюючих речовин. Тут плата визначається в кратному розмірі відносно фіксованих платежів.

Розміри екологічних платежів встановлюються на підставі лімітів та фактичних обсягів викидів і скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів, а також базових нормативів плати за них і відповідних регулювальних коефіцієнтів;

2) *координаційне*. Екологічний податок в межах установлених лімітів коригується за регіонами України з застосуванням коефіцієнтів, що враховують територіальні екологічні особливості, та коефіцієнтів індексації базових нормативів плати. У разі відсутності на підприємстві затверджених у встановленому порядку лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів нормативи плати за викиди і скиди забруднюючих речовин та розміщення відходів установлюються як за понадлімітні;

3) *контролююче*. Відповідні платежі стягуються з підприємств незалежно від форми власності і відомчої належності. Внесення екологічного податку не звільняє підприємства від дотримання заходів щодо охорони навколишнього середовища, а також сплати штрафних санкцій за екологічні правопорушення і від повного відшкодування шкоди;

4) *компенсаційне*. Основним призначенням екологічного податку є те, що він повинен компенсувати економічні збитки від негативного впливу забрудненого атмосферного повітря, забруднених вод і відходів на здоров'я людей, об'єкти житлово-комунального господарства (міський транспорт, зелені насадження), сільськогосподарські угіддя, водні, лісові, рибні і рекреаційні ресурси, основні фонди промислового транспорту і т. ін.

В той же час, здійснення будь-якої екологічно небезпечної або екологічно шкідливої діяльності супроводжується періодичним проведенням *післяпроектного моніторингу*, передбаченого ст. 13 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р., однак за умови «якщо це передбачено висновком з оцінки впливу на довкілля».

Відповідно до вищезазначеної статті, суб'єкт господарювання забезпечує здійснення післяпроектного моніторингу з метою виявлення будь-яких розбіжностей і відхилень у прогнозованих рівнях впливу та ефективності заходів із запобігання забрудненню довкілля та його зменшення. Порядок, строки і вимоги до здійснення післяпроектного моніторингу визначаються у висновку з оцінки впливу на довкілля. За результатами післяпроектного моніторингу, за потреби, суб'єкт господарювання та уповноважений територіальний орган, а у випадках, визначених частинами третьою і четвертою статті 5 цього Закону, уповноважений центральний орган узгоджують вжиття додаткових заходів і дій із запобігання, уникнення, зменшення (пом'якшення), усунення, обмеження впливу господарської діяльності на довкілля.

Якщо під час провадження господарської діяльності, щодо якої здійснювалася оцінка впливу на довкілля, виявлено значний негативний вплив цієї діяльності на життя і здоров'я населення чи довкілля та якщо такий вплив не був оцінений під час здійснення оцінки впливу на довкілля та/або істотно змінює результати оцінки впливу цієї діяльності на довкілля, рішення про провадження такої планованої діяльності за рішенням суду підлягає скасуванню, а діяльність – припиненню.

У разі звернення суб'єкта господарювання за новим рішенням про провадження планованої діяльності, процедура оцінки впливу на довкілля здійснюється повторно, з урахуванням виявленої інформації, у порядку, визначеному Законом України «Про оцінку впливу на довкілля».

Про вплив на навколишнє природне середовище господарської діяльності, суб'єкти такої діяльності мають інформувати населення та державу в рамках реалізації такого правового засобу забезпечення екологічної безпеки, як *екологічне інформування*.

Екологічне інформування (екологічне інформаційне забезпечення) – це доведення до заінтересованої громадськості, органів та осіб, які приймають управлінські та інші рішення, екологічної інформації.

Еколого-інформаційне забезпечення є однією з основних гарантій реалізації конституційного права громадян на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також права на її поширення (ст. 50 Конституції).

Організація та порядок здійснення екологічного інформаційного забезпечення, його форми та методи, суб'єктний склад, вимоги до екологічної інформації та інші питання екологічного інформування регулюються законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 25 та 25¹), «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. (в редакції Закону від 13 січня 2011 р.), «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.¹⁰⁵¹, Орхуською конвенцією «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391¹⁰⁵².

Основними *суб'єктами* еколого-інформаційних відносин є громадяни України; юридичні особи; держава.

Відповідний правовий засіб забезпечення екологічної безпеки насамперед є державним, тобто його здійснення покладається на органи виконавчої влади спеціальної компетенції, які мають відповідну інформацію. Перелік таких органів і напрямів інформації, яка ними збирається і узагальнюється, наведено в Положенні про державну систему моніторингу довкілля. Громадяни України та юридичні особи виступають як реципієнти (споживачі) відповідної інформації. Водночас розширення можливостей доступу заінтересованої громадськості до екологічної інформації висунуло на порядок денний питання щодо покладання обов'язку надання екологічної інформації на господарюючих суб'єктів. Як результат, ст. 25 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» зобов'язує забезпечувати вільний доступ населення до інформації

---

¹⁰⁵¹ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

¹⁰⁵² Про затвердження Положенням про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України. 1998. № 13. код акту 5112/1998.

про стан навколишнього природного середовища не лише спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, його органи на місцях, органи місцевого самоврядування, а й підприємства, установи та організації, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

Об'єктом еколого-інформаційних відносин є, згідно зі ст. 8 Закону «Про інформацію», документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в екологічній сфері. До екологічної інформації може бути віднесена будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про: стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію з об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей; екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища; витрати, пов'язані зі здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Форми екологічного інформування передбачені ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема:

- а) підготовка спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої

влади з питань охорони навколишнього природного середовища і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, а після її розгляду Верховною Радою України опублікування окремим виданням та розміщення в системі Інтернет;

б) щорічне інформування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій;

в) систематичне інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей;

г) негайне інформування про надзвичайні екологічні ситуації;

г) передача інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;

д) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

Екологічне інформаційне забезпечення може здійснюватись як шляхом надання відповідної інформації фіксованому колу споживачів за еколого-інформаційними запитамі, так і шляхом її систематичного чи екстреного оприлюднення (якщо йдеться про інформацію, що є важливою для широкого загалу). Джерелами екологічної інформації слугують дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви. Для інформації, що надається за запитамі, такими джерелами також є довідки, які видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

З метою визначення екологічної безпечності здійснюваної діяльності, одне із центральних місць посідають засоби *екологічного нагляду і контролю*. Їх основним завданням відповідно до статті 34 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» є забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування.

Система органів, що здійснюють державний нагляд і контроль у сфері забезпечення екологічної безпеки поділяється на суб'єктів з управлінськими повноваженнями і суб'єктів, які не мають управлінських повноважень.

До першої категорії суб'єктів належать суб'єкти державної виконавчої влади на яких законодавством покладається відповідна функція (зокрема, Міністерство екології та природних ресурсів України разом з Державною екологічною інспекцією та відповідні спеціалізовані органи державної виконавчої влади у різних сферах економіки).

Основними нормативно-правовими актами, на підставі яких здійснюються такі перевірки є:

- Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р.;

- постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212 «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)»¹⁰⁵³;

- постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306 «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових

---

¹⁰⁵³ Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212. Офіційний вісник України. 2008. № 23. Ст. 686.

заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки»¹⁰⁵⁴;

На підставі вищезазначених нормативних актів формується спеціальне законодавство щодо здійснення контролю і нагляду у різних сферах господарювання, наприклад: постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 790 «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх діяльності у сфері автомобільного транспорту та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)»¹⁰⁵⁵; постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 548 «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі морського і річкового транспорту та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)»¹⁰⁵⁶; постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 р. № 365 «Про затвердження критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у галузі залізничного транспорту»¹⁰⁵⁷ тощо.

Так, наприклад, за 2016 рік територіальними органами Держекоінспекції України на об'єктах державного нагляду (контролю) у частині додержання ними вимог природоохоронного законодавства проведено 30 066 ресурсних перевірок. За порушення вимог природоохоронного законодавства складено 31 312 протоколів про адміністративні правопорушення. Штрафні санкції

---

¹⁰⁵⁴ Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306. Офіційний вісник України. 2012. № 30. Ст. 1115.

¹⁰⁵⁵ Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх діяльності у сфері автомобільного транспорту та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 790. Офіційний вісник України. 2008. № 68. Ст. 2279.

¹⁰⁵⁶ Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі морського і річкового транспорту та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 548. Офіційний вісник України. 2009. № 42. Ст. 1401.

¹⁰⁵⁷ Про затвердження критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у галузі залізничного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 р. № 365. Офіційний вісник України. 2008. № 31. Ст. 976.

накладено на 27 103 порушників природоохоронного законодавства на загальну суму 5 млн. 310 тис. грн. До Державного бюджету стягнуто 5 млн. 015 тис. грн. До правоохоронних органів скеровано 251 матеріал у порядку статті 214 Кримінального процесуального кодексу України. За 2016 рік відкрито 251 кримінальне провадження (з урахуванням скерованих матеріалів у попередній звітний період). Загальна сума розрахованих збитків, заподіяних державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства становить 735 млн. 823 тис. гривень. Сума шкоди, нанесена невстановленими особами склала 144 млн. 634 тис. грн. Із метою відшкодування збитків, пред`явлено претензій та позовів на загальну суму 591 млн. 479 тис. грн. Стягнуто претензій та позовів (з урахуванням раніше пред`явлених) на загальну суму 121 млн. 439 тис. грн. Із метою припинення негативного впливу на навколишнє природне середовище при здійсненні виробничої діяльності, у 126 випадках за рішенням суду обмежено або призупинено діяльність суб`єктів господарювання¹⁰⁵⁸.

Одним із прикладів проведення такого нагляду (контролю) можна навести плановий захід Державної екологічної інспекції у Миколаївській області на ДП «Маліцький-Агро», що відбувся у період із 23 по 27 березня 2017 року. Основним напрямом діяльності підприємства є тваринництво (розведення свиней та овець), вирощування зернових та олійних культур. У ході проведення заходу з державного нагляду (контролю) було виявлено ряд порушень вимог природоохоронного законодавства. Зокрема відсутня зона санітарної охорони свердловини, інспекторам не представлено договір із виконавцем послуг щодо вивезення комунальних відходів на відповідній території. При заповненні журналу первинного обліку утворення та утилізації відходів по формі №1-ВТ у графі 11 відсутні відомості про подальше поводження з відходами за місцем надходження. До Держекоінспекції у Миколаївській області не подається щоквартальна інформація про стан поводження з відпрацьованими мастилами (оливами), що підлягають збиранню, перевезенню, зберіганню, обробленню (переробці), утилізації або знешкодженню. За виявленні правопорушення до

---

¹⁰⁵⁸ Там само.

адміністративної відповідальності за ст. 61, 82-1 КУпАП притягнуто двох відповідальних посадових осіб, а на адресу керівництва підприємства надано припис щодо їх усунення¹⁰⁵⁹ та ін.

До другої групи органів належать органи прокуратури, а також суди загальної, адміністративної та господарської юрисдикції.

Повноваження органів прокуратури у сфері забезпечення екологічної безпеки закріплені в Конституції України, Законі України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. та конкретизовані наказами Генеральної прокуратури України від 7 листопада 2012 р. № 3гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів»¹⁰⁶⁰ та від 4 жовтня 2011 р. № 3/2гн «Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин»¹⁰⁶¹.

Згідно із зазначеними правовими актами, організація прокурорської наглядової діяльності у сфері забезпечення екологічної безпеки повинна здійснюватися з урахуванням статистичних та аналітичних даних відповідних контролюючих, правоохоронних, інших державних органів, даних моніторингу за станом природних об'єктів, кадастрів природних ресурсів, повідомлень засобів масової інформації, юридичних осіб і громадян про порушення екологічного законодавства.

Здійснюючи нагляд за виконанням екологічного законодавства, прокурор застосовує залежно від виявлених порушень комплекс засобів реагування, передбачений ст. 20 Закону України «Про прокуратуру».

Прокурорські перевірки свідчать про те, що контролюючими природоохоронними органами не забезпечується належне державне контролювання за виконанням вимог екологічного законодавства. Застосовані

---

¹⁰⁵⁹ Електронний архів діяльності Державної екологічної інспекції України за період 27.03.2017 р. – 02.04.2017 р. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/golovni-novini/3657-golovni-podiji-minulogotizhnya-27-03-2-04-2017-r.html>.

¹⁰⁶⁰ Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів: наказ Генеральної прокуратури України від 7 листопада 2012 р. № 3 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%5F%30%30%33%39%30%30%2D%31%32>.

¹⁰⁶¹ Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин: Генеральної прокуратури України від 4 жовтня 2011 р. № 3/2 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%61%33%5F%32%39%30%30%2D%31%31>.

заходи обмежуються внесенням формальних приписів, притягненням до відповідальності посадових осіб низового рівня, відшкодування незначних сум збитків¹⁰⁶². Отримавши інформацію про порушення законності у сфері забезпечення екологічної безпеки, прокурор обирає спосіб її перевірки. Він може проводити перевірку через підлеглих йому працівників прокуратури, а також доручати її проведення органам екологічного контролю. Як правило, використовується такий метод виявлення порушень, як вимога про проведення перевірок виконання екологічного законодавства органами що здійснюють такий контроль.

Перевірка працівниками прокуратури проводиться за наявності відомостей про порушення органами екологічного контролю екологічного законодавства або про їх бездіяльність; при одержанні матеріалів від органів державного контролю з постановкою питання про порушення кримінальної справи; на прохання органів екологічного контролю в разі недостатності їх повноважень; при очевидних порушеннях прав громадян, закріплених екологічним законодавством.

В той-же час, відповідно до ст. 246 Господарського кодексу України здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом. Підстави і порядок такого обмеження та зупинення діяльності суб'єктів господарювання, а також повноваження уповноважених органів приймати відповідні рішення встановлюються законом.

Згідно з ч. 2 ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» припинення діяльності, що перешкоджає здійсненню

---

¹⁰⁶² *Кобець О.В.* Проблеми наглядової діяльності прокурора у сфері додержання законів, спрямованих на охорону довкілля. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 22 (61). № 1. 2009. С. 267-273.

права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, виступає однією з гарантій екологічних права громадян, яка забезпечується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері охорони навколишнього природного середовища (Державна екологічна інспекція України) (п. в) ч. 1 ст. 20-2 Закону), а також органами судової влади (ч. 3 ст. 50 Закону).

Закон України «Про видобування і переробку уранових руд» від 19 листопада 1997 року у ст. 12 визначає особливості припинення діяльності уранових об'єктів. Діяльність таких об'єктів може бути припинена шляхом ліквідації, перепрофілювання, тимчасового зупинення. Проект здійснення зазначених заходів повинен містити обґрунтування їх екологічної безпечності, а також порядок здійснення кроків з рекультивації земель¹⁰⁶³. Закон України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року у ст. 20 закріплює положення, що у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності електричних станцій, магістральних та міждержавних електричних мереж приймається Кабінетом Міністрів України¹⁰⁶⁴. Припинення регламентується також іншими спеціальними законодавчими актами.

Довгий час припинення господарської діяльності з таких підстав регулювалося постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 року «Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (призупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного

---

¹⁰⁶³ Про видобування і переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 11-12. Ст. 39.

¹⁰⁶⁴ Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 1. Ст. 1.

середовища»¹⁰⁶⁵, а також наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 10 вересня 2008 року № 464 «Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства»¹⁰⁶⁶, які вже втратили чинність у зв'язку з невідповідністю їхніх положень законодавству про дозвільну систему¹⁰⁶⁷.

Таким чином, на сьогоднішній день єдиним можливим варіантом припинення господарської діяльності, яка завдає шкоди навколишньому природному середовищу, є судовий порядок.

Отже, проведене дослідження функціонально-правових засобів забезпечення екологічної безпеки дозволяє зробити висновок, що їх основу становить ціла система функцій управління і контролю, які закріплені в різних за юридичною силою нормативних актах, частина яких не відображена сучасним екологічним законодавством (Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»). У зв'язку з таким, бажано наповнити запропонований нами у розділі II даної роботи нормативний акт окремим розділом, який буде присвячений питанням охорони навколишнього природного середовища від негативних впливів різних видів господарської діяльності та в якому закріпити засади інституційно-правових та функціонально-правових засобів врегулювання негативних впливів на довкілля такої діяльності, зокрема, крім вже закріплених: планування (прогнозування) екологічних заходів; стандартизацію; ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності; декларування об'єктів підвищеної небезпеки; державний облік

---

¹⁰⁶⁵ Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (призупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища: постанова Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 року № 2751-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 46. Ст. 637.

¹⁰⁶⁶ Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 10 вересня 2008 року № 464. Офіційний вісник України. 2009. № 4. Ст. 114.

¹⁰⁶⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру: Закон України від 9 квітня 2014 року. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 23. Ст. 873; Про скасування деяких наказів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 169-р. Офіційний вісник України. 2017. № 26. Ст. 751.

та паспортизація об'єктів та джерел негативного впливу; зонування територій такого впливу; здійснення стратегічної екологічної оцінки; екологічну сертифікацію тощо.

4.4. Юридична відповідальність як засіб забезпечення екологічної безпеки

Юридична відповідальність в сфері забезпечення екологічної безпеки є підвидом юридичної відповідальності за екологічні правопорушення та яка в науковій літературі визначається як особливий стан суспільних екологічних правовідносин, при якому правовими засобами забезпечується виконання відповідальними особами спеціальних обов'язкових вимог законодавства в галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки чи застосування до винних осіб заходів державно-правового примусу¹⁰⁶⁸.

Саме в межах таких відносин за допомогою правових норм та інших юридичних засобів забезпечується добровільне чи примусове виконання винними особами вимог екологічного законодавства або покладається виконання інших обов'язків за вчинене екологічне правопорушення. Сутність такої відповідальності полягає у несприятливих для правопорушника екологічних вимог наслідках в межах, встановлених екологічним законодавством. Так, відповідно до статті 66 Конституції України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі. Невиконання цього конституційного обов'язку тягне за собою для винної особи несприятливі наслідки правового характеру¹⁰⁶⁹.

В еколого-правовому значенні юридична відповідальність розглядається як: 1) а) елемент методу правової охорони навколишнього природного

---

¹⁰⁶⁸ *Андрейцев В.І.* Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 187.

¹⁰⁶⁹ *Экологическое право Украины: Учебное пособие.* Отв. ред. Гетьман А.П., Шульга М.В. Х.: ООО «Одиссей», 2007. 464 с. (С. 214).

середовища; б) гарантія виконання еколого-правового припису¹⁰⁷⁰; 2) а) державний примус до виконання вимог, передбачених законодавством; б) правовідносини, що реалізуються у рамках правоохоронних відносин, які виникають між державою в особі її органів і правопорушником; в) правовий інститут, який включає в себе сукупність юридичних норм, що закріплюють види, засоби і порядок застосування державою та її органами примусових заходів впливу на порушника¹⁰⁷¹.

Окрім цього, відповідальність як засіб правового забезпечення екологічної безпеки, з урахуванням норм законодавства визначена таким чином, що її можна розглядати як в позитивному (перспективному), так і негативному (ретроспективному) аспектах¹⁰⁷².

Позитивна відповідальність в сфері правового забезпечення екологічної безпеки характеризується активною реалізацією спеціальної правосуб'єктності зобов'язаних осіб, що спрямована на виконання належних позитивних юридично значимих дій в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки¹⁰⁷³. Так, наприклад, ст. 56 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" встановлює *обов'язок* підприємств, установ, організацій, які здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок та виробництво і постачання пального, розробляти і здійснювати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, що містяться у відпрацьованих газах та скидах транспортних засобів та інші заходи, спрямовані на запобігання й зменшення викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин та додержання встановлених рівнів фізичних впливів. В той-же час, суб'єктам такої діяльності

---

¹⁰⁷⁰ Петров В.В. Экология и право. М.: «Юридическая литература». 1981. 224 с. (143).

¹⁰⁷¹ Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. 320 с. (С. 140-141).

¹⁰⁷² Андрейцев В.И. Экологичне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 187.

¹⁰⁷³ Там само. С. 188.

забороняється здійснювати виробництво і експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів і установок, у викидах та скидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи.

Також керівники транспортних організацій та власники транспортних засобів несуть *відповідальність* за додержання нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, скидів забруднюючих речовин та впливу фізичних факторів пересувних джерел на стан довкілля.

Відповідно негативну (ретроспективну) відповідальність в сфері правового забезпечення екологічної безпеки встановлюють норми екологічного законодавства, законодавства про охорону здоров'я, адміністративного, кримінального, цивільного та інші норми законодавства, які визначають склади екологічних правопорушень. З урахуванням загальних підходів, підставою для притягнення до ретроспективної відповідальності в сфері правового регулювання забезпечення екологічної безпеки доцільно визначити екологічне правопорушення.

В юридичній літературі виділяють спеціальні ознаки екологічних правопорушень, до яких відносять: 1) *протиправність* (загальна і спеціальна), тобто наявність заборони поведінки, встановленої нормою екологічного чи іншого законодавства; 2) *винність* (хоча українське та міжнародне законодавство встановлює відповідальність без вини за спричинення шкоди джерелом підвищеної небезпеки); 3) *караність*, тобто наявність санкції за порушення заборон, встановлених в законі, і органів (осіб), уповноважених від імені держави на їх застосування; 4) *суб'єктність*, як вказівка на статус, якості, властивості або приналежність осіб (фізичних і юридичних), притягнутих до відповідальності; 5) *суспільна небезпека*, що відображається передусім вказівкою на об'єкт і об'єктивну сторону замаху (наслідку); 6) встановлення типу складу правопорушення (матеріальні, формальні, встановлення небезпечної ситуації). Спеціальним елементом екологічного складу правопорушення, який

відрізняє його від інших видів правопорушень є заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу і здоров'ю людини¹⁰⁷⁴.

Загальною нормою, яка визначає склади правопорушень ретроспективної (негативної) відповідальності за екологічні правопорушення в галузі забезпечення екологічної безпеки є ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», якою визначені такі їх види: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущення наднормативних, аварійних, залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших видів відходів тощо.

Найбільш поширеним правопорушенням у галузі екологічної безпеки є недотримання відповідних екологічних нормативів, вимог та правил, під якими розуміють єдині та обов'язково нормовані межі, обсяги, регламенти, що містять кількісні та якісні показники, які визначають допустиме навантаження антропогенної діяльності на довкілля, чим забезпечують охорону навколишнього природного середовища, екологічну безпеку суспільства та здоров'я людини. Визначаються такі показники Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Порушення нормативів екологічної безпеки створює умови для проявлення екологічного ризику та в кінцевому підсумку призводить до виникнення реальної екологічної небезпеки для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища.

---

¹⁰⁷⁴ Дубовик О.Л. Экологическое право: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. С. 280-281.

Правопорушення у сфері екологічної безпеки можливі як при порушенні вимог екологічної безпеки у процесі здійснення різних видів господарської діяльності, так і в разі невиконання заходів у сфері попередження та ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки вони поділяються на проступки та злочини. Згідно з видами екологічних правопорушень у галузі забезпечення екологічної безпеки винні особи можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність є самостійним різновидом юридичної відповідальності. У Кодексі про адміністративні правопорушення України закріплені кілька складів правопорушень, що передбачають відповідальність громадян та посадових осіб за порушення екологічної безпеки. Так, адміністративна відповідальність настає за: порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46); порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78); порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування утилізації, ліквідації та використання відходів (ст. 82); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації на запити посадових осіб та звернення громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82); змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82); невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91); приховування перевищення встановлених лімітів на обсягу утворення та розміщення відходів (ст. 91); порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93); порушення правил і норм

ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 96); невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст. 188) тощо.

Разом з тим, кваліфікація екологічного правопорушення як адміністративно-правового потребує не лише наявності відповідної статті у КУпАП, а і наявності певних особливостей адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, а саме, такі основні риси як поєднання та взаємодія екологічних та адміністративних чинників, наявність факту вчинення особою саме еколого-адміністративного правопорушення, наявність спільної цінності, яка охороняється екологічним правом та передбачає адміністративне стягнення за посягання на неї, такою цінністю може виступати екологічна безпека, протиправні дії особи повинні бути спрямовані проти довкілля, наявність джерела негативного впливу на навколишнє природне середовище такого, наприклад, як промислові комплекси, підприємства металургії та енергетики, певна хімічна промисловість тощо. «А тому, – зазначає Куян І.А., – максимальне врахування екологічних чинників дозволить повністю охопити об'єкти адміністративно-правовим захистом та сприятиме створенню надійних засад охорони довкілля засобами адміністративної відповідальності»¹⁰⁷⁵.

Так, Міністерство екології та природних ресурсів України, відповідно до п.п. 10 п. 3 Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України, у сфері контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення», порядок якого передбачений наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Інструкції з оформлення Державною екологічною

---

¹⁰⁷⁵ Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2001. 18 с.

інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення» від 05.07.2004 року № 264¹⁰⁷⁶.

За такі види правопорушень встановлюються штрафні санкції, розміри яких коливаються в середньому від двох до семидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (неоподаткований мінімум доходів громадян становить 17 грн.). Проте більша частина таких санкцій дорівнює від двох до восьми неоподаткованих мінімумів доходів громадян. На нашу думку, передбачені адміністративні стягнення не відповідають шкідливості порушень, що в свою чергу призводить до безвідповідального ставлення до дотримання вимог екологічного законодавства, а це вимагає термінового перегляду всіх штрафних санкцій у цій сфері.

Так, на офіційному сайті Державної екологічної інспекції України викладено звіт за виявленні правопорушення у галузі екології та накладення адміністративних стягнень за 2015 рік¹⁰⁷⁷. Зокрема, зазначено, що за 2015 рік територіальними органами Державної екологічної інспекції України проведено близько 18260 перевірок з приводу додержання вимог природоохоронного законодавства у частині раціонального використання і охорони земель, поводження з відходами і хімічними речовинами (у тому числі промисловими та побутовими відходами, пестицидами та агрохімікатами), раціонального використання земель водного фонду, охорони атмосферного повітря, використання та відтворення водних ресурсів (з урахуванням суден). З них, складено близько 22468 протоколів про адміністративні правопорушення, притягнуто до адміністративної відповідальності близько 9335 осіб та у зв'язку із вчиненими адміністративними правопорушеннями у галузі екології накладено адміністративних штрафів на загальну суму близько 433 млн. 908

---

¹⁰⁷⁶ Про затвердження Інструкції з оформлення Державною екологічною інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 05.07.2004 р. № 264. Офіційний вісник України. 2004. № 31. Ст. 2104.

¹⁰⁷⁷ Реформування природоохоронної галузі вимагає від екологів більш якісної і результативної роботи: звіт за виявленні правопорушення у галузі екології та накладення адміністративних стягнень за 2015 рік. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/ostanni-novini/2915-reformuvannya-prirodookhoronnoji-galuzi-vimagae-vid-ekologiv-bilsh-yakisnoji-i-rezultativnoji-roboti.html>.

тис. грн. Озвучені цифри з питань порушення екологічного законодавства, насправді, вражають. Однак радує і той факт, що адміністративна відповідальність дає змогу накладати штрафи за вчинення екологічних правопорушень, чим дає змогу спонукати до правомірної поведінки осіб, які можуть вчинити навіть «незначні» правопорушення у галузі екології.

Відповідно до положень ст. 24 КУпАП «за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення як: попередження; штраф; штрафні бали; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті» (ст. 24 КУпАП). В свою чергу, Куян І.А. звертає увагу, що «адміністративні стягнення покладаються на юридичних і фізичних осіб, які мають різний статус: посадових осіб, громадян за порушення загальнообов'язкових правил поведінки, загального порядку щодо використання природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки, встановлених для всіх громадян, незалежно від місця і характеру їх роботи»¹⁰⁷⁸.

Для галузі екології має місце удосконалення системи адміністративних стягнень, зокрема це може бути підвищення розмірів адміністративних штрафів за вчинення екологічних правопорушень, чітке визначення системи органів, які мають право накладати такі стягнення тощо. Разом з тим Куян І.А. зосереджує увагу саме на «необхідності оптимізації системи органів адміністративної юрисдикції в сфері охорони довкілля шляхом усунення дублювання

---

¹⁰⁷⁸ Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2001. 18 с.

відповідних юрисдикційних функцій різними органами та зосередження цих функцій, головним чином, у системі органів Міністерства екології та природних ресурсів України, розширення адміністративної юрисдикції судових органів, на необхідності підвищення ролі та місця судових органів у вирішенні справ про адміністративну відповідальність за екологічні правопорушення»¹⁰⁷⁹.

А тому, для поліпшення якості та ефективності застосування адміністративної відповідальності в екологічному праві потрібно, перш за все, спрямовувати свої дії на встановлення порядку притягнення до відповідальності за саму вірогідність нанесення шкоди довкіллю. Такими діями може бути: проведення роботи із правоохоронними органами та привернення їх уваги до вчинених екологічних правопорушень; збільшення розмірів штрафів за екологічні правопорушення; акцентування на попередженні вчинення правопорушень в галузі екології; проведення заходів підвищення рівня екологічної свідомості населення; акцентування уваги на факт вчинення шкоди не лише здоров'ю або життю людини, окремим об'єктам довкілля, але і навколишньому природному середовищі в цілому і т. ін.

Кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля передбачена за: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (253); порушення правил безпеки під час використання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272); порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель (ст. 275); заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) тощо.

Важливим з точки зору правового забезпечення екологічної безпеки є закріплення у ст. 441 Кримінального кодексу України і кримінальної

---

¹⁰⁷⁹ Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2001. 18 с.

відповідальності за екоцид, положення якої хоч і розміщені у Розділі «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», проте, без сумніву, за своєю суттю є екологічним злочином¹⁰⁸⁰.

В даній статті під «екоцидом» розуміється масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Дане положення було імplementоване з міжнародного права де спочатку застосовувалось з метою захисту навколишнього природного середовища в період військових конфліктів (військовий екоцид) в рамках Женевських конвенцій 1949 року, а з моменту прийняття Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище від 18 травня 1977 р. став розглядатися у якості злочину проти безпеки людства. Детальний правовий аналіз даного виду злочину здійснено у кандидатській дисертації Куцевича М.П. на тему: «Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти»¹⁰⁸¹.

Дослідження системи екологічних злочинів та правильності їх побудови – дасть змогу найбільшою мірою зрозуміти їх сутність, характер, можливість пошуку нових протиріч, колізій та прогалин та заповнити їх за допомогою отриманих знань та навичок для досягнення найбільшої дієвості та ефективності кримінального законодавства у галузі екології. Зокрема, якщо торкнутися проблем застосування кримінальної відповідальності в галузі екології, то найперше, що спадає на думку – це розбіжність у трактуванні поняття екологічного злочину та поняття злочину проти довкілля. Та чи можна їх вважати синонімами, чи ж кожне з понять має свій, специфічний зміст. Мені здається, що дані поняття тільки у тому випадку неможливо було б синонімізувати, якби екологічний злочин можна було б кваліфікувати поза

---

¹⁰⁸⁰ Веричева М.И. К вопросу об уголовной ответственности за экоцид. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2010. № 2 (8). С. 64-66.

¹⁰⁸¹ Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. 17 с.

межами розділу VIII ККУ. В такому випадку, поняття екологічного злочину мало б більш ширше коло дії.

З цього приводу, у постанові Пленуму Верховного Суду України від «10» грудня 2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» визначено тлумачення поняття злочини проти довкілля, де зазначається, що «злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною»¹⁰⁸².

Отже, екологічним злочином або ж злочином проти довкілля визнається протиправне діяння, яке при доказуванні має ознаки істотної шкоди чи тяжких наслідків(заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах, загибель чи масове захворювання людей, створення загрози життю людей тощо). Так як злочини проти довкілля є більш небезпечними у порівнянні із адміністративними правопорушеннями, то і відповідальність за такі діяння є більш суворою. Тому великої уваги має приділятися трактування протиправного діяння як злочину чи то як правопорушення. Здавалось би, не потребує труднощів визначити такі тяжкі наслідки як загибель чи масове захворювання людей; зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах. Але, як визначити, яке погіршення екологічної обстановки в тій чи іншій місцевості є істотним. Тлумачення зазначених наслідків є досить важливою та складною роботою, яка потребує не лише

---

¹⁰⁸² Постанова Пленуму Верховного Суду України про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля від 10.12.2004 р. № 17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.

бездоганного знання ККУ, Кримінально процесуального кодексу України, але і знання екологічного законодавства зокрема та галузі екології загалом. В конкретних випадках – знання відповідних органів мають бути значно ширшими та включати, зокрема: знання статистики, географії, змісту оцінки впливу на довкілля, фінансового моніторингу, врахування не тільки кількісних, а і вартісних критеріїв та врахування інших обставин, які мають істотне значення для вирішення конкретної справи.

Видами ж покарань, відповідно до ст. 51 ККУ, можуть виступати: «штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі» (ст. 51 КК України).

Разом з тим, турбує той факт, що на сьогоднішній день спеціально уповноважені органи змушені застосовувати для підтримання екологічного правопорядку до осіб, які вчинили екологічні злочини, один із самих суворих засобів покарання – кримінальну відповідальність. Так, звісно, з одного боку це є позитивною рисою, адже повинен існувати вид відповідальності, який застосовується за найважчі протиправні діяння, але з іншого боку, лякає те, що велика кількість осіб вчиняють екологічні злочини навіть не задумуючись, що перш за все, завдають шкоди, собі, своїм дітям та нащадкам. І це говорить, знову ж таки, про низький рівень екологічної правосвідомості або про повну байдужість до оточуючого світу. Тому «протидія екологічній злочинності, – як в свою чергу зазначали Митрофанов І.І. та Білоус Ю.І., – має здійснюватися не лише за допомогою криміналізації чи декриміналізації суспільно небезпечних діянь проти довкілля, реалізації кримінальної відповідальності за їх вчинення, а в комплексі з економічними, політичними, морально-виховними, освітніми заходами тощо. Інший бік реалізації кримінальної відповідальності за

екологічні злочини – відшкодування заподіяної шкоди природі чи здоров'ю людини»¹⁰⁸³.

Вже навіть станом на 2006 рік, як зазначав Поліщук Г.С., «наявна екологічна ситуація в Україні суттєвим чином була обумовлена існуванням масштабної злочинності проти довкілля, яка не відображається в офіційній статистиці. Так, аналіз статистичних даних про стан екологічної злочинності в Україні свідчить, що її частка в загальній структурі злочинності є стабільно незначною та становить близько 0,3%»¹⁰⁸⁴. За офіційними даними судової статистики, наданими на офіційному сайті Верховного Суду України, у структурі кримінальних справ, які були розглянуті місцевими загальними судами з постановленням вироку за 2015 рік, справи про злочини проти довкілля займають 0,8 % або 861 від кількості всіх кримінальних справ, розглянутих за весь рік. А цей говорить проте, що за 9 років злочинність у галузі екології виросла на 0,5 % від загальної кількості розглянутих кримінальних справ за ці роки, при тому, що злочини проти довкілля за 2015 рік представлено за офіційними даними. При цьому, кількість засуджених осіб за вчинення злочинів проти довкілля становить близько 1 тисяч або 1 % від загальної кількості засуджених осіб за вчинення екологічних злочинів. Тому, таке зростання я вбачаю у недосконалому як кримінального законодавства, так і превентивних заходів, які спрямовані на попередження вчинення протиправних діянь.

Та як зазначає Архипов О.М., «подальше загострення конфлікту, породженого антропогенним впливом на довкілля, підвищує вимоги до кримінально-правових засобів охорони довкілля як засобів боротьби з особливо небезпечними проявами людської діяльності, в результаті якої створюється

---

¹⁰⁸³ Митрофанов І.І., Білоус Ю.І. Екологічні злочини: проблеми кримінально-правового захисту: гуманітарна складова стратегії ноосферного розвитку / Біосферно-ноосферні ідеї В.І. Вернадського й еколого-економічні та гуманітарні проблеми розвитку регіонів : XII міжнародна наук.-практ. конф., 28–29 травня 2010 року: тези доповідей. Кременчуцький державний університет імені Михайла Остроградського. Кременчук, 2010. 39 с. (С. 1).

¹⁰⁸⁴ Поліщук Г.С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006. 18 с.

загроза самому існуванню людського суспільства через руйнацію його середовища»¹⁰⁸⁵.

В той-же час, незалежно від притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності вони повинні нести цивільно-правову відповідальність у разі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю громадян.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок юридичних та фізичних осіб відшкодування шкоди, заподіяної ними внаслідок порушення нормативів, вимог та норм екологічної безпеки, тобто покладає на винних осіб майнові або інші зобов'язання. Чинне екологічне законодавство (ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») передбачає відшкодування заподіяної шкоди, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від плати за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Згідно із затвердженим переліком багато видів діяльності та об'єктів становлять підвищену екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища. Законодавство відносить такі види діяльності та об'єкти до джерел підвищеної екологічної небезпеки. Особи, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода може бути заподіяна як навколишньому природному середовищу, так і здоров'ю та майну громадян або майну юридичних осіб. Відшкодування шкоди, спричиненої навколишньому природному середовищу, передбачається двома способами: в натурі або грошовому вираженні згідно із затвердженими у встановленому порядку таксами, а також методиками обчислення розміру шкоди, а за їх відсутності – за фактичними витратами на відновлення

---

¹⁰⁸⁵ *Архипов О.М.* Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів. Правова держава. 2005. № 8. С. 109-118 (С. 109).

порушеного стану навколишнього природного середовища. Таке відшкодування шкоди поділяється на: 1) відшкодування шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів¹⁰⁸⁶ будь-якого цільового призначення, що сталося внаслідок несанкціонованих (непередбачених проектами, дозволами) скидів (викидів) речовин, сполук і матеріалів, внаслідок порушення норм екологічної безпеки у разі зберігання, транспортування та проведення вантажно-розвантажувальних робіт, використання пестицидів і агрохімікатів, токсичних речовин, виробничих і побутових відходів; самовільного розміщення промислових, побутових та інших відходів тощо; 2) відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, їх використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу¹⁰⁸⁷; 3) відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів¹⁰⁸⁸; 4) відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України¹⁰⁸⁹; 5) відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря¹⁰⁹⁰.

Так, «використавши методику розрахунку розмірів шкоди у відповідності до національного законодавства, екологами міжнародної екологічної організації

---

¹⁰⁸⁶ Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища в редакції від 4 квітня 2007 р. № 149. Офіційний вісник України. 1998. № 18. Ст. 109.

¹⁰⁸⁷ Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. Офіційний вісник України. 2007. № 55. Ст. 2221.

¹⁰⁸⁸ Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. № 389. Офіційний вісник України. 2009. № 63. Ст. 2242.

¹⁰⁸⁹ Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 р. № 521. Офіційний вісник України. 1998. № 16. Стор. 55.

¹⁰⁹⁰ Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 р. № 639. Офіційний вісник України. 2009. № 5. Ст. 151.

«Екологія – Право – Людина» розраховано, що розмір шкоди, заподіяної внаслідок забруднення земельних ресурсів на території Амвросіївського та Шахтарського районів на площі 18,3 га на місці розривів снарядів, становить понад 9 млн. грн. Для розрахунків використано середню нормативно грошову оцінку земель досліджуваних районів згідно отриманої інформації від Управління Держгеокадастру України. Якщо ж реплікувати розрахунок шкоди на всі воронки, що утворилися в наслідок розривів снарядів на Донеччині і Луганщині, то шкода, заподіяна земельним ресурсам та вартість рекультивації порушених земель сягатиме мільярдів. Для природного відновлення земельних ресурсів від забруднення важкими металами необхідно сотні років. А проведення рекультивації забруднених та порушених земель можливе лише в мирних умовах, тому залишається лише сподіватись про найскоріше закінчення війни на сході України»¹⁰⁹¹.

При таксовому способі обчисленні екологічної шкоди за порушення екологічного законодавства застосовуються положення: постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів» від 21.11.2011 року за № 1209¹⁰⁹²; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24.07.2013 року за № 541¹⁰⁹³; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України» від

---

¹⁰⁹¹ Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству / *Василюк О., Войціховська А., Мельник-Забрамна О., Норенко К., Шутяк С.* / за ред. *Кравченко О.* Львів: «ЕПЛ», 2015. 136 с. (С. 122-123).

¹⁰⁹² Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. № 1209. Офіційний вісник України. 2011. № 92. Ст. 3342.

¹⁰⁹³ Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 541. Офіційний вісник України. 2013. № 63. Ст. 2286.

03.07.1995 року за № 484¹⁰⁹⁴; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23.07.2008 року за № 665¹⁰⁹⁵; наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України та внесення змін і доповнень до наказу від 18.05.95 р. за № 37» від 26.10.1995 року за № 116¹⁰⁹⁶ тощо.

Зовсім інша ситуація складається у разі заподіяння шкоди об'єктивно законною діяльністю, наприклад, підприємством, яке має усі дозвільні документи та не порушує жодних вимог екологічної безпеки, тобто заподіяна внаслідок негативного (однак легітимного) впливу на навколишнє природне середовище, а також заподіяна самим навколишнім природним середовищем.

Принцип генерального делікту проголошує, що будь-яка заподіяна суб'єкту цивільних прав шкода повинна бути відшкодована і що майнові права потерпілого навіть у разі заподіяння шкоди невинними діями (бездіяльністю) правопорушника не повинні бути обмежені¹⁰⁹⁷. Цей принцип зафіксований у ч. 2 ст. 22 ЦК України, згідно якої збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі, та ст. 23 ЦК України, відповідно до якої особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Однак у главі 82 ЦК України «Відшкодування шкоди» ключова роль відводиться оцінці рішення/діяння, що спричинили шкоду, на предмет їх правомірності.

---

¹⁰⁹⁴ Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.1995 р. № 484. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/484-95-p>.

¹⁰⁹⁵ Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 665. Офіційний вісник України. – 2008. № 56. – Ст. 1868.

¹⁰⁹⁶ Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26.10.1995 р. № 116. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0478-95>.

¹⁰⁹⁷ Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т.1 Загальна частина. 696 с. (С. 120).

Наприклад, у ч. 1 ст. 1167 вказано, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті. Незалежно від вини заподіювача шкоди відшкодовується шкода, завдана, серед іншого, каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки. Слід підкреслити, що на підставі ч. 2 ст. 1167 ЦК України відповідальність без вини настає так само за неправомірне рішення, дію чи бездіяльність. Вина в цивільному праві розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків у формі умислу або необережності¹⁰⁹⁸. Таким чином, відповідно до глави 82 ЦК України відшкодуванню підлягає лише та шкода, яка заподіяна неправомірним рішенням, дією або бездіяльністю; правомірно заподіяна шкода відшкодовується лише у випадках, прямо передбачених законом, зокрема заподіяна у стані крайньої необхідності. Отже принциповим є питання: які рішення, діяння вважаються правомірними, тобто чи є діяльність, як здійснюється відповідно до встановленого порядку і при цьому завдає шкоди життю та/або здоров'ю фізичної особи, та/або майну фізичної особи (як безпосередньо так і через негативний вплив на навколишнє природне середовище), правомірною?

В теорії цивільного права зазначається, що протиправною є поведінка відповідальної особи, яка не відповідає вимогам закону, договору та яка спричиняє порушення (зменшення, обмеження) прав і законних інтересів іншої особи і дістала вираження у невиконанні чи неналежному виконанні договірної зобов'язання або в заподіянні позадоговірної шкоди життю, здоров'ю чи майну іншої особи, тощо¹⁰⁹⁹. Однак, якщо суди України відмовляють у задоволенні позовів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє

---

¹⁰⁹⁸ Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т.1 Загальна частина. 696 с. (С. 117).

¹⁰⁹⁹ Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т.1 Загальна частина. 696 с. (С. 110).

природне середовище в ході легітимної господарської діяльності, у той час як відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, то висновки очевидні: або суди невірно розуміють положення ЦК України, або ЦК України дійсно не передбачає можливість компенсації такої шкоди. І найвидатніші досягнення юридичної науки не мають особливої цінності, якщо вони не знаходять свого втілення у законодавстві і практиці¹¹⁰⁰.

Шкода, заподіяна здоров'ю та майну громадян, компенсується згідно із цивільним законодавством України. Для відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, у першу чергу необхідно довести причинний зв'язок між діяльністю винної особи та забрудненням навколишнього природного середовища, а також впливом цього середовища та спричиненою шкодою. Вказана категорія спорів є найбільш складною, бо забруднення навколишнього середовища, як правило, викликається сукупною дією декількох джерел забруднення і дуже важко довести причинний зв'язок.

В той-же час, безпосередньо в екологічному законодавстві немає норми, яка б передбачала можливість відшкодування крім матеріальної ще і немайнову (моральну) шкоду. Правовою базою для відшкодування моральної шкоди в нашій державі, в першу чергу, є норми Конституції України (статті 32, 56, 62, 152). Оскільки відшкодування шкоди (збитків) в галузі екології є мірою цивільно-правової відповідальності, то правовою базою для її відшкодування в цій сфері є також норми Цивільного кодексу України. Деякі пов'язані з цим питання відображені в постановах вищих судових органів. Для з'ясування окремих положень відшкодування моральної шкоди доцільно навести окремі положення цих актів, що дають тлумачення окремих аспектів застосування норм чинного законодавства з питань відшкодування моральної шкоди.

Так відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової)

---

¹¹⁰⁰ *Матвійчук А.О.* Відшкодування шкоди, завданої порушенням особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище: проблемні питання. *Юридична наука.* 2014. № 11/2014. С. 25-38. (С. 29).

шкоди»¹¹⁰¹, спори з питань відшкодування моральної шкоди розглядаються судами у випадках, коли право на її відшкодування передбачено спеціальним законодавством. Однак, таке обмеження не зовсім відповідає нормам чинного законодавства, зокрема Цивільний кодекс України не містить ніяких обмежень щодо застосування відшкодування моральної шкоди.

Більш вірним, на нашу думку, є роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України від 29 лютого 1996 року № 02-5/96 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди»¹¹⁰², в якому, зокрема, зазначено, що чинне законодавство не містить вичерпного переліку обставин, за яких юридична особа може вважати, що їй заподіяно моральну шкоду.

Таким чином, відповідно норм Цивільного кодексу України, фізична або юридична особа має право вимагати відшкодування немайнової (моральної) шкоди у разі порушення її права неправомірними діями в будь-яких правовідносинах (в тому числі екологічних).

Заслуговують на увагу положення ст. 56 Конституції України, в якій передбачається право громадян на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Вказана стаття Конституції України є нормативною базою для відшкодування моральної та матеріальної шкоди у випадку незаконного обмеження чи порушення екологічних прав громадян (права природокористування, права на достовірну екологічну, якщо такі порушення були вчинені державними органами загальної та спеціальної компетенції, органами місцевого самоврядування). Відповідно до частини 3 ст. 8 Конституції зазначені положення є нормами прямої дії та можуть

---

¹¹⁰¹ Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

¹¹⁰² Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди: роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України від 29 лютого 1996 р. № 02-5/96. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_95800-96.

безпосередньо застосовуватись для відшкодування шкоди (в тому числі моральної) заподіяної порушенням екологічних прав громадян.

Правовою базою для відшкодування шкоди, заподіяної порушенням основного екологічного права громадян на екологічну безпеку довкілля, є ст. 50 Конституції України, тотожна за своїм змістом положенню ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» п. 3 якої передбачає можливість подання до суду позовів до державних органів, установ, підприємств, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище. Ст. 50 Конституції України, встановлюючи право громадян на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, не розмежовує шкоду на матеріальну та моральну, як це зроблено у статтях 32, 56, 62, 152 Конституції України. Будучи тут не зовсім послідовним, законодавець веде мову про шкоду взагалі.

Навряд чи можна стверджувати, що мається на увазі лише майнова шкода, тому що йдеться про наслідки порушення основного екологічного права громадян. Оскільки наше законодавство і наукова література передбачають диференціацію шкоди на майнову та немайнову (моральну), то виходячи з систематичного способу тлумачення, можна зробити висновок, що у ст. 50, йдеться про всіляку шкоду, яка виникає при порушенні права на безпечне довкілля, тобто і матеріальну, і моральну.

Таким чином, можна вважати, що правовою базою для відшкодування моральної шкоди у випадку порушення екологічних прав громадян є статті 50, 56 Конституції України та ст. 1167 Цивільного кодексу України, яку можна використовувати тоді, коли таке відшкодування не передбачається спеціальним законодавством (тобто екологічним), та ст. 16 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», якщо шкода заподіяна внаслідок аварії що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки¹¹⁰³.

---

¹¹⁰³ Решетник Л.П. Правові питання компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян [Текст]: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 156 с. (С. 58).

Тому, при визначенні величини шкоди здоров'ю громадян мають враховуватися: 1) міра втрати працездатності потерпілим; 2) витрати на лікування і відновлення здоров'я; 3) витрати на догляд за хворим; 4) витрати, пов'язані з необхідністю зміни місця проживання і способу життя, професії; 5) втрати, пов'язані з моральними травмами, неможливістю мати дітей або ризиком народження дітей з природженою патологією; 6) інші витрати, у тому числі упущені професійні можливості.

Як вже зазначалося, компенсації при спричиненні шкоди здоров'ю людини забрудненням або іншими екологічно шкідливими діями проти довкілля підлягає і моральна шкода. Підставою виникнення обов'язку відшкодування шкоди слугує факт спричинення шкоди, яка підтверджується медико-соціальною експертизою (ст. 69 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р.), або реальна загроза його настання. Права громадян на відшкодування шкоди здоров'ю від шкідливої дії довкілля можуть бути реалізовані в позовній, адміністративній та страховій формах. Право на пред'явлення позову до заподіювача шкоди про відшкодування збитків здоров'ю мають як самі громадяни (у тому числі і іноземні), що потерпіли, так і їх законні представники, зокрема члени сім'ї. Позов може бути пред'явлений на користь громадян прокурором в порядку п. 6 ст. 20 Закону України «Про прокуратуру», уповноваженими державними органами, а також суспільними об'єднаннями громадян.

При пред'явленні позовної заяви до суду потерпілий зобов'язаний надати окрім розрахунку заподіяного збитку, висновок медичної установи про характер захворювання і його джерело, міру втрати працездатності. У складних ситуаціях проводиться санітарно-екологічна експертиза, що призначається органами санітарно-епідеміологічного нагляду. Її завдання полягає у визначенні міри шкідливої дії забруднення та інших несприятливих чинників на здоров'я людини і встановленні причинного зв'язку між шкодою, що настала, здоров'ю і джерелом його спричинення.

Сума грошових коштів за заподіяну шкоду здоров'ю людей стягується із заподіювача шкоди, а у випадку неможливості його встановлення із засобів відповідних місцевих або державних екологічних фондів. Джерелами відшкодування шкоди можуть бути також страхові фонди підприємств на випадок аварій і катастроф.

Умовою застосування цивільно-правової форми відшкодування екологічної шкоди є шкідливий стан довкілля. Законодавство України про охорону здоров'я встановлює, що за умови визнання окремих районів екологічно несприятливими для громадян, що проживають в таких районах, в адміністративному порядку повинні встановлюватися наступні екологічні пільги: безкоштовна медична допомога; медико-генетичні та інші обстеження; санаторно-курортне і відновлювальне лікування; пільгове забезпечення лікарськими та іншими медичними засобами.

Однією з правових підстав для відшкодування шкоди здоров'ю громадян є наявність причинного зв'язку між погіршенням здоров'я, забрудненням довкілля і діяльністю підприємств – забруднювачів.

Однак, існуюча система нормативно-правових актів, що регулюють відносини щодо визначення розміру та підстав відшкодування завданої екологічними порушеннями шкоди життю, здоров'ю та майну громадян не дає змоги чітко визначити основні законодавчі позиції щодо визначення розміру екологічної шкоди та встановлення порядку її відшкодування. На сьогоднішній день, в основному, визначення складів правопорушень, що можуть прямо чи опосередковано спричинити шкоду життю, здоров'ю та майну громадян здійснюється в рамках охорони навколишнього природного середовища та окремих природних ресурсів, питання забезпечення екологічної безпеки є опосередкованим. Це пов'язано з тим, що теорія і практика еколого-правового регулювання сформувала ресурсний підхід до розуміння еколого-правової охорони, який спрямовувався на відвернення шкоди конкретним природним ресурсам, а життя і здоров'я людини не висувалося на передній план еколого-правової охорони. Однак, заподіяння шкоди окремим природним ресурсам, що

є результатом екологічного правопорушення, призводить до певних змін у навколишньому природному середовищі та зумовлює негативний вплив на життя і здоров'я людини, завдаючи в такий спосіб екогенної шкоди останньому¹¹⁰⁴.

В рамках цього питання, погоджуємося з науковою позицією А.О. Матвійчука, який запропонував: «ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» доповнити частиною 2 такого змісту: «Шкода, заподіяна громадянам внаслідок порушення їх екологічних прав, відшкодовується в повному обсязі особами, які винні у заподіянні такої шкоди, якщо вони не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих»; у зв'язку з цим частини 2-3 вважати частинами 3-4 відповідно»¹¹⁰⁵.

Беззаперечним на мою думку є також наступне твердження даного автора: «...Видаються справедливими аргументи промислових підприємств, які на свій захист стверджують, що окрім виконання нормативних вимог екологічної безпеки, сплачують в дохід бюджету сотні тисяч гривень податками та зборами, зокрема у формі екологічного податку. На які цілі використовуються / повинні використовуватися ці кошти, як не на компенсацію негативного впливу на навколишнє природне середовище, рекультивацію зіпсованих земель, розробку природоохоронних технологій, зрештою, відшкодування шкоди, заподіяної в результаті санкціонованої державою діяльності? Однак, до вироблення загальнодержавного механізму запобігання шкоді внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище чи її компенсації, потрібно створити можливості для практичної реалізації положень Конституції України та ЦК України, які гарантують відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище. Для цього, на наш погляд, є потреба у підготовці окремої

---

¹¹⁰⁴ Костюк Ю.В. Перспективи вдосконалення юридичного механізму реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням. Українські наукові записки, 2006, № 2 (18). С. 171-180. (С. 178).

¹¹⁰⁵ Матвійчук А.О. Відшкодування шкоди, завданої порушенням особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище: проблемні питання. Юридична наука. 2014. № 11/2014. С. 25-38. (С. 35).

постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, у якій повинні знайти своє відображення питання, порушені у цій статті, оскільки актуальна судова практика свідчить про викривлене розуміння судами змісту цивільного законодавства у досліджуваній сфері»¹¹⁰⁶.

Крім того, вважається за доцільне використовувати зарубіжний досвід, де існує практика встановлення причинного зв'язку за допомогою непрямих фактів. Для цього необхідно закріпити в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» положення про те, що причинний зв'язок між погіршенням стану здоров'я, захворюванням, смертю, частковою або повною втратою працездатності громадян і шкідливою дією довкілля визнається встановленим, якщо шкідливі наслідки, що настали, могли бути викликані дією підприємства, установи, організації на довкілля, або якщо підприємствами, установами, організаціями не спростована наявність такого зв'язку.

Застосування даного положення допомогло б докорінно вплинути на судову практику в Україні, особливо в тих випадках, коли недолік інформації про причинний зв'язок обумовлений секретністю або тривалим періодом часу, який пройшов з моменту забруднення довкілля. Тим паче, що в Україні вже є судова практика із розгляду такої категорії справ, однак у своїй більшості вона є негативною з тієї простої причини, що в більшості випадків суди відмовляють у задоволенні позовних вимог постраждалих громадян в рамках I або II інстанції (Рішення Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 22 жовтня 2008 р. № 2-374/2008; Рішення № 22ц-21153/2010 Апеляційного суду Дніпропетровської області від 9 червня 2010 року; Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 9 листопада 2010 р. № 22ц-22403/10 та від 19 жовтня 2010 року № 22ц-20895/10 та інші). В апеляційну інстанцію сьогодні

---

¹¹⁰⁶ *Матвійчук А.О.* Відшкодування шкоди, завданої порушенням особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище: проблемні питання. *Юридична наука.* 2014. № 11/2014. С. 25-38. (С. 36).

передана і справа щодо компенсації екологічної шкоди постраждалим від наслідків пожежі на нафтобазі БРСМ¹¹⁰⁷.

Так, наприклад, Інгулецький районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області своїм рішенням від 18.06.2010 р. у справі № 2-7/10 відмовив позивачу у захисті його прав, зокрема права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, хоча в судовому засіданні було встановлено, що «...господарська діяльність підприємств-відповідачів має негативний вплив на навколишнє природне середовище і оточуюче позивача довкілля». Суд вказав, серед іншого, що, хоча господарська діяльність відповідачів дійсно пов'язана з експлуатацією об'єктів підвищеної небезпеки, відповідальність без вини настає лише в разі аварії на підставі ст. 16 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», а само по собі виконання відповідачами повсякденної господарської діяльності на об'єктах підвищеної небезпеки в нормальному робочому режимі, не є підставою для відповідальності, передбаченої ст. 1187 ЦК України, не зважаючи на те, що Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» є спеціальним по відношенню до ст. 1187 ЦК України і має вузьку сферу дії: згідно преамбули він спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах. Інакше кажучи, цей закон взагалі не регулює питання компенсації шкоди, заподіяної об'єктами підвищеної небезпеки у звичному режимі роботи, тим паче, що це питання вже врегульоване ст. 1187 ЦК України, який відповідно до ч. 2 ст. 4 є основним актом цивільного законодавства.

Така практика діяльності вітчизняної судової інстанції стала підставою для прийняття Європейським судом з прав людини ряду рішень проти держави Україна (наприклад, Дубецька та інші проти України (2011)¹¹⁰⁸; Гримковська

---

¹¹⁰⁷ Рішення Обухівського районного суду Київської області від 17 листопада 2016 року по цивільній справі № 372/4399/15-ц за об'єднаними позовами до Товариства з обмеженою відповідальністю «Побутрембудматеріали», Товариства з обмеженою відповідальністю «БРСМ Нафта», Товариства з обмеженою відповідальністю «Укртрансоіл-2009», Товариства з обмеженою відповідальністю «Парком Транс» про відшкодування моральної шкоди Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62789076>.

¹¹⁰⁸ Справа «Дубецька та інші проти України», 10.02.2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_689.

проти України (2011)¹¹⁰⁹; Дземюк проти України (2014)¹¹¹⁰), що є одним із показників необхідного удосконалення механізму розгляду судових справ цієї категорії в Україні. Тим паче, що практика Європейського суду з прав людини доводить різноманітність судових рішень в цій категорії судових справ.

Наприклад, в рамках ст. 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя), Європейським судом з прав людини формується судова практика у справах: 1) про небезпечні види промислової діяльності; 2) про вплив промислових викидів на здоров'я людей; 3) про вплив природних катастроф на людей та їх майно¹¹¹¹.

Згідно зі ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд) формується судова практика у справах: 1) про доступ до суду в контексті оскарження дозволів щодо екологічно небезпечної діяльності; 2) про невиконання остаточних судових рішень про припинення екологічно небезпечної діяльності¹¹¹².

Відповідно до ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя та житла) в Європейському суді з прав людини формується судова практика у справах: 1) про екологічні ризики та доступ до інформації; 2) про промислове забруднення; 3) про вплив антен мобільного зв'язку; 4) про шумове забруднення; 5) про вплив містобудівної діяльності; 6) про поведження з відходами; 7) про забруднення питної води¹¹¹³.

В рамках ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) формується практика розгляду справ про переслідування громадських екологічних організацій, а в рамках ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) – практика розгляду справ про попередження про надзвичайні ситуації¹¹¹⁴ і т. ін.

Потребує додаткового дослідження і питання відшкодування шкоди,

---

¹¹⁰⁹ Справа «Гримковська проти України», 21.07.2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_729.

¹¹¹⁰ Справа «Дземюк проти України», 04.09.2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a51.

¹¹¹¹ Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля (посібник) / Є. Алексєєва, О. Мельнь-Забрамна, Д. Скрильніков. Видавництво «Компанія «Манускрипт»». Львів, 2016. 240 с. (С. 24).

¹¹¹² Там само (С. 24-25).

¹¹¹³ Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля (посібник) / Є. Алексєєва, О. Мельнь-Забрамна, Д. Скрильніков. Видавництво «Компанія «Манускрипт»». Львів, 2016. 240 с. (С. 25-27).

¹¹¹⁴ Там само. (С. 27-28).

заподіяної силами природи, зокрема розмежування її та шкоди, заподіяної внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище. Змішування цих двох видів шкоди неприпустиме, оскільки, як відомо, за шкоду, заподіяну силами природи, ніхто не відповідає, оскільки стихія об'єктивно знаходиться поза сферою контролю будь-якого суб'єкта права. Натомість практика Європейського суду з прав людини доводить, що в такому випадку відповідачем буде виступати держава, як суб'єкт, який згідно міжнародного та національного законодавства виступає гарантом екологічної безпеки на своїй території. Прикладами такої судової практики можна назвати справи Будаєва та інших проти Росії щодо зсуву ґрунту¹¹¹⁵ та Озела та інших проти Туреччини про землетрус¹¹¹⁶.

Дисциплінарна відповідальність за порушення вимог екологічної безпеки. Згідно із п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, діяння, що є дисциплінарними правопорушеннями та відповідальність за них визначаються виключно законами України. На даний час засади застосування дисциплінарної відповідальності визначаються гл. 10 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України) від 10 грудня 1971 р.¹¹¹⁷. Відповідно до ст. 140 КЗпП України, до несумлінних працівників застосовуються в необхідних випадках заходи дисциплінарного впливу.

На відміну від кримінального і адміністративного законодавства в даній сфері систематизований перелік екологічних дисциплінарних проступків відсутній. Для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності вимагається наявність обов'язкової умови – здійснення професійної діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів або здійсненням впливу на навколишнє природне середовище. До такого роду діяльності застосовуються спеціальні вимоги щодо дотримання норм екологічного законодавства, нормативів якості довкілля, щодо виконання планів і заходів по охороні

---

¹¹¹⁵ Case of Budayeva and Others v. Russia, 20.03.2008, URL: <http://hudok.echr.coe.int/eng?i=001-117225>.

¹¹¹⁶ Case of Özel and Others v. Turkey, 17.11.2015, URL: <http://hudok.echr.coe.int/eng?i=003-5224921-6478918>.

¹¹¹⁷ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.

довкільля і раціональному використанню природних ресурсів. Крім того, важливою умовою дисциплінарної відповідальності є виконання нормативно або в порядку індивідуального правозастосування або по договору конкретної трудової функції як частини виробничої або іншої діяльності підприємства (організації) або функцій посадової особи (організаційно-господарських, адміністративно-розпорядчих)¹¹¹⁸.

Можна сказати, що дисциплінарна відповідальність у сфері забезпечення екологічної безпеки – це різновид юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, яка застосовується до винних осіб за протиправні дії, що порушують екологічні вимоги у процесі невиконання функціональних обов'язків та інших вимог дисципліни праці, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки¹¹¹⁹.

Такий вид відповідальності передбачається ч. 5 ст. 68 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, відповідно до якої посадові особи та спеціалісти, винні у порушенні вимог щодо забезпечення екологічної безпеки за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища згідно з рішеннями їх управлінських органів, *позбавляються премій* за основними результатами господарської діяльності повністю або частково.

Прикладами застосування такого заходу в спеціальній правовій літературі розглядається депреміювання посадових осіб та інших працівників, тобто повне або часткове позбавлення премії за порушення правил забезпечення екологічної безпеки згідно з підсумками виробничої діяльності за відповідний період. Підставою до притягнення за такий вид правопорушення є довідка територіальних органів з охорони навколишнього природного середовища про стан виконання природоохоронних заходів, забезпечення екологічної безпеки та ступеня дотримання екологічного законодавства у цій сфері за відповідний період¹¹²⁰.

---

¹¹¹⁸ Дубовик О.Л. Екологическое право: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 583 с. (С. 305).

¹¹¹⁹ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 207 с. (С. 195).

¹¹²⁰ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. 401 с. (С. 356).

Одночасно з позбавленням премій в національному законодавстві передбачаються та інші форми притягнення до дисциплінарної відповідальності. Так, відповідно до ст. 147 КЗпП України, за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано такі види дисциплінарних стягнень як: 1) *догана*; 2) *звільнення*, а також інші дисциплінарні стягнення (зокрема *звільнення із займаної посади*).

Зазначені види дисциплінарної відповідальності можуть накладатися як до працівників органів державної влади у сфері екології, так і до працівників самих підприємств.

Разом з тим, виходячи з положень п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від «13» червня 2000 р. «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»¹¹²¹: «стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування може бути проведено службове розслідування у передбачених випадках, зокрема, невиконання або неналежного виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв або заподіяло значну матеріальну чи моральну шкоду громадянину, державі, підприємству, установі, організації чи об'єднанню громадян; у разі недодержання законодавства про державну службу, службу в органах місцевого самоврядування, антикорупційного законодавства тощо. В даному Порядку також передбачено порядок проведення службового розслідування».

Слід зазначити, що позитивною рисою застосування дисциплінарної відповідальності в галузі забезпечення екологічної безпеки є той факт, що дисциплінарне стягнення може накладатися за фактом вчинення правопорушення, незалежно від настання певних екологічних наслідків. Проблемою є той факт, що по суті, дисциплінарна відповідальність застосовується до працівника чи ж посадової особи, винної у вчиненні

---

¹¹²¹ Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2000 р. № 950. Офіційний вісник України. 2000. № 24. Ст. 1004.

екологічного правопорушення на загальних підставах. Хоча, при іншому ставленні держави до цього питання, можна було б більше уваги приділити саме цьому виду відповідальності. Так як, при сумлінному виконанні своїх обов'язків працівники (посадові особи) в галузі екології могли б внести значний внесок у покращення стану довкілля. А для того, аби виконувати свої обов'язки сумлінно, в багатьох випадках повинна бути присутня мотивація, нерідко у вигляді саме стимулів та санкцій, у нашому випадку дисциплінарних санкцій.

А так, дуже багато питань неузгоджених, зокрема, для застосування дисциплінарної відповідальності до особи, яка вчинила екологічне правопорушення повинні існувати певні умови такі як: протиправність дій або бездіяльність, важливий фактор наявності вини особи, екологічне спрямування роботи, невиконання чи неналежне виконання екологічних вимог, які складають коло службових професійних обов'язків. Але до цього висновку можна прийти, вивчаючи загальні норми, в екологічному законодавстві ні слова про такі умови не йдеться.

Важливим аспектом також є надання значимості саме бездіяльності працівників (посадових осіб) у процесі здійснення службових обов'язків у сфері екології. Адже можливість вибору «можу робити», «можу не робити» є досить проблемним, на мою думку, питанням. Так як те, що прямо не передбачено законом як обов'язок працівника часто ним ігнорується та забувається, що законодавець дозволяє діяти не лише в межах закону, але і в тому випадку, якщо така діяльність прямо не заборонена у відповідній нормі. Адже так багато є нетипових ситуацій, які потребують втручання відповідних органів, а люди лише отримують у відповідь їх бездіяльність.

Таким чином, проаналізувавши вище викладене можна зробити такі висновки.

Досить низька ефективність застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення пов'язана з відносно низькими сумами

штрафів і розмірах фактично накладених санкцій, які не відповідають сучасним реаліям сьогодення.

В основу цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення покладено майнову відповідальність у вигляді відшкодування збитків, заподіяних життю, здоров'ю та майну людей внаслідок неправомірних дій суб'єктів господарської діяльності, а також негативного впливу джерел підвищеної небезпеки.

Підтримуємо наукову позицію про необхідність закріплення в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» положення про те, що причинний зв'язок між погіршенням стану здоров'я, захворюванням, смертю, частковою або повною втратою працездатності громадян і шкідливою дією довкілля визнається встановленим, якщо шкідливі наслідки, що настали, могли бути викликані дією підприємства, установи, організації на довкілля, або якщо підприємствами, установами, організаціями не спростована наявність такого зв'язку.

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини визначається певною сукупністю правових норм, закріплених в Кримінальному кодексі України, однак визначити їх дієвість, повноту та ефективність немає можливості, оскільки в Єдиному державному реєстрі судових рішень фактично відсутні справи, зокрема, за ст.ст. 236, 237, 253, 272, 274, 275, 327 КК України тощо.

Дисциплінарна відповідальність у сфері правового забезпечення екологічної безпеки посідає значне місце, оскільки є дієвим і ефективним інструментом забезпечення екологічної безпеки. Проте її роль напрямку пов'язана із ефективністю реалізації екологічного законодавства в цій сфері, а ефективність застосування екологічного законодавства в свою чергу, впливає на значимість, реальність та дієвість застосування дисциплінарних стягнень.

Врахування вищезазначених пропозицій у правозастосовчій та нормотворчій практиці, притягнення до відповідальності осіб правопорушників та удосконалення механізму відшкодування збитків, на наш погляд, сприятиме реальності та дієвості захисту прав громадян на екологічну безпеку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних, законодавчих та практичних основ формування права екологічної безпеки України дозволило встановити наступне.

1. Питання про безпечне співіснування людини і живої природи порушується з давніх часів у творах стародавніх мислителів і філософів, однак термін «екологічна безпека» з'являється лише після другої світової війни і у якості складової національної безпеки. Появі цього терміну слугувало ряд наукових досліджень, в роботах яких доводиться надмірне і не раціональне споживання природних ресурсів, швидке зростання деградації біосфери Землі, що проявляється у: зростаючому дефіциті природних ресурсів; загостренні продовольчої небезпеки внаслідок зменшення кількості якісних продуктів харчування, що напрямо залежить від якості довкілля, в якому вони виготовляються; зміні клімату внаслідок надмірного техногенного навантаження довкілля та його впливу на льодовики Арктики і Антарктики; надмірному видобуванні корисних копалин; забрудненні морського середовища; виснаженні морських біологічних ресурсів; використанні ГМО; виникненні екологічно небезпечних військових конфліктів тощо.

Таке, на думку вчених, загрожує не тільки гідному існуванню людини але й всьому живому на планеті. У зв'язку з цим, питання екологічної безпеки стають найважливішою складовою міжнародних форумів та конференцій. Це, в свою чергу, породжує бурхливий розвиток наукових досліджень категорії «екологічна безпека» фахівцями різних наук: філософських, політичних, педагогічних, психологічних, економічних, технічних, біологічних, хімічних, медичних, ветеринарних, історичних і безпосередньо юридичних.

2. Встановлено, що за результатами таких досліджень в науці сформувалися три наукових напрями розуміння екологічної безпеки: статична, гуманістична і екологічна. Так, статична концепція змін навколишнього середовища тяжіє до розгляду екологічної безпеки в рамках понять

національної безпеки держав та їх національних інтересів. Дослідження, що належать до гуманістичного напрямку, навпаки, вказують на захищеність найважливішої цінності та ідеалу – благоденство і процвітання людини. В рамках цієї концепції формується міждисциплінарний напрямок науки – теорія безпеки (екологічної безпеки, безпеки життєдіяльності), яка покликана захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави від різних зростаючих загроз в природно-техногенній і соціально-економічній сферах життя. Екологічний напрямок включає біоцентричні публікації вчених-екологів, які ґрунтуються на переконанні в тому, що людина є всього лише одним із представників живих істот, що існують на Землі. Прихильники цього підходу критикують концепції, в основі захисту яких знаходиться людина та роблять акцент на тому, що в більшості випадків саме антропогенна діяльність людини, як одного з видів живих істот, які населяють планету, завдає шкоду довкіллю.

3. Серед юридичних наук «екологічна безпека» стає предметом досліджень теорії держави і права; конституційного права; адміністративного, цивільного, кримінального, міжнародного права тощо. Однак найбільшої уваги «екологічній безпеці» приділяє наука екологічного права, в якій, під впливом вищезазначених загальнонаукових концепцій до її розуміння, сформувалися два еколого-правових підходи: 1) науковий підхід, згідно з яким категорія «екологічна безпека» існує як самостійне правове явище; 2) науковий підхід, який заперечує існування правової категорії «екологічна безпека». Перший підхід підтримується більшістю представників науки екологічного права, проте в їх поглядах на дану правову категорію відсутня єдність думок: одні вважають «екологічну безпеку» частиною міжнародної (а отже і національної) безпеки, під якою слід розуміти комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство; інші – пов'язують «екологічну безпеку» безпосередньо із системою заходів, спрямованих на захист людини від антропогенно зміненого довкілля.

Загалом, на сьогодні екологічна безпека: 1) розглядається як різновид або ж складова національної (державної) та транснаціональної (глобальної) безпеки; 2) визначається через її причинно-наслідкові характеристики, зокрема, в якості причин погіршення стану навколишнього природного середовища визначають антропогенну діяльність, природні явища, протиправні дії, стихійні лиха, техногенні катастрофи і забруднення навколишнього середовища; 3) характеризується з огляду на зміст її виразу, як:

- сукупність заходів, способів, що сприяють запобіганню погіршення екологічної обстановки, небезпечної для здоров'я і життя людини, навколишнього середовища та режиму використання природних ресурсів;

- стан захищеності навколишнього природного середовища, територій, господарських та інших об'єктів, інтересів людини і громадянина, населення та держави від різноманітних загроз, які виникають як наслідок негативних змін компонентів природного середовища в результаті антропогенної діяльності, природних явищ і протиправних дій;

- певний (оптимальний) стан навколишнього природного середовища, що забезпечує йому і людині сприятливі (нормальні) умови для життєдіяльності та розвитку;

4) визначається, зважаючи на її значення і цінність, у механізмі гарантування та захисту екологічних прав громадян як:

- кінцева мета та один з головних принципів природокористування та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоохоронні заходи, повинні оцінюватись з позиції безпеки;

- стан соціальної та правової захищеності, який здійснюється шляхом встановлення системи засобів забезпечення, регулювання суспільних правовідносин, визначення відповідного правового режиму та відповідальності тощо.

Водночас, опоненти теорії існування екологічної безпеки вказують на необґрунтованість запровадження такої категорії, відсутність правовідносин з приводу її забезпечення, які б відрізнялися від правового регулювання охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. При цьому наголошується, що досить часто питання охорони навколишнього природного середовища ототожнюються із забезпеченням екологічної безпеки, а забезпечення законності у сфері охорони навколишнього природного середовища розглядається як напрямок забезпечення екологічної безпеки. У контексті дотримання прав людини відбувається ототожнення права на екологічну безпеку з правом на сприятливе навколишнє середовище. При цьому стверджується, що таке питання повинно бути покладено в основу законодавчої діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища. В інших випадках, пропонується відносини щодо забезпечення екологічної безпеки і охорони навколишнього природного середовища та природокористування розглядати як спеціальне та загальне, де під першими розуміються відносини з охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, які виникають при здійсненні господарської та іншої діяльності, що породжує загрози екологічній безпеці.

4. Встановлено, що така значна кількість підходів до визначення екологічної безпеки породжує певні правові проблеми з визначенням її місця в системі екологічного права, а це, в свою чергу, не дозволяє виділити уніфіковане поняття «екологічна безпека». Проте, з проведеного аналізу стає чітко зрозумілим, що в останній час в Україні приймаються нормативно-правові акти, а в еколого-правовій науці формується думка, в основу яких закладається науковий підхід, відповідно до якого «екологічна безпека» є кінцевою метою та одним із головних принципів раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоресурсні і

природоохоронні заходи повинні оцінюватись з позиції екологічної безпеки і виступати запорукою її досягнення.

5. Обґрунтована наукова позиція, згідно з якою правовідносини з локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру не входять до складу правовідносин із забезпечення екологічної безпеки, оскільки підставою їх виникнення є порушення законодавства про екологічну безпеку (переважно у техногенній сфері).

6. З'ясовано, що для чистоти наукових підходів до поняття «екологічна безпека» доцільно враховувати інші правові терміни, такі як: «безпека навколишнього середовища», «безпечне довкілля», «безпечні умови для людини», а стосовно суб'єктивного права людини – «право на здорове та сприятливе навколишнє середовище», «право на життя у сприятливих природних умовах», «право на сприятливий стан навколишнього природного середовища», «право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», «право на сприятливе середовище життєдіяльності» тощо. З цією метою підтримується наукова позиція про недоцільність законодавчого «забезпечення сприятливого навколишнього середовища», у зв'язку з неможливістю визначення його чітких критеріїв. Із цих позицій «сприятливість» довкілля варто розглядати як одну із змістовних ознак права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

7. Доведено, що суб'єктивне право громадян на екологічну безпеку – це можливість людини і громадянина на гідне існування і розвиток у якісному та безпечному навколишньому природному середовищі, яка юридично гарантована встановленням обов'язку для всіх інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, держави) не порушувати вимог екологічної безпеки при здійсненні будь-якої діяльності, не заподіювати при цьому шкоду природі та відшкодовувати завдані збитки.

8. Доведено, що для можливості практичного визначення безпечного стану навколишнього природного середовища необхідно встановити його чіткі критерії (з подальшим їх законодавчим закріпленням). В юридичній науці

виділяють принаймні два критерії екологічної безпеки – це нормативи екологічної безпеки та екологічний ризик.

Встановлено, що існуюча на сьогодні система екологічних нормативів включає переважну більшість санітарних норм, що на думку багатьох вчених не можуть повною мірою забезпечити безпечний стан довкілля, а тому підтримана наукова позиція про те, що виникає нагальна потреба у розробці спеціальних нормативів антропогенного навантаження на природні ресурси та комплекси, в основу яких буде закладено безпеку існування не лише людини, а й всього живого на планеті.

При аналізі екологічного ризику, як критерію екологічної безпеки, встановлено відсутність його законодавчого визначення. В науці екологічного права «екологічний ризик» визначається основним критерієм наявності/відсутності екологічної небезпеки, підставою виникнення правовідносин із забезпечення екологічної безпеки, а також обов'язковим елементом (складовою) екологічної шкоди, заподіяної джерелом підвищеної екологічної небезпеки.

Встановлено, що питання визначення критеріїв екологічного ризику в законодавстві визначаються на підставі Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а також ряду постанов Кабінету Міністрів України, зокрема від 19 березня 2008 р. № 212 та від 29 лютого 2012 р. № 306. Однак їх зміст визначає абсолютно різні підходи до визначення критеріїв за якими оцінюється ступінь екологічного ризику. Ще більшу законодавчу неузгодженість в даному питанні вносять постанови Кабінету Міністрів України в яких визначаються критерії, за якими оцінюється ступінь екологічного ризику в різних сферах господарювання, що потребує нагального упорядкування існуючого законодавства з цього питання.

9. Доведено, що будь-яку господарську діяльність доцільно визнавати екологічно небезпечною, якщо вона заснована на екологічному ризику. Тому є доцільність застосування до неї спеціальних термінів, як-от: «джерело підвищеної екологічної небезпеки», «об'єкт підвищеної екологічної небезпеки»

та «екологічно небезпечна діяльність», які потребують спеціального законодавчого закріплення наступним чином:

екологічний ризик – це імовірність настання певної негативної події внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійного лиха на навколишнє природне середовище, що може призвести до забруднення навколишнього природного середовища та заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей;

джерело підвищеної екологічної небезпеки – це конкретний вид діяльності екологічного характеру (в тому числі й прийняття екологічно важливих рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування або господарюючими суб'єктами, які здійснюють промислову або виробничу діяльність різного ступеня небезпеки), як правило, правомірний, що пов'язаний з об'єктом підвищеної небезпеки (його використанням, застосуванням, утворенням, створенням, транспортуванням, зберіганням, розміщенням, утилізацією тощо);

об'єкт підвищеної екологічної небезпеки – це фактори шкідливого хімічного, фізичного або біологічного впливу, матеріально-технічні об'єкти, що можуть утворювати або утворюють шкідливий вплив на довкілля та життя і здоров'я людей;

екологічно небезпечна діяльність – це будь-який вид господарської діяльності, під час здійснення якого присутній підвищений екологічний ризик, що зумовлює шкідливий вплив на навколишнє природне середовище, а також на життя і здоров'я людей об'єктів підвищеної екологічної небезпеки.

10. Запропоновано доповнити постанову Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, які становлять підвищену екологічну небезпеку» таким важливим для цієї сфери видом діяльності (джерелом екологічної небезпеки) як прийняття екологічно важливих рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування або господарюючими суб'єктами, які здійснюють промислову або виробничу діяльність різного ступеня небезпеки. Така позиція ґрунтується на тому, що практичне прийняття невірної з точки зору екології рішення може

призвести, особливо в результаті його реалізації, до негативного впливу на навколишнє природне середовище, екосистеми та здоров'я людини.

11. Встановлено, що основними об'єктами права екологічної безпеки є навколишнє природне середовище (Природа), а також життя та здоров'я людини, де природа виступає основною соціальною цінністю, соціальним благом та об'єктом правової охорони. В такий спосіб підтримується наукова позиція про екоцентричний підхід в екологічному праві, що заснований на засадничих документах Організації Об'єднаних Націй, на ідеях Концепції сталого розвитку, які розглядають існування суспільства як невід'ємний елемент Природи, що розвивається за своїми законами. З таких міркувань, пропонується визнати Природу публічним благом та найвищою соціальною цінністю, переглянути державну політику щодо неї на рівні Конституції України.

12. Зроблено висновок, що основне соціальне призначення права екологічної безпеки полягає у забезпеченні саме людиною, а також державою, всім суспільством такого стану навколишнього природного середовища, особливо під час здійснення різних видів господарської діяльності, які є джерелами хімічного, фізичного та біологічного впливу, при якому б задовольнялися потреби гармонійного співіснування всього живого на планеті, в тому числі й належна реалізація права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

13. Встановлено, що визначення об'єктів права екологічної безпеки значною мірою впливає на окреслення кола суб'єктів правовідносин екологічної безпеки, тобто носіїв прав і обов'язків у цих відносинах. Так, основними суб'єктом законодавство визнає державу Україна, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, що наділені компетенцією по врегулюванню таких правовідносин, юридичних та фізичних осіб, а також громадськість.

14. Доведено, що предметом права екологічної безпеки виступають врегульовані нормами екологічного та інших галузей права суспільні

відносини, спрямовані на попередження виникнення небезпеки та захист навколишнього природного середовища, життя та здоров'я людини від небезпечного впливу з боку техногенних та природних чинників.

15. Зроблено висновок, що право екологічної безпеки слід визнати регулятивно-охоронною галуззю. Особливістю поєднання регулятивного і охоронного в праві є ситуація, коли поряд з першим останнє розглядається у якості юридичної відповідальності. Для права екологічної безпеки це найбільш характерно, з огляду на те, що більшість його норм носять обов'язковий, зобов'язальний характер, а правовідносини у сфері забезпечення екологічної безпеки характеризуються як регулятивністю, так і імперативністю та є за своєю суттю відносинами із суспільного управління екологічною безпекою, екологічним ризиком. Право екологічної безпеки містить такі норми, які визначають специфічний вид соціальної відповідальності – позитивну відповідальність суспільства, держави, окремої особи, у межах якої реалізуються: зобов'язання держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України); встановлені законодавством обов'язки природокористувачів, інших суб'єктів, особливо тих, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, виконувати вимоги, правила, або ж дотримуватися умов стандартів, нормативів, дозволів, ліцензій тощо. Особливо здійснення таких обов'язків пов'язане з реалізацією міжнародно-правових принципів «забруднювач та користувач платить повну ціну», «невідворотність юридичної відповідальності за шкоду, завдану довкіллю», «володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність без вини».

16. Встановлено, що право екологічної безпеки фактично позбавлене власних засобів юридичної відповідальності, а отже охоронні відносини, які складаються при застосуванні санкцій за порушення вимог екологічної безпеки, що втілені у матеріальних та процесуальних нормах цієї галузі та в різноманітних техніко-юридичних документах (стандартах, нормативах, вимогах екологічної безпеки), формально належать до сфери регулятивного впливу інших галузей права. Тому пропонується вважати, що більшість норм

права екологічної безпеки має характер засобів гарантування безпечного стану довкілля та суб'єктивного права на екологічну безпеку. Такі засоби визначаються нормами конституційного, цивільного, господарського, адміністративного, фінансового та іншого галузевого права і законодавства. Саме із цих мотивів такі норми пропонується об'єднувати у інтегровану правову спільність – в комплексну галузь, в право екологічної безпеки, для розмежування якої від інших галузей має стати її предмет та об'єкти правового регулювання.

17. Об'єктивною умовою виникнення правовідносин екологічної безпеки визнано положення правових норм: ст. 16, 50 Конституції України; ст. 9, 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також присутність в діяльності людини екологічного ризику як усвідомленої можливості небезпеки. Екологічний ризик у правовідносинах екологічної безпеки виступає як підстава їх виникнення, зміни або припинення, адже саме наявність екологічного ризику у діяльності суб'єктів господарювання перетворює їх діяльність на екологічно небезпечну, таким чином зумовлюючи виникнення правовідносин щодо забезпечення екологічної безпеки.

18. Запропоновано розглядати право екологічної безпеки як комплексну галузь права, як систему правових норм, що спрямована на врегулювання сукупності суспільних правовідносин у сфері забезпечення належного стану захищеності навколишнього природного середовища і життєво важливих інтересів суспільства, людини і громадянина від можливого негативного впливу на них господарської та іншої діяльності, а також від загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в сьогоденні і в майбутньому часі, або ж як гарантована законодавством система політичних, правових, економічних, екологічних, технологічних та інших соціальних заходів на об'єктному, місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях.

19. Комплексність права екологічної безпеки зобов'язує на навчально-методологічному рівні торкатися положень практично усіх галузей права

національної системи. Водночас це має спонукати представників цих правових наук із свого боку розглядати проблеми правового забезпечення екологічної безпеки з огляду на принцип екологізації секторів економіки з екологічними та соціальними сферами у контексті сталого розвитку (п. «г» ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

20. Встановлено, що право екологічної безпеки слід розглядати і як науку та навчальну дисципліну, що являє собою систему поглядів, наукових підходів до поняття, предмета, об'єктів, системи цієї галузі та які роз'яснюють сутність правових норм даної галузі і формують її зміст. Наука права екологічної безпеки є відносно молодого, почала розвиватися в Україні в межах екологічного права з 90-х років ХХ століття, на підставі закріплення в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. принципу забезпечення екологічної безпеки, правового терміну «екологічна безпека». На її основі у вищих навчальних закладах започатковуються спеціальні дисципліни з цих питань.

21. Наукові дослідження з питань формування права екологічної безпеки значною мірою вплинули на формування її системи за такою структурою: загальна, особлива та спеціальна частини. В цілому такі дослідження умовно можна класифікувати за напрямками:

1) дослідження Загальної частини права екологічної безпеки: правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні; право громадян на безпечне навколишнє природне середовище; реалізація права на екологічну безпеку в Україні; оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки;

2) дослідження Особливої частини права екологічної безпеки, у значенні особливостей правового забезпечення екологічної безпеки у різних сферах господарювання, зокрема: а) в генно-інженерній діяльності: правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності; б) в промисловості: правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності; правове регулювання екологічної безпеки в сфері

видобування нафти та газу в Україні; в) на транспорті: правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту; правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту; правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації; г) у сільському господарстві: економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції; правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва; д) при поводженні з відходами: правове забезпечення поводження з небезпечними відходами; правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні; правове регулювання поводження з радіоактивними відходами в Україні; е) при плануванні та забудові міст: організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України; є) в процесі приватизації земель: правове забезпечення вимог екологічної безпеки в процесі приватизації земель в Україні; ж) особливості правового забезпечення безпечності довкілля від впливу небезпечних об'єктів та факторів: правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України; правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки; з) особливості правового забезпечення екологічної безпеки на територіях, потерпілих від надзвичайних ситуацій: правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні; правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення тощо; правове регулювання захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні;

3) дослідження Спеціальної частини права екологічної безпеки: вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань; актуальні проблеми гармонізації законодавства у сфері екологічної безпеки України із вимогами та принципами міжнародного та європейського права; правове забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу.

Запропоновано вважати, що актуальними на сьогоднішній день є продовження досліджень щодо вироблення загальних підходів до розуміння системи права екологічної безпеки, що сприятиме виробленню єдиної методології до його викладення у навчальних закладах, певним чином вплине на формування національного законодавства в цій галузі, а також сприятиме ефективному застосуванню його норм.

22. Визначено та проаналізовано систему методів права екологічної безпеки, якими пропонується розуміти сукупність способів, засобів, прийомів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки шляхом законодавчого визначення об'єктів, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності; органів і осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, екологічних вимог щодо всіх видів виробничої та іншої господарської діяльності, які впливають на стан довкілля, застосування договірних відносин, для яких характерна рівність сторін та юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил, що реалізуються в межах імперативного, диспозитивного та змішаного способів до встановлення правомочностей суб'єктів цих правовідносин. Встановлено, що праву екологічної безпеки притаманні не лише методи правового регулювання відносин екологічної безпеки, а й методи науки права екологічної безпеки.

23. Запропоновано під принципами права екологічної безпеки розуміти основоположні ідеї, що виражають суть і соціальне призначення цієї галузі, відображають її головні властивості і особливості. З урахуванням того, що дотримання принципів екологічної безпеки може служити юридичним індикатором правового соціального характеру екологічної держави, ефективності суспільної діяльності по забезпеченню раціонального природокористування, охорони довкілля, захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина, запропонована власна наукова система принципів права екологічної безпеки:

- сталий розвиток, що передбачає рівний підхід до його економічної,

соціальної і екологічної складових, і визнання неможливості суспільного прогресу при деградації довкілля;

- попередження виникнення екологічних ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля, життя і здоров'я громадян;

- платність природокористування і відшкодування громадянам і довкіллю шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки;

- вільний доступ до екологічної інформації;

- участь всіх зацікавлених суб'єктів у підготовці, обговоренні, прийнятті і реалізації рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки;

- міжнародне співробітництво у сфері екологічної безпеки.

24. Встановлено, що міжнародно-правові засади екологічної безпеки базуються принаймні на двох наукових підходах: «вузькому» та «широкому». В межах «вузького» підходу підставою для запровадження заходів із забезпечення екологічної безпеки на міжнародному рівні є прийняття Конвенції ООН про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 р. В межах «широкого» підходу міжнародна екологічна безпека вважається станом міжнародних відносин, за якого забезпечується захищеність на глобальному та регіональному рівнях людини, умов її життєдіяльності, всіх елементів екосистеми Землі від шкідливих впливів природного та антропогенного походження, для забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь, а тому до джерел міжнародно-правового забезпечення екологічної безпеки відносять більшість міжнародних угод і конвенцій.

Доведено, що вперше на міжнародному рівні екологічна безпека стала спеціальним об'єктом правового регулювання в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН в 1986 та 1987 роках і розглядалася в якості складової міжнародної безпеки, за допомогою якої вирішувалось питання захисту і поліпшення стану довкілля, в тому числі, шляхом ядерного розбродження.

На підставі комплексного аналізу сучасного міжнародного законодавства з питань забезпечення екологічної безпеки, зроблено висновок, що його складає

великий обсяг нормативно-правових актів, який умовно можна поділити на: 1) нормативні акти, що встановлюють вимоги щодо безпечного використання природних ресурсів світового значення; 2) нормативні акти, що встановлюють вимоги для конкретних видів господарської діяльності, яка визначається екологічно небезпечною: а) нормативні акти щодо забезпечення екологічної безпеки у військовій сфері; б) нормативні акти, що регулюють діяльність, пов'язану з ГМО; в) нормативні акти у сфері забезпечення екологічної безпеки при перевезенні небезпечних вантажів; г) нормативні акти у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки; д) нормативні акти щодо забезпечення екологічної безпеки промисловими об'єктами; 3) нормативно-правові акти, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

Підтримується наукова позиція про необхідність прийняття єдиного міжнародного нормативного акту, в якому б через комплексне визначення стратегії природоохоронної та антропоохоронної діяльності вирішувалося б питання забезпечення екологічної безпеки, а також вирішувалися б питання утворення таких міжнародних органів в системі ООН як Рада Екологічної Безпеки, Міжнародного екологічного суду, що дозволює б формувати новий світовий правопорядок.

25. Аналіз норм екологічного законодавства ЄС дозволив встановити, що як і на міжнародному рівні, питання забезпечення екологічної безпеки не виділяються в окремий напрямок правового регулювання, однак, вони присутні майже у всьому природоохоронному законодавстві, наприклад:

1) у якості запровадження спеціальних вимог до безпечного використання природних ресурсів: а) нормативні акти, що регулюють заходи, спрямовані на забезпечення якості повітря; б) нормативні акти, що регулюють здійснення заходів, спрямованих на забезпечення якості вод; в) нормативні акти, що регулюють заходи щодо захисту ґрунтів; г) нормативні акти, що спрямовані на регулювання заходів із запобігання зміни клімату;

2) у якості запровадження вимог для конкретних видів господарської діяльності, які визначаються екологічно небезпечними: а) нормативні акти, що

регулюють екологічну безпеку в промисловості; б) нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку у сфері поводження з хімікатами; в) нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку у сфері поводження з відходами; г) нормативні акти, що регулюють сферу поводження з ГМО;

3) у якості нормативних актів, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

26. Встановлено, що в рамках підписаних Україною Угод про партнерство та співробітництво з ЄС та про асоціацію з ЄС, з Європейським співтовариством з атомної енергії і її державами-членами, наша держава взяла на себе обов'язок адаптувати вітчизняне екологічне законодавство до вимог екологічного законодавства ЄС, однак вивчаючи практику такої адаптації, встановлено факт значного затягування заходів такої адаптації, що в цілому негативно впливає на світовий імідж нашої держави.

27. Дослідження вітчизняного законодавства з питань правового регулювання екологічної безпеки дозволило встановити, що воно складається зі значного обсягу нормативно-правових актів законодавчого та підзаконного рівня, які у своїй більшості не мають зв'язку та єдності. У межах проведеного дослідження здійснено їх наукову класифікацію: 1) нормативно-правові акти, які закріпили основні засади формування права екологічної безпеки в Україні;

2) нормативно-правові акти, які закріпили стратегічні засади забезпечення екологічної безпеки в Україні;

3) нормативно-правові акти, що визначають правовий статус та повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питання забезпечення екологічної безпеки;

4) нормативно-правові акти, якими встановлюються функціонально-правові засоби забезпечення екологічної безпеки: а) у сфері програмування та прогнозування; б) у сфері зонування територій на яких планується розташувати екологічно небезпечні об'єкти; в) у сфері ідентифікації та паспортизації потенційно небезпечних об'єктів; г) у сфері ідентифікації та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки; д) у сфері державного обліку об'єктів

та речовин, що шкідливо впливають на довкілля; е) у сфері проведення екологічного страхування; є) у сфері проведення оцінки впливу на довкілля; ж) у сфері ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності; з) у сфері здійснення моніторингу навколишнього природного середовища; и) у сфері екологічної стандартизації та нормування; і) у сфері екологічної сертифікації та підтвердження відповідності; ї) у сфері екологічного оподаткування; й) у сфері екологічного інформування; к) у сфері здійснення екологічного аудиту; л) у сфері здійснення екологічного нагляду і контролю;

5) нормативно-правові акти, які спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах господарювання: а) у сфері забезпечення екологічної безпеки в промисловості: у сфері хімічної промисловості; у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки тощо; б) у сфері забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки; в) у сфері забезпечення екологічної безпеки на транспорті; г) у сфері забезпечення екологічної безпеки при реалізації продукції, товарів та захисту прав споживачів; д) у сфері забезпечення екологічної безпеки у військовій галузі; е) у сфері забезпечення екологічної безпеки при поводженні з відходами; є) у сфері забезпечення екологічної безпеки при будівництві підприємств, споруд та інших об'єктів;

б) нормативно-правові акти, що визначають види та обсяги відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки.

28. Підтримано наукову ідею про доцільність систематизації положень таких нормативно-правових актів у формі їх кодифікації на рівні закону, що матиме назву «Про забезпечення екологічної безпеки» або «Про екологічну безпеку та охорону навколишнього природного середовища», де охорона навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів будуть виступати комплексом дій, а екологічна безпека – станом, який досягається завдяки належній реалізації цього комплексу дій.

Враховуючи складність правового забезпечення екологічної безпеки у різних сферах господарювання, а також відсутність вагомих фінансових витрат для належної реалізації принципу екологізації, запропоновано розробити й

прийняти Стратегію екологічної безпеки на певний період часу, в якій визначити: загальні результати оцінки стану законодавства в сфері забезпечення екологічної безпеки на рівні держави та її окремих регіонів; основні загрози і ризики, що перешкоджають її забезпеченню; найбільш важливі пріоритети і орієнтири державної політики в даній сфері на певний проміжок часу; необхідні заходи для її реалізації, покладені на відповідні органи виконавчої влади України, а також спеціальні цільові показники (індикатори) ефективності забезпечення екологічної безпеки.

29. Встановлено, що державно-правове регулювання екологічної безпеки може розглядатися як здійснюваний за допомогою норм екологічного права та законодавства юридичний вплив правовими засобами на суспільні відносини, об'єктами охорони яких виступають навколишнє природне середовище та життя і здоров'я людей, з метою гарантування реалізації конституційного права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України), а також конституційного обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України).

Саме за допомогою злагодженої взаємодії усіх складових частин системи державно-правового регулювання (юридичних норм, правовідносин, конкретних дій щодо реалізації прав, обов'язків, а також гарантій – засобів їх забезпечення), можливо досягти найефективнішого виконання певних завдань і функцій, які стоять перед державою та перед конкретними суб'єктами господарювання у сфері забезпечення екологічної безпеки. Реалізацію такої правосуб'єктності запропоновано розглядати як організаційно-правові засади регулювання екологічної безпеки, під якими доцільно розуміти опосередковані правовим регулюванням і організаційно відособлені типи функціональної діяльності спеціально уповноважених організаційних державних структур, органів місцевого самоврядування, виробничих структур та громадських організацій, спрямованих на здійснення організації координації, розпорядження, погодження, інформування, ліцензування, сертифікації, контролю, інших функціонально-розпорядчих дій і санкціонування з метою забезпечення

дотримання усіма юридичними і фізичними особами, державою вимог, норм і нормативів екологічної безпеки.

30. Обґрунтовано, що ефективність державно-правового регулювання екологічної безпеки залежить від злагодженої системи державних органів (державних інституцій) та державно-правових засобів, за допомогою яких він реалізується, включаючи організаційно-структурні, функціонально-правові, економіко-правові засоби регулювання екологічної безпеки в Україні.

31. Доведено, що основна роль в регулюванні екологічної безпеки належить державним органам загальної і спеціальної компетенції, до складу яких входить велика кількість органів різної ієрархічної приналежності. Їх залучення до врегулювання питання забезпечення екологічної безпеки з одного боку, є показником ефективної реалізації принципу екологізації усіх сфер суспільного виробництва, а з іншого – породженням безконтрольності на практиці. У зв'язку з таким запропоновано реформувати систему державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в частині закріплення таких повноважень за єдиним органом державної виконавчої влади.

32. Дослідження функціонально-правових засобів регулювання екологічної безпеки дозволило встановити, що в їх основу покладено цілу систему функцій управління і контролю, які закріплені в різних за юридичною силою нормативно-правових актах. З метою удосконалення чинного законодавства у цій сфері запропоновано розглядати систему цих заходів за такими видами:

1) *правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що здійснюються на етапі проектування господарської діяльності* (планування, програмування та прогнозування; стратегічна екологічна оцінка; зонування територій; оцінка впливу планованої діяльності на довкілля);

2) *правові заходи забезпечення екологічної безпеки, що виконуються на етапі здійснення господарської діяльності* (ідентифікація об'єкта за ступенем його екологічного ризику; екологічна паспортизація підприємства; декларування безпеки об'єкта підвищеної небезпеки з розробкою планів

локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій на об'єктах; державний облік та реєстрація потенційно небезпечних об'єктів, об'єктів підвищеної небезпеки; місць видалення відходів; страхування відповідальності за шкоду, яка може бути спричинена аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки або при перевезенні небезпечних вантажів; ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності та дозвільна система у цій сфері; моніторингу за діяльністю потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки; дотримання вимог екологічних стандартів та нормативів; екологічна сертифікація товарів та послуг; екологічне маркування; сплата екологічного податку та зборів за використання природних ресурсів; здійснення екологічного інформування про здійснювану діяльність; здійснення заходів з екологічного нагляду та контролю; притягнення до юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про забезпечення екологічної безпеки).

33. Встановлено, що в системі державно-правового регулювання екологічної безпеки важлива роль відводиться засобам юридичної відповідальності, існуючі види якої дозволяють застосовувати уповноваженими державними органами різні заходи державного примусу до винних у порушенні її вимог осіб. З метою удосконалення механізму реалізації засобів юридичної відповідальності у цій сфері слід підвищити рівень застосування її правових норм та запропоновано розширити практику судового розгляду категорій справ про притягнення до цивільно-правової відповідальності за порушення законодавства про екологічну безпеку, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Спеціальна література:

1. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов: Уч. пособие / Под ред. Погребного А. А. Харьков: Одиссей, 2000. 368 с.
2. Адаменко Я.О. Оцінка впливів техногенно небезпечних об'єктів на навколишнє середовище: науково-теоретичні основи, практична реалізація, Івано-Франківськ, 2006. 425 с.
3. Адміністративно-правовий статус центральних органів виконавчої влади. URL: http://pidruchniki.com/1183121955843/pravo/administrativno-pravoviy_status_tsentralnih_organiv_vikonavchoyi_vladi.
4. Аксененок Г.А. Правовое обеспечение комплексного и наиболее эффективного использования природных богатств и их охрана. XXII съезд КПСС и проблемы колхозного и земельного права. М., 1962. С. 235–273.
5. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М: Издательство «Юридическая литература». 1966. 187 с.
6. Алексеев С.С. Структура советского права. М.: Юридическая литература, 1975. 263 с.
7. Алексеев С.С. Отрасли советского права: проблемы, исходные положения. Советское государство и право. 1979. № 9. С. 15-23.
8. Алексеев С.С. Общая теория права. Курс в двух томах. Т. 1. М.: Юрид. лит., 1981. 360 с.
9. Алексеев С.С. Общая теория права. Курс лекций: в 2 т. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 2. 360 с.
10. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрид. лит., 1994. 192 с.
11. Алисов Е.А. Педагогическое проектирование экологической безопасности образовательной среды: Дис...докт. педаг. наук, специальность: 13.00.01. Курск, 2011. 405 с.

12. Андрейцев В.И. Гарантии эффективности экологической экспертизы: социально-правовые проблемы. К.: Общество «Знание» Украины, Республиканский дом экономических и научно-технических знаний, 1992. 20 с.

13. Андрейцев В.І. Правове стимулювання екологічної експертизи по забезпеченню екологічної безпеки. Екологічна експертиза: право і практика / В.І. Андрейцев, М.А. Пустовойт, С.В. Калиновський та ін.; За ред. В.І. Андрейцева, М.А. Пустовойта. К.: Урожай. 1992. С. 24-29.

14. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 207 с.

15. Андрейцев В.І. Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки. Право України. 1999. С. 62-69.

16. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. Право України. 2001. № 10. С. 9-12.

17. Андрейцев В.І. Програма курсу «Право екологічної безпеки». Для студентів юридичного факультету. К., 2001. 25 с.

18. Андрейцев В.І. Програма спецкурсу «Проблеми права екологічної безпеки». Для магістрів спеціалізації «Земельне і екологічне право». К., 2001. 8 с.

19. Андрейцев В.І. Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 39-58.

20. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

21. Андрейцев В.І. Правове регулювання транснаціональної екологічної безпеки. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. С. 91-115.

22. Андрейцев В.І. Програма спецкурсу «Правове забезпечення екологічної безпеки». Для спеціалістів спеціалізації «Земельне і екологічне право». К., 2002. 14 с.

23. Андрейцев В.І. Кодифікація екологічного законодавства: стан і проблеми законодавчого конструктивізму / В. Андрейцев, М. Фролов.

Екологічний кодекс України: міфи та реальність: матеріали Міжнар. круглого столу (м. Київ, 12-13 травня 2005 р.). К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. С. 9-18.

24. Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2009. 20 с.

25. Архипов О.М. Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів. Правова держава. 2005. № 8. С. 109-118.

26. Багай Н.О. Особливості формування комплексних галузей права та законодавства. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Pravo/49250.doc.htm.

27. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 192 с.

28. Балюк Г.І. Кодифікація екологічного законодавства України: сучасне розуміння та межі. Актуальні питання кодифікації законодавства України; за заг. ред. В.О. Зайчука. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. Вип. 1. С. 25-26.

29. Балюк Г.І. Право екологічної безпеки. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 119-165.

30. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні: Монографія. К., 1997. 196 с.

31. Балюк Г.І. Проблеми формування та становлення ядерного права України. Автореф. дис. ... доктора, юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2000. 33 с.

32. Барбашова Н.В. Екологічне право України: навч. посіб. [для студ. фаху «Правознавство»]. Донецьк: Апекс, 2003. 319 с.

33. Барбашова Н.В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. 20 с.

34. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / С.О. Ковжога, О.Д. Малько, А.М. Полежаєв. Х.: Право, 2014. 304 с.

35. Белокрылова Е.А. Правовое обеспечение экологической безопасности: учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2014. 445 с.
36. Берзіна С.В. Системи екологічного управління. Довідниковий посібник з впровадження міжнародних стандартів серії ISO 14000. К.: Alva Plus Ltd, 2009. 62 с.
37. Бівзек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля: посібник. URL: <http://www.greenmind.com.ua/images/meropriyatiya/EC-LEG-Textbook-UA.pdf>.
38. Біла книга: план розвитку єдиного європейського транспортного простору – на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи. URL: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.
39. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань: Підручник. К.: Либідь, 1997. 288 с.
40. Блищенко И. П. Запрещение воздействия на природную среду в военных и других враждебных целях. Международные организации и разоружение: Международный механизм рассмотрения вопросов ограничения вооружений и разоружения. М., 1984. С. 151-152.
41. Боголюбов С.А. Новый Федеральный закон «Об охране окружающей среды». Журнал российского права. 2002. № 6. С. 53-59.
42. Боголюбов С.А. Экономико-правовые проблемы охраны окружающей среды. Законодательство и экономика. 2009. № 7. С. 79-81.
43. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие. Симферополь: Сомат, 1998. 224 с.
44. Бондар Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001. 206 с.
45. Бондар Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2001. 20 с.

46. Бондар Л.О. Про класифікацію видів екологічно небезпечної діяльності. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 2001. № 121. С. 40-50.

47. Бондар Л.О. Правове забезпечення екологічної безпеки. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. С. 272 – 297.

48. Бондар О.В. Ситуаційний менеджмент. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб та доповн. К.: Центр учбової літератури, 2012. 388 с.

49. Бредіхіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище: Автореферат дис...канд.. юрид. наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 20 с.

50. Бредіхіна В.Л. Основні засади правового захисту населення від негативного впливу навколишнього природного середовища. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. Х.: Право, 2012. 296 с.

51. Бригадир І.В. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2008. 20 с.

52. Бринчук М.М. Концепции отношения общества к природе. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1998. 688 с.

53. Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологического права. Государство и право. М. 1998 г. № 9. С. 20–28.

54. Бринчук М.М. Об основных положениях Закона об охране окружающей среды. Законодательство на пороге XXI века. Научно-практическая конференция, посвященная 75-летию Института законодательства и сравнительного правоведения. М.: Городец, 2002. С. 4-8.

55. Бринчук М.М. Право на благоприятную окружающую среду. Экологическое право: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2003. 670 с.

56. Бринчук М.М., Дубовик О.Л. Федеральный закон «Об охране окружающей среды»: теория и практика. Государство и право. 2003. № 3. С. 30-41.

57. Бринчук М.М. Обеспечение экологической безопасности как правовая категория. Государство и право. 2008. № 9. С. 30-42.
58. Бринчук М.М. Экологическое право: учебник. Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2008. 383 с.
59. Брусиловский С.А. Эсхатология: мифы и реальность. Дельфис, № 1(6) / 96. С. 3-10.
60. Бургарт Т. І. Екософія права як методологічне завдання формування екоп-равової культури в Україні. Проблеми законності. 2008. С. 209–214.
61. Варламов Г.Г. Маловитратні технології для підвищення екологічної безпеки теплоенергетичних об'єктів: Дис...д-ра техн. наук: 21.06.01. Харків, 2007. 464 с.
62. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
63. Васильева М.И. О применении в праве экологических критериев благополучности окружающей среды. Государство и право. 2002. № 11. С. 84-92.
64. Васильева М.И. Федеральный закон «Об охране окружающей среды»: новое содержание и старые проблемы. Спасение (всероссийская экологическая газета). 2002. № 11 (269). С. 21-30.
65. Васюков О.Є. Хімічний аналіз в оцінюванні екологічного стану водних об'єктів: Автореф. дис...докт. хімічних наук, спеціальність: 02.00.02; Харк. нац. ун-т ім. В.М. Каразіна. Харків, 2006. 32 с.
66. Васюта О.А. Проблеми екологічної політики України в контексті сталого розвитку: Автореферат дис...д. політ. н., спеціальність: 23.00.02; НАН України, Ін-т політ. дослідж. К., 2002. 38 с.
67. Веденин Н.Н. Экологическая безопасность как институт экологического права. Журнал російського права. 2001. № 12. С. 53-54.
68. Векленко П.В. Опасность: сущность, структура, онтологические смыслы: Дисс. канд. филос. наук: 09.00.01 Омск, РГБ, 2006. 151 с.
69. Великий енциклопедичний словник. URL: <http://dictionaries.rin.ru/cgi-bin/see>.

70. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. 1440 с.
71. Вербицький В.В. Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности РФ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. М., 1999. 22 с.
72. Вербицький В.В. Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности Российской Федерации: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. Москва, 1999. 164 с.
73. Веричева М.И. К вопросу об уголовной ответственности за экоцид. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2010. № 2 (8). С. 64-66.
74. Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и её окружения. М., 1965. 371 с.
75. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988. 520 с.
76. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989. 264 с.
77. Вершило Н.Д. Правовая охрана окружающей среды и устойчивое развитие / под ред. М.М. Бринчука. Издательство ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2005. 124 с.
78. Виноградов В.П. Обеспечение экологической безопасности на территории Волжского бассейна методами прокурорского надзора. Экологическая безопасность: проблемы, поиск, решения. М., 2001. С. 20–45.
79. Виноградова Е.В. Преступления против экологической безопасности: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 12.00.08. Ставрополь, 2001. 381 с.
80. Владислав Бізек. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля / European Union Policy and Legislation on Environmental Matters: Посібник. Київ, 2013. 163 с.
81. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 20 с.

82. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству / Василюк О., Войціховська А., Мелень-Забрамна О., Норенко К., Шутяк С. / за ред. Кравченко О. Львів: «ЕПЛ», 2015. 136 с.

83. Волкова Л.В. Региональная социально-экономическая политика обеспечения экологической безопасности: дис...канд. эконом. наук: 08.00.05. СПб, 2009. 228 с.

84. Вчені заявили про рекордну швидкість танення арктичних льодів. URL: <http://ua.racurs.ua/news/79528-vcheni-zayavyly-pro-rekordnu-shvydkist-tanennya-arktychnyh-lodiv>.

85. Гавриш С.Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Х., 1994. 416 с.

86. Галяметдинова А.Ю. Международно-правовые аспекты экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.10; Казанский государственный университет, Казань, 2000. 175 с.

87. Гармонізація національних стандартів з європейськими і міждержавними (2010 р.). URL: <http://snitsar.blox.ua/html>

88. Герасимчук З.В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики): Дис...д-ра економ. наук: 08.10.01 / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів, 2001. 522 с.

89. Гетьман А.П. Кодифікація екологічного законодавства в юридичній науці: історія та сучасність. URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/1435/1/Getman.pdf>.

90. Гогаева М.Т. Правовой механизм принятия экологически значимых решений: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06; Институт государства и права РАН. Москва, 2011. 213 с.

91. Голиченков А.К. Экологический контроль: теория, практика правового регулирования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1992. 22 с.

92. Гопия Г.О. Ограничения имущественных прав с целью обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.03. Краснодар, 2011. 210 с.

93. Горбачев М.С. Реальность и гарантии безопасного мира. Право. 1987. 17 сентября.

94. Гриб Й.В. Екологічна оцінка стану екосистем річкових басейнів рівнинної частини території України (охорона, відновлення, управління): Дис... д-ра біол. наук: 03.00.16 / НАН України; Інститут гідробіології. К., 2001. 418 с.

95. Грищенко С.В. Гігієнічні основи профілактики онкологічної захворюваності населення в регіонах з несприятливими екологічними умовами: Автореферат дис...д-ра. мед. наук: 14.02.01; Донецький державний медичний ун-т ім. М. Горького. Донецьк, 2001. 30 с.

96. Грушкевич Т.В. До питання термінологічної визначеності назви права на екологічну безпеку. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 21-22 жовтня 2016 р.): [у 2-х част.]. Частина друга. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. 222 с.

97. Гусев Р.К., Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР / учебное пособие для студентов неюридических специальностей. М.: Высшая школа, 1979. 176 с.

98. Данилов-Данильян В.И., Залиханов М.Ч., Лосев К.С. Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект. М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. 332 с.

99. Державні класифікатори України. URL: <http://www.nau.ua/index.php?page=about>.

100. Дерій С.І., Ілюха В.О. Екологія. К.: Фітосоціоцентр, 1998. 196 с.

101. Дзейтов С.А. Государство и экологическая безопасность. Теоретико-правовой аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. СПб. 1994. 22 с.

102. Добровольський В.В. Сталий розвиток України: деякі питання наукового забезпечення. Наукові праці. Екологія. Випуск 167. Том 179. С. 6-10.

103. Донченко В.Ю. Международно-правовые аспекты экологической безопасности. Актуальные проблемы российского права. 2008. № 2. С. 288-294.
104. Донченко В.Ю. Роль Организации Объединенных Наций в обеспечении экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.10. Московская государственная юридическая академия, Москва, 2008. 225 с.
105. Дубовик О.Л. Механизм действия права в охране окружающей среды [Текст]; АН СССР, Ин-т государства и права. М.: Наука, 1984. 168 с.
106. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах / О.Л. Дубовик. – М.: Юрид. лит., 2001. – 434 с.
107. Дубовик О.Л. Методы экологического права. Экологическое право: Учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 584 с.
108. Дубовик О.Л. Экологические конфликты. Экологическое право. 2005. № 2. С. 3-13.
109. Дубовик О.Л. Экологическое право : учебник / О.Л. Дубовик, Л. Кремер, Г. Люббе-Вольф ; отв. ред. О.Л. Дубовик. М. : Эксмо, 2005. 768 с.
110. Дубовик О.Л. Экологическое право и экологические конфликты. Право и политика. 2006. № 5. С. 116-136.
111. Дубовик О.Л. Экологическое право: учеб. М.: Проспект, 2011. 400 с.
112. Евтеев С.А. Создается система экологической безопасности / С.А. Евтеев, Ю.А. Стариков. Вестник Академии Наук СССР. 1989. № 6. С. 120-122.
113. Екологічна безпека [Текст]: навчальний посібник. Національний університет біоресурсів і природокористування України; упорядник Д.Л. Шофолов. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2001. 116 с.
114. Екологічна безпека [Текст]: навчальний посібник для підготовки фахівців в аграрних вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації напряму 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / П.П. Надточій, Т.М. Мислива; Міністерство аграрної політики України. Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. 304 с.

115. Екологічна безпека [Текст]: підручник / В.М. Шмандій [та ін.]; Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2013. 366 с.

116. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.

117. Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред.. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2009. 328 с.

118. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. 788 с.

119. Екологічне право: Особлива частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс/ За ред. акад. АПрН В.І. Андрейцева. К.: Істина, 2001. 544 с.

120. Екологічне управління: Підручник / В.Я Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. К.: Либідь, 2004. 450 с.

121. Електронний архів діяльності Державної екологічної інспекції України за період 27.03.2017 р. 02.04.2017 р. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/golovni-novini/3657-golovni-podiji-minulogo-tizhnya-27-03-2-04-2017-r.html>.

122. Енергетика 2020: стратегія конкурентоспроможності, сталої і безпечної енергетики: Повідомлення Європейської Комісії для Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету і комітету регіонів SEC (2010) 1346. URL: http://esco.co.ua/journal/2011_5/art160.pdf.

123. Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. 320 с.

124. Євдін О.М., Слюсар А.А., Фомін А.І., Негрієнко С.В. Методичні рекомендації щодо розроблення планів з питань цивільного захисту: Проект /

Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Український науково-дослідний інститут цивільного захисту. Київ, 2015. 142 с.

125. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання. URL: <http://fra.org.ua/uploads/media/file/0001/01/85c65ab6bada07f232e264f4d68d79ac8c9ee1a4.pdf>.

126. Євстігнєєв А.С. Правове забезпечення вимог екологічної безпеки в процесі приватизації земель в Україні: Автореф. дис...канд юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 18 с.

127. Жаворонкова Н.Г. Эколого-правовые проблемы обеспечения безопасности при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера [Текст]; под общ. ред. И.О. Красновой. М.: ИД «Юриспруденция», 2007. 168 с.

128. Желваков Э.Н. О законодательном обеспечении экологической безопасности. Государство и право. 1995. № 2. С. 120.

129. Жолнович О.І. Правове забезпечення екологічної безпеки / Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. С. 119-136.

130. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.

131. Закон Тюрго. URL: <http://www.activestudy.info/zakon-tyurgo/>.

132. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» спіткало вето президента. URL: <http://gazeta.dt.ua/ECOLOGY/plivli-plivli-a-na-yevroberezi-vtopilisya-zakon-ukrayini-pro-strategichnu-ekologichnu-ocinku-spitkalo-veto-prezidenta-.html>.

133. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання. Право України. 2002. № 5. С. 63-67.

134. Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля (посібник) / Є. Алексєєва, О. Мелень-Забрамна, Д. Скрильніков. Видавництво «Компанія «Манускрипт»». Львів, 2016. 240 с.
135. Звіт про виконання Плану заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства Державною екологічною інспекцією у Запорізькій області за I квартал 2016 року. URL: www.zp.dei.gov.ua.
136. Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.І. Семчика. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 896 с.
137. Злотникова Т.В. Проблемы развития российского экологического законодательства на современном этапе: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.06. ИГП РАН. М., 2000. 42 с.
138. Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 215 с.
139. Ільїна Н.Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України: Автореферат канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2008. 20 с.
140. Казанцев Н.Д. О правовом регулировании охраны природы. Вестник Московского университета. 1961. № 1. С. 53–60.
141. Каракаш І.І. Поняття та визначення екологічного права. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенік, 2012. 788 с.
142. Карпов А.С. Участие общественности в процессе принятия решений: [научный бюллетень]. М., 2012. 66 с.
143. Катон, Варрон, Колуммела, Плиний. О сельском хозяйстве. Изд-во: Александрия, 2009. 624 с.
144. Качинський А. Б. Концепція ризику в світлі екологічної безпеки України. Наукові доповіді. Національний інститут стратегічних досліджень. 1993. Вип. 14. 50 с.

145. Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України. Наукові доповіді. [Нац. ін-т стратегічних досліджень]. 1994. Вип. 33. 48 с.

146. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин: Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2006. 19 с.

147. Кириленко В.П. Принцип экологической безопасности в современном международном праве. Правоведение. 1989. № 3. С. 49-53.

148. Кичигин Н.В. Право человека на экологическую безопасность: «Круглый стол» в ИзиСП. Журнал Российского права. 2003. № 1. С. 154-155.

149. Клапцов В.М. Экологическая политика Евросоюза. Проблемы национальной стратегии. 2010. № 3 (4). С. 147-161.

150. Клюкин Б.Д. Правовое регулирование рационального использования и охраны недр. Экологическое право: Учебник / под ред. Быстрова Г.Е., Жаворонковой Н.Г., Красновой И.О. и др. М.: Проспект, 2008. 646 с.

151. Кобець О.В. Проблеми наглядової діяльності прокурора у сфері додержання законів, спрямованих на охорону довкілля. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 22 (61). № 1. 2009. С. 267-273.

152. Коваленко Г.І. Співпраця Україна – ЄС у сфері охорони довкілля: на якому етапі перебуває апроксимація національного екологічного законодавства? Збірник кращих студентських робіт за результатами Всеукраїнського конкурсу есе з екологічного права на тему: «Юридичні способи захисту екологічних прав громадян» / за заг. ред. О.В. Кравченко. Видавництво «Компанія «Манускрипт»». Львів, 2017. С. 24-33.

153. Ковальчук Т.Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: Автореферат ...канд. юрид. наук: 12.00.06. К: Київський університет імені Тараса Шевченка. 1996. 20 с.

154. Козачек А.В. Европейское экологическое законодательство: промежуточный отчет по Совместному европейскому проекту «Темпус-Тасис»

25186-2004 «Магистр в области экологического права и политики в Российской Федерации (FRELП)». Тамбов, 2006. 380 с.

155. Козачек А.В. Обеспечение экологической безопасности в рамках системы рационального природопользования и защиты окружающей среды в европейских сообществах. Вопросы современной науки и практики. 2008. № 4(14). Том 2. С. 167-171.

156. Колбасов О.С. Природа как объект правовой охраны. Правовые вопросы охраны природы в СССР. Сборник статей. М.: Госюриздат, 1963. С. 5-16.

157. Колбасов О.С. Охрана природы. Советское государство и право. 1972. № 2. С. 12–21.

158. Колбасов О.С. Экология, политика, право. Правовая охрана природы в СССР. М., 1976. 230 с.

159. Колбасов О.С. Правовые исследования по охране окружающей среды в СССР. Итоги науки и техники. Серия «Охрана природы и воспроизводство природных ресурсов». Т. 5. М.: ВИНТИ, 1978. 207 с.

160. Колбасов О.С. Основные направления правотворчества в области охраны окружающей среды. Советское государство и право. 1980. № 3. С. 69-77.

161. Колбасов О.С. Соблюдение требований природоохранительного законодательства. Советское государство и право. 1986. № 4. С. 64-71

162. Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект). Советское государство и право. 1988. № 12. С. 47-55.

163. Комарницький В.М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: Автореферат дис...канд. юрид. наук 12.00.06. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 19 с.

164. Комиссаренко В.С. Правовое регулирование охраны недр и окружающей среды при освоении месторождений нефти и газа: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 226 с.

165. Комментарий к Федеральному закону от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ «Об охране окружающей среды» (постатейный) / Бажайкин А.Л., Бортник И.Ю.,

Бринчук М.М. и др. / отв. ред. О.Л. Дубовик. Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2010. URL: <http://base.garant.ru/55009986/>.

166. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. М., 1976. 720 с.

167. Кондратьева К.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва: дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 217 с.

168. Костицький В.В. Екологічне право України [Текст]: Підручник. Дрогобич: Коло, 2012. 360 с.

169. Костюк Ю.В. Перспективи вдосконалення юридичного механізму реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням. Українські наукові записки, 2006, № 2 (18). С. 171-180.

170. Кочеткова Е.В. Политические проблемы глобальной экологической безопасности: дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. Москва, 2010. 155 с.

171. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

172. Краснова М.В. Договори в екологічному праві України: Навч. посіб. К.: Алерта, 2012. 216 с.

173. Краснова М.В. Екологічне управління: науково-методологічні та правові питання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2016. № 2(103). С. 9-14.

174. Краснова М.В. Інтеграційний та диференційні підходи в теорії екологічного права: проблеми методології науки. Екологічне право України: Науково-практичний журнал. 2014. № 1 (1). С. 33-39.

175. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.

176. Краснова М.В. Методологічні засади сучасного екологічного права. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Випуск 92. С. 5-8.

177. Краснова М.В. Науково-методологічні питання еволюції екологічного права / Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин. Матеріали між нар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.) за заг. ред. П.Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 46-49.

178. Краснова М.В. Перспективи систематизації правових норм про екологічний контроль. Правові форми екологічного контролю: Навчальний посібник / Краснова М.В., Позняк Е.В., Коваленко Т.О. та ін. (за ред. Краснової М.В.). К.: Алерта, 2012. С. 72-73.

179. Краснова М.В. Состояние и перспективы развития учения об объектах экологического права: научно-методологические аспекты. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/54497/1/15.pdf>.

180. Краснова Ю.А. Сертифікація в галузі авіації та її місце в механізмі правового забезпечення екологічної безпеки. Наукові записки. Том 64: Юридичні науки. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 49-52.

181. Краснова Ю.А. Землі транспорту: поняття, склад, функціональне призначення й особливості здійснення прав, використання та охорони. Земельне право України: підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.; за ред. В.В. Носіка. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2008. С. 422-424.

182. Краснова Ю.А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 19 с.

183. Краснова Ю.А. Деякі питання реєстраційно-ліцензійних засобів забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. 2011. Вип. 157. С. 152-161.

184. Краснова Ю.А. Зонування територій як засіб забезпечення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля в галузі авіації. Часопис Хмельницького університету «Університетські наукові записки», 2011. № 2 (38). С. 223-228.

185. Краснова Ю.А. Інформаційно-прогностичні засоби забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. № 86. С. 73-77.

186. Краснова Ю.А. Науково-правові питання визначення поняття «декларації безпеки» та її відмежування від сертифікації відповідності, заяви про екологічні наслідки діяльності та екологічного паспорту підприємства в екологічному праві. Теорія і практика застосування чинного вітчизняного та міжнародного законодавства в сучасних умовах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 лютого 2011 р.). Одеса: у 3-х частинах. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. ч. 2. С. 16-19.

187. Краснова Ю.А. Особливості правовідносин у сфері декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки. Закарпатські правові читання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 28-29 квітня 2011 р. / За заг. ред. Ф.Г. Ващука, П.А. Трачука. Ужгород: Редакційно-видавничий центр ЗакДУ, 2011. Т II. С. 280-286.

188. Краснова Ю.А. Регулятивно-стимулюючі заходи правового забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. № 87. С. 52-55.

189. Краснова Ю.А. Етапи становлення та розвитку науково-правових підходів до визначення поняття екологічної безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. 2012. Вип. 173. Ч. 2. С. 145-155.

190. Краснова Ю.А. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Право екологічної безпеки» для ОКР «Магістр» спеціальності «Правознавство». Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2012. 61 с.

191. Краснова Ю.А. Деякі аспекти розвитку науково-правових підходів до визначення екологічної безпеки. Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природо ресурсного права: Збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової М.В., А.М. Мірошниченка, В.В. Носіка. 2012. С. 74-86. URL: <http://law.univ.kiev.ua/science.html>.

192. Краснова Ю.А. Деякі підходи щодо визначення юридичного поняття екологічно небезпечної діяльності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. К., 2013. Вип. 182. ч. 1. С. 151-158.

193. Краснова Ю.А. Некоторые подходы к определению юридического понятия экологически опасной деятельности в Украине. Семья в контексте демографических и гендерных проблем современного общества: материалы Международной научно-практической конференции (г. Минск, Беларусь, 31 мая – 1 июня 2013 г.). С. 83-85.

194. Краснова Ю.А. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: монографія. К.: Алерта, 2013. 304 с.

195. Краснова Ю.А. Правові питання кодифікації екологічного законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки. Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2013 року, м. Київ, Україна) / Упор. к.ю.н. Головка Л.О. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2013. С. 229-230.

196. Краснова Ю.А. Проблеми формування системи права екологічної безпеки. Сучасні досягнення наук аграрного, земельного та екологічного права [текст]: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. 2013. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. С. 129-130.

197. Краснова Ю.А. Методы правового регулирования правоотношений в сфере обеспечения экологической безопасности. Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития: по материалам круглых столов / редкол: С.А. Балашенко (отв. ред.) [и др.]. Минск, 2014. С. 74-76.

198. Краснова Ю.А. Принципи правового регулювання екологічної безпеки. Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. С. 31-35.

199. Краснова Ю.А. Система та межі правового регулювання екологічної безпеки в Україні. Екологічне право України: система та межі правового регулювання: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. круглого столу, 25 верес. 2015 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.І. Андрейцев [та ін.]; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т, Євраз. асоц. правничих шкіл і правників. Д.: НГУ, 2015. С. 117-122.

200. Краснова Ю.А. Екологічна безпека як принцип природоресурсного права: історія становлення. Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матеріалів круглого столу, 30-31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М.В. Шульги. Х.: Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С. 107-108.

201. Краснова Ю.А. Наукові підходи до розуміння екологічної безпеки в західній зарубіжній літературі. Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14-15 травня 2015 року, м. Вінниця; Донецький національний університет; Київський університет права НАН України; Інститут економіко-правових досліджень НАПрН України; Донецький регіональний науковий центр НАПрН України; Міжнародна асоціація господарського права. Вінниця. С. 12.

202. Краснова Ю.А. Проблеми виокремлення правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні. Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції (22-23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З. Янчука / за ред. В.М. Єрмоленка. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015. С. 305-308.

203. Краснова Ю.А. Екологічний ризик як основний критерій правового забезпечення екологічної безпеки на транспорті. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 334-337.

204. Краснова Ю.А. Особливості розмежування правових категорій «джерело підвищеної небезпеки» та «об'єкт підвищеної небезпеки». Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2016. 374 с.

205. Краснова Ю.А. Співвідношення права екологічної безпеки з іншими галузями права. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природо ресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. С. 137-140.

206. Краснова Ю.А. Систематизація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: Збірник наукових матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-ти річчя юридичного факультету (4-5 листопада 2016 р., м. Київ, Україна). К.: Видавничий центр НУБіП України, 2016. С. 142-143.

207. Краснова Ю.А. Деякі проблеми становлення понятійного апарату права екологічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2016. № 2 (103). С. 51-54.

208. Krasnova Juliia On the issue forming a new area of law – ecological safety law in Ukraine. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і

природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: С.М. Ніколаєнко (голова) та ін. К., 2017. Вип. 264. С. 79-88.

209. Краснова Ю.А. Децентралізація як юридична підстава реформування контрольно-наглядової діяльності в природоохоронній сфері України. Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природо ресурсних галузей права: Матеріали Всеукр. круглого столу (м. Київ, 22 вересня 2017 р.). К.: Видавництво «Прінт Сервіс», 2017. С. 97-100.

210. Краснова Ю.А. Система права екологічної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 3/2017. С. 150-154.

211. Краснова Ю.А. Щодо реформування системи державного природоохоронного контролю в Україні. Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2-4 червня 2017 року) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - Одеса: Юридична література, 2017. – 280 с. (С. 172-174).

212. Краснова Ю.А. Юридична природа екологічної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2017. С. 57-60. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/15.pdf.

213. Краснова Ю.А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 45. Том 1. С. 143-147.

214. Краснова Ю.А. Об'єктивні передумови розвитку норм та відносин права екологічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2017. № 1 (104). С. 55-59.

215. Крассов О.И. Соотношение использования и охраны в праве природопользования. Право природопользования в СССР. М., 1990. С. 74–84.

216. Крассов О.И. Право на благоприятную окружающую природную среду. Экологическое право: Учебник. М.: Дело, 2001. 768 с.

217. Крассов О.И. Экологическое право: учебник. 3-е изд., пересмотр. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 624 с.

218. Кристоферсон Л. Охрана окружающей среды. М.: Прогресс, 2004. 300 с.

219. Кронда О.Ю. Правове регулювання поводження з радіоактивними відходами в Україні: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2012. 18 с.

220. Крыжова М.И. Экологическая безопасность и ее институционализация на глобальном уровне: Дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. СПб, 2009. 168 с.

221. Кузьмин В.Н. Правовые формы обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2001. 198 с.

222. Кузьмин И. И., Шапошников Д. А. Концепция безопасности: от риска «нулевого» – к «приемлемому». Вестник Российской Академии Наук. Т. 64. 1994. № 5. С. 402-408.

223. Кукушкина А.В. Взаимосвязь проблем экологической безопасности и разоружения (международно-правовой аспект): Автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1993. 20 с.

224. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. 17 с.

225. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2001. 18 с.

226. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права: Учебник для вузов. М.: Спарк, 2000. 511 с.

227. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади: [монографія]; передмова і заг. наук. ред. проф. Мичка М. Д. Львів: Ліга-Прес, 2003. 542 с.

228. Лисаускайте В.В. Международное право чрезвычайных ситуаций как новая отрасль международного права. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%2Fmezhdunarodnoe-pravo-chrezvychaynyh-situatsiy-kak-novaya-otrasl-mezhdunarodnogo-prava.pdf&name=mezhdunarodnoe-pravo-chrezvychaynyh-situatsiy-kak-novaya-otrasl-mezhdunarodnogo-prava.pdf&lang=ru&c=58c52f11be3c>.

229. Ліпкан В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення: [монографія]. К. : Текст, 2003. 180 с.

230. Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: [монографія]. К.: Текст, 2008. 440 с.

231. Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Руденко Л.Г., Тимочко. Т.В. РІО+20 – «Майбутнє, якого ми хочемо»: особливості реалізації парадигми сталого (збалансованого) розвитку в Україні. Український географічний журнал. 2012. № 3. С. 3-10.

232. Ліхтер М.П. Принципи правового регулювання санітарно-епідемічного благополуччя. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Серія: Юридичні науки. Випуск 4. Том. 1. С. 95-98.

233. Лозо В.І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії європейського союзу. Монографія. Х.: Право, 2008. 251 с.

234. Лозо В.І. Нормативи виробництва й використання хімікатів в екологічному праві Євросоюзу. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «ПРАВО». 2012. Випуск 18. С. 79-87.

235. Лозо В.І. Початок програмного забезпечення правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%2Fnachalo-programmnogo-obespecheniya-pravovyh-osnov-ekologicheskoy-strategii-es.pdf&name=nachalo-programmnogo-obespecheniya-pravovyh-osnov-ekologicheskoy-strategii-es.pdf&lang=uk&c=5896fec28d0a>.

236. Лозо В.І. Правове регулювання використання хімікатів в історії законодавства Європейського Союзу про охорону навколишнього середовища. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VKhnuvs/2007_36/36/63.pdf.

237. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000. 279 с.

238. Лукьянцев В.П. Экологическая функция российского государства в начале XX века. «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2002. № 4. С. 300-310.

239. Лысухо П.И. Правовое обеспечение экологической безопасности граждан в РФ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2002. 215 с.

240. Майданова М.В. Конституционные основы обеспечения экологической безопасности в РФ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.02. Москва, 2002. 190 с.

241. Макаренко Н.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. 18 с.

242. Максименцева Н.О. Правове забезпечення поведінки з небезпечними відходами: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. 19 с.

243. Малашевич Е.В. Краткий словарь-справочник по охране природы. Мн.: Ураджай, 1987. 224 с.

244. Малишева Н.Р. Державний облік у галузі природокористування й охорони навколишнього природного середовища. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 211-214.

245. Малишева Н.Р. Екологічне програмування та прогнозування. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 188-195.

246. Малишева Н.Р. Закономірності побудови права Європейського Союзу. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 688-691.

247. Малишева Н.Р. Стандартизація та нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища / Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 214-215.

248. Малишева Н.Р. Состояние и основные тенденции развития международного права окружающей среды. Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К.: ТОВ «Видавництво географічної літератури «Обрії», 2010. С. 12-20.

249. Малишева Н.Р. Актуальні проблеми гармонізації законодавства у сфері екологічної безпеки України із вимогами та принципами міжнародного та європейського права. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 522-547.

250. Малишева Н.Р. Джерела міжнародного права екологічної безпеки. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 527-542.

251. Малишева Н.Р. Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 523-527.

252. Малишева Н.Р. Правове забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. С. 547-574.

253. Малышко Н.И. Государственный контроль за охраной атмосферного воздуха. Киев, 1982. 131 с.

254. Малишко М.І. Екологічне право України: Навч. посіб. К.: Видавничий Дім «Юрид. Книга», 2001. 389 с.

255. Матвійчук А.О. Відшкодування шкоди, завданої порушенням особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище: проблемні питання. Юридична наука. 2014. № 11/2014. С. 25-38.

256. Матузов Н.И. Правовые отношения. Теория государства и права: Курс лекцій / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 2004. С. 525-536.

257. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М.: Юрист, 2004. 512 с.

258. Махмуд Ахмед Алі Аль-Намрі Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва: Автореферат дис...канд. політ. наук: 23.00.02; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2000. 16 с.

259. Медведєва М.О. Історія розвитку проблем міжнародно-правового регулювання біотехнологічної діяльності. Міжнародне право і біотехнології: монографія; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2005. 286 с.

260. Медяник Н.В. Экологическая безопасность в системе экономических интересов субъектов рекреационной сферы: дис...канд. эконом. наук: 08.00.01, 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2003. 182 с.

261. Международная программа «Человек и биосфера» (МАБ), ее задачи и цели. URL: <http://biofile.ru/geo/24158.html>.

262. Международное право охраны окружающей среды. URL: <http://sdamzavas.net/1-40347.html>.

263. Международное право. Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. М., 2005. 544 с.

264. Международное право. Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Г.В. Игнатенко и проф. О.И. Тиунов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 624 с.

265. Митрофанов І.І., Білоус Ю.І. Екологічні злочини: проблеми кримінально-правового захисту: гуманітарна складова стратегії ноосферного розвитку / Біосферно-ноосферні ідеї В.І. Вернадського й еколого-економічні та гуманітарні проблеми розвитку регіонів: XII міжнародна наук.-практ. конф., 28–29 травня 2010 року: тези доповідей. Кременчуцький державний університет імені Михайла Остроградського. Кременчук, 2010. С. 1-4.

266. Москаленко О.В. Правові аспекти декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2013. 190 с.

267. Мотовиловкер Е.Я. Теория регулятивного и охранительного права. Воронеж: Изд-во Воронежского ун.-та, 1990. 136 с.

268. Мулин И.Б. Философско-методологические основы обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. филос. наук, специальность: 09.00.08. Москва, 2004. 138 с.

269. Мунтян В.Л. Правовые проблемы рационального природопользования. Автореферат дис. ... докт. юрид. наук. Харьков, 1975. 49 с.

270. Мусієнко А.Ю. Правове регулювання виробничого екологічного планування, прогнозування та програмування. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1560/>.

271. Мышко Ф.Г. Административно-правовые и организационные проблемы обеспечения экологической безопасности в Российской Федерации: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 12.00.14. Москва, 2004. 361 с.

272. На конференції на Балі з клімату прийнято «дорожню карту». URL: <http://www.newsru.ua/world/15dec2007/bali.html>.

273. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.1991 р. № 1264-XII

зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / За заг. ред. О.М. Шуміла. Х.: «Фактор», 2006. 592 с.

274. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінь Д.С. 2016. 350 с.

275. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році: Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Київ, 2015. 365 с.

276. Недофінансування природоохоронних заходів на «Полімінералі» спричинило небезпечну екологічну ситуацію. URL: <http://dyvys.info/2013/09/18/nedofinansuvannya-pryrodoohoronnyh-zahodiv-na-poliminerali-sprychynylo-nebezpechnu-ekolohichnu-sytuatsiyu-deputaty/>.

277. Новий тлумачний словник української мови / У 3 т. Т. 1. вид. 2-ге, виправл. / Укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ, Вид-во «Аконіт», 2001. Т. 1-3. 926 с.

278. Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: Пер. с нем. / Е.М. Гончарова, Т.Б. Здорик, Н.Ю. Несытова и др. М.: Прогресс, 1999. 608 с.

279. Ольга Мелень. Безпечніше судноплавство та чистіші океани. Вісник екологічної адвокатури. 2002. № 19. С. 20-24.

280. Основы права Европейского Союза. Учебное пособие / под ред. проф. С.Ю. Кашкина. М.: ИНФРА-М., 2002. 137 с.

281. Остап Семерак. Вперше до плану дій Уряду включено пріоритети охорони довкілля. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/ostanni-novini/3660-ostap-semerak-vpershe-do-planu-dij-uryadu-vklyucheno-prioriteti-okhoroni-dovkillya.html>.

282. Отке А.И. Международно-правовые аспекты экологической безопасности стран-участниц СНГ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.10. Москва, 2002. 138 с.

283. Палехов Д.О. Правові засади стратегічної екологічної оцінки. Автореферат дис... канд. юрид. наук зі спеціальності 12.00.06. Київ, НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2009. 16 с.

284. Панов М.І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. Право України. 2014. № 1. С. 50-53.

285. Пантелеева Ю.А. Учетно-аналитическое обеспечение контроля затрат на экологическую безопасность: дис...канд. эконом. наук, специальность: 08.00.12. Самара, 2011. 218 с.

286. Папаян Р.А. Христианские корни современного права. М.: Изд-во НОРМА, 2002. 416 с.

287. Пегарькова Р.Ф. История становления системы экологической безопасности России в 1990-е годы: Дис...канд. истор. наук, специальность: 07.00.02. Воронеж, 2002. 172 с.

288. Перелік діючих регіональних природоохоронних програм і тих, що розробляються в областях у 2015 році. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-protection/Prirodooxoronni_programi/Regionalni_prirodooxoronni_programi/PerelikRegProZa2015_150216.docx.

289. Петров В.В. Объект и предмет правовой охраны природы в СССР. Советское государство и право. Наука. 1976. № 4. С. 58-64.

290. Петров В.В. Становление и развитие эколого-правовых исследований. Правовые проблемы экологии: сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М., 1980. С. 35-79.

291. Петров В.В. Концепция правового механизма управления качеством окружающей природной среды. Правовые проблемы экологии. Сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1980. С. 80-100.

292. Петров В.В. Экология и система советского права. Правовые проблемы экологии. Сборник научно-аналитических обзоров советской и зарубежной литературы. М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1980. С. 17-35.

293. Петров В.В. Экология и право. М.: «Юридическая литература». 1981. 224 с.

294. Петров В.В. Закон Российской Федерации об ответственности за экологические преступления (проект). Вестник Московского университета. Серия 11.Право. 1993. № 4. С. 53-61.

295. Петров В.В. Экологическое право России. Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995. 557 с.

296. Петров В.В. Закон Российской Федерации об охране окружающей природной среды: концепция и механизм реализации. Экологическое право России на рубеже XXI века. М.: Зерцало, 2000. С. 44-61.

297. Петрова Т.В. Проблемы правового обеспечения экономического механизма охраны окружающей среды: Автореферат дис... д.ю.н. Специальность: 12.00.06. М., 2000. 47 с.

298. Петровська М. Стандартизація, метрологія і сертифікація довкілля: навч. посіб.; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. 420 с.

299. Писарев В.Д. Экологическая безопасность как компонент национальной безопасности США. США: экономика, политика, идеология. 1997. № 6. С. 5-16.

300. Платон. Законы. URL: <http://lib.ru/POEEAST/PLATO/zakony.txt>.

301. Позняк Е.В. Правові аспекти здійснення громадської екологічної експертизи в Україні: Автореферат ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ імені Тараса Шевченка. 2005. 19 с.

302. Поленина С.В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права. Правоведение. 1975. № 3. С. 71-79.

303. Поліщук Г.С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006. 18 с.

304. Попов В.К. Метод правового регулювання екологічних відносин. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів /

В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаев та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001. 479 с.

305. Попович А.І. Правове регулювання екологічних податків в умовах європейської інтеграції України: Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2012. 200 с.

306. Последствия гонки разоружения для окружающей среды и другие аспекты экологической безопасности. Ежегодный доклад директора-исполнителя ЮНЕП. Найроби, 1987. 437 с.

307. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. 401 с.

308. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. Х.: Право, 2012. 296 с.

309. Правові засади впровадження в Україні Конвенції про біорізноманіття / Малишева Н.Р., Олещенко В.І., Кузнецова С.В. та ін. / Відп. ред. Н.Р. Малишева. К.: Хімджест, 2003. 176 с.

310. Принцип. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>.

311. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.

312. Проблемы правовой охраны окружающей среды в СССР / Быстров Г.Е., Кичатова О.А., Левченко Г.П., Осипов Н.Т.: под ред. Осипова Н.Т. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. 199 с.

313. Проблемы юридического обеспечения экологической безопасности / [Тер-Акопов А.А., Винокуров А.Ю., Дерешко Б.Ю. и др.]; Под ред. А.А. Тер-Акопова; Междунар. независимый экол.-политол. ун-т. М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. 178 с.

314. Публічний звіт Держекоінспекції України за 2016 рік. URL: http://dei.gov.ua/images/doc/1кв2017/Публічний_звіт_Держекоінспекції_2016_p.doc.

315. Пучинина Т.Г. Основы экологического права: Учебное пособие. Красноярск: Издат. центр Красноярск. гос. ун-та. 1999. 139 с.

316. Режимы ответственности в рамках общего международного права / Справочный документ для семинара Европейской Экономической Комиссии ООН (UNECE) в Будапеште, 21-22 мая 2007 г. 82 с. URL: <http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/documents/2007/teia-wat/Backgroundworkshopcivil%20liabilityFinalR.pdf>.

317. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник, М., 1990. 637 с.

318. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). М.: Журнал «Россия Молодая», 1994. 367 с.

319. Реформування природоохоронної галузі вимагає від екологів більш якісної і результативної роботи: звіт за виявленні правопорушення у галузі екології та накладення адміністративних стягнень за 2015 рік. URL: <http://dei.gov.ua/2012-01-22-11-53-44/2012-01-22-11-47-42/ostanni-novini/2915-reformuvannya-prirodookhoronnoji-galuzi-vimagae-vid-ekologiv-bilsh-yakisnoji-i-rezultativnoji-roboti.html>.

320. Решетник Л.П. Екологічний ризик як ознака джерела підвищеної екологічної небезпеки. Форум права. 2012. № 3. С. 613-618.

321. Решетник Л.П. Правові питання компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян [Текст]: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 156 с.

322. Ржевский Б.Н., Каретников Е.В., Яковлев С.Ю., Драновский М.А. Особенности идентификации, декларирования, экспертизы и страхования опасных производственных объектов ОАО «АПАТИТ». Безопасность труда в промышленности. 2002. № 12. С. 6-8.

323. Ржевська В. С. Право міжнародної безпеки. Курс лекцій. К.: Інститут міжнародних відносин, 2007. 183 с.

324. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 17 листопада 2016 року по цивільній справі № 372/4399/15-ц за об'єднаними

позовами до Товариства з обмеженою відповідальністю «Побутрембудматеріали», Товариства з обмеженою відповідальністю «БРСМ Нафта», Товариства з обмеженою відповідальністю «Укртрансоіл-2009», Товариства з обмеженою відповідальністю «Парком Транс» про відшкодування моральної шкоди. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62789076>.

325. Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования. Киев «НАУКОВА ДУМКА», 1981. 238 с.

326. Романко С.М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний аграрний ун-т України. К., 2008. 19 с.

327. Рудько Г.І. Екологічна безпека природних геосистем (наукові та методичні основи); Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2001. 360 с.

328. Русаков М.И. Экологическая безопасность современной России: общеправовой анализ: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Нижний Новгород, 2006. 204 с.

329. Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: http://pidruchniki.ws/12080623/tovarovnavstvo/osnovna_terminologiya_standartizatsiyi

330. Самойленко Ю.І. Форми громадської участі в екологічному управлінні. Екологічна безпека. № 4/2015. С. 154-157.

331. Самусенко Л.А. Защита населения и объектов от чрезвычайных ситуаций; Белорусский государственный университет. Минск: Право и экономика, 2016. 110 с.

332. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленной и иных видов деятельности. М.: Ось-89, 1998. 224 с.

333. Серов Г.П. Экологическая безопасность населения и территорий Российской Федерации (Правовые основы, экологическое страхование, экологический аудит). Учебное пособие. М.: Издательский центр «Анкил», 1998. 207 с.

334. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении военно-оборонной деятельности РФ: Дис...докт. юрид. наук, специальность: 20.02.03. Москва, 1999. 429 с.
335. Ситніченко О.М. Правове становище органів управління у царині екології. Екологічне право України: Загальна частина: навч. посіб.; за ред. В.І. Курила / В.В. Курзова, А.І. Берлач, В.І. Курило та ін. К.: Алерта, 2015. 620 с.
336. Сіряк В.І. Правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Національний аграрний університет України. К., 2008. 19 с.
337. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник/ Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
338. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2013. 524 с.
339. Скирбекк Гуннар, Гилье Нилс. История философии: Аристотель и экология. URL: http://philosophica.ru/history_philo/26.htm.
340. Скребець В.О. Особливості екологічної свідомості в умовах наслідків техногенної катастрофи: дис...д.-ра психол. наук: 19.00.01; Чернігівський обласний ін.-т післядипломної педагогічної освіти. Чернігів, 2006. 441 с.
341. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: Підручник. К.: Знання, 2011. 423 с.
342. Словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / рук. авт. кол. Н. И. Панов. Харьков, 1997. 180 с.
343. Словник синонімів української мови: У 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.. К.: Наук. Думка, 1999-2000. Т. 1. 1040 с., Т. 2. 960 с.
344. Словник української мови / [упорядник Б. Грінченко]: У 4 т. К.: Наук. думка, 1997. Т. 4. 596 с.
345. Современная теория эволюции. Кратко – учение Ламарка. URL: <http://www.avifarm.ru/page.php?al=pvidoobrazovanije>.

346. Справа «Гримковська проти України», 21.07.2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_729.

347. Справа «Дземюк проти України», 04.09.2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a51.

348. Справа «Дубецька та інші проти України», 10.02.2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_689.

349. Становлення та розвиток екологічної безпеки. Екологічна безпека: Підручник / В.М. Шмандій, М.О. Клименко, Ю.С. Голік, А.М. Прищеп, В.С. Бахарев, О.В. Харламова. Херсон: Олді-плюс, 2013. С. 16-17.

350. Стратегічна екологічна оцінка: Посібник / Розбудова спроможності до економічно обґрунтованого планування розвитку областей і міст України: проект міжнародної технічної допомоги. URL: http://www.ebed.org.ua/sites/expertise.one2action.com/files/posibnyk_sea.pdf.

351. Струтинська-Струк Л.В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: 1999. 18 с.

352. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища. Розділ XXI підручника Екологічне право. За ред. проф. Гетьмана А.П. Харків, Право. 2013. С. 398-410.

353. Сурілова О.О. Право на чисте і здорове навколишнє середовище в системі основних прав людини. Актуальні проблеми держави і права. 2007. № 36. С. 461-464.

354. Сушик О.В. Правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 20 с.

355. Суярко М. Аксіологічні та теологічні аспекти права екологічної безпеки та проблеми його ефективності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2008. Вип. 79. С. 19-22.

356. Тарасова В.В., Малиновський А.С., Рибак М.Ф. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище: Навчальний посібник. К.: Ніка-Центр, 2007. 276 с.

357. Теория катастроф в книге Ж. Бюффона «Эпохи природы» (1778). URL: <http://oplib.ru/random/view/16255>.

358. Теория Мальтуса кратко. Мальтус и его теория народонаселения. URL: <http://fb.ru/article/220926/teoriya-maltusa-kratko-maltus-i-ego-teoriya-narodonaseleniya>.

359. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

360. Тимошенко А.С. Глобальная экологическая безопасность – международно-правовой аспект. Советское государство и право. 1989. № 1. С. 84-91.

361. Тимошенко А.С. Международный контрольный механизм в системе экологической безопасности. Советское государство и право. 1992. № 12. С. 93-99.

362. Титова Н.И. Материальная ответственность работников сельскохозяйственных предприятий. М.: Юрид. литература, 1978. 152 с.

363. Титова Н.И. Советское сельскохозяйственное право: диалектика развития. Развитие аграрно-правовых наук / Отв. ред. М.И. Козырь. М.: АН СССР: Ин-т гос. и права, 1980. С. 95-102.

364. Тихомирова Л.А. Конституционные основы разграничения предметов ведения и полномочий Российской Федерации и ее субъектов в области охраны окружающей среды: научно-практическое исследование. Справочная правовая система «КонсультантПлюс», 2010. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CMB;n=16672#0>.

365. Томас Мор. Утопия. URL: <http://lib.ru/INOOLD/MOR/utopia.txt>.

366. Тора. Пятикнижие Моисеево. URL: <http://toldot.ru/limud/library/humash/bereshit/bereshit/>.

367. Третяк Т.О. Реалізація права на екологічну безпеку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2011. 16 с.

368. Третяк Т.О. Критерії права на екологічну безпеку. Право і громадське суспільство. 2014. № 4. С. 102-115.

369. Україна ініціює створення Екологічної Конституції Землі. URL: <http://health.unian.ua/country/665607-ukrajina-initsiyue-stvorennuya-ekologichnoji-konstitutsiji-zemli.html>;

370. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Устойчивое развитие и безопасность: Учебное пособие / за ред. А. Д. Урсул. Москва, 2014. 515 с.

371. Усенков А.В. Эпизоотическая и экологическая безопасность продовольственного рынка – основа реализации государственной целевой программы «Защита прав потребителей»: Дис...докт. ветерин. наук, специальность: 16.00.03, 03.00.19. Нижний Новгород, 2005. 352 с.

372. Фабер И.Е. К вопросу об объективном в праве. Правоведение. 1971. № 5. С. 102-105.

373. Фаршатов, И.А. Производные правоотношения. Государство и право. 1998. № 2. С. 26-28.

374. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: Пер. с нем. М.: Прогрес, 1973. Т. 4. 855 с.

375. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2000. 211 с.

376. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику: Автореферат...канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 18 с.

377. Хилько М.І. Екологічна політика: зміст, структура, реалізація (соціально-філософський аспект): дис...д-ра філос. наук: 09.00.03; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К., 2001. 448 с.

378. Химическое и бактериологическое (биологическое) оружие и последствия его возможного применения. Доклад Генерального Секретаря ООН. Нью-Йорк, 1969.

379. Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. Право України. 2002. № 11. С. 44-47.

380. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т.1 Загальна частина. 696 с.

381. Чаусова Л.Л. Принципи екологічного права: Автореферат дис... канд. юрид. наук зі спеціальності: 12.00.06. Харків, 1998. 14 с.

382. Чекавська Я.О. Правові засади впровадження в Україні систем екологічного менеджменту: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2016. 204 с.

383. Через недофінансування екологія Азово-Чорноморського узбережжя погіршується. URL: http://www.ukrpryroda.org/2013/02/blog-post_9373.html.

384. Чижов П.Г. Философия и экологические проблемы. Вызовы современности и философия / Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет. Под общ. ред. И.И. Ивановой. Бишкек, 2004. С. 97-102.

385. Шаповал М. І. Менеджмент якості: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Знання, 2006. 471 с.

386. Шараєвська Т.А. Правове регулювання захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 19 с.

387. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка, 1989. 206 с.

388. Шемшученко Ю.С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. Государство и право. 1993. № 10. С. 120-125.

389. Шемшученко Ю.С. Экологический кодекс Украины в системе соответствующей отрасли законодательства. Состояние и перспективы развития аграрного права: материалы Междунар. науч.-теорет. конф. (г. Киев, 26-27 мая 2005 г.) / под ред. В.М. Ермоленко, В.И. Курило. К.: Магистр-XXI столетие, 2005. С. 5-9.

390. Шемшученко Ю.С. Сучасні проблеми систематизації екологічного законодавства України. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: Збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). К.: ВГЛ «Обрії», 2011. С. 5-8.

391. Шеяфетдинова Н.А. Православие в механизме обеспечения экологической безопасности: Дис...канд. юрид. наук, специальность: 12.00.01. Москва, 2003. 248 с.

392. Шишко А.А. Взаимосвязь международного права и внутреннего права в области охраны окружающей среды. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. Киев, 1992. С. 116-162.

393. Шишко А.А. Предупреждение трансграничного загрязнения (международно-правовые проблемы). Киев, 1990. 100 с.

394. Шкала Л.В. Зміни мінерального балансу крові та імунні порушення при гастродуоденальних захворюваннях під впливом екологічно несприятливих факторів і способ їх реалізації: дис...д.-ра мед. наук: 14.01.02; Луганський держ. медичний ун-т. Луганськ, 2002. 279 с.

395. Шкіца Л.Є. Екологічна безпека гірничопромислових комплексів західного регіону України: дис. ... д.-ра техн. наук: 21.06.01; Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2006. 378 с.

396. Шмандій В.М. Управління екологічною безпекою на регіональному рівні (теоретичні та практичні аспекти): дис. ... докт. техн. наук: 21.06.01. Харків, 2003. 356 с.

397. Шомпол О.А. Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань: Автореферат дис...канд.

юрид. наук: 12.00.06; Київський університет імені Тараса Шевченка. К.: 2013. 18 с.

398. Шоха Т.П. Правове регулювання екологічного страхування в Україні: Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 180 с.

399. Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект: учеб. пособие / В. И. Данилов-Данильян, М. Ч. Залиханов, К. С. Лосев. Изд. 2-е, дораб. М. : МППА–БИМПА, 2007. 288 с.

400. Экологические проблемы морской отрасли Украины и основные направления их решения: Доклад первого заместителя Госфлотинспекции Украины Работнева В.Г. на научно-практическом семинаре «Судоремонт в Украине. перспективы развития», г. Николаев. 6-7 декабря 2001 г. URL: <http://www.globallast.od.ua/uploads/docs/39.doc>.

401. Экологическое право Украины: Учебное пособие. Отв. ред. Гетьман А.П., Шульга М.В. Х.: ООО «Одиссей», 2007. 464 с.

402. Экология: учеб. пособ. / под общей ред. С.А. Боголюбова. М.: Знание, 1999. 288 с.

403. Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні: Автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2008. 19 с.

404. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

405. Яблоков А.В. Экологическая информация и секретность: как преодолеть противоречия? Зеленый мир. 1996. № 23. С. 4-5.

406. Ярчак В. Про екологічний ризик джерел підвищеної екологічної небезпеки. Вісник Львів. Ун-ту. Серія юрид. 2009. Вип. 48. С. 209-215.

407. Ярчак В.В. Правове регулювання запобігання негативного впливу на довкілля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки: Автореф. дис...канд.. юрид. наук: 12.00.06. Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 18 с.

408. Ярыгин Г.О. Проблемы экологической безопасности в политике США, Канады и Европейского Союза: дис...канд. полит. наук, специальность: 23.00.04. Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2007. 180 с.

409. Baechler Gunther. Violence through Environmental Discrimination: Causes, Rwanda Arena and Conflict Model. Dordrecht. 1999. P. 235-236.

410. Case of Budayeva and Others v. Russia, 20.03.2008, URL: <http://hudok.echr.coe.int/eng?i=001-117225>.

411. Case of Özel and Others v. Turkey, 17.11.2015, URL: <http://hudok.echr.coe.int/eng?i=003-5224921-6478918>.

412. Doyle, Allister; Lewis, Barbara (12 December 2015). World seals landmark climate accord, marking turn from fossil fuels. Reuters. Thomson Reuters. Цитовано 12 December 2015.

413. Environmental change and international law: New challenges and dimensions / Ed. by E. Brown Weiss. Tokyo: The United Nations University Press, 1992, URL: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee00.htm>.

414. Environmental Management and Governance: Intergovernmental Approaches to Hazards and Sustainability. Peter J. May, Raymond J. Burby, Neil J. Ericksen, John W. Handmer, Jennifer E. Dixon, Sarah Michaels and D. Ingle Smith.- London & New York, 1996.

415. Eugen Strautiu Theories of environmental security in western democracies // URL: search.proquest.com/technologycollection/docview/1269694089/fulltextPDF/4C74846CBEE34C10PQ/53?accountid=174530.

416. European Union. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community. Official Journal of the European Communities. 29.12.2006. C 321 E. P. 1-331.

417. Homer-Dixon T. Environment, Scarcity and Violence. Princeton. 1999.

418. Homer-Dixon T. Environmental Security and Mass Violence. The Geopolitics Reader / Ed. by O'Tuathail G., Dalby S., Routledge. London 1998. P. 204-211.

419. Homer-Dixon T. On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict. *International Security*. Fall 1991. Issue 16, no. 2. P. 76-116.

420. IV національне повідомлення України по питаннях зміни клімату / Міністерство екології і природних ресурсів України, Державна служба України по надзвичайним ситуаціям, Національна академія наук України, Український гідрометеорологічний інститут. Київ, 2013. 342 с.

421. Karen Hulme *Environmental Security: Implications for International Law*. URL:

search.proquest.com/technologycollection/docview/1563228758/fulltextPDF/4C74846CBEE34C10PQ/152?accountid=174530.

422. Kofi A. Annan. Secretary-general of the United Nations. *We the peoples: the role of the United Nations in the XXI st. Century* United Nations. 2000.

423. Maria Vagasi. Integration of the sustainability concept into strategy and marketing. *Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci.* 2004. Vol. 48. № 2. P. 245-260.

424. Meadows, Donella H. Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen, Behrens William W. *Limits to Growth*. 1972, New York: New American Library.

425. *Recombinant DNA Safety Considerations: safety considerations for industrial, agricultural and environmental applications of organisms derived by recombinant DNA techniques*, 1986. Paris: OECD, 1986. 74 p.

426. *The Greening of Sovereignty in World Politics* / Ed. by Litfin Karen. Cambridge, 1998.

427. *The world environment 1972–1992*. London: Chapman and Hall, 1992. 884 p.

428. Treaty establishing the European Atomic Energy Community (EurAtom), Brussels, 25 March 1957. Brussels, 1957. 176 p.

429. Treaty establishing the European Coal and Steel Community and Annexes I-III, Paris, 18 April 1951 (Draft English Text). Paris, 1951. 303 p.

Нормативно-правові акти:

Міжнародні нормативно-правові акти:

1. Договір про Шпіцберген від 9 лютого 1920 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_112.
2. Протокол о запрещении применения на войне удушающих, ядовитых или других подобных газов и бактериологических средств от 17 июня 1925 г. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_198.
3. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Офіційний вісник України. 2004. № 40. Ст. 2667.
4. Статут Міжнародного Суду ООН від 26 червня 1945 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/card6#Public.
5. Договор об учреждении Европейского объединения угля и стали от 18 апреля 1951 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_026.
6. Міжнародна конвенція про запобігання забруднення моря нафтою від 12 травня 1954 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901884234>.
7. Договор об учреждении европейского сообщества по атомной энергии от 25 марта 1957 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_027.
8. Договір про застосування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
9. Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів від 30 вересня 1957 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_217.
10. Договір про Антарктиду від 1 грудня 1959 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_224.
11. Конвенція про захист працівників від іонізуючої радіації № 115 від 22 червня 1960 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_116.
12. Конвенція про відповідальність перед третьою стороною у галузі атомної енергії від 29.07.1960 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_006.

13. Міжнародна конвенція про відповідальність операторів ядерних суден від 25 травня 1962 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_241.

14. Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21.05.1963 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_006.

15. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою від 5 серпня 1963 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_376.

16. Міжнародний кодекс морського перевезення небезпечних вантажів від 27 вересня 1965 р. URL: <http://sea-library.ru/imdg-code.html>.

17. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла від 27 січня 1967 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_480.

18. Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці від 14 лютого 1967 року. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/tlatelolko.pdf.

19. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_098.

20. Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених в космічний простір від 22 квітня 1968 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_483.

21. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118.

22. Международная конвенция относительно вмешательства в открытом море в случаях аварий, приводящих к загрязнению нефтью от 29 ноября 1969 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_049.

23. Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою від 29 листопада 1969 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_806.

24. Вопрос о химическом и бактериологическом (биологическом) оружии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 2603 (XXIV) от 16 декабря 1969 г.

URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/258/65/IMG/NR025865.pdf?OpenElement>.

25. Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від 11 лютого 1971 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/995_385.

26. Угода про заходи по зменшенню небезпеки виникнення ядерної війни від 30 вересня 1971 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901764297>.

27. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 листопада 1971 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_126.

28. Конвенція про цивільну відповідальність в галузі морських перевезень ядерних матеріалів від 17 грудня 1971 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_125.

29. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml

30. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами від 29 березня 1972 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_126.

31. Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16 червня 1972 року. Действующее международное право. Т. 3. М.: Московский независимый институт международного права, 1997. С. 682–687.

32. Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросом отходов и других материалов от 13 ноября 1972 г. Сб. действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. М., 1978. Вып. (V).

33. Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про запобігання ядерної війни від 22 червня 1973 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901865688>.

34. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден від 2 листопада 1973 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 2004. № 4 (книга 1). Ст. 832.

35. Міжнародна конвенція про охорону людського життя на морі від 1 листопада 1974 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_251.

36. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 14 січня 1975 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_253.

37. Конвенція про захист Середземного моря від забруднення від 16 лютого 1976 р. Матеріали по морському праву и международному мореплаванию. М.: Транспорт, 1980 год.

38. Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 18.05.1977 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

39. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

40. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу від 26 жовтня 1979 р. Ведомости Верховного Совета СССР. 1987. № 18. Ст. 239.

41. Протокол о борьбе с подкислением, эвтрофикацией и приземным слоем озона к Конвенции о загрязнении воздуха на большие расстояния 1979. ООН. 74 с.

42. Конвенция о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 13.11.1979 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_223.

43. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах від 18 грудня 1979 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_482.

44. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення від 9 травня 1980 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_291.

45. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних

ушкоджень або мають не вибірково дію від 10 жовтня 1980 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_266.

46. Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають не вибірково дію від 10 жовтня 1980 р. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-ccw-protocol3-101080.htm>.

47. Всемирная хартия природы от 1 января 1982 г. Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2. М., 1996.

48. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

49. Принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_497.

50. О сотрудничестве по борьбе с загрязнением Северного моря нефтью и другими вредными веществами: Боннское соглашение от 13 сентября 1983 г. URL: <http://russia.bestpravo.ru/fed1991/data03/tex14518.htm>.

51. Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, що стосується довгострокового фінансування Спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів повітря на великі відстані в Європі від 28 вересня 1984 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c50.

52. Віденська конвенція про охорону озонового шару від 22 березня 1985 р. Офіційний вісник України. 2005. № 21. Ст. 1179.

53. Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків принаймні на 30 відсотків від 08.07.1985 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_091.

54. Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга) 1985 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/nuclear_free_pacific.pdf.

55. Єдиний європейський акт від 17 лютого 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_028.

56. Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації від 26 вересня 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_027.

57. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію від 26 вересня 1986 р. «Охрана окружающей среды. Международные правовые акты. Справочник», Санкт-Петербург, 1994 год, стр. 17.

58. Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі з космосу: Резолюція 41/65 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_596.

59. Міжнародна екологічна безпека: проект резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 30 жовтня 1987 року // UN Doc. A/C.2/42/L.34. 1987. 30 oct.

60. Про всеосяжну систему міжнародного миру і безпеки: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/42/93 від 7 грудня 1987 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/517/83/IMG/NR051783.pdf?OpenElement>.

61. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про ліквідацію їх ракет середньої і меншої дальності від 8 грудня 1987 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_021.

62. Протокол про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 31.10.1988 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_139.

63. Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства: резолюція A/RES/43/53 Генеральної Асамблеї ООН від 6

грудня 1988 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/534/94/IMG/NR053494.pdf?OpenElement>.

64. Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, спричинену при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом від 10 жовтня 1989 р. Международное частное право. Сборник документов. М.: БЕК, 1997. С. 387-400.

65. Охорона глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства: резолюція A/RES/44/207 Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 1989 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/554/48/IMG/NR055448.pdf?OpenElement>.

66. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом від 29 червня 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_215.

67. Міжнародна конвенція по забезпеченню готовності на випадок забруднення нафтою і боротьбі з ним від 30 листопада 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_366.

68. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_272.

69. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_050.

70. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

71. Конвенция по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер от 17 марта 1992 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_273.

72. Конвенция о трансграничном воздействии промышленных аварий, Хельсинки, 17 марта 1992 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_262.

73. Конвенція про захист морського середовища Балтійського моря від 9 квітня 1992 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987_009.

74. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21 квітня 1992 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065.

75. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044.

76. Конвенция о биологическом разнообразии от 5 июня 1992 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml.

77. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_455.

78. Принципы лесоводства (Не имеющее обязательной силы заявление с изложением принципов для глобального консенсуса в отношении рационального использования, сохранения и устойчивого развития всех видов лесов). Приняты Конференцией ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_345.

79. О принципах экологической безопасности в государствах содружества: Рекомендательный законодательный акт: постановление Межпарламентской Ассамблеи государств участников Содружества Независимых Государств г. Санкт-Петербург 29 декабря 1992 г. URL: <http://www.terralegis.org/terra/act/c346.html>.

80. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_182/print1478764818941272.

81. Convention on civil liability for damage resulting from activities dangerous to the environment. Lugano, 21.06.1993 // European Treaty Series / 150. – 1993.

82. Договір між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25 жовтня 1993 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_007.

83. ІКАО. Міжнародні стандарти та рекомендована практика, «Охорона навколишнього середовища». Додаток 16 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію, т. I, «Авіаційний шум» та т. II, «Емісія авіаційних двигунів». 3 вид., 1993. (Стандарт ІКАО).

84. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

85. Протокол к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния относительно дальнейшего сокращения выбросов серы от 14.06.1994 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_802.

86. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці від 17 червня 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_120/page.

87. Конвенція про ядерну безпеку від 17 червня 1994 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_023.

88. Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення ваhti від 7 липня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_707.

89. Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії від 15 грудня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_255.

90. Технические инструкции по безопасной перевозке опасных грузов по воздуху: ІКАО. Doc. 9284 AN/905. Утверждено Генеральным Секретарем и опубликовано с его санкции. Монреаль, Издание третье. 1995.

91. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають не вибірккову дію. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_310.

92. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24 вересня 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_372.

93. Об'єднана конвенція про безпеку відпрацьованого ядерного палива та безпеку радіоактивних відходів від 5 вересня 1997 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_335.

94. Конвенція про додаткову компенсацію за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/951_010.

95. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_801.

96. Протокол по тяжелым металлам к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 24 июня 1998 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heavy.shtml.

97. Протокол по стойким органическим загрязнителям к Конвенции 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния от 24 июня 1998 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c75.

98. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015.

99. Протокол про відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення від 10 грудня 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_793.

100. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття від 29 січня 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_935.

101. Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами від 26 травня 2000 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_169.

102. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договір про заснування Європейських Співтовариств та

деяких пов'язаних з ними актів від 26 лютого 2001 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_261.

103. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі від 22 травня 2001 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07.

104. Конвенція про контроль за шкідливими протиобростаючими системами на суднах від 5 жовтня 2001 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_051.

105. Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14 червня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 50. Стор. 2084.

106. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию. Принята на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию (Йоханнесбург, Южная Африка, 26 августа 4 сентября 2002 г.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml.

107. Резолюция 2 План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию, принятая на ее 17-м пленарном заседании 4 сентября 2002 г. URL: www.un.org/russian/conferen/.../plan_wssd.pdf

108. Протокол про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води до Конвенції 1992 року з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер і до Конвенції 1992 року про транскордонний вплив промислових аварій від 01.05.2003 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2204.0>.

109. Протокол по стратегической экологической оценке к Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте от 21 мая 2003 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_b99.

110. Загрози міжнародному миру і безпеці: резолюція Ради Безпеки ООН S/RES/1625 (2005) від 14 вересня 2005 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/510/66/PDF/N0551066.pdf?OpenElement>.

111. Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/1 від 16 вересня 2005 р. URL:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/62/PDF/N0548762.pdf?OpenElement>.

112. Правила безпечного перевезення радіоактивних матеріалів. Видання 2005 р. Серія норм безпеки № TS-R-1. МАГАТЕ. Regulations for the Safe Transport of Radioactive Material. 2005 Edition. Safety Standards Series N TS-R-1. IAEA.

113. Міжнародна угода з тропічної деревини від 27 січня 2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_f67.

114. Найробінська Міжнародна конвенція про видалення затонулих суден від 18 травня 2007 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU07204.html.

115. Нагойский протокол регулирования доступа к генетическим ресурсам и совместного использования выгод от 29.10.2010 г. URL: www.un.org/ru/.../decl.../nagoya_protocol.pdf.

116. Нагойско-Куала-Лумпурский дополнительный протокол об ответственности и возмещении к Картахенскому протоколу по биобезопасности. ООН. Секретариат Конвенции о биоразнообразии. Монреаль. 2011. 16 с.

117. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

118. Резолюція 62/195, прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН: Доклад Совета управляющих Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде о работе его двадцать четвертой сессии. Док. ООН A/Res/62/195.

119. Рио+20. Конференция ООН по устойчивому развитию. Будущее, которого мы хотим. Док. ООН. A/CONF. 216/ L.1. URL: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf

Нормативні акти ЄС:

1. Директива Ради 70/15/ЄЕС від 6 лютого 1970 р. щодо наближення законів держав-членів, що стосуються допустимого рівня звуку і вихлопної системи транспортних засобів. OJ L 42, 23.2.1970, р.1.
2. Директива 70/157/ЄЕС щодо узгодження законів держав-членів про допустимий звуковий рівень і вихлопну систему автомашин. OJ L. 042, 23.02.1970, р. 16.
3. Директива 70/220/ЄЕС від 20 березня 1970 р. про зближення законодавств держав-членів ЄС, яка стосується заходів, що вживаються проти забруднення повітря вихлопними газами автотранспортних засобів, обладнаних двигунами з нагнітаючим запалюванням. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_294.
4. Environment Action Programme. OJ L 112, 20.12.1973.
5. Директива Ради 73/404/ЄЕС про узгодження законів держав-членів про миючі засоби. OJ L 347, 17.12.1973, р. 51- 52 зі зм.: OJ L 109, 22.04.1982, р.1; OJ L 080, 25.03.1986, р. 51; OJ L 001, 03.01.1994, р. 263.
6. Директива 76/769/ЄЕС про погодження законів й адміністративних заходів країн Співтовариства про обмеження маркетингу й використання деяких небезпечних речовин і препаратів. OJ L 262, 27.09.1976, р. 201-203 зі зм. OJ L 197, 03.08.1979, р. 37-38.
7. Council Directive 79/831/EEC of 18 September 1979 amending Directive 67/548/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions relating to the classification, packaging and labelling of dangerous substances. OJ L 259, 15. 10. 1979.
8. Директива Ради 80/56/ЄЕС щодо зменшення шумових впливів від надзвукових літаків від 20 грудня 1979 р. OJ L 018, 24.01.1980, р. 26.
9. Директива Ради 82/806/ЄЕС про внесення змін до Директиви 76/769/ЄЕС в частині встановлення граничних концентрацій бензолу у виробках. OJ L 339, 01.12.1982, р. 55-56.

10. Council Directive 82/501/EEC of 24 June 1982 on the major-accident hazards of certain industrial activities. OJ L 230. 05.08.1982. 1 p.
11. Council Directive 82/828/EEC of 3 December 1982 amending (PCT) Directive 76/769/EEC. OJ L 350 10.12.1982.
12. Council Directive 83/264/EEC of 16 May 1983 amending Council Directive 76/769/EEC. OJ L 147 06.06.1983.
13. Commission Decision 85/71/EEC of 21 December 1984 concerning the list of chemical substances notified pursuant to Council Directive 67/548/EEC. OJ L 030 02.02.1985.
14. Директива 85/337/ЄЕС від 27 червня 1985 р. про оцінку впливу на навколишнє середовище. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=52751.
15. Директива Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 року про охорону навколишнього середовища, і, зокрема ґрунту, при використанні осаду стічних вод у сільському господарстві. OJ L 181, 4.7. 1986, С. 6.
16. Директива 86/594/ЄЕС від 1 грудня 1986 р. про шум, який створюють побутові прилади. OJ L 344, 6.12.1986, р. 24.
17. Council Directive 87/18/EEC of 18 December 1986 on the harmonization of laws, regulations and administrative provisions relating to the application of the principles of good laboratory practice and the verification of their applications for tests on chemical substances. OJ L 15, 17. 1. 1987.
18. 4th Environmental Action Programme 1987-1992. OJ C 328 07.12.1987.
19. Директива Ради 88/379/ЄЕС про зближення законів, інструкцій і адміністративних заходів держав-членів з класифікації, пакуванню й маркуванню небезпечних складів. OJ L 187, 16. 7. 1988, р. 14.
20. Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. OJ L 183, 29. 6. 1989.
21. Директива Ради 89/629/ЄЕС щодо зменшення шумових впливів. OJ L 363, 13.12.1989, р. 27-28.

22. Регламент Ради (ЄЕС) 1210/90 від 7 травня 1990 р. щодо заснування Європейського бюро захисту природного середовища (ЄЕА) та Європейської мережі інформування та спостереження за станом довкілля. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_918.

23. Директива Ради 91/157/ЄЕС щодо зближення законів держав-членів про батареї і акумулятори, що містять деякі небезпечні речовини. OJ L 078, 26.03.1991.

24. Директива 91/271/ЄЕС щодо очистки міських стічних вод від 21 травня 1991 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_911.

25. Директива 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення. URL: file://C:/Users/oleh/Downloads/Dir_91_676.pdf.

26. Директива 91/692/ЄЕС від 31 грудня 1991 р. про стандартизацію і раціоналізацію звітів щодо імплементації директив у сфері навколишнього середовища. OB L 377, 31.12.1991, р. 48.

27. Директива Ради 92/14/ЄЕС щодо зменшення шумових викидів від надзвукових літаків від 2 березня 1992 р. OJ L 043, 24.03.1992, р. 0021-0025.

28. Commission Directive 93/67/EEC of 20 July 1993 laying down the principles for assessment of risks to man and the environment of substances notified in accordance with Council Directive 67/548/EEC. OJ L 227, 08.09.1993.

29. Council Regulation (EEC) 793/93 of 23 March 1993 on the evaluation and control of the risks of existing chemicals. OJ L 84, 5/4/1993, р. 1.

30. Рішення Ради 94/69/ЄС від 15 грудня 1993 р. про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. OJ L 33, 07.02.1994, 11 р.

31. Директива Ради 82/242/ЄЕС про зближення законів країн Співтовариства про методи випробування біодеградуючих мийних елементів. OJ L 001, 03.01.1994, р. 263.

32. Council Directive 82/176/EEC of 22 March 1982 on limit values and quality objectives for mercury discharges by the chlor-alkali electrolysis industry. OJ L 001, 03.01.1994.

33. Commission Regulation (EC) 1488/94 of 28 June 1994 Laying down the principles for the assessment of risks to man and the environment of existing substances in accordance with Council Regulation (EEC) No 793/93. OJ L 161, 29/06/1994.

34. Директива 94/63/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 грудня 1994 р. щодо контролю викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій. OJ L 365, 31.12.1994, р. 0024-0033.

35. Директива Європейського Парламенту і Ради 94/62/ЄС від 20 грудня 1994 року про упаковку та відходи упаковки. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b05.

36. Рішення Комісії 95/365/ЄС про встановлення екологічних критеріїв для присвоєння мийним засобам еко-ярлика Співтовариства. OJ L 217, 13. 9. 1995, р. 14.

37. Директива Ради 96/59/ЄС від 16 вересня 1996 року про видалення поліхлорбіфенілів та поліхлортетрафенілів (РСВ/РСТ). OJ L 243/31, 24.9.1996.

38. Директива 96/61/ЄС про всеохоплююче запобігання і контроль за забрудненнями від 24 вересня 1996 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_497.

39. Директива Ради 96/62/ЄС від 27 вересня 1996 р. щодо оцінки та контролю навколишньої атмосфери. OJ L 296, 21/11/1996, р. 0055-0063.

40. Директива Ради 96/82/ЄС від 9 грудня 1996 року про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами. OJ L 10, 14.1.1997, р. 13.

41. Директива 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною від 3 листопада 1998 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_963.

42. Директива Ради 1999/30/ЄС від 22 квітня 1999 р. щодо граничних величин двоокису сірки, двоокису азоту, окисів азоту, твердих часток та свинцю в атмосферному повітрі. OJ L 163, 29.06.1999 р.

43. Commission Directive 1999/77/EC of 26 July 1999 adapting to technical progress Annex I to Council Directive 76/769/EEC. OJ L 207, 06.08.1999.

44. Директива 1999/13/ЄС про обмеження викидів летючих органічних сполук, що утворюються в результаті використання органічних розчинників у окремих видах діяльності та установках від 11 березня 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_923.

45. Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про полігони захоронення відходів. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_925.

46. Директива Ради 99/32/ЄС від 26 квітня 1999 р. про скорочення вмісту сірки в деяких видах пального та зміну Директиви № 93/12/ЄЕС. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_909.

47. Директива 2000/14/ЄС від 8 травня 2000 р. про шум не стаціонарного обладнання. URL: http://www.icqc.eu/ru/directive_2000_14_EC.php.

48. Директива 2000/25/ЄС Європейського парламенту та ради від 22 травня 2000 року про дії, які необхідно вжити проти викидів газоподібних та пилових забруднюючих речовин з двигунів, які встановлені на сільськогосподарських та лісогосподарських тракторах. OJ L 173, 12.7.2000, р. 1.

49. Регламент Ради ЄС від 17 липня 2000 р. № 1655/2000 щодо фінансових інструментів для навколишнього середовища. OJ L 114, 24.4.2001, р. 1.

50. Директива 2000/53/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 18 вересня 2000 року про автомобілі, що відслужили свій термін. OJ L 269, 21.10.2000, р. 34.

51. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 р. про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_962.

52. Директива 2000/69/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 листопада 2000 р. щодо граничних величин бензолу та окису вуглецю в атмосферному повітрі. URL: <http://www.derzhreestr.gov.ua/45875>.

53. Директива 2001/80/ЄС від 23 жовтня 2001 р. про обмеження викидів деяких забруднюючих повітря речовин від великих установок згорання. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_913.

54. Директива 2001/81/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23 жовтня 2001 р. щодо державних граничних норм для певних забруднювачів атмосфери. URL: <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/01/checked-dir-2001-81-ua.pdf>.

55. Директива 2001/42/ЄС від 27 червня 2001 р. про оцінку впливу на стан навколишнього природного середовища окремих проектів та програм. URL: http://www.adhdportal.com/book_2170_chapter_31_DIREKTIVA_2001/42/S.html.

56. Директива 2002/3/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 лютого 2002 р. щодо озону в атмосферному повітрі. URL: <http://nadoest.com/direktiva-20023уес-уевропейского-парламенту-та-ради-вид-12-ly>.

57. Рішення № 466/2002/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 1 березня 2002 р. про Програму дій Співтовариства з підтримки неурядових організацій, що діють у сфері захисту навколишнього природного середовища. URL: http://old.europe.bg/upload/docs/06_CONF_BG_48_02_ADD20_BG.pdf.

58. Рішення Ради 2002/358/ЄС від 25 квітня 2002 р. про ухвалення, від імені Європейських Співтовариств Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо зміни кліматичних умов та спільного виконання зобов'язань. OJ L 130, 15.5.2002, 1 р.

59. Директива 2002/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 червня 2002 р. про оцінювання і управління шумом навколишнього природного середовища. OB L 189, 18.7.2002, р. 12.

60. Решение № 1600/2002/ЕС Европейского Парламента и Совета о шестой программе действий сообщества в области окружающей среды от 22 июля 2002 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_861.

61. Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/30/ЄС про правила і процедури з обмеження діяльності, пов'язаної з шумом в аеропортах Співтовариства. OJ, 2002 L 85/40.

62. Директива 2003/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 березня 2003 р. щодо внесення змін до Директиви 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива. URL: derzhreestr.gov.ua/file/31063.

63. Директива 2003/35/ЄС від 26 травня 2003 р. щодо участі громадськості у розробці планів та програм екологічного спрямування, яка доповнює в частині, що стосується громадської участі та доступу до засобів судового захисту, Директиви Ради 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/32704894/>.

64. Регламент (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 року про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів. URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=67423.

65. Регламент (ЄС) № 1829/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 року про генетично модифіковані продукти харчування і корми. URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/1829-2003.pdf>

66. Регламент (ЄС) № 1830/2003 Європейського Парламенту і Ради від 22 вересня 2003 року стосовно обігу та маркування генетично модифікованих організмів та переміщення продовольчих та харчових продуктів, виготовлених з генетично модифікованих організмів та внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС. OJ L 268/24, 18.10.2003.

67. Директива 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 жовтня 2003 р. про встановлення схеми дозволеного викиду парникового газу в межах Співтовариства та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС. URL: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l28012.htm>.

68. Рішення Європейського Парламенту та Ради 280/2004/ЄС від 11 лютого 2004 р. про механізм моніторингу викиду парникового газу у Співтоваристві та імплементації Кіотського протоколу. URL: http://www.europa.eu.int/eur-lex/pri/en/OB/dat/2004/l_049/l_04920040219en00010008.pdf.

69. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої

навколишньому середовищу шкоди від 21 квітня 2004 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_965.

70. Директива 2004/101/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 жовтня 2004 р. про внесення змін до Директиви 2003/87/ЄС про встановлення схеми дозволеного виділення парникового газу в межах Співтовариства, стосовно проектних механізмів Кіотського протоколу. URL: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l28012.htm>.

71. Директива 2004/108/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 грудня 2004 р. про наближення законодавства держав-членів ЄС відносно електромагнітної сумісності та про відміну Директиви 89/336/ЄЕС. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/Directive%202004%20108%20EC%20RUS.doc>.

72. Директива 2004/107/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. щодо миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі. URL: <http://www.menr.gov.ua/index.php/adaptation/336-ohliad-stanu-harmonizatsii->

73. Директива 2005/44/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи від 7 вересня 2005 р. про гармонізовану Річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах Співтовариства. URL: <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-200544ies-ievropeyskogo-parlamentu-ta-radi-vid-7-veresnya-2005-roku-stosovno>.

74. Директива 2006/21/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 березня 2006 року про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви 2004/35/ЄС. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/Table%20of%20Concordance%20on%20the%20management%20of%20waste%20from%20extractive%20industries.pdf>.

75. Commission Communication 2006/C90/04 of 13 April 2006 Results of the risk evaluation and the risk reduction strategies for the substances: Dibutylphthalate; 3,4- Dichloroaniline; Di-'isodecyl' phthalate; 1,2-Benzenedicarboxylic acid, di-C9-1 1-branched alkyl esters, ClO-rich; Di-'isononyl' phthalate; Ethylenediaminetetraacetate;

Methyl acetate; Monochloroacetic acid; n-Pentane; Tetrasodium ethylenediaminetetraacetate. OJ L 090, 13/04/2006, p. 4-28.

76. Commission Recommendation 2006/283/EC of 13 April 2006 Risk reduction measures for the substances: Dibutylphthalate; 3,4-Dichloroaniline; Di-'isodecyl' phthalate; 1,2- Benzenedicarboxylic, di-C8-10-branched alkyl esters; Ethylenediaminetetraacetate; Methyl acetate; Monochloroacetic acid; n-Pentane; Tetrasodium Ethylenediaminetetraacetate. OJ L 104, 13/04/2006, p. 45–47.

77. Директива 2006/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 6 вересня 2006 року про батареї та акумулятори та відходи батарейок і акумуляторів та про скасування Директиви 91/157/ЄЕС. URL: http://investinov.narod.ru/olderfiles/1/2-7-Direktiva_2006_66_ES.pdf.

78. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 Nov 2008 on waste and repealing certain Directives.

79. Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. OJ L 372, 27.12.2006, p. 19 – 31.

80. Регламент Європейського Парламенту і Ради 1907/2006/ЄС від 18 грудня 2006 р. про хімічні речовини та їх безпечне використання. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/Regulation%20EU%201907%202006%20REACH.doc>.

81. Директива 2008/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2008 року про внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС, про навмисне потрапляння в середовище генетично модифікованих організмів, що стосується виконання повноважень, покладених на Комісію. OJ L 81/45, 20.3.2008.

82. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_950.

83. Директива 2009/41/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 травня 2009 року про обмежене використання генетично модифікованих організмів. OJ L 125/75, 21.5.2009.

84. Директива Комісії 2010/26/ЄС від 31 березня 2010 р. про внесення змін до Директиви 97/68/ЄС Європейського Парламенту та Ради про наближення законодавства держав-членів стосовно заходів по боротьбі з викидами газоподібних та дисперсних забруднювачів від двигунів внутрішнього згоряння що монтуються на не дорожніх мобільних механізмах. URL: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/catalog/main/ua/364/dir_2010_26_ua.doc.

85. Директива 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегроване запобігання і контроль за забрудненнями). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=68049.

86. Директива 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 року про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, знесенням змін та подальшим скасуванням Директиви Ради 96/82/ЄС. OJ L 197/1, 14.7.2012.

87. Директива 2012/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 4 липня 2012 року про відходи електричного та електронного обладнання. OJ L 197/38, 24.7.2012.

88. Рішення № 1386/2013/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 листопада 2013 р. Про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-ecopolit/N13862013EU.docx>.

Зарубіжне законодавство:

1. Об охране окружающей среды: Закон Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII. URL: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?PN=V19201982.

2. Об экологической безопасности Республики Башкортостан: Закон Республики Башкортостан от 2 июня 1997 г. № 93-з. URL: <http://docs.cntd.ru/document/935107760>.

3. Об экологической безопасности на территории Волгоградской области: Закон Волгоградской области от 3 апреля 1998 г. № 163-ОД. URL: <http://zakon-region.ru/volgogradskaya-oblast/54499>.

4. Об экологической безопасности на территории Республики Адыгея: Закон Республики Адыгея от 13 ноября 1998 г. № 97. URL: <http://docs.cntd.ru/document/804932444>.

5. Об экологической безопасности: Закон Азербайджанской республики от 8 июня 1999 г. № 677-ІГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2682.

6. Об экологической безопасности: Закон Оренбургской области от 7 декабря 1999 г. № 395/83-ОЗ / Газета «Южный Урал». № 245, 28 декабря 1999 г. – С. 2. URL: <http://docs.cntd.ru/document/952102827>.

7. Об охране окружающей среды: Федеральный Закон РФ от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34823/.

8. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 г. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#pos=1;-271.

9. Об обеспечении экологической безопасности на территории Костромской области: Закон Костромской области от 4 марта 2010 г. № 589-4-ЗКО. URL: <http://docs.cntd.ru/document/895241782>.

10. Об экологической безопасности и охране окружающей среды в Красноярском крае: Закон Красноярского края от 20 сентября 2013 г. № 5-1597. URL: <http://docs.cntd.ru/document/465803870>.

Вітчизняне законодавство:

1. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради УРСР від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
5. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99.
6. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.
7. Водний кодекс України від 6 квітня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.
8. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.
9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
10. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.
11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, №19-20. № 21-22. Ст. 144.
12. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
13. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572.
14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
15. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.
16. Кодекс Цивільного захисту населення України від 2 жовтня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34-35. Ст. 458.
17. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 380.
18. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 41. Ст. 546.

19. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.
20. Про збройні сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108.
21. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 36. Ст. 531.
22. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. (в редакції від 13 січня 2011 р.). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 313.
23. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 252.
24. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 52. Ст. 683.
25. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
26. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 31. Ст. 338.
27. Про карантин рослин: Закон України від 30 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 34. Ст. 352.
28. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.
29. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.
30. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.
31. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39-95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст.81.
32. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 14. Ст. 91.

33. Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30 червня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 27. Ст. 198.

34. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15 травня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 29. Ст. 139.

35. Про залізничний транспорт: Закон України від 4 липня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 40. Ст. 183.

36. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.

37. Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 1. Ст. 2.

38. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

39. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 1. Ст. 1.

40. Про видобування і переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 11-12. Ст. 39.

41. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98.

42. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14 січня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 115.

43. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 237.

44. Про відходи: Закон України від 5 березня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 36-37. Ст. 242.

45. Про місцеві державні адміністрації в Україні: Закон України від 9 квітня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.

46. Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням: Закон

України від 1 липня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 34. Ст. 284.

47. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон України від 6 липня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 34. Ст. 296.

48. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11 січня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 9. Ст. 68.

49. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 12. Ст. 95.

50. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195.

51. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 28. Ст. 222.

52. Про правовий режим воєнного стану: Закону України від 6 квітня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 28. Ст. 224.

53. Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами: Закон України від 14 вересня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 44. Ст. 374.

54. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.

55. Про страховий фонд документації України: Закон України від 22 березня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 20. Ст. 101.

56. Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 22. Ст. 105.

57. Про стандартизацію: Закон України від 17 травня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 31. Ст. 145.

58. Про страхування: Закон України в редакції від 4 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 7. Ст. 50.

59. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13 грудня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 96.

60. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 112.

61. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 6 лютого 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 15. Ст. 107.

62. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.

63. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

64. Про використання земель оборони: Закон України від 27 листопада 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 209.

65. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352.

66. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.

67. Про екологічний аудит: Закон України від 24 червня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 500.

68. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 48. Ст. 483.

69. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 1 грудня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 12. Ст. 101.

70. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007 р. № 29. Ст. 389.

71. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні транспортуванні і використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 35. Ст. 484.

72. Про загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 17 вересня 2008 р. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 5. Ст. 8.

73. Про затвердження Указу Президента України «Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації»: Закон України від 12 лютого 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 19. Ст. 148.

74. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст. 529.

75. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 9 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 1. Ст. 1.

76. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.

77. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

78. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

79. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8 липня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 17. Ст. 155.

80. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

81. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 92. Ст. 3729.

82. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

83. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру: Закон України від 9 квітня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 23. Ст. 873.

84. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

85. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 12.

86. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.

87. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158.

88. Про стратегічну екологічну оцінку: проект Закону України від 8 жовтня 2015 року реєстраційний номер 3259. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730.

89. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 р. Відомості Верховної Ради. 2016. № 35. Ст. 595.

90. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. Офіційний вісник України. 2017. № 50. Ст. 1549.

91. Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (призупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища: постанова Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 року № 2751-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 46. Ст. 637.

92. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38-39. Ст. 248.

93. Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики: постанова Верховної Ради України від 7 грудня 2000 р. № 2130-III. URL: <http://lawua.info/jurdata/dir267/dk267217.htm>.

94. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави: постанова Верховної Ради України від 20 березня 2014 р. № 1140-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>.

95. Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 р. № 314/97. Офіційний вісник України. 1997. № 16. Стор. 17.

96. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 39. Ст. 1648.

97. Про біологічну безпеку України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 р., затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2009 р. № 220/2009. Офіційний вісник України. 2009. № 26. Ст. 862.

98. Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1221.

99. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 391/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1228.

100. Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1240.

101. Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1241.

102. Про Державну службу експортного контролю України: Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 448/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1256.

103. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. Офіційний вісник України. 2017. № 36. Ст. 1131.

104. Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України: Указ Президента України від 16 квітня 2011 р. № 484. Офіційний вісник України. 2011. № 31. Ст. 1324.

105. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 13. Ст. 662.

106. Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 16 січня 2013 р. № 20/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 5. Ст. 154.

107. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2013. 576 с.

108. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. Офіційний вісник України. 2015. № 4. Ст. 67.

109. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік: Указ Президента України від 23 квітня 2015 р. № 238/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 34. Ст. 1008.

110. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.

111. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 78. Ст. 2592.

112. Пропозиції Президента України до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 28 жовтня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730.

113. Про стандартизацію і сертифікацію: декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 46. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 27. Ст. 289.

114. Про корінну перебудову справи з охорони природи: постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 7 січня 1988 р. Собрание постановлений СССР. 1988. № 2. Ст. 16.

115. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.1995 р. № 484. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/484-95-п>.

116. Про затвердження Положенням про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України. 1998. № 13. код акту 5112/1998.

117. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 р. № 521. Офіційний вісник України. 1998. № 16. Стор. 55.

118. Про вдосконалення технічного, класифікаційного і судноплавного нагляду на морському і річковому транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 814. Офіційний вісник України. 1998. № 23. Ст. 829.

119. Про затвердження Переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких підлягає ліцензуванню: постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1287. Офіційний вісник України. 1998. № 33. код акту 5883/1998.

120. Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. № 343. Офіційний вісник України. 1999. № 10. Стор. 43.

121. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2000 р. № 950. Офіційний вісник України. 2000. № 24. Ст. 1004.

122. Про затвердження переліку об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами: постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214. Офіційний вісник України. 2000. № 32. Ст. 1357.

123. Про затвердження переліку органів ліцензування: постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698. Офіційний вісник України. 2000. № 46. Ст. 2001.

124. Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655. Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст. 2274.

125. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175. Офіційний вісник України. 2002. № 8. Ст. 356.

126. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України: постанова Кабінету Міністрів України № 401 від 29 березня 2002 р. Офіційний вісник України. 2002. № 14. Ст. 727.

127. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на

випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 733. Офіційний вісник України. 2002. № 23. Ст. 1106.

128. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956. Офіційний вісник України. 2002. № 29. Ст. 1357.

129. Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288. Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1694.

130. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788. Офіційний вісник України. 2002. № 47. Ст. 2163.

131. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733. Офіційний вісник України. 2007. № 37. Ст. 1483.

132. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. Офіційний вісник України. 2007. № 55. Ст. 2221.

133. Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 212. Офіційний вісник України. 2008. № 23. Ст. 686.

134. Про затвердження критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у галузі залізничного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 р. № 365. Офіційний вісник України. 2008. № 31. Ст. 976.

135. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 665. Офіційний вісник України. 2008. № 56. Ст. 1868.

136. Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх діяльності у сфері автомобільного транспорту та визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 790. Офіційний вісник України. 2008. № 68. Ст. 2279.

137. Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності в галузі морського і річкового транспорту та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 548. Офіційний вісник України. 2009. № 42. Ст. 1401.

138. Про затвердження Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства: постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137. Офіційний вісник України. 2009. № 83. Ст. 2810.

139. Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. Офіційний вісник України. 2011. № 39. Ст. 1599.

140. Про утворення територіальних органів Державної екологічної інспекції: постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р. № 995. Офіційний вісник України. 2011. № 74. Ст. 2769.

141. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів,

устаткування підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1107. Офіційний вісник України. 2011. № 84. Ст. 3077.

142. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. № 1209. Офіційний вісник України. 2011. № 92. Ст. 3342.

143. Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 306. Офіційний вісник України. 2012. № 30. Ст. 1115.

144. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності для санітарного та епідемічного благополуччя населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною санітарно-епідеміологічною службою та її територіальними органами: постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 19 вересня 2012 р. № 869. Офіційний вісник України. 2012. № 10. Ст. 369.

145. Про реалізацію статті 85 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 339. Офіційний вісник України. 2013. № 37. Ст. 1309.

146. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 541. Офіційний вісник України. 2013. № 63. Ст. 2286.

147. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197. Офіційний вісник України. 2014. № 51. Ст. 1345.

148. Про затвердження критеріїв за якими оцінюється Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. Офіційний вісник України. 2014. № 55. Ст. 1507.

149. Про Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 р. № 294. Офіційний вісник України. 2014. № 61. Ст. 1688.

150. Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 299. Офіційний вісник України. 2014. № 63. Ст. 1739.

151. Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на морському та річковому транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 300. Офіційний вісник України. 2014. № 63. Ст. 1740.

152. Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363. Офіційний вісник України. 2014. № 69. Ст. 1925.

153. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393. Офіційний вісник України. 2014. № 71. Ст. 1995.

154. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України 10 вересня 2014 р. № 442. Офіційний вісник України. 2014. № 74. Ст. 2105.

155. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-п>.

156. Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. Офіційний вісник України. 2014. № 82. Ст. 2332.

157. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. Офіційний вісник України. 2014. № 82. Ст. 2333.

158. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII. Офіційний вісник України. 2014. № 102. Ст. 3005.

159. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. Офіційний вісник України. 2015. № 7. Ст. 164.

160. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32. Офіційний вісник України. 2015. № 10. Ст. 266.

161. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1141.

162. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281. Офіційний вісник України. 2015. № 40. Ст. 1201.

163. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. Офіційний вісник України. 2015. № 54. Ст. 1755.

164. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. Офіційний вісник України. 2015. № 73. Ст. 2402.

165. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. Офіційний вісник України. 2015. № 89. Ст. 2972.

166. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. Офіційний вісник України. 2015. № 102. Ст. 3514.

167. Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України: постанова Кабінету Міністрів України

від 8 червня 2016 р. № 376. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-п>.

168. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством екології та природних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 804. Офіційний вісник України. 2016. № 91. Ст. 2971.

169. Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва: постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257. Офіційний вісник України. 2017. № 33. Ст. 1045.

170. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р. Офіційний вісник України. 2006. № 16. Ст. 1207.

171. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2010 р. № 2174-р. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 2. Ст. 3280.

172. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р. Офіційний вісник України. 2013. № 66. Ст. 2402.

173. Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22 січня 2014 р. № 37-р. Офіційний вісник України. 2014. № 10. Ст. 333.

174. Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р. Офіційний вісник України. 2014. № 86. Ст. 2439.

175. Про схвалення розроблених Міністерством екології та природних ресурсів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС: розпорядження

Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 371-р. Офіційний вісник України. 2015. № 31. Ст. 907.

176. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. Офіційний вісник України. 2015. № 78. Ст. 2624.

177. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р. Урядовий кур'єр. № 233 від 12 грудня 2015 року.

178. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. Офіційний вісник України. 2016. № 24. Ст. 960.

179. Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 19-р. Офіційний вісник України. 2016. № 7. Ст. 359.

180. План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р. Офіційний вісник України. 2016. № 47. Ст. 1709.

181. Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 803-р. Урядовий кур'єр від 12.11.2016. № 213.

182. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 943-р. Офіційний вісник України. 2016. № 100. Ст. 3263.

183. Про схвалення Концепції підвищення рівня хімічної безпеки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. Офіційний вісник України. 2008. № 98. Ст. 3247.

184. Про скасування деяких наказів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 169-р. Офіційний вісник України. 2017. № 26. Ст. 751.

185. Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26.10.1995 р. № 116. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0478-95>.

186. Про затвердження переліків галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 19.06.2002 р. № 232. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2971.0>.

187. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 р. № 168. Офіційний вісник України. 2004. № 6. Ст. 357.

188. Про затвердження Інструкції з оформлення Державною екологічною інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 05.07.2004 р. № 264. Офіційний вісник України. 2004. № 31. Ст. 2104.

189. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища в редакції від 27 жовтня 1997 р. № 171. Офіційний вісник України. 1998. № 18. Ст. 109.

190. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. Офіційний вісник України. 2002. № 12. Ст. 631.

191. Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 10 вересня 2008 року № 464. Офіційний вісник України. 2009. № 4. Ст. 114.

192. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 р. № 639. Офіційний вісник України. 2009. № 5. Ст. 151.

193. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. № 389. Офіційний вісник України. 2009. № 63. Ст. 2242.

194. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 р. № 639. Офіційний вісник України. 2009. № 5. Ст. 151.

195. Положення про морські екологічні інспекції: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 429. Офіційний вісник України. 2011. № 92. Ст. 3359.

196. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 4 листопада 2011 р. № 433. Офіційний вісник України. 2012. № 2. Ст. 58.

197. Про забезпечення доступу до публічної інформації: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 11 листопада 2011 р. № 444. Офіційний вісник України. 2011. № 95. Ст. 3475.

198. Про затвердження Порядку розгляду запитів на публічну інформацію, що надійшли до Мінприроди України: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 3 лютого 2012 р. № 42. Офіційний вісник України. 2012. № 17. Ст. 652.

199. Про затвердження Переліку нормативних документів колишнього СРСР: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 13 лютого 2013 р. № 53. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN84132.html.

200. Про затвердження Положення про капітана морського порту та службу капітана морського порту: Наказ Міністерства інфраструктури України від 27 березня 2013 р. № 190. Офіційний вісник України. 2013. № 36. Ст. 1284.

201. Заходи, передбачені Угодою про асоціацією між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідальність за реалізацію яких покладена на Мінприроди: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 15 жовтня 2014 р. № 317. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/plany_implementation_es.pdf.

202. Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в Україні: проект Міністерства екології та природних ресурсів України від 13 жовтня 2016 р. URL: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/5358-kontseptsiya-reformuvannia-systemy-derzhavnoho-nahliadu-kontroliu-u-sferi-okhorony-navkolyshnoho-seredovishcha-v-ukraini>.

203. Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 616-р. Урядовий кур'єр від 23.09.2017 р. № 179.

204. Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: Наказ МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338. Офіційний вісник України. 2001. № 4. Ст. 164.

205. Про затвердження Методики прогнозування наслідків виліву (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті: спільний наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України та Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2001 р. № 73/82/64/122. Офіційний вісник України. 2001. № 15. Ст. 681.

206. Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 6 листопада 2003 р. № 425. Офіційний вісник України. 2003. № 52. Ст. 2857.

207. Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи в редакції від 16 серпня 2005 р. № 140. Офіційний вісник України. 2005. № 35. Ст. 2164.

208. Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 р. № 98. Офіційний вісник України. 2006. № 12. Ст. 841.

209. Про затвердження Правил безпеки при виробництві та переробці титану: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 22 серпня 2006 р. № 548. Офіційний вісник України. 2006. № 49. Ст. 3284.

210. Про затвердження Правил безпеки у виробництві свинцю та цинку: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 22 серпня 2006 р. № 549. Офіційний вісник України. 2006. № 49. Ст. 3283.

211. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій: Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 12 грудня 2012 р. № 1400. Офіційний вісник України. 2013. № 12. Ст. 470.

212. Про затвердження Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій: наказ Комітету по нагляду з охорони праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 1999 р. № 112. Офіційний вісник України. 1999. № 27. Стор. 295.

213. Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 р. № 637. URL: <http://ua-info.biz/legal/basene/ua-cmelgt/index.htm>.

214. Методичні рекомендації «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 квітня 2007 року № 184. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20070413_184.html.

215. Про затвердження Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 2012 р. № 26. Офіційний вісник України. 2012. № 22. Ст. 864.

216. Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 липня 2004 р. № 822. Офіційний вісник України. 2004. № 35. Ст. 2377.

217. Про комплекс заходів щодо створення річкової інформаційної служби на внутрішніх водних шляхах України: Наказ Міністерства інфраструктури України від 25 лютого 2011 р. № 7. Офіційний вісник України. 2011. № 39. Ст. 1629.

218. Про затвердження Порядку погодження місця розташування та висоти об'єктів на приаеродромних територіях та об'єктів, діяльність яких може вплинути на безпеку польотів і роботу радіотехнічних приладів цивільної авіації: наказ Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 721. Офіційний вісник України. 2013. № 1. Ст. 28.

219. Про затвердження Положення про морських лоцманів: Наказ Міністерства інфраструктури України від 8 травня 2013 р. № 292. Офіційний вісник України. 2013. № 46. Ст. 1639.

220. Про скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акта: наказ Міністерства юстиції України № 1672/5 від 13.11.2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 99. Ст. 4046.

221. Про затвердження Правил сертифікації цивільних аеродромів України: наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25 жовтня 2005 р. № 796. Офіційний вісник України. 2005. № 46. Ст. 2918.

222. Про затвердження Загальних вимог до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії: наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 19 грудня 2011 р. № 190. Офіційний вісник України. 2012. № 4. Ст. 157.

223. Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів: наказ Державного комітету України у справах містобудування і архітектури від 19 грудня 1995 р. № 252. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0466-95>.

224. Про необхідність усунення Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України порушень принципів державної регуляторної політики згідно з вимогами Закону України від 11.09.2003 № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 5 вересня 2012 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002773-12/paran2#n2>.

225. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: постанова Правління Національного банку України від 2 серпня 2004 року № 361. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.

226. СНиП 2.05.08-85 Аэродромы / Госстрой СССР. М.: ЦИТП Госстроя СССР, 1985.

227. Охрана природы. Экологический паспорт промышленного предприятия. Основные положения: ГОСТ 17.0.0.04-90. М., 1990. (Государственный Комитет СССР по охране природы).

228. Безпечність промислових підприємств. терміни і визначення»: Державний стандарт України. ДСТУ 2156-93. (Чинний від 1995-01-01). К., 1994.

229. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 1.1:2001. [Чинний від 2001-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2001. 42 с.

230. ДБН А.2.2-1-2003. Проектування. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд: Наказ Держбуду України від 15 грудня 2003 р. № 241. Держбуд України. Київ, 2004. 24 с.

231. Національний стандарт України ДСТУ ISO 14004:2006 Системи екологічного управління – Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення. URL: http://postroy.net.ua/load/dstu_iso/dstu_iso_14004_2006_sistemi_ekologichnogo_upravlinnja_zagalni_nastanovi_shhodo_principivsystem_ta_zasobiv_zabezpechennja/20-1-0-731.

232. ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування». URL: <http://www.arterium.ua/images/content/files/files-ukr/iso-14001-uk.pdf>

233. ДСТУ НБ Б.1.1-12:2011 Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг), Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Київ, 2011. 18 с.

234. Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин: наказ Генеральної прокуратури України від 4 жовтня 2011 р. № 3/2 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%61%33%5F%32%39%30%30%2D%31%31>.

235. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів: наказ Генеральної прокуратури України від 7 листопада 2012 р. № 3 гн. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%76%5F%30%30%33%39%30%30%2D%31%32>.

236. Екологічна програма Стрийського району на 2013-2017 роки. URL: <http://stryirairada.gov.ua/rishennja/XVIIsesija/Programa%20ekologia.pdf>.

237. Екологічна програма Гусарівської сільської ради на 2014-2019 роки. URL: <http://gusarivka.balrada.gov.ua/index.php/rishennya/sesiji/87-programi>.

238. Екологічна політика підприємства товариства з обмеженою відповідальністю СП «Нібулон». URL: <http://www.nibulon.com/data/investiciina-diyalnist/dlya-investoriv/ekologichna-politika.html>.

239. Екологічна політика Публічного акціонерного товариства «Волинь-Цемент». URL: <http://www.dyckerhoff.com.ua/online/ua/104310861083108610741085107210891090108610881110108510821071/C10901110108110821080108110881086107910741080109010861082/10451082108610831086107511101103.htht>.

240. Екологічна політика Публічного акціонерного товариства «Дніпроазот». URL: <http://www.azot.com.ua/uk/values/environmental-policy/>.

241. Екологічна політика товариства з обмеженою відповідальністю «Лакофарбовий завод «Аврора». URL: <http://www.auroa.ck.ua/articles/14>.

242. Екологічна політика товариства з обмеженою відповідальністю «Полимер Техніка». URL: <http://poltech.com.ua/ecology-ua.php>.

243. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

244. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.

245. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди: роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України від 29 лютого 1996 р. № 02-5/96. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_95800-96.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КРАСНОВА Юлія Андріївна

**ПРАВО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

Монографія

Підписано до друку 1.11.2017   Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк. 34,3. Обл.вид.арк. 26,8.
Наклад 300 прим. Зам. № 11073

Видавець і виготовлювач
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06. 2011 р.